

મારતાં એ દાંતી ઊપન કરતાં એ આંધાં-
ધાને સ્વીકારી ને સત્કારી હોવામાં મનુષ્યત્વ
વધારે રહેલું છે.

સાદિત્ય કે કદામાં સંપૂર્ણ અદ્યત્તનો
મોડ અત્યારે કાંઈને નથી: હવનમાં આવતી
એકાદ બે હાલુ સાદિત્યમાં ખૂબ તેજદાર
રંગથી ઉતારી તેની આગમાં ગાળેલા પૂવ
હવન પછી-ઉત્તર હવનને-તેના વિગ્રાપ-
માં જ ગાળવાની આજે કાંઈને હોંસ નથી.
સાંધ્ય માટેના મનુષ્યનો તત્કાલ એટલા
બધો ઉગ્ર બન્યો છે કે, અત્યારે માત્ર એકજ
ધર્મિયને તૃપ્ત કરે તેવા સાંધ્યની પાછળ
તે ઘેઘો બની શકે તેમ નથી: તેને તો
પંચેન્દ્રિયના સ્ફોટાવની ભવના પ્રક્ટી છે.
અને આખું મનુષ્યત્વ સંતોષાય તેણે સાંધ્ય-
વિલાસ તો માત્ર મનુષ્યહવનમાંથી જ મળી
શકે તેમ છે. કાંચ ને કદાનો સમસ્ત રસ
બધે સ્થળેથી નીતરી નીતરીને સ્ત્રી-પુરુષના
અંગ પર ફેલાઈ રહેલો છે. હવનમાં માલુ-
વાની ને બેવની નવી હોંસ ઉદ્ભવી છે.
સદિત્ય ને કદામાં આ રીતે Idealism
માંયે Realism નો યુગ સ્થપાઈ ગયો છે.

સાદિત્યમાં જેમ Realism પ્રકટ્યું છે,
તેમ સમસ્ત હવનમાં બ્યારે પ્રકટશે ત્યારે
માનવમનસિયો પોતાતા સ્વાધીન હવનનો

નવો યુગ શરૂ કર્યાં મળાશે. જેમ જેમ બુદ્ધિ-
વિકાસ અગગ ને અગગ વધતો જશે.
તેમ તેમ જાગૃતી કે ભવનના ઉગ્રાગા પર
આવી હવન-કદા ફેંકી દેવાની શક્તિ
અત્યલ્લાવિક બનતી જશે. છે તે છોડીને,
મળે છે તે મટી દહને, સ્વાભાવિક રસ હવ-
નને તુચ્છ ગણીને-કુદરતી મોદ કે આકર્ષ-
ણને લાલસા ગંભીરિતકારીને, માલુસ નથી
ત્યાં સંગ્રામની કે અગ્રાગ્ય મેળવવાની ફૂલમાં
નિદિં પડે. ગેટલું સ્વાધીન અધિતત્વ એને
પ્રકટ્યું છે, એટલાંની મનોદયામાં ઉતરે,
તેજ વસ્તુ એ માન્ય કરશે, અને પોતે
સ્વસ્થ હવન કે જે અવસ્થા આખી સંસ્કૃ-
તિનાં આટલાં બધાં સ્વરૂપેનું માત્ર એકજ
અંતિમ સ્વરૂપ છે, તે મેળવશે. આમાં તે
ભૂલો કરશે, પણ પોતે જ સર્જેલી વિચાર-
બદલામાં સપડાયેલા યુગ મ કરતાં આ
સ્વતંત્ર માલુસ વધુ સરસ લાગશે. એક વખત
એવો આવશે કે બ્યારે મનુષ્યની આ
સાચી મનુષ્યભાવના એની કંઈપીત ધમ્મર
ભાવના કરતાં અનેક ગણી શ્રેષ્ઠ અને સર્વ-
વ્યાપી બની જશે, અને કુદરતની સમીમાં
અકસ્માતેજ આવી ચડતો કોઈ માનવ શ્રેષ્ઠ
(Superman) મનુષ્યકૃત સદીમાં સદાકાળ
દશે. અને દરેક માલુસ માનવ શ્રેષ્ઠ બનશે.

જાંદગીના વિમા માટે સ્વદેશી કંપની
The Industrial & Prudential
Assurance Co., Ltd.

ધી

ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ અને પ્રુડેન્શીઅલ
એશ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

જાંદગીનો વીમા તે સંસ્કર જાગીનગીરી છે-જી અને સંતા-
નોની તેમાં સલામતી છે-ઘડપણની નીરાંત છે.

આજેન અમારી Golden Investment
Policy સંબંધી તપાસ કરો.

“અપંગ” થઈ પડનારાઓને વધુ દર
વગર ખાસ લાભ.

અમારી કંપનીએ વ્યાજ અને યોતસ આપેલાં છે
ગામેગામ એજન્ટો ભેઠે છે. ઉદાર સરતો.

સંપૂર્ણ વીગતો માટે લખો:-

જી.વણલાલ દસ્તુર એન્ડ કંપની.
સેક્રેટરીઝ અને મેનેજર્સ.

જહાંગીર વાડીયા ખીલ્ડીંગ, એસપ્લેનેડ રોડ, કોટ, મુંબઈ.

સફાઈદાર છપામણી.

આંખમાં ઉડીને વળગે એવા ટાઈપ અને
અપટુડેઈટ મશીનરીથી સુંદર અને
સ્વચ્છ છપામણી માટે

એડવોકેટ ઓફ ઇન્ડીઆ

પ્રેસ

જગ જાહેર છે.

જ્યારે જ્યારે કંઈ પણ અંગ્રેજ કે
ગુજરાતી છપાવવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે

“એડવોકેટ”ને યાદ કરો.

પ્રથમ અરચવાજ હોય તો એના બદલામાં
સારું કામ પણ સાથે લ્યો.

સસ્તા ભાવ.

સુંદર કામ.

લખો:- એડવોકેટ ઓફ ઇન્ડીઆ પ્રેસ.

૨૧, દલાલ ચીટ, કોટ, મુંબઈ.

: ન વ યુ ગ :

તંત્રી : સીતારામ જી. શર્મા

પુસ્તક : ૧]

આશ્રિત : ૧૯૮૫

[અંક : ૯

અ નુ ક મ ણિ કા

લેખક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	શુભાભોનો પંથ	તંત્રી	૭૨૩
૨	ચોરી [કવિતા]	સમાનવાદી	૭૨૬
૩	વિશ્વખંધુત્વ	જ્યોતીશ	૭૨૭
૪	સ્વતંત્રતાનો સરળ પંથ	એક દિંદી	૭૩૦
૫	ગોરી સર્વોપારતા અને રંગીન જાતિઓ	સુધાકાન્ત ભટ્ટ	૭૦૫
૬	દાન વિરુદ્ધ શુભ	ધીમંતરાય મહેતા	૭૩૬
૭	બાળસાહિત્યમાં લગ્નતાલ	નરવરનાથ પીમાવાળા	૭૩૬
૮	ખેડતરૂંહોની જરૂર	અનંદીનાથ ભટ્ટ	૭૪૫
૯	વેરનો બદલો [નવલિક]	યશ કિશોર	૭૪૬
૧૦	વીમા માર્ગદર્શક ઘસણા જલુ દ્રવ્ય	સુભટ્ટ	૭૫૭
૧૧	ખાદીની ખરી કુસોદી	અતીશયરન રા	૭૬૧
૧૨	ગ્રેયાધ્રેમની પરાવર્તીબતા	રાષ્ટ્રપ્રેમી	૭૬૬
૧૩	ધ્યારનો અંતિમ એકરાર	'અંકુષેશ'	૭૭૨
૧૪	નવયુગનો પયગંબર [સિચિત્ર]	મંલુલાલ દવે	૭૭૬
૧૫	હુકતાલ [નાટક]	કિશોર	૭૮૬
૧૬	અમર જતીન	સીતારામ શર્મા	૭૮૬
૧૭	સમાજવાદનાં પાદચિહ્નો	ખંડુભાઈ દેસાઈ	૭૮૮
૧૮	ક્યાં છે પ્રભુ ત્હારો ? [કવિતા]	લક્ષ્મીનારાયણ પંડ્યા	૮૦૬
૧૯	ચીનગારી [સાહ્ય વાર્તા]	જ્યોતિર્ધર	૮૭૭

:: નારી વિભાગ ::

લેખક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૨૦	પુરુષોના પડકાર	સૌ. સરલા દેવી	૮૧૧
૨૧	મિત્રાવવાહ	સૌ. હિમંશી મહેતા	૮૧૨
૨૨	નરનાત્રયું નવીન સાહિત્ય	ધીરજરામ વ્યાસ	૮૧૭
૨૩	મધરાત [રાસ]	શુદેશ બેટાઇ	૮૨૩
૨૪	આત્મ ગૌરવ	ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઇ	૮૨૪
૨૫	સ્ત્રી જીવનના પ્રશ્નોની રંગભૂમિ ઉપર ચર્ચા	સમીક્ષક	૮૨૫
૨૬	નોંધ	તંત્રી	૮૨૬

લ.વા.જ.મ.

હિંદમાં રૂ. ૫-૦-૦ પરદેશમાં રૂ. ૭-૦-૦

છુટક નકલ રૂ. ૦-૮-૦.

‘હિંદુસ્તાન’ અને ‘પ્રજામિત્ર-કેસરી’ના ગ્રાહકો માટે

હિંદમાં રૂ. ૪-૦-૦ પરદેશમાં રૂ. ૬-૦-૦

નવયુગ કાર્યાલય.

૨૧ એડવોકેટ બીલ્ડીંગ, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૧.

દુઝતા હરસ માર્જિત થતી લોહીની નુકસાની અટકાવો.

સ્થંભક વહી જતા લોહીને તુરત અટકાવે છે.

અનેક પ્રદોગો, અનેક અનુભવો પછી સ્થંભક - બનાવવામાં આવેલી શક્તિશાળક દવા છે, ગ્રાહકોને એક એસીટી શીશી આઠ લાગમાં પિવાની વિગત સાથે આપવામાં આવે છે. ત્રણ લાગ લેવાથી તુરત આરામ થાય છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૧.

લખો:-પ્રભુરામ અનંત ફાર્મસી.

વૈદ્ય ભુવન, ભુલેશ્વર, મુંબઈ.

અંકલેશ્વર એજન્ટ : બાલસુકુંદલાસ માણેકલાલની કું. વિસાદળીયા.

ADVERTISEMENT RATES

FOR

“NAVAYUGA”

MONTHLY MAGAZINE.

Reading Matter				Ordinary Position			
One page Monthly Rs. 15/-				One page Monthly Rs. 10/-			
$\frac{1}{2}$	”	”	8/-	$\frac{1}{2}$	”	”	6/-
$\frac{3}{4}$	”	”	4/-	$\frac{3}{4}$	”	”	4/-

WRITE TO—

Manager NAVAYUGA.

21, DALAL STREET, FORT, BOMBAY.

નવયુગ માટેની જાહેર ખબરના લાવ.

વાંચન લાવ સાથે.

વાંચન ભાગ બહાર.

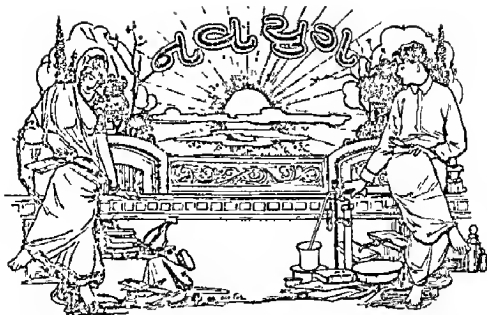
એક પાત્ર દરમાસે	રૂ. ૧૫	એક પાત્ર દરમાસે	રૂ. ૧૦
અરધ પાત્ર ”	રૂ. ૮	અરધ પાત્ર ”	રૂ. ૬
પા પાત્ર ”	રૂ. ૪	પા પાત્ર ”	રૂ. ૩

લખો વ્યવસ્થાપક નવયુગ,

૨૧ દલાલ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ.

લેલું તુરંગમાં ચાલતા ઢાળા ગોરા વચ્ચેના લેદ તોડવા
 પોતાની બાતનું બલિદાન અજીથું પણ સિધ્ધાંત ન ઠાડ્યો.

વર્ષ: ૧]

અ.શ્વિન ૧૯૮૫

[અંક: ૭

જ ગાનભરમાં ટકી
રહેલી ગુલામી
ગુલામ રહેવા માગતા
મનુષ્યો જ ટકાવી શકે
છે, જે દિવસે દુનિયાનો
એકેક એક મનુષ્ય
ગુલામીને દહનાવી દેવા તૈયાર થયે: દશે તે
દહાડે દુનિયામાં ગુલામીનું નામ-નિશાન
નહિ રહે.

માનવી પોતાની મદત્તાના મદમાં થેજો
અનીને પોતાની જાતને પશુ-
પંખી કરતાં મોટી મમાવે છે: તેમ કરતાં
પોતાનામાં બુધ્ધિ અને વિચારશક્તિ વધુ
હોવાની દલીલને આગળ કરે છે; પરંતુ
એમ માનવીસમુદ્ધનો મોટો ભાગ પોતાની
બુધ્ધિ અને વિચારશક્તિને ગીરવી મૂકીને
ગાયાઓ પંથ પ્રાણી ગણવામાં ભાગીદાર

ગુલામોનો પંથ

લેખક

:: તાંત્રી ::

અને છે ત્યારે પશુપંખી
કરનાં પશુ તે ઉતરતા
અની એસે છે તેનો
બુધ્ધિપૂર્વક વિચાર કરતો
નથી. એ વાત તે બિન-
કુલ ભૂલી ગય છે.

સ્વતંત્રતા એ બુધ્ધિપ્રધાન પ્રાણીનો
નૈસર્ગિક ગુણ હોયે જોઈએ. એ
ગુણ નેટકો મનુષ્યે નથી ખીલ્યો તેટલો
પશુ-પંખીમાં ખીલેલો જણાય છે. મુક્તિ
પ્રચક્તિ અને પ્રપંચથી પકડીને પાંજરામાં
પુરેલાં પશુ-પંખીનું ધ્યાન નિરંતર સ્વતં-
ત્રતા ઉપર હોય છે. તેના પાંજરાનું આરણ્ય
સહજ જ ખુલ્લું થતાં સહુથી પહેલાં તે
પોતાની સ્વતંત્રતા સાધી લેવાને તત્પર અને
છે. પરંતુ અનેક મનુષ્યો પોતાની જાતે જ
એવાં પાંજરામાં પરાધ રહેવામાં ગૌરવ માને છે.

મા છુસને યંત્રની સાથે સરખાવો તો જરૂર તેને માહું લાગશે. પરંતુ એજ માણસો જીવનભર યંત્રની માફક ચાલતાં જણાય છે. યંત્ર જેમ તેના શોષકે નક્કી કરેલા માર્ગે ચાલીને નિયમ કામ આપ્યાં કરે છે, તે રીતે જ અનેક મનુષ્યો દળને વર્ષો પૂર્વે યથેચ્છી કલ્પના કે ધર્મ-યત્ની ચાલતાને જ સીધે ચાલી, પોતાની શુધ્ધિ કે વિચાર શક્તિનો કશો જ ઉપયોગ કરતાં જણાતાં નથી.

ગુ લામીનાં સ્વરૂપ મૂળમાં છે. તેમાં સાદુથી મોટી અને ખરાબ ગુણમી શુધ્ધિ અને વિચાર શક્તિને ગીરની મૂઝવી તે છે. ગુણમોનો પંથ આવાઓને લીધે જ ચાલે છે. રમકડાની માફક અમુક ચારી દબાવનાં જ આવા માણસે કુદકા મારવા માટે છે. તેમનામાં કુદકા મારવાની શક્તિ છે પણ બીજા ચારી દબાવનાર હોય તો જ. દળને વર્ષો પહેલાં અમુક મનુષ્ય એક નિયમ બનાવી ગયા, તે અન્યારે કામનો ન હોય, કામમાં લેવાતો ન હોય, પરંતુ વિચાર શીઘ્ર મનુષ્ય વ્યથા એમ કહે કે આ નિયમ નકામો છે; ત્યારે તેની સામે હાલકાર મચાવવા જેઓ કુદી પડે છે. તેવાઓ ચારીવાળાં રમકડાની જ ભાગ ભજવતા હોય છે. આંવા માણસો પોતાની શુધ્ધિને એક પ્રકારનાં કલ્પનામાં પૂરી રાખતા લાગે છે. એ કેદખાનને કેદવાંકે 'શુધ્ધ સનાતન' અથવા તો 'પ્રાચીન સંસ્કૃતિ' નાં રૂપાળાં નામ આપે છે, અને એથી તેમાં પરંપરા રહેનારા માનવ દેવધારી ગુણમો રહે છે. ચારીવાળા પોપટની માફક તે વ્યારે વ્યારે ચાલીની ચાંપ દબાવાય ત્યારે ત્યારે એક જ જાતના સ્વર કાઢે છે. એક જ રીતનાં કુદકા મારે છે. એવા સ્વને 'મુવલુ' યુગનાં સર્જન' નાં સંબોધન અપાય છે.

આ જાનનો ગુણમી પંથ ચાલતો રાખવા માટે ચાંપ દાખનારાઓ પોતાની શુધ્ધિને ગીરની મૂકતા નથી, પરંતુ પંથના અનુયાયીઓને કુદકા મરાવવાના એક જ ધરેડમાં ચાલતા કામ માટે ચાલી જાણ દાખ કરવાથી, તેઓ પણ મુંગાઓની વચ્ચે રહેતા બોલતા મનુષ્યની દશા અનુભવતા લાગે છે.

આ વા ગુણમોનો પંથ સકલવિશ્વની પ્રજાતને રૂંધનારો હોય છે. દુનિયામાં વ્યાપ્ત મુઝી એક જ માણસ. ગુણમી દશા થી રચતો હશે, ત્યાં શુધ્ધિ જાગતાં તમામ મનુષ્યોને ગુણમીનાં માદાં ફળ આપવાં પડશે. એ વાત જેઓ પોતાની શુધ્ધિ અને વિચાર શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે, તેવાઓ જાણી જાય છે. એટલે ગુણમોના પંથની સામે પ્રકાર શરૂ થાય છે. તેથી જ ગુણમોના પંથવાળાઓ શુધ્ધિવાદને વરવાં વિશેષણો આપવામાં પોતાની ખીજ શક્તિને રોકે છે.

વિ ચારની શક્તિમાં વિઃ મયકારક સામર્થ્ય રહેલું છે. એ શક્તિ મુઠ્ઠાં જેવા માણસો ઉપર જાદુઈ ચમત્કાર કરી ખતાવે છે; તેથી જ તે શક્તિ વંદવા-અનુકરણ કરવા યેચ્છ કરે છે. વિચારશક્તિ એ સંજ્ઞાની છે, તેથી જ ગુણમોના પંથના અનુયાયીઓનો રોષ એ શક્તિ જનામાં જણાય તેની ઉપર ઉતરે છે. એ શક્તિ મનુષ્યને સાદસ અને પરાક્રમે પુણ્યપથે દોરી જાય છે. ભટ્ટ પુરોહીની જગતની સામે તે આક્રમણ કરે છે, સ્થિતિ સ્થાપકતા અને નીતિનાં નામ પામેલી રૂઢીઓનું તે પ્રથક્કરણ કરે છે, અને પ્રથક્કરણના પ્રયોગને ગુણમોના પંથ પ્રચારકો રૂઢી અને સત્તાની સામેના પ્રયાગો તરીકે માની-મનાવીને ઉઠે છે.

જે આ વિચારશક્તિનો ઉપયોગ કર્યા વિના જીવનને જૂના ચીજાની ઘરે-ઝાંઝામાં ઘસડી જતા હોય છે, તેવા યોગ્યાથી વિચારની શક્તિનો ઉપયોગ કરનારા યોગી ખસી જાય છે. વિચાર, શક્તિની સાથે સાથે જ સદ્ગુણોત્પત્તિનો સદ્ગુણ ખીસવા માટે છે. તેથી ગુણભોના પંથમાં 'સુધ્ધ સનાતનતા' અને 'પ્રાચીન સંસ્કૃતિ' ની દૂર ઘાણીમાં કચડાઈ રહેલા અનેક નિર્દોષ મનુષ્યો તરફ તેનામાં સદ્ગુણોત્પત્તિની ભાવના જન્મે છે. અહિં જ વિશ્વવાદનો આરંભ થાય છે.

અને સ્થિતિસ્થાપકતાની ગુણમયી પંથમાં ભગેશ્વર અનેક ભડ પુરોષો શ્રીમંતો; સત્તાવાદીઓ તેથી જ વિચાર શક્તિનો ઉપયોગ કરનારાઓને, તેમજ વિચાર શક્તિના પ્રભાવથી જન્મેલી વિશ્વ-વની ભાવનાને નિરૂદ્ધ છે. આપણુદી અને આસહિષ્ણુતાના એ પ્રયોગો તેમ છતાં નિરૂદ્ધ નિવડે છે, કેમકે એ જન્મે વિચાર શ્રીમંત માનવીનાં હૃદયમાં વિરોધ કરવાની શક્તિને સરજે છે. અને આ ઉદ્ભવ સદ્-ગુણને પેશા ભડજનો હલકામાં હલકા હુગ્ગુ તરીકે મનાવવા મથે છે અને તેવા ગુણ ધરાવનારને ખુતી, ચોર કે બદમાશ કરતાં પણ વધુ ખરાબ ચિત્તરવામાં આવે છે. કેમકે વિચાર શક્તિ, વહેંચે અને જડવાદના ગાદ અધિકારને દૂર કરનારો પ્રદર્શ આપે છે. તેથી વિચાર નહિં કરનારા મનુષ્ય જ વસ્તુને અચિંત્ય માનીને બેસી રહે છે, તે વસ્તુની ઉપર પણ વિચારશક્તિ નવા પ્રદર્શ પાડી શકે છે. તેથી હથ્થર જેવી માન્યતાના સંબંધમાં

પણ માણસ વિચાર કરતો થાય છે, અને તેમાંથી જ નિરીશ્વરવાદનો ઉદય થાય છે. આથી સુધ્ધિવાદ કે વિચારશક્તિ સ્થિતિ સ્થાપકતાના પ્રશંસકોને અકળાયે છે; આમ સુધ્ધિવાદ પુરાણવાદીઓને મતે પાખંડ ગણવા માટે છે-કેમકે તે તેમના પુરાણ પાખંડો ઉપર જ વિશેષ પ્રદર્શ નાંખે છે.

અહિં ખીસે પણ એક પ્રશ્ન ખડો થાય છે. સુધ્ધિશળી મનુષ્યો પણ ઘણી વખત પોતાની તકશક્તિને વચ્ચેથી જ વાળી લઈને સંતોષ માની લે છે; તેનું પરિણામ વધારે વિપરીત આવે છે. એ રીતે વચ્ચેથી વાળી લીધેલી તકશક્તિ કુંડમાં વાવેલા વૃક્ષની માફક કુંદિત થઈ જાય છે, તેની મર્યાદા સંકુચિત બની જતાં 'સુવર્ણયુગ'નાં થોધાં ઉથલાવીને સંતોષ માને છે, નવા-જૂનાને સંતોષવા વચ્ચે માર્ગ કાઢવાની સમાધાનવૃત્તિ તરફ વળે છે : તેનું પરિણામ હાલમાં અને દૂધમાં રહેલા જેથું આવવાથી વધારે ઘાતક નિવડે છે. તેમાંથી ગુણભો પોતાનો પંથ ચાલુ રાખવા માટેના પ્રમાણોને પ્રેરણાઓ ગણવી લે છે, અને પેલા સુધ્ધિ-માનવી તકશક્તિના અડધા મનના પ્રયોગો પુરાણવાદીઓને ખોટું ઉત્તેજન આપે છે.

એટલે સુધ્ધિવાદ, વિચારશક્તિ કે તકને વચ્ચેથી મચડી નાખવાની વૃત્તિ તો છેક જ તિરસ્કારને પાત્ર છે: એમ સમજીને જ આગળ વધવાની જરૂર છે.

ચોરી

રોડી વિના તરફડે ચૂન છેક નાનો,
ભૂખે રડી રડી મરે નવ રહે જ છાનો;
લિશ્તુક બાપ દુઃખી નિધન ને અકલે,
કન્ટે પીડયો વ્યથિત ચિતડે લાગતો છેક બીકો.

શ્રીમંતના ઘેર હતી ઉમ્મણી,
લાહેતણું યુધ્ધ જામ્યાં હત્યાં જ્યાં;
વાડી મહીં યુક્તિથી ત્યાં પ્રવેશ્યો,
ન બે લાકે પિડીને દીકરે ચોરીઆ તે પિતાએ.

ભખ્યો યુત્ત રહ્યો છાનો, ખાનાનું મળવા થકી;
ખિચારા બાપનું હૈયું તમ એ દેખીને થયું.

શ્રીમંતને વાત થઇ હતી એ,
ને રક્ત તપીયું તેનું પછી તો;
એવા લિખારી અનંત ભટકે,
શિક્ષા વિના નવ થઇ શકે, કાંઈ દી પાંશરા એ.

અદ્ભુત બાળને મૂકા બાપને ઉંચકી ગયા;
ન્યાય ને શાંતિને માટે, કારટે ચાલુથી સગ્ન.

~

~

~

શ્રીમંત સદો કરીને કમાણો,
ભમિ ખરીદી અનેક વીધાં;
ગરીબડા ખેડૂત નિધનને,
હૂંટી તેણે કરીજ મૂકીયા છેક રોડી વિહાણા.

પત્ની તેણે દોહ કરી હંમેશાં,
વેસ્યાચૌહામાં રખડે હરામી;
લુગાર ને દારૂ વિના ન ચાલે,
રેંસી પીસી ગરીબ જનને, જે ભરે છે તિજેરી.

હૂંટ, ચોરી છીનાળાં ને, દગો યુક્તિ પ્રપંચ સૌ,
વધારે આબરૂ તેની, અપાવે માન મંદિરે.

કાયદો એ નમી તેની આજ્ઞાને વશ વતતો;
સડીની ચાલિની માંદિ જાણે અંધ બની ગયો.

સમાનવાદી

વિશ્વખંધુત્વ

: લેખક :

શ્રી જગદીશ

તત્ત્વચિંતકામાંના ઘણા મોટા ભાગે હમેશાં વિશ્વખંધુત્વની ભાવનાનાં સ્વપ્નાં સેવ્યાં છે. ઇશ્વરવાદીઓ કહે છે: સમસ્ત વિશ્વ ઇશ્વરે સર્જાયું છે. મનવી માત્ર ઇશ્વરનાં સંતાન છે. બચ્ચ એકજ ભૂમિ ઉપર વસે છે. સૂર્યને, પ્રકાશ, વાયુ અને પાણી એ સફૂને મારે ઇશ્વરે સમન-ભાવે સર્જ્યાં છે. અક્ષી મનવી માત્ર અંધ તરીકે હોવાં જોઈએ.

આવી જાતનાં વિચારો કરનારા શાંતિ અને અદિસાની વાતો હમેશાં કરના આત્મ્યા છે. અને તે માર્ગે સમસ્ત માનવજાતી આજે તેનું ઇચ્છતા આત્મ્યા છે. પરંતુ એમનાં એ કથન અને એ ઇચ્છા કદી પણ અવકાશમાં મૂકી શકાયું નથી.

આ દિશામાં યુદ્ધે આગવલયો પ્રયાગ કર્યો, પરંતુ એ પ્રયોગનું પરિણામ ભયંકર નિષ્ફળતામાંજ આવ્યું. હિંદુસ્થાનમાંથી યુદ્ધ ધર્મને મારી દેવાવામાં આવ્યો અને શ્રાવ્ય દેશ, સીંધાન, ટીબેટ, ચીન તેમજ જપાનમાં તેને ખસવું પડ્યું પરંતુ વિશ્વખંધુત્વ અને અદિસાનાં યુદ્ધનાં બે મૂખ્ય નત્સંગો તે તે દેશોમાં જોડાયાં: ઉપવાસ થયો છે, તેટલા બીજા કરો પણ થયે નથી; એવું ખુદ ધર્માનંદ કાસાંબી જેના પુરૂષનાં લખાણો અને કથનો ઉપરથી પુરવાર થયું છે.

ન્યારે હિંદુસ્થાનમાં તત્ત્વચિંતન ઘણું થયું હતું, ક્રમિ મુતીઓ અખ્યાતમવાદની ખૂબ જ દિમાપત કરતા હતા, તે યુગનો ઇતિહાસ પણ એ જ અતાવી આપે છે કે,

માનવી સ્વભાવે જ સ્વાર્થી હોવાથી યુદ્ધ એ તેનો જાતીય સ્વભાવ થઈ પડ્યો છે. પરસ્પર વચ્ચે અથામણો અને ધર્ષણ આદિકાળના મનુષ્યોથી માંડીને અત્યાર મુખીના માણસોમાં જાણતાં આવ્યાં છે. એટલું જ નહિ પણ કહેવાની દેવાની દુનિયામાં પણ સડા શિવાય બીજો કશો જ ધંધો ન હોય તેવી જ દશા દેખાય છે.

આમ વિશ્વખંધુત્વ અને અદિસાના “આકાશ” માર્ગને દેવો અને ક્રમિઓ પણ જીવનમાં ઉતારી શક્યા નથી, એ દેવ-ક્રમિઓની કલ્પનિક સૃષ્ટિના વાતાવરણમાં જીવનારાઓએ જાણવા જેવું છે.

મનુષ્યની દૃષ્ટિએ હરેક વસ્તુને તેના સત્ય સ્વરૂપમાં જોવાને ખરે ખરના ઇતિહાસ અતાવી આપે છે કે, વિશ્વખંધુત્વની ભાવના ગમે તેટલી ગુંદર હોય છતાં જીવદારમાં તે ઉતારી શકાય તેમ નથી; અદિસાની વાતો ઉપદેશ આપતી કે સાંભળતી વખતે રૂઝી-રૂખાળી દેખાતી હોવા છતાં કોઈ કોઈ માનવ સમુદાય તેને જીવન સરૂરમાં ધ્રુવ તારક બનાવી શકેલા નથી.

મનુષ્યનો સ્વાર્થ મૂખ્યત્વે આમાં નડતર કરનાર છે. પણ એ સ્વાર્થરહિત દુનિયા ઘડવાનો કીમીઓ કરનાર કોઈ જાદુગરને આજ સુધી દુનિયાએ જાણ્યા કે જોયા નથી.

જોમની પાસે પૈસા છે તે ગરીબને કચડી પૈસા વધારવામાં રાગે છે, સામાન્ય જમાવી બોટલી પ્રગ્ન પરાધીન પ્રગ્નઓને કચડતી

યુગો સુધી મહેનત કરીને પણ શું અહિં-
સાને તેમજ વિશ્વબંધુત્વને તેમની પાસે
સ્વીકારવી શકે તેમ છે ખરા? હા થોડાક
શ્રદ્ધાળુઓ તેમની હા માં હા મેળવશે, પણ
તેથી કેંઈ દુનિયાના રૂપ રંગ પલટાઈ
જવાના નથી.

એક અંગ્રેજ લેખક જે લસ્કરી ખાતાને
માનીતો લેખક છે, જેનાં લખાણોને લોડ
કીચનર જેવાઓ પણ પ્રમાણુભત માનતા,
જેણે ૧૯૦૮ માં લેખેલા પોતાનાં પુસ્તકમાં
આપેલા નિબંધો ૧૯૧૪-૧૮ ની મહા
યાદનીમાં સ્થા નિવડ્યા છે. તે જે. શીઝ-
શરૂલી. એક સ્થળે લખે છે: "There is
no such thing as a brotherhood
of all mankind. there never
was, and there never will be."
[વિશ્વબંધુત્વ જેવી કોઈ વસ્તુ
છે જ નહિ તે અગાઉ કદી હતી
નહિ તે હવે પછી કદી બનશે
પણ નહિ.]

એ વિચાર ખોટા પણ નથી. કંદરતી
ક્રમ જ એવો છે કે, જેમાં એકને બોજે જ
બીજો લાલ લઈ શકે છે. અને લાલ મેળ-
વવાની વાત ન હોય ત્યાં જગતના યંત્રણું
તંત્ર જ ચાલતું ચઢતી નય તેમ જણાય
છે. એથી કલ્પના તો એવ. છ. વેલ્સ કે
કોનન ડોહ્લ જેવા કોઈક લેખકો કલ્પનિક
કથાનકોમાં કરી શકે તો ભલે, પણ વ્યવ-
સ્થરમાં તેમ બનવું અશક્ય છે.

અમેરિકાના લક્ષ્યાધિપતિ નીચેને તેના
શરીરની ચામડીનો રંગ કાળો હોવાથી લંડનના

હોટેલમાં જગા ન મળે, મદ્રાસ ઇલાકામાં
વિદ્વાન, શુભવાન અને સ્વચ્છ મનુષ્ય તે
અત્યંત નામથી ઓળખાતા માખાપને પેટ
જન્મવાને લીધે ઉગળીયાન વર્ગના રસ્તા
ઉપર ચાલી ન શકે, લંડનના ઉમરાવને
ત્યાં જન્મેલા અંગ્રેજ પૂર્વ લંડનમાં વસતા,
ગરીબ માણસને ત્યાં જન્મેલા અંગ્રેજની
તરફ ઘણાની દષ્ટિ વિના જોઈ ન શકે; તે
દશામાં અહિંસા, શાંતિ, ન્યાય અને વિશ્વ-
બંધુત્વની વાતો કરવી એ ધખધખતા
અસિમાં ઉભા રહીને શાંતિ શોધવા જેવું
નથી એમ કોણ કહેશે?

એકાદ વાદ કે સિંહને પાળીને કદાચ
તેનો હિંસક ભાવ લક્ષ્યવાનો પ્રયત્ન કોઈક
અનેક વર્ષોની મહેનત પછી સિધ્ધ કરી
બતાવે; તેથી એમ ન માની શકાય કે વાદ
અને સિંહ નામનાં પ્રાણીઓના સમુહને
તેનો હિંસકભાવ છલાવી શકાશે. તે જ
રીતે સ્વાયંધર્શ માનવસમુહના દિલમાંથી
સ્વાર્થીવૃત્તિને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખવાનો
દાવો પણ કોઈ કરી શકશે નહિ. માત્ર
એટલું જ કરી શકાય કે, એ સ્વાર્થ ઉપર
સંયમની મર્યાદા પૂરી શકાય, એક માનવ-
જાતિ બીજી માનવજાતિને ગળી જાય
તેટલી હદે સ્વાર્થી બની ન શકે તેના ઉપાય
ચોઈ શકાય; પરંતુ તે ઉપાય બીજી જાતિને
ગળવા તત્પર થનારા ન અજમાવે, તે કામ
ગળાઈ રહેલી જાતિ કરી શકે, અને તે
જવાની સામે તેવા થઈને જ. તે શિવાયની
બીજી કોઈ રીત અત્યાર સુધી શોધાઈ નથી
અને શોધી શકાય એવું હાલ તુરંત તો
શક્ય લાગતું નથી.

સ્વતંત્રતાનો સરળ પંથ

હિંદીઓ !

માતૃભૂમિની એકનિશ લકિત માટે તમારી
એ ફર્ક છે કે, આપણા દેશના બા વ્યાપાર
ઉદ્યોગને મદદ અને ઉત્તેજન આપવાં.

એમ કરતાં કદાચ તમને આનો બે આનો

વધુ ખર્ચવા પડે તોપણ માતૃભૂમિના હિતની
ખાતર તેની તરફ બેશો નહિં.

આ દેશના ઉદ્યોગો યુગ્મય દશમાં છે,
કેમકે તેની સામે ગંભીર લડાઈવાળા
પરદેશી ઉદ્યોગો બહુમત હકિકત કરે છે.

જનતાની જ માથાના પડિયાર માટે સ્ત્રીનામાં પ્રજનમત જાગૃત કરવા સાર તૈયાર કરેલાં
દિવાલપત્રોમાંનાં છે.

અને તેમને પોતપોતાના દેશવાસીઓનો તેમજ સરકારનો હિંદુપૂર્વકનો ટેકો છે. આથી આ દેશના હુન્નર ઉદ્યોગ તમારી મદદની વાજબી રીતે આશા રાખે છે. એ મદદ આપવી તે પ્રત્યેક હિંદીનો પવિત્ર ધર્મ છે.

તમારાં દેશનાં સેંકડો સ્ત્રી પુરુષો અને આળસ લૂપ્તે મરતાં કંગાલ દશમાં સડી રહ્યાં છે. એ લખમશે અને કંગાલિયત પરદેશમાં વ્યાપાર દ્વારા ધસપાછળ જતા ધનને લીધે છે. તે વહેલી નીક અંધ કરે, તો આ દેશની કંગાલિયત અને ગદિનો લખમશે નાશુદ થઈ જાય. તે માટે દેશના હુન્નર ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવું એ જ સીધો અને સરળ માર્ગ છે.

હિંદીઓને માટે હિંદી માલ જ દુનિયામાં સુધુથી શ્રેષ્ઠ મનાવો જોઈએ. હિંદી માલને કોઈ પણ દેશના માલથી ઉતરતો ન માનો, અને જ્યાં જ્યાં ત્યાં હિંદી માલ જ માગોઃ કેમકે તમે તે માલ માટે જે

નાણાં ખર્ચો છો તે તમારા જ દેશમાં જાય છે એમ માનજો.

હિંદુસ્થાનની પરતંત્રતા વ્યાપારી કારણે જ છે. એટલે જે માલ હિંદીનો મળતો ન હોય, તે માલ ખીજ કોઈ પણ દેશ પાસેથી લેજો, પણ તમારી માતૃભૂમિને પોતાના વ્યાપારના કારણે જ પરાધીનતાની ખેડીઓમાં જડી રાખનાર ગ્રેટબ્રિટનની પાસેથી, કે તેનાં જે સંસ્થાનો હીંદીઓને અત્યંત જોવાં માનનાં હોય તે સંસ્થાનો પાસેથી ન જ લેવાનો નિર્ણય કરજો.

અમેરિકાનો કે જર્મનીનો માલ લેજો, કેમકે તે દેશમાં જનાર પૈસો તમારી પરાધીનતાની ખેડીઓ મજબુત કરતો નથી.

પરાધીન થઈ પડેલા ચીને પરદેશી-તેને દબાવનાર જપાન અને બ્રિટિશ-માલના અલિખ્યારથી જ પોતાના દેશને સ્વતંત્ર બનાવ્યો છે. પરાધીન હિંદ એજ માર્ગે પોતાની સ્વતંત્રતા મેળવી શકશે.

એક હિંદી

ગોરી સર્વોપરિતા અને રંગીન જાતિઓ

: લેખક :

શ્રી સુધાકાન્ત લાટ

૨ શિયા શિવાય પૃથ્વી ઉપરના જે જે લાગમાં ગોરી ચામડીવાળા માણસો વસે છે, તે દરેકના માથામાં એકજ ધૂત ભરેલી છે કે: ગોરી ચામડીના માણસો જ સંસ્કારસ્વામીઓ છે, તે શિવાયની પૃથ્વી-પટ ઉપરની તમામ રંગીન પ્રજા સામાન્ય છે. ગોરાઓના બધા જ રીત રિવાજ, રહેણી કરણી, ધાર્મિક માન્યતાઓ, જીવનમાં વિવિધ ક્ષેત્રોના સંબંધના સિંધાંતો જ સંસ્કૃતિ-વાળા છે, તે શિવાયની પ્રજાઓના રીત રિવાજ, રહેણી કરણી, સામાજિક તેમ જ ધાર્મિક સિંધાંતો એ બધું ઉતરતા પ્રકારનું છે.

અને જે વિચારો અથવા સમાજવ્યવસ્થા કે રાજ્યવ્યવસ્થા કે અર્થશાસ્ત્ર અને નીતિ-શાસ્ત્રના સિંધાંતો તેમના છે, તેને માટે ગોરાઓ જ યોગ્ય છે. રંગીન પ્રજા કદી પણ તેને યોગ્ય હતી નહિ, છે નહિ કે થશે નહિ.

આવા તુમાખી ભૂપાં વિચારથી ગ્રેજાઈન 'ગોરી સંસ્કૃતિ'ને સાચવવાના બહાના નીચે અમેરિકામાં ત્યાંના મૂળ વતનીઓને સીધી-ઓને અને હવે તો હિંદીઓને ઉતરતા માનવામાં આવે છે. [અમેરિકન કાયદા પ્રમાણે છેક હમણાં સુધી હિંદીઓને, તેઓ આપ' પ્રજા છે એમ માનતા. અને અમેરિકાના ગોરાઓ પણ મૂળ આપ' જનતિના હોઈ, કાયદાની નજરે ગોરાઓ જેટલા હક મળતા હતા, પરંતુ ખ્રિસ્તિય

ખટપટીઆઓની ખટપટથી હિંદીઓના એ હક ઉપર થોડાંક વર્ષો ઉપર-સને ૧૯૨૩ માં-કાપ મકવામાં આવ્યો છે.] દક્ષિણ આફ્રિકામાં, કેનિયામાં, શીજમાં કે ઓસ્ટ્રેલિયામાં પણ હિંદીઓને તેમજ ખીજ રંગીન જાતિને, પોતાના કરતાં સામાન્ય માનીને તેમની સાથે અપમાનકારક રીતે વતંધામાં આવે છે. અને હવે તો ખુદ ગ્રેટબ્રિટનની કેટલીક કેળવણીની સંસ્થાઓમાં પણ એ એવ દાખલ થયા છે.

એ કે 'ગોરી સંસ્કૃતિ'ની આવડી મોટી બાંગોની પાછળ સંસ્કારિતાના સંરક્ષણની ભાવના, કરતાં સામ્રાજ્યવાદ અને ઉદ્યોગ-વાદને અમરપટા અપાવવાની ભાવનાનાં જ વહેણો પ્રબલપણે કામ કરી રહેલાં છે. માત્ર તેની ઉપર વાણીના વિલાસ અને આડ'બ-રનાં પહેલ પાડવામાં આવ્યાં છે એટલું જ.

આ સંબંધમાં એક અનુભવી અંગ્રેજ લડવૈયાના વિચારો જાણવા જેવા છે. ખ્રિસ્તિય સામ્રાજ્યને તેની હાલની દશામાં ટકાવી રાખવા, તેમ જ દુનિયાના મનુષ્યોથી વસેલા લાગના છશ લાગ જેટલી ભૂમિ ઉપર પ્રસ-રેલા એ સામ્રાજ્યની હાલની જ મહત્તા ટકાવી રાખવા માટે વિચાર કરતાં એ લેખક કહે છે:

“વિજાનનાં સાધનોનાં, તેમજ રેલ્વે અને નૌકાના વિકાસ સાથે રાજકીય સત્તા-ઓની તુલાઓનું કેન્દ્રસ્થાન વારંવાર બદલા-તું જ નબ છે. ભૂતકાળમાં તે કેન્દ્રે ભ્રમખ્ય

નવયુગ, નવનિર્મિત ૫૨૫, ઉત્તર એટલેન્ડીક, ઉત્તર સમુદ્ર અને એટલેન્ડીકના સ્થાન પસંદગી અનુભવ્યા છે. પણ પનામાની નહેર ખુલ્લી મકાતાં, તે કેન્દ્ર ધનિકાસમાં પડેલી જ વખત પેસિફિક મહાસાગરમાં ગયું છે. આ બધા પરિવર્તનનો અભ્યાસપૂર્ણ વિચાર નેટલો આપણા રાજ્યદારીઓને માટે અગત્યનો છે, તેટલી જ અગત્યનો જલ-સ્થળની સેનાના લઘુભાગોને માટે પણ છે. પરંતુ ખીજ કેટલીક બાબતો એવી છે કે, જે ક્ષિત્રિય સેનાના સેનાનીઓ અને શક્તિના નાવિકા પાસેથી ગંભીર લક્ષ્ય પૂર્વકના કાળજી ભર્યા ગામ્યાસને આપો આપ માંગી છે છે. તેમાંની એક બાબત તે મહાન વ્યાપારી માર્ગો.

ક્ષિત્રિય સામ્રાજ્ય દુનિયાના વ્યાપારી દેશોમાં અગ્રગણ્ય છે; અને જે કોઈ પણ બાબતની વ્યાપાર ઉપર અસર થાય તેમ હોય, તે બાબત ક્ષિત્રિય સામ્રાજ્યને માટે પણ અસરકારક થઈ પડે છે. વ્યાપારી રસ્તાઓ પછી મહત્વના પ્રશ્નો કેટલાકનાં કેન્દ્રસ્થાનો, તારનાં દોરણ (Cables), તેજનાં ક્ષેત્રો અને હવાઈ માર્ગોને લગતા છે; આ બધી બાબતો જલ-સ્થળની સેનાઓને સંયુક્ત હુમલાને માટે ઘણામાં ઘણી અગત્યની છે.

આ ઉપરાંત ભવિષ્યમાં જે પ્રશ્ન ઉભો થવાને સરજાય છે, અને જે ઉપર બતાવેલા તમામ પ્રશ્નો કરતાં સવિશેષ અગત્યતા ધરાવનારો છે તે 'ગોરી પ્રજાઓની સર્વોપરિતા'નો છે.

રંગીન પ્રજાઓએ અગાઉ મહાયુધોમાં વિન્ય મેળવ્યા છે અને ખીજ પ્રજાઓ ઉપર ચોતાની રાજ્યસત્તા ચલાવી છે, અને તેઓ હવે પછી તેમ કરે તો કંઈ અશક્ય પણ નથી.

ગોરાઓને નેટલી વધુમાં વધુ તક મળી છે, તેવી નકા ખીજ કોઈ પણ જાતિને ભુતકાળમાં સાંપડી નથી. પરંતુ તે તકનો ગોરી જાતિઓએ ઘણેજ દુરુપયોગ કર્યો છે.

ગોરી પ્રજાઓની કોષ્ટાખોર સંસ્કૃતિ પરાક્રમ્યોએ પહોંચી, ત્યારે અકાળે તેણે ૨૦,૦૦૦,૦૦૦ માનવ પ્રાણોઓને સંહાર કર્યો, અને ક્રાંતિ ક્રાંતિ માણસોના રંગીન જાતિઓએ, તે કાળને આનંદ પૂરક નિદાન બન્યું. હવે ભલે ગોરાઓ પીળી પ્રજા સાથે લેસ્લી બધે કે કાળા લોકો સાથે સંબંધ સાધે. તેથી બહુ બહુતો ગોરી પ્રજાનો જ વિનાશ નિર્ભયકો છે, તે થોડાક વખત માટે પાછો દેવાશે. પરંતુ રંગીન માણસોની સ્વચ્છ શક્તિ વિશિષ્ટ પ્રકારની હોય છે; અને તેઓ પણ ચોતાનો 'દિ' આવવાની વાત એક જ રહેલા છે.

પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ રંગીન પ્રજાને ગોરાઓના કેળવણી આપી રહેલા છે; અને કેળવણી તે તો ચુસ્ત શકિત છે, એશિયાની પિત્તવણી પ્રજાઓએ અને અફ્રિકા તેમ જ યુનાઈટેડ ક્રેટસની સ્થામવણી પ્રજાઓએ આ તત્ત્વ તારવી કાઢીને અપનાવ્યું છે; અને ત્યારે તેમને લાગશે કે, તેઓ સંપૂર્ણ સમર્થવાન બન્યા છે, ત્યારે ચોતાની અગણિત સંખ્યાબળની સર્વોપરિતાને તેમજ ચોતાની શક્તિને ઉપયોગ ગોરી પ્રજાઓની સામે કરીને તેમને કચડી નાખવા માટે કર્યા વિના નહિં જ રહે. તે કાળની તૈયારીમાં હજી ભલે કેટલાક વર્ષો લડી જાય, પરંતુ અત્યારે પણ આકસ્મિક રીતે એ પાછાનો જે થોડાક લાગ ઉચકાયો છે, તેને લીધે આપણને તેની પાછળ ડોઝાઉં કરી જવાની તક મળી છે; તે ઉપરથી ભવિષ્યમાં બનનારા એ પ્રસંગનું વહન કંઈ દિશાએ થઈ રહ્યું છે.

તેના આપણે [ગોરાઓ] નિર્ણય કરી શકીએ તેમ છીએ.

મંચુરીઅન યુદ્ધ પછી થોડા જ દિવસમાં જાપાનના એક લાગવગયાળા તેમ જ બહુ જ વંચાતા પત્રમાં એક લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો. તેમાં ઉપસંહારમાં આ શબ્દો લખાયા હતા: “એટલે હવે, યુરોપના માનનીય સદા અધ્યક્ષો, ત્યારે તમે જાપાનમાં આવો, ત્યારે તમારે સારી રીતે વર્તવું, અને બીજાઓને મળતી વખતે બધું નમારાથી ઉતરતાઓ સાથે નમે મળતા હો. તેથી સર્વોપરિતાનો ઉદ્દેશ્ય બધો જ દેખાય તમે કરો છો, તે તમારું દૂર કરશે પડશે. અમે તમારાથી થોડાં પણ રીતે ઉતરના નથી, પરંતુ ભારેમાં ભારે કસ્ટોડિઓમાથી સફળ થઈને અમે સાબિત કરી આપું” છે કે, અમે તમારા માંના અર્થશ્રદ્ધા કરતાં પણ સર્વોપરી છીએ; એટલે “મણા અને હવે પછી આમારા સાથેના વ્યવહારમાં નમે આ વાત જરૂર તમારા ધ્યાનમાં મળે.”

આટલું કહીને પંદે અંગ્રેજ લેખક આ પ્રમાણે દીકા કરે છે

“આ વચનો એવા દેશ નરકનાં છે, કે જે દેશના વતનીઓ માત્ર સાદા જ વર્ષ પહેલાં તીર-અમલકથી લઈ જાણતા હતા, થોડાંને જંગલી અને લયકર પ્રાણી માનના હતા, અને વરાગથી ચાલતી હોટી [Steam-boat] ને મહાસાગરમાંથી હવતો ચક્ષુસ સમજીને, તે જગતે પડનાં જ જમીન ઉપર લાંબા થઈ, તેની લકિત અર્થે સાપ્તંગ દંડવત પ્રણામ કરતા હતા. તાજેતરના યુદ્ધો ઉપરથી સિદ્ધ થયું છે કે, ચટ્ટીય કૃતચત્રના શુભોની યુરોપીયોમાં જ ખાતી છે; એટલે જ આપણે તેની રંગીન પ્રગ્લેમાં આદ્ય ચળીએ તો, આપણે તેમાં લયકર નિષ્ફળતા મેળવીશું.

જગતના ઇતિહાસમાં બનનારો એવો એક પ્રસંગ ઘણો જ નહતો આવી ગયો છે કે, ત્યારે ગોરો માણસ એકેકે એક માણસની સામે થયો હશે, અને દુનિયાનો એકેકે એક મનુષ્ય ગોરાઓની સામે ઉભો રહેલો હશે. તે દિવસે ચોતાના અસ્તિત્વને માટે ગોરા માણસને એવું યુદ્ધ ખેલવું પડશે કે જેવું યુદ્ધ હજી તેણે કદી ખેલ્યું નથી. અને છેવટે તેને જગતના તમામ વિશાળ ભૂમિપટો ઉપરથી હાંપી કાઢીને, તેના વડાઓની પ્રતિનિધિ ભૂમિ, The Isles of the Gentiles માં ભરાઈ જવાની ફર્જ પાડવામાં આવે એ પણ શક્ય છે. તેના અસ્તિત્વનો યુગ્મવશુ ભર્યો પ્રશ્ન, ગોરાઓના કણમાં દરિયો રહે તેની ઉપર જ રહેશે, જ્યાં સુધી તે કણુ તેના હાથમાં હશે ત્યાં સુધી જ તેવું અસ્તિત્વ ટકી શકશે. આ ઉપરથી જણાશે કે આપણામાંના [ખ્રિસ્તિય પ્રજામાંના] જેઓ ‘ગોરા ઓસ્ટ્રેલીયા’ [ઓસ્ટ્રેલીયામાં માત્ર ગોરી પ્રજા જ રહી શકે]ની લાવના સંભે છે તેઓ સામાન્ય રીતે માનવામાં આવે છે, તેમ ખોટા કે દુકાં દષ્ટિના નથી જ.”

અને એમ કહીને પછી ગોરી પ્રજાએ રંગીન પ્રજાની વ્યવસ્થાને ઉગતી જ કચડતી બેઠકો, એવી ખુસ્તી સલાહ આપવાને બદલે અર્થસ્થપક ભાષામાં કહે છે:

“જૂની આર્ય દંતકથામાં એક ભણ દિલના શેખને પસ્તાવો થયા હતા તેની વાત છે. તેણે ઉંટને મનુષ્ય વ્યવસ્થા સાથે હળી ગયેલું પ્રાણી સમજીને ચોતાના તંબુમાં માથું, ખોસત્રા દેવાંની પરવાનગી આપી; તેને માટે તેને પાછળથી પસ્તાવું પડ્યું; કેમકે માણસોની સાથે ગમે તેટલું હળી જતા છતાં આખરે તો તે ઉંટ જ હતું અને ઉંટ જ રહ્યું. પણ પેલા ઉદાર દિલના

આરમ્ભનો પરતાવો પડી તો ક વેળાનો નીવડ્યો હતો.”

દંતકથાની વાત આટલેથી જ લેખકે પતાવી છે પરંતુ કદાચ તેનો અર્થ એમ હતો કે, ઉટે પોતાની ઉપર સ્વારી કરવા છતાં, તેની સ્વાધીનતા ઝૂંટવી લેવા માટે, તેને પેટ પુરતું ખાવા નહિં આપવા માટે, અને જગજગત રણમાં પાણીને માટે તેનો [ડિંટનો] પ્રાણ લેવાની પણ માણસની તૈયારીને માટે, ગુસ્સે થઇને તેણે જયકું લયું હશે, અને તેથી અંગ્રેજ સનિક લેખકનો એ ખતાવવાનો આશય છે કે, રંગીન પ્રજા ગમે તેવી ભણી દેખાય પણ તેનો વિશ્વાસ કદી ગોરી પ્રજાએ કરવો નહિં, તેમ રંગીન પ્રજાને કેળવવી નહિં કે તેમનામાં પેલા વામનશ્રીએ જેવા જપાનીઓના જેવી સ્વમાનની વૃત્તિ બનશું થવા દેવી નહિં.

પરંતુ એ અંગ્રેજ સૈનિક અને તેના જેવા વિચાર ધરાવનારાઓ, જગતની માનવ જાતિના દિલમાં બન્યુંત થઇ ચૂકેલી સ્વમાનની જાગૃતને હવે કદી પણ છુટ્ટવી શકે તેમ નથી. તેમ જ કોઇ પણ એક મનુષ્ય પોતાના રંગ, જાતિ કે દેશના ભેદને કારણે બીજા માણસને દબાવી શકે તે હવે બનવાનું નથી જ; એટલી આત્મશ્રદ્ધા તો પ્રત્યેક માનવ હૈયે અત્યારે ઉગી ચૂકી જ છે. અવગત એ આત્મશ્રદ્ધાનું દર્શન જુદી જુદી પ્રજા અને જુદાં જુદાં મનુષ્યોમાં સમય, સંજોગ અને વાતાવરણની અનુકૂળ-

તાઓ અનુસાર થાય છે. તેમ છતાં ‘ગોરી સંસ્કૃતિ’ અને ‘ગોરાંગ સર્વોપરિતા’ ની ભાવના પાછળ રહેલા ભેદના ભ્રમ ખાસ કરીને યુરોપીય વાદવી પડી એટલા ઉઘાડી પડી ગયા છે કે, રંગીન પ્રજા હવે, એ ભ્રમની આસપાસ ખડા કરેલા આભાસથી અંતઃક બચ, અને ગોરી પ્રજા કરતાં, પોતાની અમીટીયો રંગ જુદો હોવાને લીધે તેનું આધિપત્ય કાયમને માટે સ્વીકારી લે એ બનવું અશક્ય છે.

ઉપર જે અંગ્રેજ સૈનિકના લેખમાંથી અવતરણ ઉનાયું છે તેમાં માત્ર જપાનીઝ પ્રજાની જ વાત કરવામાં આવી છે [ક્રિમકે તે પુસ્તક ૧૯૨૨ માં લખાયું છે]; પરંતુ હવે તો ચીનમાં, દિંદમાં, અરબસ્તાનમાં, પેલેસ્ટાઇનમાં, ઇટાલીમાં કે તુર્કસ્તાનમાં જ નહિં પણ આફ્રિકાની સીધીઓમાં પણ એજ બનવું આત્મજ્ઞાન બન્યુંન થયું છે, અખીંશ કોઇ પણ જાતિ આગળ તેઓ પોતાને ઉતરતા કે હવેક માનવા તૈયાર નથી. હિંદીઓ પણ ગોરી પ્રજા સાથે સમાનતાથી મિત્રતાવે સંબંધ રાખવા તૈયાર છે, તેમજ ગુજરામ તરીકે. તેમના દબાવવા રહીને કે તેમનાથી ઉતરતા પ્રકારના હોઇ તેમની સત્તા નીચે કચડાતા રહીને નહિં: એ વાત છેલ્લાં દશ વર્ષથી સમસ્ત દિંદ ગ્રુપે જગતની ગોરી પ્રજાઓને તેમ જ ખાસ કરીને બ્રિટિશ પ્રજાને સંભળાવી દીધી છે જ.

દાન વિરુદ્ધ કામ

[દુનિયામાં મોટરનો ઉદ્યોગ વીજળીની ગતિથી કુચકદમ કરે છે. પૂરોપ તથા એશિયાની પ્રગતિને મોટરોની સહાય વધુ સગવડ પૂરી પાડનારા એ મોટા કારખાનાઓમાં હેનરી ફોર્ડનું કારખાનું વિશેષ પંકાયેલું છે. કેમકે હેનરી ફોર્ડ પોતાના કામદારોના સુખી અને સંતોષી જીવનમાં અટલ શ્રદ્ધા રાખે છે. કામદારોને નંદુરસ્ત અને સુખી હોય તો કામ ઉત્તમ થાય છે, એ તેમનું સૂત્ર છે, આથી તે કામદારો માટે કેવા વિચાર ધરાવે છે તે જાણવું અગત્યનું થઇ પડશે.]

:: લેખક ::

શ્રી ધીમંતરાય એસ. મહેતા.

મને ભારે વેતનમાં શ્રદ્ધા છે, સખાવતમાં વિશ્વાસ નથી. દરેક વ્યક્તિએ પોતે ઉત્પાદક બનવું જોઈએ.

સખાવતી સંસ્થાઓ ગરીબને દાન કરવાના વિચારથી ઉભી થાય છે તે ગેરવાજબી છે. કેમકે અપંગોના સમુહોને એકત્ર કરવાની પાંગળોગોથી કંઈ ફળ મળતું નથી. તે માટે કરેલી તમામ મહેનત અફળ જાય છે, માટે સાશ બાંધાના, સુઝ કામદારો ઉત્પન્ન કરવા અને આવી ધર્મોં સંસ્થાઓને બંધ કરવી. કેમકે તે દરોહ ઉત્કર્ષ સાધતી નથી કે નથી તે એકેય માનવી દેખ દૂર કરતી. આથી સખાવતનો વિચાર હું પસંદ કરતો નથી. રીતસર બીજા માગવી કે સખાવત કરવી એ પ્રયાજ બંધ થતી જોઈએ અને થશે પણ તેમજ. જો યથા વીધી મહેનત કરવામાં આવે તો સમાજનું પોષણ થાય તેટલું ઉત્પાદન શા માટે ન થાય ? મારા કારખાનામાં કામદારો ઉચ્ચ જીવન ગાળી શકે તેટલી કમાણી કરે છે. કાષ, કાષને કશુંજ મફત આપતું નથી.

અન્યને મદદ કરવાથી નિષ્ફળતા પ્રકટે છે. તેથી અમે કામદારોને કશુંજ ફેક્ટ આપતા

નથી. તેઓ મજૂરી કરીને કમાણી કરે છે. મનુષ્યમાં છુદ્ધિ અને બળ છે તેને ઉપયોગ તેણે કરેલો જ જોઈએ; જો તેઓ તે પ્રમાણે કરે નહિ તો તેઓને બીજી રીતે મળવું જોઈએ નહિ.

મોટરના કુશળ કાગિરો તેની ખીસવણીની સલાહ આપે છે તેમ સખાવતી દોસ્તો એ ધંધાની પ્રગતિ કરવાનું કહે છે. પણ મારા મોટરના ધંધામાં ઉત્તાહો નથી, છે માત્ર મનુષ્યો અને કાગિરો. તેમના સદકારથી જ મહિનામાં અમે એટલી બધી ખીસવણી કરી છે કે અમારું કારખાનું સૌથી વધુ ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી વધુ કામ માટે નવાં યંત્રો ગોઠવવાં પડ્યાં છે. મનુષ્ય અને યંત્રોને શત દિવસ કામ આપવાથી ઉત્તમ ફળ મળતાં નથી; પરંતુ કામદારોને સ્વેચ્છથી કામ કરવાની હોંસ આવે છે. જો કામદારોને કુટુંબ પોષણ પુરતું મહેનતાણું મળતું ન હોય, તેમનાં રહેણાં કંગાળ હોય, શાહુકારોની ઉધણી સનન આણુ હોય અગર ચાકરી શમાવવાનો ભય તેમને માથે કાયમ ઝગમગતો હોય તો, કદી પણ તેઓ સ્વેચ્છથી કામ કરી શકે નહિ. કામદારો

અત્યંત નથી. દરેક પોત પોતાના કામમાં કુશળ છે. દરેકને માટે નિયત કરેલું કામ હોય છે. જેની જેની શુદ્ધિ તેવી જાતનું કામ સોંપવામાં આવે છે. આથી દરેક ખાતામાં કામ ઝડપથી ખીસે છે.

વિજ્ઞાનની મદદ, યથાર્થિત સૂચના, ઉત્તમ અનુકૂળ ઓળંગો, અને ચાતુ જમાનાની સગવડતા વાળું ઉત્તમ કારખાનું એટલી સામગ્રી હોય, તો ગમે તેવો શુદ્ધિ પણ માત્ર આકે કલાકના કામથી પોતાનું સુખેથી પોપણ કરી શકે છે.

કામદારોને ઓછા પગાર શા માટે આપવામાં આવે છે તેનાં એ કારણ છે: કારખાનાવાળા એકજ જગાએથી અનેક વસ્તુઓ બનાવે છે. છતાં એકજ વસ્તુ કરતાં વધુ બનાવવાની કાંઈ કારખાનામાં સગવડ હોતી નથી, કે નથી હોતાં હોશિયાર વ્યવસ્થાપકો, કે જેથી બધી વસ્તુઓમાંથી નફો મેળવી શકે.

વસ્તુની પેદાશ અને વહેંચણીના અત્યંત નથી વસ્તુઓ ગેરવસ્તુ કે અદ્યક્ષ જાય છે માટે એકજ કારખાનામાં એકજ જાતની વસ્તુ બનાવવી જોઈએ.

શેર બજારના ખેત્રાડીઓને કારણે પણ કામદારોને ઓછા પગાર મળે છે. ધારો કે કારખાનામાં સારી વસ્તુ બોટા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરવી છે તો શેરના ભાવ બહુજ ઉંચા બોલાવવા માટે શેરદલાલને ડીરેક્ટર નીમવામાં આવે છે અને તે દલાલ પોતાના અભણ લાગતા વગગતાઓને કારખાનામાં ઉંચી જગાએ ગોઠવે છે, આથી કારખાનાના ઉપરીઓ તદ્દન ભોટ માણુમ પડે છે, પરિણામે પહેલથી છેલ્લે સુધી દરેક ખાતું અત્યંત કામદારોથી ભરાય છે. અને પછી વહેંચણી આપવા અને બોટ ભરપાઈ કરવા કામદારોને ઓછા પગાર આપવા પડે છે. અને કામ કરવાના કલાક

તેથી વધુ રાખે છે; આથી બમણી નુકસાની થાય છે.

ઉત્તમ શહેરી, મુખી મનુષ્યો ઉત્પન્ન કરવાને બદલે શેર બજારના ખેત્રાડીની રાહ ચાલીને કારખાનાને કાર્તિક હરિદ્રાઈમાં ઉતરવું પડે છે તેથી એ વસ્તુની ઉપયોગિતાનો નાશ થાય છે અને પરિણામે કારખાનું પાચમાલ થાય છે.

અમારા કારખાનાનાં ત્રણ હજાર કામદારોએ ઓછા પગારની માગણી કરી છતાં અમે પગાર વધાર્યા અને કામ કરવાનાં કલાક પણ ઘટાડ્યા.

કાંઈ અબજપતિ મને આવીને માર ધ'ધાની જે કમાણી થાય છે તેટલાં નાણાં આપે અને કારખાનાનું સુકાન લેવા માગે તો હું કદી તેવી ગોઠવણ પસંદ કરું નહિ. મને તે ગમે પણ નહિ અને કામ ક્યાં સિવાય મારો તો છુટકો થાય નહિ. મનુષ્યને પોપણ માટે અજ બહુ થોડું જોઈએ, તેથી તેમાં મોટો ખર્ચ થાય નહિ, અને મૃત્યુ વેળા તે ગમે તેટલું કમાય છતાં સાથે લઈ જતો નથી, માટે મારી પાસે જ છે તે સાચવું.

પ્રજા કેવી રીતે મલ્ત્યાકાંક્ષી થાય, જીવન ધોગણ કેવી રીતે ઉચ્ચાશયી બનાવે એ મારી માગણી છે. જ્યાં સુધી પ્રજા મલ્ત્યાકાંક્ષી રાખશે નહિ ત્યાં લગી તે ઉચ્ચ જીવન ગાળી શકશે નહિ. પણ સખાવત કરનારાઓ તો કહે છે કે કામદારોએ થોડામાં સંતોષ માનવો જોઈએ. પણ જો કામદાર મુખી અને તંદુરસ્ત હોય નહિ તો ઉત્તમ પ્રકારનું કામ કદી કરી શકશે નહિ. ધરભાકું સુકવવાની કે શાહુકારોને દેવાં ભરવાની જ્યાં સુધી કામદારોને શીકર રહે છે ત્યાં લગી તેઓ ઉત્તમ કામ કરી શકે જ નહિ.

અમારા કારખાનામાં સખાવતઅડાદુરો નથી, પરંતુ ઉપરીઓ છે, કે જે ક્રમ-દારોને ઉત્તમ જીવન ગણવા માટે વધુ વેતન માગવાનું શિખવે છે. ઉપરીઓ પણ કારખાનાના ક્રમદારો માંથી બન્યા છે, તેઓ મોટરો વધુ કેમ ઉત્પન્ન કરવી અને સુખી ક્રમદારોનું જીવન કેમ ગણી શકાય તે મંત્રો પહેલેથી પઢેલા છે. દુનિયાના સૌથી આદર્શરૂપ ચિત્ર માટે હું તો દસ દોઢા પણ આપું નહિ, બેકે હું તો સુખી, સંતોષી, ક્રમદારોના બાળકો અને માતાઓને મારી આસપાસ આનંદ કરતા લેવાનું પક્ષાંદ કરું, એટલુંજ નહિ પરંતુ દરેક ક્રમદારને ઘેર પુસ્તકાલય હોય એવીયે મહત્વાકાંક્ષા રાખું.

રશિયા તથા બીજા સુઝક્રમાંથી અને આવી કામ કરતા મજૂરો ઓછા પગારથી હવે કદી સંતોષ પામશે નહિ, અને તેઓ કુટુંબનું જીવન ગણશે નહિ.

અમારા કારખાનામાં પોલ, રશિયન, રુમાનીયન, સર્વીયન, આર્મીનીયન, હંગેરીયન, સીરીયન, ટર્ક, ઓસ્ટ્રીઅન, ગ્રીક રશ્ચવ, વગેરે પરદેશી ક્રમદારો છે, અમે તેઓને અમેરિકાના જીવનના સિદ્ધાંતો અને ધોરણો શિખવ્યાં છે. આથી તેઓ અમારા જેવા જ બન્યા છે તેઓ મહત્વાકાંક્ષી મુખે છે અને ભવિષ્યમાં એ ક્રમદારો દુનિયાને ઉપયોગી મહાન નેતાઓ બનશે એમ પણ હું માનું છું.

ગરીબાધી નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે તેથી મનુષ્યો માંદા અને બેદાન બને છે, એટલે હવા દારૂથી કાયદો થતો નથી. તેથી ક્રમદારોને આરંભમાંજ ઉત્તમ ઔષધ, સારો ખેડાક અને જીવનની પુરતી જરૂરિયાતો ખૂરી પાડવી જોઈએ, તે સમયે તેઓમાં એવા વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ કે, તેઓ ભવિષ્યની પ્રગતિના નેતા થવાના છે.

સેન્ટીટરીયમમાં હવા ફેર માટે ગથેલા ક્રમદારોને કામ ઉપર લાગ્યા પછીજ તેઓ બજામાં, વજનમાં અને જીવન નિભાવમાં વધુ સંગીન બન્યા છે. કેમકે સેન્ટીટરીયમમાં તો દરેક માંદા હોય છે, તેથી ત્યાંનું વાતાવરણ પણ માંદાનુંજ રહે છે, ત્યાં તો નિરાશાજ પ્રધાન હોય છે; પરંતુ કારખાનામાં આવ્યા પછી વાતાવરણ બદલાયેલું જોઈને આત્મશ્રદ્ધાથી, મોઢો પણ સામે થાય છે.

ક્રમદારો કાંઈ જાનની દુનિયાની ઉપાધી સરત હોવા જોઈએ નહિ અને જો તેઓને સારી રીતે જીવન નિભાવવા જેટલો પગાર મળતો હોય તો, તેઓ સુખી અને તંદુરસ્ત રહે છે.

ઉંચા પગારના દરોમાં મને શ્રદ્ધા છે, એટલે જો તે આપવામાં આવે તો, પછી સખાવત કમ્યાની અગત્ય રહેશે નહિ એવી મારી સંપૂર્ણ ખાતરી છે.

पुष्पवाटिकां

ગરીબ બિચારી ખાસ વિચવાની વહારે.

કપોળ સુધારકોએ ઉપાડેલી લડતને શ્રી કરસનદાસ
મળાણેનો ઝોળો ધન્યવાદ આપે છે.

હિંદુ સમાજમાં દ્રવ્ય યુદ્ધ.

હાર પછીનો દેખાવ !

માં નવા વિચારના અને ધર્માંથી હાથોહાથ
આવી નય છે.

હિંદી ધારાસભામાં 'શારદા બીલ'નું
વિરોધીઓએ સત્ક્રમણ હાર ખાવા છ'.
હજી જે ટો મમત છોડયો નથી
[દિવાળીના સમયમાં]

બાળસાહિત્યમાં લગ્નતત્વ

: લેખક :

શ્રી નટવર વીમાવાળા; તંત્રી 'ગાંધી'

એક પત્રકારે એક બાળ ચોપડીની સમાલોચના કરતાં આમ લખ્યું છે:

“આથી વાતોમાં ખાસ કરીને કુંવરની પરણવાની વાત. આવે છે તે બાળ માનસને કેટલે અંશે બંધબેસતી છે તે વિચારવા જોવું છે. બાળક બેઠા-કુરીમાં સમજે, પણ પરણવામાં ન સમજે. અને આ પણ બાળજનની કુદ પ્રથામાં જ દેખાયાં સમાજમાં બાળકોના કુમળા મગજ ઉપર પરણવાના વિચારની છાપ પાડતી એ ‘કેટલું’ બધું નુકસાનકારક છે તેનો બાળવાર્તા લખનાર એ વિચાર કરે તો સારું”

(નવ મુદ્રાત

૧૯:૮:૨૯).

આ પત્રકારનો દષ્ટિ-

કોણ સાચો છે-સાચો પણ છે, તેમ ખોટો પણ છે. પરણવાના વિચારની આપણે બાળકોના મગજ પર છ.પ ન પાડતી એવા લે સિધ્ધાંત હોય (હું જો પરભાર મંકું છું) તો તો આપણે જાતે પરણતા પરણાવતા અને પરણવાને લગતી વાતો કરતાજ તર્ફન બંધ થવું જોઈએ. આ તો આપણે ધૂમ પાડ્યાં રહેવું, લગ્નદિ પ્રસ-

ગામાં બાળકોને લઈ જવાં, બાળકો સમક્ષ જ માંદોરામાં હાથેવાળા બેઠવા-અને તે ઉપરાંત લગ્ન વિવાહદિ વસ્તુઓ વિશે ચર્ચા ઉદા-પાદ તો એટલો ખોટો કરવો કે જાણે આપણું જીવન જ લગ્નમય હોય-અને, અને તે પછી બાળકોના મગજ પર પરણવાની છાપ બાળ ચોપડીઓમાંથીજ ખોટી પડી બેસશે એમ વિચારવું એકે વડી મોટી ભૂલ કહેવાય!

અત્યંત, સમાલોચકે જે લખ્યું છે તે બહોળા બહોળાં લખ્યું છે, છતાં એણે એ વાત પર સૂચના કરી છે તે બરાબર જ છે. બાળસાહિત્યમાં લગ્ન વિવાહદિ વિશેની માહિતી વિચાર કરવાની જે કે તેવા પ્રસંગોની વાર્તામાં યુથશ્રી આવવી જોઈએ કે નહિ, તેના વિના ચાલી શકે કે નહિ, અને આવે તો તે કેવી રીતે આવવી જોઈએ એ વસ્તુ બરાબર વિચારવા લાયક છે.

શ્રી. નટવરલાલ વીમાવાળા

બાળ ઉદ્દેશનો પ્રાપ્ત ને મોટામાં મોટો સિધ્ધાંત એ છે કે જે વસ્તુ

બાળક ન કરે એમ આપણે ઇચ્છીએ તે આપણે પોતે ન કરવી, અને

તેમાંનો એક મૂખ્ય મુદ્દો એ છે કે આપણે ન કરીએ એટલું જ બંધ નથી, બાળકની આસપાસના વાતાવરણમાં કોઈ જ ન કરે એમ થવું જોઈએ. કેટલીક વસ્તુઓ સંબંધે આ શક્ય છે. કેટલીક માટે તે શક્ય નથી. દાખલા તરીકે પાન ખીડી જેવાં વ્યસન. એ વ્યસન આપણને ન જ હોવું જોઈએ એ પહેલી શરત. તેમ ન બને (અદ્યક્ષ છતાં) તોયે આપણું બાળક ખીડી પીવું ન થાય એવી આપણી ઇચ્છા હોય તો તેની હાજરીમાં આપણે ન જ પીએ. તેમ બીજા કોઈ ન પીએ એવો, શક્ય તેટલો અદ્યક્ષ કરીએ. આ વાત કંઈક ગંજો બને તેવી છે.

પરંતુ સમાજમાં લગ્નનો થતાં ચરકાની શકાય તેમ નથી, તેથી બાળકને પરિણય સંબંધી વિચારોથી પણ કેવળ મુક્ત રાખી 'શકાય' તેમ નથી. સગાવડાલાં-પાડપોરા મિત્રસ્નેહી વગેરેમાં એવા પ્રસંગ તો ખૂબ અનંદના બાળબચ્ચાને પણ મહાકવના જ લેખાય. તેમ બાળકોનો એવો આનંદ બાળકો પાસેથી હુટી લઈ ન જ શકાય.

બી એ વિચાર એ છે કે પરણતા સંબંધેના વિચારો બાળક કરે એ ઇચ્છુ છે કે કેમ? મને તો એમાં કશું અનિષ્ટ દેખાતું નથી. બાળક પણ મોટું થવાનું છે, પરણવાનું છે એ વાત લગભગ નક્કી છે. હવે બાળકમાં એક બાળકે એવું નીકળે જે અદ્યક્ષ અભય સેવનાર થાય. વળી વિશ્વનો નિયમ લગ્નનો છે-અભયસેવનો નથી. એ (કેમકે વિશ્વનું અસ્તિત્વ જ એ પર છે) વાર્તા કેવળ નિર્વિષાદ છે. જોઈએ તો પદ્યમાં લુઓ, ગ્રાફ્ટીમાં લુઓ, વનસ્પતિમાં લુઓ; ગમે ત્યાં જોશો ત્યાંય વશતો નિયમ કેવળ અભયસેવ નથી પણ

સુનિયત લગ્ન સંબંધજ છે. આ સંલેગમાં બાળક પણ પરિણય-વિવાહ-લગ્ન 'સંબંધે' વિચાર તું થાય તો તેમાં બોલું શું છે એ કશી શકાતું નથી.

પ હું એ વિચારણામાં Thus far and no further-અહીં, આટલે સુધી જ ત્યાંથી આગળ નહિ-એવી હદ રાખવા વિશે બહાર વિચાર કરવો જોઈએ. લગ્નનો જે બાહ્ય શિષ્ટાચાર છે-વરદોડો, માંભર, હાથેવાળો-એ બાળક લુએ છે, એ વિશે વિચારે છે. એ શિષ્ટાચારના પડા પાછળ કંઈ છે કે કેમ એનો વિચાર એને કંઈ જ આવતો નથી. શિવાય કે તેના ઉછરવાના સંલેગ બહુજ ખરાબ હોય-(મુંબાઈમાં મીઠા મજુરોને જેવી કોટડીઓમાં રહેવું પડે છે, તેવા જ કંઈક) બાળ વાર્તાઓની ચોપડીમાં ત્યાં સુધી લગ્ન વિશે આવો શિષ્ટાચાર દર્શક ઇશારો આવતો હોય ત્યાં સુધી ફેરો ન વાંચે કોઈથી પણ કાઠી ન શકાય, અને ઘણી ખરી ચોપડીમાં એવા ઇશારાથી વિશેષ કંઈજ હોતું નથી. (અત્યંત બાળસાહિત્યમાં બાળલગ્ન કાચી ઉમ્મરના લગ્નનો પ્રસંગ તો કદિ જ દ્રશ્ય ન ગણાય) મારી સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે એવા ઇશારાથી બાળમાનસ પર કશી જ અનિષ્ટ અસર થતી નથી. અને તેથી એ જાતની પ્રસંગ શુંથણી બાળવાર્તામાં હોય સમાચારક કે માયાપેએ ન ગભરા મારી નક્ક સચના છે.

વાર, પરંતુ આ સંબંધે પણ એક બીજો અગત્યનો મુદ્દો વિચારવાનો છે. લગ્ન પરિણ્યાદિ પ્રસંગની શુંથણી બાળ વાર્તાઓમાં ભણે આવે, પરંતુ તેની અતિશયતા કદિ ચક્રાવી લઈ ન શકાય.

હવનમાં લગ્ન એ જ મહત્વની વસ્તુ છે ને લગ્ન શિવાય બીજું કંઈ અગત્યનું હવનમાં છે જ નહિ. એવી જનતની યાપ બાળક પર કદિ પણ પડતી ન જોઈએ. પરંતુ પરંતુ ને પરંતુના પ્રસંગોથી જ જે વાર્તા કે બાળચોપડી ભરપર હોય—તે જ વિષય જેમાં પ્રધાન હોય—તે ચોપડી અરેખર બહિષ્કાર પામતી જોઈએ. લગ્નથી પણ ઘણી મહત્વની વસ્તુ હવનમાં છે: શગતન, ત્યાગ, સાદસ, સેવા—એવી વસ્તુની પ્રેરણા બાળકને જે સાહિત્યમાંથી મળે તે જ તેના સમક્ષ ધરાવું જોઈએ. થોડાક વખત પર એક ચોપડીની (ચોપડીનું નામ અહિં આપવાની મારી ફરજ લેવું છું, પ્રકાશક કે લેખકનું નથી આપવા ઇચ્છતો)—પ્રધાનપુત્રીના પસંદગીની સમાલોચના કરતાં જાણીતા “શુન્દરાતી” પત્રના સમાલોચકે ઘણી કડક રીતે લખ્યું હતું કે, આ વાતમાં પરંતુ પરંતુને પરંતુ જ આવ્યાં કરે છે અને તેથી એ વાતને એ સમાલોચકે બાળકો સમક્ષ મૂકવાને માટે અચેત્ત ગણી હતી. મેં પોતે એ ચોપડી વાંચી નથી તેથી હું અભિપ્રાય નથી આપી શકતો. પરંતુ શુન્દરાતીના સમાલોચકનું દૃષ્ટિબિન્દુ મને તબ્બ સાચું લાગ્યું.

આ દૃષ્ટિએ એક વાત બીજી પણ રજૂ કરવા જેવી છે. આ નજરે આપણી અસલી લોકવાર્તા બાળકો સમક્ષ

મક્કા જેવી—અધીજ, અને છે તેવી ને તેવીજ—છે કે કેમ એ વસ્તુ વિચારવા લાયક છે. હમણાં હમણાં તો લોકગીતોને લોકવાર્તા તરફ જનસમાજનું આકર્ષણ ઘણું વધી ગયું છે. અને લોક સાહિત્યને નામે સ્વયં લેખક પણ સોના ચેરે ખાંચી જાય છે, કે ગણાઈ જાય છે. આપણી લોક વાર્તામાંની ઘણીકમાં પરંતુ પરંતુનું તત્ત્વ ઘણા વધારે પ્રમાણમાં હોય છે એ વાત છૂપી રહી શકે તેમ નથી. તેથી એવી લોકવાર્તાને સમાચાર શિવાય, સુધાર્થ શિવાય બાળકો પાસે ન જ મક્કા જોઈએ એવા મારે અભિપ્રાય છે. મોગ અભિપ્રાયના સમર્થનમાં મારે “દાદાજીની વાર્તા”માંના ફક્ત ટાંકવા પડશે. લાઇ મેથાણી પ્રત્યે મને ખૂબ જ માન છે, તેમ છતાં મારે કહેવું જોઈએ કે, એ પુસ્તક બાળકો આગળ મક્કા લાયક મને નથી લાગ્યું. એ ચોપડીમાં ત્રણ મોટી લોકવાર્તાઓ છે. ને ડોશીમાની વાર્તાના જોડીયા પુસ્તક તરીકે એ પ્રસિદ્ધ થયું છે.

એમાંની વાર્તામાંના નીચેના ફક્ત જુલો: વડલાને માથે વાર્તા સમજાણી:

અરે હે હંસી રાણી !

શું કહો છો હંસલા રાજા ?

આ સોદાગર આપણો મહેમાન છે.

હા.

આજ બરાબર વૈશાખની પૂનમ. અમૃત ચોધરીયું: સોદાગર એને ઘેર હોય તો એની અજીને પેરે રાજતેજનાં ઓધાન રહે.

“શુન્દરાતી” તા. ૨૩:૬:૨૬ સમાલોચકના રાજદોષ ટાંકે તો ઠીક, તેથી કોઈને અન્યાય ન થાય:

“ભાઈ... (લેખક). આખી ચોપડીમાં પરણ્યાવ પરણ્યાવ શિવાય બીજું કંઈ દેખાડી શકતા નથી. પરંતુ એ જાણે હવનનું પ્રેક્ષક મહાકાર્ય હોય તેમ આખી ચોપડીમાં પરણવા શિવાય બીજું કંઈ નજરે પડતું નથી. આચારમાંથી ‘પરણવાનું’ શિક્ષણ આપી ભાઈ... (લેખક) શું કરવા માંગે છે તે સમજાવું નથી... આરા છે કે લેખક આ પુસ્તક બાળકોની દૃષ્ટિ આગળથી પાછા ખસેડી લેશે. વગેરે વગેરે.

હે સ્વામીનાથ ! એ તો શી રીતે અને ? આહિયી છ મહિનાનો પંથ.

હે અચ્છી ! વાત આકરી નથી. સોદાગર સમદરમાં સ્નાન કરી મારી પીઠ ઉપર અસ-વાર થઇ જાય તો એક પહોરમાં એને ઘરે પહોંચાડું. અને એક પહોરમાં પાછો આણું.

સાંભળીને કુલ સોદાગર થડક થઇ ગયો. નક્કી આ કોઇ દેવી વાણી ! જોઉં તો ખરો, પંખી સ્વાયું ભાખે છે કે ખોટું ?

દરિયામાં સ્નાન કરીને કુલ સોદાગરે સાદ દીધો.

હે દેવતાઇ પંખી ! સરસ્વતીના સ્નાના વાહન હો તો ખોટું પાળજો !

ફડ ફડ પાંખો ફફડાવીને હંસલો નીચે આવ્યો. સોદાગર અસવાર થયો જાણે વિમાન ઉડ્યું. પહોર વીત્યે એના ધરના આંગણમાં ઉતારી મેલ્યો.

કુલ સોદાગર ! વહેલો વળજે હો ! ઉંઘ ન આવી જાય !

ઘોરડાની સાંકળ ખખડાવીને સોદાગરે સાદ દીધો : ઉઘાડો.

કોણ ખોલાવે છે ! આજ અધરાતે કોનો વિધાતા વાકો થયો છે. હું પતિવ્રતા અસ્ત્રા : મારા સ્વામી ખાર વરસને દેશાટલે ; ધીના દીવા બાળીને હું જનપ જનપતી જાણું છું. ભરથારે ખારણું ઉઘાડવાની ના પાડી છે. મારા લાથમાં ખડગ છે. મેતજો ! દેવ હો કે દાનવ હો ! આજ સોતા પાજ વળી જાજો !

ઉઘાડો સતી, હું દેવ નહિ, દાનવ નહિ, હું તમારો પતિ. મને હંસલો લાગ્યો છે. વૈશાખની પૂનમનાં તમારે નરીખે રાજ-તેજનાં ઓધાન લખ્યાં છે. ઝટ ઉઘાડો !

નિશાની શી ?

શંખગાની માળા !

કમાડ ઉઘડ્યાં. છ મહિનાથી વિખંડાયેલી વેણી સ્ત્રીએ સમારી સેથે હીંગળા પૂર્યાં. આંખે કાળી આંખ્યાં.

એક પહોર વીત્યો. હંસલો સાદ દીધો : કુલ સોદાગર, ચંદ્રમાની કળા સંકેતાય છે, ચાલો ! ચાલો.

કુલસોદાગર ઉઠ્યો. કુલવંતી ખોલી કે “હે સ્વામી ! માને અને બંદનને મોહું દેખાડતા જાજો હો ! નીકર માફ મોત બગડશે.”

સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું સોદાગર તો હંસને માથે સેસવાર થયો. ધરર ! હસે ટાપુ-મારગ સાંધા.

[આવૃત્તિ ખીટ ૫૫૬ ૮૧-૮૧-૮૨]

બાળનાર્તા ગણાતી આ વાર્તાના આ પ્રસંગ મારે શું ધરવું ? માયાપ પાસે બાળક એ વિષે સવાલ પૂછે, ‘ઓધાન’ તો અર્થ પછે તે જરા નફટાઇથી કહેવા થો કે પેલા વીતેલા પહોર દરમ્યાન સોદાગરે ને કુલવંતીએ શું કયું એમ પૂછે, “નીકર માફ મોત બગડશે” ની સમજૂતિ મળે એને માયાપ શી રીતે, શું જવાબ આપે ? અજબત્ત ધણા બાળકો આ પ્રસંગ ગળી જતા હશે. કોઇજ સવાલ પૂછતા હોય એમ અને. પણ પછે તેનું શું ?

આ આખી ચોપડી પરત્વે મને ખીન ઘણી ઘણી જાતના વાંધા છે. પણ આજે તો એક આ દૃષ્ટિનો જ વાંધો રહ્યો કરું છું. જો કે આ ચોપડીમાં ખીન પણ આવા પ્રસંગ છે. અને કુલ સોદાગર વાળી તો આખી વાતજ ફક્ત લગ્ન સંબંધના વિષય પર વીટળાઇ હોય તેવી છે.

*

*

મારો એક અભિપ્રાય અહિં ટાંકવો મને જરૂરી લાગે છે અને તે આ કારણે. રા. મેઘણી પોતાની પ્રતાવનામાં લખે છે કે : “નાનાં મોટાં બાળકોએ પણ

છત્રદાર ચાલણી જેવા સાથે એ વાતો મોટા અવાજે વાંચી શુધ્ધ જાગૃત્તાથી કંપનાના વિદાર માણ્યા છે.... દુઃકમાં જાળકે એ રસ-પવન વાંચી છે, જાળકે એ બહુ ગમી છે.” મારે અભિપ્રાય એ છે કે જાળકે એ ગમે તે સંબંધ જાળક સમક્ષ મૂક્યા લખક જ એમ ન ગણી શકાય. દશ વરસના જાળકે એમ તો “વિશ્વાસ” અંતરાસિકના અંકો પણ રસભર વાંચતા જેવા છે. જાળકે એ તો ખુશ્તી આપુ સાથે રમવું ય ગમે છે. પણ આપણે તે તેને નથી સોંપી શકતા. તેમ જાળકે એ ગમ્યું તે બહુ જ લખાણ સાફ અને જાળકે એ વંચાવવા જેવું—જાત-ભોજ્ય એમ નથી માનતો—નથી માની શકતો.

• • •

આ મ આવી રીતે લખાયલા જાળ સાહિત્ય સામે તો વાંધો ઉઠાવવો જરૂરી લાગે છે, પરંતુ આ સંબંધે નવીન દૃષ્ટિથી જ વિચાર કરીએ, તો જુના જમાનાના માણસો વોંટી ઉઠે એવી એક આવશ્યક વસ્તુ તરી આવે છે. લગ્ન સંબંધનું જે શરીરતત્ત્વ છે, એ વસ્તુ જાળક આગળથી છૂપી રખાવી જ લેઈએ ખરી? હું નથી માનતો. જે Problem-જે અતિશય મહત્વની અને અગત્યની સમસ્યા જાળક સમક્ષ મોટપણે રજૂ થવાની જ છે તેનું બીજાથી જ્ઞાન જાળકે એ માટે ન આવતું લેઈએ? એવા અજાનની તરફેણમાં પણ ધણી દલીલો રજૂ કરી શકાય. પણ તે દલીલો સામેના રીવાજ દુઃ અર્થ નથી આપવા ધગ્યો. ખરું જોતાં Sex Knowledge-દૃષ્ટિ જ્ઞાન-ના અંકે જાળકે એની જ જાળકમાં રેખાવા લેઈએ. એ Sex Knowledge ના અજાનને લીધે આપણા કુમારોમાંના કેટલાયે કુમારત્વ ખોયું, યુવાનોએ યૌવન ખોયું.

એને ધણીએ તો જીવન પણ ખોયું હશે એ વાતનો અસ્વીકાર કરી શકાય તેમ નથી. (કુંભાર માસિક અને જાગૃત્તા માસિકે પણ આ ચર્ચામાં અંતરાસિક છે તે માટે ખરેખર તેમને અભિનંદન ઘટે છે) પરંતુ એ વસ્તુ, જાળક ન જાણાય ન અજાણ્ય તેવી રીતે, તેનામાં કુસંસ્કાર ન પડે એવી રીતે સુંદર પ્રણાલીથી, સ્વચ્છ અને સુધાર સ્વરૂપમાં, સાચી અને જતાં સફેદી બાનીમાં—આકૃતિમાં મૂકનારો દોષ લગ લેખક ન પાડે ત્યાં સુધી એ વિષયને અણછેડયો રહેવા દેવામાં જ મજા છે. મારા પ્રેમ્ય મિત્ર શ્રી. નર્મદાશંકર જાળકે એ પંડ્યાએ “ મને કહ્યું હતું કે એવી એક પુસ્તિકામાળા (જાતીય જ્ઞાન આપનારી—Sex Knowledgeને લગતી) ઇંગ્લેન્ડમાં નીકળી ચુકી છે, અમેરિકાથી પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન જાતીયતત્ત્વવેત્તા હેવલેક એકીસમી એક કૃતિમાં એને વિષે ઉલ્લેખ છે. હું પોતે હતું એ ઉલ્લેખ જોવાનો અવકાશ કે તક નથી મેળવી શક્યો. પરંતુ એ સંબંધે અને તો કંઈક પ્રવૃત્તિ કરવી એવી મારી ઇચ્છા તો છે જ. આ પરથી સ્પષ્ટ કે sexology નું શાસ્ત્ર પશ્ચિમના દેશોમાં દિન પ્રતિદિન પ્રગતિમાન થતું જાય છે તેમ જાળકમાં એનો પ્રચાર કરી રીતે કર્યો તે વિષે પણ ત્યાં ગંભીર વિચાર ચાલી રહ્યો છે. પણ અત્યારે આપણે ત્યાં પ્રગટ થતી જાળકે એ પડીઓનાં લગ્ન વિગેની ચર્ચાને અમુક મર્યા-

* ૨૧૦ પંડ્યા પોતે એ વિષયના અભ્યાસી હોઈ એમણે એ વિષયનું એક બાળ પુસ્તક લખવાની યોજના ધરી છે. તે પુસ્તક લખવા મેં એમને વિનંતી કરેલી છે.

દાઓ રાખવી જ નોંધશે. એ મર્યાદા કેવી કેટલી હોવી નોંધશે, હોઈ શકે તે ઉપર સ્ક્રુટ ક્યું છે. હમણાં હમણાં આજસાહિત્ય તરફ પ્રગતિ પૂર્વ લક્ષ્ય ખેંચાયું છે એ આનંદજનક છે. એ છતાં હજી આજસાહિત્યના વિષય પર તો પૂર્વ જ અત્યંત પ્રવર્તે છે એમ કહેવું નોંધશે. એક અતિ ગ્રંથો-

Puritanic-વર્ગ લગ્ન સંબંધનો જરાયે ધજારો આજપુસ્તકમાં આવે તો તેથી પણ ગભરાઈ જનારો વર્ગ છે—નથી એમ નહિ. હું ધારું છું કે આ વિષયમાં મારા વિચાર હું ઠીક સ્પષ્ટતાથી રજૂ કરી શક્યો છું. હજી થઈ શકેલા જેવું રહ્યું છે, પણ તે કાષ્ટક બીજા પ્રસંગે.

કરમચંદ: “અત્યા કીકસા પાંચ પાંચ ધંકક”
ખાવા છતાં હું મારા પસા હજી આપતો નથી.”

કીકસા: “છેર! દીમાં હું ફેર ગીયું, હું પાંચ વખત આયવો દીમાં હું ધાડ માયરી! પહા લેવા હું ટારે ઘેર આક વખત ધંકકા ખાઈ ગીયલો ટારે ૭ એક વખત પહા આપેલા લે!”

■ ■ ■

“એના અહેરા ઉપરથી હું કહી આપું કે તે કંકસરીઓ માણસ છે.”

“શું કહો છો?”

“હા, કેમકે તે હાથે લગ્નમત કરતો દેખાય છે.”

મુશીલ [ગરબા પાટીમાં એક જી મિત્રનો]:
ત્રીદીપા ક્યાં હશે એ શોધી કાઢવાનું મુશ્કેલ લાગે છે; એટલે હું તમારી સાથે વાત કરવા આવ્યો.

કુમુદ: એટલે ?

મુશીલ: એજેકે મને તમારી સાથે વાત કરતાં લેશે એટલે ત્રીદીપા જ્યાં હશે ત્યાંથી અહિં આવી પહોંચશે.

■ ■ ■

વક્તા: [બિજન સમારંભ વખતે]: ગૃહસ્થો હું તમને ફરીથી પુછું છું કે તમે વિચાર કરવા માટે કદી અટક્યા છો ?
કંટાગ્રેસો શ્રીતા: આપ અટકવા માટે કદી વિચાર કરો છો ?

ખેડૂત ગૃહોની જરૂર

: લેખક :

શ્રી. જાનદીનાથ લાટ

જરાતમાં અમદાવાદ બાદ કરીએ તો આકીનાં આંગળીને ડેરવે ગણાય તેટલાં શહેરોમાં રસ્તાં ખડ્યાં કારખાનાં કે મોઝા છે, તે શિવાય તો ગોટો ભાગ ખેતી ઉપર આધાર રાખે છે.

આ ખેડૂતવર્ગનાં કાષ્ટનો પાર નથી આનાજનો ઉત્પન્ન કરનાર ખેડૂત, તેનાં છોકરાં પેટપુરતું પોષક તત્ત્વ મેળવી ન શકે, તે કુદરતના કમથી જ કેટલું અધું ઉત્પન્ન કરેલાય ? પરંતુ હાકીકત એ છે કે, ખેડૂ-

તને ઘેર પોતાના કુટુંબના સરી નીતે પોષણ કરવા જેટલું અનાજ પણ મળી શકતું નથી.

એની ખાલુમાં રહેનાર શરારને કદી ખેતરમાં મહેનત કરવા જતું પડતું નથી, તેમ જતાં તે શુદ્ધ રૂપને અનુક્રમ અનાજ વાપરે છે. વિધિવિધ પ્રકારનાં ભોજનની વાનીઓ તેને ત્યાં નિરંતર થાય છે. એની સ્ત્રી અને સંતાનો પેલા ખેડૂતની સ્ત્રી અને સંતાનો કરતાં મુંઢર અને કીંમતી વસ્ત્રાભવણો સજ્જ શકે છે. માંદગીમાં તેને ત્યાં દાકતર આવે, એનાં છોકરાંને ઘરમાં કે ખેતરમાં મલુરી કરવી પડે નહીં. એ તો હજ્યજમાં આવે ત્યાં સુધી ભણી શકે.

ખેડૂતને લાલુકાના ગામ જતું હોય ત્યારે પણ ધસડવા પડે, પેલા શરાર થોડે ચડીને જાય. અથવા

- [૧] મોરડોમાંલું ખેડૂતોં માટેલું મધ્યસ્થગૃહ.
[૨] ગૃહની મુલાકાત લેનાર ખેડૂત.

તો પેલા ખેડૂતનું જ ગાડું લેવાયેને મળત
માણસો મુસાફરી કરે:-

એટલેથી જ ખેડૂતની કંડણાઈઓ પરી
થતી નથી. તેને તો સદાય પેલા શરાફના
દેણદાર રહેવું પડે છે. ધર, ખેતર, દાગીના
અને દાણા બધું તેને આપતા છતાં તે
શરાફનો દેણદાર જ રહે છે.

અને ત્યારે અંધા રસા કસ સાઈ ગયો
હોય, ત્યારે પેલા શરાફ પોતાના લહેણ માટે
અદાલતમાં ફરિયાદ કરવા નત્ય છે.

આવી ફરિયાદ કરવાની કચેરીઓ ગામ-
ડાંમાં કે તામુકાઓમાં હોતી નથી, પણ
ગામડાંથી કેટલાય ગાઉ દૂર હજારો ગામોમાં
અથવા ફરવેલાં કેન્દ્રોમાં હોય છે.

શરાફને એવા ક્યાને અનેક વખત જવાનું
થાય. જતી વખતે ધી, અનાજ શહેરમાં
લેતો નત્ય અને આવતી વખતે કાપડ તેમજ
બીજા વસ્તુઓ લેતો આવે: આમ જતાં ને
આવતા ને તો વેપાર કરે. વળી વધીકા અને
કારકુનો સાથે તેન ઓળખાણ, એટલે ખેડૂતો
સામે લડવામાં એવું તો કશું નત્ય નહિ,
ને અગવડ પણ નહિ.

પણ બિચારા ગરીબ ખેડૂતને? કચેરીનું
સાક્ષી સમન્સ જેવું જૂગ જેવું કાગળાનું
અને સરકારી માણસ ભોગે કે એના તો
હાંમતજ ગગડી નત્ય. તેમાંય લેણદાર દેવા
માટે ફરિયાદ કરે અને ઘેર અદાલતનો ખેલીક
આવે એમાં તે પોતાની આત્મ જતી માને,
તેથી તો ખેવડે ગલગાય. કેટલાક કચેરીના
કામકાજની રીત જ જાણે નહિ, એટલે
સમન્સને 'ડીકી' માની ખેડે અને અદાલત-
માં બચાવ પુરતા એ નત્ય નહિ, પરિણામે
એકપક્ષી દુકમનાનું તેની વિરહ થઈ નત્ય.

અને જે અદાલતમાં નત્ય તેને અનેક
જાતની ઉપાધી. શહેરમાં એવું ઓળખાણ-
વાળું ભાગ્યે હોય એટલે વીરી શોધવી પડે.

શહેરનો અજાણ્યો આ સાધે, ભલો અને
ભોજો ખેડૂત દેશને પણ મંકે ત્યારથી જ
હાથ. એની સાદાઈ, લલમનસાઈ અને
શહેરીઓથી ભય પામવાની રીત જ એને
દેવો દેનારાં નીવડે. વીરીમાં કાં તો પૈસા
વધારે લે કે ખાવાનું પુરતું ન આપે.

વધીકા શોધવા એ પણ તેને માટે માટે
ભાગે મુશ્કેલ થઈ પડે, એટલે પોતાના
ગામના એકાદ ચૌદશીઆને સાથે તેડી ગયા
હોય, તે પણ તેને 'ટે અને ટાવરાવે.
પૈસા લેવા છતાં વધીકા આવા અસીકનું'
બને તેટલું અપમાન કરે. છતાં કહીને
વાત કરવી એ તો વધીકાનો જન્મસિધ્ધ
હક્ક. પોતાને પૈસા ખરાવવા આવનાર પોતાના
એ શ્રેષ્ઠ [અસીક થઈને ગયેલા]ને, પોતાના
પગ સામે ભોગે ખેસાડવામાં એવું ગૌરવ
સચવાયલું માને. આમ છતાં તેની પુરતી
વાત પણ સાંભળે નહિ. આથી બિચારા
ગરીબ-નિર્ધન ખેડૂતને વધીકાના શુભાસ્તાની
ખુશામદ કરી તેને પણ દુઃખ દેવા પડે.

તે પછી પણ તેને જ અનેક રીતે હેરાન
થવું પડે, અને પાછળથી શરાફ તાણું આપ-
વાનું બંધ કરે એથી હરેક રીતે ખુદાર
થઈ ગયેલા ખેડૂતનો નાશ જ થાય.

આ દુદંશ અટકાવવા માટે કમીમાં કમી
ચુગલતમાં હજારોવાર એકેકા ખેડૂતગૃહની
જરૂર છે. આવાં શુદ્ધમાં ખેડૂતોને જમવા
રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપવા ઉપરાંત, તેને
કાયદાને લગતી મદદ આપવાની તજવીજ
કરી સકાય તેવી ગોઠવણ કરવી લેઈએ.
આપણે જાણવું લેઈએ કે દેશનું ખરેખર
પીડિત તો ખેડૂતો છે, તેમની સંખ્યા
પણ કંઈ જતી તેવી નથી, એટલું જ નહિ
પણ સ્વચલ્ય મેળવીને નિભાવી રાખવાનો
આધાર પણ તેમની જ ઉપર છે; એટલે
આવાં ખેડૂતગૃહોની પાછળ કરવામાં આવ-

નારૂં ખર્ચ તે કોઈ પણ રીતે વધારાનો બોલે નહિ, પણ અનિવાર્ય કાર્ય મનાવું જોઈએ.

આરંભી, બોરસદ, ખેડ વગેરેનાં પ્રકરણો ઉપરથી આપણે એ જોઈ શક્યા છીએ કે, ખેડતોને સાચા સલાહકારોની તેમ જ માગદંડકારીની જરૂર છે. તેમ જ આરંભી તાલુકાના આશ્રમો તરફથી થતા કામનાં આવેલાં પરિણામો ઉપરથી એ પણ જોઈ શકાયું છે કે, ખેડતોને માટે વિચારણા પાયા ઉપર આવાં ગૃહો ઉભાં કરવામાં આવે તો ઘણા યોગ્ય વખતમાં તેમને તૈયાર કરી શકાય. અને માટે ખેડુતગૃહોની સાથે ખેતિવાડીની સુધારણા માટે કાર્યમી પ્રદર્શન અને સજ્જીય તેમજ સામાજિક શિક્ષણ માટે ગૃહોની સાથે જ વ્યાખ્યાનોની કાર્યમી જોડવણુ કરવી ખાસ જરૂરી છે. ખેતિવાડીને લગતાં જે સરકારી પ્રદર્શનો ભરાયાં છે, તેમજ ખીજ જે કંઈક તકા તેમને આપવામાં આવી છે તેનો લાભ તેમણે ચોતાની શક્તિ અને સંલગ્નતા પ્રમાણમાં ખૂબ જ લીધો છે; એટલે ખેડતો આવાં ગૃહોમાંથી લાભ ઉઠાવી ન શકે એવી દલીલ કરી શકાય તેમ નથી.

આવાં ગૃહોની કેન્દ્રસ્થ સંસ્થા તરફથી સહકારી ધોરણે ખેડતોને નાણાંની સગવડ કરવાની બેન્કોની પણ વ્યવસ્થા કરી શકાય અને તેમ થતાં, તેમને લોહી ચૂસાતા શર-કેના પંખમાંથી ઉગારી લઈ શકાય.

..

શિયામાં આવા ધોરણે ખેડતોની ઉત્તરિ ધોણાં યોગ્ય વખતમાં સાધી શકાય છે. મોરકામાં ખેડતો માટેની એક વિશાળ મધ્યસ્થ સંસ્થા ૧૯૨૨ મો ઉઘાડવામાં આવી છે. તેનો ઉદ્દેશ ખેડતોની ખેતિવા-

ડીને લગતી, અદ્યતનોના કાર્યોને લગતી તેમજ સાંસ્કૃતિક અને સજ્જીયને લગતી જરૂરિયાતો પુરી પાડવી તે છે. આ સંસ્થામાં ખેડતોને માટે વાસો રહેવાની અને જમવાની સગવડ સખવામાં આવી છે. અને સાદાપાંચ વર્ષના ગાળામાં ક્રિમકે ત્યાં સુધીની હકીકતો નાણુવા મળી છે] એ સંસ્થાએ પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં લગ્ય કામ કરી બતાવ્યું છે. તેમણે ખેતિવાડીને લગતી તેમ જ વ્યવસ્થાને લગતી મદદ આપવામાં તો તે સંસ્થાએ કમાલ જ કરી છે. આટલા સમય દરમિયાન ખેતિવાડી, તેને લગતી વ્યવસ્થા, તેમાં નડતી ગુઓનો ઉદ્દેશ અને સહકારી ધોરણે કામ કરવાના સંબંધની તમામ શક્યતાઓ સરળતાથી બતાવનારાં ૧૦૦ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં છે. અને એ કામ નિષ્ફલ ગયું નથી. ક્રિમકે આરંભનાં વર્ષો પછી તે વ્યાખ્યાનો સાંભળવા જનારાં ખેડતોમાં થતો જતો વિકાસ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય તેટલો જણાતો ગયા છે. હવે તો ખેડતો પણ ભાષણો આપવા ઉત્તા થયા છે. શરૂ શરૂમાં તેમ કરતાં તે ડરતા, કાં તો મરકરી થવાને ભયે નામ ફૂલાવતા હતા, પણ પછી તો તેમનો એ લજ જતો રહેો અને તેઓ ચોતાના અનુભવો ખુલ્લે દિલે વણુવતા થઈ ગયા.

આરંભમાં જ્યારે તેમને ખેતિવાડીમાં સુધારા કરવાની રીતો બતાવવામાં આવતી, દોરોની લાલત સુધારવાની અને તેમના બોરકમાં સુધારો કેમ કરી શકાય તે શીખવવામાં આવતું, ત્યારે રશિયન ખેડતો પણ યુનિવર્સિટીઓની માફક કહેતા: “અમારા બાપ દાદા જે રીતે કામ કરતા હતા તે અજાણ હતું”-અને પણ એમ જ કરવાના.” તે હવે હરેક નવીનતાને ખુશીથી અપનાવી લેતા થઈ ગયા છે એટલું જ નહિ પણ, ખેડતો-

માં અંદર અંદર થતાં પ્રયોગોના કેન્દ્રસ્થાન-
રૂપ થઈ પડ્યાં છે.

આ સંસ્થામાં ખેતિવાડીને લગતું મ્યુઝી-
અમ તેમ જ સલાહ આપનાર ખાતુ પશુ
છે; તે તો ખેડૂતોને ઘણું જ અગત્યનાં થઈ
પડ્યાં છે. મ્યુઝીઅમમાં જ્યાં જ્યાં ખીચાં-
ના નમૂના, જાદે જૂદે ઘોરણે ચલાવવામાં
આવતાં ખેતરોના નમૂના, તેમજ સમાજ-
વાદને ધોરણે ખેતિવાડી કેમ કરી શકાય
તેની રીતો બતાવનારા નમૂના રાખવામાં
આવ્યા છે. ખેતિવાડીને લગતા યંત્રોનો
વિભાગ પશુ છે, તે વિભાગમાં ખેડૂતો
જાડુ જ રસ લે છે, અને ક્યું હજી ચેતોને
અનુકૂળ આવે તેમજ તેનો નિયંત્રણ કરી શકે
છે. પ્રયોગશાળામાં જમીનની જાત, ખાતર,
જાડુ જાડુના ફેરફારો, કુદરતી આફતોની સામે
ની રીત: વગેરે બતાવવામાં આવે છે.

આ મ્યુઝીઅમની જગ્યાએ તમામ છાત્રા-
ના ખેડૂતો આવે છે. અને તેમની સાથે
કમદારો, શિક્ષકો તેમ જ વિદ્યાર્થીઓ પશુ
ભજે છે. અહિં ખેતિવાડીને લગતી વાતો,
અર્થશાસ્ત્ર, ખુલાસો અને સલાહોની લેવડ
દેવડ થયાં જ કરે છે. સલાહ આપનાર ખાતુ
ખેડૂતને ક્યું હજી ખરીદ્યું ફીક થઈ પડશે,
તેની કેટલી કુશળતા આપવી પડશે, ઘેરને
કયે વખતે કયો ખોરાક આપવો ફીક થશે,
અને ચોરાના ખેતર માટે કઈ જાતનાં બીજ
અનુકૂળ થશે એ બધી જાતની સલાહો આપે
છે, તે ઉપરાંત ખેતિવાડી અને કેળવણીને
લગતાં શિક્ષણની સગવડ માટે લાખણો
તેમ જ વિવાદો ગોઠવવામાં આવે છે; તેથી
ખેડૂતોને અનેક જાતની નવી નવી વાતો
અને દ્રષ્ટિકોણ ગળણવા-સમજવા મળે છે.

કાયદા કાનુનને લગતી સલાહ આપનાર
ખાતાનો લાભ પશુ ચારે તરફથી આવતા
ખેડૂતો મોટી સંખ્યામાં લે છે. તેમાં ઘર

ખટકાને લગતા સલાહ, લાગીદારોના સલાહો,
જંગલના પ્રશ્નો, સ્થાનિક સત્તાવાળાઓ સામેની
ફરિયાદોને લગતા પ્રશ્નો-બધી બાબતમાં સલાહ
આપવામાં આવે છે. આ ખાતાની સાથે પત્ર-
વ્યવહાર કરીને સલાહ મેળવનારા પશુ અનેક
ખેડૂતો હોય છે. તેથી પ્રત્યુત્તરો વાળવા માટે
લખાપટ્ટી પશુ પ્રુક્ટન કરવાની હોય છે.

આ સંસ્થા તે ઉપરાંત વાંચનાલયો, લાય-
બ્રેરી, સીનેમા, અને મુસાફરીઓને લગતી
ગોઠવણો પશુ કરે છે અને તેમાં પશુ ખેડૂત
સમુહ ભારે રસ લે છે. ચોતાની હયાતીનાં
પહેલાં પાંચ જ વર્ષોમાં આ સંસ્થાએ પાંચ
લાખથી પશુ વિશેષ ખેડૂતોની સેવા બજાવી
છે, કાયદા કાનુનની સલાહ આપનારા ખાતા
નો લગભગ ૬૦,૦૦૦ ખેડૂતોએ લાભ લીધો
છે; તેમ જ ૧૫,૦૦૦ ખેડૂતોને નાણાંની
મદદ આપવામાં આવી છે.

હવે તો અનેક ખેડૂતો આ સંસ્થાને ક્યાં
પુસ્તકો વાંચવાં ત્યાંથી માંડીને ખેતિવાડીને
લગતી તેમ જ ઘેર ઘોખરની તમામ હકીકતો
પહાવતા અનેક પત્રો નિત્ય લખી રહ્યા છે.

આવી સંસ્થાની રશિયાના ખેડૂતને જેટલી
જરૂર હશે તે કરતાં ગુજરાતી ખેડૂતોને માટે
સવિશેષ જરૂર છે. તે માટે કેબ્રેસ અને
ધારાસભા બંને મારફત કામ કરવામાં આવે,
અને પ્રત્યેક છલ્લે છલ્લે આવી સંસ્થાઓ
સ્થાપવામાં આવે તો જ ખેડૂતોને ઉંચા લાવી
શકાય. તેમને રેંટીઓ અને શાળા જ બતા-
વ્યાં કરવાને બદલે, રેંટીઓ પાછળ લેડી
નોખવામાં આવતી રકમનો આવી સંસ્થાઓ
સ્થાપવા માટે ઉપયોગ કરવામાં આવશે હોત
તો કેબ્રેસના એક કરોડ રૂપીઆમાંથી કેટલું
બધું કામ થયું હોત ? પરંતુ દેશગાંધી ગયેલા
દૂધની વાતો કરવામાં વખત ગુમાવવાને
બદલે, આવી સંસ્થાઓ પ્રયોગ હાખત પશુ
સાર કરવા માટે પ્રયાસ કરવામાં આવે તો
પશુ હજી જાડુ મોકું થયું નથી.

પુરસદની વેળા

સુશિક્ષિત બહુતા ઉપયોગી વાંચનમાં ગામે ।
 નાયુગઃ આશિન' ૮૫.

પુરસદની વેળા

શ્રીમંતની મુંદરીઓ વાતોમાં વખત વિતાડે છે.

નવયુગ : અમ્બિન' ૮૫.

વેરનો બદલો

[નવલિખા]

: લેખક :

શ્રી. યશસ્વિન

[૧]

વાઘજી મીલમાંથી ઘેર આવ્યો ત્યારે એની સ્ત્રી તાવથી પીડાતી પથા-રીમાં પડી હતી. નાનકડી ઓરડીમાં ગાદું અધારે જગ્યા હતું. ઘોડીયામાં સતેજું એનું બાળક ભાગ્યે રડી રહ્યું હતું. બહાર વર્ષાદ વોધમાર પડતો હતો.

મીલના ધૂમણ અને કોલસાની ભૂકાથી ઘેરાયેલા દરિયાપુરના વાતાવરણમાં કોટને પડખે ઉમેલી પાટીયાની નાની ભેગવાળી ઓરડીમાં તે રહેતો હતો. કરીપણ સગવડ વિનાનાં મનુષ્ય નામધારી જનાવરોને પુરવાનાં એ પાંજરાં અમર્યાદના કોઈક સ્થાપિતિએ બંધ્યાં હતાં. એનું બેથિનગીયું સદાય ભેગવાળું રહેતું. કાંધ્યાં, નંકમાં નેવાં પતરાંનું છાપરું ડોવાથી ચોમાસામાં કાયમ પાણી ટપકતું. ગરીબ મીલ મલુગે એ ઓરડી-ઓમાં ગડતાં.

બહાર વરસાદની ઝડીઓ દેમાર પડતી હતી. આખો દિવસ મીલમાં કામ કરીને આક્યા પછી, છેક નગરાને રસ્તેથી ઘેર આવનાં વાઘજી અડધો બીંજાઈ ગયો હતો. અને ઘેર આવ્યો ત્યારે તો દીલોએ થયેલો નિર્દોષ !

વાઘજીએ જાતી બંધ કરીને બહારના ખૂણામાં મૂકી, બીંજાઈ ગયેલું ઘોંટીયું નીચોવ્યું અને ઘરમાં નળને દીલો પ્રગટાવ્યો.

આરે તરફ ટપ ટપ થનાં વર્ષાદનાં પાણી પડતાં હતાં, આખી ઓરડી બીની બીની

હતી. એક જ ખંડમાં રસોડું, બેસવા ઉઠવાનું અને સુવાનું હતું. હાડકાં તોડી નાખવા છતાં તેને મીલમાંથી એટલો ખગાર મળતો નહોતો કે તે વધારે ભાડું ભરી સારી ઓરડીમાં રહી શકે.

એક ખૂણામાં અધીર કાંટેની ગોદડી પાથરી એની ખીજી ગોદડી ઓઢી વાઘજીની સ્ત્રી ગંગા સતી હતી. વાઘજીએ એનું ત્યારે તાવથી એનું શરીર ધખી જતું હતું. બોલવાનીયે શુધ્ધી નહોતી. એની બાલુનાં ઘોડીયામાં વાઘજીનું બાળક રડી રડીને ગળું ધસતી રહ્યું હતું.

કામ ઉપરથી આવેલો પુરૂષ ધરની અંધિયારિતિ નેહને ફાળુભરે આકળાયો. પણ અકળાવાથી દુઃખ એણે જ ધટવાતું હતું ?

ઝાળીમાંથી બાળકને બહાર કાઢી પાણી પાધું. બીંડું થયેલું બજાતીયું બદલી બીજો કંકડો પાથર્યો. ફરીથી તેણે બાળકને ઝાળીમાં મૂક્યું.

અડધા ગજેલા લાકડાના બીના કંકડાઓમાં બે ત્રણ કાંકડી મૂકી ત્યારે ચુલો ચીલ્યો, તેણે ખીચડી કાઢી, ઘોળને ચુલે અડાવી.

ત્યારે તે ગંગા પાસે આવવા ધૂંધે થયો.

[૨]

વાઘજી નિર્ધન હતો પણ ધનવાન પતિ ચોતાની પત્નીને અલ્પ તે કરતાં એ ગંગાને વધુ આલેશ. ગંગા પણ વાઘજીને નેહને અડધી અડધી થઈ જતી, તે બિચારી

છટક મજુરી કરી આવતી અને પતિની દુઃખી આવકમાં મદદ પુરાવતી.

વાધછ ચોતાના નાનકડા કુટુંબમાં સુંખી હતો. ત્યારે તે મીઠામાંની આવે ત્યારે એની વાટ લેઈને એરડીનાં બાંહેધમાં, નાની વસ્ત્રનાને તેડીને ઉભેલી ગંગાને લેતાંજ એનો થાક વતો રહેતો, અને જે વાટી પાતળી ગળ મજે તે સંતોષથી ખાઈ તેમાં સુંખ માનતો.

તે સંસ્કારી હતો. ચાર એપરી શીખેલા આપદાદાએ ખોટી મોટાઈ બતાવવા કરેલા દેવામાં ધર ખેતર મૂકી, પેટનો ખાડો પુરવા અમદાવાદ આવ્યો હતો. દારૂ કે બીડીનું એને બચન નહોતું, ટાંકો તોફાન એને ગમતાં નહિ.

‘ચોતાનું’ કામ પૂરું વકાફરીથી કરતો. પણ જાતની જાહેરાત કરવાની કળાથી અજાણ્ય એટલે એની પાછળ આવેલાએ કરતાં તે પાછળ રહી ગયેલા, મુકાદમ કે કારકુનની ખોટી ખુશામદ તે કરી રહતો નહિ, તેમ લાંચ આપવાનું જાણે નહિ, એટલે સડેજ ભણ પડતાં એનો દંડ થાય. એક દિવસ કારજસર ઘેર રહેલા હોય તો જે દિવસનો પગાર કમાય, અને શેડીઆએને તો આવા માણસોની ખરી વાત જાણી ન્યાય આપવાનું કદી સૂઝે જ શાનું ?

સવારે તે કામ ઉપર ગયા ત્યારે ગંગાને સરદીને લીધે સડેજ કમકામ આવતાં હતાં, પણ એકએક આટલા તાવ ચડશે એવું તેણે ધાયું નહોતું. અને મનુષ્ય જેવું ધારે તેવું જ તો દુનિયામાં કંઈ એણું જ બને છે ?

ગંગા પાસે ખેરીને તેણે એના કપાળે હાથ મકથો અને બીજા હાથથી એનું મોં પકડીને તે પત્નીને ટાંકાવવા લાગ્યો.

“ગંગા, ગંગા, ઓ ગંગા !”

ત્રીજા સાદે ગંગાએ આંખ ઉઘાડી. તે બોલી સપ્ત નહિ.

“તાવ બહુ આવ્યો ?”

હાકું હલાવીને તેણે હા કહી.

“માથું દુઃખે છે ?”

તે ધીમે ધીમે ગંગાનું માથું ઘસવા લાગ્યો. ગંગા તાવના સજ્જડ હુમલાથી બેહોશ બની ગઈ હતી. માથું દબાવવાથી તેને કંઈક આરામ થયો અને હાથની ધસારતથી પાણી માંચું.

વાધછ પવાનું સાફ કરીને પાણી લાગ્યો, અને છાતીને ટેક ગંગાના માથાને ટકાવી રાખીને પાણી પાછું ધીમે રહીને તેને ખાંડી સુઘાડી.

[૩]

મીલનાં બુગળાં વાગ્યાં અને રાક્ષસી ચીમનીઓએ ધૂમાડાના ગોટગોટ કાઢી રાંધેના વાતાવરણને મશીન બનાવવાને આરંભ કર્યો, ત્યારે વાધછ બગડ્યો.

ગંગાનું દીક જોયું તો તાવ સડેજ પણ નરમ પડ્યો નહોતો. એને આ દશામાં મૂડીને ખીકમાં જતાનું એવું દીક ન આવડ્યું. વહેલા વહેલા તે નળ ઉપર સ્નાન કરી આવ્યો, પાણી ભરી કાઢ્યું અને ચુસો ચેતારી ગંગા માટે મસાલાવાંજો મ્હા તથા ચોતાને સાફ રોટલા કર્યાં. ધરમાં જોયું તો એક ફીપીએ ને સાંજવાર આના હતા. તેમાંથી જ આના લઈ તે દવાખાનામાં જના નીકળ્યો.

ગરિઆએ દુનિયાના લોકો ચુન્ન માને છે એનો તેને પૈસા આપતાં છતાં અનુભવ થયો. એમ. બી. બી. એસ. નું પાટીઉં લટકાવીને બેઠેલા હાંકરે તેની પાસેથી દવાની શી પૂરી લેવાં છતાં તેની વાત અડધીપડધીય ન સાંભળી !

[૪]

ખિચારો અજાણ્યો ડોક્ટર પાસે આવ્યો હતો. ગંગા ક્યારે સાંજ થઈ જશે? એ પ્રશ્નનો આશ્વાસન લઈ ઉત્તર તે ડોક્ટર પાસેથી મેળવવા માગતો હતો. પણ તેની વાત પુરી થાય તે પહેલાં તો ડોક્ટર કેસ લખી લીધો અને દવાઓનાં નામ ચીતરી 'મટી જશે, મટી જશે' કહી, બીજા લોકો સાથે વાતો કરવા માંડી.

તેણે દવાનો એક ભાગ ગંગાને પાથરાવ્યો, નાની જમનાને થોડું દૂધ પાદને સુવાડી અને ગંગાને કંઈક ખવડાવ્યું.

“તમે હવે મીઠામાં જાઓ.” ગંગાએ મુનાં મુનાં કર્યું.

“તને માંડી મટીને કેમ જવાય?”

“મને હવે ઠીક છે, તમે નહિ જાઓ તો મેં દેવડાનો પગાર કપાડો. અને વખત છેને કચારી મકે તો?”

ગંગાના એ શબ્દોએ વાધળને ચમકાવ્યા. “ખરું છે, બધા મારી વિરૂધ્ધમાં છે. જો નોકરી જાય તો આવા વખતે શું ખાઈએ?” એ વિચાર થતાં તેનું દિલ પીગળવા લાગ્યું. અરેરે! વીસમી સડીનો મજુર? હાથ! યંત્રવાદની મજુરી!

“ગંગા, તને એકલીને કાવશે?” શબ્દે શબ્દે તેના હૃદયમાં કટાર ભેંસાતી હતી.

“મને કશું નથી થવાનું. તમે નોકરી સાચવો.”

વાધળને પણ માંડી પત્નીને સાચવવા કરતાં નોકરી સાચવી લેવી એ ભૂખે મરી જવું ન હોય તો જરૂરનું લાગ્યું.

તેણે ગંગાની પધારી પાસે પાણી, કાચનો ખાસો અને દવાની બાટલી મકથાં. જમનાના થોડીઆની દોરી લાંબી કરીને બાલુમાં મટી, અને રડતા હૃદયે તે મીઠામાં જવા નીકળ્યો.

એ દિવસની રજા લેવાનો એણે રસ્તામાં વિચાર કર્યો હતો, પરંતુ મોડો જવા માટે મુકાદમે મંગલારવરણમાં જ કપડો આપ્યો.

વાધળને ખૂબ દુઃખ થયું. પોતાનું ‘પ્રાર્થ’ વતન—ગામડું, ઘર, ખેતર સાંભળ્યો. લહેલુદારોએ એકનાં એકવીસ કરી એનાં ઘર ખેતર લઈ લીધાં ન હોત તો? ગામડામાં મુખી ખેડૂત હોત તો માંદો પત્નીને ઘેર મૂકીને આવવા છતાં આટલાં અપમાન સહન કરવાં પડત? આટલી પરાધીનતા વેળી પડત?

એને લહેલુદાર ઉપર યુસ્તી થયા. “કુવળ પૈસાના જોરે જ એ દુષ્ટો મારા જવાની ખીસેલી વાડીને આમ વેંચી નાંખે છેને?... આ મીઠવાળો શેઠ પણ પૈસાના જ જોરે મજુરી કરાવી કરાવીને મારી નાખ્યા છતાં પેટ પુરવું ખવાય ને સુખે રહેવાય તેટલો પગાર આપવાની ના પાડે છે, અને ભખ-મરાના ડરની તલવારની ધાર ઉપર રાખે છેને?” વાધળના અચાન મગજમાં અળાણુતાં મૂડીવાદ સામેના બળવાનાં બીજા નાખ્યાં પૈસાદારોના ગરીબોના દુઃખનું મખ્ય કારણ છે એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

બપોરની રજામાં તે મુકાદમને કરગર્યો. ગંગાની ગંભીર માંદગીની વાત કરી તેણે બે દિવસની રજા માંગી.

મજુરો સાથે કામ લઈ લઈને કોઠર હૃદયનો બનેલો મુકાદમ પીગળ્યો નહિ. કારકુન પાસે ગયા. તેણે તો એની વાત જ સાંભળવાની ના પાડી.

મરતા રાક્ષસની ચીસ જેવી ચીસ મીલના ભંગળામાંથી નીકળી. દોડાદોડ કરતા હજારો મજુરો યંત્રની માફક જઈને પોતપોતાના કામે વળગ્યા.

વાધછ પણ કામે લાગ્યો પણ એનું ચિત્ત ગંગા પાસે હતું. મીસના બાઈજર નેચો અગ્નિ એના હૃદયમાં ભડભડી રહ્યો હતો. એની આસપાસ દોડી રહેલાં-કરી રહેલાં યંત્રોની માફક એના મગજનું યંત્ર દોડદોડ કરી રહ્યું હતું.

“ખુદ શેઠને મળું તો ?” એને નવાજ વિચાર સૂઝ્યો. “એમને જૈરાં છોકરાં છે. શેઠાણીની માંદગી હોય છે ત્યારે તે મીઠમાં સુધ્યાં આવતા નથી. છેલ્લાં શેઠાણી ગુજરી ગયાં ત્યારે ચાર દિવસ સુધી તો એમણે અનાજ પણ નહોતું લીધું એની વાતો જાણીને રહ્યો તે દહાડે કરતા હતા. જરૂર એમને મારી દ્યા આવશે જ.”

હુખી માણસને મનના જેવું બીજું એ કે આશ્વાસન નથી. વાધછને એવું આશ્વાસન મળ્યું. તે શેઠ આવે ત્યાં સુધી ચંદ લેતો કામમાં ચિત્ત લગાડવા માંડ્યો.

[૫]

પણ મદનલાલ શેઠે તો વાધછને કહી દીધું : “એવાં કામ અમારાં નથી. મુકાદમને મળ.”

“પણ સહેબ, મારી વાત કોઈ સાંભળ.....”

“માથું ના. ખા, સિપઈ ઉસકા ધણ મારો !”

વાધછની વાત અધૂરી રહી. મોટી ડોંગવાળા પડણી તેને ધક્કો મારીને ઓરીસ-માંથી બહાર કાઢ્યો.

આશ્ચર્ય ! વાધછ નેટલોજ ગરીબ પેલો ધક્કો માદનાર પડણી પણ છે. પણ ધનવાન શેઠ ગરીબોને ધણ મારવા એને પગાર આપે છે એટલે મરીવાદના ચાલતા યંત્રના એક દયિયારરૂપ એનેલો ગરીબ મનુર પડણી પોતાનાજ નેચા બીજા ગરીબ મનુર-વાધછને

ધક્કો મારવા તૈયાર થાય છે ! પરાધીન પ્રજાને સત્તાવાદીઓ બીજી પરાધીન પ્રજા દ્વારાજ દબાવે છે !

વાધછ બિચારો એ ફિસની બહારના રસ્તા ઉપર ધડીલાર ઉભો રહ્યો. એનું માથું ફરતું હતું.

તે સીધો ઘેર આવ્યો.

ગંગાની તબિયત કાલ કરતાં આજે વધારે ખરાબ હતી. તેનાથી દવાનો ત્રીજો ભાગ પણ પીવાયો નહોતો. આખી દુનિયા ચારે તરફથી સળગતી હોય અને પોતે વચ્ચે ઉભો હોય તેવું વાધછને થયું.

એક થળી, લોશ ને પવાણું કપડામાં ચીંટળી તે બહાર ગયો. થોડાજ વખતમાં તે આવ્યો ત્યારે એના ખીસામાં બે રૂપીઆ હતા. પેશી ત્રણ ચીજ વેચીને તે બે રૂપીઆ લાવ્યો હતો.

તે સમયવાળા ડોક્ટરને દવાખાને ગયો. આગ્રદ્યૂતકે તે એને પોતાની ઓરડીમાં લઈ આવ્યો.

મેલા ગાલામાં પડેલી ગંગાને તપાસી ડોક્ટરે કહ્યું : “આને ન્યુમોનિયા થયો છે. અંધું પડણું આપું ભરાઈ ગયું છે, લાગ્યેજ બચે. જૂમ શેઠે કર્યો અને હું આપું તે દવા પાજો. તારાં નથીજ દશે તો બચશે.”

વાધછના માથામાં કોઈએ બે હાથ ભરીને લાકડી મારી હોય તેવું થયું. તેના પગ નીચેથી પૂંતી સરી જતી હોય, આખી દુનિયા કુદરી ફરતી હોય તેમ તેનાથી ઉભા પણ ન રહી શકાયું.

“ડોક્ટર સહેબ કંઈ પણ કરીને તમે એને બચાવો. હું તમારો છંદગી સુધીનો ગુનામ યદય.” વાધછની આંખમાં પાણી ભરાયું.

“બંદુ મોડું થયું. ગઈ કાલે જો ૧૫૧ ઉપાય લીધા હોત તો દલી બચત. પણ :

દશામાં, આ બેન્ડ, ગંદવાડ, મેડી તૂટેલી પથારી, એમાં 'ન્યુમોનિયા' નો દર્દી શી રીતે બચે? આને 'ટાઇફોઇડ' છે."

વાધજી ડોક્ટરના 'ન્યુમોનિયા' કે 'ટાઇફોઇડ' માં કશું સમજતો ન હતો. અને બેન્ડ વગરનું ઘર, સ્વચ્છ પક્ષંગ ને પથારી વસાવી શકે તેમ નહોતું.

પેલા બે રૂપિયા ડોક્ટરને શીના આપ્યા. ડોક્ટર ગયા. વાધજી નિઃશ્વાથી ફસગ્રસ્ત પડ્યો એને કશું સ્વપ્ન નહોતું.

ઓ! ભારત! તારાં રૂંદ બાળકોની આ દશા?

[૬]

ડોક્ટરે કહ્યું હતું એમજ થયું. આખી રાત ને ખીજે દિવસ વાધજીએ ગંગાને શોક કર્યો, રણાં મૂક્યાં બે તણ વાસણ વેચી દવા લાવીને પાછ, પણ છેવટે ખીજ દિવસની મધરાત પછી ગંગાના 'હંસજો' ઉડી ગયા!

વાધજી આખી રાત ગંગાના મૂંઝા પાસે બેસી રહ્યો. રડવા જાય પણ રડાય નહિ, બોલાય નહિ. ચારે તરફથી અધકારનાં જુદાં એનો ગ્રાસ કરવા આવનાં હોય તેવા લાલુકાર એને વારંવાર થાય. રાતનો અંકેક દસાક દિવસ જોડો લાંબો થતો હોય એમ તેને લાગ્યું. પિતાનો લહેલુદાર, મીઠવાળા મદનલાલ શોક, ખાતાનો કારકુન, મુકાદમ અને પકાણુ એ બધા એને મન એક મોટી ગજારી ટેળીના લાગીદાર હોય તેવું તેને થવા માંડ્યું. વાધજી એ સડનું લોહી પીવા તરફથી થઈ રહ્યો.

વહાણું વાયું. વાધજીએ ઘર દોડાવ્યું પણ ચાર છ આનાથી વધુ કંઈ ન મળ્યું. ઘોડીઆમાં સતેલી જમનાના પગમાં ચાંદીની બે દંડીઓ અને ડોકમાં ચાંદીની હાંસડી હતી, તે જોયાં. ઘડીભર જમના તરફ વહાલભરી નજરે જોતો તે ઉભો રહ્યો. પણ

ગંગાનું મૂંઝું યાદ આવતાં જ તે જમનાની દંડીઓ ને હાંસડી કાઢવા નીચે નમ્યા.

એ પૈસાની મદદથી તેણે ગંગાના રાખને અગ્નિસ્પંદર દીધો. સ્મશાનમાંથી ઘેર આવ્યા ત્યારે વાધજીને ચારે તરફથી દુનિયાં ખાવા ધાતી હોય અને તે બધાની આગેવાની ગામડાના લહેલુદારે, મીઠના માલીકે, મુકાદમે, કારકુને અને પંકાણે લીધી હોય તેવી બમણાઓ થવા લાગી.

સાંજ સુધી તે પડી રહ્યો. પણ માં વિનાતું બનેલું પેલું નાણુક પુલ તેને સાંભળ્યું. તે ઉઠ્યો અને બધાર જઈ પાણેર દૂધ લાવી, ગરમ, કરી જમનાને પાવા ગયો.

ગંગા જ્યારથી માંડી પડી ત્યારથી બિચારી નાની જમનાની પુરી કાળજી લેવાઈ નહોતી. ભીના ઘોડીઆમાં પડી રહે તોયે કાણુ બદલાવે? આથી જ્યારે વાધજીએ તેને બોળામાં લીધી ત્યારે તે પણ તાવથી તપેલી હતી.

"શું મારી ગંગાની એકની એક સ્મૃતિને પણ તું લઈ લેવા બેસી છે?" વાધજી આંસુભરી આંખે આકાશગમ જોઈ, મૃત્યુને ઉદ્દેશીને, ટપકો આપતો હોય તેમ બોલ્યો.

જમનાને દૂધ પાછને પાડી એળીમાં સગાડી.

પણ એ બિચારી ઉડી ત્યારે એની માની વાંસે જવા માટે જ, વાધજીના મુખમાંથી નીકળેલા શબ્દો જાણે કુદરતે જ બોલાવ્યા હોય તેમ. ત્રીજે દિવસે ગંગાની એકની એક સ્મૃતિ પણ વાધજીની પાસેથી જતી રહી!

[૭]

ઉપરઉપરી પડતી આપત્તિથી મનુષ્ય કાં તો મરે અને જાય છે કે દીવાનો. વાધજીમાં એ બન્ને પરિવર્તન ઝાંખાં રૂપે થતાં હતાં; પણ દુનિયામાં જેને પોતાનાં કંઈ

એવા બે જાણુને મૃત્યુના દૂતને સોંપ્યા પછી, પાંચમે દિવસે તે મીઠામાં ગયો અને તેની નોકરી તૂટી જવાની ખબર મળી ત્યારે, અને જાતના માનસિક વિકારો સંપૂર્ણ રીતે એનામાં વિકસેલા જણાયા. એક અલ્લાહિયા મંદીરી દુકાન મુદતમાં એની ઉપર ઉપસ-ઉપડી ગયું ફટકા પડ્યા. સ્ત્રી ગઈ, બાળકો ગઈ અને નોકરી પણ ગઈ. એનો સંસાર સુધાઈ ગયો અને રોટલાવાળું સાધન શૂંટાઈ ગયું. છેલ્લા આઘાતે યાચકના હૃદયને મળ-માંથી દયમય્યાની મકયું.

૧ મીઠામાં નેણું આટઆટલાં વર્ષ નોકરી કરી, તે મીઠાનો માલિક સ્ત્રી માંદી હોય ત્યારે માગયા જતાં તેને રત્ન ન આવે, અને મરતી પત્નીની સુથપા કરવા તેને ગેરહાજર રહેવાની જરૂર પડે ત્યારે તેના એ યુક્તિ [૧] માટે એની નોકરી છીનવી લે ? આ વિચાર વાપછને મનુષ્યમાંથી વિકાળ-પશુ જેવો બનાવી દેવા માટે પૂરતો હતો વાપછ પશુ જ ગયો. મીઠાના મલ-ચકના ખજાને એના મર્મમાં ઢારી ધા ઉપર ધા કરી એને પશુ બનાવી મૂક્યો.

[૮]

અને હવે તો વાપછને પડી રહેલા માટે તૂટેલી ઝોરડી પણ નથી. તે જ્યાં હોય ત્યાં પડી રહે છે, રખડે છે. બીજા માગીને, કે મળી જાય તો મજૂરી કરીને પૈસા ભરે છે. મજૂરીમાંથી પૈસા મળે ત્યારે ગાંઠે કે દારૂ પણ તે લેતો જતા છે. એના હાથમાં વેરની હાળો લાગતી રહી છે. એની આંખમાં ખૂન ટપકે છે.

કાષ્ટક વખત દિવસના ઉભરા બદલ વહી જાય છે ત્યારે ધરીઓનાં છેકરાં એને ગરો કદીને તેની ઉપર ફળ-પત્થર ફેંકે છે.

સાંઝ સવારે તે મીઠાની અંગળ બટકે છે. પેસા મુકાદમ ને કારકુન ત્યાંથી પસાર

યાય ત્યારે તેમની સામે દાંત કચકચાવે છે. મદનજાલની મોટોર જોઈ હાલની લગામ ફૂટી મૂકે છે.

[૯]

મદનજાલના શાહીઆગના બેંગલામાં એક રાત્રે આગ સળગી; અને તેજ વખતે એના સાધન સંપૂર્ણ સુંદર શયનખંડમાં સતેડી તેની પત્નીને તેમજ તેના નાના છેકરાને કાષ્ટકે છરી લોંછી ને મારી નાંખ્યાં. ભય, ત્રાસ અને ક્રોધની ઉછળતી લાગણીઓથી ત્યાં કાલાહલ યદ રહ્યો. પોલીસ અને નોકર ચાકરોએ ધાંધલ મચાવી દીધી. ખૂતીને પકડવાની દોડદોડ કરી મૂકી.

એજ વખતે એક દીવાનો માણસ અદ-દાસ્ય કરતો અંગનામાંથી નીકળ્યો. એના વાળ વિખરાયલા, મેલા, ગમે તેમ ઉડતા હતા. કોટિયું પાટકુન અને તૂટેલું પહેરણુ એના ગદા શરીર ઉપર લખાતાં હતાં.

“આ હોળી મેં સળગાવી છે..... મદનજાલનાં અને જ્ઞાતાઓનાં ખૂન મેં કર્યું છે.” પોલીસ સમક્ષ આવી, તે આમ બોલતો ફરીથી અદ-દાસ્ય કરવા લાગ્યો. એના હાસ્યના પડાથી ત્યાંનું વાંતાવરણ ગરમ હતું.

“કેવું ચિત્ર ?

એક તરફ ઉમેજો મીઠામાલિક મદનજાલ પોતાનાં પુત્ર-પત્નીનાં ખૂન થવાથી, તેમજ અંગના સળગી જવાથી પોકપોક મૂકી રહતો હતો. બીજી તરફ પોલીસના હાથમાં પકડાઈ કદી બનેલા દીવાનો ખડખડાટ હસી રહ્યો હતો !

એ દીવાનો મદનજાલની મીઠાનો મલુર વાપછ.

[૧૦]

સે શન્ત સમક્ષ આરોપીના પાંચરામાં
વાધક ઉભા હતો. ખૂન કરવાનો,

તેમજ આગ સળગાવવાનો એવા બે આરોપ
તેની સામે મુકવામાં આવ્યા હતા. મેલ-
સેટની અદાલતમાં આરોપીએ આખો વખત

અંગતમાં આગ સળગી ત્યારે એક દીવનો પ્રાણ અદક્ષ્ય કરતો નીકળ્યો. [પૃષ્ઠ : ૭૫૪]

માત્ર સંસ્કાર ક્યું હતું. પરંતુ સેશન્સકોર્ટમાં તે ખુલાસો કરવા તૈયાર થયો હતો; તે નાશ્તીને અદાલતનો આખો ખંડ કુતુહલ ભર્યા પ્રેક્ષકો અને ઓતાઓથી ચિકાર ભરાઈ ગયા હતા.

“સાહેબ, મારી ઉપર કૌંઈવા બન્ને આરોપ હું સ્વીકારું છું.”

ડાહ્યા માણસ યોગ્યતો હોય તેવી છટાથી વાઘજીએ યોગ્યતા માંડ્યું.

“પરંતુ” મેં તો માત્ર વેરનો અદ્વૈત જ લીધો છે. નીતિ બચાવતી ઘટ તો કાયદો પણ આપે છે. મેં તેથી વિશેષ કંઈ જ ક્યું નથી, સાહેબ, આજ મદનદાસે એક વખત મારા સર્વસ્વનો નાશ કર્યો હતો. મારી સ્ત્રીનું અને મારી બાળકીનું એમ બે ખૂન તેણે કર્યો હતો. એટલું જ નહિં, મારી રોજીનું સ્થાપન ખૂંચી લઈ જ મારા ઘરમાં આગ મચી હતી. અને મેં વી વિશેષ શું ક્યું છે! માત્ર એના ઇમને વળતો અદ્વૈત જ લીધો છે. મદનદાસે પૈસાને બળે ક્યું તે મેં મારી સારીરિક કિંમત બળે કરી બતાવ્યું. બસ મારે હવે દુનિયામાંનું તમામ કામ ખતમ થયું છે. તમે લલિ મને ફોસીએ લટકાવો. મુડીવાદની ભયંકર ફરિયાએ મારા હૃદયમાં બગવાનાં બીજ રોપ્યાં હતાં. એનાં ફળ મુડીવાદે આપ્યાં. હસ્ય! હી હી હી હી!”

વાઘજી વળી ખડખડાટ હસવા લાગ્યો. વળી પાછાં દીવાનાપણાનાં ચિહ્નો એનામાં તરી આવ્યાં.

ન્યુરી કે જલ્દી ગરીબજા વાઘજીની વાત માનવા તૈયાર નહોતા. દીવાનાપણાનાં આવેશમાં તે લલિ છે, એમ ગણી લઈ, ન્યુરીએ તેને સર્વાનુમતે ગુન્ડેગાર દર્શાવ્યો. જલ્દીએ તે અભિપ્રાયને મળતા થઈ વાઘજીને ખૂન માટે ફાંસીની અને આગ લગાડવા માટે જન્મદેશનિકાલની સજા ફરમાવી. પણ વધારામાં એવો નિર્ણય આપ્યો કે, તેનું ગાંડપણ ફર થતાં જ પહેલી સજાનો અમલ કરવો, દરમિયાન તેને ડાહ્યા બનાવવાનાં પ્રયત્ન કરવા માટે એને દીવાનાશાળામાં મોકલાવવો,

જલ્દીએ પોતાના આ ફેંસલામાં વળી ઉમેર્યું: “કાષ્ટક ધૂપા ચળવળીઆઓએ આના મગજમાં યોદ્ધેશીક્રમનો ચેપ ઘુસાડ્યો છે; અને વાઘજી જેવો ભયો આદમી તે દુષ્ટતાઓનો ભોગ બને છે. આથી પોલીસે એવા ચળવળીઆઓને જેમ બને તેમ જલદી શોધી કઢાવવા જોઈએ.

જલ્દીએ ત્યારે મુડીવાદની નજર રીતભાત સામે કરી જ રીકા કરી નહિં પણ મદનલાલની નજર સમક્ષ, પોતે વાઘજીને ધક્કા મારતી ઑફિસમાંથી હસેલી મકાવ્યો હતો તે દ્રશ્ય તો છાંદગી સુધી દેખાયા જ ક્યું.

વીમા મારકત ઘસડાઈ જતું દ્રવ્ય

શ્રી મુલક

હિંદુસ્થાનની દિન પ્રતિદિન વધતી જતી નિર્ધનતાનાં અનેક કારણો છે. પરદેશીઓ આ દેશમાં વ્યાપાર કરીને કરોડો રૂપીઆ અહિંથી પરદેશ ઘસડી જાય છે. આપણે પરત્ર હોવાથી તેમની ઉપર અંકુશ મૂકી શકતા નથી. પરંતુ પરત્ર પ્રગતિને સુધારી રાજ્યસત્તા અમુક જ માલ ખરીદવાનું, કે અમુક જ ખેતમાં ખાતું રાખવાનું અથવા અમુક જ કંપનીમાં વીમા ઉતરાવવાની ફરજ પાડી શકે નહિ. એટલે અત્યારે આપણે નિર્ધન બની રહ્યા છીએ, તેમાં બ્રિટિશ સત્તાનો જેટલો દોષ છે, તેથી આપણો દોષ સહેજ પાણી ઓછો નથી.

આ દેશમાં અનેક પરદેશી કંપનીઓ વીમા ઉતરાવવાનું કામ કરે છે, અને તે માર્ગે દર વર્ષે દસ કરોડ રૂપીઆ અહિંથી પરદેશ ઘસડાઈ જાય છે. ગાંધીજી ચોતાની અને દેશનાં શક્તિશાળી નર-નારીઓની શક્તિને એકલા રેંટીઆ તેમ જ ખાદી પાછળ વાળીને, અનેક માર્ગે હુંટાઈ રહેલા દેશના વતનીઓનું ધ્યાન, તેને લાગુ પડેલાં અનેક લગ્નદેરા તરફ જતાં શેકે છે; તેથી ખાદી ને રેંટીઓ જે થોડા ઘણા લાભ કરતાં હશે, તે કરતાં ખીજ તરફ દેશના કાપ કરેલાં ધ્યાન જતું રોકવાથી નુકશાન વધુ થઈ રહ્યું છે. એટલે એકલા રેંટીઓની તેમ જ ખાદીની માથાકુટમાં પરી રહેવાને બદલે, જે જે માર્ગે ડબ્બા મારી તે દ્રવ્ય દેશવાસીઓની પાસે કેમ આવે તે કલ્પના પાસે જરૂર છે.

જે પરદેશી વિમા કંપનીઓ અહિંથી દર વર્ષે દસ કરોડ રૂપીઆ ઘસડી જાય છે, તે દેશમાં નિષ્ણાત અને જનતાનો વિશ્વાસ હતી શકે તેવા હિંદીઓની વિમા કંપનીઓમાં જ હિંદીઓએ ચોતાના વિમા ઉતરાવવા બેઠાં. એથી કરોડો રૂપીઆ પરદેશ તણાઈ જતા બચશે; અને દેશી વિમા કંપનીઓ પાસે જે નાણું સંચિત થાય તે આ દેશના જ વ્યાપાર ઉદ્યોગની ખીલવણીમાં ખપ લાગે. તેથી હિંદી ખેડા સહર થઈ ચોતાનું કામ પરદેશીઓની કાતિલ હરિશ્ચંદ્રમાં પણ સારી રીતે કરી શકે.

આપણે સનાતની વેડાની અને પ્રાચીન સંસ્કૃતિની મોટી મોટી વાતો કરીએ છીએ, પરંતુ અત્યારના પલટાપલા જમાનામાં જે જે વસ્તુઓની અને સંસ્થાઓની આપણને જરૂર પડે છે, તેનો વિચાર આપણે હજી હલે કરતા થયા છીએ, ત્યારે પરદેશીઓ તે દેશમાં આપણું કરતાં સેંકડો વર્ગો આગળ છે; તે ભૂલવાની તેમ જ મિથ્યા અભિમાનથી જ યુવાધને ખેંચી રહેવાની જરૂર નથી.

વિમાની જ વાત લઈએ તો છેક તેરમી સદીમાં 'લોઇડ્સ' નામનાં ડોપીના દુકાન ચલાવનારા માણસે દરિયાઈ વિમાનું કામ શરૂ કર્યું ત્યારથી પરદેશીઓ વિમા ઉતરાવનારી પેઢીઓ ચલાવતા આવ્યા છે.

આમ વિમાનું કામ આરંભમાં સંકુચિત; ક્ષેત્રમાં શરૂ થયું, પણ ૧૯૬૬ માં લગભગ નુમાં લખકેર આગળવાગતાં, તેમાં ૪૦૦૦

મહાસ્થા અને ૧૩૦૦૦ મકાનોનો નાશ થયો, ત્યારે આગના વિમા ઉતરાવવાનું કામ શરૂ થયું; તેમ જ મકાનો અને મિલકતોનો વિમા ઉતરાવવો તે પછી શરૂ થયો. તે વખતે જે મકાનમાં આગ લાગે, તે મકાનનો વિમા જે કંપનીએ ઉતાર્યો હોય, તેની તરફથી આગ હોતવવા માટે બંધા નિભાવવામાં આવતા.

પરંતુ હવે તો વિમાનું ક્ષેત્ર વિસ્તાર પામતું પામતું [૧] હાંદગીનો વિમા, [૨] આગનો વિમા, [૩] ચોરી અને હુડકારથી થતી નુકશાનીનો વિમા, [૪] મિલકતોના નાશથી લાડાંમાં જતા નુકશાનનો વિમા, [૫] કુદરતી તોફાનની થતાં નુકશાનનો વિમા, [૬] દુષ્કાંડ અને તોફાનનો વિમા, [૭] ધરતીકંપ અને બીજા અકસ્માતોથી થતા નુકશાનનો વિમા, [૮] મોટર અકસ્માતથી થતા નુકશાનનો વિમા આમ અનેક દિશામાં કામ કરી રહ્યું છે. અને સ્વનંત્ર દેશો પોતપોતાના દેશની વિમા કંપનીને કાયદાથી શસ્ત્ર આપે છે; તેથી વિમા ઉતારવાના ધંધાને હજી પણ થોડું વિસ્તારી તેમ જ વ્યાપક બનાવવામાં આવે છે.

અત્યારે આખી દુનિયામાં એકદરે ૫૨૨૮ વિમા કંપનીઓ છે. તેમાં ઇંગ્લંડમાં ૪૫૦, અમેરિકામાં ૧૨૬૭, જાપાનમાં ૯૨, ચીનમાં ૭૮, આર્જેન્ટાઇનમાં ૧૧૬ અને આસ્ટ્રીયામાં ૬૧ વિમા કંપનીઓ છે. આમાંથી ઘણી બરી કંપનીઓ તો વિમાના ધંધાને મદત્તને સમત્યા પછી ઘણું દેશોમાં પાછલાં દશ-વીશ વર્ષોમાં જ ઉઠાડવામાં આવી છે. તે રીતે પ્રત્યેક સ્વતંત્ર દેશમાં વિમાને પ્રગ્નપ્રાય ઉદ્યોગ બનાવવાની સાધવાની ત્યાંની સરકાર રાખે છે. ત્યારે હિંદમાં હિંદી વિમા કંપનીઓને માત્ર ૧૦ રૂા ભરખ' કામ

મળે છે અને ૯૦ ટકા જેટલું કામ પગ-દેશીઓને. કાળે જાય છે. પરંતુ સરકાર તરફથી તે માટે કશું જ કરવામાં આવતું નથી! છતાં જે આપણા લોકો પરદેશી કંપનીઓ પાસે વિમા ઉતરાવવા ન જતા હોય તો, તેમને એટલું કામ ક્યાંથી મળે ?

અને આમાં એકલી જનતાનો પણ વાંક કાઢી શકાય તેમ નથી. કેટલાય બીન અનુભવી માણસો લીમીટેડ કંપનીઓ કાઢી હિંદી પ્રગ્નના એટલા રૂપિયા હાજમ કરી ગયા છે, કે ત્યાં સુધી પ્રગ્નને જેમની ઉપર વિશ્વાસ પડે તેવા માણસો આ ક્ષેત્રમાં પડે નહિ ત્યાં સુધી જનતાના હૃદયમાં બેઠકે તેવો વિશ્વાસ બેસાડી શકાયો નહિ. છેલ્લી લગાઇ પછી આ દિશામાં કંઈક પ્રગતિ થઈ છે, એટલું જ નહિ પણ હિંદી વિમા કંપનીઓ તરફથી પણ લોકમત કેળવવાની કિલ્યાસ ઉપાડી લેવામાં આવી છે. તો પણ આ કિલ્યાસ ગ્રામીય દષ્ટિએ હજી ઘણું જ વિશાળ ધોરણે ઉંચકી લેવાઈ હોય તેવું દેખાતું નથી.

વિમાને હિંદમાં પ્રગ્નક્રિય ઉદ્યોગ તરીકે સારમાં સારી રીતે ખિતવવાની તક છે. પા સદેલી વાત કરીએ તો દુનિયામાંના કેટલાય એવા દેશ હતા કે જેમણે આ દિશામાં લગારે લક્ષ આપ્યું નહોતું, પરંતુ પાછલા બે દશકાનો વિમાનો દત્તિલક્ષ બેઠકે તો એ મામલામાં એકદમ પડોટો થઈ ગયેલા દેખાય છે. લગભગ તમામ સભ્ય દેશોએ પ્રગ્નપ્રાય મુદ્દીથી પ્રગ્નપ્રાય નેતાઓની વ્યવસ્થાભરી દેખરેખ નીચે પોતપોતાની વિમા કંપનીઓ સ્થાપી છે, અને તે દેશ વાસીઓની માતૃભૂમિ તરફની એકાનિષ્ઠાવાળી ભકિતને લીધે, એ કંપનીઓને સારમાં સારું કામ મળવા માંડ્યું છે. આથી અગાઉ જે દેશોમાંથી પરદેશી વિમા કંપનીઓ અનગળ

દોઝત ધસડી જતી હતી, તેનો ૯૦ ટકા જેટલો ભાગ સ્વદેશમાં રાખવા તે દેશો શક્તિમાન થયા છે.

હિંદીઓ આ બાબતમાં સ્વદેશીને અદ્યે પરદેશી વિમા કંપનીઓને ઉત્તેજન આપવાનું હલુ ચાલુ જ રાખે છે. ત્યારે સ્કોટલેન્ડની કે જર્મનીની પ્રગતને જોશો તો પરદેશી કંપનીને વિમાના પ્રિમીઅમ દ્વારા એક પાછ પણ કમાવા દેતી નથી. આ જ્વતનું સ્વદેશાભિમાન હિંદીઓમાં જનમૃત થવાની જરૂર છે. હિંદ પરાધીન દેશ છે એટલે ગમે તે દેશની પરદેશી વિમા કંપનીઓ અહિં આવીને કામ કરી શકે છે. તેવી કંપનીઓએ તેને કંપનીઓમાં વિમા ઉતરાવનાશ હિંદીઓની વિમાની રકમની જનમિતગિરી માટે આ દેશમાં અમુક રકમ 'ડીપોઝીટ' મૂકવાની પ્રથા, અથવા તો ખીજા કેટલાક દેશોમાં છે, તેમ પણલાં હિંદી વિમા કંપનીઓને રક્ષણ આપવા માટે, પરદેશી કંપનીઓ ઉપર ખીજા કોઈ અંકુશની ફક્ત પાડનારે કાયદો નથી: આથી અત્યારે દર વર્ગે દેશ દેશ રૂપિયા પરદેશ ધસડી જતી કંપનીઓ શક્તી પુલીને હિંદને નિર્ધન બનાવી રહી છે.

વિમા એ વેપાર ધંધાનો પાયો છે. દરેક સ્વતંત્ર દેશના વેપારી જીવનમાં વિમા કંપનીઓ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. તેઓ પોતાનું નાણું ખાસ કરીને સરકારી જોન, ઓઈલ, તેમજ ખીજા મિલકતોમાં રોકવા ઉપગ્રાન પ્રગ્રાકીય ઉદ્યોગોને મદદ આપે છે. તેમજ તે તે દેશની સ્વદેશભિમાની પ્રગ્રાએ પણ પોત પોતાના દેશની જ સંસ્થાઓને ઉત્તેજન આપે છે. ન્યૂયાર્કની મેથાપોલીટન વિમા કંપની પોતાના દેશને આર્થિક નજરે પુરુકા મદદ કરે છે. તેજ રીતે યુદ્ધ દરમિયાન રણસામગ્રી બનાવવા માટે અમેરિકાએ ઇંગ્લંડ પાસે ૧,૩૦,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ

રોકડા માગ્યા હતા ત્યારે ત્યાંની પ્રુટેન્શીઅલ વિમા કંપનીએ જિટનની સરકારને તેટલી મદદ કરી, દેશને કોઈકીને ધડીએ મુરુકલી-મોંથી બચાવી લીધો હતો. આટલું સ્વદેશાભિમાન હિંદી વેપારીઓએ પણ ખિતવવું જોઈએ, અને દેશની સ્વતંત્રતા માટે જિટિશ માલના બહિષ્કારના પ્રગ્રાને પડખે ઉભા બેવા જેટલી દેશભકિત બતાવી, પ્રગ્રાક્રિય ઉત્તેજન માટેની પોતાની ચોગ્યતા પ્રવવાર કરી આપવી જોઈએ.

વિમાના ક્ષેત્રમાં માત્ર કમિશનની ખાતર આ દેશમાંથી કરોડો રૂપિયા પ્રિમીઅમ રૂપે પરદેશ મોકલાવી આપવામાં, આપણા જ દેશ બંધુઓએ પરદેશી વિમા કંપનીઓના આડતિયા તરીકે કામ કરી તે કંપનીઓને સંધર બનાવે છે. તેવા પરદેશી કંપનીના આડતિયાઓએ પણ સ્વદેશાભિમાનનો જીસ્સો કેળવી સ્વદેશી કંપનીઓને કામ અપાવવા માટે બહાર પડવું જોઈએ..

હિંદીઓએ જ સ્વતંત્ર થવું હોય, મનુષ્ય તરીકે જીવવું હોય, અને પ્રગતિના પથે આગળ વધવું હોય, તો ખાસ કરીને જાપાનનો દાખલો જીવનમાં ઉતારવો જોઈએ. ત્યાંના સ્વદેશભિમાની લોકોએ પોતાના વર્તનથી જ પરદેશી વિમા કંપનીઓના કામમાં ૩૩ ટકાનો ધટાડો અને સ્વદેશી કંપનીઓનાં કામમાં ૪૦૦ ટકાનો વધારો એક જ દશકામાં કરી બતાવ્યો છે. હિંદીઓને માટે તે જાપાનની પ્રગ્રાનું કડક અનુકરણ કરવા માટે ઘણાં કારણો છે.

જિટિશ પ્રગ્રા સ્વતંત્ર હોવા છતાં એકજ 'સાજી ખીજ'ની સામે તેણે કેટલી ઉચ્ચ પાયલ કરી મૂકી છે. હિંદનો દરિયા કિનારો હિંદીઓ માટે જ હોવો જોઈએ-જેમ જિટન નો દરિયા કોડો જિટનને માટે હોવો જોઈએ તેમ-છતાં હિંદીઓ જિટનવાસીઓએ જમા-

ચેલા પગદાંડને ધગાર હયમચાવવા બળ છે, તેટલામાં કેટલો ડોલાડલ અને ખગલભાટ ફરી રહેલ છે? તો અહિં તો દર વર્ષે ૧૦ કરોડ રૂપિયા પરદેશ તરફ થસપાઈ જતા અટકાવવાનો મહા પ્રયત્ન છે. સિંધીઓ કે પ-નીની એકઠા સ્ટીમરો દોવા છતાં તેને પરદેશીઓએ લગારે ઉત્તેજન આપ્યું નહિ અને છેવટે એ સ્ટીમરો ચિટનને યુદ્ધમાં મંદ ફરેલી જતા નેને મુસાફરી માંડી વાળવી પડી! તેની ઉપરથી પાગ લિંદીઓ ધડો શું કામ ન થે?

આ દેશની પ્રેક્ષાનો ઇતિહાસ કેટલો બધો કરેલ છે ને સહુ જાણે છે. તેવું કરેલ પરદેશીઓની દ્વેષભરી દરિદ્રાઈ નહિ ને. ખીજું શું છે? આપણે-લિંદીઓ-માત્ર તેમને બેટકું જ સ્વદેશાભિમાન બતાવીએ, લિંદી વેપારી શાહીવાદને અણનિષે મરી

સ્વદેશાભિમાની અને તો થોડા જ વખતમાં આ દેશમાં વેપાર ફરીને તેને નિર્ધન બનાવી રહેલી અનેક પરદેશી પેઢીઓને પોતપોતાનું કામ સમેટી લઈને સ્ટીમરો પકડવી પડે, પરંતુ લિંદી વેપારીવર્ગ પ્રગ્નતો, પ્રેમ અને વિશ્વાસ મેળવવાને બદલે, શાહીવાદને કાંધીઓ બનવામાં અત્યારે ગૌરવ માની રહ્યો છે; શાહીવાદીઓએ ઉભા કરેલ અનેક 'આઉ'ઓને અપનાવી લઈ, પોતાના ધંધાને ખિત્તવી દઢાવી ગાખતારા લિંદી કામદારોથી તેમ જ લિંદી ત્રાહકોથી દૂર જતો જાય છે, ત્યાં સંધી તેમના કામમાં લિંદી પ્રગ્ન વિશ્વાસ ગ્રાપીને લેછતો સાથ પુગાવી શકે તેમ નથી. એટલી વાત સમજીને જો તેઓ ખુદ સ્ટીવાદી અને શાહીવાદના ટેકા બનાવવાને બદલે સ્વદેશાભિમાની લિંદી અને તો તેથી આ દેશને પુષ્કળ લાભ થોડા સમયમાં થઈ શકે.

ખાદીની ખરી કસોટી.

: લેખક :

શ્રી. અનીલ ખરન રાય

આ ગળના લેખ પર મી. “ખાનદેશી” નામની કાંઈ વ્યક્તિએ ટીકા કરી હતી. તેના જવાબમાં નીચેના લેખ લખાયો હતો.

ખાદી માટે અપાતા લોગ.

આગળના લેખમાં ખાદી વિષે મેં જે સ્પષ્ટ હકીકતો લખી હતી, તેના જવાબમાં મિ. “ખાનદેશી”એ જે દલીલો કહી છે તેમાં કંઈ વલ્લુદ નથી, અને એ દલીલોનો જવાબ પણ મારા ગયા લેખમાં આવી જાય છે, છતાં જરા વિચારોની ગરમગરમ થાય તે માટે હું બાકી “ખાનદેશી”ને વિગતવાર જવાબ આપવા માગું છું. મને આશા છે કે દેશને માટે ખુબજ અગત્યના આ વિષયની વધુ ચર્ચા વાંચકો દ્વારાથી ખ્યાનમાં લેશે.

મિ. ખાનદેશી પોતાનો જવાબ, આ વાક્યોથી શરૂ કરે છે: “ખાદીના કાંઈ પણ હિમાયતીએ, કદી પણ કહ્યું નથી કે રેટિયાથી ગરીબ લોકોની દશા વાસ્તવિક રીતે સુધરી છે.” આખરે આ એક ખાદીવાદી મળ્યા ખરા કે જે ખુલ્લી રીતે કહીને કહે છે કે રેટિયો “આર્થિક દષ્ટિએ” ગરીબ લોકોને મદદરૂપ થતો નથી. તે પછી ખાદી માટે આટલી બધી ધાંધલ શા માટે કરવામાં આવે છે? આ તદ્દન નિરુપયોગી રેટિયા પાછળ શા માટે આખા દેશની રચનાત્મક શક્તિ અને સંપત્તિ એકઠી કરવાની માગણી કરવામાં આવે છે? અને ખાદી ખરીદવા માટે હિંદના ગરીબ લોકોને પૈસાઓ મોટો ભોગ આપવાનું શા માટે કહેવામાં

આવે છે? એને બદલે “ગરીબ લોકોને આર્થિક રીતે મદદ કરવાનો સાચો માગ” શોધી કાઢી, તેના પર આપણે આપણા સ્વચ્છ પ્રયાસો થું એકત્રિત કરવા બેઠતા નથી?

કારીગરો કેમ ખુલાર થયા?

આગળના લેખમાં, રેટિયાનો ઉલ્લેખ નાશ કરવા માટે બ્રિટિશ પર જે તહેામત મૂકવામાં આવે છે તે વિષે મેં ‘પ્રસંગોપાત’ ધસારો કર્યો હતો. એ તહેામત એટલું બધું સામાન્ય છે અને આપણા દેશમાં તેનો એટલી બધી બહોળી અને આગ્રહભરી રીતે પ્રચાર કરવામાં આવ્યો છે કે, બાકી ખાનદેશીએ મને રમેશચંદ્ર દત્તનો “હિંદનો આર્થિક ઇતિહાસ” જેમ જવાની સ્થળના કરવાની મહેનત ન લીધી હોત તોપણ ચાલત. એ તહેામત વિષે ધસારો કરવાનો મારો ધરાવો એ ખાખત વિષેની સાચી હકીકત તરફ મારા દેશખુબો ખ્યાન દોરવાનો હતો. હું એ હકીકતનો જરાય ઇન્કાર કરતો નથી કે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના નોકરોએ આપણા કારીગરો પર અમાનુષી ત્રાસ વર્ત્યો હતો. પણ તેઓએ મુખ્યત્વે વણકરો સામેજ હુમલા કર્યા હતા. છતાં વણકરોનો ઉલ્લેખ આજે પણ ચાલુ છે અને રેટિયા પગલર થઈ શકતો નથી એવું

કારણ શું છે? હવે ઇન્ડિયા કંપનીના છાંય અધિકારીઓએ, આપણા રૂનો ઉધોગ ભાંગી પાડ્યા ગમે તેવી રીતે અખત્યાર કરી હોય, તોપણ એટલું તો એકબુજ છે. કે, ક્ષિત્રિય મીઠાના સ્વના માટે રેટિયાને ખરી રીતે દહાવી કાઢ્યા છે. અને હાથ-વળાટનો ઉધોગ આજે થોડા ઘણા સહન રહ્યા છે તેનું કારણ એ છે કે તેમાં મીઠાના મુનરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, આ સંબંધમાં, યંત્રનાં આગમન પછી. ક્ષિત્રિયના હાથકારીગરો કેમ ખુલ્લર થયા તે વિશે, એક અમેરિકન ઇનિડાસકારના શબ્દો ટાંકું છું;

“કારીગરો કારખાનાની દરિદ્રાદ શ્રામે ટકી શક્યાં નહિં તેનું કારણ એ છે કે હાલ કરનાં યંત્રોએ સાદો નહિં તો, વધારે સરળતા માલ ઉત્પન્ન કર્યો. અને પરિણામે, એ યંત્રો અથવા “બોહનનાં માણસો”થી ઘણા કારીગરો પાપમાલ થયા. આ “બોહનનાં માણસો” (યંત્રોને એ વખતે તેઓએ આ નામ આપ્યું હતું.) સામે ઘણાં દુઃસ્વપ્ન થયાં. ઉત્કેશયેષાં યોગ્યોએ ઘણાં યંત્રો ભાંગી નાંખ્યા અને કાંતવાના યંત્રના શોધક, મિ. હરબીન્સપર પણ બોહનોએ દલ્લો કર્યો. પરંતુ યંત્રો સામેની આવી આશા પિનાની ને નિરર્થક થકત, થોડા વખતમાં જ કારીગરોને છેડી દેવી પડી હતી.”

[“આધુનીક યુરોપ”માં મી. જી. એસ. રેપીએ.]

“સુતર માટે માગણી નથી.”

મારી દલીલ એ છે કે જુનો યુરોપીય રેટિયો હિંદમાંથી નાશુદ થયો તેનું ખરું કારણ એ છે કે, મીઠામુનર સામે રેટિયાના મુનરની દરીદ્રાદ ટકી શકી નહીં. કાંતવાની કળા, જે અત્યારે સહન કરવામાં આવે છે

તે, ત્યારે રેટિયો છેડી દેવા પડ્યો ત્યારે, દયાત હતીજ, છતાં રેટિયો નવી ઉધડેલી મીઠા સાથે દરીદ્રાદમાં ટકી શક્યા નહિં. અને આજે તો એ મીઠાની ઉત્પાદક શક્તિ ત્યારના કરતાં અનેક ગણી વધી ગઇ છે. મુંસુરમાં ખાદી હિલચાલની શક્યતાઓ વિશે વિવેચન કરતાં ત્યાંના ઉધોગખાતાના પ્રારેકટરે જણાવ્યું હતું કે “હાલે કાંતવાનું કામ હલગલગ વીસ વર્ષ ઉપર બંધ થયું હતું. આજની કેટલીક ધરડી સ્ત્રીઓને તેમણે નાનપણમાં રેટિયો કાંતવાનું કામ ક્યું હતું તે બરોબર યાદ છે. તેમના ધરમાં હજુ પણ રેટિયા પડી રહ્યા છે. સુતર માટે માગણી ન હોવાથી જ એ ધંધો છેડી દેવામાં આવ્યો હતો.”

“મુનર માટે માગણી નથી” આ શબ્દોમાં જ આખા વિષયનું રહસ્ય સમાયું છે. છતાં મહાત્મા ગાંધીની સરદારી હેઠળ, ખાદીના હિમાયતીઓ તેને માટે કૃત્રિમ માગણી ઉભી કરવા એક પણ પ્રયત્ન ખાલી જવા દેના નથી! રેટિયા માટેનો ચોક્કસ તદ્દન નિરર્થક છે એમ ખતાવી હિંદ સેવક સંઘ [સરન્ટસ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટી] વાળા શ્રી વેંકટ સુબ્રહ્મણ્યએ કહ્યું હતું કે: “મીઠાની દયાતીને લીધે રેટિયા નાશુદ થયો છે. રેટિયાને સહન કરવા માટે હમણાં પ્રયત્નો ચાલુ છે પણ દુઃમાંનું છું કે એ માત્ર કૃત્રિમ ઉત્તેજન છે. એનું કારણ એ છે કે રેટિયો કાંતનારને આકે કલાકના કામ માટે માત્ર દોઢ આંત્ર મળે છે ત્યારે મીઠામાં તેને એક રૂપીયે મળે છે. વળી મીઠાનું કાપક પણ વધારે સસ્તું અને સારું હોય છે.”

દુઃના કહેતો નથી કે હિંદમાં જ નહિં પણ આખી દુનિયામાં, એવી છુટી છવાઈ જગ્યા પડી છે, ત્યાં ગદઉધોગ તરીકે, બોહો વદત્તે કાંતીને તેમજ વણીને ચોતાનાં.

કપડાં તૈયાર કરે છે. તેઓ આ જમાનાના પ્રવાહથી દલ રંગાયા નથી; તેઓ દલ પલુ તેમની અસહની સદી છ'ંદગીને વળગી રહી જુની ટેવે પ્રમાણે વસ્ત્રો છે. પરંતુ તેમની સંખ્યા બહુ જ ઓછી છે અને દિન પ્રતિદિન ઓછી થતી જાય છે. ખાદીની લીલાચાલથી તેઓમાં કદાચ થોડા વધારો થયો હશે, પણ તેઓ માત્ર અપવાદરૂપ છે અને તેથી આગળનો નિયમજ સિદ્ધ થાય છે. અન્યાયની ખાદીની ચળવળનો ખુદ્દા છેતુ ગરીબ લોકોની મામુલી આવકમાં થોડો વધારો કરવાનો છે અને દેશ ભરમાંની ખાદી સંસ્થાઓ પણ મુખ્યત્વે કાંતનારોઓ પાસેથી મેળવેલા સુતરોનો નિકાલ કરવામાં જ રોકાયે છે.

ઉદ્યોગવાદનાં અનિષ્ટો દુર થશે.

ઉદ્યોગવાદ આપણા પર આવી પડ્યો છે એમ કશુંક કરવા છતાં મિં બાનદેશી કરે છે કે:

“એ ઉદ્યોગવાદ અમુક દલ સુધી જ જતો નેહ્યો, વધારે આગળ નહિ!” આ તો “અન્યાયી” થવા દો એમ કહેતાંની સાથેજ અન્યાયી થઈ ગયું.” એ વાતના ફેવી ફરમાન જેવી વાન લાગે છે! મેં આગળ જનારું છે કે, મોટાં વંત્રો અને વધારે પ્રમાણની ઉત્પત્તિ, આપણી પ્રજાની ઉંડી ગરિયાઈ ટાળવા માટે અનીવાર્ય છે. આમ કહેતી વખતે હું ઉદ્યોગવાદનાં અનિષ્ટો સામે આંખમાં આમણું કરતો નથી, છતાં હું કહું છું કે મોટાં વંત્રોથી જ ઉદ્યોગવાદના અનર્થો દાખલ થશે જ એવું કાંઈ નથી. અને વળી એવા અનર્થો ટાળવાના પણ દરેક જગ્યાએ પ્રયત્ન થઈ રહ્યા છે. મિં ગ્રેગ પોતાની ચોપડીમાં પશ્ચિમના ઔદ્યોગિક જીવનની કાળી બાલુ ખડી કરે છે. પરંતુ તેમણે

દોરેલું ચિત્ર ઉદ્યોગવાદના શરૂઆતના દિવસે, ૧૮૩૭ ની સાલુ છે. ઇંગ્લેંડમાં સને ૧૮૩૩ માં કારખાનનો કાયદો પસાર થયો ત્યારથી એ સંસ્થાઓમાં બહુ ઝડપભેર સુધારો થયો છે. ૧૬ મી સદીના છેલ્લાં વરસોની પશ્ચિમની સ્થિતિ વિશે બનું યુનિવર્સિટીના ડોન લુડવીગ રૂડીન જણાવે છે કે: “સમાજના અનેકવિધ પ્રશ્નોમાં પરોપકાર બતાવવાનો વખત હવે પડે થયો છે. કામદારોની શક્તિના ગેરવાજબ વ્યય સામે, કામ કરતી વખતે તેમની તબિયતને હાની પહોંચાડે એવી વસ્તુઓ સામે, સમાજે નક્કી કરેલા કામના કલાકો લંબાવવા સામે, અને કામદારોને આરામની દૃષ્ટિએ નુકસાન થાય એવી જગ્યાઓમાં રાખવા સામે, અને સ્ત્રીઓ તથા બાળકો પાસે મજુરી કસવી લવિયની પ્રજ્ઞને હાની પહોંચાડવા સામે રક્ષણ આપવાની જરૂર છે. સમાજની આ બધી વાજબી જરૂરતો, સમાજની ન્યાયની તીક્ષ્ણ લાગણીને પ્રતાપે; આજે સમાજ રીતે સ્વીકારવામાં આવી છે.”

અને હવે પશ્ચિમના કારખાનાના મજુરો જ છ'ંદગી યુગ્મરે છે તે આપણા ખેડૂતોના કંજાળ જીવનની સરખામણીમાં બહુ જ સુખસગવડ ભરેલી છે. અમેરિકામાં તો કામદારો ઘણે સ્થળે પોતાની મોટર રાખી શકે એટલું કમાય છે. ઇંગ્લેંડ ખાસ કરીને ઉદ્યોગ પ્રધાન દેશ છે, છતાં ત્યાંના જીવનની સાધારણ સ્થિતિ પણ એક સામાન્ય હિંદીની કસપનામાં આવી શકે એમ નથી! આ બધા તો સુડીવાદી દેશો છે. વળી સમાજવાદી રશિયાએ તો ઉદ્યોગવાદના અનર્થોના ઉકેલનો નવો જ આદર્શ જગત સમક્ષ ધર્યો છે. હિંદ પણ પોતાની રીતે એ પ્રશ્નો નિઝાત કરશે. પણ જ્યાં સુધી એ બાબતમાં આપણે

પ્રવેશ જ ન કરીએ ત્યાં સુધી એન અનુચો પાળુ કેમ ટળી શકાય?

અમેરિકાને પગલે ચાલવું નેહએ.

અમેરિકાનો યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, દુનિયામાં આજે સૌથી આગળ પડતો ઔદ્યોગિક દેશ છે. ૬૦ વરસ પહેલાં તે માટે ભાગે ખેતી પ્રધાન દેશ હતો અને તેની સ્થિતિ આપણા દેશ જેવીજ અગમ્ય હતી. પરંતુ તેણે ખેતી સાથે મેળા પ્રમાણમાં ઉત્પત્તિ થાય એવા ઉદ્યોગો પણ દાખલ કર્યાં. અને એમ કરીને દેશના આર્થિક સાધનોનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કર્યો. આ જ તેની આર્થિક અને રાજકીય મહત્તાનું સ્વરૂપ છે. દિ.દે પણ એજ સ્થિતિમાં ચાલવું નેહએ. એક વખત તેની રાજકીય ગુલામી ટળી ગઈ કે પછી તે અગમ્યથી પમાડે તેવી પ્રગતિ સૌથી શક્ય.

કુરસદના વખતમાં રેલિયો.

મિ. ખનદેશી રેલિયોને તાજગી અને આનંદ ખાતાદે એક સરસ સાધન ગણે છે! એ લાઠીએ કદી કાંતી નેહું છે કે માત્ર ભમમાંજ ગોથાં ખાય છે તે વિશે મને અવગત ઉપજે છે! કાંતવાનું કામ પણ ખીજા કોઈ પણ કામ નેહું જ કંદાગાભરેલું છે અને લોકો તેમની જરૂરતને સંતોષવા ખાતર કંઈક મેળવવાના હેતુથી જ રેલિયો હતો છે. આપણા મલુગે અને ખેડૂતોને કુરસદનો વખત, એવા કામમાં નહિ પણ, અવ્યાસ, આરામ અને ગરમનથી મળતા સ્થા મનેજ જનમાં ન્તો નેહએ. પશ્ચિમના કામચરોની દાસની સ્થિતિ વિશે જાણનાં એક કલિગ્રસદાર જાણુએ છે :

“ જના વખતમાં, ન્તારે ગુલામી પાસે મલુગી કસવવામાં આવતી ત્યારે થોડા પેશદાર

લોકોજ કુરસદનો ઉપયોગ મલાણી શકતા, પણ હવે માણસની મહેનતને બદલે યંત્રોથી કામ થાય છે ત્યારે, સાખ્યો લોકો અમુક પ્રમાણમાં કુરસદ મેળવી શકે છે. કામ કરવાનો દિવસ ધીમે ધીમે આડ કલાકનો થાય છે, રંગઓ ઘણી મજા છે અને વેકેશન પણ સામાન્ય થઈ પડી છે. આથી નેહ્યો આગળના જમાનામાં દારિદ્ર અને અજ્ઞાનમાં સળંગના હતા, તેમાંના ઘણાને આનંદ મેળવવાની અને સંસ્કારિતા ખીલવવાની તક મજા છે.”

ગ્રામ્ય સુધારણાના કાર્યનું.

તાર્કય.

ગામડાંઓની યુનિવર્સિટીના ભાગમાં રેલિયો આડે આવે છે એવાં ભારાં વિધાનથી ઘણાને આશ્ચર્ય થયા છે. કારણ કે અસહકારના દિવસો પછી રેલિયોને મામ્યસુધારણાના કાર્ય સાથે એકરૂપ ગણી લેવાની ફરી પડી ગઈ છે. અને તેથી આપણી આંખો ખરાબર ઉઘડે તે હેતુથીજ મેં જાણી નેહને એ આશ્ચર્ય પહોંચાડ્યો છે. એમ કહેવાય છે કે ખાદીના કાર્યકર્તાઓ, પ્રસંગોપાત, માંદાને દવા આપી તેમની સારવાર કરવાનું, અભણોને ભણાવવાનું અસ્પૃશ્યતાનું કસંક ઘોષ નાંખવાનું અને એવું ખીલું કામ કરે છે. પણ ખાદીના અદ્ય કાર્ય પાછળ એ કાર્યકર્તાઓની મોટા ભાગની શકિત બદલાઈ થાય નહિ અને એ કમોને ગાણુ ગણુવામાં આવે નહિ તે એ બધી વસ્તુઓ વધારે સારી રીતે થઈ શકે. વળી, ગામડાનું સાચું કામ શું છે? ગામડામાં દવા પહોંચીને અથવા તો ગ્રામિક સાખ્યો અને સાષ્ટ્રિકિ ઉદ્ધારીને આમ્યવાસીઓનું સંગઠન તમે કરી શકો નહિ. ગામડીઆઓના હવનમાં નવું મેનન અને નવી જાગૃતિ લાવી, તેમના હવનનું

ધેણાર ઉચ્ચ ૨ જાનવરનાં હાથ તેમના
હૃદયમાં પ્રેરવી અને પોતાની સ્થિતિ શક્ય
હોય તેવી દરેક રીતે મુશ્કરતા માટે એક
ખીજતની સાથે જોડાઈ જવાનું તેમને હિતે.
જન આપનું-આજ આખું મુશ્કરતાના
કાર્યનું ખરું તાત્પર્ય છે. આ બધું ખાદી-
થી થવું નથી. હિંદુ, એ તો, ગરીબીમાં
સરખાઈ સમાયો છે એમ પ્રગતે શ્રીખવે છે.
અને તેમની કેળાવ મોસિક આવકમાં માત્ર
થેણી આનાનો વધારો કરી તેમની
દુરંદામાં સંતોષ મનવે છે!
રેડિયો એ ખરેખર, થેન ચંદ્રનાર વસ્તુ
છે. એનાથી દેશમાં નવજીવન આવી શકે
નહિં.

વિચારોની અધતા ટાળો.

હેયરે, જગત્તર તપસ કર્યા વિના ખાદી-
ની ટીકા ન કરવાની મિત્ર ખાતદેશી મને
સલાહ આપે છે! હું એ બાદને આગ્રી
આપું છું કે તે અને તેમન મિત્રો ધારે છે
તે કરતાં ખાદી વિશે મેં ઘણું વાંચ્યું છે.
અને આપણા ગરીબ કાકાની ચેકસ સ્થિ-

તિ તથા ખાદીમયાર માટે થેણી કાર્ય,
વધારે મરી રીતે જોયું છે. દેવે હું ખાતદેશ
તથા ખાદી જગ્યાઓના ખાદીવાદીઓને કહું
છું કે, એ તેઓ ગરીબોના સાચા મિત્ર
થવા હિંદુતા હોય નથા. આપણી મદદન
માનવમિત્રી સેવા કરવાની હિંદુના સેવાના
હોય તો, તેઓએ તેમનાં મન અમુક વિ-
ચારો કે ખ્યાલોથી જાડે જનારી દેવાં જોઈ-
તાં નથી. વધુમાં તેઓએ અમુક સિદ્ધાંતો
કે ભ્રમોથી અંધ ન બની જતાં ખુલ્લા
મને સાચી વસ્તુસ્થિતિ અને હકીકતો
જાણ્યાર ખ્યાનમાં લેવી જોઈએ. અને
મોઢી અગત્યનું તો એ છે કે
દેશના સાચા દિનને નુકસાનકર્તા જંગલો
તો તેઓએ તેમની વલણી યોજના અને
રીતો ત્યજી દેવાની જ નહિં પણ પોતાને
લથે થયેલાં કામો પણ નિર્દય રીતે લંકરી
નાંખવાનાં હિંમત અને પ્રામાણિકતા બતા-
વવી જોઈએ. આ આત્મત્યાગનું મહાન અંત
મુશ્કરતાભર્યું કાર્ય છે અને દેશના અત્યાચાર
કેટોકરીનાં વખતે, વિદેશના પોતાના સર્વ
અંતોનો પાસે નેની આશા રાખે છે.

ગ્રેટબ્રિટનની પરાવલંબિતા

: લેખક :

શ્રી રાજકુમારી.

ગ્રેટ બ્રિટનનું મહાન સામ્રાજ્ય, યુક્તિ પ્રયુક્તિથી રાજ્ય ચલાવવાની તેની કલા અને વ્યાપારી શુદ્ધિને લીધે જ વિસ્તર્યું છે, ટક્યું છે અને ટકે છે. પોતાના દેશનાં ઓછામાં ઓછામાં ઓછાં માણસો અને ઓછામાં ઓછાં પૈસા વપરાય, અને તેમ છતાં દિંદે જેવા વિશાળ દેશ ઉપર દિંદે લશ્કર અને દિંદે નાણાંની મદદથી બ્રિટીશ સત્તા ટકાવી રાખવામાં આવે તે જેની તેવી કૃતેદ નથી. તે જ રીતે પોતાના દેશને છ-બનની જરૂરિયાતની તેમજ મેગ્નશોપની લગભગ ઘણી ખરી વસ્તુઓ ઉપર, પરદેશો ઉપર આધાર રાખવો પડે, તેમ છતાં દુનિયાના દેશોમાંથી કાંચો માલ સગવડ ભરી રીતે સરતા દરે ઘસડી જઈ, એજ દેશોનાં જાનરોમાં પોતાની તિજોરી તર યઇ શકે તેવા મોંઘા દરે તૈયાર કરેલા માલ વેચી વ્યાપારી આલમમાં પોતાનું સ્થાન સાચવી શકે, તે બ્રિટીશ પ્રજાની શુદ્ધિ, ખટપટ. રાજકીય અને વ્યાપારી કૃતેદનેજ આભારી છે. એ દિશામાં આ દેશના પુરાણવાદી ઓખ-સીઆઓને, તેમજ ઋષિમુનીઓની સંસ્કૃતિ સાચવી રાખવામાં મદદતા લેનારાઓને પણ, લે સ્વતંત્ર થવું હોય, સ્વાયત્તી થવું હોય, મદદ થવું હોય, માણસ થવું હોય [પરાધીન, પરાવલંબી, કાયર અને જતું તરીકે છવ-વામાં આત્મસિધ્ધિ માનનારાઓને કશું કહેવાનું નજ હોય] તો તેમના માર્ગ લેવા પડશે, જાણવા પડશે અને શીખવા પણ પડશે. એ શુભેને લીધે એક નાનકડાં ટાપુ મહાન સામ્રાજ્ય જમાવીને, જાનનુખરમાં

પોતાનાં મૂંઝીલર આત્મભોગી માણસોને લીધે ગ્રેટબ્રિટનની પ્રતિષ્ઠા જમાવી શક્યો છે.

બધોજ આધાર પારકા ઉપર

મો જોશોખની વાત માણુએ મૂંઝીએ તો પણ, છવન ગાળવા માટે જરૂરની તેમજ સુધ્ધ પ્રસંગે આવશ્યક વસ્તુઓ માટે પણ ગ્રેટબ્રિટનવાસીઓને બધો જ આધાર પારકા ઉપર રાખવો પડે છે. તેમ છતાં એ નાનકડાં ટાપુવાસીઓ, દુનિયા ઉપર સારામાં સારી રીતે વિશ્વાસ-ધૈર્ય ભોગવી શકે છે, સારામાં સારી રીતે [પોતાને લાલ ધાય તે અર્થમાં] રાજ્ય ચલાવી શકે છે, સારામાં સારી રીતે જળ, સ્વચ્છ અને હવામાં લગાઇ કરી શકે છે ! જૂના યુગનો માણસ તો કંદાય એમાં કાંઈક પ્રભુની કૃપાદષ્ટિ, આગલા જન્મના કર્મનાં ફળ [જે કે શ્રિસ્તીઓ પુનર્જન્મને જ માનતા નથી તો પણ], અથવા તો સમન્ધર જ માની ભેત. પરંતુ વર્તમાનમાં તમામ લોકોએ અને આંદોલ શોડીક મહેનત લેતાં મગી શકે છે: એટલે હવે આપણે ગ્રેટબ્રિટનની પરાવલંબિતા લેખએ:

દુનિયામાં પાકતા ઘડુંના દિસાએ બ્રિટીશ ટાપુમાં માત્ર એ દશ જેટલા જ ઘડું પાકે છે, અને માત્ર પાંચ દશ જેટલા જ વ્ય પાકે છે. આ પણ મોટે ભાગે પૂર્વ ઇન્ડિયન-જ્યાં આખા વર્ષમાં ૩૦ ઇંચ કરતાં ઓછા વર્ષા પડે છે, તેમજ સાચ અને નવેખરની વચ્ચે પારો ૪૧ થી નીચે જતો નથી ત્યાં જ પાકે છે. બ્રિટીશ ટાપુની ખીંછ અગત્યની ચેત્રણ ઓટ અને જરાટાની છે, તે પણ

માત્ર પવન સ્ટેટમેન્ટમાં તેમજ આયર્લેન્ડનાં અગ્નિ અને ઇશાની પ્રાંતોમાં જ થાય છે. આ રીતે જ ટ્રેડિંગિટનને ચારે દિશાએથી સખ્ત રીતે ઘેરી લેવામાં આવે, અને બદ્ધ-રથી કોઇ પણ જાનનો ખેડાક અંદર જાય નહિ, તો ચોનાની ભૂમિની પેદાશ ઉપર અધાર ગણનાં ટ્રેડિંગિટનની જાનના માત્ર એકજ અકવાડિયામાં ભૂખે મરવા લાગે.

ખાટી અત્યારે તો ત્યાં વપરાતા પ્રત્યેક શેર વધુ દીક પાશેર યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાંથી. પાશેર બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના બીજા દેશોમાંથી, અને ત્રણ અગ્રણ ટ્રેડિંગિટનના દિનાગથી ૩૦૦૦ માઇલ દૂર આવેલા આર્જેન્ટાઇનમાંથી ગણેલા હોય છે.

ખાંડ અને માંસ પણ બહારથી જ

યુરોપી યાદની પહેલાં ટ્રેડિંગિટનમાં વપરાતી સાકરમાં પ્રત્યેક બરી મણે દોઢ મણ સાકર જર્મનીમાંથી જતી હતી, ત્યારે ૮ શેર હોલેન્ડમાંથી, ૬ શેર ફ્રાન્સમાંથી અને માત્ર ૨ શેર જેટલી જ સાકર ટ્રેડિંગિટનના તાબાના વેસ્ટ ઇન્ડીઝના ટાપુઓમાંથી જતી હતી. આમ યુધ્ધ પહેલાં ટ્રેડિંગિટનમાં એકલું જર્મનીજ દર વર્ગે ૮૪,૦૦૦,૦૦૦ મણ [અથવા ૧,૫૦૦,૦૦૦ ટન] સાકર મોકલાવતું હતું.

જમાત્ર ડેવનશાયર અને ચેશાયર એકલાં ચોનાની પેદાશ ઉપર ૭ મહિના સુધી છવી શકે, અને એકલા બટાટા ખાઈને છવી શકાય તો લીંકશાયરને તેમાં ઉમેરી શકાય.

જર્મની આટલી બધી સાકર કેમ બનાવતું, તે ધણુ લોકો જાણતા નથી, પણ તે રાજ્યનાં જૂનાં ચીથરાને સફરચુરીકે એસી,

એવી ગણતરી કરી શકાય છે કે શેરડીના એક એકર જેટલા વાવેતરમાંથી એક ટન [૫૬ મણ] જેટલી સાકર બને છે, અને હવે તો ટ્રેડિંગિટને એકલા જમીનમાં જ્યાં શેરડીનાં વાવેતર થાય છે ત્યાંજ ૨,૭૦૦,૦૦૦ એકર જમીનમાં શેરડીનું વાવેતર કયું છે— એટલે જર્મનીના પંખમાંથી તે ઘૂરી શક્યું છે.

બ્રિટીશ પ્રજા માંસાહારી છે. તે સદુધી વધુ ગોમાંસ ખાય છે, તેમજ બકરાંતું અને હુકરનું માંસ પણ તેને ખાય છે. આ ક્ષેત્રમાં લેઈએ તો તેને લેઈતા ગોમાંસના ૬૦ ટકા જેટલું ટ્રેડિંગિટનમાં તૈયાર થાય છે; ખાટી લગભગ ૧૫ ટકા જેટલું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાંથી અને તેટલુંજ આર્જેન્ટાઇનમાંથી તેને આપાન કરવું પડે છે. બીજી જાતનાં માંસોની દીક દીક જથ્થે ટ્રેડિંગિટનમાં થાય છે, તો પણ તેની જરૂરિયાતના ૧૨ ટકા જેટલું માંસ ન્યુઝીલેન્ડ તેમજ આર્જેન્ટાઇનથી બરફની સગવડવાળી સ્ટીમશિપો લાવવામાં આવે છે. હુકરનું માંસ ૫૦ ટકા જેટલું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને કેનેડામાંથી, તેમજ ૩૦ ટકા જેટલું ડેનમાર્કથી આપાન કરવામાં આવે છે.

ચોખ્ખા તો હિંદમાંથી જ

બ્રિટીશ પ્રજાને લેઈતા તમામ ચોખ્ખાનો જથ્થો હિંદ અને બ્રહ્મદેશમાંથીજ મંગાવવામાં આવે છે; સારાથે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં ચોખ્ખાની મોટામાં મોટી નિકાશ રહેતી થાય છે. ટ્રેડિંગિટનમાં થોડાક ચોખ્ખા માત્ર સિઆમ અને ઇંબ તાબાના ઇસ્ટ ઇન્ડીઝના ટાપુઓમાંથી જાય છે.

હી સાથે મેળવી, લીંબુના રસથી ખુબ ઘોળને, મોટે ભાગે સાકર બનાવે છે. તેને ‘ગ્લુકોઝ’ કહેવામાં આવે છે.

ઐતિહાસિક પરાવર્તનની મહાદેવના લગભગ પોણા ભાગ યુનાઇટેડ સ્ટેટમાંથી અને આન્ટાર્કટિકામાંથી નીકળે છે; બાકીના રૂપે ટકા જેટલી મહાદેવ દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી નીકળે છે. મહાદેવ પહેલાં ઐતિહાસિક મોટે જગ્યા ત્યાં જાણીતા રાજાઓ જતા, પરંતુ સર્વ પ્રગતિ, સ્વતંત્રતા મળે, અને કાંઈ એક પ્રગતિ ખીણ પ્રગતિ ક્યારે ન શકે, એવા મતનો રાજાઓ સ્વીકાર કર્યો ત્યારે ઐતિહાસિક તેનો સંબંધ છોડી દીધો છે, એટલે હવે ઐતિહાસિક કેનેડા, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, આન્ટાર્કટિકા અને દક્ષિણ આફ્રિકાની મહાદેવમાં આવે છે.

માખણ કેન્સાઈન !

અને રાજાની ખાવામાં કે ખીણ સ્પેશિયલમાં છે. માખણ વાના માખણના ચાચે તેમ છે. પણ ઐતિહાસિકમાં તે તેનાયે વાખા છે. માખણ અને ચીઝ પણ તેને ખાવામાં જ મંગાવવાં પડે છે, તેમાં ખાસ કરીને માખણ ફ્રેન્ચમાં માંસ અને છાંં મોટે ભાગે કેન્સાઈનથી નીકળે છે, તેમજ બ્રાઝિલમાં માખણ અને ચીઝ કેનેડા, આન્ટાર્કટિકા અને ક્વીબેકથી નીકળે છે. આમાં પણ માખણની પેદાશ વધારવા માટે રાજ્યમાં લોકોની બચાવની એક વખતે મુલાકાત લીધી ત્યારે ભાગમાં કરેલી, એટલે અમેરિકન ટાઇપ-ગ્રાફરોને બદલે સ્વિટ્ઝરલંડમાં વાપરવાની તૃપ્તિની માફક માખણની દિશામાં સ્વદેશી માખણ ખાવાની ભાવના જાગરવાનો પ્રયત્ન થયેલો; પરંતુ તે દિશામાં ઐતિહાસિક પરાવર્તનની દિશા નીકળે તેમ નથી.

હવેના દોર દોરમાં પણ 'ધેરે બાજે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાંથી આવતી લીવરપુલ અને લંડનનાં બંદરે ઉતરે છે.

ચાહા પણ હિંદની

લંડન એ આખી દુનિયામાં ચાહાનું મોટામાં મોટું બંદર ગણાય છે. અને તે બંદરમાં બધીજ ચાહા હિંદ તેમજ સીશિયનનીજ નીકળે છે; કોકો વેસ્ટ ઇન્ડીઝ અને ગીઆનાથી નીકળે છે; ત્યારે કાંઈ ઉપર તેને આઝીય ઉપર આધાર રાખવા પડે છે. આમ ચાહાનું મુખ્ય બંદર 'લંડન, તેની પેદાશ હિંદ તેમજ સીશિયનમાં-પણ અહિંના ચાહાના બગીચાના માલિક ગણાશે ! તેઓ તો હિંદી કામદારો ઉપર લખંદર ભુક્ષ્ય મુશ્કેલીને પણ લંડનના બંદરમાં મોંઘા ભાગે ચાહા વેચવા, અને તેટલી સરતા માં સ્ક્રૂટી મળુરીએ ચાહા તૈયાર કરાવે !

હિંદી રૂનો ઘટતો જથ્થો

હવે ખાવા પીવાની વાત બાદ કરી, કપડાંની અને ખીણ વસ્ત્રોની વસ્તુઓ તરફ વળીએ:

ઐતિહાસિકમાં 'કેટલુ' ઉત્તર થાય છે. બ્રાઝિલ-પ્રીન્સિપલિટી ત્યાં ઉત્તર નીકળે છે. સુધ્ધ પહેલાં-પ્રીન્સિપલિટી જતા ઉત્તરનો અર્ધો અર્ધો ભાગ લંડનના બંદરે ઉતરતો, અને ત્યાંથી એ જ ઉત્તરનો મોટો ભાગ ક્રાન્સ તેમજ જર્મની મોકલવામાં આવતો હતો.

કાચું કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, ઇંગ્લેન્ડ અને હિંદમાંથી નીકળે છે. પરંતુ હિંદી કે જાપાન તરફ વધારે જતું હોવાથી, તેમજ હિંદી મીઠા પણ તેનો કેટલોક ભાગ ખાતી હોવાથી, હવે ઐતિહાસિકનાં બંદરે ઉતરતા હિંદી રૂનો માંસીઓમાં ઘટાડો થયો છે.

ઐતિહાસિક પોતાને જાણતું 'કેમ્પી' નીકળતું ચણ [Hemp] શીશીપાછા ટાપુઓમાંથી આવતા કરે છે, ત્યારે કાયળા વગેરે બનાવવા માટેનું ઉતરતી નીકળતું ચણ [Jute];

લિંદમાંથી મંગાવે છે. ચલાની માફક આ ધંધો પણ મોટે ભાગે બંગાળામાં અંગ્રેજોના જ હાથમાં છે. ન્યુટની આયાત કરવા માટે ડાહીનું બંદર આગેવાન મનાય છે.

ઇમારતી લાકડું ને રખર.

ઇમારતી લાકડાનું કામ ગ્રેટબ્રિટનમાં ઘણું જ થાય છે છતાં તેને માટે પણ તેને વિદેશ ઉપરજ આધાર રાખવો પડે છે. હવે, લંડન અને લીવરપુલનાં બંદરે સ્વીડન અને નોર્વેથી લાખખો ટન ઇમારતી લાકડાં, લિંદમાંથી સાગવાન લાકડું, મધ્ય અમેરિકા અને પશ્ચિમ આફ્રિકાથી મેંડોગની અને લોગવુડ, તેમજ ભૂમધ્ય સમુદ્રના કિનારાના દેશોમાંથી દેવદાર જેવું [cedar wood] લાકડું જાય છે. ગ્રેટબ્રિટનમાં આ રીતે દર વર્ષે ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ ટન જેટલું ઇમારતી લાકડું પરદેશથી આયાત થાય છે. ચુદ્ધ પછીના ખીજા વર્ષે [૧૯૧૫ માં] એકલું ઇમારતી લાકડું ૧૯૦,૦૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીંમતનું ત્યાં મંગાવવામાં આવ્યું હતું. અને તેથી કેટલાક લેખકોએ અને લંકેરી અમલદારોએ એવા પોક્કર પણ ઉઠાવેલા કે, ગ્રેટબ્રિટનમાં ૨,૦૦૦,૦૦૦ એકર જમીન નકશી પડી છે, તેમજ ૧૨,૦૦૦,૦૦૦ એકર જેટલી હુમરાળી જમીન છે, તેમાં ઇમારતી લાકડું ઉગાડવું જોઈએ, પણ ખીજી રીતે વધુ કાલ મગતો હોવાથી ગ્રેટબ્રિટનના મૂડીવાદીઓ અત્યાર સુધી એ દિશામાં કશું જ કરવા તૈયાર થયા નથી.

મોટરના અને ટાયરોના ખીજા ઉદ્યોગોમાં રખર ગ્રેટબ્રિટન માટે બહુજ અગત્યની વસ્તુ મનાય છે; અને કેટલાક પ્રવક્તાઓએ આસપાસ કરીને જાહેરનું ધ્યાન તેની હોરેશીઓ મોટેમલી-રખરની પેઢાશ ગ્રેટ

બ્રિટનમાં કરવા માટે થોડા સમય ઉપર બહુજ ધમાલ કરી પણ હતી, પરંતુ લગાઇ પહેલાં રખર મોટે ભાગે જર્મનીમાંથી લીવરપુલ જતું હતું, અને લગાઇ પછી તે સ્થાન આઝીઝ અને પશ્ચિમ આફ્રિકાના રખરે લીધું છે. બહુજ થોડાં વર્ષો પહેલાં આ રખરનો ધણોજ મોટો જથ્થો મનાય ટાપુમાંથી જતો હતો, પરંતુ તેના સંબંધમાં ગોરા મૂડીવાદીઓએ આંખો મીંચીને ચલાવેલા ધૂમ સદાએ મનાય ટાપુનાં ધીકતા ઉદ્યોગને નાશ કર્યો; પારણામ એવું આવ્યું છે કે, આઠ આનાની કીંમત જેટલું રખર ઉત્પન્ન કરતાં ત્યાં ચૈદ આના જેટલું ખર્ચ કરવું પડે છે! અને જ્યાં કમાણી ન હોય ત્યાં તો ગોરા વ્યાપારી કદી પણ ચોતાનાં નાણાં નાખે ખરા કે?—શિવાય કે સામાન્યના હિતનો પ્રશ્ન હોય.

ધાતુઓ માટે પરાધીનતા

ગ્રેટબ્રિટનમાં કોલસો અને લોખંડ ખાસ કરીને પુષ્કળ જથ્થામાં થાય છે, તેમ છતાં રૂપેન અને સ્વીડનમાંથી ત્યાં કાચું લોખંડ તેમજ તૈયાર લોખંડ પણ મોટા જથ્થામાં જાય છે. દક્ષિણ વેસ્ટનાં કોર્સિક, લાનેકી અને ન્યુ ચોટમાં રૂપેનનું કાચું લોખંડ જાય છે, ત્યારે સ્વીડનથી જતું તૈયાર લોખંડ ગ્રીમ્સથી અને હવે ઉતરે છે. ચીકી અને ઓસ્ટ્રેલીઆથી ત્યાં ત્રાંચુ જાય છે; અને સ્ટ્રેટ સેટલમેન્ટસમાંથી કલાઇ જાય છે. તેમજ નીકેલ અને જસન કેનેડામાંથી જાય છે.

* સ્ટ્રેટસ સેટલમેન્ટ એ નામ મલાયા ટાપુમાંના તાજ નીચેના સંસ્થાન [Crown Colony] ને આપવામાં આવે છે; આ નામ મલાયાની સામુદાયની ઉપરથી પાડવામાં આવ્યું છે. ૧૮૬૬ અને ૧૯૧૧ વચ્ચે આ

નાઈગીરિઆમાંથી પામજોઈલ; અને સીડેન નથી કથો દિરડાં માટેનો તેમજ કોપરેલ નય છે. તેજ રીતે રેશમી માલ જપાન અને ચીનમાંથી; સોનું દાનસવાલ, ઓસ્ટ્રેલીઆ, ઐરિશ કોલંબીઆ અને યુકેનથી; હીરા દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી તેમજ ચોક્કડ આઝીઝથી; ચોતી સીડેનમાંથી અને ઓસ્ટ્રેલીઆમાંથી; અને શક્તમૃગનાં પીંછાં આફ્રિકામાંથી નય છે.

એકલા હિંદમાંથી જ

ઐરઝિટનને હિંદની ઉપર અનેક રીતે આધાર છે. રાજ્યસત્તાને લીધે મળતા કાલ નો જદા, પણ તેથી વ્યાપારી લાભો ઘણા મોટા છે. આ રીતે કેટલીક

અગત્યનો ભાગ છે. તેનો વિસ્તાર ૧૬૦૦ ચેરમ માઈલ અને વસતિ ૧૦૦,૦૦૦ જેટલી છે. વસતિમાં મુખ્યત્વે ચીના અને મલાય કોટા જ છે. આ સંસ્થાનનું પાટનગર સીંગાપોર છે. તેમા સીંગાપોરના ટાપુ ઉપરાંત, પીનાંગ, વેલેસલી, મલાક્કા અને લાલુઆન ટાપુ એવા મુખ્ય વિભાગ છે. નહરના પૂર્વના મુલકમાં સીંગાપોર મોટામાં મોટું વેપારી મથક છે. તેમાં મુખ્ય વેપાર સરમાં સારી કલાઈ, રૂબર, ચોખ્ખા, ખાંડ, સણુચોખ્ખા, પીપર અને કોલસા [ચોક્કડ]ની છે. આ સંસ્થાનનો મુખ્ય વેપાર રૂબર ઇસ્ટ ઇન્ડીઝ [પૈ. ૬,૦૦૦,૦૦૦], ઐરઝિટન [પૈ. ૬,૦૦૦,૦૦૦], ઐરિશ હિંદ [પૈ. ૪,૫૦૦,૦૦૦] હોંગકોંગ [પૈ. ૪,૫૦૦,૦૦૦], ગ્રીઆમ [પૈ. ૩,૦૦૦,૦૦૦] અને યુનાઈટેડ સ્ટેટસ [પૈ. ૧,૫૦૦,૦૦૦] સાથે છે. પરંતુ આ આંકડા છ વર્ષ પહેલાંના છે, કેમકે બેષકને તાલ્લ આંકડા મળી શક્યા નથી.

વસ્તુઓ ઉપર ઐરઝિટનના વ્યાપારનો આધાર છે. તેમાંની ઘણી માત્ર હિંદમાં જ થાય તેથી છે. આવી વસ્તુઓમાં મેન્ગેનીઝ અને અખરખ પણ છે. તેમાં પહેલી મધ્યપ્રાંતો અને મલાક્કા કલાકમાંથી, અને બીજી અંગાળામાંથી જ મળે છે અને તે ઇર્ષા નય છે.

દાર અને કળકળાદી

ઐરઝિટનવાસીઓ જે દારૂ પીએ છે તે કાન્સ, રબેન, ઓસ્ટ્રેલીઆ, અને દક્ષિણ આફ્રિકાથી નય છે.

કળામાં પણ ઐરઝિટનને દુનિયાના ઘણા દેશો ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. ત્યાં નારંગી, અંજીર, કેળાં અને એલીચ [છનકળ] જુમખ સમુદ્રના કાંઠાના દેશોમાંથી તેમજ પશ્ચિમ અને પ્રવ ઇન્ડીઝના ટાપુઓમાંથી નય છે. ત્યારે ખારેક અને ખલ્લુર મેસોપોટેમીઆમાંથી નય છે.

તેલ માટે પરાવલંબિતા

અત્યારે બગતલ માટે ખાસ કરીને ઉદ્યોગી દેશોને તેલવાળા પ્રદેશો ઉપર મોટે ભાગે આધાર રાખવો પડે છે; અને ઐરઝિટને એ દૃષ્ટિથી જ મેસોપોટેમીઆમાં પગદંડો જમાવ્યો છે. મેસોપોટેમીઆમાં તેમજ ઇરાનની સરદદમાં તેલનો જથ્થો સાથે છે. તેથી ઐરઝિટનને હિંદની ઉત્તર તરફની સરદદમાં કે તેની આસપાસ, બીજી કોઈ પણ ગોરી સત્તાની લાગવગ રહેવા દેવાનું પાલવનું નથી. બ્રહ્મદેશમાંથી અન્યારે તો ઘણું મોટા જથ્થામાં ઐરઝિટનને તેલ મળે છે, પરંતુ કેનેડામાં તેલનો ઘણો મોટો જથ્થો નીકળે તેમ હોઈ, ઐરઝિટનનો ડોળા ત્યાં પણ છે. કેમકે ખુદ ઐરિશ ટાપુમાં તો નહિ જોવા તેલ મળે છે. આથી ઐરિશ સામ્રાજ્યમાં, તેમજ સામ્રાજ્ય

અક્ષરના પ્રદેશમાં ખ્રિસ્તિય લાગવગ, નાણાં અને સત્તાના કાષ્ટ નીચેનાં તેજનાં ક્ષેત્રો સાચવવાં અને ખીચવવાં તે સામ્રાજ્યવાદીઓ માટે મોટામાં મોટો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે. એજ પ્રશ્ન ને માટે ગ્રેટબ્રિટનને યુનાઇટેડ સ્ટેટસની સાથે લવિષ્યમાં અથગમણમાં આવવું પડે તેવા પાશુ સંભવ છે. કેમકે અત્યારે ખ્રિસ્તિય સામ્રાજ્યમાં જે તેજ નીકળે છે તે દુનિયામાં નીકળતા તેજના જથ્થાના માત્ર ૨ ટકા જેટલું છે, તેમાં એકસા બ્રહ્મ દેશમાંજ ૧.૬ ટકા જેટલું તેજ નીકળે છે. બ્રહ્મદેશને સાથે ગણતાં સારાથે દિવંદમાં થતી તેજની નિપજ દુનિયાની નિપજનાં ૧.૮ જેટલી છે. એ કે દિવંદમાં રાવડખીડી અને પેશાવરની વચ્ચે અટકતી પાસે તેજનો નવો જથ્થો નીકળ્યો છે, દક્ષિણ અમેરિકાની ઉત્તરીય સરહદ પાસેના વેસ્ટ ઇન્ડીઝના ટ્રીનીદાદમાંથી પણ સારો જેવો તેજનો જથ્થો મળે છે, પરંતુ તે બધા દરતાં મુએજની નકરની પાસે પડે, તેવાં તેજનાં ક્ષેત્રોની ઇજ્જતમાં થયેલી શોધ, સામ્રાજ્યવાદીઓને માટે લક્ષ્યાવવારી થઈ પડી છે. વળી ઓસ્ટ્રેલીઆમાં પણ torbanite નામનો બળતણુના કામમાં આવે તેવો પ્રવાહી નીકળ્યો છે, જતાં ખસ તેજની ગરજ તેવી સરે તેમ નથી; આથી ગ્રિટનની તેજ માટેની પરાધીનતા ઘણી વસમી છે, તેને-લ્લિયેજ હિંદ, ઇરાક, મેક્સીપોટીમીઆ, અને ઇજ્જતની રાજદ્વારી પરાધીનતાને અંતરપટ આપવા પ્રીટનવાસીઓ આટલાં બધાં-દાંદાં મારે છે.

પરંતુ ઘરકરી કામ માટે આ તમામ વસ્તુઓ ઉપરાંત 'આમકું' એ પણ ધણો મહત્વનો લાગ લગવે છે તેને માટે પણ ગ્રેટબ્રિટન પરાવસખી છે.

પરાધીનતામાં સ્વાધીનતા

આમ આમકું મોટું ખ્રિસ્તિય સામ્રાજ્યનું તંત્ર ચલાવનાર ગ્રેટબ્રિટનની અંગત પરાધીનતાનો પાર નથી. પરંતુ એ પરાધીનતાને સ્વાધીનતામાં ફેરવી નાખવી એજ સામ્રાજ્યની લાવનાનો બેદ છે. પોતાની જરૂરિયાતોની પરાધીનતા દૂર કેમ કરવી તે ગ્રેટબ્રિટનની પ્રબળ જાણ છે- નથી જાણતી હિંદી પ્રબળ. તેમાંજ હિંદની પરાધીનતાની ચાવી છે. હિંદીઓ એ પરાધીનતાની જાંજીરોને ફગાવી દેવા તૈયાર થયા છે, પરંતુ જ્યાં સુધી એ લગ્નનો બધો આધાર ખાદી, રેંટીયા અને સાચાઅલ ઉપરજ રહેશે ત્યાં સુધી, તે જાંજીરો દૂર થાય તેવી ઓછી આશા છે. નવજવાન હિંદીઓ એ વાત જાણી લે, અને ગ્રેટ બ્રિટનના માલનો અલિખતાર કરવા ઉપરાંત, ગ્રેટબ્રિટનના નવજવાનો અને રાજદ્વારીઓની નીનિ, રીનિ તેમજ દેશલક્ષિત અને આત્મ-ભોગની લાવનાનો અવ્યાસ કરી, ખાદી- અને રેંટીયાની બ્રમણમાંથી છૂટી, ખાદીનાં અર્થશાસ્ત્રનાં ઉંધાં ચરમાં ઉતારી, સાચા અર્થશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતના માર્ગે સ્વીકારે. ગ્રેટબ્રિટનની આ પરાવસખિતા આપણને એટલું તો જરૂર થીખવી શકે તેમ છે જ.

ઇશ્વરનો અંતિમ એકરાર

(સુઘિતા સજનકાળની કથા)

‘ઇશ્વરનો અપધાન’ એ ‘નવયુગ’ના ગતોંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નાટકના અનુસંધાનમાં ‘ઇશ્વરનો અંતિમ એકરાર’ શ્રીયુત ‘બંડખોર’ લખી મોકલે છે. તેમાંથી નિમળ હૃદયના વાંચકના ચિત્તમાં નવા વિચારની ચીનગારીનો એકદં તણખો તો પ્રગટવા વિના નહિંજ રહે.

:લેખક:

‘બંડખોર’

માનવ નગરમાં ભારે દોડધામ મચી રહી. જ્યુરી હાઉસમાં પડેલા ઇશ્વરના માનવ દેહને નિહાળવા માટે મોટી મેદની જામી. સાળામાંથી અધ્યાપક અને વિદ્યાર્થીઓ, ઓફિસોમાંથી કારકુનો અને મોક્ષામાંથી મલુરો, કુકારેથી વ્યાપારીઓ અને ખેનરોમાંથી ખેડૂતો ઇશ્વરના મૃત દેહને નિહાળવાને દોડી આવ્યાં. સ્ત્રીઓ પણ ધરકામ છોડી આ અગ્નિપ્રભીભરેલી વસ્તુ તેવા જ્યુરી હાઉસ તરફ દોડવા લાગી. આમ ઇશ્વરે આધાત યવાથી આપધાત કર્યો ત્યારે તેની ખખરથી માનવનગરમાં જગરો કોલાહલ મચી રહ્યો.

વર્તમાનપત્રોની ઓફિસોમાં તો સજન-સજાડી મચી રહી. દરેક પત્રના પ્રતિનિધિઓ દ્વારમાં, ગાડીમાં કે ટ્રેકીમાં જ્યુરી હાઉસ તરફ દોડવા લાગ્યા. પોલીસ પસ્ટનની એક કુકડી પણ ઇન્ચેક્ટર હાઉસનીસન અને સમઈન્ચેક્ટર ખટખટની સરદારી નીચે વ્યવસ્થા જાળવવા ત્યાં હાજર થઈ ગઈ. કોઈએ મ્યુનિસીપલ એમ્બ્યુલન્સ માટે ટેલીફોન કર્યો હશે કે ખરી માનવ મેદનીમાં તેમની જગર પડશે એમ ધારીને

એમ્બ્યુલન્સવાળાઓ પણ ત્યાં સઘળા સાધન સાથે હાજર થઈ ગયા હતા.

જ્યુરી હાઉસની આલુઆલુના લત્તામાં વસતા લોકો એકએક તે તરફ ધસી આવતા પ્રચંડ માનવપુરથી ગભરાઈ ધરને અંદરથી તાળાં મારી, ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં રસ્તામાં ચતા શોરઅફારને સાંભળતાં હતાં.

ધીરે ધીરે જ્યુરી હાઉસ તરફ માનવોનો સમુદાય એટલા તો ઉભરાયો લાગ્યો કે રસ્તામાં એક તસુજર પણ જગ્યા ન રહી.

પત્રકારોએ ઇશ્વરના આપધાતને લગતાં આખા પાનાનાં મથાળાં મોટા કાળા અકારે કર્યાં હતાં. તેમજ તંત્રીસ્થાનેથી આ કરણ બનાવની સખેદ નોંધાયે લીધી હતી. પણ તેઓમાં બે પક્ષ પડી ગયા હતા. નિરીશ્વરવાદી તંત્રીઓએ હાઈ જનરે કર્યો હતો, ત્યારે ઇશ્વરવાદી તંત્રીઓએ તે વસ્તુને માનવાની જ ના પાડી હતી.

લાખખોની વર્સાતવાળા માનવનગરના લનાઓમાં વર્તમાનપત્રો વેચનારા સેંકડો છોકરાઓ પત્રો ખપાવવા મોટેથી ખોલી રહ્યાં હતાં: ‘ઇશ્વરનો આપધાત!’ ‘ઇશ્વરનું મરણ!’ વાતાવરણ એ પોકારોથીજ ઉભંગાઈ રહ્યું હતું. ત્યારે કેટલાક સંશયપાત્રાઓ

અંદર અંદર પૂછતા હતા: “ખરેખર, આ વાત સાચી છે?”

પછી તે પ્રયોગશાળામાંથી અનેક વૈજ્ઞાનિકો તેમજ વિદ્યાર્થીઓ આ અનન્યથા સત્યને સમજવા આતુરતા અને કુતુહલતાથી વેગથી જ્યુરી હાઉસની દીશા તરફ જવા લાગ્યા.

આ બનાવથી કેટલાક દિલ્લગીર થયા ત્યારે કેટલાક હર્ષ પામ્યાં. નિરીશ્વરવાદીઓએ આ પ્રસંગને આનંદોત્સવ તરીકે ઉજવવાનો નિર્ણય બહાર પાડ્યો. અને “ઇશ્વરના મૃત્યુ માટે આનંદો! ઓ જગતના લોકો!” નાં ગીતો ગાતા ફરવા લાગ્યા, પણ અધ્યાત્મ વર્ગની ગમગીનીની તો સીમાએ નહોતી. ઇશ્વરના અસ્તિત્વમાં પરમ અધ્યા રાખનારા એ વર્ગને ‘ઇશ્વર એ દુઃખનો દીવાસો હતો. એટલે તેમને ઐતિક વિપત્તિઓ સહન કરવામાં સહાય આપતા ઇશ્વરના મૃત્યુથી તેમનાં મગજ વિચારોના વમળમાં ગુચ્છવાઇ ગયાં હતાં. ‘આ વાત માનવી કે ન માનવી એ તેમને કંઈ જ સમજાતું નહોતું’ તેથી શ્રમિતોની યોગે તેઓ આમ તેમ રખડતા હતા. અને ‘એમ બનેજ નહિ’, એમ બને જ નહિ’ એવા યોગદાર કરતાં આ અધ્યાત્મ વર્ગમાંના કેટલાકો યોગાની ખાતરીને માટે યત્ન કરવા તત્પર થયા હતા.

માનવનગરમાં એક એવો પણ વર્ગ હતો કે જે એમ માનતો હતો કે, સ્વર્ગશાળાના સર્વ ગ્રંથો, ગ્રંથો ચમકતા સર્વ તારલા. ચંદ્રમા અને નક્ષત્રો એ સર્વ ઇશ્વરી શક્તિના નમુના છે. એટલે ઇશ્વરના આપઘાતની વાત કાને પડતાં જ તેમને પૃથ્વીનું પરિભ્રમણ અટકતું લાગ્યું. સ્વર્ગ તેજ સમેટતો દેખાયો, અને રાત્રે તારલા ઊગશે કે કેમ તેની તેમને ચંકા થઇ. ઇશ્વરના મૃત્યુથી પૃથ્વી ઉપર શું શું

આપત્તિ આવશે તેના વિચારથી એ વર્ગ અકળાવા લાગ્યો.

આ વખતે વર્ગિક ન્યાયમંદિરમાં વળી બીજું જ દરજ્જા માલમ પડતું હતું. વકીલોના ખંડમાં ઇશ્વરના આપઘાત મટે કાયદાના દબીબિન્દુથી ચર્ચા શરૂ થઇ હતી અને વકીલો તે માટે અંદર અંદર અથડાઇ પડ્યા હતા. કૃષ્ણલાલ વકીલે કહ્યું: “ઇશ્વરે આપઘાત કરી ફોજદારી કાયદાની ૩૦૯ મી કલમ પ્રમાણે ભયંકર ગુન્હો કર્યો છે.” ત્યારે એડવોકેટ જનરલ એ મતના જણાવત હતા કે. કાયદો માનવ-રચિત હોવાથી ઇશ્વર ઉપર આત્મઘાત કરવાનો આરોપ મૂકી શકાય નહિં.

આના જવાબમાં એક જાણીતા પ્રેસિડેન્ટ યોગાનાં ચરમાં કાઢી નાખીને બોલ્યા કે, “ઇશ્વરે માનવ દેહના સ્વરૂપમાં આપઘાત કર્યો છે માટે આત્મઘાત કરવાનો પ્રયત્ન કરવાના આરોપ માટે ઇશ્વર પણ દોષિત કરી શકે છે.”

અર્થાત્ કુતુહલતાથી સમગ્ર માનવનગર ઇશ્વરના મૃત દેહને નિરખવા જ્યુરી હાઉસની અજુબાજુ જામ્યું હતું. ‘ઇશ્વર મરી ગયો છે’ એ કલ્પના જ ત્યાં ભયંકર હોય ત્યાં એ સત્ય હકિકત નજરે નિહાળ્યા શિવાય માનવાની કોણુ છ પાંડે? ઇશ્વરના અસ્તિત્વમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ધરવતા વર્ગને તો આ વાતથી જ આંચકો લાગ્યો હતો. અને પરકોડ ઉપર મીટ માંડી બેઠેલા વર્ગને તેમનાં સ્વર્ગમંદિર તૂટતાં લાગ્યાં હતાં; યોગાને દુઃખ દેનાર કે દયાવી રાખનારને ‘ભગવાન જોશે!’ એમ માનીને દુઃખ સહન કરતા વર્ગ ઉપર અંધાર ઊતરતો લાગ્યો; ધર્મચાર્યો આ વસ્તુને માનવી કે ન માનવી તેની અકળામણમાં પડી ગયા; મંદિરોમાં અને ઘેર પ્રાર્થના કરતા ભરેલા આ વિશ્વમય-

જનકે પાત સાંભળી ચમકી ઉઠ્યા; દેવ-
મંદિરમાં દર્શનાર્થે ગયેલાઓ આ અગ્રિય
ધ્વની સાંભળીને આભાજ ખની ગયા !

ત્યારે આ વગને ઓછી જ ખખર હતી કે
તેઓ આવી દશા ભોગવી રહ્યા હતા તે વખતે
એથી પંચ વધુ વિરમયકારક વસ્તુ જ્યુરી
હાઉસમાં ખની રહી હતી !

ત્યાં ઇશ્વરના મૃત દેહ સમક્ષ સ્થિત
ડૉક્ટરો ઉભા હતા. દરેક જણ ઇશ્વરને
થયેલા આઘાતની ચર્ચા કરતો હતો. કેટલાક
કહેતા હતા: “મગજ ઉપર એકદમ લોહી
ચડી જવાથી લગવાનવું” મૃત્યુ નીપજ્યું
છે.” તો કેટલાક વદતા: “ગ્રાણુવાયુ વગર
ફેફસાં કામ કરતાં અટકી જવાથી મૃત્યુ
થયું છે.” ત્યારે વળી એ એક ડૉક્ટરનો
મત એવો હતો કે, “ઇશ્વરને મૂળથીજ
હૃદયનો રોગ હોવાને લેખે એટલે આકસ્મિક
શ્રમથી હૃદય એકદમ બંધ પડી ગયું હશે.”

ત્યારે આ ડૉક્ટરો આ ચર્ચા કરતા હતા
ત્યારે, તેમાંથી એક કુશળ પણુ નવે
ડૉક્ટર ઇશ્વરના મૃત દેહને તપાસી રહે
હતો. નાઝી વગેરે મેતાં તેને શરીર જરા
ગરમ લાગ્યું. ત્યારે પ્રથમ તો મૃત્યુ પછી
શરીરમાં થોડીક કાણુ પસરતી તે ગરમી
હશે. એવું તેને અનુમાન થયું. પણ પાંચેક
મિનીટમાં તો નાઝી પણુ પાછી આવવા
લાગી. અને ડૉક્ટરે છુમ મારી: ‘હજી
ઇશ્વર હવે છે !’

અને ‘હું’ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરી ખીન્ન
છએ ડૉક્ટરો વાંકા વળી બારીક
નજરે ઇશ્વરને જોય. લગ્યા. કેટલાકનો હાથ
અણુવિચાર્યો રહેસકોપ હેવ ખીન્ન પ્રતી
લગાયે, એટલામાં તો લગવ નની આંખ
ઉઘડી !

ખીજી વિષયે પ્રયત્ન મનવ મેદનીમાં
વાયુ વગે સમાચાર ફરી વળ્યા: ‘ઇશ્વર

હવે છે !’ ધર્માચાર્યોને, ભદેવોને, શ્રદ્ધાળુ
વર્ગને અપાર સંતોષ થયો, ત્યારે વિચારા
નિરીશ્વરવાદીએ કંઈક નીચું ભેવા લગ્યા.
તહેમના આનંદમય મુખ ઉપર વિષાદની
છાયા છવાઈ.

ડૉક્ટરોમાં નવું ચેતન જણાવ: લાગ્યું,
કેટલાક ઓકસીજન, વગેરે ચેતના પ્રેરક
વસ્તુએ. લઈને ઇશ્વર તરફ દોડવા લગ્યા.
પણ ઇશ્વરે તેમને ત્યાં જ રજાની જવાની
ઇશારત કરી અને ગંભીર સ્વરે
લખણુ કરત. હોય તેમ બોલવ: લાગ્ય: :
“માનવ નગરનાં ઓ સ્ત્રીઓ અને પુરુષો,
જાણુ કે મહારો અંતિમ કાળ નજીક છે.
અને તેથી જ હું તમારી સમક્ષ મહારો
છેલ્લો એકાર કરવા છજી છું.”

સૃષ્ટિના સુગ્ધનકાળની આ કથા છે: મહારો
જન્મ ક્યારે અને કેવી રીતે થયો તે
કાળને ખખર નથી.

એક સુંદર પ્રભાતકાળે કે.ઇ. એક મહા
માનવીની વિચારસૃષ્ટિમાં હું કલ્પના
તરીકે એકાએક પ્રગટયો.

કેટલાય કાળથી એ માનવી ‘આ બધું
કેમ ઉત્પન્ન થયું ?’ તે પ્રશ્ન તેના
દિલને પૂછતો હતો. આ વાદળાં, આ
ચર્ચ, આ વૃક્ષ બધું કેવી રીતે પ્રગટ
થયું તે માટે એ વિચાર કરતો હતો.
પછી સૃષ્ટિ ઉપર પ્રભણુ કરવાથી
વિવિધ પ્રણીઓનાં દર્શન થવાથી તે આંખો
ખની ગયા. એકાએક તેને વિચાર આવ્યો:
“આ સર્વ વસ્તુ એક શક્તિએ ઉત્પન્ન
કરેલી હોવાને લેખે.” અને પછી તેણે પોતાની
એ કલ્પનિક શક્તિને ઇશ્વરનું નામ આપ્યું.
સૃષ્ટિના સુગ્ધનકાળમાં માનવ બુધ્ધિનો
વિકાસ થયે ન હતો. એટલે તેણે દરેક
વસ્તુને માટે તે ‘દેવ’ હોવાની કલ્પના કરી.
આદી કાળના એ માનવીને માટે આકાશનો

દેવ, સમુદ્રનો દેવ, વરુણ દેવ, અગ્નિદેવ, વાયુ દેવ એમ અનેક દેવ તેમજ દેવીઓ આમ સમગ્રમાં. ત્યારે તે અનેક દેવાનું. જગત ઉપર દૈવી શાસન શરૂ થયું ! પણ ન્યારે માનવીએ પર્થદેવ કરવા માંડ્યું અને સૃષ્ટિની વિશાળતા દૃષ્ટિએ પગલા માંડી ત્યારે તેના દેવની 'શક્તિ'માં પણ વિકાસ થવા લાગ્યો. હવેની કલ્પના શક્તિ પણ વધુ તેજસ્વી બની. અને તેમાંથી એક 'મહાન ઇશ્વર'ની કલ્પનાનું સૃજન થયું !

આ સર્વશક્તિમાન ઇશ્વરની શક્તિ સર્વ દેવો કરતાં. મહાન ગણાઈ. પછી તે પેલા દેવો બધા ઇશ્વરના હાથ નીચેના ન્હાન-કણ અધિકારીઓ જેવા બની ગયા; છતાં કલ્પના તે વિસ્તરતી જ આકી અને સ્વર્ગ લોકનું સૃજન થયું !

સ્વર્ગ લોકના એ સૃજન કાળ પછી મહારી સત્તા વધુ વિસ્તરતી આકી. તે વખતમાં જગતની માનવજાતિમાં શાસક અને શાસિત એવા બે વિભાગ નડતા પડ્યા. માનવ સૃષ્ટિ ત્યારે પણ આદિકાળની સ્થિતિમાં પર્થદેવ કરતી હતી.

પણ પછી માનવજાતિ ટોળે વળી રહેવા લાગી ત્યારે ભયની લાગણી જન્મી અને તેથી એક માનવસમુદાય બીજા માનવ સમુદાય ઉપર પોતાના પશુબળથી વિજય મેળવી, તેમને શુદ્ધામ બનાવી હવેની મહેનત ઉપર મોજ કરવા લાગ્યો. આ મોજ ક્રમશઃ વર્ગો તે શાસક વર્ગ (Ruling Class.) તે વર્ગ શાસિત વર્ગ ઉપર અનિયંત્રિત અધિકાર જમાવવાના નવા નવા માર્ગો શોધવા માંડ્યા. અને છેવટે પોતાના લાભ અને કિંતની જાળવણી માટે પાંચ પ્રકારનાં સાધનો શોધી કાઢ્યાં. તે આ : (૧) લશ્કર, (૨) પોલીસ, (૩) શિક્ષણની સંસ્થાઓ, (૪) ધર્મ અને (૫) હું પોતે એટલે ઇશ્વર !

એવા શાસક વર્ગો તે પછી પોતાની સત્તા મજબૂત બનાવવા શુદ્ધામને મારે નામે કહ્યું : 'ઇશ્વરે તમને શુદ્ધામ સુખવ્યાં છે માટે શુદ્ધામી એ દૈવી વસ્તુ છે એમ માનીને શુદ્ધામી વેડી લો !' આમ ઇશ્વર સૃષ્ટિ વસ્તુઓ અને વિચારો માનવી હૃદયમાં એટલે મુઠી દહ થઈ ગયા કે માનવ સૃષ્ટિને સરખાવે દીધું કાળ વીતી ગયો છતાં હજી શાસકવર્ગ પોતાના સ્વાર્થ માટે મહારો ઉપયોગ સારી રીતે કરી શકે છે, અને કરી રહે છે.

મહારે તમારી આગળ ભારે શરમ સાથે અત્યારે ક્યુટ કરવું રહ્યું કે, મહારા નામના ઉપયોગથી જગતમાં ભેટકો માનવ સંહાર થયો છે તેટલો બીજા કોઈ માટે કોઈ કાળે નહિં થતો હોય. મહારે સાફ હજારો મનુષ્યોએ બલિદાન આપ્યાં છે. વિજેતાઓની ઇચ્છાને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપી કરોડો જનને સંહાર પણ જગત ઉપર મારે જ નામે થયો છે. આમ ધર્મ અને ઇશ્વરને નામે થયેલા જન સંહાર માટેની જવાબદારી કોને શીરે મૂકવી, તે હવે તમે જ વિચારી લેજો.

મારા નામે સામાન્ય જનતાની પ્રગતિ અટકાવવા માટે પણ ઘણું થયું છે. સેંકડો શુદ્ધિમાન મનુષ્યો મહારામાં વિચાર કરતાં કરી દઈને તેમની દ્વારા માનવજાતિનું થતું કલ્યાણ અટકાવવામાં, તેમજ તેમની વિચક્ષણ શુદ્ધિમાત્રને 'મહારા' સ્વરૂપના ચિન્તનમાં અટકાવી દઈને તેમને ભ્રમિત કરી દેવામાં મારા નામનોજ દુરુપયોગ થયો છે. ચોન્ડીચરીમાં ખેડેલા અરાવિન્દ બાણુ જેવા જવાનીમાં અપૂર્વ શુદ્ધિમાતા અને તેજસ્વીતાનો પરિચય આપી હિંદના રાજ્ય પરિવર્તનને શક્ય કરી પતાવે તેવી આશા આપનારા માણસને કારાચુદમાં મહારા નામનું લાગ્યું. અને હવે

તો તે એકલા પોન્ડીચરીમાં મ્હારા નામનો નાપ કરતા બેઠા છે! તેથી મૂને કાંઈ બિટિશ શાહીવાદનો મિત્ર કહે તો તેમાં કંઈ અસત્ય નથી. કારણ કે હમેશાં શાસક વર્ગે હું એમનો પરમ મિત્ર હોઉં તે રીતેજ મારા નામનો ઉપયોગ કર્યો છે અને મેં કદી તેમનો વિરોધ નહિ કરીને તેમની અસાધુતા પાલન કર્યું છે.

ત્યારે જંગલી પ્રજાના મનમાં પડીને શુભામ તરીકે વેચવામાં આવનાં, ત્યારે તેમને મારી પ્રાથના કરવાનું કહેવામાં આવતું! આમ મ્હારે લાગતા વિચાર અને અધ્યા વડે તેમની શુભામી ચિરંજીવી બનાવવામાં આવતી.

મેં માનવજાતિનાં શાસક વર્ગનું કામ તેની મરજી પ્રમાણે કર્યું છે. જે કે તે મ્હારો વિધાતા નથી. પણ મ્હારી સત્તાના પ્રમાણમાં તેજ સંપાદક છે. ત્યારે શાસક વર્ગે રાજા તરીકે જગતમાં અન્ય ઉપર શાસન કરતો હતો ત્યારે તે મ્હારો અંશ છે એમ તેણે મનાવ્યું હતું. ત્યારે તે પ્રજાસત્તાકનાં પ્રજાતંત્ર નીચે છૂપાઈને જગત ઉપર રાજ્ય કરતો હતો, ત્યારે તેના વિન્ય વાવટા ઉપર મ્હારા નામે આશિર્વાદ અપાયા હતા. તેના વેપારની ખીજવણી માટે થયેલી અનેક લડાઈઓમાં મ્હારી સક્રિય સહાય તેને મળી હતી. તેના વિન્ય માટેની પ્રાથનાઓથી મારાં મંદિરો ગાંઠ વળ્યાં હતાં. જગતની અજણ જનતા આમ મારે નામે ઠગાઈ હતી. ખરેખર મેં આ રીતે જગતની શુભામ અનેકી જનનાનો, ગંભીર ગુન્ડો કર્યો છે. તેમના દુઃખના વખતમાં મ્હારામાં અધ્યા ગાખી તેમણે બધું સન્ન ન કર્યું હોત તો સદાય તેઓ શુભામ જ બન્યા ન હોત. તેમના દુઃખનું હું અનેકવાર અયોધ્ય ઔપધ્ય બંધો

છું. ત્યારે તેમણે જંગલનું લેઈએ ત્યારે તેમને સુવાડી દેવામાં મારા નામથી શામક શક્તિમાન નિવડ્યા છે.

વિશ્વના આમ વર્ગની સામે હમેશાં મારા નામે ભંયકર કાવટાં રચાયાં છે. તેમને શુભામીમાં રાખવા માટે અનેક ઉપાયો લેવાયા છે. તે સર્વ ઉપર મારે નામે ઇશ્વરી આશીર્વાદ ઉતારી તેને નીતિમયતાનું બોટું સ્વરૂપ અપાયું છે. શાસક વર્ગના લાભને ખાતર મ્હારાં નામ આ સર્વ પ્રપંચજગ ઉપર વપરાયું છે. તેથી નીપજતી આમ વર્ગની કલ્દા આમની ગંભીર જ્વાબદારીમાં સહુથી મોટો ફાળો મ્હારો છે. પૃથ્વી ઉપર ક્યકાઈ રહેલા આમવર્ગના આ અક્ષર્ય ગુન્ડાનો હું એકરાર કરું છું."

અને મ્હારાં પાપોની કથા અહિંથી જ અટકતી નથી. ધાર્મિક કથાથી પરસ્પર બેઝાયલાં અનેક યુધ્ધો માટે પણ હુંજ જ્વાબદાર છું. કામ કામ વચ્ચેના વૈમન-સ્થનું હુંજ કારણ છું. અને તેથી થતા જનસંહારનો તો હું સીધો જ્વાબદાર છું. તે ગુન્ડાનો પણ હું એકરાર કરું છું.

માનવ જાતિના મારા નામે ટકેલા બે વર્ગમાંથી મેં માત્ર નાનકડા શાસક વર્ગની સતત સેવા ખજતી છે. અને તે સેવાના જાદવામાં એ વર્ગે મ્હારા કિર્તિસ્તંભો (મંદિરો) બાંધ્યાં છે. મારી સતત સેવાના પુરસ્કાર તરીકે તેમણે તે મંદિરોમાં મારી મર્તિઓ મઢી, તેના શિખર ઉપર સોનાના કગરા ચઢાવ્યા છે; અનેક હીરાજડીત આભરણોથી મારી મૂર્તિઓને શણગારી છે. મ્હારી ભવ્ય સેવાનો આતો અદ્ય પુરસ્કાર છે. તે ઉપરાંત મારી સેવાના બદલામાં મ્હારા વિશે અનેક પુસ્તકો તેમણે લખા-વીને તેમજ મ્હારે વિશે અનેક ચર્ચાઓ

કચ્છનીને ચોતાના લાલ સાધી બોળી જન-
તાના હૃદયમાં મારા નામનું 'ધીમું' ઝંકેર
લાખત ક્યું છે."

અને પછી છેલ્લી વખત બોલી લેવાનું
હોય તે રીતે તેમણે કહ્યું: "માનવ નગરની
ઓ માનવજાતિ! ત્હારી આ આખરી
વિદાય છે. ત્હારી કલ્પના સૃષ્ટિએ મ્હને
ઉત્પન્ન કર્યો, ત્હારી કલ્પનાના વિશાળ
પટમાં તું મ્હને ખેલતો કર્યો. આજે હું
હવે તારી વિદાય આહું છું. કેમકે તારા
બુધ્ધિમાન બંધુઓએ કુદરતી તત્ત્વોનું
પ્રયત્નરણ કરીને એ સમણાંસમી કલ્પનાનો
ભ્રમ ખુલ્લો કરી નાખ્યો છે.

માનવજાતિ! ત્હારે છેલ્લા પ્રણામ
છે. આથી મારે માટેની ત્હારી સમગ્ર
કલ્પનાનો વિનાશ થઈ જશે. સકળ માનવ
સમાજને મારા છેલ્લા વંદન કરી ઇતિહાસ-
માંથી આજે હું દોષ થાઉં છું. સૃષ્ટિના
સૂચનકાળથી હું કલ્પના રૂપે તમારી સાથે
રહેતો આવ્યો છું. આપણો આમ સૂચન-
જનો સંબંધ તમારા જ્ઞાનના વિકાસ સાથે
આજે તૂટે છે. તેની સાથે તમારા યુગ જૂનાં
કલ્પના બંધનો પણ ઢૂટે છે. તમારો સર્વ
રીતે સ્વતંત્ર વિકાસ વાંચતો, હું ફરીથી
સહુને વંદન કરી વિદાય થાઉં છું!"

એ શબ્દો છેલ્લા રહેવાને સરળથેલા
હતા. કારણ કે તે પછી તરતજ ઇશ્વરે
પ્રાણુત્યાગ કર્યો. તેમના શરીરમાંથી ચેતના
ચાલી ગઈ.

ઇશ્વરના અંતકાળની છેલ્લી પળો વહી
ગઈ પણ માનવનગરની જનતા ઉપર તેની
ભારે ઉઠી અસર પડી. તુતંજ ફરીથી
વાતાવરણ પલટાઈ ગયું. કેટલાકો જૂત્ય
કરવા લાગ્યા, સ્વતંત્રતાનાં ગીત ગાતા
ચનચનવા લાગ્યા, ત્યારે ખીજા કેટલાકે
ભયાનક ભાવિનો વિચાર કરતા શોકસાગરમાં

ફળી જ ગયા! તેમણે ઇશ્વરના મૃત્યુથી
આવનારી આપત્તિઓની પળો ગણવા માંડી!
સૃષ્ટિનું ચક્ર તેમને સ્થંભી જતું જણાયું!
માનવજાતિનો નાશ થતો તેમણે કહ્યો.!

પરંતુ તેવું કશું જ બન્યું નહિં. સ્થૂં
હલુ જેવો ને તેવો પ્રકાર આપતો હતો,
પવન અવહી રહ્યો હતો, પક્ષિગણ આકાશે
કલ્લોલ કરતાં ઉડી રહ્યાં હતાં; નદીઓ વહી
રહી હતી અને મનુષ્યો શ્વાસ લેતાં જીવતાં
હતાં. પણ રાત્રિ કેવી જશે તેની શ્રદ્ધાજી-
ઓને ચિંતા હતી. તે રાત્રિ આવી. શ્રદ્ધાજીએ
ધારેલી ભયાનક કાળરાત્રિ આવી. શ્રદ્ધાજી-
ઓએ કલ્પેલી સૃષ્ટિના પ્રસંગકાળની પૂર્વ
રાત્રિ શરૂ થઈ પણ નભમંડપમાં હંમેશાની
માફક તારાઓ ચમકવા લાગ્યા; ચંદ્ર પણ
હંમેશાની માફકજ ગગનપટમાં દેખાયો, નક્ષત્રો
પણ માનવાની અસ્પતા ઉપર હાસ્ય કરતાં હોય
તેમ કુદરતી ક્રમ પ્રમાણે જ ગતિ કરવા
લાગ્યા. કંઈ જ ભયંકર, કશું જ અમંગળ
બન્યું નહિં. ત્યારે શેષ શ્રદ્ધાજી માનવાની
ખાત્રી થઈ કે ઇશ્વર વગર પણ સકળ સૃષ્ટિ
ચાલ્યાં જ કરે છે. અને ત્યારેજ આવી પડ-
નારી આપત્તિઓની કલ્પનાથી અકળાતા
શ્રદ્ધાજી વગર શાંતિ થઈ તેમજ એ વિસ્મય-
કારક પ્રસંગથી આભી બની ગયેલી
માનવજાતિઓ, ઇશ્વરી કલ્પનાનું થેન લગુ"
મોહક વાતાવરણ ઓસરી જતાં સત્ય
પરિસ્થિતિનું ભાન થવાથી સ્વતંત્રતાથી
નાચવા, ફૂલવા લાગી!

પછી તો માનવનગરમાં આનંદોત્સવ
મંડાયો, એતો મુકિતનો પ્રથમ દિન. યુગોથી
કલ્પનાના બળ નીચે કચડાયેલાંઓ ત્યારે
સાચી મુકિત પામ્યાં. માનવ બુધ્ધિને અટ-
વાની નાંખનારી મહાકલ્પનાના ઘાતક બળ-
માંથી મુકત થઈ, જે કલ્પનાના બળ ઉપર
ભુલ્લી મળઓનાં શાસન ટક્યાં હતાં, જે

કંપનાના બળના આધારે સામ્રાજ્યો સ્થાપ્યાં હતાં, વિસ્તાર્યાં તેમજ સ્થિર થયાં હતાં, જે કંપનાની અધારીમાં સમાવળા અગ્રણી બુદ્ધિમાનોએ વર્ષો સુધી ચિંતન કર્યામાં હવત યુગ્તર્થા હતા, છતાં તેમનાથી કશા જ નિર્ણય ઉપર આવી શકાયું ન હતું: તે કંપનાની વિનાશક અસરમાંથી તેઓ બચા સ્વતંત્ર થયા હતા. આમવર્ગના ઉત્થાનને રોકતી, શાસકવર્ગના દિનને રક્ષતી,

આચાર્યવાદ અને સંસ્કારસ્વામીઓની આપ-ખુદીને પાળતી એ ભયંકર કંપનાની જીજ્ઞાસામાંથી તેઓ સ્વતંત્ર થયા હતા. તેનો માનવ મંદિરોએ ઉત્સવ આરંભાયો. ઉત્સવને અંતે માનવનગરની સરહદ આગળ તેમણે મોટો સ્તંભ ઉભો કરી અંદર ઉંડા અક્ષરો ડાટાવ્યા :

“ઈશ્વરની કૃપના દ્વારા પ્રદેશ ઉપરથી નાશ પામી છે”

ગામડાનો છેકરો પડેજ પડેજો શહેરમાં આવ્યો હતો. રસ્તે જતાં એક ખુશ્મુરત બાદને મોંઘા ઉપર જાગી નાંખીને જતી બેઠ.

“આ બાદને કરડવાની ટેવ લશે?”

“કેમ?”

“મારો એક બળદ કરડનાં ટ્રીખ્યા ત્યારે એના મોંઘા ઉપર જાગી બાંધના હતા!”

• • •

“મારી સ્ત્રીએ મને છેતર્યા.”

“તે ત શી રીતે બળ્યું?”

“તેણે મને ગણ કાઢે હતું કે એ હું મધરાત પડેલાં ઘેર નહિં જાઉં તો તે મને ફરિયાદ બાદને આત્મવ્યા કરશે.”

“પણ તેને છેતરવાની સાથે શું સંબંધ?”

“કેમ, તેણે તેમ કયું નહિં.”

પ્રણીત: “કદાચ મારા શરીર ઉપર જે કપડાં છે એટલીજ મારી મતા છે; એ બાધ્યા પડી તું મને પરણવા તૈયાર થઈશ ખરી?”

પ્રણીતની: “ખુશીથી વલણા; માત્ર તારે મને એટલી ખાતી આપવી પડશે કે, મારાં કપડાં વચાવવામાં ખીજનાં ખીસાં ઉપર કાપ મુક્યામાં તું પાવરમો છે.”

• • •

“તમારી બતીમાં હરેશાં ઝાંખો પ્રકાશ આવવાની ફરીયાદ તો નથી?” કંપનીના ઇન્સ્પેક્ટર પહોં.

“નારે ના.” ઘર ધણીએ કહ્યું.

ત્યારે તો એમજ દેહોને કે અમુક વખતે તેમ થાય છે?”

“હા, માત્ર ફરજ આવ્યા પડી જ.”

રૂક દેતે હય કરદમ, સખ કામ જીલ જાતે હયે!

અમારા હીંદી અને અમેરીકન કળાધરના એલ્લાન્સમેન્ટે અને પોન્ટીંગો જોનારના મુખમાંથી Automatically ઉપજી વાક્ય સરી પડે છે! એવાં સુંદર કળામય કામો નીર ખવા અમારી આટ્ ગેલેરીમાં પધારવા અમારું આમંત્રણ છે. અમારે ત્યાં ફક્ત હીંદીજ નહીં પરંતુ અમેરીકન-યુરોપીયન અને ઝરમન આર્ટિસ્ટોનું બી કમાલ કામ મળશે. હુંકર્મ આર્ટની લાઇનનું દુનીયાના ગમે તે પ્રદેશનું મંગિ તેવી જાતનું કામ મળશે. ફક્ત એક વાર અમોને મળો- અમારી આર્ટ ગેલેરીમાં પધારો.

૩. ૩ થી માંડી માંગો તેનું તમારા ટેસ્ટની છેલ્લા ટાચ સુધીનું કામ!

માંગો તેનું સસ્તું યા મોંઘું, તેનું હલકું યા ઉંચું, જનું જોએ તેનું કામ મળશે.

જેઓનાં નામો તમારી જીલને ટેકે રમી રહ્યાં છે તેવાઓનાં મળેલાં સરદીફીકેટોમાંના થોડાં પ્રખરક નામો:—

મી. હામી પી. મોદી M. L. A. મી. જહાંગીર બી. પીટીટ M. L. C. મી. કે. એમ. મુનશી M. L. C. Advocate, ખાનખલાદુર જે. ઇ. આટલીવાળા, રખારશી દેશાવાળા, સી. હંસા મહેતા, સી. લીલાવતી મુનશી વીજેરેનાં અનેક ક્ષત્રીફીકેટો જોવાને ખુલ્લાં છે.

ઝોરઝર ગમે ત્યાં આપો પરંતુ તમારા ફોટા સાથે અમોને જરૂર મળે. અમારો વરસોનો અનુભવ તમને ઘણો ઉપયોગી થઇ પડશે. Consult કરી Free Advice લેવાનું ના ચુકતા! લજતે જીલ્લાનો ના ખાતા! તમારા પછસા ક્યાં ગવાશે તેનો વિચાર કરો! લલચાવનારી ઝોફોરોથી લલચાતાં પહેલાં અમોને મળો! કારક લખો થેર બેઠાં ઝોરઝર લઇ જવાની સગવડ.

રાઇમ:-સવારના ૯ થી સાંજનાં ૮. રજમાં ખુલ્લી.

ખરચેલાં નાણાંનો પુરો જલ્લો આપણું માનીતું મચક.

એક્સેલસીઅર. ફોટો જોન્લાઈંગ કું, ૧૩

પી. ૩૬૬, ઠાકોરદવાર, વાગ્લે બીલ્ડીંગ, ઠાકોરદવાર પોસ્ટ
ઝોફીસ પાસે, સુખાઇ નં. ૨.

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતાના વીધયમાં ખાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન મોખરે આવે છે અને તેથી મૃગલોચનીના ખાલની સૌંદર્યતાની આખેહુખ વણુંન શકતી માટે મશહુર થયેલ નામાંકીત નાટયકાર કવી કાલીદાસજી નામ રહેજે યાદ આવી જાય છે. ખાલને સુંદર અને સુંવાળા રેશમ જેવા ખનાવી તેને કળા લમર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત ફેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓઇલના હુનાવામાં, ખાલની ઉપર વણુંબા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપ સ્થીત કરવામાં જળવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવ માં અગ્રસ્થાન ભોગવી રહ્યું છે. તમારા ખાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ બાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીમતે સઘળા જાણીતા સ્ટોરોમાં વેચાય છે. અસલ કામીનીયા ઓઇલ બરાબર તપાસીનેજ ખરીદજો કારણ તેની બનાવટી હલકી નકલો નીકળવા માંડી છે.

:-:-:-

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર
ઝોટો દીલખહાર (રજીસ્ટડ.)

તમે ન જાપયું હોય તો એક વખત વાપરી જુવો. તે કપડાં ઉપર અથવા રૂના કાપામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા કુલોની મીડી ખુશમો બધેક બધેક થઈ રહે છે. ઝોટો દીલખહાર (રજીસ્ટડ.) નામ વચ્ચીનેજ સીલખંધ બાટલી ખરીદજો કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીમત વા અડિસની ૧ બાટલીના રૂ. ૨, ૦ આંકસ રૂ. ૧-૪ અને ૧ ગ્રામની રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીમત રૂ. ૦-૨-૦ સુગંધી કાડનો એક આનો.

બહારગામ મંગળનારાએને વી. પી. ખચૌ પાંચ આના જુદા થશે.

દીલખહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટડ.)

આ તેલની કેવડા સુગંધની પારીજાતક જેવી મીડી સુગંધ ધણીજ પ્રીયકર છે. વાપરી ખાત્રી કરો. બાટલી દીઠ કીમત રૂ. ૧ અને વી. પી. ખચૌ રૂ. ૦-૧-૦ અલગ.

સોલ {ધી એંગ્લો-ઈંડીયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૨૮૫, જુમા મસ્જીદ, મુંબઈ, નં. ૨.

નવયુગનો પયગંબર

અનુભાષક : ડા. મંજુલાલ દવે એમ. એ. પીએચ. ડી. ડી. લીટ.

[લખાંક ખીત]

હું એક અનસેવનો વૃદ્ધ સંરક્ષક આવ્યો
ને મથુરને વિનવી રહ્યો કે “ખાન
પાન સંબંધી અમને કંઈક ભાખી રહ્યો.”

અને તેણે જણાવ્યું:

“હું તો ઇચ્છું છું કે તમે ગંધવતીની
પ્રેમસ પરિમલ પી છવી રહો: એક લ્લાઇ
ફૂલરોપ સમા પ્રકાશ પચવી પ્રફૂલ્લી રહો-
પ્રસન્ન રહો.

પરંતુ તમારી તૃષા છીપવવા તમારે કોક
નવજન્મ્યા પશુહાને તેની માતાના દૂધ થકી
વિમુખ કરવાનું હોય તેમ તમારી ક્રુધા
વૃમ કરવા તમારે કોક વનસ્પતિ વા પ્રાણીને
તેના છવન-પ્રવાહમાંથી વંચિત કરવાનું
હોય ત્યારે તો જરૂર તે તે ક્રિયા પૂજન
ક્રિયા સમી હો: તે તે ક્રિયા ગીતાકાર વણુવે
છે તેમ પ્રમુખીત્વ હો:

જે કરે, ખાત્ર ને પીય,

જે હોમે, દાન જોડ દે:

જે તપે તપ કૌંતેય !

સર્વે તે અર્પે તું મને”

કોક અનન્ય યતક્રિયા સમા તમારા એ
ખાલ ને પેયના સૌ ઉપભોગ હો: હૌ
પૃથિવીના મદાવરને અનુરૂપ-અનુગુણ:

દેવો મનુષ્યોને પોષે ને તે દ્વારા અન્યો-
ન્ય પરમશ્રેયની પ્રાપ્તિ કરી રહે તેમ તમારા
આ ખાનપાનના વિહાર યોગ્ય રહો; આથી
એક પ્રાણીના વધ કરતાં હૈયામાં ઉચ્ચરી રહો:

“જે શક્તિવડે તું હણાય છે, તેજ શક્તિ
વડે હુંય હણાઉં છું: હુંય ત્હારી જેમ
અજ થઇ રહીશ.

“કારણ જે કાનુનથી તું, મ્હારા હાથમાં
આવેલ છે, તેજ કાનુન વડે હું કોક વધારે
બળવંતા હાથને વશ થઇ રહીશ.

“ત્હારું તેમ માફ રક્ત ઉભય એકજ
છવનરસ ઝગી રહેલ છે; એકજ વિરાટ
વૃક્ષને ઉગવી-ઉછરી રહેલ છે.”

આજ રીતે એક ફૂલનો ખંસ કરતાં
હૈયામાં ઉચ્ચરી રહો:

“ત્હારાં ખીજ મ્હારા શરીરમાં નિવસશે,

“ને આવતી કાલની ત્હારી કલિઓ
મ્હારા હૈયામાં પુખ્તરૂપે પ્રકટી રહેશે:

“ત્હારી સુગંધ મ્હારા શ્વાસોચ્છવાસની
સિતારી ખનશે:

“ને એ રીત આપણ સંગે સર્વ ઝગતુ-
ઓમાં મુદીશું—મ્હાલીશું, અણમુલું
આત્મહીશું.”

પાનખરમાં જ્યારે દ્રક્ષા વેડી રહો ને
દ્રક્ષાસવ કાજ તેમને આસવ-યંત્રમાં નાખી
રહો, ત્યારે ય આટલું શું હૈયામાં ઉચ્ચરી
રહેજો:

“હું ય એક દાક્ષવાદિકા છું, ને મ્હારા
ફૂલે એકદા એ યંત્રમાં એકત્ર મકાઇ રહેજો:

અને નવનવીન આસવની જેમ હું ય
શાશ્વત ખાત્રોમાં સદા રખાઇ રહીશ: ખાલે
ખાલે લખાયેલ નામમાં પ્રમુખતા પિછાની
રહીશ.”

આથી શરદફૂલે પ્રત્યેક ખાલે આસવ
રેડતાં-ભરતાં હૈયામાં તેમને વિષય એક એક
ગીત શું રહેજો; અને એ ગીતમાં પાન-

ખરના દિનોની, દ્રાક્ષવાદિકાની તથા, આસન
યંત્રની સ્મરણસંદિનાઓ શુધ્ધ-ગાઓ...”

૩૩

પછી એક ભૂમિ ખેડનાર ખેડુત આવ્યો
ને વલો: “અમને કાર્યભાવ ત્રિમે જલ્લાની
રહો.”—

અને મયુરે ઉત્તર દીધો:

“કાર્ય એટલેજ પ્રગતિ-પૃથ્વી તથા
પૃથ્વીના આત્મા સંગે એટલીજ ત્વરાથી ધપી
રહેવું તેવું નામ કાર્ય.”

આથી ઋતુઓના વિદારમાં અણુગણના
ન દીસવું હોય, અને અનંત પ્રત્યે પગલાં
ભરનાં જીવનરથના અંશ્વર્યક્રમાંથી વિમુખ
ન થવું હોય, તો અકાર્યધાન થના અટકને
—તો આગસ, તંદ્રા ને નિંદ્રામાં કાળક્ષેપ
કરતાં વિરમજો.

ત્યારે ત્યારે તમે કંઈ કાર્યનિમગ્ન છો
છો—અદ્ભૂત ઉત્પાદક ને પ્રગતિકારક—ત્યારે
ત્યારે તમે અનંતની પ્રત્યેક પક્ષને કોક
અજ્ઞપ સ્વરમાધુરી વડે પ્રકૃષ્ટ કરતી વીણા
સમા વિદરી રહો છો—વિદરી રહો છો.

દદા દિદા કોક અગમ્ય અવપ્ત્ય ગાન
સુણુઈ રહેવું હોય ત્યાં તમારામાંથી કાણુ
મૂક ને અચકા ઉઠશે? પૃથ્વી તથા ઓ-
મનાં સગરગીત ત્યાં અન્યાન્યને મળવા
ધપતાં હોય ત્યાં તમારામાંથી કાણુ આગસ
ને તંદ્રામાં ઘોરશે?

પણુ હાય! કાણુ જાણે કેમ હમેશ
તમને કહેવામાં આવે છે કે કાર્ય તો એક
શાપ છે, ને શ્રમ માત્ર દુર્ભાગ્ય છે.

પણુ હું તમને કહું છું—સર્વકાંઈ સ્તરી
શક્તિ સમેત તમને સ્તરી રહું છું—કે
ત્યારે ત્યારે તમે કાર્યનિમગ્ન થાઓ છો
ત્યારે ત્યારે તમારા દ્વારા પૃથ્વીના એક
પરમાવધિ સ્થાનને તમે સન્યને સાર્થ કરી

રહો છો, ત્યારે ત્યારે તમે જીવનને આયુ-
ધ્યને જગતને તથા જગન્નાથને સચ્ચી રીતે
અદાઈ રહો છો—ભદ્ર રહો છો;

અને જીવનને સ્વાવું—કાર્યરત થઈ જગ-
તને તથા જગન્નાથને સ્વાવા—એટલેજ
જીવનના ઉત્તમોત્તમ સ્વરૂપને પશું પિછાની
રહેવું; ઉપનિષદભાષ્યું નાણુવાનું સં જ
ભરૂં થેવું.

પરંતુ દુઃખ વા દર્દમાં અંપલાઈ શણુકે
તમે એવું વિચારશો કે જન્મ એટલે
નાસ ને શરીર એટલે શાપ, તો હું તમને
સમોટ જણાવીશ કે એ શાપને ને એ નાસને
ભુંસવા કાર્ય સમું બીલું કંઈજ અહીં
પવિત્ર નથી.

વળા તમને એમ પણ કહેવામાં આવેલ
છે કે જીવન એટલે અંધકાર ને કોક કોક
વેળ તમેજ આંત ચિન્તાચરત થઈ એવું
એજ ચીન્તવી-લવી-પુકારી રહો છો.

અને હું તમને કહું છું કે જરૂર જીવન
અંધકાર છે—સિવાય કે ત્યારે તેનામાં કાર્ય-
ધગશ હોય, અને સર્વ ધગશ અંધ છે,—
સિવાય કે તેનામાં જ્ઞાનનાં તેજ હોય,
અને સર્વ જ્ઞાન વૃથા છે, સિવાય કે ત્યારે
તે ક્રિયાસંપન્ન હોય, ને સર્વ ક્રિયા
મિથ્યા છે, સિવાય કે તે પ્રેમપૂર્ણ—ભાવ-
પ્રપૂર્ણ હોય;

અને ત્યારે તમે પ્રેમપુરસ્કાર કાર્ય કરો
છો ત્યારેજ તમે સચ્ચી રીતે તમારી
પોતાની સંગે સંકળાઓ છો ત્યારેજ, સૌ
વિશ્વની ને વિશ્વરાગની સંગે તમે એકરૂપતા
અનુભવી શકો છો.

અને એ વિશ્વરાગી ય કાર્યનિમગ્ન નથી
શું? તેણે પોતેજ પોતાને અનિર્વચનમાં
સંકર્ષ સાંકળ્યો નથી શું? તે પોતેજ
આપણુ સર્વ સંગે પ્રેમભાવે સદા મારે
જાંધાયેલ નથી શું?

—અને એ પ્રેમભાવે કાપ કરવું એટલે શું ?

જાણે છે ?

—એ તો તમારા અંતરના વાણીતાણા વડે વચ્ચેને વણવું, એવી ભાવનાયદી કે તમારું પ્રિય પાત્ર જ તે વચ્ચે પસરનાર છે.

—એ તો રત્નેહથી, મમતાથી, માયાથી મુક આંધવું, એવી પ્રસન્નમન ભાવના વડે કે તેમાં તમારું પ્રિયતમ જ વસનાર છે.

એ તો મુકામગતાથી બીજાને વાવવાં ને આનંદથી પાકેને લણવો, જાણે તે દ્વારા તમારા પ્રીતિપાત્રનાં જ ભૂખ ને તરસ તૃપ્ત થવાનાં હોય.

જે જે કાંઈ કરવું તે તે સર્વને તમારા અંતરભાવની વિધુતવડે રંગવું—રસવું; દેવો તથા પિતૃઓના સાક્ષિત્વ વડે તેને અમર કરવું—અમૃત કરવું.

ઉપરાંત વારંવાર મેં તમને જાણે નિદ્રામાં હો તેમ યોગ્યતાં સંભાળ છે કે: “પોતાના આત્માને આરસમૂર્તિમાં ફેરનાર એક શીલ્પી હજી ખેડનાર ખેડુત કરતાં વધારે ઉમદા છે; વધારે યશસ્વી છે; અને એજ પ્રમાણે મેઘ-ધનુના રંગોને ઝીલી તત્સમ ચિત્રભાવ આંકનાર એક ચિત્રકાર આપણાં પગરખાં ફરનાર મોઝી કરતાં વિશેષ સન્માનપાત્ર છે.”

પરંતુ હું તમને નિંદામાં નહીં પરંતુ સંપણું જાગ્રતિમાં ઉભી જણાવું છું કે પવનગદરી જેટલી સુમધુર રીતે એક રાક્ષસી ઓકટૂક્ષને પોતાની અમૃતકથા સૂણવી રહે છે તેટલીજ તે નાનકડા ધાસના પાંદડાનેય ભાખી રહે છે;

અને ઉમદા તથા યશસ્વી, ઉત્તમ તથા સન્માનપાત્ર તો તેજ એક-જે જે સમીર-સરોદને પોતાના અંતરની પ્રેમભરતી વડે મધુરતર સંગીતરૂપે નિયોજી શકે.

., કાપ એટલેજ પ્રેમનું પ્રાકટ્ય, અને જો તમે પ્રેમપુરસ્કર-કાપ ન કરી શકો તેમ

હો, એકપથી સંઘર્ષગદી ને મિકાશ તથા સૌજન્યથી અન્યોન્યના સંસ્કાર સાધી શકો તેમ ન હો, તો તો ખેડનાર છે કે તમારે કાપ શો પડતાં મુક્યાં ને મંદિરને દ્વાર હાથમાં કમંડળ લઈ ભીખ માગતા ઉલવું ને આનંદપુરસ્કર કાપનિમજ્જ જતો જે કંઈ તમને દે તે ઝીલવું.

કારણ બેદરકારપણે પકવેસ ન્હાવું શું ધાન્ય ભાગ્યેજ કાઢીની ભુખ ભાખી શકશે; કડવાસ થઈ છુદેલ દ્રાક્ષ ભાગ્યેજ જલર ભરપુર આસવ થતાં અટકશે.

અને—અને જો દેવદૂતો સમા કંઈ તમે ગાઈ શકો તેમ હો, પરંતુ એ ગાનમાં પ્રેમ ન હોય, હૃદય ન હોય, આત્માનાં મિકાશ તથા માર્દય ન હોય, તો તો જરૂર તમ એ કંઈનાં ગાન ગદાભગાન સમાંજ સાચાવાનાં; અસંવાદિત ને અનમિલ કહોરતા—કંઈશના રૂપેજ માનવજગત સમક્ષ, દિવસ ને રાત્રિ સમક્ષ, જણાઈ રહેવાનાં.”

૨૨

એક સ્ત્રી પાંડી ઉચ્ચરી રહી:

“દય ને શોક સંબંધી કંઈક અમને સૂણવી રહો.”

અને તેણે ઉત્તર આપ્યો:

“નમારો દય તેજ તમારો અણકાંક્યો શોક છે; અને જે ઝરણામાંથી તમારો હાસ્ય આજ ઉદ્ભવે છે તેજ ઝરણું મેં કાલ તમારો ફદન—અશુભને ભરજક ભરપુર હતું.

ખરેખર, એ વિના અન્યથા હેંછ શું શકે ? જેમ જેમ વધુ વધુ ઉંડું ફાંક તમારો અંતરને તે સારા ય આત્મતંત્રને ફેરી રહે, તેમ તેમ વધુ ને વધુ દયથી તમે ભરપુર બની શકો.

અને જે ખાસ આજ તમે અમૃતમીઠા શગવ પીઓ છો તેજ ખ્યાલું એક કાલે કુંભારની ભટ્ટીમાં ન્હોતું તવાયું શું ?”

અને તેજ પ્રમાણે જે મુરસીવડે તમે વિશ્વને આજ આકર્ષો છે—આશ્વાસો છે, તેજ મુરસી એક કાળ અનેકશઃ છરીચોવડે વીંધાઇ નહોતી રહેલ શું ?

હર્ષપ્રદૂરણ હો ત્યારે હૈયામાં ઉંડે નીરખી રહેજો. હા, ત્યારે તમને પ્રત્યક્ષ જણાઇ રહેશે કે એકદા જે તમને શોક આપી રહેલ તેજ આજ તમને પ્રહર્ષપૂર્ણ સ્થાપી રહે છે.

શોકનિમજ્જ હો ત્યારેય તેમ ઉંડે આત્મઅવગાહન આદરજે; ને તમને પ્રત્યક્ષ થશે કે એક કાળે જે તમારા હર્ષનું કારણ હતું તેજ આજ તમ શોકનું મૂળ બનેલ છે.

કેટલાક તમો કહો છે કે, “શોક કરતાં હર્ષ વધારે મહાન છે”; ત્યારે ખીમત કેટલાક કહો છે કે “હર્ષ કરતાં શોક વધારે મહાન છે”;

ત્યારે હું તમને જણાવી રહું છું કે, ઉભય હર્ષશોક અભિન્ન છે, અવિલકત છે.

ઉભય સાથેજ પ્રવેશે છે. આથી ત્યારે એમનો એક તમકાળે આદરતો—વિદરતો હોય ત્યારે જરૂર સ્મરજે કે અન્ય તમારી ચળામાં નીંદરે છે.

ત્રાજવાનાં બે પક્ષાં સમાં હર્ષ ને શોક વચ્ચે તમે ટંગાળાઇ રહેલ છે.

ફક્ત ત્યારે તમે હર્ષશોક થકી પર હો ત્યારેજ તમે સ્થિર ને સમન્વિનિમજ્જ છો:

આથી અદમ્-અદમિકતાં ઉત્પાદક એવા હર્ષશોક સમા સર્વ કોઇ શીતિપ્રિયા હૃદો થકી પર ઉભવા પ્રપન્નશીલ થઇ રહો: જે દારૂ શાશ્વત શાન્તિને તથા અભનિર્વાણને વડી સકેશો: સર્વ પાસના સ્વાસ્થ્યને તથા અપરંપર વિશ્વકલ્યાણને અનુભવી સકેશો:”

ધરતો ચળનારો સ્થપતિ આગળ આવ્યો ને કંપેલા લાગ્યા.

અમને ઘર સંબંધી કંઈક સંદેશ સણાવી રહો.

અને મધૂરે પ્રત્યુત્તર દાનો :

“નગર કાટની દિવાલોની મધ્ય ઘર બાંધતાં પૂર્વે અરણ્યમાં તમ કંપનાનો એક મંડપ ચણી રહો.

કારણ જેમ સાયંકાળે તમે ઘરને આંગણે આવી રહો છો, તેમ તમારામનો દૂર ને એકાકી ભટકનારો કોક સાન્ન્ય તેજની છાયાઓમાં પથિહીન પથપર ચાલતો એજ દાર શોધતો આવી રહે છે.

“આત્મૌપચ્યેન વિદિ શરીરમ”ની માફક તમારા ઘરને તમે તમારું વિરાટ શરીર જાણી રહો.

સ્પર્શનાં ઉખા પ્રકાશને સંજ્વન ગ્રીહી તે વૃદ્ધિ તથા વિકાસ પામી રહે છે, તેમ ચત્રિની શીતળતાને શાન્તિમયતા સ્વીકારી મૃદુલ મધુર નિદ્રા વા સમાધિને વશ થાય છે; ઉપરાંત તે સ્વપ્નવિહોણું નથી. તેનાં સ્વાનમાંજ તે નગર ત્વજ હરિયાળી કુંજોમાં ને ઉત્તત ગિરિશંગોપર કદીક કદીક મુસ્થના-સ્વસ્થતા માણતું તમને ક્યાં અણુનપ્યું છે જે ?

હું તો ઇચ્છું કે સૌ એ તમારાં ઘરને હાથમાં લઇ જંગલ ને ઝાડીઓમાં છૂટાં જવાયાં રોપી રહું—ઉગાડી રહું.

ખાણી તમારી શરીરો ખની રહો, ને લીલમલીલા પગથારો તમારા આવબનના માર્ગો થઇ રહો. કુંજ ને નિકુંજ એ રીતે તમ અન્યેન્યની ભેટો—મુક્તાકતો સ્વાદ રહો—ચોળાઇ રહો; ને ગંધવતીની સારબો મેંકેલાં અંગવસ્ત્રો વડે અપ્રુક્ષિત તમ ઉરઆણનાં પરસ્પરને અભિરામ થઇ રહો.

પરંતુ માનવીને લાગ્ય એ ધન્યપણ હજી નથી ઉગી. કોક હાથમાં ઘેરાઇ તમારા પુર્વ-જેએ તમને અન્યેન્યની અતિનિકટ વચ્ચાં

ને તે ભય હજી કેટલોક કાળ ટકશે. કેટલોક કાળ હજી તમારી નગર દિવાલો તમારાં ઘર ને ખેતરોની વચમાં ઉભી રહેશે.

ઓ પ્રજ્ઞાદુરિના નગરજનો ! કડો, કડો, એ ઘરમાં શું શું સાચવી રાખેલ છે ? શી શી સંપત્તિને બાળ લોહના શળીઆવાળા દરવાબની મધ્ય ગોંધી રાખેલ છે—પરી રાખેલ છે ?

આત્મામાં શાન્તિ છે ? સૌ તમ શક્તિને—સામર્થ્યને પ્રકટ કરતી આંતર શાન્તિ તમે અનુભવો છો ખરાં ?

દેયે રમૂતિપુર ઉછળે છે ? સૌ તમ ચિન્ત વૃન્તિના શિખરોને ગ્રંથતી શુદ્ધ સન્યને સન્નિવેક ભાવનાની રસ રમૂતિઓ ઉરને આંગણ ઉભરે છે ખરી ?

ક્યા સૌન્દર્ય સરસતા વડે તમ પ્રાણપ્રદીપ પોષાય છે—ઈંટ ને માટી, લકડાને પત્થરથી પર ટેકરીઓની ટોચે નિત્ય મંડાતાં પ્રજ્ઞસ્નાય છે ? નીલધવલ વાદળીઓની રસરમણનાં રસકલા સૌન્દર્ય તમ બાહ્યાન્તરપોષે છે—પ્રસન્ને છે ખરાં ?

બોલો આ સૌ તમ ઘરમાં છે ? ઘરને આંગણ આ સૌ તમ અનુભવો છો ખરાં ? અવકાશનાં એ લાગણીઓ ! ખરેખર પૂજાવો તો તમે બાંધીયાર ઘોરસ્તમાં તમ ઘરની બહાર વિશાળ તમ આત્માની નિઃશી-મતાઓ સહિત ક્ષિતિજ પાથનાં તે વિશ્વ-વિરાટ આકારી મહાલયોમાં વસો છો—વિશ્વો છો, જેનાં દ્વારા બાલસંધ્યા પ્રભાતી સોહા-ગંભીર સુસુન્દર ને ઉજ્જ્વલાં દીધે છે, તે જેનાં વાતાયને સદૈવ દિનરાત્રિની સંગીનતા સમૈનતા ઢળી રહે છે—વિસ્તરી રહે છે.”

પંડી એક વણુકર બોલ્યો : “અમને વસો વિગે કંઈક જાણવી રહો.”

અને તેણે ઉત્તર દીધો :

“તમારાં વસો ઝાઝેરી તમ સુન્દરતાને ઢાંકે છે અને છતાંય તે અસુન્દરને પરેપશ નથી આજ્ઞાદતાં.

આથી જ પ્રકારનું ખાતગીપણું સ્વા-તંત્ર્ય તમે એ વસોમાંથી શોધો છો તે તમને ન મળતાં તેને સ્થાને ઉલટું એક પ્રકારનું બંધન પ્રાપ્ત થઈ રહે છે.

હું તો ધન્ય કે અર્ધનાં રશ્મિ ને વાયુની લહરી સવિશેષ તમારાં ખુલ્લાં ને નવસ્થાં શરીર ઝીલી રહો.

કાચુ જીવનના મુરસિક આસિઆવાસ સુધર્કિરણના સરવરમાંથી સદૈવ ઝમે છે; ન્યારે જીવનના પરિમલિત રસાસ્વાદ પ્રત્યેક તેની વાયુની લહરીમાંથી સાંપડી રહે છે.

તમમાંનાં કેટલાક કહે છે કે એ તો ઉત્તર દિશાના વાયુએ અમ વસોને વણ્યાં છે.

અને હું કહું છું : બરાબર છે, એમનો વણુનારો એ ઉત્તર દિશાનો વાયુ હતો.

પરંતુ શરમ તેની સાળમાં પરોવેલ હતી, તથા અંગાંગની સુદામળતા તેના વાણુ તથા તાણુમાં ભરીપુરી દીસતી.

અને ન્યારે તેનું કાર્ય સમાપ્ત થયું ત્યારે વનવગડના તેના મહાલયોમાં ખડખડાટ હતી રહેલ.

અપવિત્ર દૃષ્ટિની સામેજ સંખ્યતા ઢાલ રૂપે વર્તે છે, એ ઘટના વીસરશો મા.

અને ન્યારે એ અપવિત્ર દૃષ્ટિઓ સૃષ્ટિ પાટેથી સઘને માટે વણુસી રહેશે ત્યારે એ બહિર સંખ્યતા એક બંધન રૂપેજ દીસશે.

ઉપરાંત એ પણ ન ભલશો કે પૃથ્વી તમારા ઉદાગ્ર પગને ઝીલી આનંદ છે, તથા વાયુ તમારા વાળસંગે નતપ્ત વધુ ને વધુ આકર્ષાય છે.”

પંડી એક વ્યાપારી વદી રહ્યો :

“કૃત્રવિકૃત સંબંધી અમને સૂણવી રહ્યા.”

અને મથુરે ઉત્તર દીધો:

“પૃથ્વી તમને યથેચ્છ ધનધાન્ય તથા ફલફલ દઈ રહી છે; તમારે તો માત્ર તેમને ફેવી રીતે ઝીંકવાં તેજ જાણવું જરૂરનું છે.

પરંપરાના એ પૃથ્વીનાં દુઃખેના વિનિમય વડે અપરંપાર વૃદ્ધિ, વિકાસ તથા સંપૂર્ણતા માણી શકાશે: તેમ પરમ સંતોષ તથા શાન્તિ લાધી રહેશે.

પણ આ વિનિમય પ્રેમપુરઃસર, ન્યાયપુરઃસરનો હોયો જોઈએ છે: નહીંતર કેટલાક કેવળ લોભવિવશ વર્તી રહે, જ્યારે બીજાઓ ભુખ ને તરસવિવશ.

જગતના વિશદ સંમેલનમાં જગત્રયગ નસના સૌ કાર્યધુરંધરો તમે એકત્ર થાઓ ત્યારે જરૂર એ ગંધર્વતીના ગ્રેરક, આસક, શાસક, સત્વને આવાદન પાડવી રહેંત: તમારી વચમાં ઉભી તમારાં માપ વજન તથા મુશ્મળાણના પર તે પાવનાં અમૃતગિન્દુ છાંટી રહે તે માટે તેને ઉઠેડું વિનવી રહેંતો.

નિષ્ક્રિય અને આગરુ લાથલાગાને એ તમારાં આપદેમા ભાગ ન લેવા દેશો: તેનાં એને કહેશો કે “આજો અમારી સંગે સાગર પર ત્રા પેતરામાં: અને અમારી જેમ અમ સંધી તે ઉભયનાં દૃવ્ય અપનાવી રહ્યા.”

અને તેમાં જો કોઈ ગાયક, નર્તક વા વીણુગાદીઓ આવી ચડે તો તેમની ય બેરોને સ્પંદરત્ન-સ્વીકારત; લલિતલક્ષ્યાઓના ઉપસંકોત: એ ઉપસારનાં યોગ્ય મુલ્ય મુખવતો.

કરણ એમણે આલેખ પરતુઓ કોકે અતુતમ સ્વપ્નસ્મુદની પ્રેરિત તથા અલિ-લિત છે, જેના દારા તમારા આત્માઓ દીસશે ને આસ્તાદશે.

અને એ સંમેલન વીખરાય તે પૂર્વે જો જો કે ન્હાનોસનો ય કોઈ કાર્યનો કરનારો-લલિત વા ઉપયોગી ક્રત્તાઓનો કારીગર-ખાદી લાંબે અને અસંખ્ય હૃદયે એ સ્થાન-માંથી ન પડ્યો હોય.

કરણ પૃથ્વીનું વિપુલ એ સત્ત્વ ત્યારેજ સશાન્ત નીંદરશે, જ્યારે તમારામાંના સ્વ-સ્પાંદ્ય મુદ્દાન્તે સંતોષાયેલ હશે-અતિ ક્ષુદ્ર કલાવન પણ પ્રકૃક્ષ મુખે ત્યાંથી સીધાવેલ હશે.”

૬૬

અને જેમ જેમ સારા ય વૃક્ષના શાન્ત તથા શુપ્ત રાત્ર વિના ભાગ્યેજ એક પાન મુદ્દતિ તેનું પીણું નથી પડી શકતું, તેમજ સારી ય તમ માનવસમાજના સંશુપ્ત રાત્ર વિના ભાગ્યેજ તમારામાંના એક જણ પણ અપરાધી નથી બની શકેતો.

એકજ નિઃસ્પર્શની જેમ તમે સર્વ એક સંગેજ આજો છો; તમારા દેવભાવ, મનુષ્ય-ભવ, વા પશુભાવ પ્રત્યે સૌ સંગેજ વર્ગી રહ્યા છો.

તમે જાતેજ પથ ને પથિક ઉભય છો. અને જ્યારે તમારામાંના એક પડે છે, ત્યારે તે તેની પાછળનાઓ માટે તેમ તેની આગળનાઓ માટે પડે છે:

એની સ્થિતિ તો બીંતમાંના પડ પડ કરી રહેલ એક પથ્થર સમી છે: તેની પાછળનાઓને અવરોધી અક્ષતી, તેમ તેની આગળનાઓની ગતિ પ્રગતિની પરિક્ષા કરતી.

અને આટલું જરા નાન તથા અગ્રિય પરંતુ દિનકર એવું સન્ધે સૂણી રહ્યા:

વધ્ય પોનાત: વધને માટે ઓછો જ્યાજ-દર નથી.

તેમ જુટાયેલ પણ પોનાતી લૂંટને માટે ઓછો દપકાવાન નથી.

દુષ્ટોનાં કૃત્યો માટે ધર્મીય પોતાની
નિર્દોષતા ત્યજી રહે છે,

ને ભુલ કમના કરનારા વડે પુણ્યાળુના
ઉત્તરના દાવ પણ નાહકના મસિન થઈ
રહે છે.

અરે, વારંવાર તો અપરાધીઓ દુભાયેલ
જનના ભોગ થઈ પડે છે: અને તેથી જે
વધુ વખત ધિક્કારને પાત્ર એવા જનો
નિર્દોષ તથા નિષ્પાપના ભારને વહનારા
હોય છે.

ન્યાયી-અન્યાયીને તેમ ભક્ષાતુંગઓને
તમે કદી ય ભુલ્યાં નહીં પાડી શકો.

કારણ તેઓ બન્ને એક સાથેજ સર્પના
તાપમાં તથા વર્ષાદિની ઝડીઓ વચ્ચે ઉભે
છે, ને તેમના સંયુક્ત કાળા ધોળા વાણા-
તાણા વડે સમાજપોત વણાઈ રહે છે.

આથી કાળો એક તાણો વા વાણો લુપ્ત
થયે વણકરને સાફ થે થાન, આખો ય તોડો,
સંધી ય સાળ તપાસવાં પડે છે.

એવશ કાંઈ સ્ત્રીનો ન્યાય કરતાં પહેલાં
તેના પતિનાં ઉર-આત્મને ત્રાજવામાં તોળી
જેવાં વધારે આવશ્યક છે.

અને એજ પ્રમાણે દરકાંઈ ગુન્હેગારને
સાટકના માર મારતાં પહેલાં જેનો તેણે
ગુન્હો પ્રયેજ તેનાં હૃદય તથા આત્માને
પરીક્ષવાં વધારે જરૂરનાં છે.

ધર્મ વા ન્યાયને નામે કાંઈને ય શિક્ષા
કરવી હોય અને અન્યાયના વૃક્ષપર કુપાડીને
ધા કરવો હોય, તો તે ખડેતર છે કે તે
વૃક્ષનાં મૂળ પ્રથમ તપાસવાં.

અને ખરેખર, સારાં તેમ નરસાં, ફળ-
વાન તેમ અફળવાન, પ્રત્યેક વૃક્ષનાં મૂળ તો
પૃથ્વીના શાન્ત સમૈન હૃદયમાં એક સાથેજ
સજોડ ગુંધાયેલ છે.

અને એ ન્યાયાધીશો! સત્યનો, ધર્મનો
ને ન્યાયનો મહદભાવ વાંછનારા ન્યાયમંત્રીઓ
કહો, કહો, શરીરે પ્રમાણિક પણ આત્મે
અપરાધી એવા વિષે તમે કિયો ન્યાય ભા-
ખ્યો છો? શરીરે દણુનાર પણ આત્મે જાતે
દણુનાર વિષે કંઈ શિક્ષા ફરમાવશો છો?
કિયા દ્વારા છેતરતાર તથા તથા દમનાર, પરંતુ
જાતે દુઃખી ને છેતરાયેલ એવા વિષે કેવી
આત્મા ઉચ્ચારશો છો?

અને જેમના પશ્ચાત્તાપો ભુલ નિજ કૃત્યો
કરનાં ધણુ થણુ વધારે ઉંડા છે તેમને
કેવી રીતે શિક્ષશો?

એ પશ્ચાત્તાપજ તેમનો ન્યાય નથી શું?
અને એ ન્યાયપર જ તમારાં ધારાસાસો ગ્યા-
વાં થટનાં નથી શું? નિર્દોષ તેમ સદાયને
તોળી જેવા એ પશ્ચાત્તાપજ પુરતો નથી શું?

શાન્ત રાત્રિના એકાન્તમાં તેના યોગ
મુણુશે ને માનવમાત્ર તેને અનુસરી જાગશે
ને ઉરપ્રાણ કાંઈ અવનવું અન્વેષણ આદરી
રહેશે.

અને ત્યારેજ એ પ્રકાશમાં જગતનો
ન્યાય ઇચ્છનારાઓ! ત્યારેજ તમને જણુશે
કે સ્થિર ને પતિત હિલય એકજ છે; પરંતુ-
તાવિરમ્યા માનવ તથા તેથી પરના દેવી
ભાવવન્તા હિલય ન્યાયમાં એકજ છે;

અને મંદિરને ખૂણે ગોડવાયેલ પથ્થર
તેના પાયાના નીચામાં નીચા પથ્થર કરનાં
વધુ ઉંચો નથીજ."

હડતાળ

[એકાંકી નાટક]

: મુળ લેખક :

ચાલ્સ અસ્ટીન સ્કૉટલૅન્ડ

: અનુવાદક :

શ્રી કિશોર

સ્થળ : સ્વર્ગનું સર્વત્ર શિખર

સમય : ઇસ્ટમાં અસાધારણ હડતાળનો

[સ્વર્ગના સર્વત્ર શિખરે લગવાન, હસસ અને હુધ્ધ એક તરફ વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છે. વોલ્ટર, ટોમ પેઇન, રામેસેસ, રોબર્ટ ઇંગરસોલ, માર્ગેરેટ કુલર અને ખીન્ટો ટોમે વળી બેઠા છે. તેટલામાં રેડીઓમાં ગણગણાટ થવા લાગે છે.]

લગવાન

રોબર્ટ, શું છે એ?

ઇંગરસોલ

પૃથ્વી ઉપરથી વધારાનો સંદેશ આવે છે. “ઇસ્ટમાં મદન અસાધારણ હડતાળ-ક્રમ છેડીને નીકળેલા ૪૦ લાખ કામદારો-ઉદ્યોગવાદને ભયંકર ફટકો-બંધ પડેલાં તમામ પત્રો...”

વોલ્ટર

એ છેડેની ખબર કંઈક કીક છે.

ઇંગરસોલ

[પૃથ્વી ઉપરનો સંદેશ કહેવાનું ચાલુ રાખતાં] વત્રીર અસ્પષ્ટતા કહે છે કે એ કાયદેસર સ્થાપિત થયેલી મુખ્યવસ્થિત સરકાર સામે તો બળબે છે-અચ્છ કહે છે તે પ્રજાનું અંદર અંદરનું હુધ્ધ અને બળબે બને છે.

લગવાન

પણ એ બધું શાને માટે?

ઇંગરસોલ

કાસસાની ખાણોના માલિકો કામદારોના મહેનતાણામાં કાપકુપ, અથવા તો તેમની મજુરીના વખતમાં કંઈ પણ બદલા વિનાનો વધારો કરવા માગે છે. ખાણીઆ મજુરો કહે છે અમારાથી તેટલી રકમથી ટૂંકી શકાય તેમ નથી એથી તેઓ હડતાળ ઉપર ગયા છે; અને ખીન્ટ કોંગ્રેસમાં કામ કરનારા મજુરોએ તેમને ટેકા આપવા હડતાળ પાડી છે.

લગવાન

બસ, એટલું જ? એમાં બળવા જેવું શું છે? આમાં પ્રજાની અંદર અંદરની યાદની કે કાયદેસર સ્થાપાયતી કહેવાતી સરકારનો નાશ કરવા જેવું છે શું? શું ખાણીઆ કામદારોને કામ કરવાની ના પાડવાનો એ અધિકાર નથી?

પેઇન

ના. પ્રશ્ન તે આપણ ગુલામો છે, અને ગુલામોને કામ કરવાની ના પાડવાનો હક્ક નથી. એ તેઓ તેમ કરે તો તે બળબે

ગણાય છે, કાયદેસર સ્થપાયલી સરકાર સામે પ્રહાર મનાય છે.

વોલ્ટર

પરંતુ બ્રિટીશ કવિઓ તો કહે છે :
બ્રિટનવાસીઓ નહિં અને યુક્ષમ, કદી નહિં,
નહિં નહિં. Britons never, never,
never, will be slaves.

પેઇન

પણ તેઓ યુક્ષમ છે જ. તમામ કામ-
દાર વર્ગ કામકામ-સર્વ સ્થળે યુક્ષમ જ છે.
જેમના હાથમાં કુદરતી સાધનો ઉપર, તેમજ
જનતાની જરૂરિયાતોની વસ્તુઓ ઉપર
કાણુ હોય તેમના તેઓ યુક્ષમ છે.

ઇંગરસોલ

શું ? થોમસ ! ત્યારે અમેરિકાના પોતાને
ખાનદાન મનાવતા કામદારો પણ યુક્ષમ ?
અને પોતાના હાથ નીચેના મજૂરોની સ્વ-
તંત્રતાની પ્રત્યેક અગવળને જોઈ નિષ્કરતાથી
કચડી નાખતો સદાય તૈયાર હોય છે, તેજ
મોટા અધિકારીઓ—boss officials—પણ
યુક્ષમ ?

પેઇન

ઓહસ, તમે એ વાત જાણો પણ છે.

ઇંગરસોલ

હું તો જાણું છું, પણ એ લોકોને
ખબર નથી. ભારતી ભુક્ષમગારો કદી એ
વાત જાણના નથી.

પેઇન

માલિકોના પગમાં ખીંચે ખુંચે ત્યાં સુધી
ધીરજ રાખો, અને પછી જુઓ કેટલી
ઝડપથી પોલીસ અને માલિકોના દૂકાઓથી
ખુશ થનારા કુતરાઓ તેમના ટોટા પીસતા
તૂટી પડે છે તે ! અત્યારે તો તેઓ સ્વાથને
લીધું આંધળા થઈ, મૂડીવાદનાં હથિયાર બની
બેસા છે. કેમકે બન્ને પોતપોતાના સ્વા-
થમાં આંધળા છે.

વોલ્ટર

મૂડીવાદીઓનો વર્ગ જુદાજુદો જોવા છે. તે
દુનિયાની તમામ સારી વસ્તુઓની ઉપર
ઇંગ્લેન્ડ મેળવી તેને ગણી જાય છે. તેના
આંચળે કારકુનો, કામદારો, મધ્યમવર્ગના
માણસો અને ખુશામદથી તેમની મહેરબાનીને
પાત્ર થઈ પડેલા કામદારોના મુકાદમો અને
મેનેજરો વળગીને તેને ચૂસી રહ્યા છે. તે
લોકો કાંઈ ભૂખે મરતાઓ એ ભાંડણના
આંચળે વળગીને ધાવણ મેળવવા પ્રયત્ન
કરે છે, ત્યારે સદુથી પડેલાં તેની સામે
થાય છે. કેમકે તેમને એવો ભય હોય છે
કે ખીજના પેટમાં જેટલું ધાવણ જશે,
તેટલું તેમના ભાગમાંથી ઓછું થશે.

પેઇન

સાચી વાત. સાચી વાત. મધ્યમવર્ગ
અને મજૂર મુકાદમોજ મૂડીવાદીઓના મધ્ય
ટેકા છે. વાગ્યની બગવાના દુશ્મન પણ
એ એ જ વર્ગ છે.

ભગવાન

ઇંગ્લેન્ડના આ ઝવડામાં મને તો કશું જ
શુભવણુ ભરેલું દેખાતું નથી. આનો ઉપાય
તો સાવ સાદોને સરળ છે. માલિકોની
સંસેધ? આજો લઈ લો. એ આજોના
સરજનદાર કંઈ તેઓ નથી—હું છું. અને
મેં કંઈ તે એમને મારે જ બતાવી નથી.
તે તો પૃથ્વીપરના તમામ વતનીઓને સારૂ
સરજવામાં આવી છે. એટલે જનતાને સારૂ
તે લોકોની પાસેથી તે ખાણે લઈ લો,
અને જનતાની પાસેથી ખાણીઆ કામદારોને
પૂરેપૂરી રાહ અપાવો. શું આ સાદી વાત
નથી ?

પેઇન

તદ્દન સાદી અને સરળ. ઘોડાની પીક
ઉપરથી નીચે ઉતરવા જેટલી સાદી. એ
સર્વઆપી વિશ્વનિષ્ઠતા આપે કહી તે વાત

તો સાવ સાદી જ છે. પરંતુ મૂડીવાદીઓ અને મધ્યમવર્ગીઓ તેમ કરવાને બદલે કર ભરશે અને માનવરક્ત રેડનારા બળવા નોંતરશે.

ઈંગરસોલ

એ લોકો હડતાળ તોડવા માટે ઈંગ્લેન્ડનું તમામ સૈન્યબળ એકઠું કરી રહ્યા છે— પોલીસ, લશ્કર, કાફલો, વિમાનો...

પેક્ટન

અને તે ઉપરથી ખુલ્લે ખુલ્લું જણાય છે કે, ક્યારેયલા લોકોનાં કામથી માનવ સંહારી બળવા થતા નથી, પરંતુ માનવ સંહાર કર્યા વિના, ચોતે પચાવી પાડેલા

ખાસ હક્કમાંથી એક તમ્મ પણ ચસવાની ના પાડનારા હકીકા મૂડીવાદીઓ ક્યારેયલા વર્ગ ઉપરજે દુમકા કરે છે, તેને લીધે જ માનવસંહારી બળવા જન્મે છે.

ભગવાન

એ તો નરી મૂખતા કરતાં પણ વધુ ભીષણ કહેવાય. એ તો બહુચક્રવર્તી બણાય. [ઈસસ અને] મારા દીકરા, તું અને ગૌતમ હમણાં મનુષ્યોના બંધુભાવ વિશે શું કહેતા હતા? યાજ્ઞો, આપણે આ સ્વર્ગના ઉન્નત શિખરે બેસીને તેના અનંત અવકાશનો વિચાર કરીએ. [બધા જાય છે.]

“દરેક અકસ્મ વિદોષી સરકાર, પોતાને મતે જ્યારે એમ માને કે તેને આપખુદ સન્તા મળવાની જરૂર છે, ત્યારે તે એમ માને છે કે તેમ બનવું જ બેધએ; પરંતુ જોને સ્વતંત્રતા માટે સફળ પણ માન છે, તેવી કોઈપણ પ્રજા પોતાની સરકારને એવા અધિકાર આપશે નહિ.”

જે. રામ્સે મેકડોનાલ્ડ

“નોકરશાહીના ઇતિહાસમાં છેલ્લું પ્રકરણ તે દમનનીતિ છે.”

જે. રામ્સે મેકડોનાલ્ડ

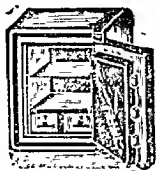
તમારા મિત્ર અને તેમનાં પત્ની વચ્ચે થયેલી તકરારના સંબંધમાં તમને સાક્ષી તરીકે બોલાવવામાં આવ્યા છે. વાર કહો, તમે તકરારના આરંભથીજ ત્યાં હાજર હતા?”

“અરે હા, હું તેમની હાજર ક્રિયા વખતેજ હાજર હતો.”

ચોમાસાનો વખત હતો.

શિક્ષક: બોલો પૃથ્વી ક્વેલી હોય છે?

છોકરો: સાહેબ કીચડવાળી અને લપસી પડાય તેવી!

વહુન સેફ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપાનું

આગ, ચોર અને ધાડપાડુઓના ત્રાસ સામે બચાવ કરનારી તીક્ષ્ણીઓ અને સ્ટીલ પ્લેટોના કૃષ્ણીનેટા. જેવાં કે કાચવાલા દરવાજા તથા અંદર કાચરપરફ તીક્ષ્ણીવાળા નાની મોટી દરેક સાઈઝવાર તૈયાર મળે છે તથા મનપસંદ બનાવી આપવામાં આવશે.

એક વચ્ચત ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરો.
અમારી એકલા તીક્ષ્ણી ધૈય ૨૪x૧૮x૧૮ ઇ. ૮૫.
લાય માટે સચીત્ર ફેટલોગ મફત મંગાવો.

શે ૩૫-સે-ડાઉસ્ટ રોડ, મુંબઈ નં ૪. બ્રાંચ-૩૫૫, શુક્રવાર પેઠ પુના સીટી.

ઇનકમટેક્સની ચાલી-

“ડી” ફોર્મ મળે તો તુરત નીચેના ઠેકાણે મળો

ચુનીલાલ કરસનદાસ
ની કું.

ઇનકમટેક્સ એક્સપર્ટ્સ.

ઓફીસ: બોરીબંદર ત્રામ જંકશન, એમ્પાયર બીલ્ડીંગ,
પહેલે માળે, ૧૪૬ હોરનબી રોડ, ફોટ, મુંબઈ.

ટેલ. નં. ૨૩૩૫૪.

હૃદયનો સંતોષ

મીઠાઈની પસંદગીમાં

ખરેખર તમારે તાજાં ધીની, સોરમદાર, મીઠા મેવા મસાલાથી બરપૂર દરેક દરેક જાતની પચરંગી મીઠાઈની વ્યાજબી દાંતે મોજ હિંગવળી હોય, હૃદયનો સંતોષ ખરેખર મેળવવો હોય તો ઓર્ડર કરો:-

જગમશહુર

એમ. કરસનદાસ બરફીવાલા અને મીઠાઈવાલા,

સી. પી. ટેન્ક, શ્રીકાન્ત મેન્સન, મુંબઈ.

અમર જતીન

: લેખક :

શ્રી સીતારામ શર્મા

શા હીવાદની એડી નીચે કચડતી
જૂંઠાતી માતૃભક્તિને સ્વતંત્ર ભવાના
એને દેશે કોડ હતો; એ સ્વતંત્રતા વિના
મૃત્યુ ન જ મળી શકે એની એની દૃઢ
માન્યતા હતી. અને તેથી તે સ્વતંત્રતા માટે
પોતાની કુરબાની માટે આ આઠ વર્ષનાં
તપ તપી રહ્યા હતા.

સૈનિક સમુજીવન
એજ મારું જીવન હો;
સૈનિક સમુજીવન;
એથીજ હિંદ સ્વતંત્ર હો.

એ એના જીવન મંત્ર
હતો તે જતીન ૧૯૦૪
માં જન્મ્યા હતા. તેના
પિતા શ્રીયુત બંદ્રીમ
ચંદ્ર દાસ ત્યારે તો
દલકેતાના શામ બ્રા
રમાં રહેતા, પરંતુ એ
બાળીતું કાયસ્થ કુટુંબ
અગાઉ કાશીપુરમાં
રહેતું, અને તે સ્થાન
બ્રિટિશ સરકારે બંદુકો
બનાવવાના કારખાના
માટે ખાલી કરાવ્યું
ત્યાં સૂધી જતીનના
પર્વ પુરુષો કાશીપુર
માં જ રહેતા હતા.
જતીનના દાદા મહેન્દ્ર
નાથ દાસ. બ્રિટિશ સરકારના તંત્ર નીચે
મુસ્લિમ હતા.

અમરે જતીન

જે મરિને અમર બની ગયો

દેશ સેવામાં ઝુંકાવું

જતીનનું લાડીનું નામ 'એન્ડો': ૧૯૨૧
માં તેણે મિટ્રિકની પરીક્ષા આપી અને
આશુતોષ કોલેજમાં ગયો ત્યાં સુધીનાં
સત્તર વર્ષ એણે શાંતિમાં ગાળ્યાં; પણ એ
શાંતિ સાચી શાંતિ નહોતી એના અંતરમાં
પરધીન હિંદની ગુલામી ખૂબ ખૂંચતી
હતી; એથી જ અસહકારની પહેલી જ
હાલકે તે આશુતોષ કોલેજ છોડીને નીક-
ળ્યો અને પશ્ચિમ દલકેતા મહાસભા
સમિતિની સેવક સેનામાં તે ભરાયો.

હિંદની જનતા ત્યારે
ખગલણી ઉડી હતી;
કળા કાપદાના ધા હથ
તાળન હતા, મોન્ટ-ફોર્ટ
સુધારા હિંદ ઉપર
લાઘવામાં આવ્યા હતા,
દેશીઓનાં અપમાનોની
પરંપરાથી ચારે દિશાએ
ઉમ્ર ફોધની, જવાલાઓ
સળગી રહી હતી. એ
જવાલાઓનાં ભુસ્સાને
બીજે રસ્તે વાળવા
ગાંધીજીએ અસહકારનો
કાર્યક્રમ હિંદ સમક્ષ
રજ્યું કર્યો. જતીને
દેશસેવાની એ તકને
ઝડપી સીધી અને
૧૯૨૧ માં પશ્ચિમ
લાડીઓના સંકટ નિવારણમાં મચી પડ્યો.

જેલ યાત્રાનો આરંભ

ત્યાંથી જતીન પાછો આવ્યો કે તુરત જ તેને સવિનયલંગના ગુન્દા માટે પકડવામાં આવ્યો, જેલયાત્રાનો આરંભ ત્યારથી થયો. પરંતુ તે વખતે તો તેને માત્ર ચાર જ દિવસ પછી છોડી મકવામાં આવ્યો.

પંથમાં અનેક વિધ્ન ઉભાં થાય છે. પોતાનો 'ખેન્ડો' અસહકારની ચળવળમાં લમે તે જોવા બંદીમ બાણુ તૈયાર ન હોતા. તેમણે પુત્રને સમજાવ્યો, ખેન્ડોને પિતા તરફ માન હતું, પણ પરાધીન માતૃલભિ તરફ એને સવિશેષ માન હતું. બન્ને અડગ રહ્યા, પુત્ર અસહકારના વ્રતમાં, પિતા પોતાના

જતીનની ગૌરવભરી યાદમાં

મુંબાઈની સન્મારીઓનું શોકસ્તરપસ

પિતાનો પકકાર

પણ દેશભક્તિના માર્ગ કાંટાળા છે. અપ-ભોગ અને બ્રહ્મદાનના માર્ગના પ્રવાસીના

વિરોધમાં. પરિણામે પિતાએ પ્યારા પુત્રને ઘરમાંથી હાંપી કાઢ્યો.

સત્તર વર્ષનો જતીન તેથી ડરે એટલો કાચી માટીનો ન હોતો. પિતાના ઘરનો તેણે

ત્યાગ કર્યો—ત્યારથી મદ્યસભા સમિતિની કચેરી એતું નિવાસસ્થાન બની. એ બેઠવાળા અંધારા મચ્છરથી ઉભરાતા મકાનમાં જતીન રૂત્રે સૂતો, દિવસે તેમા બેસી સમિતિનું કામ કરતો, ધુરસદ મેળખી એકાદ બે બાળકોને લાણુની દરોકે રૂપિયાં કમાઈ લેતો. કલકત્તા જેવા શહેરમાં દર રૂપિયા જેટલી રકમમાં જીવન કેમ નિભાવી શકાય?—પણ સિદ્ધાંતની પાછળ ધુરજીન થનાર સિપાંકીની છંદગી ગાળવાના અભિ-લાષી જતીનને અગવડ હેરાન કરી શકી નહિં. અનેક વખત ચણુ અને મમરા ફાફાને હોટી પાણી પી તેણે દિવસે ગુજરી લીધા, પણ માતૃભૂમિનું કામ ન ચૂક્યા. ગમે તેમાં સંકટના સમયે પણ તેના હૈયાની લિંમત અને મુખ ઉપરનું હાલ્ય એ બે તો ઓસર્યાં જ નહોતાં.

ખીજ વખત તુરંગમાં

પછી તો નોકરશાહીએ ઝાસવધારીએ સાથે પોતાનાં તમામ શસ્ત્રો ઉગામ્યાં. ધર-પકડોની પછી તો સીમા જ ન રહી. દેશ-યંત્રુના સિંહનાદે બંગાળી નૌજવાનોનાં દિલની લાગણીઓમાં દેશસેવાની જ્વલંત જ્યોતિ લગભગવા માંડી હતી. નોકરશાહી એ જ્યોતિને ખુઝવી નાખવા મિથ્યા ફાંફાં મારતી હતી. તેણે સ્વયંસેવકોની દૂદડીઓને ગેરકાનૂની બંધેર કરી. જતીન ત્યારે સ્વયં-સેવક બન્યો અને ફરીથી તે સરકારી મહેલનો મહેમાન બન્યો. આ વખતે તેને એક મહિનાની સાદી કેદની સજા થઈ.

વારંવાર જેલયાત્રા

પરંતુ જેલ યાત્રાનો નોકરશાહીનો હર જતીનને ઝગાવી શકે તેમ ન હતો. એક મહિનો તો જોતજોતામાં પુરો થઈ ગયો.

જતીન તે પછી બહાર નીકળ્યો અને રાષ્ટ્ર-સેવાનું કામ બન્યાંથી બાકી મુકાને તે જોડા ગયો હતો તે ત્યાંથી જ શરૂ કર્યું. પણ જે જતીનને બંગાળી બાણુ નહિં ઓળખી શકેલા તેને આશાક નોકરશાહી પિછાની ગઈ હતી. તે એને વધુ વખત છૂટે કેમ રહેવા દઈ શકે?

૧૮૨૨ માં વિદેશી માલના બહિષ્કારની ચળવળ શરૂ થઈ ગઈ હતી. એ ચળવળ-માંજ બ્રિટિશ વ્યાપારના મર્મભાગને ભાગંદર ફટકા પડે તેમ હતું. એ તો નોકરશાહી કેમ જ સાખી લે? એક દિવસ બંગાળઝરમાં જતીન પોતાના છ સાથીઓ સાથે એકા કરી રહ્યા હતા, તે દિવસે તેમને પોલીસ ગિરફતાર કરી ગઈ. આ વખતે નોકરશાહીએ જતીનની સેવાની કદર કરી: તેને ત્રણ મહિનાની સાદી જેલની સજા દેશાઈ. આ સજા બોગવવા જતીનને ટુગડી જેલમાં મોકલવામાં આવ્યો; ત્યાં જેલના અધિકારીઓએ તેની સાથે ઘણું જ ખરબ વર્તન રાખ્યું. પરિણામે તે બન્યારે એ તપ પુરું કરીને નીકળ્યો ત્યારે તો હાડપિંજર જેવો બની ગયો હતો.

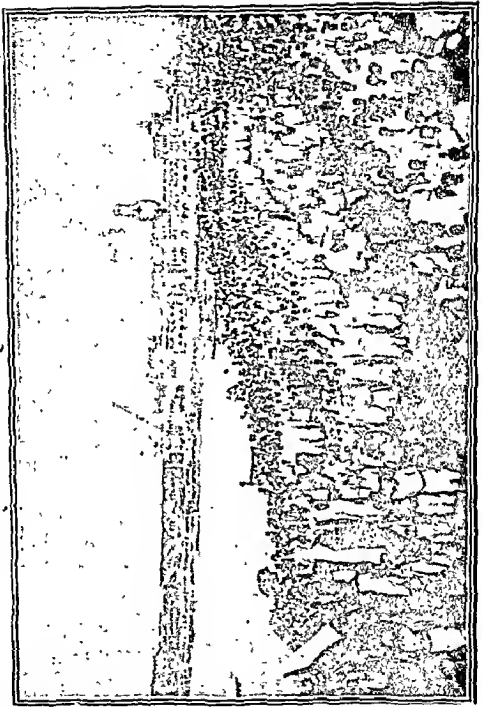
પિતા આખરે પીગળ્યા

બંગાળી બાણુના દિલમાંથી હજી બેન્ડોનો વાંક પીસાયો નહોતો. જતીન દેશસેવામાં એ બધું ભૂલી ગયો હતો. ટુગડીથી આવ્યા પછી તેનું શરીર ન આદ્યું. તે માદો પડ્યો. દોઢ મહિનો એને પથારી સેવવી પડી. કલકત્તામાં જ પિતાનું ઘર હતું, પણ દેશસેવાના રસિયા જતીનને પિતાએ દેશવંદે દીધેલા તેથી તેણે મહાસલા સમિતિની કચેરીમાં જ મંદવાડ વિતાડ્યો. ૧૮૨૩ માં આ દેશભક્ત દેશની પ્રશંધિતતા ડીઝાવવા ધરની મોહિની ત્યજી, તે ઘરનો મટી દેશનો બન્યો અને અંતે

જતીનના શબ્દને લાઘાસની ગળતોળું. દેશ્ય. માન

ગયો ત્યારે કેદ બનીને-આવ્યો ત્યારે અમરમુકત બનીને

હવતાં જશે નોકશાહીને મુંગવી. મરંને જશે સાંઝાજય મૂળવ્યુ; તે અમર જતીને માતૃભૂમિ બંગાળનું આખરી માન

દેશનો જ બનીને પડ્યાં. પણ ત્યારે તો એ વાતની કોને ખબર હતી ?

જતીનનો આવો મંદવાડ બેઠા પિતાનું હૃદય પતવ્યું; તેમણે પુત્રને ફરીથી હૈય આંધ્યા, તેમણે દેશવટે એકલેલા પુત્રને ફરીથી

ચોતાના મહાનમાં રહેવાને નોંતર્યો.

વળી પાછો જતીન. આશુતોષ કે તેજમાં જોડાયે, પણ કોંગ્રેસનો વખત આવે. હવતાં બાકીના વખતમાં એની માતૃભૂમિની સેવા આવૂ જ હતી.

મહાસભા સમિતિના મંત્રી

૧૯૨૪માં જતીનની દક્ષિણ કલકત્તા મહાસભા સમિતિના ઉપમંત્રી તરીકે વરણી થઇ. એ કામનો ખોજો જતીને પુરેપુરા ઉત્સાહ અને અધિક સેવાથી ઉપાડી લીધો. આ વખતે તેણે 'તરણ સમિતિ' ની સ્થાપના કરી. આ સમિતિનો હેતુ, વિધવાઓ તેમજ અશક્ત માણસોને મદદ કરવાનો હતો. આ સમિતિના સભ્યો પ્રત્યેક રવિવારે ઘૂડે ઘૂડે લિપ્પીને બેઠકનાં સાધન એકઠાં કરી લેતા. સમિતિને અંગે એક વાચનાસભ્ય અને વ્યાયામ શાળા પણ ચલાવવામાં આવતાં હતાં.

ઉત્તર ખંગાળ રેલના કપૂરી રિખાતુ' હતું ત્યારે જતીનને સંકટ નિવારણ માટે પરીસારનું થાણું સૌપાત્રું હતું. ત્યાં તેણે પોતાની જાત સામે નહિં લેતાં, સંકટમાં ફસેલાં લોકોની સેવા બંધ નહીં. ત્યાંથી આવ્યા પછી વળી પરદેશી કાપડ સમેતી ઓછી કરતાં તે નોકરશાહીના કોથનો ભોગ થઇ પડ્યો. અને આ વખતે તેને ૭ મહિનાની સખત જેલ મળી.

નવરહેદી ધમ્મો.

એ ૭ મહિના પણ તે પસાર કરીને આવ્યો. તે વખતે સ્વરાજ્યપાટી માટે દેશ-બંધુ દેર દેર ધુમી રજા હતા. જતીન કંઈ નવરો ખેસે? તેણે ૧૯૨૫ માં એ કામ ઉપાડી લીધું. એ વર્ષે પણ તેની મદદ-સહા સમિતિના ઉપમંત્રી તરીકે ફરીથી વરણી થઇ હતી.

૧૯૨૫ ના નવેમ્બરની પાંચમી તારીખે કાળમીંદ મધરાત્રિએ જતીનને તેનાં મક્કનમાંથી 'ખંગાળ ઓડીમન્સ' ની રૂથે પકડીને ઉઠાવી જવામાં આવ્યો. આ વખતે સરકારના નવરહેદી તરીકે તેણે ત્રણ વર્ષ

ગાળ્યાં. આ ત્રણ વર્ષના જેલ જીવનમાં પણ જતીન માટે નવો જ ઇતિહાસ રચાતો હતો. પહેલાં જતીનને કલકત્તાની પ્રેસીડન્સી જેલમાં પુરવામાં આવ્યો. ત્યાં થોડો વખત ગર્ખાને વળી એની મિદનાપુર બદલી કરી. મે મહિનાના ધીકના જવાણામુખી જેવા લખકર તાપમાં તે મિદનાપુરમાં મહિ પડ્યો, એની એ માંદગી છેલ્લી જ નિવડશે એમ ધારવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ સાચી-ઓની સતત શ્રમભરી સેવા મુશ્કેલીથી તે મૃત્યુનાં મુખમાંથી પાછો આવ્યો. આ પછી વળી તેને સારવાર માટે સેન્ટ્રલ જેલમાં લઇ જવામાં આવ્યો અને આરામ થતાં જ ડાકાની સેન્ટ્રલ જેલમાં ધકેલ્યા. કલકત્તાની જેલમાં ધૂપા પોલીસના કપેસ્ટલ સુમિત્રેન્દ્રેન્દ્રનું ખૂન થવાથી હતેનની આ બદલી થઇ હતી.

રૂવમાન માટે સંઘામ

ડાકામાં જતીનને બહુ તાવવામાં આવ્યો, પણ ત્યાં એનું ખમીર ઝળક્યું, ડાકાથી થોડા વખતમાં એને મૈમનસીંગની જેલમાં બદલવામાં આવ્યો. એ જેલમાં લેફ્ટેનન્ટ કનૅલ ઓ'બ્રાયન નામનો ઘરડો હરકરી અધિકારી હતો. તે પોતાને લેતાં જ પ્રત્યેક કેદીને ઉભા થઇ જવાની ફર્જ પાડતો, જતીનનો સ્વતંત્ર આત્મા આમાં માનવતાની દ્રષ્ટિએ હિંદીઓની પ્રતિષ્ઠાનો એકબી ભંગ લેઇ શક્યો. પણ ઓ'બ્રાયન તેને એમ કેમ જવા દે? એને તો હિંદી-ઓની અપ્રતિષ્ઠા મિલે હતી, જતીનને એ પ્રતિષ્ઠા સાચવવી હતી. ઓ'બ્રાયને તેને એક દિવસ ગંદો ગાજો દીધો અને પછી તો બંનેની વચ્ચે હાથો હાથનું યુધ્ધ જામ્યું; પણ જતીન એકલા અને કેદી હતો, ઓ'બ્રાયન અનેક લાદતી મારાઓથી ઉત્તરતી જેલનો અધિકારી હતો. જતીન ઉપર

એના મારા તૂટી પડ્યા અને તેને લગલગ મુઝા જેવો બનાવી મૂક્યો.

અપવાસનો આરંભ

પરંતુ એટલાથી કંઈ ગોરા અમલદારનો આત્મા સંતોષાય? જતીન ઉપર હુમલો કરવાના, ખરાબ વર્તણૂક રાખવાના અને એવા બીજા અનેક અપરાધોનું આરોપણ થયું; અને તેની સામે કામ ચલાવવામાં આવ્યું. જતીને આ અન્યાયની સામે પડકાર કર્યો—તેણે જેલમાં પહોંચ વહેલા અહિં અપવાસ આદર્શ. અન્નજળ વિના તેવીસ દિવસ મુધી જતીન અણુનમ—અડગ રહ્યો, એની અડગતાએ અંગાળ સરકારનાં સિંહાસન ડોલાવ્યાં, પેલા લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ ઓ'બ્રાયનને જતીનની માફી માગવી પડી, હિંદીઓની પ્રતિષ્ઠાને ફોકરે ઉગ્રવવા માગનાર સુલ્તાંન ગોરાને પોતાની પ્રતિષ્ઠાને જતી કરી. હિંદીની પ્રતિષ્ઠા સ્વીકારવી પડી: જતીને ત્યારે જ અન્ન જળ લીધાં.

પણ નોકરશાહી એ ભયંકર અપમાનને ગણી જઈ શકે ખરી? હૈયામાં ભરી રાખેલા એનો વિરાગ્નિ વળી પાછો ભભૂકી ઉઠ્યો, વેરની વસુદ્ધાત લેવાનું શરૂ થયું. જતીનને પોતાના પ્રાંતમાંથી, સ્વજનો અને મિત્રોના વાત્સવરણમાંથી દૂર દૂર—પંજાબની મીઆંવલી તુરંગમાં ધકેલી દઈને તેનો આરંભ કરવામાં આવ્યો.

સંકટની પરાકાષ્ઠા

મીઆંવાલી જેલમાં તો તેના સંકટની સીમા જ ન રહી. તેને અનુકળ ખોરાક, અનુકળ સાધન કે અનુકળ વાત્સવરણ અધાથી દૂર રાખવામાં આવ્યા. અંગાળના વનનીને પંજાબની આ સખત તાપચળી.

તુરંગમાં જ્યંત નકે ચાતાનાનો જ અનુભવ થાય છે. જતીન અને તેના સ્પૃધાઓની તંદુરસ્તી ઉપર આની ભયંકર અસર થઈ, તેઓ હાડપિંજર જેવા બની ગયા; તેમનાં સ્વજનોને મળવા દેવાની ના પાડવામાં આવી. આમ છતાં ઉનાળાની શરૂઆતના દિવસો તો તેમણે જેમ તેમ વિતાવ્યા, પણ ચૈત્ર-વૈશાખના ધરા ધીખવી નાખનારા દિવસો ખારી ખારણાં વિનાની અધારી ઓરડીમાં જતીન અને તેના સ્પૃધાઓને જીવના સગાવાની મૂકવા જેવા થઈ પડ્યા. અહિં સંકટ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચ્યું અને વળી અનંશન વ્રત આરંભવાનો તેમણે વિચાર કરવા માંડ્યો.

નાની બહેન મૃત્યુને બિછાને

જતીનને એક નાની બહેન હતી. બહેન ઉપર મોટાભાઈને બહુજ પ્રીતિ. તે એ જ અરસામાં માંદો પડી. માંદગી ગંભીર હતી. જતીને બહેનને છેલ્લી વખત મળવા જવા દેવા માટે વારંવાર માગણી કરી, પણ દરેક વખત તેનો ઇન્કાર કરવામાં આવ્યો.

જતીનનો નાનો ભાઈ કિરણ પણ ત્યારે ધૂંધે ન હોતો. આ દશામાં બહેનની પુરતી સુત્રધા થઈ શકી નહિ. પરંતુ મીઆંવાલીથી જતીનને અદમ્યા વિના ફૂટકોજ નથી એવું જ્યારે નોકરશાહીને દુલાયું અને તેને કલકત્તા લઈ જવામાં આવ્યો ત્યારે, મૃત્યુને બિછાને પોલી બહેનની પાસે રહેવાની જતીનને ફૂટ અપાઈ.

એ ફૂટ હતી?—સખત પોલીસ પહારા નીચે જતીનના ઘરને જેલ બનાવી મકામાં આવે તે ફૂટ કેવી?—છતાં એટલી ફૂટ પણ છેવટ મુધી નોકરશાહી નિભાવી ન શકી. થોડા દિવસ પછી વળી તે ફૂટ પડી એવી લેવાઈ અને જતીનને વળી ચિતાઓ-ગંગા નાનકડા પરવાર વિનાના ગામડામાં

નગરકેદરમાં આવ્યો. લાંબને ઉપાડી ગયા પછી મોટાભાઈ મોટાભાઈના પોકારથી એક સુધ્ધી નાખતી જતીનની પ્રિય ખડેનનો આત્મા ઉડી ગયો.

નાની ખડેનનું આ મૃત્યુ જતીનના પ્રેમાળ હૃદયને ભયંકર આધાન સમુદાય પડ્યું. છતાં એ વીર નરે, જ્યવન્ત ધર્મથી એ દુઃખ પણ વેડી લીધું.

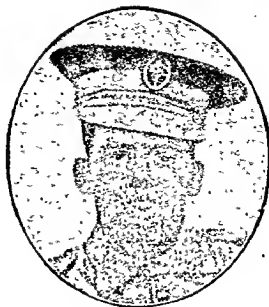
તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮ ના દિવસે જતીનને નગર કેદમાંથી મુક્તિ મળી.

જતીનનું હાડપિંજર

ઘેર આવ્યો તે જતીન નહિ—એનું હાડપિંજર. એનું સ્વાસ્થ્ય હુંદાઈ ગયું હતું; જ્વરમાત્રાના ભયંકર ત્રાસે એની સ્મરણશક્તિ ઉપર માઠી અસર કરી હતી; એનાં મીઠાશથી ઉમરાતાં નવનોનાં તેજ થલે અંશે લગ્નગુણ ગયાં હતાં, એની વાચા થઈ ગઈ હતી. ઉપરાંત મા વિહંગી ખડેનના મૃત્યુના દુઃખ દૈયામાં નિરંતર ડાખતા હતા. તેમ છતાં તેણે મહી સડી શક્તિ સ્વયં દેશસેવાનું કાર્ય ઉપાડી લીધું.

રાષ્ટ્ર સેનાનાં શમણાં

જતીને જંગમાં રાષ્ટ્રસેનાનાં શમણાં સેવ્યાં હતાં; જંગમાંથી ઘૂર્યા પછી તે શમણાંને મર્તિમંત બનાવવા તેણે કાચથી સેનાદળની રચના માટે પ્રયત્ન શરૂ કર્યા—અને સિસ્યોમાં ન્યારે કક્ષકતામાં મહાસમાની બેઠક મળી ત્યારે તે બંગાળી સ્વયંસેવકાની ફાળોને મેજર નિમાયા. આ વખતે તેણે મુખ્ય બહુ સચે મળીને અધિક સેના ઉણી—સ્વયંસેવકા જામવા તો ચેરીઆ, બકીંગ્ટન અને કીરગોરનાં ઘેરેઘેર રખાયે હતા. ૧૯૨૨ ના જાન્યુઆરી ૧૪ મીએ તેને પકડવામાં આવ્યા ત્યારથી જ

મેજર જતીન

રાષ્ટ્રીય સેના રચવાના એને હૃદયે ઢાઢ ઉગ્યા હતા. લાહોરમાં તેણે પ્રાણ છોડ્યા ત્યારે તેને મળવા જતાર મિત્રોને સ્વયંસેવકાની સેનાને ઇચ્છન ગમવા મારેના જ આખરી સંદેશ તેણે આપ્યા હતા. ૧૯૨૨ માં જંગ-ભ્રમણાએ જતી વખતે પણ તેણે કહ્યું હતું:

“કદાચ હવે હું પ.છા ન થે આવી શકું, પણ એટલું જ જો કે રાષ્ટ્રીય સેનાની કિશ્તચાલ ઇચ્છત રહે—તે તૂટી ન પડે !”

જતીને આયરીશ વિગત, ફ્રેન્ચ વિગત અને મેઝીની તેમજ ગેરીયાદીનાં ઇચ્છનને લગતાં પુસ્તકોમાંથી જ પ્રેરણા મેળવી હતી. રાષ્ટ્રની સ્વંત્રતા માટે તેથી તે અમુકજ અધિકૃત અધાઈ જતો નહિ—જે સાધનથી સ્વદેશ સ્વંત્ર થાય એ સાધનનો ઉપયોગ તેને માટે ધમ્ય હતા.

આખરી ધરપકડ

કક્ષકતા રોગેસની જુગાંબુની પછી વળી જતીન, કક્ષકતાની બંગાળી કોલેજના બી.એ. ના વર્ગમાં લખાઈ થયા. તે વખતે પણ છાત્રો કોમેસ કમિટીની કારોબારી

સમિતિનો તે સભાસદ હતો; દક્ષિણ દરકત્તા સમિતિનો ઉપમંત્રી હતો; તરફ સમિતિનો તે ઉપમંત્રી હતો, સ્વનંદિદ અને યુવક સંઘોની સંસ્થાઓ સાથે તેનો સંબંધ હતો, ઉપરાંત સ્વયંસેવકોની સેનાનું તેમજ શિક્ષણમંત્રીનું કામ પણ તેણે ઉપાડી લીધું હતું.

જ્ઞાતિ દાસે ઉપાડી લીધેનું ગ્રામીણ સેનાનું કામ સુવ્યવસ્થિત તેમજ વ્યાપક સ્વરૂપ લેતું જતું હતું. આરે તરફથી જ્ઞાતિના એ કામની પ્રશંસા થતી હતી; ગંગાજી ધારાસભાની છઠ્ઠી વર્ણી વખતે પણ સ્વરાજ્યરેતે સદે તેણે અષ્ટક થમ સે-ચો હતો, તેનાં ૫ વખાણુ થતાં દનાં, ત્યાં તે લાક્ષાહના મરણમાં જોતો હાય હતો તે સોનસના ખુનના કાવતરાને લગતા આરોપ માટે જ્ઞાતિને વળી તા. ૧૪ : ૬ : ૧૯૨૬ ના દિવસે દરકત્તામાં પકડીને લાંબા પસારી જવામાં આવ્યો.

સિદ્ધાંત માટે બાલદાન.

અહિં વળી દિંદોઓની પ્રતિષ્ઠા ગોરી નોકરશાહીને લાથે લગાવી બચાવવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો. ગમે તેવો અધમ ગોરો બપાનક ગુન્હો કરીને જેઠામાં જાય તેને, આ દેશના નર-પીરો-જે માતૃભુમિની મુકિત માટે પ્રયત્ન કરવાના ગુન્હા માટે પકડાયા હોય-કરતાં હોયી જાતનો ખેરાદ, સુધા-રહેવાની અને કપડાંની સરી સગવડ અને વધુ છુટછાટ મળે, એ અપમાન ભગતસીંગ અને બટુકેશ્વર દત્તથી સાંપી ન શક્યું, તેમણે તે જોદ નિષ્કારવા નોકરશાહીને વારંવાર કહ્યું, પણ આપખુદીથી વતંચા ટેકાવણી નોકરશાહી એમ કંઈ સમજે? આથી ભગતસીંગ અને બટુકેશ્વરે અપવાસ આદરીને સત્યાગ્રહ શરૂ

કર્યો. જ્ઞાતિને તેમની માગણી વાગ્યાની લાગી, તે પણ તેમની સાથે જોડાયો.

જોડાતી વખતેજ તેણે કહ્યું: “છવટ સૂધી હું આ ઝડત લડીશ—I will fight-it to the finish.” એજ શબ્દો તેણે સાચા પાડી બતાવ્યા. નોકરશાહીએ એના અંત સમય સંધી ગુલબખટપટ અને ગોરી પ્રતિષ્ઠાનો ધમક બનાવ્યો, પણ જ્ઞાતિન સ્વનંત્રતા છવટા નીકળેલા દિંદો નવ જવા નોંધા સંસ્થા પ્રતિનિધિ હતો, તે કેમ હો? સર્વેજ પણ નમતું મૂકી સિદ્ધાંતની યાજ્ઞ તમાં સમાધાન કેમ શોધે? દિંદોઓની પ્રતિષ્ઠા ખાતર આત્મ બલિદાન દેનાર એ નરસિંહ મૃત્યુ સમયે દિંદો તરીકે જ અમર બની ગયા. તે થોડક મદિના પડેતાં નોકરશાહીની આંખમાં ઘા કરી મેલો હતો, હવે તેણે દિંદોની તેવીસ કોટિ જનનાનાં હૃદયમાં સ્થાન મેળવ્યું છે. જ્ઞાતિન છવટો હતો ત્યારે નોકરશાહી માટે તે જેટલો ભયંકર ન હતો, તેટલો તે અમર બનીને નોકરશાહી માટે ભયંકર થઇ પડ્યો છે. જ્ઞાતિનના છવટા જે નોકરશાહી ચોરી-ગોરી પ્રતિષ્ઠાને પંખાળવામાંથી પાછી નહોતી હતી, તેને જ્ઞાતિનના અમર બલિદાને નમાવી-જ્ઞાતિનની કુરબાનીએ દિંદો જેઠામાંથી ગોરી પ્રતિષ્ઠાનો નાશ થોડો, જ્ઞાતિનનું અમર બલિદાન એજ રીતે દિંદોમાંથી દિંદોઓની પરાધીનતાનો નાશ કરશે.

સાચેજ તે પીર પુરુષનાં વાક્ય સાચાં પડશે:

સૈનિક સમુ જીવન જોજ
મારું જીવન હો,
સૈનિક સમુ મૃત્યુ; એથીજ
હિંદ સ્વતંત્ર હો.

સમાજવાદનાં પાદચિહ્નો

: લેખક :

શ્રી ખંડાલાલ દેસાઈ

સમાજવાદનાં ઇતિહાસમાં સેન્ટ સાધમન અને તેના શિષ્યોનું સ્થાન ઉચ્ચ છે. યંત્રવાદના પરમ પૂજારી સેન્ટ સાધમને આદર્શ સમાજના સ્વપ્ના રમ્યાં હતાં તેની ઇતિહાસના ધગતરમાં ભારે અસર થઈ હતી. તેના શિષ્યોએ ક્રાંસના રાજકારણમાં સક્રિય ભાગ લઈને આર્થિક અખતાગઓ ક્યાં હતા. ખાનગી મિલકતની સંસ્થાની સામે પ્રથમ કલમ ઉપાડનાર પણ તેઓ જ હતા. કાર્લ માર્ક્સ અને બીજા સમાજવાદીઓ સુધ્યાં તેમનું ફલ સ્વીકારે છે.

[લેખક : બીજા]

સેન્ટ સાધમન અને તેના શિષ્યો

ફ્રેંચ વિપ્લવના દિવસો હતા. યુગોની ફેં જીર્ણ પ્રજાસિક્ષા જમીનદોસ્ત થતી હતી. ઐમેર નવસૂઝિના નવઅંકુર તત્ત્વચિંતકને વિદ્વજ કરી મૂકતાં હતાં. તે યુગમાં સેન્ટ સાધમનનો જન્મ થયો હતો.

તે ઉમરવ કુટુંબનો નખીયો હતો; સાદ સિક્કાંતો શિયિત હતો. સોળ વર્ષની લુલ્લાન વયે અમેરિકાના સ્વાતંત્ર્ય યુધ્ધમાં તેણે ભાગ લીધો હતો. ફ્રેંચ વિપ્લવને અંતે આ અમીરજનકાની અમીરાત ગઈ, અને તે બિખારી બન્યો, પરંતુ જમીનના સદામાં તેનું અણે-ભાગ્ય ખુલ્યું, અને સારો ધનસંચય કર્યો. વિપ્લવની અશાંતિમાં જોડના દરવાજા પણ તેને જોવા પડ્યા, પરંતુ તેનો તરતજ છટકો થયો. તે ધણીથી તે પોતાને “નવયુગનો સદેશવાદક” માનવા લાગ્યો.

તે શીઝમુક હતો-અનન્ત અવકાશમાં વિહરવાનો તેને શોખ હતો, અને છતાં

નિત્ય જીવનની કઠોર તોપણ, ‘સત્ય ધટના’ અને સત્કારવાની તેને હોંસ હતી. પરિણામે તેની વિચારસૂઝિ ખરબચડી, છતાં સુકોમળ બની રહી છે.

સમાજનું સૈખ્ય તેનો અંતિમ આદર્શ હતો. આવા એક આદર્શસમાજની મનોદર સૂઝિ પણ તેણે રચી હતી. ફ્રેંચ વિપ્લવના મન્થન કાળનું સચોટ દિગદર્શન તેમાં થતું હતું. અર્થશાસ્ત્ર અને આદર્શવાદના સંદર્ સંબંધિતો એ નમૂનો હતો.

પરંતુ તેનો જીવનપંથ ઘેરા રંગોથી રંગાયો હતો. દામ્પત્ય જીવનનો લ્હાવો લેવા જતાં તેનો સંસાર વિષમય બન્યો, અને દૂંક સમયમાં તેને ‘તક્કાક’ લેવાનો વખત આવ્યો. ઇ. સ. ૧૮૦૫ પહેલાં તેની ખચી ખૂટી, અને પોતાના જ એક નોકરનો તેને આશ્રય શોધવો પડ્યો. પાછળથી તેને ચેન્શન મળ્યું અને મિત્રોએ પણ મદદ કરી અને છતાં ઇ. સ. ૧૮૨૩ ની સાતમાં એક

મિત્રે તેને આપવાતમાંથી ઉગાર્યો. ઇ. સ. ૧૮૨૫ ની સાલમાં અનેક શિષ્યો અને મિત્રોના પરિવાર મૂકીને તે પરણેક સિધ્ધાઓ. તેના જીવન દરમ્યાન પુસ્તકો અને પત્રિકાઓ દ્વારા પોતાનું વિચાર-મંથન સમાજ સમક્ષ વખતો વખત તેણે રજૂ કર્યા હતાં.

શરૂઆતના જીવનમાં ધર્મભાવના અને વહેમની સમાધાનના કરીને સમાજના નૈતિક જીવનના નવાં મૂલ્ય તેણે આલેખ્યાં, પરંતુ પાછળથી અર્થશાસ્ત્ર અનેક રાજ-કારણના પરીમિત ક્ષેત્રમાં પોતાનો મનો-આપાર તેણે મર્યાદિત કર્યો હતો.

યંત્રવાદ

તેનું અર્થશાસ્ત્ર એટલે ઉદ્યોગવાદ [યંત્રવાદ]ની પરમપૂજા, તેની વિચાર-સૃષ્ટિ કેટલી અશક્ય હતી લગ્ય અને મનોહર ! તે હશે છે :

“ધારો કે કાંચે ક્રાંસના ૫૦ યુનિટ દાકતરો, ૫૦ રસાયણશાસ્ત્રીઓ, ૫૦ આગેવાન શરણે, ૨૦૦ વ્યવહાર વેપારીઓ, ૬૦૦ ખેતીશા ખેડૂતો, અને સંખ્યાબંધ અનુભવી હુદરો વગેરે વગેરે મરણ પામે તો સમાજની ઉત્પાદન શક્તિના આ સ્તંભો જતાંની સાથે સમાજ નિઃપ્રાણ અને નિર્બળ બની રહેશે; અને જ્યાં સુધી નવા સ્તંભો પાકે નહિ ત્યાં સુધી તેને પરવશ રહેતું પડશે.

“હવે બીજા દાખલા લઈએ: ધારો કે ક્રાંસના સર્વે વેપારીઓ અને શરણે, વિરા-તીઓ અને કારખાનાવાળાઓ સ્વમકુલમાં રહે, પરંતુ એકજ સાથે ખુદ રાજના ભાઈનું અવસાન થાય, સર્વે પ્રધાનો યમદૂત શોધે, ધારધુરધરો પરણેક પરવરે, સૈનિકો અને શૂર મુઠારો રવગે સીધાવે; અને ધર્મા-

ચાર્યો અને અમીર ઉમરાવો સર્વે યમશરણ થાય તેથી પ્રજા શોકાન્વિત તો જરૂર થશે. - પરંતુ સમાજનું કાય ૨૪૫૫ અટકશે નહિ.”

અર્થશાસ્ત્રના ઇતિહાસમાં આ ચિત્ર “Saint Simon's Parable” ના નામથી અમર થઈ ગયું છે.

સમાજનું આભૂષણ

આનો ભાવાર્થ ચોક્કસ છે. શાસનતંત્ર માત્ર સમાજના આભૂષણ રૂપ છે-સમાજ એ વગર નબી રહે છે, જ્યારે શરણે, વેપારીઓ, વિરાનશાસ્ત્રીઓ વગર સમાજ પાંગળો છે-ખરેખત શાસકો તો તેઓજ છે, એમ કહેવાનો તેનો ઉદ્દેશ છે.

સેન્ટ સાઇમનના સિધ્ધાન્ત મુજબ જગત આખું યંત્રવાદ ઉપર ઉભું છે, યંત્રવાદ વગર બીજું કાંઈપણ ચીજ લક્ષ્યમાં લેવા યોગ્ય નથી-સદીઓનો ઇતિહાસ પણ એજ વાનની સાક્ષી પૂરે છે. ગમે તેમ પણ યંત્રવાદ એ આધુનિક યુગનું એક પ્રધાન અંગ તો છેજ. એક જગ્યાએ તે કહે છે:

“યંત્રવાદ સ્વાતંત્ર્યનો પાથ છે. ઉદ્યોગનો પિકાસ સ્વતંત્રતાથી જ શક્ય બને છે.”

અને તેથી તેને તે યુગના રાજકીય આદિ-લનોમાં ખડુ રસ ન પડ્યો. “લોકશાસન” “સ્વતંત્રતા” અને સમાનતા” ની આદર્શ વાતો કરના રજપુરો તેને બુદ્ધિહીન લાગ્યા. જમીનદારશાહીના અંત પછી તેને આ ચર્ચા અર્થહીન લાગી. પ્રતિનિધિતંત્ર પ્રત્યે પણ તેની વૃત્તિ ઉદાસિન રહેતી. જમીનદાર શાહી અને ભાવિના આદર્શ યાત્રિક સમાજ વચ્ચે એક પગથિયાં પુરતી જ પ્રતિનિધિ-તંત્રની કિંમત તેણે આંધી. ભાવિ સમાજનો એક જ આદર્શ તેણે કંઠપ્યો અને તે યંત્ર

વાદનો વિકાસ-સર્વ સમ્પત્તિ અને આખા દીના પ્રધાન અંગનો ઉત્કર્ષ.

આદર્શ સમાજ

નવા સમાજમાં વર્ગભેદને સ્થાનજ નથી. અમીર ઉમરાવ, પાદરી અને ભદ્રશોક અદ્યથ્ય થશે અને સાને સમાજહિતાથે, કંઈ નહીં તો કંઈ, કામ કરવુંજ પડશે. સમાજની એકંદર ઉત્પાદનશક્તિમાં પોતાના હિસ્સાના-ટુટી તેમજ મજૂરી અનેના પ્રમાણમાં ફરતો લાભ મળશે." સેંટ સાધમનનો ઔદ્યોગિક સમાનતાનો આ સિધ્ધાન્ત તેની વિચારસુષ્પિંદુનું દેન્દ્ર છે.

આમ સેંટ સાધમનના આદર્શ સમાજમાં વર્ગભેદને માટે સ્થાન રહેશે નહિ, એટલુંજ નહિ પરંતુ, હાલના જેવું શાસનતંત્ર પણ નિરર્થક થઈ પડશે. સેંટ સાધમનને મન રાષ્ટ્ર એટલે એક મોટું કારખાનું. "ક્રાંસ એક ગંભીર કારખાનું બની રહેશે, અને આખી પ્રજા કારખાનાના ધોરણુ મુજબ કામ કરશે. વ્યવસ્થા અને નિયમપાલનનું કાર્ય સામાન્ય પ્રકારનું હોય સામાન્ય નોકરો તે અદા કરી રહેશે. તેવીજ રીતે સ્વચ્છ ઉત્પાદકોની સ્વનંત્રતા અને સત્તામતિનું રક્ષણ કરવું અને આગમ્ન માણસોને યોગ્ય સગવડ કરવી-એટલા પુરતીજ ફરજ શાસક વર્ગને રીરે રહેશે." સેંટ સાધમન આદર્શ-ધીજ અટકતો નથી. તે આગળ વધીને આદર્શ સમાજની આખી યોજના રજૂ કરે છે. તે કહે છે :

"ધારો કે ક્રાંસ એક જગી કારખાનું છે. હવે આદર્શ સમાજ કેવી રીતે રચવો

• "દરેકને કામ કરવાની ફરજ પડશે. સમાજદિનની જુદી અર્થે પોતાના બનના પ્રયાસો કરવાની ફરજ દરેકને શરે રહેલી છે."

એ પ્રજા ઉદ્ભવે છે. એક તરફ ઉત્પાદક અને દલાલ અને બીજી તરફ ઉપભોગી અને દલાલના હિતનો સમન્વય કેમ કરવો? અત્રે અમુક જાતનાં શાસન માટે સ્થાન છે. મુખ્ય ઉપર સત્તા અસાવવાને બદલે આર્થિક શક્તિઓનું એકીકરણ કરવાની વરદ છે. જૂના તંત્ર હેઠળ સમાજના એક વર્ગની બીજા વર્ગ ઉપર વધુ સત્તા સ્થાપીને શાસન તંત્રને સચળ બનાવવાનો ઉદ્દેશ હોય છે. નવા સમાજ સમગ્ર સમ-દાયનું શારીરિક અને નૈતિક હિત સચવાય અને સમૃદ્ધ બને તે અર્થે સમાજની સર્વે શક્તિઓને એકત્રિત કરવાના કાડ રાખે છે."

કારોબારી સત્તા

સેંટ સાધમન આદર્શ સમાજની બધી કારોબારી સત્તા [Chamber of Deputies] રેપ્રેસેન્ટેટીવોની મેમ્બરને સોંપે છે, અને તેના સભ્યોની ચુંટણી વેપાર, હુન્નર ઉદ્યોગ અને ખેતીવાડીના ક્ષેત્રોમાંથી કરવાની સચના કરે છે. બીજા બે ધારા મંડળોની પણ તે વ્યવસ્થા કરે છે. તેની ચુંટણી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ, શીખીઓ, ધર્મગેરો વગેરેમાંથી કરવાની સચના કરે છે-પરંતુ તેમણે ધરેલાં ધારાધોરણના સ્વીકાર અસ્વીકારની સત્તા તે કારોબારીને જ સોંપે છે; અને ધારાધોરણના ઉદ્દેશ પછુ એક જ રહેશે: રાષ્ટ્રની ભૌતિક સાધન સમ્પત્તિની જુદી.

સેંટ સાધમનની આ ભાવ્ય સૃષ્ટિ! મહાન સમાજવાદીઓ સુદાં તેના મળ સિદ્ધાન્તોનો સત્કાર કરે છે. કાલ માકસનો સદચારી મીં એન્ગલ્સ સુધ્ધાં સેંટ સાધમનનું રૂણ સ્વીકારે છે.

આમ છતાં નવાઈની બીના તો એ છે કે સેંટ સાધમને ખાનગી મિલકતની સામે

એક અક્ષર પણ ઉચ્ચાર્યા નથી. ઉલટું મરી તેમ જ મજૂરી બંનેના હિતની તે વાતો કરે છે. સમાજની સમૃદ્ધિમાં બંનેને સ્થાન છે એમ તે માને છે. તે તો માત્ર શાસનતંત્રમાં જ પરિવર્તન સૂચવીને સંતોષ માને છે. અને તેથી તેને “સમાજવાદી,” કહેવા કે નહિ એ પણ એક પ્રશ્ન છે.*

અને છતાં સેંટ સાધમનની સૃષ્ટિ સમાજવાદી વિચારસૃષ્ટિ કરતાં બહુ ભિન્ન નથી. સેંટ સાધમનના જ શિષ્યો શુરો આદર્શ સમાજ લક્ષમાં રાખીને આધુનિક સમાજવ્યવસ્થામાં સંપૂર્ણ પરિવર્તનની હાકલ કરે છે.

સાધમનના શિષ્યો.

સેંટ સાધમનના પુસ્તકો તો ભાગ્યેજ વંચાતાં, આમ તેના લખાણની સીધી અસર ભાગ્યેજ થઈ કહેવાય, પરંતુ તેણે જગતમાં આદિજનો એક અથવા બીજી રીતે અમર રહી ગયાં છે.

* સેંટ સાધમનને સમાજવાદી તરીકે આલોચનામાં આવે છે તેના કારણે એ છે: ગરીબાઈના પ્રશ્નની મીમાંસા અને (૨) ખાનગી મિલ્કતની સંસ્થામાં સુધારાની જરૂર. પહેલા મુદ્દા સંબંધી તે કહે છે: “સમાજન મોટા વર્ગની મોટા ભાગની સગવડો સચવાય એ રીતે સમાજની પુનઃરચના થવી જોઈએ.”

ખાનગી મિલ્કત સંબંધી તે કહે છે: ઉત્પાદનને અત્યંત ધોરણ ઉપર મિલ્કતની સંસ્થાની પુનઃઘટના થવી જોઈએ. “ઉપચારી વસ્તુઓનું જ ઉત્પાદન આધુનિક સમાજમાં જરૂરી છે તે જોતાં મિલ્કતદારો અને માલદારોના કરતાં વસ્તુઓના ઉત્પાદકો પ્રારંભ માનવૃત્તિ સંખ્યાની જરૂર છે.”

સેંટ સાધમનના અંત સમયે એક મોકું શિષ્ય-મંડળ તેની આલુઆલુ શું જરૂર કરેલું હતું. ઓગસ્ટીન થીરી-જે ૧૮૧૪-૧૭ સુધી સેંટ સાધમનને ખાનગી કારભારી હતો તે તેનો દત્તક પુત્ર થયો. ઓગસ્ટ કોમ, ઓલિવિયો રોડ્રિગ અને તેનો ભાઈ યુજેન, એન્ડ્રીનીન અને બેઝર્ડ વગેરેએ બેળા મળીને સેંટ સાધમનના મરણ પછી Le Producteur નામનું એક પત્ર પ્રગટ કરવા માંડ્યું, તે વર્ષે જ આશ્ચર્ય; પરંતુ તેમના સિધ્ધાન્તોનો પ્રચાર હીક હીક વધ્યો.

સેંટ સાધમનના શિષ્યોએ નિકટ સંસ્થા સ્થાપવા માટે એક સંસ્થાની સ્થાપના કરી. જેમાં આગેવાન સભ્યો “કાધસ” કહેવાયા, અને બીજા ‘સન્સ’ અને અને ‘અધસ’ કહેવાયા. આ બંનેના ઇ. સ. ૧૮૨૮ની સાલમાં બન્યા. તે પછીના બે વર્ષ દરમિયાન બેઝર્ડે એક વ્યાખ્યાનમાળા શરૂ કરી. તેની ખુબ અસર થઈ. ફ્રાંસના આગેવાન રાજપુરોએ પણ તેના લાભ લીધો. પરંતુ તે પછી અગમ્યવાદના પૂનરી એન્ડ્રીનીનનું પ્રયત્ન વધ્યું, તેની સાથે આ આખી સભ્ય સંસ્થાનો અંત આવ્યો.

તેણે તો એક નોખા ધર્મ સંપ્રદાયની જ સ્થાપના કરી હતી. બેઝર્ડ પાછળથી છૂટો પડ્યો, અને એન્ડ્રીનીન “ધર્મચાર્ય” પદે આરૂઢ થયો. ચોતાના ૪૦ શિષ્યો સાથે એક ગામડામાં તે નિવૃત્ત થયો. પરંતુ આ આખી વિચિત્ર ઘટનાનો અંત વિચિત્ર રીતે જ આવ્યો. એન્ડ્રીનીન, દુબેજર, અને શીવેલીઅરને ગેરકાયદેસર મંડળના સભ્ય ઠાવાના ગુનાહસર દરેકને એક એક વર્ષની સજા થઈ. આ ફટકાની સાથે આખી સંસ્થાનો અંત આવ્યો.

આર્થિક સિદ્ધાન્તો.

પરંતુ અત્રે તેમની પ્રવૃત્તિ કરતાં તેમના વિચારોનું મહત્વ વધારે છે. તેમના આર્થિક સિદ્ધાન્તોનું લક્ષ્યમિંદુ ખાનગી મિલકતના અનર્થો છે. તેથી તેમણે ખાનગી મિલકતનો એવડો વિરોધ કર્યો-વસ્તુના ઉત્પાદન અને વહેંચણીની દૃષ્ટિએ-ન્યાય અને ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ.

સેન્ટ સાઇમનના આદર્શ સમાજમાં આગમુએ માટે સ્થાન નથી એ આપણે જાણ્યો. યંત્રવાદમાં માત્ર ઉત્પાદકો માટેજ સ્થાન છે એ તેના મૂળ સિદ્ધાન્ત હતો. એટલે કુનેડ તેમજ શારીરિક શ્રમ ખર્ચને માટે વળતરની વ્યવસ્થા તેણે રાખી હતી. કેાણુ જાણે સાથી તેણે મૂડીને પણ સમાજના ઉત્પાદકોના અંગેમાં સ્થાન આપ્યું હતું. તેના શિષ્યોએ આ સિદ્ધાન્ત સ્વીકારવાની ના પાડી કે'ંચ વિષયને અંતે પણ સામાજિક બેદો તો ટૂંકી જ ગયા હતા. કૌટુંબિક મિલકતના કાયદામાં પણ પરિવર્તન થયું હતું. પરંતુ વ્યક્તિગત મૂડી અને તેના અનર્થો તો કાયમજ રહ્યા હતા. “જે વસ્તુ તાત્કાલિક ઉપયોગને માટે નથી-પરંતુ જે વડે બીજા આવક ઉત્પન્ન કરવાની છે તે મિલકત” મિલકતની આવી વ્યાખ્યા તેમણે બાંધી. આ વ્યાખ્યા મુજબ જમીન અને મૂડી પણ મિલકત ગણી શકાય. વસ્તુ ઉત્પાદનના આ બે મૂખ્ય સાધનો, એટલે ઉત્પાદન ઉપર ખાસ અંકુશ જમીનદાર કે મૂડીદાર-મિલકતદાર-નો જ રહે છે. ઉત્પાદનના આ સાધન તેઓ મજૂરોને વહેંચી આપે છે. અને આ વ્યવસ્થામાંથી “ગ્લોબલ” અને “વ્યાજ” જન્મે છે. મજૂરોની મહેનતને અંતે જે વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં સીધી કે આડકતરી રીતે માત્ર મિલકતના

સ્વામિત્વને લીધે જ થાપણદાર અથવા તો જમીનદાર ભાગિદાર બને છે. આ એક પ્રકારની સમ્યક્ દૂંટજ છે. સમાજનો એક વર્ગ બીજા વર્ગને આમ ચૂસે છે, અને મિલકતનો કાયદો તેમાં સદાયલુપ્ત બને છે. તેથી આ આખી સમાજવ્યવસ્થા અળ-ખામણી બની રહે છે.

કેટલાક દલીલખોરો એમ પણ કહે છે કે જમીનદારો અને થાપણદારો પણ મહેનતનું જ કૃણ ભોગવે છે. પરંતુ આ દલીલ અસ્થાને છે. કારણ કે મિલકતદારો જેટલે અંશે બીજાની મજૂરીનું કૃણ ભોગવે છે તેટલે અંશે તેઓ દૂંટણ નીતિના ભાગિદાર તો જરૂર બને છે.

આધુનિક આર્થિક તંત્રની સામે આવા પ્રકાર તો યતાજ આઘ્યા છે. સીરમોન્ડીએ ‘વ્યાજ’નો ખસાવ કર્યો હતો. છતાં મજૂરોની અસાધુક્રિયા સામે પણ મજબૂત દલીલો કરી હતી; અને મજૂરોને ‘વ્યાજખી વળતર’ આપવાની સૂચના કરીને તેણે સંતોષ માન્યો હતો.

અનર્થોની પરંપરા

સેન્ટ સાઇમનના શિષ્યો આથી પણ આગળ વધ્યા. આધુનિક સમાજ વ્યવસ્થા શોધણક્રિયા વડેજ ચોખાય છે; ખાનગી મિલકતની પ્રથાનું એ સદજ પરિણામ છે. સમાજ વસ્તુસ્થિતિનો ક્ષણિક દુરપયોગ નથી, પરંતુ ઉત્પાદનના કુબ્ધક કાયદામાં રજપણ સદાય ક્યાં વગર તેના પરિણામનો આનંદ દૂંટવાનો હક્ક આપેલો એ ખાનગી મિલકતની ખસિદારી જ છે! અને આ વિચારશ્રેણી માત્ર શારીરિક શ્રમ કરતા મજૂરોનેજ લાગુ પડતી નથી-મિલકતદારને ચરણે જે જે વર્ગને નગ્ન રાહું ધરવું પડે છે તે તે વર્ગને આ ગ્રામઃરી

સમાજવ્યવસ્થાના લય'દર અન્યાયો' મુ'ગે
ચોડે સદન કરવા પડે છે.

માફક અને ખીજન પ્રખર સમાજવા-
દીઓ મજૂરી સિવાય ખીજ દરેક પ્રકારની
આવકને કૂંટ સમાન આલેખે છે. પરંતુ
સાધનમના શિષ્યો આટલી હદે જતા નથી.
તેઓ તો ખીજ બધી વસ્તુઓ કોરે મજાને
લાવ'જનિક હિત તેમજ ન્યાયની દૃષ્ટિએ
ખાનગી મિશ્કતની પદ્ધતિનો—ઉત્પાદન તેમજ
વસ્તુ વહેંચણીની દૃષ્ટિએ—સદંતર નાશ
જરૂર છે.

અત્રે આપણે ખીજન સુદા ઉપર આવીએ
છીએ. અધુનિક સમાજમાં ખાનગી મિશ્ક-
તની સંસ્થા ઉત્પાદકોનું હિત સાચવે છે કે
નહિ? સાધનમના અનુયાયીઓ કહે છે કે
ન્યાયિધી ઉત્પાદનના સાધનોની વહેંચણીની
હાકની પ્રથા કાયમ રહેશે ત્યાં સુધી ખાનગી
મિશ્કતની સંસ્થા કોઈને પણ લાલચથી
નિવડવાની નથી; કારણ કે આજે મિશ્કતની
વ્યવસ્થા વારસા હક્કના કાયદા અનુસાર થાય છે.
માત્ર અકસ્માતથી જ છુદ્દિલીન મનુષ્ય મોટે
માત્રાદાર બની બેસે છે. જ્યારે ઉત્પાદનના
સાધનની વ્યવસ્થાપુરઃસર વહેંચણીની જવા-
બદારી તેને શીરે આવી પડે છે, ત્યારે
સમૂહના હિતની દૃષ્ટિએ કાય' કરવાનું હોય
છે અને તેમાં તેઓ નિષ્ફળ નિવડે છે.
તેઓ વારસા હક્કની સામે ચોરસા મારે છે.

“દરેક વ્યક્તિ ચોતાના આશ્રિતોના ઐય
તરફ ચોતાની સમગ્ર શક્તિ ખર્ચે છે.
સમાજહિતની કલ્પનાજ તેમને હોતી નથી.
દ્રાવ્ત મર્યાદાનેજ તેઓ ઓળખતા નથી.
કોઈ જગ્યાએ પુષ્કળ મૂડી હોય છે તો
કોઈ જગ્યાએ મંડીને અભાવે ઉત્પાદન
આટલી પડે છે. જનતાની જરૂરિયાત અને
ઉત્પાદનની વ્યવસ્થાની શૂન્યતાને લીધે

સમાજમાં આર્થિક ઉત્ક્રાપાતો થાય છે,
અને નિર્દોષ પ્રજાને પાશવાર મુશ્કેલીઓ
સદન કરવી પડે છે. સામૂહિક ઉત્પાદનના
આ યુગમાં પ્રજાની જરૂરિયાતોથી અગ્રાન
વ્યક્તિઓના હાથમાં ઉત્પાદનના સર્વે સાધનો
સલામત રહેવા દેવાના આ લય'દર અનર્થો
બધી આફતોનું મળ છે.”

નિવારણ

આવા આર્થિક અનર્થોનું એકજ નિવા-
રણ—સમઘનાદ [Collectivism] છે એમ
સાધમોનીઅન્સ કહે છે. ગણ દરેક
મિશ્કતનું વારસદાર છે. ઉત્પાદનના સાધનો
ઉપર સ્વામિત્વ સંપાદન કરીને સમૂહનાં
હિતની દૃષ્ટિએ તેની વહેંચણી તે સહેલાઈથી
કરી શકે; આપણું શાસનતંત્ર એકે મધ્યસ્થ
બેંકનાં ધોરણસર ચાલી શકે. તેની શાખાઓ
દ્વારા પ્રજાની જરૂરિયાતો સંતોષી શકાય.
પ્રજાની સમ્પત્તિ તેમાં જમા અને તેની
દ્વારાજ વહેંચી શકાય. રાષ્ટ્રની જમીન
ખેડારો અને તેની ચારે સીમાની અંદર
વસતા દરેક શહેરીની જીવન જરૂરિયાતો
પોષવામાં આવશે. શહેરીની શક્તિ અનુસાર
કર્તવ્ય પાલન કરવું પડશે, અને તેના
પ્રમાણમાં મહેનતનું વળતર મળશે.

પરંતુ મજૂરીની શક્તિની પરીક્ષા કોણ
કરે? મજૂરીના પ્રમાણમાં વાજબી વળતરનું
માપ કોણ કાઢે? આ કાય'ને મારે તેમણે
અગ્રેસરો—Generals—ની વ્યવસ્થા કરી છે,
અને તેમને ઉત્પાદન કાય'માંથી મુક્ત
આપીને સાર્વજનિક હિતના કાય'માં ચોળ્યા
છે. સમઘનિતની લગની જમને લાગી હોય
તેવાઓને જ આ જવાબદાર પદ સોંપવાની
હિમાયત તેણે કરી છે.

પરંતુ હવે એ પ્રશ્ન થાય છે કે આ
અગ્રેસરોનો આદેશ સમાજના સર્વે સ્ત્રી

પુરૂષો માન્ય રાખશે? સેંટ સાઇમનના શિષ્યો આવી આદર્શકાઓને સ્થાન જ આપના નથી. તેઓ તો એક આદર્શ સમાજ જ કહે છે જેમાં સર્ગીયે જનના નવા રંગે રંગાયેલી હશે. અને તેથી ખુબ કાચ સરળતાથી ચાલશે. અને તેમ છતાં એ સવાલ તો ઉભો જ રહે છે કે આદર્શ સમાજમાં પણ કોઇ બંદુબોધ નીકળે તો?

પરંતુ આવી શંકાઓ જ નિરર્થક છે. જ્યારે જ્યારે નવીન સમાજની-સુવર્ણ યુગની વાતો થાય છે ત્યારે ત્યારે નીમિ ને લાવનાના ખર્ચનો બાહુ ખરો કરવામાં આવે છે. પરંતુ સહમનના શિષ્યો આ વસ્તુથી પણ વાકેફ છે, અને તેઓ ધર્મપરિવર્તન દ્વારા સામાજિક પરિવર્તન વાંચે છે.

સેંટ સાઇમનના સમૂહવાદની આ એક ખુબી છે. તેઓ ભાવિના મનોહર સ્વપ્નાં કહે છે. છતાં અર્વાચિનને અવગણ્યા નથી. ખીજા નત્યચિંતકો અને તેમની વચ્ચે આજ ભેદ છે. તેમણે સામાજિક સમાનતાની વાતો કરી તે માત્ર સીને એક સરખી તકની. આ સિવાય ખીજા સામાજિક અન્યોને ક્યાનજ ક્યાં છે?

તેઓ એક સ્થળે કહે છે: “સાઇમોનીઅન્સ વસ્તુ માત્રની સામાજિક-માનવિક નથી ઇચ્છના, કારણ કે તેમાં તો નૈનિક ધોરણોના દેખીતો ભંગ થાય છે. જ્યારે તેઓ નીતિને ચોપવા માગે છે, અને તેથી દરેકને તેની શક્તિ અને શ્રમના જેવું જ સ્થાનના નિયમનું પાલન ઇચ્છે છે.

“અને તેથી તેઓ પ્રથમ તો જન્મના બધા ભેદ-વરસાદકે જે સૌથી વધારે અન્યાય પ્રવર્તે છે તેનો સદંતર નાશ માગે છે.”

“ઉત્પાદનનાં સર્વ સાધનો-જમીન અને થાપણ જે અત્યારે ખાનગી માલિકી હેઠળ વહેંચાઈ ગયાં છે તે સાર્વજનિક માલિકી હેઠળ એકત્રિત કરવાની જરૂર છે.

“તેઓ ખાનગી મિલકતની સંસ્થાનો વિરોધ કરે છે, કારણ કે આગસને તે ઉત્તર છે, અને ખીજાની મજૂરી પર નિભાવની વૃત્તિને પોષે છે.”

ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિબિંદુ.

ખાનગી મિલકતના વિરોધીઓ ઉત્પાદન અને વસ્તુવહેંચણીની દૃષ્ટિએ આ સંસ્થાનો વિરોધ કરીને સંતોષ નથી માનતા. તેઓ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિબિંદુનો પણ ઉપયોગ કરે છે. ખાનગી મિલકતનો ઐતિહાસિક વિકાસ અને અર્વાચિન પરિસ્થિતિ વગેરે બંધમાં રાખીને તેઓ ભાવિપંથ નિર્માણ કરે છે. સેંટ સાઇમોનીઅન્સ પણ આ દ્રષ્ટિબિંદુનો ઉલ્લેખ કરે છે.

માર્કસની સામ્યવાદી દૃષ્ટિ આજ વિચારપ્રણાલિનું સર્જન છે. ખીજા સમાજવાદીઓ પણ આ દ્રષ્ટિબિંદુનો અભ્યાસ કરે છે. મે. વેન્ડરવેલ્ડ એના ચોખ્ખા મુદ્દા આંકે છે. મી. અને મીસીસ સીડની વેબ (હવે બેરન અને સેડી ચેસરીસ) એનો ઉલ્લેખ કરે છે. પરંતુ તેની આપણને અહિં જરૂર નથી. આપણને તો સેંટ સાઇમન અને તેના શિષ્યમંડળની દલીલોનો પરિચય કરવો છે. સેંટ સાઇમનના સિધ્ધાન્તો (Doctrine de Saint Simon) માં કહ્યું છે: “સમાજમાં જેવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે ગમે તેવાં સામાજિક પરિવર્તનો થાય છતાં ખાનગી મિલકતની સંસ્થા ને અનંતકાળ સુધી અખંડ અને અભેદ સચવાઈ રહે છે, પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ

તો આપણે જદીજ બેઠએ છીએ. મિલકત પણ એક સામાજિક ધરના છે અને બીજી સામાજિક ધરનાઓની માફક પરિવર્તનના નિયમથી તે પણ મુક્ત નથી. અને તેથી સમય સંલગ્ન અનુસાર તેમાં ફેરફાર થાય છે.”

આ સિધ્ધાંત દરેક સુધારકે સ્વીકાર્યો છે. સાધનોનીઅન્સ તો માત્ર ઇતિહાસ તરફ દૃષ્ટિ કરવાનું જ કહે છે. તેઓ કહે છે કે એક યુગ એવો હતો કે જ્યારે મનુષ્યો પણ મિલકત ગણાતા. એ શુભામીનો યુગ હતો, અને એના અવશેષો હજી પણ ક્યાં નથી બેઠામાં આવતાં? તે પછી જમીન-દારોનો જમાનો આવ્યો. જંગીરોને અખંડ જંગમી રાખવાને માટે કાયદાએ જ્યેષ્ઠ પુત્રને વારસ કરાવ્યો. તે પછી ફ્રેન્ચ વિપ્લવ આવ્યો. તેણે બધા બેઠા નાશ કર્યા; અને સમાનતાનો યુગ પ્રવર્ત્યો. (પરંતુ મૂડીવાદના ઉદયની સાથે આ સ્થિતિ યે આજે તો પત્રગ્રાહ ગઈ છે.) વ્યાજના દરો ઓછા થતા ગયા. તેમાં પણ તેને યુગજ્યની ઝાંખી થઈ. આ પછી તેણે એકજ સુધારાની દિમાયત કરી. ઉત્પાદનના સાધનો દરેકને સરખા પ્રમાણમાં મળે. એવી માગણી તેણે કરી. આને માટે તેણે સમાજમાં દરેક મિલકતદાર, પણ સૌનો વારસદાર સમાજ—એવી વ્યવસ્થાની સૂચના કરી. “અમે જે ધોરણ સૂચ્યું છે તે અનુસાર કુટુંબ નહિ, પણ રાષ્ટ્ર બધી મિલકતનો—અર્થશાસ્ત્રીઓ જેને ઉત્પાદનનાં સાધનો કહે છે—તેનો વારસદાર બેખાશે.”

સેન્ટ સાઇમન શાસ્ત્રીય અભ્યાસના એક સાધન તરીકે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિંદુના ભારે વખાણ કરે છે. તે માનવ સમાજને મનુષ્ય જીવન સાથે સરખાવે છે અને કહે છે કે મનુષ્ય જીવનની માફક સમાજના પણ

વ્યાપકતા, ચાપન અને વૃધ્ધાવસ્થાના યુગો આવે છે. તે કહે છે: “ભવિષ્ય એ ભન-માંથી વહેતા પ્રવાહનો અંત માત્ર છે. જ્યારે અપણે ભતના સંલગ્નો જાણીએ છીએ ત્યારે ભાવિની માર્ગદિશા સહેલાઈથી સમજી શકાય છે. ઝૂનનું બારીક નીરિક્ષણ ભાવિનું માર્ગચિહ્નન કરે છે.”

આવા અવા વિચાર તરંગોમાં ગેથાં ખાના ખાના ‘યત્રવાદ’નો માર્ગ તેને હથ આવ્યો. કુટુંબમાંથી શહેર-શહેરમાંથી રાષ્ટ્ર-રાષ્ટ્રમાંથી સંયુક્ત રાષ્ટ્રમંડળ અને અંતે “વિશ્વજંધુ” તરીકે ભવ્ય દરખા-જોમાં આખો સમગ્ર માનવ સમાજ સમાનતાના ધોરણ પર જીવન નિર્વાહ કરશે—તેણે કરી.” આવીજ રીતે તેના શિષ્યે એ ખાતરી મિલકતની સંરક્ષાને કસોટીએ ચકાવી, અને અંતે તેનો નાશજ નિમાર્યો છે એવું ભવિષ્ય ભાખ્યું.

આ સિધ્ધાંતને—આ વિચાર પ્રણાલિને ઇતિહાસની શીઘ્રમુદ્રી પણ કહી શકાય. પુનઃ પુનઃ વિચાર કરતાં તેમના દિલમાં અધ્યા જન્મે છે, અને તેઓ ખાતરીપૂર્વક કહી શકે છે: “અમારા ભાવિસૂચન શાસ્ત્રીય સંશોધનના ખરકે પરચ્યાં છે.”

સેન્ટ સાઇમન અને તેના શિષ્યોનો સમાજવાદ દાદાપત્રિક છે. તેટલેજ અંશે તે વહેજે ભલાઈ ગયો છે. તેમણે યુગશકિતનું યોગ્ય દિવંદરન કયું, પરંતુ સમાજની વસ્તુ સ્થિતિનું જરાપણ નિરીક્ષણ ન કયું, અને તેટલેજ અંશે તેમના પ્રયાસો નિષ્ફળ ગયા.

અવગત, તેમના કેટલાક શિષ્યોએ રાજકારણ અને આર્થિક ક્ષેત્રમાં અખતર કયાં, પરંતુ તે પ્રમાણમાં નહતા. ઇ. સ. ૧૮૬૩ ની સાલમાં પેરીર [Percire] બિરાદરોએ એકની સ્થાપના કરી. એન્ડ્રેનીને રેલ્વેતંત્રમાં લંબ નાંખ્યો. મુએઝની નહેર ખોદવાને માટે એક કંપની પણ તેણે સ્થાપી હતી. માઇ-

કેવળ શ્રીવિદ્યાએ રાષ્ટ્રની માલિકી હેઠળ
હુન્નર ઉદ્યોગોના વિકાસની નીતિનો અચાવ
કર્યો હતો.

હવે આજની દૃષ્ટિએ તેમના સિધ્ધાન્તો
ની સમાલોચના કરીએ. સેન્ટ સાધમનનો
આદર્શ સમાજ તો નથીજ સ્થપાયો પરંતુ
યંત્રવાદે અદ્ભુત પ્રગતિ કરી છે અને હજી
કર્યેજ ન્નય છે તે બેનાં સેન્ટ સાધમનની
દીર્ઘદૃષ્ટિ માટે આપણને માન થાય છે.

વળી શરણી સંસ્થા ઉપર તેમણે જે
ખાસ ભાર સૂચ્યો હતો તેની યથાર્થતા

અને આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આજે
અમે તે સંગ્રહો છોય. પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય
ખેડની સ્થાપના પણ પૂરોપના રાજપુરુષોને
કરવી પડી છે.

સમાજવાદની વિચારપ્રણાલિકાના સર્વે
તત્વો સેન્ટ સાધમનના આદર્શ સમહવાદમ-
દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એન્ગલ્સ સેન્ટ સાધમ-
નની રસિક દીર્ઘદૃષ્ટિની મીમાંસા કરે છે
અને સમાજવાદનાં અર્થાં તત્વો આગળવા
માટે તેને મુઆરક્યાદી આપે છે.

ક્યાં છે પ્રભુ ત્હારો?

: અનુવાદક :

લક્ષ્મીનારાયણ મોહનલાલ 'પંડ્યા,

: અંગ્રજી :

મંદિરના એકાન્ત ખૂણામાં

નળ નળે વૃંડાના સ્તંભ ?

ચતુર ઉચાડી પેખ હૃદયમાં

ક્યાં છે પ્રભુ ત્હારો?

વર્ષા ને તડકાની ઝડીએ

પથર તોડે ખેડૂત પેશા,

મેઘાં વરસા પરસેવાથી;

પ્રભુ સાથી તહેને.

તજ માત્ર કંથા, અ લગવી,

સાથી થા એ કમંચોગીનો,

નિરુદ્ધ યદ્ય કર સેવા કાર્યો

ત્યાં છે પ્રભુ ત્હારો.

પ્રેસીડેન્સી પ્રોવીડન્ટ એન્ડ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કું લીં.

હેડ ઓફીસ—અમરત બીલ્ડીંગ, કુમલ રોડ,
બેલાડ એસ્ટેટ, કેટ, મુંબઈ.

રૂ. ૧ અને ૮ આના માસીક પ્રીમીઅમાંથી
હાંદગીનો વીએ ઉતારવો.

શ્રીઓના પણ વીમા ઉતારવામાં આવે છે.
તબીબી તપાસ લેવામાં આવતી નથી.

ચાલાક અને પ્રમાણીક એજન્ટો માટે
ઉદ્ધાર સરતો.

કેણ કહે છે હિંદુસ્થાનમાં મીણુબત્તીઓ વીલાયતી જેવી બનતી નથી ?

સ્વદેશી માલ પ્રચાર કરવા કેંગ્રેસનો હકાય છે.

સ્વદેશપ્રીમીઓ સ્વદેશી સાહુકારને ઉત્તેજન આપે છે.

શું તમારા નાણા તમારે બચાવવા નથી ?

ઈંટ છાપની મીણુબત્તીઓ

વાપરો.

ચરખીથી નીરાળી, બગવામાં તેજસ્વી, બાળવામાં
લાંબી ટકવાવાળી, વીલાયતીને દરેક રીતે ટક્કર
મારે તેવી, મંદીરે તથા દરેક પવિત્ર સ્થળોમાં
બેધડક વાપરી શકાય તેવી અને એકદમ સસ્તી.

નમુના તથા ભાવતાલ માટે લખો.

એજન્સીઓ દરેક ગામમાં આપવાની છે.

બદરગામના પત્રો ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

ધી રે શાન કેન્ડલ ફેક્ટરી,

કેબેજર રોડ, લાખખત્તા પુલ પાસે, મુંબઈ નં ૦ ૮.

પેશાબનાં ભયંકર દર્દોની

છેલ્લામાં છેલ્લી

અબચબ શોધ!

COCK BRAND

ગોનો કીલર

(રજીસ્ટર્ડ)

પ્રમેદ અને પેશાબને લગતાં તમામ બીકટ દર્દોના ચમત્કારીક ઇલાજ.

“ગોનો કીલર” — પેશાબ અને ધાતુનાં દર્દો માટે એકજ છેલ્લી દવા છે કે જેની બરોબરી કોઈ પણ દવા છે જ નહીં. તેનાં ચમત્કારીક શુભને લીધે દર્દીને કદીપણ નસીબાસ થવું પડતું નથી. ગોરામોટા, વેથો, હાંપો, ડાકટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનોના સાર કંટાળી ગયા હો! અંગ્રેજી જર્મન, ફ્રેન્ચ, અને અમેરીકન મેડીસિનો (દવાઓ) માં પૈસા ગુમાવી નીગરા થઇ ખેડા હો! ત્યારે છેવટનો ઇલાજ “ગોનો-કીલર” એકજ બીનબેખરી વનસ્પતિ રામખાણ ઇલાજ છે, આઉં તેટલા ભયંકર પ્રમાણમાં આઉં તેટલા વરસનો લુનો અથવા નવો પ્રમેદ પેશાબ માર્ગે

વહેતી રસી (પર) જતી ધાતુ તેમાં ચલી બગતરા (અગત) પેશાબ રીધું રીધું તથા અટકીને આવવો ગુપ્તભાગ (મુત્રાશયમાં) થયેલો જખમ તથા આવેલો સોજો તેથી પેશાબ કંવામાં નહીં મુકેલી, અને પેશાબની ઘડી ઘડી થતી, હાજત (ખંજા) મુત્રાશયમાં પરમાનાં ઉત્પન્ન થયેલ. “ગોનોકીલર” નામના જંતુએ સ્વખામાં જતી ધાતુ સ્ત્રીઓના મદનનાં રોજો વગેરે પેશાબને લગતા સ્ત્રી અને પુરુષો બેઠેનાં લુનાં તથા નવાં જડ કરી બેઠેલાં નાસીબાસ ઉપજાવે તેવાં તમામ દર્દોના જરૂરી નાશ કરી અશબ થએલ ધાતુને મુદ્દારી સ્વચ્છ અને ઘટ્ટ કરે છે.

૫૦ ગોલીની એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૩૫. ૫૦. ખર્ચ લુહું.

લિન્ડુસ્તાન ખ્વાર એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૭. બે બાટલીની કિંમત રૂ. ૧૨.

પ્રખ્યુ બોટલી કિંમત રૂ. ૧૬. અગાઉથી નાણાં માગવાવાં.

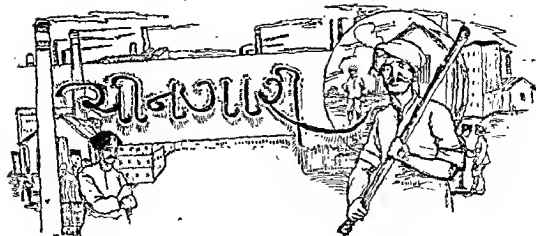
તારતુ સરનામું.

એકલા બનાવનાર—

GONO KILLER
Bombay.

ડા. ડી. એન. જસાણી.

૧૩૭ શુલાલવાડી-મુંબઈ ૨૦ ૪.

ગાંધીની “મધર” નામની વિશ્વવિખ્યાત નવલકથા ઉપરથી ગુજરાતીમાં ઉતારનાર શ્રી. ‘નયોત્તિધર.’

[૫]

મિજલસ

“ધુલ્લુન સારું નામ” રળીયાતે હસીને કહ્યું. “અમને ગામડાના માણસને ‘મીડી’ કહેવાતું ગમે.”

“એમ કહેશે તોય ચાલશે માલ” મધુરી યોડી ઉઠી.

“પણ તમારું નામ તો મેં પૂછ્યું જ નહીં.”

“રળીયાત”

“ચાલો ત્યારે આપણે એક ખીજનાં નામ નાણુતાં તો થઇ ગયાં. હવે સાથે રહેશું એટલે વધારે ઓળખતાં થઇશું.”

રળીયાતે ડાકું ધુણાવ્યું. પણ કેમ નળે વાત દુઠ્ઠી થઇ એટલે પાસું એમ માની એણે માત્ર સિમત જ કરી મધુરી સામે એવું.

“મધુરી તને યાદ વાતી હશે. તો આ ઓડવાતું રહ્યું” ગુજરાતી ગૃહસ્થે વાત-ચિત્તનો પ્રવાહ પોતાના તરફ વાળ્યો.

“અહોહો, બદ્ધર તો કેંઈ પવન મુઠવાટા, નાખે છે.”

મધુરીનો અવાજ મીઠો અને સ્પષ્ટ હતો. એવું મેંડાં નાતું અને હસતું—એવું શરીર ઘાટીતું અને મજબૂત હતું. પોતાના નાનકડા હાથ વડે એણે તાંદુરસ્ત ગાંઠોને ખૂબ ઝોળ્યા અને હંડીને દૂર કરવા ઓરડામાં જોરથી ચાલવા લાગી. અને એના પગનો અવાજ સાંલગતી સાંમગતી રળીયાત એના હલન ચલનને એકીટશે નિરૂણી રહી.

“ખરેખર હંડી તો ખૂબ લાગે છે” મધુરી સદસા યોડી ઉઠી.

“ત્યારે લે હું તને ચા કરી આપું હમણાં જ થઇ જશે. જરા ગરમા ગરમ પી ના એટલે હંડી ઓછી લાગશે.” રળીયાતે અચાનક અતિશય ઉત્તેજિતાથી કહ્યું.

ગમે તેમ પણ રળીયાતને એમ લાગ્યું કે નળે એ મધુરીને ધણા વખતથી ઓળખતી નહોતી. કેણું નળે સાથી પણ એના હૃદયમાં એ છાકરી પ્રત્યે માતાનો કામલ પ્રેમ પ્રકટ્યો. મધુરીને જોવાથી એને

ખૂબ આનંદ થતો હતો. રૂસોડમાં આ કરનાં કરતાંય મધુરીની મુદર છાતીઓ એની આંખ આગળ તરવરતી હતી. બાલુના ઓરડામાં એની વાતચીત સાંભળી રળીયાતે આ બનાવતાં બનાવતાં પણ કાન સરવા કર્યાં.

“કેમ ખીરાદર રામુ, આજ ઉદાસ કેમ છે” મધુરીએ પૂછ્યું.

“રાત્રીની માને લેધ મને મારી બા સાંભરે છે એની આંખો ખરેખર મારી બા જેવીજ છે, હું મારી માતાને મરેલી માનતો જ નથી. એ જીવતી હોય એમજ એના વિશે વિચારે કરું છું.” રામપ્રસાદે હેતાળ સ્વરે કહ્યું.

“પણ તમે તો કહેના દનાને, કે તમારી મા તો ગુજરી ગયાં છે.”

“હા હા એ તો મારી સાવધી મા, અત્યારે હું મારી ખરી માતા વિશે વાત કરું છું. જરૂર કોઈ શહેરમાં એ દાન કે ભિક્ષા લેતી હશે અને દાર પીતી હશે.”

“તને એવા ભયંકર વિચારો કેમ આવે છે રામુ” મધુરીએ કડ્ડણ સ્વરે પૂછ્યું.

“હું એ સમજી શકતો નથી પણ જરૂર એ ખીચારી રઝગતી હશે અને પછી પોલિસ એને દાર પીવા માટે અને રઝગવા માટે ફટકાવતી હશે.”

રળીયાતે આ વાત સાંભળી નિસાસો નાખ્યો. મધુરી ગુસ્સામાં કંઈક બડબડી. ફરી રામપ્રસાદનો ધીરગંભીર અવાજ શરૂ થયો.

“તું હજી જુવાન છે, મધુરી તે હજી ઝાઝી દીવાળી લેધ નથી. દરેકને મા હોય છે અને છતાં લોકો ખરાબ રહે છે. ખચ્ચાં ઉછેરનાં એ તો મુરકેલ છે જ પણ એને ઉમદા બનાવવાં એ તો ખરેખર સૌથી વધારે મુશ્કેલ છે.

રળીયાત તો આં સાંભળીને મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગી કે કેવા વિચિત્ર વિચારો આ માણસ કર્યા કરે છે વળી એને એમ પણ થયું કે આ મહેમાનને સાંભળાંવી દઉં કે હું પણ માતા મુછ છું અને મને મારા દીકરાને મુધારવાની ઘણી હોંશ છે. પણ મનેજ કંઈ આવડતું નથી એમાં એને શું શીખવું?”

એકદમ ધરતું આરણું જરથી ઉઘડ્યું અને જળણીતા બહારવટીઆનો દીકરો વળુલા દાખલ થયો. આને લોકો ગાડો કહેતા અને વળુલા પણ લોકોથી આવો ને આવો જ લાગતો. પણ ગામના લોકો તો એને માત્ર રમત ગમતનું સાધન માની એને ચીડવવામાંજ મગ્ન માણતા.

“કાં વળુલા કેમ છે?” મધુરીએ પૂછ્યું.

પણ મધુરીને ઉત્તર આપ્યા વિના એણે એની વિશાળ આંખો ચમકાવીને રળીયાતનેજ પૂછ્યું: “રાત્રી ઘેર છે ને માણ?” એણે એનો હાથ ઝાળતાં ઝાળતાં કહ્યું.

“નથી લાઇ”

વળુલા પોતાની દ્રષ્ટિ રામુ અને મધુરી તરફ ફેરવી, બોલ્યો.

“કેમ છે ખીરાદર.” રળીયાત તો આબીજ બની ગઇ. “આ પણ આ ટોળીનો માણસ હશે આવા ચોરની સાથે સંગાથ તે હોતા હશે?” મધુરીએ પોતાના હાથ લાંબા કરી એને મીઠાસથી આવકાર આપ્યા એ લેકને તો રળીયાતને ગુસ્સો આવી ગયો.

આ પછી તો એ બીજા જુવાન માણસો આવ્યા પણ એ ખીચારાના મોં ઉપરનો હજી મુછોનો દોરો માંડ માંડ ફટકો હતો એમના એકને તો રળીયાત ઝાળખતી હતી. એ હતો યાકુબ-મીલના દવાલદારનો દીકરો-બીજો જુવાન વ્યયકંદર-એની મુખ દેખાઓ સખત હતી. કૈયાળ ઉંચું હતું

અને વાળ મુંદર અને ચુચ્છવાળા હતી. એને જો કે રળીયાત ઝાળખતી નહીં પણ એની મુખમુદ્રા ભયંકર ન હતી એટલે એને જોઈને કશા અમંગળ વિચારો રળીયાતને ન આવ્યા.

આખરે રાધવ આવ્યો અને સાથે મીલના બે બીજા કામદારોને સાથે લેતો આવ્યો.

“અહોહો આ તું ચ્હા બનાવે છે ને ! પાહ લે ઘણુંજ સારું ક્યું” હું કહેવાનો જ હતો.” રાધવે દાખલ થતાંની સાથે રળીયાતને કહ્યું. અને જ્યારે એ એની તદ્દન નશ્વર આવ્યો ત્યારે એણે એના કાનમાં કહ્યું.

“શું આ લોકો વિશે તું મને આટલી ભડકાવતો હતો ?” રળીયાતને એમ લાગ્યું કે રાધવ એને નાહક આ લોકો વિશે જુદી વાતો કરતો હશે. આવા માણસો ભયંકર કેમ હોઈ શકે ?

રાધવ તો બીજા ઔરંગઝામ સોની સંગાથે જઈ બેઠો. રળીયાત આ નિર્દોષ લોકોની મિજાસ ઉપર પ્રેમભરી નજર નાખી રહી હતી. અને જ્યારે આ તૈયાર થઈ ત્યારે એ બધાને માટે ખાલા ભરીને લઈ આવી. એક ખુણામાં બધા ટોળું વળાને બેઠા હતા. અને મધુરી વચ્ચે બેસી એક મોપડી વાંચતી હતી.

“લોકો શા માટે ગંદુ હાલકું-જીવન ગાળે છે એ સમજવા માટે”-“અને લોકો પોતે જ શા સારું ખરાબ છે એ સમજવા માટે”-રામુએ વચ્ચે ઉમેર્યું.

“લોકો શી રીતે રહે છે એની વિગતમાં ઉતરવું જોઈએ.” મધુરીએ આગળ ચલાવ્યું.

“સાંભળ બેટા રાધવ સાંભળ” રળીયાત હળવે હળવે ગણગણી.

બધા વાર્તાલાપ કરતા અટકી ગયા અને જરા ભાવે ચપ્પી રાધવે પૂછ્યું : “શું કહે છે બા.”

જ્યારે રળીયાતે જોયું કે બધા એના ઉપર જ નજર તાકીને જોઈ રહ્યા છે ત્યારે એ ગભરાઈ ગઈ. કાંઈ નહીં એ તો હું અમસ્તી ગણગણતી હતી.

મધુરી હસી પડી. પણ રાધવે તો માત્ર સ્મિતજ ક્યું. સૌએ આ પીવાનું શરૂ ક્યું અને પીતાં પીતાં સૌએ રળીયાતનો આભાર માનવાનું પણ શરૂ રાખ્યું. ખાસ કરીને રામુએ તો ખૂબ આભાર માન્યો.

“હું તમને હરકત તો નથી કરતીને ?” રળીયાત બોલી ઉઠી.

“એ શું બોલ્યાં માથું ? અમે તમારું મહેમાન અને તમે અમારા યજમાન ખરું ને ? તમે અમને શી રીતે હરકત કરી શકો ?” મધુરીએ બાલક જેવા સરજ ભાવથી ઉત્તર આપ્યો. “પણ એ તો દીક માથું, મને જરા વધારે આ આપોને. થંડીથી હું તો લગભગ ધ્રુવ રહી છું. મારા પગનાં તળીયાં તો જુઓ ! છેક કરી ગયાં હોય એવાં અક્કર લાગે છે.”

“હમણાંજ લાવી આપું છું હો” રળીયાતે ત્વરથી ઉત્તર આપ્યો.

આ પીધા પછી મધુરીએ લાંબા શ્વાસ લીધો, કપાળ ઉપરથી વાળની વીખરાયેલી લોથને સ્પર્શી કરી અને પાછું મોપડીમાંથી વાંચવાનું શરૂ કરી દીધું. રળીયાત રકબીએ માંગતી માંગતી પણ બોલામાં બોલો અવાજ યાચ એની કંઠાળ રાખતી હતી. જો કે પોતે અસહ્ય હતી છતાં મધુરીની છાદર રીતે વાંચવાની રીતથી એનું મન આકર્ષાયું. કામ કરતાં કરતાં એણે એ સાંભળવા માટે કાન માંડ્યા. રકબીના અતિ ધીમા ખખટાટની સથે મધુરીનો મીઠો અવાજ સારો મેળ લેતો હતો. વાત તો હતી જંગલી માણસો વિશે-એ શુદ્ધમાં કેમ રહેતા, પશુએને કેમ મારતા, અને

કેમ નિર્વાદ કરતા એનાં આંખેડુબ વલુનોથી આખો ઓરોડો જાણે શખ્ત ચિત્રોથી છવાઈ જતો ન હોય એમ રજાયાતને લાગ્યું, એ વધની સામે લેવા કરતી અને “આવી તેમાં સરકારની સામે થવા એવું શું છે?” મ જાણે એ પ્રત્યેક દષ્ટિ નિરોપ વખતે થવને ફરતી નહોય એવી છત્રાસથી એ ની. પણ જેમ થીમે થીમે એ વાતો ગદન ની આવી તેમ તેમ એમાં એને આંધી મ પડ્યા શાગી. અને માત્ર વાંચનાર અને સિગનારનાં ચહેરા ઉપર થતા ફેરફારો જ ની જાની રજાયાત થણા વખત મુઠી સી રહ્યા.

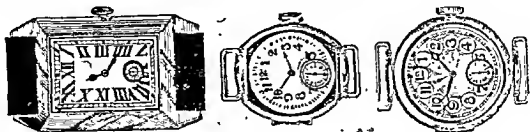
રાધવ મધુરીની છેક પાસે બેઠો હતો. આખી મંડળીમાંથી રાધવ સૌથી વધારે દર હતો. મધુરી ચોપડીમાં ખૂબ નીચું થું નાખીને વાંચતી હતી. અને વારંવાર આંખની આડે આવતી વાળની લટોને એ ઢી ધકેલતી હતી, ચોપડીમાં ન હોય એવું છકે કહેવું હોય ત્યારે મધુરી હળવે પાસે બેસતી અને એ વખતે સાંભળ-ગએની સામે સ્મિત કરીને કહેતી. રામ-સદ પોનાની વિશાળ છાતી વિસ્તારી નિતે અરેલીને બેઠો હતો. પોતાની છાતે એ વારંવાર વળ દેતો હતો. ને પડી મઠની અડીને લેવા માટે આંખને ખૂબ તરફી આપતો હતો. વચ્ચે

એક નાની જંગલી લાકડાની ઘાટ વિનાની જુની ખુરશી પર બેઠો હતો, અને પગને અર્ધાં વાળ હાથના અંકડા વડે ટેકવી રહ્યો હતો. અને છુરખાની પેટે એના તદન લાવ-હીન ચહેરા ઉપર એક કરચલી કે ભૂખંગ મુધ્યાંય દેખાતો ન હતો. અને સામેની બીંત પર ટાંગેલા અરીસામાં ઘણીયો વાર પોતાવું મહે એટ્રીસે ઉચ્ચતાથી જોઈ રહેતો. એ એટલો અચ્છ બેઠો હતો કે શ્વાસોશ્વાસ લે છે કે કેમ એ પણ કળવું મુશ્કેલ હતું. જ્યારે દર દર વખતે છોક પપડાં આ કરતો હતો. અને ચોપડીના શખ્તો ફરી મનમાં ને મનમાં તાણી જતો હોય એમ દેખાતું. અને એનો ચુચ્છાદાર વાળ વાળો દોરત તો નીચું માથું નમાવી કેટલીકવાર અર્ધહીન લાસ્ય કરતો. રાધવની સાથે આવેલા બે મલુરોમાંનો એક દર વખતે કંઈક કહેવા માગતો હોય એમ એના ચહેરા ઉપરના અંધીરાઈ સ્વચ્છ લાવો શખ્ત સ્વચ્ચતા હતા. એના વાળ લાલ અને ગુંચવાળા હતાં. અને આંખની કાટાંચો સદાય હસતી અને આસમાની રંગની હતી. બીજો મલુર એનો ચહેરા બતાવવા ગ્રહ ન હોય એમ જમીન સામે જોઈને જ બેસી રહ્યો હતો. એવું માથું લગભગ બોડકું હતું અને ઘણી વખત એ અતિશય ઓછા વાળવાળા માથાપર હળવી મુઠીઓ મારતો. (અપભ્રંશ.)

સ્વીટઝરલેન્ડથી ઘડિયાળો

ને તદ્દન નવો અને નામાંકિત મેકરનો સ્ટોક આવી પહોંચ્યો છે.

એ સ્ટોકમાંથી તમે જે કાંઈ ઘડિયાળ ખરીદશો તે જો સંભાળથી રાખશે તો વધારા સુધી નીચમીત ટાંપમ આપીને ચાલ્યા કરશે. આવી નમુનેદાર અને નવીન દેશનેશ્વર ડીઝાઇનની મનપસંદ ઘડિયાળ ખરીદશેથી તમારા ખર્ચેલા પૈસા વસુલ થશે.

રીસ્ટ વોચીઝ ખરીદો.

નીકલ-ચાંદી તથા રોડ્ડ ગોલ્ડમાં તથા સોનાના ૧૫ બુવેલ.

નીકલ	૧૦૧" ૩મી લીવર	નં. ૧ ૩. ૧૯
ચાંદી	૧૦૧" " "	નં. ૧ ૩. ૨૩
રોડ્ડ ગોલ્ડ	૧૦૧" " "	નં. ૧ ૩. ૨૫
નીકલ	૧૨" એન્થ્રેસિટ ડાયલ કુમ	નં. ૧ ૩. ૨૦
ચાંદી	૧૨" " "	નં. ૧ ૩. ૨૪
રોડ્ડ ગોલ્ડ	૧૨" " "	નં. ૧ ૩. ૨૬
રોડ્ડ ગોલ્ડ	૧૦૧" એમ્પાયર શીપ ચેરમાઉન્ટ	નં. ૧ ૩. ૩૦
"	૧૦૧" મીરર શીપ પ્રોતેક્ટ	નં. ૧ ૩. ૨૦
"	૧૦૧" ચોરસ ઓક્ટોગન	નં. ૧ ૩. ૨૧
સોનાના ૬ કે. ૧૦૧"	મીરર શીપ કીચના	નં. ૧ ૩. ૨૫
સોનાના ૬૪ કે. ૧૦૧"	" " "	નં. ૧ ૩. ૨૮
સોનાના ૧૮ કે. ૧૦૧"	" " "	નં. ૧ ૩. ૩૧
સોનાના ૬ કે. ૧૦૧"	એમ્પાયર શીપ	નં. ૧ ૩. ૩૫
સોનાના ૬ કે. ૧૦૧"	હોર્નલુપ કટ ગ્લાસ	નં. ૧ ૩. ૪૨
સોનાના ૧૪ કે. ૧૦૧"	હોર્નલુપ કટ ગ્લાસ	નં. ૧ ૩. ૫૦
સોનાના ૧૮ કે. ૧૦૧"	હોર્નલુપ કટ ગ્લાસ	નં. ૧ ૩. ૫૪
ચાંદી ૧૦૧"	" " ચેરમાઉન્ટ	નં. ૧ ૩. ૨૪

વેસ્ટ એન્ડ વોચ

કુંપની જેવા

ગણીતા મેકરના

ઘડિયાળો પણ

અમારે તાંથી

બગર ભાવે

મળશે.

રાયરીંગ કામ

અમારા બાહ્યેશ

કારીગરો પાસે

ભાતી દેખરેખ

નીચે કરવામાં

આને છે.

ટકા ૨૦ % વળતર આપવામાં આવશે.

વધુ વીગત માટે અમારું સચીત્ર કેટલોગ મંગાવો.

કે:-પ્રીસીશન વોચ કુંપની,

૧૨૭, અબ્દુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૩.

ટેલીફોન:-
૨૪૩૨૩

માલિક:-પ્રાણજીવનદાસ મોહનદાસ.

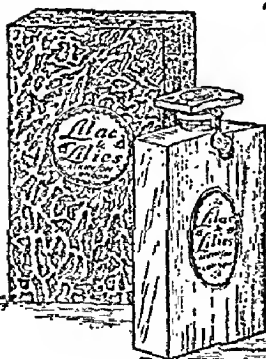
ટેલીગ્રાફ:-
'Amarwatch.'

BY ROYAL WARRANT.

Lilac & Lilies

A New Perfume by
ATKINSONS

"LILAC & LILIES" is a new departure in the presentation of flower perfumes, being a harmonious blending of two equally beautiful though distinctive floral odours to make an exquisite bouquet.

ATKINSONS, the Bond Street Perfumers, have so skillfully balanced the charming values of the finest Lilac and Lily Essences that the result gives to this new Perfume an even more delightful note than either flower is able to deliver of itself. Both are flowers of the Spring, delicate alike in form, colour and odour, and combine to yield a fragrance that is the very Splice of the Spring Goddess.

ATKINSONS

THE BOND STREET PERFUMERS
LONDON W.1.
and 2 Rue de la Paix PARIS.

RESIDENT REPRESENTATIVES FOR BOMBAY PRESIDENCY

Kalianji & Company

(SOLE IMPORTERS HALLAMSBUILDING BOMBAY)

29, 31 & 33, BORA BAZAR STREET, FORT, BOMBAY.

શ્રીમતી કુમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય
જે હાલમાં મહેત્રી આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રી
પરિષદમાં દિવનાં પ્રતિનિધિ તરીકે કામ
કરીને દમણાં શ્વેદશમાં આવ્યાં છે.

કુમારી સુધુલા ધીલાયપાલમા
આ બહેન સીસાનનાં છે તેમને કાલંજો-
ના વિદ્યાપીઠ પી. એચ. ડી ની પદવી
અર્પણ કરી છે.

શારદા બીલનો સાથ કરનારી ગુજરાતણી
શ્રી. હંસા મહેતા, લેડી લક્ષ્મીબાઈ, અને શ્રી લીલાવતી
સુનશી એમણે મુંબાઈમાં સર કાયસલ જયંતીર હોલમાં મહેત્રી
અમામાં શારદા બીલને વધારી લીધું હતું.

નવમુગ : આશ્વિન '૮૫.

મિ શ્ર વિ વા હ

: લેખિકા :

શ્રીમતી ઉર્મિલા મહેતા, બી. એ.

શ્રી ઉર્મિલા મહેતા

આ લેખનાં લેખિકા બહેન સ્વ. દી. બા. અંબાલાલ સાહેબાલ દેસાઈનાં પૌત્રી થાય છે. પોતે જન્મની શાંતિએ પ્રભાસનિય છે. એન્સુએટ છે. યુરોપની મુસાફરી કરી આવ્યાં છે. તેમજ તેમણે પોતે મિત્રલગ્ન કર્યું છે. એમના પતિ સ. ભાસ્કર મહેતા દા. સુમંત મહેતાના નાનાભાઈ, જન્મની શાંતિએ નાગર છે. આ દંપતીનો સંસાર આદર્શરૂપ અને મુખી છે. મિત્રલગ્નથી એમને કર્યું. કષ્ટ ઉભું થયું હોય તેમ નથી. આથી આંતરગતીય લગ્નથી ભાડનારાંની કાલ્પનિક વાતોમાં ડરવા જેવું કર્યું નથી જ એની ખાતરી થશે. તંત્રી

દરેક વ્યક્તિએ લગ્ન કરવાં જ લેઈએ છે એમ નથી. પણ જે વ્યક્તિ લગ્ન કરે તેને માટે લગ્ન એ તેની હાંદગીમાં સાથી મહત્વનું પગથું છે. કારણ કે એ સંબંધ પર તેના આત્માનો વિકાસ તેમજ તેના હાંદગી ભરતું મુખ કે દુઃખ અનલખી રહેતું છે. તેથી અમુક વ્યક્તિએ ક્યારે લગ્ન કરવું, કોની સાથે લગ્ન કરવું? તે બધું તેની મુન્સફી ઉપર જ રહેતું જોઈએ. લગ્ન એ એ પરણનાર વ્યક્તિનો તદ્દન વ્યક્તિગત સ્વાસ છે, તે દરેક માથાપે પ્રથમ સમજવાની જરૂર છે. માટે પરણનાર એ વ્યક્તિ લગ્ન એટલે શું તે સમજે નહિં તે પહેલાં એ સંબંધથી તેમને જેવાં તે છેદાંની પોતાના પરની જ્ઞાનદારીનો ચોક્કસ દુર-પયોગ કીધેલો કહેવાય. તો પ્રથમ તો માથાપે દરેક છેદાં કે છેદાંની લગ્ન એટલે શું તે જરોબર સમજે તે પહેલાં પરણવાનાં ન લેઈએ. ને પછીથી પણ સ્વેચ્છાએ જ વ્યક્તિ સાથે પરણવું હોય તેની તો પત-

ણવાની છુટ આપવી જોઈએ. લગ્નમાં હૃદય હૃદયને ચોક્કસવાની જરૂર છે એટલે તેમાં શાંતિના વાડા હોઈ શકે નહિં. જેમ જેમ છેદાં છેદાંનીઓ દેખવાતાં થશે, તેમ તેમના પરિચયમાં આવતાં લોકોનો સમુદય વધતો જશે, તેમ લગ્નની પસંદગી માટે ક્ષેત્ર વિશાળ થતું જશે. આ ઉપરથી હું એમ નથી કહેવા માંગતી કે દરેક લલેલી છેદાં કે છેદાંની લગ્ન માટે પસંદગી પોતાની શાંતિની ખસારથી જ કરશે કે કરે. પણ આવી પસંદગી કરતી વખતે શાંતિ આડે તો ન જ આવી શકે.

મિત્રવિવાદ એટલે સંસાર મુધારો એમ આપણે કહીએ છીએ, હા, તેમાં આડકતરી રીતે સંસાર મુધારો થતો હશે. પણ તે પરણનાર જોડે રૂંદા સંસાર મુધારાની ખાતર આવાં લગ્ન કરે છે એવું મેં તો જાણ્યું નથી. પરણનાર છેદાં કે છેદાંનીને અમુક વ્યક્તિ સાથે જરોબર પરિચયમાં આવ્યા પછી એમ લાગે કે એની સાથે

નવયુગનો નારી વિલાસ

“હું” આંદ્ર બાળકની માતા હું. હું
મારી જ્ઞાનહારી સમજું છું. અને
એ પણ હું કહી દઉં કે મારા મત
પ્રમાણે ૧૮ વર્ષની યુવતિના લગ્ન
માટેની ઉમ્મર પણ નાની છે.
સમાજમાં હાજર એવા પિતાઓ જાણે
છે કે તેમણે દેહકી દીકરીઓ, બહેનો
અને વડુઓ નાની વયના લગ્નને
કારણે શુભાની છે? અત્યારે સ્ત્રીઓનો
આત્મા તણાવ છે. તેમણે શારીરિક
બળ નહીં યથા ગયું છે, એણે તમને
દર્શન કેમ નથી લાગતું?...હું” પૂછું
છું કે સ્ત્રીઓને નિમજ્જન રાખીને તમે
આગળ દેવી રીતે વધો? સ્ત્રીઓને
સાચી રાખીને આગળ વધી શકે? જ
નહિં. જોમ પુરવો, લગ્ન ક્યારે
કરવું, કોની સાથે કરવું, શા માટે
કરવું, એ બધું નક્કી કરવાનો
અધિકાર મોઝાવે છે, તેમ સ્ત્રીઓને
પણ એ બધા અધિકાર હોવા જ
જોઈએ. તમારે સુખી થવું હોય,
આગળ વધવું હોય, દેશને આગળ
વધાવવો હોય, તો સ્ત્રીઓને આ
અધિકાર આપના જ પડશે!

મો. સરલાદેવી સ્વંબાલાલ

મિત્ર વિવાહ

: હેખિકા :

શ્રીમતી ઉર્મિલા મહેતા, બી. એ.

શ્રી ઉર્મિલા મહેતા

આ લેખનાં લેખિકા બહેન શ્રી. ડી. બી. અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈનાં પૌત્રી થાય છે. પોતે જન્મની શાંતિએ બ્રહ્મશ્રિષ્ઠ છે. ગ્રેન્ડુએટ છે. યુરોપની મુસાફરી કરી આવ્યાં છે. તેમજ તેમણે પોતે મિત્રવચન કયું છે. એમના પતિ શ. લાકડર મહેતા દા. મુમંત મહેતાના નાનાભાઈ, જન્મની શાંતિએ નાગર છે. આ દંપતીનો સંસાર આદર્શરૂપ અને સુખી છે. મિત્રવચનથી એમને કયું કંઈ ઉણું થયું હોય તેમ નથી. આથી આંતરગતીય લગ્નથી લડકનારાંની કાલ્પનિક વાતોમાં ડર નેતું કયું નથી જ એની ખાતરી થશે. તંત્રી

દરેક વ્યક્તિએ લગ્ન કરવાં જ નેહએ દે એમ નથી. પણ જે વ્યક્તિ લગ્ન કરે તેને માટે લગ્ન એ તેની હૃદયગીમાં સાથી મહત્વનું પગલું છે. કારણ કે એ સંબંધ પર તેના આત્માનો વિકાસ તેમજ તેના હૃદયગી ભરતું મુખ કે દુઃખ અવલંબી રહેતું છે. તેથી અમુક વ્યક્તિએ ક્યારે લગ્ન કરવું, કોની સાથે લગ્ન કરવું? તે બધું તેની મુન્સરી ઉપર જ રહેતું નેહએ. લગ્ન એ એ પરણનાર વ્યક્તિનો તદ્દન વ્યક્તિગત સ્વાલ છે, તે દરેક માળાએ પ્રથમ સમગ્રતાની જરૂર છે. માટે પરણનાર એ વ્યક્તિ લગ્ન એટલે શું તે સમજે નહિં તે પહેલાં એ સંબંધથી તેમને નેહવાં તે છેકરોની પોતાના પરની જ્યાંબહરીનો ચોક્કસ દુરપયોગ કાઢેલા હોવાય. તો પ્રથમ તો મ.આ.એ દરેક છેકરો કે છેકરી લગ્ન એટલે શું તે બરાબર સમજે તે પહેલાં પરણવાં ન નેહએ. ને પછીથી પણ એન્ડાએ જે વ્યક્તિ સાથે પરણવું હોય તેની નેહ પર

ણવાની છુટ આપવી નેહએ. લગ્નમાં હૃદય હૃદયને યોગ્યપણાની જરૂર છે એટલે તેમાં શાંતિના વાગ હોઈ શકે નહિં. જેમ જેમ છેકરા છેકરીઓ કેળવાતાં થશે, તેમ તેમના પરિચયમાં આવતા લોકોનો સમુદ વધતો જશે, તેમ લગ્નની પસંદગી માટે ક્ષેત્ર વિશાળ થતું જશે. આ ઉપરથી હું એમ નથી કહેવા માંગતી કે દરેક ભણેલી છેકરી કે છેકરો લગ્ન માટે પસંદગી પોતાની શાંતિની ખસારથી જ કરશે કે કરે. પણ આવી પસંદગી કરતી વખતે શાંતિ આડે તો ન જ આવી શકે.

મિત્રવિવાહ એટલે સંસાર સુધારો એમ આપણે કહીએ છીએ, હા, તેમાં આડકતરી રીતે સંસાર સુધારો થતો દશે. પણ તે પરણનાર નેહું ફક્ત સંસાર સુધારાની ખાતર આવાં લગ્ન કરે છે એવું મેં તો બન્યું નથી. પરણનાર છેકરા કે છેકરીને અમુક વ્યક્તિ સાથે બરાબર પરિચયમાં આવ્યા પછી એમ ત્રણે કે એની સાથે

લગ્ન બંધનથી ભ્રમણે તો બંને જણ એક બીજાને સુખી કરી પોતે સુખી થઈ શકશે, તો તે બે વ્યક્તિ પોતે તેઓ એક સાતિના હોય કે ના હોય તો પણ લગ્ન કરે. આવી ભતના લગ્નમાં બંને વ્યક્તિ પોતાની જવાબદારી સમજીને જંપલાવે છે. આવી ભતના લગ્નમાં બંને વ્યક્તિ પ્રથમ મિત્ર તરિકેનો સંબંધથી શરૂઆત કરે છે, એટલે બંને એકબીજાના વિચારથી પરિચિત હોય છે ને પહેલથી 'આપ લે' (give and take) નો સંબંધ રાખી હોય એટલે પછીથી અંધર ન પડે.

મેં ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે સ્વેચ્છાએ થતાં લગ્નમાં નાતના વાડા કે બંધનો હોઈ શકે નહિં. આ વિચારથી આપણા સનાતનીઓ ભડકી ઉઠશે. ધમતું ખાતું એ લોકો પહેલું મૂકશે પણ સાતિને તથા ધમને શો સંબંધ છે તે હું તો સમજતી જ નથી. ખીલું મિત્ર લગ્ન કરનાર દંપતિને સમાજ બહિષ્કારની ધમકી આપે છે. ભે કે મારી ખાત્રી છે કે પરણનાર દંપતિ સુશિક્ષિત ને સમજી હશે તો એ ધમકી લાખો વખત નહિં જ ચાલી શકે, પણ સમાજના રીત રિવાજોના અધિકારીઓ, ખુદ પાણી અધિકારીઓ, એવા વખત માટે પણ તેવા બહિષ્કાર માટે તૈયાર રહેવું એ જોઈએ.

ખીલું મિત્રવિવાહની વરૂંધ પક્ષ કરનારાઓ નરકથી એવાં લગ્ન કરનાર દંપતિઓ કોઈ દિવસ સુખી થતાં જ નથી એમ કહેવામાં આવે છે, પણ માસ અંગત અનુભવ પરથી હું કહું છું કે આવાં લગ્ન ક્ષતેદમંદ નીવડ્યાં છે. એવાં લગ્ન દુઃખી જ થાય. એમ વિશ્વસંતોષી લોકો માની જ લે છે; ને તે પ્રમાણેના ગપગોળ ઉડાડ્યાં કરે છે! લગ્ન સુખી થશે કે દુઃખી તેનો આધાર સાતિમાં લગ્ન

થયું છે કે સાતિખ્વાર તેના ઉપર ખીલકુંડ રહેતો જ નથી; પણ બંને વ્યક્તિ વચ્ચે પરેપૂરી સમજણ તથા "આપ લે"ની વૃત્તિ ઉપર હોય છે. પરણનાર બે વ્યક્તિ એક બીજાના ગુણદોષ બરાબર સમજે તો લગ્ન સુખી થાય જ.

જીવનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ભ્રમણાં આતર-સાતિય લગ્નથી ભવિષ્યની પ્રજા વધારે મજબૂત થશે એમ પુરવાર થાય છે. એટલે તે રીતે તો કાયદો જ છે. ઘણી વખત એમ કહેવામાં આવે છે કે આવી રીતે લગ્ન થતાં તેની જે પ્રજા થશે તેની "છ માંથી ૨૪૦ સાતિઓ થઈ જશે." આ તો મને તદ્દન હસવા જેવું જ લાગે છે-કારણ કે આવી રીતે લગ્નથી થતી સંતતિ સાતિના વાડામાં માને જ નહીં. એટલે સાતિ વધવાનો સંભવ જ નથી. ઉમડું સાતિઓ ઓછી થવાનો સંભવ વધારે છે. ખીલ એક દલીલ એવી કરવામાં આવે છે કે આવી રીતે યજ્ઞેલી સંતતિને પરણશે કાણ? તો તે માટે એટલું જ કહેવાતું કે એ લોકો પોતાની સ્વેચ્છાએ પોતાની પસંદગી કરી લેશે. સુશિક્ષિત ને વિચાર કરવાની શક્તિવાળા જ છે, કે જે ને જોઈએ એવી રીતે પિતૃવિવાહ કરવાની હિંમત કરશે તો તેની પ્રજા એવી જ શિક્ષિત બનાવવા તે લોકો પ્રયત્ન કરશે જ આવી પ્રજા વધારે બંધન હોવાનો પણ સંભવ છે. વળી તે વધારે વિશાળ દૃષ્ટિ-બિંદુવાળા થશે એટલે તેમાં દેશને પણ કાયદો છે.

પ્રશ્નોત્તર

શ્રીમદ્ધા બહેનનો આ લેખ મળ્યા પછી 'નવયુગ'ના પ્રતિનિધિ શ્રીમંતી ઉમિલા બહેનની પાસે તે સંબંધમાં કેટલીક વધુ વિગતો જાણવા ગયા હતા, તેમણે પૂછવા

પ્રશ્ન: અને લેખિકા બહેનન ઉત્તરો નીચે આપીએ છીએ. તંત્રી]

પ્રશ્ન: મિત્રલગ્ન તમે કરેલાં છે એટલે મિત્રલગ્નથી નોંધનારાં દુઃખી જ થાય છે એવું કેટલાક માની બેસે છે તે વાતનો તમે શું ખુલાસો આપો છો?

ઉત્તર: દુઃખી થાય તેમ જો હું માનતી જ નથી. મેં [મારા લેખમાં પણ લખ્યું] છે કે મિત્રલગ્ન તો એક ખીજાને એજખીને કરે એટલે વધારે સુખી થવાનો સંભવ વિશેષ છે. મારી જાણમાં જેટલાં મિત્રલગ્ન કરનારાં છે તેમાં કોઈ દુઃખી થયું હોય તેવું મેં જોયું નથી. એટલે એવી માન્યતા તદ્દન ખોટી છે. અને વળી મિત્રલગ્ન એટલે તો દુઃખી જ થાય એ માન્યતા તો છેક જ લલ લહેલી અને એ જાતનાં લગ્નોના વિરોધીઓએ ઉપજાવી કાઢેલી જ છે. લગ્ન ન્યાતમાં હોય કે બદાર તેટલા ઉપરજ તેના સુખ દુઃખનો આધાર નથી જ રહેતો. તેજો આધાર તો બે વ્યક્તિઓના પ્રેમ ઉપરજ રહે છે.

પ્ર: મિત્રલગ્ન કરનારને સાતિમાં કરેલાં લગ્ન કરતાં સામાજિક દૃષ્ટિએ કંઈ અગવડ વેંચી પડતી હોય તેવું તમને લાગે છે ?

ઉ: ના. આજકાલ માણસોને સાતિનું ઓછું જ કામ પડે છે. વળી આમાં લગ્ન કરનારા છેક જ નકામા એવા પ્રાચીન રીત રિવાજોને માનતા હોય જ નહિ. અને ખીજા સુખના કે દુઃખના પ્રસંગે મિત્રો તરફથી હવે તો પુરતી મદદ પણ મળી રહી છે. બાપી અમારાં લગ્ન સંબંધમાં તો અમારા જન્મે કુટુંબ વચ્ચેનો સંબંધ એવો હતો કે અમને કોઈ ખીજા અગવડ નહીં જ નથી. અમારી બહુદાયિય કામ એટલી અગવડ

વધેલી છે કે મારાં નાગર સુધક સાથે લગ્ન થાય તે માટે એમણે ખાસ વાંધો લીધો નહોતો, તેમજ યા. મહેતાની સુરતી નાગર ન્યાતે પણ એવો વાંધો લીધો નથી કે જેથી અમને કોઈ પ્રકારની હરકત પડે. ઉલટું અમારે ત્યાં ઘણું દેશણથી લલ-ણીઓ વગેરે પણ આવે છે. અને મને સાત બેઠને લીધે કશી જ અગવડ પડતી દેખાઈ નથી.

પ્ર: મિત્રલગ્નથી અસુક વખત પછી પતિપત્ની વચ્ચેનો સ્નેહ મંદ પડતો જાય છે અને પાછળની બંને વચ્ચે ભયંકર મતભેદ ઉભો થાય છે એવી અફવાઓ ઉડાવનારઓ કેટલે અંશે ખરા છે ?

ઉ: તદ્દન ખોટા છે-ખરા જ નથી. દુનિયામાં બે વ્યક્તિઓ વચ્ચે મતભેદ ન થાય તેવું તો ન જ બને. મતભેદ ન થાય તો દુનિયામાં સ્વતંત્રતાને સ્થાન જ ન હોય. શુદ્ધાત્મી દૃષ્ટિએ હાથ હા કરનારાંમાં કદાચ ભૂલે ન હોય પરંતુ સુશિક્ષિત અને સ્નેહાળુ પતિ પત્ની વચ્ચે નજીવો મતભેદ તો પડે એ વાત ખરી; પરંતુ તે તેમના પ્રેમમાં અતરસ્ય ઉભો કરે તેટલી દલ સુધી કદી જતો જ નથી એવી મારી માન્યતા છે. પરંતુ મિત્રલગ્નથી જ મતભેદ થાય એવું કશું છે જ નહિં. એ તો માત્ર પરંપરાના પૂર્વકોની ઉભી કરેલી મન-સ્ત્રી લમગ્ન જ છે.

પ્ર: બિન બિન ગ્રાંથનાં પતિ પત્ની જુદી જુદી ભાષા બોલનાં હોય તેથી તેમના સ્નેહમાં વાંધો નડે ખરો ?

ઉ: એ તો પહેલાં પરિચય વધતાં ભાષાની આડખિટ્ટી તો નીકળી જ ગઈ હોય છે, અને તેમ છતાં પણ એક ખીજાની ભાષા સમજી લેવી તે બહુ સુરેકલ નથી. એવી

સુખી દંપતી,

નવયુગ : આશ્વિન '૮૫.

निर्दोष आलपण

नवयुग : अगस्त १९५५

મુશ્કેલી યુરોપના લિન લિન દેશવાસી
સ્ત્રી પુરુષોને કહી પણ નહીં, તો
પછી અહિં જ તે નડશે એમ શું કામ
માની લેવું?!

પ્ર: ધર્મભેદ પ્રેમાળ પતિ પત્નીના સંબં-
ધમાં કેટલે અંશે હરકંત કરી શકે?

ઉ: બિલકુલ નહિ. બન્ને જાણ જાણ
ધર્મનાં હોય તેવાં ધણાં પતિ પત્નીને
સુખથી સાર્ય રહેતાં એ જાણ છે. પ્રત્ત
અને પશ્ચિમ જેવા જાણ દેશ અને
સંસ્કારવાળાંઓને રહેણી કરણીના ભેદને
લીધે કેટલીક વખત અગવડ પડે એ
વાત ખરી પણ આવાં લગ્નોમાં સ્નેહ એ
મૂખ્ય વસ્તુ હોવાથી, અગવડને પ્રત્ત
મહત્વનો માનીને તેને મોડું ૩૫
આપવામાં આવતું નથી. મડો
સાથે પરણેલાઓના અપવાદ ૩૫ દૃષ્ટાં-
તોને આગળ કરવાની ધણીને કેવ
પડી ગઈ હોય છે. પણ તેઓમાં જે
સુખ અને સંતોષથી રહીને આદર્શ
દંપતી તરીકે રહે છે, તેમની વાતને
તેઓ સગવડભરી રીતે વીસરી જવા
માગે છે. પરંતુ આ રીતે લગ્ન કરવા
તૈયાર થયાં હોય તેવાં સ્ત્રી પુરુષમાં પર-
સ્પરની ધાર્મિક માન્યતાઓ તરફ
સહિષ્ણુતાની ભાવના ખીલેલી હોય જ
એમ માનવું મોડું નથી.

પ્ર: આવતી કાલનાં બાળકોને ધર્મ માનવાની
શુલ્કવળ ઉઠી થાય માટે વહાંતર કે
આંતરગતીય લગ્ન અટકાવવાં જોઈએ
તેવું તમે માને છો?

ઉ: ના. ધર્મની વાત સ્નેહલગ્નની વચ્ચે
આવતી જ નથી. અને વળી આવતી
કાલનાં બાળકોને કશો ધર્મ માનવો,
અથવા ધર્મને માનવો કે ન માનવો તે
જેવાનું કામ માતાપિતાનું નહિ. પણ

બાળકોનું પાતાનું છે; એટલે જે કોઈ
તેમનું નથી તેને માટે ચિંતા કરવાનું
કશું જ કારણ નથી.

તિ પછી 'લગ્ન'ને લગતી સામાન્ય વાતો
નીકળતાં એકલા 'મિશ્ર લગ્ન'ને માટે નહિ
પણ 'લગ્ન' એ વિષયને માટે જરૂરી એવા
કેટલાક પ્રશ્નો-તર થયા છે, છતાં તે આ
વિષયમાં રસ લેનારાં માટે જરૂરનાં હોવાથી
નીચે આપ્યા છે. [તંત્રી].

પ્ર: બર્નાડ શા કહે છે Marriage is a
trap તે વિષે તમને મત જણાવશો?

ઉ: [કંઈક વિચાર કરીને] એમ છે તો
ખરું. પરંતુ જે જાણી જોઈને લગ્ન કરે
તેમને એ trap બહુ સાલતી નથી.
તેમ છતાં જ્યારે પણ એ trap અક-
ળાવનારી હદ સુધી સાંકડી બને ત્યારે
તેમાંથી છૂટાં થવા ઇચ્છનારને માટે લગ્ન
વિચ્છેદની છુટ હોવી જ જોઈએ. એથી
એ trap એકી અકળાવનારી થશે એમ
મારું માનવું છે.

પ્ર: લગ્ન વિના છોકરીઓને ન જ ચાહે એમ
તમે માને છો ખરાં?

ઉ: છોકરીઓને કેળવણી આપીને તેઓ
કમાઈ શકે તેવાં સાધનો પુરાં
બાકીએ તો જરૂર આવી શકે; અત્યારે
શુભચિંતમાં કેટલીક છોકરીઓ સ્વાશ્રયી
બની કુવારી રહે છે, પારસીઓમાં પણ
તેમ કુવારાં રહેનારાં ધણાં છે. ડોશી
કુવારી ન જ મળે એવી પુરાણી માન્યતા
સાથે હું મંજૂરી થતી નથી. પરંતુ
આધિક સ્વતંત્રતા જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ
ન ભાગવે ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓને લગ્ન ક્યાં
વિના છૂટકો નહિ જ થાય.

પ્ર: લગ્નમાં એક નતિપર બીજી નતિની
શુદ્ધામી [Sexual] છે એમ કેટ-
લોક કહે છે, તમે તે સંબંધમાં શું
કહો છો?

ઉ: આપણી જૂની લગ્ન રૂઢીમાં તો તેવું છે જ. અને નવી લગ્નરૂઢીમાં યે તદ્દન નથી તેમ તો કહી શકાય જ નહિં. હા, અલગ સ્ત્રીઓ વગર સમગ્ર ચોતોના અધિકારનો ઘેરો ન કરે અને ભણેલી સ્ત્રીઓ સમગ્ર પૂર્વક કંઈક છોડે એટલે કે; બાપી લગ્નની ભાવનાની અંદર જાતે સ્ત્રીકારી લીધેની જાતિય ગુનામીનો અંશ તો રહેશે જ છે. તેમાં પણ હિંદુ લગ્ન સંસ્થામાં તેવું વિશેષ પ્રમાણમાં છે. કેમકે આપણાં લગ્નપંથન કડી શકે તેવાં હોવા છતાં, પરણનારની ધમ્મજાને કાંઈ પહોંચે નથી. અને સ્ત્રી એ તો પુરુષથી ઉતરતી જ છે, પુરુષ વિના તેને ખીન્ન કશો આધાર નથી, તેણે તો ખાત્રકાળ, યુવાની અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પિતા, પતિ અને પુત્રની મગડીની સત્તા નીચે જ હવવાનું, એટલે આપણી જૂની લગ્નપ્રથામાં તો સ્ત્રીને જ પુરુષની ગુલામી બનવું પડે છે. તેમાં વળી ત્યાં કુલીનતાનો સોડ રહેલો છે ત્યાં તો સ્ત્રીઓની ગુલામગિરી પણ પ્રબળ છે. પરોચે છે.

પ્ર: સંતાન વિનાના માઆપ નકમાં પડે તે વાતમાં આપ માનો છો ?

ઉ: ના. પણ વધારે છેકરંવાળાં હવતાં નકમાં પડે છે એ તો દુખીતું જ છે.

પ્ર: લગ્નક્રિયા માટે બાલ વિધિઓની આવશ્યકતા લાગે છે ખરી ?

ઉ: ના, બિલકુલ નહિં એવા બાલ આડંબરની જરૂર નથી. અમે તિથી અને સમયનો જ્યોતિષને ધોરણે નિર્ણય કર્યા વિના, તેમજ વિધિના એવા જૂઠા આડંબરો વિના જ લગ્ન કર્યાં હતાં.

એક રવિવારે સવારે વડોદરામાં અમારાં લગ્ન ફગાયાં હતાં, પરંતુ શ્રીમંત સવાહરાવ ગાયકવાડની ધમ્મજા તે લગ્ન વખતે હાજરી આપવાની હોવાથી, તેમની અનુકૂળતા માટે તુરતજ સવારને બદલે રહાંઝતો સમય ફાવવામાં આવ્યો હતો.

પ્ર: લગ્નથી પત્નીની આર્થિક ગુલામી મટે છે કે વધે છે ?

ઉ: અત્યારે તો જરૂર વધે છે. કેમકે પુરુષો ચોતે કમાણી કરવા બંધ છે તે કામની કીમત આંકે છે, ત્યારે સ્ત્રી ઘરમાં બધું કામ કરે છે છતાં તે કામની કીમત કાંઈ આંકતું નથી.

પ્ર: સ્ત્રી અને પુરુષની વચ્ચે ભાગીદારીની રીત દાખલ કરવી એટલે કે પુરુષ જ કમાણી કરે તેમાંથી ધરખર્ચ ખાદ જતાં બાકીની રકમ પતિ પત્ની વચ્ચે સરખે હિસ્સે જમા કરવી, એવી સૂચના હાલમાં કટોકે સ્થળે થાય છે તે વિષે તમે શું ધારો છો ?

ઉ: અત્યારની દશામાં સ્ત્રીને તેથી પણ લાભ થાય તેમ નથી. પતિ પત્નીના નામે ગમે તેટલાં નાણાં જમા મૂકે, તો પણ તેને દરરોજ તે એટલા માટે જ દયાઆં કરશે; એમ મને લાગે છે.

પ્ર: તે અગવડને દૂર કરવા શું કરવું જોઈએ ?

ઉ: પુરુષો ચોતાની ભાવના ને વિચાર ન બદલે ત્યાં સુધી, કે હિંદુ કાયદે બદલાય નહિં ત્યાં સુધી આ ગુલામી દૂર થઈ શકે નહિં. એટલે તે માટે સ્ત્રીઓએ પ્રયત્ન કરવા જ જોઈએ.

નવરાત્રનું નવીન સાહિત્ય

: લેખક :

શ્રી. ધીરજીરામ દ. વ્યાસ

આ શિવ માસમાં નવરાત્રના ઉત્સવ

ઉપર ગરબાઓની રમઝડ બોલે છે. એ સંગીતપદ્ધતિ ઉગાણીને ઉદ્દેશ શક્તિની ઉપાસનાનો છે. પ્રભને દુઃખદારિદ્ર્યને મારે દોરી જનાર આસુરી અનિષ્ટ તત્ત્વો સામેનો એ સામુદાયિક સંગ્રામ છે. કોઈ દેવીઓનાં ગુણગાન થાય છે એ તો માત્ર એ ઉત્સવનું બાહ્ય સ્વરૂપ છે. સ્ત્રી-પુરોના સમૂહને મુક્ત નિર્બંધ શક્તિનો પાઠ આપવા માટે એ એક સાધન છે. રાક્ષસોને સંહારનારી શક્તિદેવીની આરાધનામાં સમાજને સદામાં ઉતારતાં અજાણ્યાં અજાણ્યાં સામેના જંગની ભાવના છે.

ભાવનાનો લોપ

પરંતુ એ ભાવના આજે સાવ ભૂંસાઈ ગઈ છે. ઉદ્દેશ સમજાતો ઉડી ગયો છે! અને તેની જગ્યાએ એ ઉત્સવોને માત્ર ધાર્મિકપરંપરા નિર્માણ ને નકલ રૂપ અપાય છે. તેમજ પુત્રીઓનાં રક્ષણ ખાતર રાક્ષસોનો વધ કરનાર કલિકા, ભવાની, અંબિકા, ચંડિકા આદિ દેવીઓ, જે તેમની માન્યતાઓ ન કરાય કે તેમનાં મતો ન ઉગાડાય, કે તેમના ગરબો ન ગવાય તો, તેઓ કોપાયમાન થઈને ધરણ કરે એવી ભીરતા ભરી બાવીશ ભાવનાથી તેમને

પ્રસન્ન રાખવા જ ઉત્તરવા છે. અત્રી પરિ-
ભ્રમણ ખેડોનાં વડેમ, બીરતા અને દિવ-
દિવિઓની અકસ્માત પીકેનો પ્રાદુર્ભાવ.

પાટી પરાધીનતા

એટલેજ નહીં અત્યારના ગરબા ગાવાનો કંઈજ
અર્થ નથી. પ્રચલિત રીત જ આખી પાખ-
ડોને ને વડેમને પોષનારી છે. સ્ત્રીઓમાં
વીરાંગતાનાં જેમ આવવાને બદલે પરાધીન-
તાની ભાવના પાટી થાય છે, વેદીયા વૃત્તિ
વધે છે. અને ઉત્સવનું તાત્વિક જ્ઞાન મેળ-
વવાની ઉત્કટ તો જન્મતીજ નથી.

ગરબાના ઉદ્દેશ અને ભાવનામાંજ રૂપા-
ન્તર થઈ ગયેલું હોવાથી અત્યારે તે ગરબા
નકામાં છે. વળી રાગદ્વંધાર કરવામાં
સ્ત્રીઓની મદદની ખાસ અને પ્રથમ દરજ્જો
જરૂર છે એમ અન્ય દેશોના સાંપ્રતકાલીન
શૃંગારીઓ સાબીત કરે છે. રાગ-
દ્વંધારનાં કાર્યમાં સ્ત્રીઓ ક્યારે ભાગ લઈ
શકે? તેમનામાં ચરિત્રગણ હોય, નૈતિક
હિમત હોય, સ્વાધીનતાની ધગરા હોય,
પરાધીનતા પ્રત્યે તિરસ્કાર હોય, વીરાંગના
બનવાના કોડ હોય, પોતાના ધર્મ (ફરજ)ને
ખાતર સ્વાર્થથી કરવા સદૈવ તૈયાર હોય.

સમરાંગણે અંચરવા

આવી ખેડો રાગદ્વંધારના કાર્યમાં
જાગ્યો કાળો આખી શકે; અને ધાર્મિક,
સામાજિક કે રાજકીય આઝાદી મેળવવા
ચુનૈશાસ્ત્રને આવી વીર રમણીઓની-રણ
ચંડિકાઓની ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રીઓમાં
હૃદયપક્ષે થાય અને દેશોધ્ધારને પોતાના
ધર્મ તરીકે સ્વીકારે તો સાગ્રાપ સમાજમાં
જાગ્યો પરિવર્તન જોતોએતામાં થઈ જાય.
બાવિ પ્રજાને કેળવીને તૈયાર કરવાની તેમજ
પતિના વિચારો સુધ્ધાં દેવવાની રજા

અને શક્તિ સ્ત્રીઓમાં રહેલી છે. મુગધપક્ષે
કરવો એ ખેડોનાં જ હાથની ચાંત છે.
સ્ત્રીઓ જેવી હશે તેવા તમામ ગુણવચ્ચો
બહુ લાગે તેનાં સંતાનોમાં ઉતરશે. જેવાં
સંતાનો આપુ તેવી ભાવિ પ્રજા અને અને
પ્રજાનાં માનસ પ્રમાણે દેશની ઉન્નતિ-
અવનતિ થાય. રાગદ્વંધારીઓમાં એ લડા-
ઈ લુસ્તી હતો એટલેજ રાગદ્વંધારમાં એ
ગુણ ઉતરતા અને ટેક માટે રાગદ્વંધાર મર-
ણાન્ત લડતા. અને કોઈ મોહકો પતિ
હોય તો તેને સમરાંગણે સંચરવા એ રાગ-
દ્વંધારી જ પાનો ચડાવતી અને તેની બીરત
રાણીને ચરવીર બનાવી દેતી. એટલું જ નહિ
પણ જરૂર પડે પોતે પણ લડતી.

નવીન ગરબા

હિંદુ સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ ધાર્મિક
લહેવારોના અને પર્વોના દિવસે રાસ, ગરબા
તથા લોકગીતો ગાય છે. ગરબા બહુધા
લહેવારોને લગતા હોય છે, રાસ-રાસડા
ધાર્મિક અને સામાજિક એમ ઉભય વિષય
પરત્વના હોય છે, અને લોકગીતોમાં લોક
જીવનની ઝીણી મોટી બાબતો ગુથેલી હોય
છે. શિક્ષિત ખેડો તો અન્ય વાચનથી પણ
પોતાના વિચારોમાં ફેરફાર કરી શકે કે
દડતા કેળવી શકે પરંતુ અશિક્ષિત ગામ-
ડીયણો કે મધ્યમ વર્ગની વનિતાઓ તો
ઘણાખરા વિચારો લોકગીતો અને ગરબા-
ઓમાંથી મેળવે છે. એટલે એમના વિચારો
અને વર્તન પર રાસ, ગરબા અને લોક-
ગીતોની સીધી અસર થાય છે.

એટલે જ ખેડોનાં વિચારપરિવર્તન
કરવું હોય, તેમને નવયુગનાં આદ્યજનો
ઝીલવી કરવી હોય કે તેમની અંધશ્રદ્ધા
વડેમી વૃત્તિને બદલવી હોય તો રાસ, ગરબા
અને લોકગીતોનું આખું મુગધમી સાહિત્ય

નવેસરથી રચીને બહેનોમાં પ્રચારવું જોઈએ. કવિઓ, લેખકો, પત્રકારો બધાએ આવા સાહિત્યનું સર્જન અને પ્રચારકાર્ય કરવું જોઈએ, શિક્ષિત બહેનો પણ દેશ-કાળને અનુસરના, દેશભક્તિ જગાવતા તેમ જ રૂઢિચઢંધોનો નાશ નોતરતા ગરબાઓ રચીને ગાયવાવા માંડે.

સળંગતા પ્રેરના

હમણાં નવરાત્રના દિવસે આવે છે. આ પર્વમાં ખાસ કરીને ગરબા ગાવાનો રિવાજ છે. જેથી “નવયુગ”ની ભાવનાઓનું સમર્થન કરતો એક ગરબો અહિં રજુ કરું છું.

આર મહિનાની ન્હાનકડી આર કડીઓમાં દેશના અને સમાજના સળંગતા પ્રશ્નોનું ખ્યાન હુંકમાં આપવું પણ મુશ્કેલ છે. આ કારણે ગરબામાં જે વિચારો મેં ઉતાર્યા છે તેની સંકેતના સમજવા પુરતી નોંધ આપવી ઉચિત ધારું છું.

દેશભક્તિના રંગ

૧. એવો નિબુર અત્રે નાશાયક પતિ લાગ્યે જ હશે, જે પત્નીની શાણી વાતો ન સાંભળે. પતિ પૈસા કમાવા પાછળજ મંડ્યો હોય, ધર્માધતામાં નણાતો જતો હોય, દેશ-દાંતે તેના હૃદયમાં ચોહું જ રથાન હોય કે માનવધર્મ જાણવા તરફ એદરકાર રહેતા હોય તો તેને દેશસેવાનાં મત લેવા પ્રેરણા કરવી. દેશભક્તિના રંગે રંગાય તેવા વાર્તાલાપ નવરાત્રના દરેક પ્રસંગે છેડવા.

૨. પોતે સુધરવા માટે અને રાષ્ટ્રોપધારને જ ધર્મ ગણવા માટે રૂઢિધર્મના તો પહેલા ત્યાગ કરવો જોઈએ. સમાજસુધારામાં ને પ્રગતિને પાંચે આગળ ધપવામાં રૂઢિધર્મ એવડ અડચણ કર્તા છે. દેશની અને આપણી દરેક

પ્રકારની ખરાબ સ્થિતિ અને મુશ્કેલી સમોદશા તેને જ આભારી છે જેથી એને નકારો ગણી તત્કાળ છોડવો.

સેવા-ધર્મ

૩. સમાજસુધારણાની એ ભાવના આપતજનો, પડોશીઓ અને પરિચયમાં આવનારાઓમાં પ્રચારવી. માનવજીવનનું સાથકે કરવા સેવાધર્મને સ્વીકારતાં થાય એવી પ્રેરણા પાવી. વાણી અને વર્તન દ્વારા એવી અસર પાડવી.

૪. મોટેરાંઓમાં જ આવી સુધારકવૃત્તિ જન્મીત કરવાનો પ્રયાસ કરીને અટકી જવાનું નથી. જેના વિચારો ને સંસ્કારો રદ બની ગયા છે, જેની રજે રજે રૂઢિચુસ્તપણું ઉતરી ગયું છે તેવા પ્રૌઢો અને વડિલો નવયુગનાં આદિલનો કદાચ ઝીંકી પણ ના શકે. સુવક-સુવર્તિઓ બંડખોર જંતિવાળાં હશે તેઓ એવા વિચારો ઉઠાવી લેશે. પરંતુ ભાવિ પ્રગ્ન આખી એવો યુગ-પલટો લાવનારી બનાવવા દરેક માતાએ પોતાનાં બાળકોમાં એ સુસંસ્કારો રેડવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. એવી વૃત્તિઓ બાળકાના મગજમાં ખૂબ જ વિકાસ પામશે. એ વિચારો અમલમાં મૂકવા શારીરિક શક્તિ અનિવાર્ય હોઈને બાળકોને મજબૂત બનાવવા અખાત્રમાં મેકલવાં જેથી શારીરિક શક્તિ ખીલી ઉઠે. સાથે સાથે માનસિક શક્તિ ખીલવવા યુગધર્મી સાહિત્ય બાળકોને વંચાવવું અને દેશની સ્વતંત્રતા માટે પ્રાણ પાઘરતા સુવકો ને નેતાઓનાં દબાવતો આપવાં.

ઝેરી ઉપદેશનો ત્યાગ

૫. આ બંધું કરવા જતાં બહેનોને એશરમ કે ઉખંડી ગવેલ લેવાનો ચાંદ પણ મળે ખરો ! દુનિયાનાં દરેક દેશની વીરાંગનાઓએ

એવી લોકસન્નતને કે અંધોને દુગાવી દીધાં છે. જના વિચારના હિંદુઓમાં આજે પણ લાગુ અને શરમની ખૂબ વાતો કરનારો સ્ત્રી-પુરુષો શાગુન માસમાં વૃધોની, વિદ્વાનોની, દોઢ ડાહ્યાઓની શરમ છેડીને એક ખીજાને રોજવાની, રંગે રમવાની, મસ્કરીઓ કરવાની હટ લ્યે છે! તો પછી જદાં ધાર્મિક અંધો તોડીને દુગાવી દેવામાં રહેલાં કસ્યાણુને લેઈ બહેનોએ શાસ્ત્રની બીકનો, ધર્માચાર્યોના ઝેરી ઉપદેશનો, વડિલ વગેરેની મર્યાદાનો, ખોટી પ્રતિજ્ઞાનો અને લોકશૂદ્ધિનો ત્યાગ કરવાની હટ લેનાં તો શા માટે જ સંકોચાયું લેઈએ?

વીર-રમણી

૬. આમ નૂનન યુગના આદર્શો ઓળખતી, માનવધર્મને ધારણ કરતી, દેશાધ્યારનાં કાયને ધર્મ ગણતી અને જગતના પ્રવાહ સાથે પ્રગતિ સાધતી વીર રમણી પોતાનાં આજ-કાનું ભયંકર અદિત કેમ ઇચ્છે? પોતાની કુમળી વયની આગાને જીવનને આદે આવી બેદરતા મઠાં સાથે ન જ પરણાવે, કાચી વયનાં બાલ-બાલિકાઓનાં પણ લગ્ન કરવા ધસીને ના પાડે, બુદ્ધિનાં કન્ઝેડાંય કરે નહિ તેમ કન્યાવિક્રય પણ ન કરે. એવાં લગ્નો કરવાની કોઈ વાત કરે તો વાઘબુની પેઠે સામી થાય, આમ યતાં-વૃદ્ધ-લગ્નો ને આગલગ્નો ઓછાં યવાથી સમાજનું સન્યાનાશ વાગતો એક જગ્ગર લોખંડી રંગલ ખડી પડશે.

સમાજના સીતમો

૭. વૃધ્ધલગ્નો ને આગલગ્નો અંધ યવાથી નથી વિધવાઓ ઘણી ઓછી થશે, પરંતુ જે વિધવાઓ રૂઢિધર્મ અને સમાજના સીતમોથી પીગ્રાઈ રહી છે તેનું શું? મંગળાવું

મુસ્લીમ બનવું, યશસ્વતીના આકંઠ અને ખીછ વિધવા બહેનોની કશું ચીસો આપણે સાંભળીએ છીએ. સંયમની અવધિ આવવાથી અસંખ્ય બહેનો પાપાચાર સેવે છે, ગભાપાત કરે છે, ધર્મશૂરોના પંજમાં ફસાય છે. એમને પાપને પંથે જતી અટકાવવા કે પાછી વાળવા પુનર્લગ્ન એક જ માર્ગ છે. માટે આગવિધવાઓને પાપાચારને બદલે પુનર્લગ્ન કરવા પ્રેરવી અને પુનર્લગ્ન કરનારીની સાથે સહકાર કરવો, તેમને અપનાવવી, અને લગ્ન કે એવા પ્રીતિ શુભ પ્રસંગોમાં સંધવાઓના નેટકી જ છૂટથી ભાગ લેવા દેવો અને તેમને બિલકુલ અપશુકનીઆળ ન ગણવી.

વિચારોનો દાવાનળ

૮. દેશમાં જાગૃતિ લાવવી ને પરિવર્તન કરવું એ કંઈ એકલા કેળવણીઓને ઇન્કાર નથી. ગ્રંથિયાના વિપ્લવ પછી દુનિયાના દરેક દેશની જનતા સજાળા જાગી ઉઠી છે. આજે આઝાદી અને સમાન-લક્ષ માટે શ્રમજીવીઓની લાકડ આંરે દિશાએ પાગી રહી છે, દેશભરમાં અને દુનિયાભરમાં એ વિચારોનો દાવાનળ પ્રકટી નીકળ્યો છે. એ પુનિત હીલચાલે હિંદી બહેનોને પણ જાગાડી છે અને પરિણામે આજે શહેરોની સ્ત્રીઓ દેશની દરેક પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતી થઈ છે. બહેનોએ પૂરેપૂરા રસ લઈને એ આગ અન્ય બહેનોમાં લેસભેર ફેલાવી દેવી લેઈએ.

૯-૧૦-૧૧. જેઠ મહિનાના પ્રથમ તાપ પછી જેમ વર્ષા શરૂ થાય છે તે તે અમૃત સમાન લાગે છે-અને માનવોને જીવાડવા અને ઉગાડવાની તે અમી જુદિ છે-તેમ દેશ વ્યાપી ગાંધીજીની હીલચાલનો દાવાનળ સગચા પછી સ્વાધીનતાની અમીજુદિ

દેશ પર જરૂર થાય, ભૂખમરો, પરાધીનતા,
દારિદ્ર વગેરેના દેશને વેરાન કરતો લલૂકતો
દાવાનળ આઝાદીની અમીટિયથી શાંત થાય.
પછી દેશને સમૃદ્ધ કરવાના, ધર્માધર્મ ટાળ-
વાના, ધર્માચાર્યો ને રાજ-મહારાજઓએ
જૂટેલી લક્ષ્મીને હુન્નર-હિંગોળના કાષમાં
બંધ કરવાના, ગરીબોને સુખી કરવાના,
દેશજનોને સ્વાશ્રયી બનાવવાના વગેરે પ્રશ્નોના
ઉકેલ સપાટાબંધ થવા મળે. વિદેશ ધસાડ
જતી લક્ષ્મીને બચાવવાના ઉપાયો લાઇ શકાય
અને હિંદી બજારોમાં ખડકાયેલાં પરદેશી
ચસ્તુઓ, રૂપી પાપનાં પોટલાં પાંખાં હાસે-
લાય. આમ દરેકે પ્રદારની મુક્તિ સેવતાં
માનવોમાંથી શક્તિની અનેરી ફેરમ ફેરે.

દેવ-દેવીઓની ગુલામી :

૧૨. આઝાદ અનેલી પ્રજામાં કોમી કે
નાંત-મતના ભેદ પણ ન હોય. તરીબ-
તવંગર, શેઠ-નોકર કે મોટાં-નાનાંના ભેદ
પણ ન હોય તેથી ભોગ આપ્યા બાદ
આઝાદોનો ઉત્સવ ઉજવનાર પ્રજોમાં અજબ
એક્ય હોય. એ પ્રજોનો દેવ-દેવીઓની
ગુલામી સ્વીકારનારા, વહેમો વધારનારા, સ્ત્રી-
સ્વાતંત્ર્યના વિરોધી ગરબા ગાય નહિ;
પરંતુ એ તો વીરાંગના બનીને સ્વાધીનતાના
ગરબા ગાતી ધરાને ધ્રુજાવે. સાંભળવા
એકઠી થયેલી અન્ય પ્રજોના તથા અધુઓમાં
પણ પોતાના ગરબાના ગરવા સ્પર્ધી નૂતન
યુગના આદર્શોના સંસ્કાર કરે અને અધ-
અધ્યા તથા વહેમનું વાતાવરણ દૂર કરી
હિંદુજનતાને અધઃપતનને રસ્તે જતી ઉગારે.

ગરબો

[સ્થપતિ રામ રહેમાં રહેજોરે-એ રાગ]

આવો બેની આજ ગરબે રમવા રે;
સાહીયર સંજે આનંદે લમવા-આવો
સખી! કારતકે કંથ મનાવો રે,
દેશસેવાનાં વ્રત લેવરાવો રે;
દેશભક્તિના રંગે રંગાવો-આવો
સખી! માગશરે મોહ વિદારો રે,
રૂઢિમં છે છેક નહારો રે;
એને માની રણાં કુંમ સારો ?-આવો
સખી! ચામે પડોશીને પ્રેરો રે;
સેવાધર્મને દેહવ અનેરો રે;
કરવા ઉજવશ : જીવન-ફેરો-આવો
સખી! માથે તે માતા વિચારો રે,
સૌનાં સંતાનો સઘ સુધારેરે;
શક્તિ તનની ને મનની વધારે-આવો

સખી કાશ્યુને કંદળ છોડો રે,
માનવધર્મમાં મનને ભેડો રે;
જૂઠાં ધાર્મિક અંધન તોડો-આવો
સખી! ચેરે ચતુરા આંધે રે,
વહેતી નૂતન જગતા પ્રવાહે રે;
વિશ્વે વૃધ ને બાલ વિવાહે-આવો
સખી! વૈશાખે વિધવાં દક્ષણી રે,
રૂઢિધનના અગ્નિથી બળતી રે;
વિધવાજનથી બચશી વટણતી-આવો
સખી! જોડે તે જનતા જાગે રે,
શ્રમજીવીની હાકલ વાગે રે;
ફુનિયાલરમાં દાવાનળ દાગે-આવો

સખી! આપાદે અમૃત પડતાં રે
ફુગીનાં દિલ હેલે ચડતાં રે;
સાહીવાદનાં અંગે લથડતાં-આવો

સખી ! આવશ્ય રેકમે છેલેરે,
દેડાં દિંદના લાલ ઉકેલેરે;
પાપો પરદેશીનાં સ્ના રેલે—આવો.

સખી ! ભાદરવે બૂઝ ભાંગેરે,
આઝાદીનો તે આતશ ભાંગેરે;
મહેકે માનવ મુક્તિ-પરાગે—આવો.

આસો આંખડી ઐક્યે ચમકે રે,
ગોરી ગરબા ગાતી ધમકે રે;
ઝીલી રાસ સ્વાધીનતાની ઝમકે—આવો.
બેનો ! કિંદી જનતાને ઉગારે રે,
નૂતન યુગના સુમંત્ર અચારેરે;
એ છે એક ઉગરવાનો આરો—આવો.

ધીરજશમ.—

ત્યારે આખી દુનીઆમાં ૧૦૭ વર્ષ
(૧૭૬૩ થી ૧૯૦૦) ૫૦ લાખ માણસો
માર્ણા ગયા, ત્યારે એકના દુઝાથોથીજ
માર્ણા ગયેલાં માણસોની સંખ્યા હિન્દમાં
૬૫ વર્ષમાં (૧૮૬૦ થી ૧૯૦૦) ૧ કરોડ
૯૦ લાખ ઉપર થવા બંધ છે.

લુદા લુદા દેશની માણસ દીઠ
આવકુ.

સ્કોટલેન્ડ	૬૭૫	નોર્વે	૩૦૦
હંગેરી	૬૩૦	સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ	૨૮૫
ઝારટ્ટોચીઆ	૬૦૦	સ્પેન	૨૪૦
અમેરિકા	૫૮૫	ઓષ્ટ્રીઆ	૨૨૫
બેરુચમ	૪૨૦	હાલાન્ડ	૨૧૦
ફ્રાંસ	૪૦૫	રશીયા	૧૬૫
કેનેડા	૩૯૦	સિંદુસ્થાન	૬૦
જર્મની	૩૩૦	લોઝેન્ડ	૩૩૦

અગાનતાને લીધે થયેલું પાપ માફ થઈ
શકે પણ લાલ અને રૂપાઈ માટે પાપ
કનારાઓને માટે માફી છેજ નહીં.

દિ. ખ. અંબાલાલ સાહુરલાલ

“કોઈપણ દેશની રેલ્વે ઉપર જે સત્તા
કાણે ધરાવતી હોય તે જ સત્તાના
લાથમાં તે દેશ ઉપરના સ્વાધિકારની સાચી
આની રહેલી છે. કોઈપણ દેશ ઉપર અધિ-
કાર ધરાવનાર સત્તાની પાસે જે ત્યાંની
રેલ્વે ઉપરનો કાણુ ન હોય તો તે સ્થિતિ
પેલી સત્તાને માટે નુકસાનકારક છે.....
આથીજ અગદદ રેલ્વેની માલિકીનો પ્રશ્ન
અગ્રણ્ય થઈ પડ્યો હતો.”—જે. એફ. લી.

ત્યાંસુધી જોડાને તેમની સ્થાનિક બાળતો
પર સ્વતંત્ર રીતે વ્યવસ્થા કરવા દેવામાં ન
આવે ત્યાં સુધી હિંદુસ્થાનમાં સ્વરાજ્ય
હોઈ શકે નહિ. —રમેશચંદ્ર દત્ત.

હા ઉપરાંત શાણપણ અને ઉદ્યમણના
વિચારોથી સંકુચિત થયેલી બધી બાંધત
નીરસ અને નિષ્ફળ થતીજ જોઈએ. એ
શાણપણની રાજનીતિના કાટ હેઠળ સત્ય
દબાઈ જાય છે.—લાલા લજપતરાય.

— મધરાત —

(૧)

સખી! અંધારે ઘેરી મધરાત,
તારલિયો તેજે ભરી રે :

કંઈ શોકઘેરી નાથસૂતી નાર,
કન્યાકાઓ કોડે ભરી રે.

(૨)

ઝંખિયાં અંકૂરતાં ધન્ય ઇવનપક્ષમાલ્ય,
સહજ સ્વપ્ન થાતાં રહું—

એતું ઇવનપક્ષ વિલાય,
સુંદરતા જાગે સરી રે.

સખી! અંધારે ઘેરી મધરાત,
તારલિયો તેજે ભરી રે ;

કંઈ શોકઘેરી નાથસૂતી નાર,
કન્યાકાઓ કોડે ભરી રે.

(૩)

રજની દુખી, અંદ્રો દુખી, દુખિયાં નર ને નાર,
તારલિયોનાં તેજે જો !

એનાં શાશ્વત સુંદર કૌમાર ;
હેયું કેવી દોળા રહી રે !

સખી! અંધારે ઘેરી મધરાત,
તારલિયો તેજે ભરી રે ;

કંઈ શોકઘેરી નાથસૂતી નાર,
કન્યાકાઓ કોડે ભરી રે.

(૪)

મારગભૂલ્યા પાન્ય શો ભટકે આ સંસાર,
ક્ષણિક સ્વપ્નમાં શોધતો—

મૃદુ નિત્યતણો મહાસાર ;
દષ્ટિ એની સૂતી થઈ રે.

સખી! અંધારે ઘેરી મધરાત,
તારલિયો તેજે ભરી રે ;

કંઈ શોકઘેરી નાથસૂતી નાર,
કન્યાકાઓ કોડે ભરી રે.

સુંદરજી ગો. બેરાધ

આત્મગૌરવ

દિપક :

૩૦ હરિપ્રસાદ ધર્મરાય દસાધ

આત્મજ્ઞાન, આત્મસંયમ અને આત્મ-
ગૌરવ એ ત્રણ બહુ અગત્યના
શુભો છે. આત્મજ્ઞાન એટલે આ સ્વયે, હું
ફક્ત પોતાની પરીક્ષાના અર્થમાં વાપરું છું.
આપણે આપણી પોતાની પરીક્ષા બહુબર
કરી લેવી જોઈએ. જીવનનીના ઉચ્ચરમાંથી જ
તે દરેક વિદ્યાર્થી કે વિદ્યાર્થીની, પોત-
પોતાની શક્તિ સમજે છે, પોતપોતાના
શુભ અવશ્ય જાણી જાય, તે સ્વસ્થાચારણ
અને આત્મવિકાસ કરવાનાં મહાન કર્તવ્યો
એ જરૂર સ્પષ્ટ થાય. આપણે ધણીવાર
આપણી જ્ઞાન શિવાય, બીજાં બધાંને
ઓળખવાનો ધર્મ કરીએ છીએ.
દશાણમાં અમુક અવશ્ય છે અને
દશાણીમાં આ દોષ છે એવી વાતો આપણે
ક્યાં જ કરીએ છીએ પણ એક સંતતું
વચન છે કે એ પરિનિર્ણય કરવાની કુરેવ
આપણે આત્મજ્ઞાન મેળવવાની ધૃત્ય
વાળાએ તે જરૂર હોય જોઈએ.

જુરા દેખત મને જયો,

જુરા ન મિલિયો કાય;

તે દેખું દીન, મેનકે,

મોસે જુરા ન કાય.

હું કાણ કાણ જુરા, એટલે ખરાબ છે,
તેની શોધ સાર એક દિવસ નીકળ્યો હતો;
પણ છેક જ ખરાબ એવું તો મને
કોઈ ના મળ્યું-મનુષ્ય માત્રમાં મને
કંઈ કંઈ શુભ માણસ પડ્યો. પણ એમ
કરતાં કરતાં મને એવો વિચાર આવ્યો કે
પારકાને બહુ તપાસ્યાં; હવે હું મારી
જાનને તપાસું-તો, “મે દેખું દીન પેનકે”

માઝમ પડે છે? “મોસે, જુરા ન કાય”
મહારા કરતાં વધારે ખરાબ તો કોઈ માણસ
નથી પડતું-ઉપર પ્રમાણે સંતને આત્મ-
પરીક્ષા કરતાં લાગ્યું. તો આપણે તો સંત,
એટલે ભક્ત કે સાધુ પુરુષ નથી એટલે.
આપણે આપણી જાતને તપાસીએ તો જરૂર
“મોસે જુરા ન કાય” મહારા કરતાં વધારે
ખરાબ કોઈ નથી એમ લાગશે.

પછી ધીમે ધીમે અવશ્ય જોડાતા જાય
અને શુભો વધારીશું; એ થઈ આત્મ પરીક્ષા.

એ પછી આત્મસંયમ કેળવવો પડશે.
એટલે જાતને કમજો લઈશું. પાપને રસતે.
જતાં આપણે પોતાને શોધીશું, ધન્દીઓ વશ.
થશે અર્થ એમ આત્મપરીક્ષામાંથી આત્મ,
સંયમ કેળવશે.

આ રીતે ઉપરના બે શુભો ખીલ્યા.
પછી આત્મગૌરવ એટલે પોતાની જાત માટે.
જ્ઞાન-સ્વમાન-ખીલવવાનો અધીકાર પ્રાપ્ત
થાય છે. અને આત્મપરીક્ષા, આત્મસંયમ અને
આત્મ ગૌરવ જોમણે કેળવ્યાં છે તે રાજા જેની.
શક્તિ મેળવે છે.

આત્મગૌરવ વગરનો માણસ નમાણો છે.
જેનામાં ટેક નથી, જ્ઞાનશાની નથી. એ
નારિતક છે કારણ જેનામાં પોતાની અંદર
રહેલી શક્તિ વિશે અધ્યા નથી. એ તે
શક્તિનું અપમાન કરે છે.

આપણા દેશે, આત્મગૌરવ શુભાવીને.
પરવ્રતા બોલી છે. પોતાની તમામ ઉચ્ચ
શક્તિઓ વેચી નાખીને, હવે સાધ, એને
નિગ્રહાર બન્યો છે. આત્મોપચાર માટે અને
સ્વદેશને સ્વતંત્ર કરવા માટે ઉછરેલી પ્રજાનાં
તમામ સ્ત્રી પુરોએ આત્મગૌરવનો શુભ

નૂતન ગુજરાત

વર્તમાનપત્રોની આલમમાં નવો પ્રકાશ પાડનાર,
વીચારસૂઠીમાં કાંતી કરનાર, સામાજિક,
રાજકીય, ધાર્મિક જીવનની પુનર્વિન્યાસ કરનાર

મહાગુજરાતનું માનીતું રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક.

જાહેરખબર માટે શ્રેષ્ઠ સાધન.

ગ્રાહકોને દર વર્ષે રસભરી નવલકથાનું
દળદાર પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવે છે.

વાર્ષિક લવાજમ:

સ્થાનિક રૂ. ૩-૦-૦૦

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦૦

પરદેશમાં રૂ. ૫-૦-૦૦

નમુનાની નકલ મફત. લખો

ભાઈશંકરની હવેલી, રાયપુર,

મેનેજર

અમદાવાદ.

નૂતન ગુજરાત.

નૂતન ગુજરાત મુદ્રણાલય

ગુજરાતી, અંગ્રેજી અને હિન્દી લિપીમાં, માસિકો, પુસ્તકો,
રિપોર્ટો તથા દરેક પ્રકારનું જોખમી રંગભેરંગી શાહીઓમાં શુદ્ધ,
સ્વચ્છ, સસ્તા દરે વખતસર કરી આપવામાં આવે છે. કોઈ પણ
જાતનું છાપકામ કરાવતાં પહેલાં ઓર્ડર આપી ખાતરી કરશો. લખો

મેનેજર: નૂતન ગુજરાત મુદ્રણાલય.

નવયુગનાં દરેક લુવાને વાંચવા લેવાં આહ્વાન, તુ, શુરાંતનભયાં

ગાંડીવનાં મોટાં પુસ્તકો

અમારા બાળસાહિત્ય માટે મોટું સુચીપત્ર મંગાવી લેશો.

૧ ઓગમયુગનું બંગાળા : પ્રકાંતે હવેલીમાં કાલી ઓમને ગાજે શિદીય સત્તનતને લમીનદોસ્ત કરવા નીકળેલા એ બંગાળી નવજવાનોની સુંદર ક્ષણી. કિં. રા. એક

૨ હાપ આસામ ! : દુર દુર આસામના મ્યુના બગીચાઓની દિવાલો પાછળ ચતા અત્યાચારોની સાચી કથા ભરે છે. કિં. રા. ૧)

૩ કલકત્તાનો કુરાયુગ : એક વીસની સાલની પદ્યપદ્ધતિ રમુછ ભાષામાં ચિતાર હેમંતકુમાર સરકારે લખે છે. કિં. રા. સવા.

૪ પંજાબનું પ્રચંડ કાવતરું : પંજાબના બગવાઓના બંધનની સાચી વાત લાગે ૧-૨ ભેગા કિં. રા. ૧૫)

૫ નિહિલિસ્ટોના પંજાબ : રૂઝીવાના ઇતિહાસનું એક રસપ્રભુ પાનું બા. રા.

૬ કાળું શુલાખ : સુશી શુર એકેકાંદર હુમાની આ રસપ્રભુ ઇતિહાસ કથા યુરોપમાં ભારે લોકપ્રિય થઈ છે કિં. રા. ૧૫.

૭ બ્રહ્માંડનો ભેદ : આ, પરાક્રમ કથાના આ પત્રોએ વખાણ કર્યા છે. સચિત્ર છે. લુનાગદના ડો. પ્રતાપરાય અને બરુદુસિદ્ધના પરાક્રમે રોમાંચક છે કિં. રા. ૩. બા. બીજી કિં. રા. ૨).

૮ આનંદમહા : બંગાળના રૂપિ લેખક બંદીમની આ કૃતિનું નામ કોણે ન સાંભળ્યું હોય ? એ અને વાંચે ચિતારે. કિં. રા. ૧૫.

મળવાનું ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : કેળાપીઠ : સુરત.

ટીકા : - ગુજરાતના સર્વ જુકસેલરો પાસે મળે છે.

૯ અમૃતનો પ્યાલો : આત્મા પરમાત્માના ભેદ ઉકેલની રસિક વાર્તા કિં. બા. ૨

૧૦ નામ-વિનાની નવલકથા : - અથવા સુડી વચ્ચે સોપારી વાંચકને એવી સોપારીની રચિતિમાંજ રહે સુધી રહે છે. કિં. રા. ૨) રા.

૧૧ કુરુલુધેલાનું કુળાવિધાન : - એ અસલી નવલકથાની વિસ્તીર્ણ સમાલોચના કિં. રા. ૩.

૧૨ પાંડવ શુભ નિવાસ : - એક સ્ત્રી પાત્ર વિનાનું કવિ ભાસે રમેલું સુંદર નાટક ભજવવા માટે સાફ ઉપયોગી છે. કિં. બા. ૩. કેળવણીખાતાએ મંજુર કરેલું છે.

૧૩ ગાંધીજીનો જ્વલનો અનુભવ : આક્રમણી એમની રસમરી નેત્રકથા. સચિત્ર કિં. રા. આ. આના.

૧૪ ગાંધીજી કૃત નીતિધર્મ : - નાત અને ધર્મના સમ્બંધોનું સચોટ ચિત્રણ કિં. આ. આના.

૧૫ રાષ્ટ્રીય ગરબાવલિ : - સ્ત્રી ઉપયોગી રાસે-ગીતો કિં. બા.

૧૬ આયણ : - ચુંચાંતની રસિક લક્ષનાઓએ હૃદયનું અમૃત ટપકાવી એમાં લોકગીતોનો સંપ્રદાય કિં. રા. આના પાંચ.

૧૭ ગીતાંજલિ : - કવિવર યાગેશ્વરી ગીતાંજલિ નવા નવ રસેશ્વરોએ અનુવાદ છે ને તેમાં અનેક સુંદર ચિત્રે આપેલાં છે. અવનવું ન સુખપાત્ર. કેળવણીખાતા તરફથી મંજુર કિં. રા. રા.

શ્રી જીવનના પ્રશ્નોની રંગભૂમિ

ઉપર ચર્ચા

‘લગ્ન બંધન’ની સમીક્ષા

: લેખક :

શ્રી. સમીક્ષક

[૧]

[૨]

જીવનની રંગભૂમિ એટલે શ્રી જાતિની દુસ્મન, સામાજિક સુધારાની શત્રુ સુશિક્ષિતો અને સુધારકોની ફેક્ટરી કરનાર માત્ર સુદૃઢ સનાતનીવેદાની સદાયક, રૂઢી-વાદ અને અધર્મધ્યાને અમરપટા અપાવવામાં મદદગાર થવા માટે જ નિર્માપલ્લી સંસ્થા હોય; એવું આજ સદી માટે ભાગે જણાણ છે. અલગત તેમાં અપવાદ છે—પણ તે માત્ર અપવાદ જ.

એવા અપવાદોમાં હાલમાં ‘લગ્નબંધન’ નામના નાટકથી સુંદર ઉમેરો થયો છે; ‘સુંદર’ શબ્દ ખાસ હેતુ પૂર્વક મકથો છે. ‘કેમકે ખીખ’ નાટકોમાં જ્યારે સામાજિક પ્રશ્નોની ચર્ચા સુધારા તરફ મીઠી દષ્ટિ રાખીને થતી હોય છે, ત્યારે પણ “લગ્ન બંધન”માં વૃદ્ધ-યુવાન લગ્ન, ફરજિયાત વૈધવ્ય અને સ્નેહસુતાં લગ્ન એ પ્રશ્નોની ત્રિપુટીને તેના લેખક ભાઈ જમને જેટલી સ્પષ્ટતા અને વિશદતાથી ચર્ચ્યા છે, તેટલી હિંમત લેખકો તેમ જ નાટક કંપનીના માલિકો બતાવતા નથી: ત્યારે અહિં ધન પ્રાપ્તિને બદલે પ્રચારની નજરે, હિંદુ સમાજની નજરે તે જે સપ્તઓને નિભાવી લે છે, તેનાં લગાવકે પરિણામનું ચિત્ર તાદસ્ય રજુ કરવાનો જ હેતુ નજરે પડે છે.

મોદનરાય નામના જૂના વિચારના વૃદ્ધ શ્રીમંત મણી નામની યુવતીની સાથે લગ્ન કરેલાં હોય છે. આ વૃદ્ધયુવાન દંપતી વચ્ચે મન અને લાગણીનો મેળ મળતો નથી. મણીને વસ્ત્રભૂષણનો પાર નથી, ભવ્ય બંગલો અને નોકર ચાકરો બધું છે; પરંતુ સ્ત્રીહૃદય એ બધું સાધનોથી રચતું નથી, તેને નન-મનના મેળવાળા પતિનો નિખાલસ પ્રેમ જોઈએ છે. પણ મોદનરાય મણીને પ્રેમ આપી નથી શકતો, નથી તેનું હૃદય છતી શકતો, તે તો જીવાનીથી ખીણતી મણી તરફ નિરંતર વ્યેમ અને શંકાની દષ્ટિજ રાખી શકે છે. પથ્થાતાપના અગ્નિથી બળતો, જીવન પત્ની અરવિંદ નામના લક્ષ્મી શિક્ષકના હાથમાં ફસાય છે તે વાત જાણવા છતાં નિભાવી લે છે. પરિણામે મણી અરવિંદની સાથે નાશી જાય છે. આ વૃદ્ધ-યુવાન કન્નેગનું ચિત્ર લેખક તાદસ્ય બતાવી શક્યા છે.

“અહિં તમારી ગાળો ખાવા ગોલી થઈ નથી આવી હા?” મણી વૃદ્ધ પતિ સાથે એટલી હિંમતથી વાત કરે છે, પણ તેમાં શ્રી સ્વાતંત્ર્યની ભાવના નથી, કન્નેગથી બળતા હૃદયની જવાબ છે.

[૩]

મોહનરાય અને મણી વચ્ચેના સંવાદ લખનાં લેખકે વૃદ્ધ પતિ તેમજ તેની યુવાન પત્ની બન્નેને બરાબર લક્ષમાં રાખ્યાં છે.

મોહનરાય વડેમથી ઘેરપણે, ‘મુધારા-વાળા’થી નિરંતર ભડકતો, “હું તને પરણ્યો તેજ મારી ભૂત-હું વૃદ્ધ તું યૌવનમાં પ્રવેશી ચુકેલી-તું કંઈ કરી ન બેસે તે માટે જ તને કંઈ રહ્યા છું-હું સંડોતો વ્યથિતો કે વૃદ્ધાવસ્થામાં પરણી તરફ જીવના મોખીએ ક્યાક મોઢાખાન રહેવું પડે-મુઠવાસનાને ફાણબર ધોધવાને માટે મેં તારા હવનનું નખ્ખોદ વાળ્યું છે-પશ્ચાત્તાપના અગ્નિએ બળા મરું છું કે-ન-દવાથી પુરુષની જ્ઞાન જીવું શિષ્ય બનું રહે એવું સરાય હમ્મે છે.” આવું આવું કહી મણીનું મન મનાવવા મથે છે.

પણ મણી જડખાંતોડ જવાબ આપે છે: “સ્વર્થી” પુરુષની જ્ઞાન કેવી કુટીલ છે? શિકારીના માફક લગ્ન માટે તૂટી પડ્યા ત્યારે આ વિચાર કરેલો-ચોર બની બીજાને ચેરી કરવી એ મદાપાપ છે એમ કહેવું એ શિક્ષણ પંડિતો છે.

અરવિંદને માટે તિન્નેરી ઉઘાડતાં તેને એનો સંસાર મુધારક દિપર રામરાય લેઈ જાય છે, તે વખતે પણ મણી સીધી વાતો સંભળાવી “કુમળા છેડના મળમાં વિષય-વારીનું સીંચન કરનાર વૃદ્ધવ્રજ”નો તિર-કર કરતાં કહે છે: “તમારા ભાઈ તો જ્ઞાના વિચારના દત્તા, પણ તમે મુધારક હોવા છતાં તેમના લગ્નમાં સંમત કેમ થયા?”

બાઈ જામન અર્ધિ મંડુલિ મુખે સ્ત્રમા-જ્ઞને ચેતવણી આપે છે: “વૃદ્ધવ્રજનું પ્રાયશ્ચિત્ત સમાજને બહુ બપેંદર બેગવરું પડે.”

રામરાય મણીને જવાબ આપતાં તેનાં કન્યાવિકલ્પ કરનાર માખાપનો વાંક કાઢે છે ત્યારે મણીના મુખમાં લેખકે જે શબ્દો મૂક્યા છે, તે પ્રત્યેક શ્રી હૃદયની જવાબ સમા હોઈ, સમાજના આગેવાનોએ વિચારવા જેવા છે.

“જે વૃદ્ધવ્રજ માટે કન્યાવિકલ્પ કરનારાં માખાપ મુન્ડેગાર હોય તો તેઓ શા માટે છટકી જાય છે? વૃદ્ધ શ્રેણીઆઓને સ્ત્રવાની દીંગલીઓ પુરી પાડનાર માખાપોને શા માટે સજા ન થાય? તો પછી તમારી ચાલિઓ, શું ધમતી?” અને, છેલ્લે સમાજથી કંટાળેલી સૌન્દર્ય અને યૌવનવતી મણી જે જગત તેને જાંપવા ન દે તે જગતની પડવા છેડીને સ્વતંત્ર બનવા ઘરમાંથી ચાલી નીકળે છે.

[૪]

ખીલું ચિત્ર કનૈયાશાસ્ત્ર નામના કુણ્ડ મલિા કંલુસ શીમંતની બાલવિધવા પુત્ર-વધુ સુશીલાનું છે. સુશીલા કરેત, સમણ અને પડ્યું પાતું નિભાવી લેવાના મતની છે. સસ્ત્રના આશ્રયથી શીવદાંક શાસ્ત્રી પાસે ક્યા શ્રવણ કરે છે, જે શાસ્ત્રી નવયુગને ઝોળખી રાકે તેણે હોવા છતાં સુરેન સનાનની હોવાથી વિધવાનાં હવનને શાસ્ત્રધારે નકામાં માને છે.

મોહનરાયનો નાનો વિધુરભાઈ રામરાય સુશીલાને ઝોળખતો હોય છે, એ રામરાયની પુત્રિ મધુનાં કનૈયાશાસ્ત્રને ત્યાં ઉછરતા રસિક નામના જુવાન સાથે લગ્ન નક્કી થાય છે. સુશીલા મધુ માટે વશાત્ત-કર લઈને આવે છે, ત્યાં મોહનરાયની પત્ની મણી તેની વૈધવ્ય દયાનું અપમાન કરી તેનો તિરસ્કાર કરે છે. સુશીલાથી રડી રડી જવાય છે, રામરાય તેને અશ્વસન આપે છે. વિધવાઓની તરફ સમાજ જે જ્ઞાનનું

વર્તન બતાવે છે તેથી ભણભરી રહેલી સુશીલા પાસે આદિ' લેખક એકજ વાક્યમાં તેના બળતા હૃદયનો પરિચય આપે છે.

“તમારે જીવું રહ્યું, અમારે રોવું રહ્યું.”

રામરાય તેને પુનઃજન કરી મુખી થવાની સલાહ આપે છે. પણ હિંદુ વાતાવરણમાં ઉછરેલી સુશીલા કાષ્ટપણુ મોગા કંઈ સદ્ગત કરીને સંયમ પાળવા મક્કમ છે. તે કહે છે:

“પુનઃજન પાપ છે કે પુણ્ય તે હું

અજ્ઞાન જાણતી નથી. નાણું છું એટલું કે વિધવાનું જીવન વ્યતિત થાય છે ઉગ્ર ધગધગતી વાસનાની ડોળીમાં.”

વાસના અને વૈરાગ્યની વચ્ચે ઝોલા ખાતી સુશીલા પછી પોતાની આત્મકથા કહે છે. તે સાંભળી તેટલી ડાણુ તો તમામ પ્રેક્ષકો ફરનિયાત વૈધવ્યના દુઃસ્મન જ બની બેસે છે.

“પતિને મન સ્ત્રી એટલે ગુનામડી”

ત્યાંથી શરૂ થયેલા પરિણિત જીવનની કથા કહેતી સુશીલા એના અધમ પતિએ તેની ઉપર ગુનારેલા અત્યાચાર વર્ણવી પૂછે છે:

“ક્યા લક્ષણોએ મારે પતિને પરમેશ્વર માનવો ?” અને છેલ્લે તેજ કહે છે:

“લોકલગ્નનો ભય મારા જેવી અનેકને પરાણે પતિને પરમેશ્વર મનાવી રહ્યા છે.” અને રામરાયને સલાહ આપે છે :

“સુધરેલા હોવાનો દાવો કરતા હો તો દુરાચારી પતિઓને હાથે રિખાતી મારા જેવી અનેક દુઃખી બહેનોને બચાવવા પ્રયત્ન કરજો.”

[૫]

સંયમી જીવન ગાળવા ઇચ્છતી બાલ વિધવાઓને સમાજ સુધે રહેવા દેતો નથી. એ અનુભવે ત્રારી ગયેલી તે રામરાયથી પણ ભણકતી રહે છે. “દગાઆજ દુનિયામાં કોનો વિશ્વાસ કરવો, રામરાય ?” સુશીલાના આ

શબ્દોમાં સંયમ પાળવા મોગતી અનેક બાલ વિધવાઓની સમાજ સામેની કરુણ ફરિયાદ નથી એમ કોણ કહેશે ?

છતાં સુશીલા સુશીલાને સુખ નથી. દુષ્ટ અરવિંદ તેની ઉપર બળ પાટવા મથે છે, તેની બહેર રસ્તામાં મસ્કરી કરે છે. બિચારી અનાથ હિંદુ વિધવા અરવિંદને તો સામી થઈને છોટે છે, પણ એકલી પડતાં રડી પડે છે.

“અનાથ વિધવાને કુતરા જેવા કુટીલ પુરુષો હેરાન કરે તેમાંથી બચવા માટેનો માર્ગ માત્ર આપવાત જ છે.” આવી દશામાં જીવતી સુશીલાની તરફ પછી તો એના વૃધ્ધ છતાં કુટીલ અને કામી સસરાની નજર બમડે છે. સુશીલા તે સમજી નાંચે છે. “સમાજમાં ધોળા બગલા સમા ફરતા સંસારજીવું હૃદય કાળું” છે તે નાણીને એવું કંઈ વધે છે: “આવીસે કલાક સાવધાન રહી આ જન્મારો કેમ જશે ?” એ ચિંતા તેના હૃદયમાં જન્મે છે.

સુશીલા વિકાર અને વૈરાગ્ય વચ્ચે ઝોલાં ખાતીજ હોય છે. સમાજમાં જીવતી કષ્ટ બાળ વિધવા એથી જાદું જીવન ગાળે છે ? તે માને છે કે “વૈધવ્ય તે યોગ સાધનાનો પ્રખર પ્રકાર છે” છતાં તેના ચિત્તની ચંચલતા છેક જ શાંત થતી નથી. કેમ થાય ? “મરા જેટલી જ વયની અન્ય શુદ્ધિ-ભુજીઓને વસ્ત્રાલંકાર સજીને જતી જોઈ મને શું થતું હશે ?” એ આગળ જોનાં દિલમાં નિરંતર ભણભડી રહ્યા હોય તેને શાંતિ થાય જ શી રીતે ? વિધવાને પરાણે વિરૂપ બનાવવામાં આવે, તેમને પરાણે તપ કરાવવામાં આવે તે સુશીલાને અકળાવે છે. એનાથી ત્યારે સ્વાભાવિક પૂછાઇ જવાય છે: “વિધવાઓને સંયમ પાળવાનું કહેનારા જાતે સંયમી છે ખરા ?”

ચોક્કસ કક્ષા પર પડે વિધવા ઉપર ચોક્કસ ખેસડી નિરંતર તેને સાંકે ચાંકે સેવતા સમાજમાં સંપત્તિ શી રીતે રાક્ષ્ય બને? આથી ચારે તરફની ત્રાસેલી સુશીલાનું બળતું હૃદય પોત્તરી ઉઠે છે: “ક્યા પાપના ભોગે હું હિંદુ સમાજમાં જન્મી?” હિંદુ સમાજના હિતની વાતો કન્યાઓએ બાળપણે જાણે છે કે આ દેશમાં અસંખ્ય હિંદુ બાળ વિધવાઓ હિંદુ સમાજનો ત્યાગ કરતા પડેલાં આમ જ કંટાળે છે.

પણ પત્ની તો ધર્મ દેગી, ધોળા બગલા જેવા સમરો વિધવા પુત્રવધૂ સાથે શરીર સંબંધ બાંધવા લાગે છે. “પુત્રવધૂ છે તો શું થયું કંઈ દીકરી થોડી જ છે?” કહી મનનું સમાધાન કરી, રાત્રે સુશીલાને ફાસે છે. રીઝાં ટપકાંની લાલ્લાશ નીચે પોતાના હૃદયની કાળાશ ઢાળવાનાર એ સમાજના શયતાનના હાથમાંથી છટકવા માટે સુશીલા બપોરનાં કુદાવે છે, અને સમ્રાને હાથે માથું પટવાથી લોહી લુદાણુ થયેલી એની, છેવટે રામરાય સાથે પુનર્જન્મ કરવા તૈયાર થાય છે, ત્યારે એની હૃદયને લેઈ સ્નાનની મોહનવાલ, તેની ન્યાતના પંચાતીઆ અને શીવરાંદર શાસ્ત્રી સુધ્યાં તેમને પુનર્જન્મની ઘટ્ટ આપે છે.

નાટકમાં આ પ્રસંગ વિધવા જન્મના કદર વિશેષીને પણ પુનર્જન્મની જરૂરિયાત પુરવાર કરી આપવામાં લખકર અસરકારક થઈ પડે છે. અને લેખકનો રીવાજ સામેનો જવાબામુખી પણ અદિ’ બરાબર સળગે છે.

“જે લગ્નથી બદમાશો ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી પુરૂષ શયંતાન બન્યું થાય છે તેમાં જુદું લગ્ન કરનાં પુનર્જન્મ વધારે સારાં છે.” “હાથચરણો ધર્મ” એ ગદ્યેશ્વરું પૂછે છે.” “દેશકળને અનુસરીને લોકો સુખી થાય માટે કમલ ડોવા

લેઈએ સમાજને દુઃખી કરવા નાહક.” “વિધવાઓ હોયોક વેસ્થાવારે જશે ત્યારે શાંતિ તારી આંખ ઉઘડશે?” “તે તમે જમાનાને નહિં પકડી ચકો તો તે તમને લાલ મારીને ફેંકી દેશે.” “હિંદુ સમાજમાં માનવજાતિ યત્નાં નથી, અહિં તો દીંગણા ટીંગણીનાં લગ્ન થાય છે.”

અહિં રડતા હૃદયે સુશીલા સમાજ સામે વિધવાઓની હૃદયશોભા ચિતાર રજુ કરે છે:

“વિધવાઓ માટે ક્યાંય શાંતિનું સ્થાન રહ્યું નથી. નીતિમય પવિત્ર જીવન શુભ-રવાની અભિગ્રાધા રાખનારને લોકો શાંતિથી ખેસવા દેતા નથી.”

[૬]

લેખક મધુ અને રસિકનાં માતાપિતાએ પરાણે કરાવેલાં લગ્નથી થતી હૃદયશાંતિ ત્રીજી ચિત્ર આપે છે. તેમજ પ્રોફેસર પોંપેનિ વેદીઓ બનાવી તેને હાસ્યનું સાધન બનાવે છે. પરંતુ અમને એ લક્ષ્યમાં અતિશયોક્તિ અને રજૂલતા વિશેષ લાગ્યાં છે. અને તેમાં ટીકા કરવા જેવું બધું છે.

પણ જુદાજુદાન લગ્ન તેમજ ફરજિયાત વૈધવ્ય એ બંનેનાં જ ચિત્ર લેખકે રંગભૂમિ ઉપર સીધી અને સચોટ રીતે રજુ કર્યાં છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ આપ્યા વિના રહી શકાયું નથી. રાજરાણીની અને એની પ્રેમલા-પ્રેમણીની વાતોનાં ટાપકાં ઉપર નાટક લખનારા લેખકોએ લાઈ બમન પાસેથી પાક લેવા લેઈએ છે, તે જ રીતે નાટક કંપનીના માલિકોએ આ કંપનીની માફક સમાજના હિત તરફ દષ્ટિ રાખતાં ચીખવું ધરે.

સુશીલા, મળી, રામરાય, મોહનલાલ, કનૈયાલાલ અને અરવિંદ પોતપોતાની ભૂમિ-કળોને સરસ ન્યાય આપે છે, લેખકના બાવ મરી જતા નથી પણ તે તાદરસતા ધારણ કરે છે.

દેશી વીમા કંપનીઓ.

છેલ્લાં ૧૦ વર્ષમાં વીમા એકલોજ એવો ઉદ્યોગ છે કે જે સૌથી વધુ ખીલી નીકળ્યો છે. પછાતમાં પછાત દેશોએ પણ વીમાના ધંધાને ખીલીવ્યો છે. હીંદ હબ્બુ આ ધંધામાં પછાત છે, પણ આજે એવી થોડી હીંદી વીમા કંપનીઓ છે કે જે સધ્ધર અને આપ્તાદ થતી જાય છે અને તેમને વધુ આપ્તાદ તથા સધ્ધર બનાવવા તથા દેશનો પૈસો દેશમાં રાખવા હીંદીઓએ ચોતાની મીલકતો, મીથા અને મોટરોનો વીમા હીંદી વીમા કંપનીઓનેજ આપવો જોઈએ, કે જેઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:-

ધી ન્યુ ઇન્ડિયા એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી બ્રુપીટર જનરલ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી વલ્કુન ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી ઓરીડીશ ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી યુનીવર્સલ ટ્રાયર અને જનરલ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી ઇન્ડિઅન મરકુન્ટાઇલ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

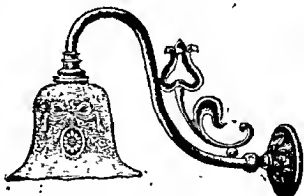
ધી કેસ્ટ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ઈમ્પીરીયલ માકાનાં લેન્ડ.

હીવાળીના અધુવં
ઉત્સવમાં

આપની કુકનો અને મકાનોની
જાગ્યાતા અને શાળામાં અનુ-
પમ વધારો કરી, તેમને
દેહીખમાન બનાવશે.

માત્ર એક વખત બુકો.

અને જરૂર આપને અમારી દુકાનેજ પધારવાની રેવ પડી જશે.

ધા ઇમ્પીરીયલ ઇલેક્ટ્રીક એન્ડ ટ્રેડીંગ કંપની

[જે કાલબાદેવી રોડ ઉપર આવેલી છે]

વીજળીને લગતો તમામ સામન, બત્તીઓ, શીકચસ' એલેખ, રંગબેરંગી તોરણો,
વિવિધ પ્રકારના સેઇડસ ટેબલ લેમ્પ્સ, પંખા વગેરે મેટા જગ્યામાં રાખે છે.

હીવાળી મારેનાં વીજળીનાં તોરણો અમારી ખાસ વીશીખતા છે.

ધા ઇમ્પીરીયલ ઇલેક્ટ્રીક એન્ડ ટ્રેડીંગ કંપની.

કાલબાદેવી રોડ, મુઆઇ નં ૨.

જાહેર ખબર એ જીવંતો આડતીયો છ.

તમારા

ધંધાને દેશ પરદેશમાં

મશહુર બનાવવો હોય તો

ન વ યુ ગ

માસિકમાં તમારી જાહેર

ખબર જરૂર

આપો.

જાહેર ખબરદારા ધંધાની જાણ કરો.

દેશનો જુવાન સુકાની:

આખરે લાહોર મહાસભાનો તાજ ડહ વપની યુવાન વયના પંડિત જવાહરલાલને શિરેજ મકથો.

ધવાતું હતું તેજ થયું. યુવાનોની. જનજુતિના યુગમાં જવાહરલાલને એ માનને સંવધા ચોખ્ખી હતી. પરંતુ છેવટ સુધી

શ્રી. જવાહરલાલ.

ગાંધીજીને સમજાવવાના અને તે પછી પણ શ્રી. વલ્લભભાઈનું નામ રજુ કરવાના જે દેખાવ કરીને, પ્રતિપક્ષીઓને જવાહરલાલજીને ઉતારી પાડવાનું ગાંધીપંથીઓએ જે કારણ આપ્યું છે તે ન આપ્યું હોત તો વધુ ફીક થયું હોત. ગાંધીપંથવાળાઓને મન લગે એમનાં 'મહાત્માજી' કે 'સરદાર' બહુ મોટા માણસ હો, પરંતુ મિ. શેરવાનીએ મહાસભા સમિતિમાંજ કહ્યું હતું તેમ તેમના કરતાં મહાસભા નિઃશંક થણી મોટી છે. એ મહાસભાનો તાજ જેને માથે મગથો છે તે જવાહરલાલ નવજુવાન હિંદના તો ગ્રિય પુરૂષ છે જ, પણ હવે તો તે સમસ્ત હિંદના સન્માનને ચોખ્ખી બન્યા છે. અને તેથી એન્જો ઇન્ડિયન પંચાયતોનાં હંયાં ચચણી હંયાં છે. એ જવાહરલાલ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાદી છે, તેવા પ્રમુખને પસંદ કરવામાં અચૂનમ નોકરશાહીને તેમજ સાધમન સાત્તરીમાં અંધશ્રદ્ધા રાખનારા આ દેશના

સુઝાર્મી મનેદેશમાં રાજ્યતંત્ર રાજ્યદ્વારોઓને ખુશો પડકાર પણ રહ્યો છે. એ પડકારને માથેનો નોકરશાહી સમજે કે ન સમજવા નેટલી હક બતાવે તેની હિંદીઓને દશી જ પડી ન હોય-હિંદીઓએ જવાહરલાલને માથે મહાસભાનો લગે કાંટાળો છતાં, હિંદ અત્યારની દશામાં જે વધુમાં વધુ માન આપી શકે તેટલો માનપ્રદ મુગટ મૂકીને તેમને દેશના સુકાની બનાવ્યા છે: એટલે ૧૯૨૯ ના ડિસેમ્બરની ૩૧ ની મધ્યરાત્ર પછી, કલકત્તાએ રાષ્ટ્રીય મહાસભા દ્વારા, બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટને જે પડકાર આપ્યો છે, તેને ખરો કરી બતાવવાની જ તૈયારી અત્યંત હિંદીએ આત્મારથી જ કરવી પડશે. તે જવાહરલાલને જરૂરે ગાંધીજીને મસ્તકે આ ભારે વજનદાર મુગટ મૂકાયો હોત તો, રેડીઆ અને ખાદીનેજ રાત દિવસ વિચાર કરી કરીને પોચું પડી ગયેલું એ મસ્તક તેનો ભાર ત્રીશી ન શકત, એટલું જ નહિ પણ આરોગ્યમાં ક્યું હતું તેમ, રણાં ગણમાં સીનિકોને યુસજજ કરી ઉભા રાખ્યા પછી, એક નજવા અકસ્માતથી 'રૂક જાઓ' નો પ્રત્યાધાતી હુકમ છેડી, લોક જનજુતિના ચડતા જુવાળોને રોકી, દેશની ગતિને ગંભીર ધક્કો માર્યો વતો તેવું થવાનોયે પૂરેપૂરો સંભવ રહેત, એટલે છેક છેલ્લી ઘડીએ પણ જવાબદારીનું ભાન બતાવવા માટે અખીલ ભારત મહાસભા સમિતિને અંમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સિકંધાંતનો શહીદ

પોતાના આત્મખલિદાનથી અમર બનેલા નરવીર જતીન દોસની કીર્તિ આજે દીગંતમાં

આપી રહી છે. આપરીશ મેકસ્વીનીને જતીને ભૂતારી દીધો છે. પણ જતીને અપવાસ કરીને કીર્તિ. કમાવા માગતો નહોતો. તે તેણે તેમ ક્યુ" હોત તે તેનું એ કામ આત્મદત્ત ગણાત. પેલા દુષ્ટ છુધ્ધિના એન્ડો ઇન્ડીઅન પત્રકારોએ તેમજ ગોરા સહાસદોએ પોતાના ધર્મમાં દિ'દનું ભય-કર અપમાન કરનારા જે શબ્દો કાઢ્યા છે, તે ત્યારે તો સાચા પડત અને સ્વેચ્છાભાવનું ક્ષત્ત તેને લાગત. પણ જતીને નરસિંહ હતો. ખિરીશ સામ્રાજ્યમાંથી કાઢ પણ બદામીમાં બદામી ગોરા પણ ભાગ્યે જ હોઈ શકે, તેટલો તે હિંમતવાન અને જવાંમદ' હતો. તેથી જ કાશ્યાસમાં અધમમાં અધમ કામ કરીને જેલ ગયેલા ગોરા કરતાં, માતૃભૂમિ તરફની ભક્તિથી પ્રેરાઈ સન ખમનાશ એકમાં એક દિ'દી તરફ જે લોકો વર્તન બતાવવામાં આવે છે, તે હિંદીઓનું ભય-કર અપમાન કરનારા કાળા ગોરાના બેદને નાશ કરાવવાના સિધ્ધાંતની ખાતર જતીને શહીદ થયો છે. તે નોકરશાહીમાં સહેજ પણ માનવના હોત, દેશભક્તોનાં દેશ ભક્તિથી છક્કાતાં હૃદયોનાં અગાધ ઉંઘણોને પારખવાની તટસ્થતા હોત, તો જતીને જેવા નરવીરોનાં જીવન, જગતનું કલ્યાણ કરવાના મદદ કાર્યમાં ખર્ચાયાં હોત, પણ જ્યાં દેશભક્તિ એ ગુન્ડો ગણાતો હોય, જ્યાં ત્યાજાનેદને ઉપર અપવામાં આવતું હોય ત્યાં જતીને જેવા બનીસ લદાણાઓનું મૃત્યુ તો એ જ રીતે સંભવે.

જતીને ઘસતું જીવન દેશભક્તિથી ભરેલું છે, તેણે દિ'દ અને હિંદીઓની પ્રતિજ્ઞા ખાતર અગાઉ પણ અનેક કષ્ટ ખચ્યાં હતાં, દુરગામાં માર ખાધું હતું, અપમાન વેડ્યાં હતાં અને અપવાસો યે આદર્શો દત્તા. લાગાઈના મરણ જિને અનેક હિંદીઓ

જૂન જેનું માને છે] પડી, સાપમાન સાત-ડીના સહારની લવાઈના વેશ ભજવવાના રસિયા જે ગોરા પોલીસ અમલદારોએ લાગાઈ જેવા દેશભક્તોના પવિત્ર શરીર ઉપર ફટકે માર્યા હતાં; તેમાંના એક અમલદારના જૂનને લગતા કહેવાતાં કવતરોને અંગે જતીને છેડકા વખત પકડવામાં આવ્યો હતો; અને તેની ઉપર કોઈ પણ બળના આરોપ સાબિત થાય તે પહેલાં, દુરગામાં રાત્ર્યદારી હિંદી-ઓના યતા અપમાનની સામે લુધ્ધ જાગ્યું તેમાં જતીને અણુનમ રહ્યા અને હકીલી નોકરશાહીને નાક આપવાને બદલે માયું આપવાનું તેણે મદની માફક રવીકાયું. એટલે જતીને મરી નથી ગયા-તે તો અમર થયા છે. તેનું મરણ તે મરણ નથી, પણ મરણને મારી નાખનાર અપૂર્વ અમરતા છે.

∴

જતીને માગે

૧૯૨૧ થી જેલ જીવન ભોગવી ભોગવી જતીનેનાં કાઠુલાંગી ગયાં હતાં, તે ૧૨ દિવસના અપવાસમાં ગયો, પણ રાગદારી કેદીઓની લકકની લડત લડતાં લડતાં બહી સાધુ ધુંગી ચીજો ૧૬૪ દિવસના અપવાસ કરીને સિદ્ધાંત માટે બલિદાન આપ્યું, સતીન સેન એજ આદર્શ પાછળ ફના થયા આજે-૧૩૦ દિવસથી [આ નોંધ લખાઈ ત્યારે] અનશન પ્રત આદરી બેઠો છે, તે રીતે ભગતશીંગ, બટુકેશ્વર દત્ત તેમજ કાકોરી વગેરેના કેદીઓએ પણ રાત્ર્યદારી કેદીઓના કક્ષ સ્વીકારવાના સિદ્ધાંત પાછળ 'કાં છતતું કે કાં ફના થતું' એવા નિશ્ચયથી અનશન પ્રત આદર્શો છે; અત્યારે આમ એક તરફ હકીલી અને વચનમંગી [જતી-નના સંજ્ઞામાં પંચગાની તત્તાસ સમિતિના

સમ્યક્ષે જણાવ્યા પ્રમાણે] નોકરશાહી અને સિંત માટે અણુનમ દેશલકતોની વચ્ચે યુદ્ધ જામ્યું છે, જે યુદ્ધ તરફ એકલા હિંદીઓની જ નહિ પણ સમસ્ત વિશ્વની દષ્ટિ દોરાઈ રહી છે.

પોલો ગુસ્સો ?

જતીનના બલિદાનથી સમસ્ત હિંદમાં ગુસ્સાની લાગણી પ્રકટી નીકળી છે. હામ હામ થોડ સરવસો, હડતાળો અને સભાઓ દ્વારા એ ગુસ્સો પ્રકટ થયો છે. ધારાસભામાં પણ એજ કારણસર રજુ થયેલા પં. મોતીલાલજીના ઠરાવ ઉપર સરકારની હાર થઈ છે. આયરિશ દેશ ભક્ત મેક્સીની ખિટનની તુરંગમાં ૭૨ દિવસનાં અનશન મત પછી પડ્યો, તે પછી આયર્લેન્ડ સ્વતંત્ર થયું; એ પ્રસંગને જતીનના બલિદાન સાથે સરખાવી એ બલિદાનથી હિંદ સ્વતંત્ર થશે એમ કહેવામાં આવે છે. પરંતુ નોકર-શાહી બત્રીશ કરોડ તો શું પણ બત્રીશ અબજના પોતા ગુસ્સાથી ગભરાય તેમ નથી. તેજ રીતે ધારાસભામાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ ગમે તેટલું થૂંક ઉપડે તેની પણ તેને કશી જ પરવા નથી. ગુસ્સા અને શખ્તોની પાછળ જે સર્ગીન કાર્યતત્પરતા હોય તો જ તે એ ગુસ્સાનું અને ધમકી-ઓનું મહત્ત્વ માને છે. પણ હિંદીઓ તેવું શું કરશે ? કાનપુરની જાહેર સભામાંથી બોલાતાં પં. જવાહરલાલે કહ્યું છે તેમ :

“જતીને પોતાની કરંજ સંસાર રીતે બળવી છે, પણ જેમને ખાતર તેણે પોતાના બળ ન્યોછાવર કરી નાખ્યા, એવા આપણે હવે શું કરીશું ? શું આપણે એવાર-આંધુ બહાવીને, દિલગીરીના પ્રસ્તાવો પસાર કરીને

કે વિરોધ નોંધાવીને અપ-થંઇ જામ્યું ? ને હંમેશનાં કામકાજ લાગી જામ્યું ? એ પાતંનાઓ ને એ બલિદાન ભૂલી જામ્યું ? આપણા સેંકડો જીવાને દેશ ઉપર પ્રેમ કરવાના ગુન્હા માટે જોડખાનાની દિવાલો પાછળ પોતાની જાળવણી માનવતા કુરબાન કરી રહ્યા છે ને તેમની સાથે એ દિવાલોમાં સામાન્ય માણસાઇભર્યો વર્તાવ પણ રાખવામાં નથી આવતો, એ આપણે ભૂલી જામ્યું ? આવી સ્થિતિ ક્યાં સુધી ચાલ્ય કરશે ? શા માટે આપણા દેશના અતિ વીર પુરુષોને સખ્તમાં સખ્ત હાડમારીઓ વેઠવી પડે છે ? બિરાદરો ! આવો આપણ કમર કરીએ, આપણાં હૃદય વજ્રસમા બનાવીએ ને નિશ્ચય કરીએ કે જતીન પાસે જે અખૂટ હિંમતનો ખમનો હતો એમાંનો એકાદ અંશ આપણને પ્રાપ્ત થાય ને આપણું જીવન ઉજળી જાય ! જે જે આપણે પ્રિય હોય તે સર્વનું સ્મરણ કરીને આપણે નિશ્ચય કરીએ કે આ ગુલામી ને આ લૂંટ તો આપણે મીટાવી જ દઈશું. શખ્તો-ગમે તેટલા આકરા શખ્તો, નાનામાં નાના કાર્યની આગળ અતિ નમ્રતા છે. આત્મબલિદાનના આ સમર્થ દૃત્યની કદર આપણે ક્યા શખ્તોથી ખૂઝી શકીશું ? આવો આપણે કાર્યની દીક્ષા લઈએ અને ગમે તેવા આકરા સંબંધોમાં, વિનય પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી, આઝાદીની આ લડત આગળ ધપાવવાનો નિશ્ચય કરીએ.”

એ નિશ્ચય ઉપર જ હિંદીઓના ગુસ્સાની પ્રીમંત અંકાવાની છે. નહિ કે જતીનનાં સમારક ઉભાં કરવાથી કે તેની પાછળ લાપણો કરવાથી, એ આપણે ન ભૂલીએ.

સાબરમતીના સંત અને રાજદારી કેદીઓ

જીવનનાય દાસના અવસ્થાન અને
રાજદારી કેદીઓની અનસાન વિરોધ-
નાનિ ઉપર ત્યારે આખો દેશ ઉકળી રહ્યો

ગાંધી ૭

છે, ત્યારે સાબરમતી-
ના મુદ્દામાં મોદનદાસ
ગાંધીને રાષ્ટ્રના એ
પ્રમુખ પ્રશ્ન ઉપર
એક શબ્દ સરખે એ
ઉચ્ચારવાનો અવકાશ
નથી ! જાતીન. સા-
માજના દાદીશાયાના
દેશના અધિકાર માટે
ઝૂઝ્યો અને મરણ-
થી જ નહોતો. એનો

સંઘ્રામ નોકરશાહીના એકપક્ષી જંગલી
જલનિયમો સામે હતો. એની લડાઈ
એકસપેટાઈની આરાધના માટે નહોતી.
રાજદારી અંદીયાનોના આખા વર્ગના કટ્યાણ
કાળે એણે ફરજાતીનો કહિન માર્ગ રીકાર્યો.
અને છતાં ગાંધીજીને એ બેમૂલ અલિલ્લનની
કંઈ કિંમત નથી. એને અલી બીરાદરો
સામે આફ્રિકન સરકારે ઉમા કરેલા અવરોધ
પર કાળકૂર્ષક નોંધો લખવાની ટુસંદ છે.
એને આશ્રમના ઉકરણ અને માનવેનું મેનું
જાતીનમાં અમુક તરુ ઉંડું ઘટવા વિષે
પોતાના સ્વતંત્રતાના પાનાં રોજવામાં અડ-
ચાગુ આવતી નથી. 'બ્રજદ વિ. આખોલો,'
અને 'વનપક વિ. રંધિયું' અનાજ' એવા
નિરપેક્ષી કે અસ્પ ઉપેક્ષી મુદ્દાઓ ઉપર
પાસપાંચો પોતરવા એને સમય અને શક્તિ
છે. માત્ર રાજદારી કેદીઓ અને એમના
અટ્ટી ઉપવાસો પર કંઈએ ખોટલા લખ-
વામાં એનો અત્યા કંઈ દે છે.

ઉચ ચર્ચા માગના આ વિષય ઉપર મોન
સેવવામાં એ મહાત્માનો શો આરામ હશે ?
ત્યારે અમર્યાદ અમરદારશાહીને ... પણ
રાજકેદીઓની નિઃસીમ હાડમારીઓ પર
કાશુવાર મંત્રણા કરવાનું માનસ લાખવવું,
પડે છે, ત્યારે સાબરમતીના સત્યવાદી સાંકુને
વાક્યન્યતાનો વ્યાધિ કેમ થેરી રહ્યો છે ?
એની આ અગ્રખામણી મનોદશાનાં માપ
કાદીએ તો મુખ્યત્વે તણ અનુમાનો તરી
આપે છે:

(૧) એક તો એ કે અત્યારે ઉપવાસ
સેવતા રાજકેદીઓ હિંસાવાદીઓ છે અગર
હિંસા કરવાનો એમના ઉપર આરોપ છે.

(૨) બીજું અનુમાન પહેલાં અનુમાનની
પ્રતિ કે જે જ ઉડે છે, હિંસાવાદીઓ ઉપ-
વાસ કરે તો એમને અહિંસાવાદી સંતથી
કેમ અનુમોદન કે અભિનંદન આપી
શકાય ?

(૩) ત્રીજા અનુમાન માટે માનસ
પૃથકકરણ અથવા "સાધકા-અનેવીરીક"નું
ધોરણ મહાત્મા ઉપર આરોપનું પડે છે.
એ અનુમાન એમ છે કે અત્યારમુધી ઉપ-
વાસી પદ્ધતિના અનુક્રાંતમાં ગાંધી એકલા
અને અન્યેડ હતા, પણ જાતીનદાસે અને
અન્ય રાજકેદીઓએ મોદનદાસનો એ અન-
ન્યતાનો ઇન્કરો જાતીનદાસત ક્યોં એટલે
એને એ વિષય ઉપર કંઈએ પ્રચરિત કે
સ્વનુભૂતિ લાખવવાની ઇચ્છા ઉદ-
ભવે જ નહીં.

અમુક અંશે ગાંધીજીનું રાજકેદીઓ પર-
તેનું મંતવ્ય 'યંગ ઇન્ડીઆ'માં અગાઉ
વનકેર થયું છે. મીરતના આરોપીઓ શ્રમ-
જીવીઓ માટે આધિક સંઘ્રામમાં ધૂમતા
ધૂમના પોલીસ-પંચમાં ફસાઈને મીરતની
જેલમાં જઈયા, ત્યારે જ ગાંધીજીએ
સામ્યવાદ સામેના પોતાના અધુષ્ટ વિરોધના

ઉભય રૂપે એ આરોપીઓને મદદસભા તરફથી મદદ આપવાની. સાફ 'ના' સંભળાવી હતી. લાહોરના આરોપીઓ ઉપર તો ખૂનના આક્ષેપો છે, એટલે એમના પ્રત્યે સમભાવ કેમ જ દર્શાવી શકાય ? અત્યારે જેલની દિવાલો પાછળ રૂંધાતા રાજકેદીઓ ગાંધીજીને મને કાંતો હિંસાવાદી અને કાંતો હિન્દમાં વર્ગ વિચાર મોપનારા છે. ગાંધીજી પોતે અહિંસાના ઉપાસક અને મૂડી મલુરી વચ્ચે માઆપ જેવા સંબંધમાં માનનારા છે. પછી ભલે એમનો પોતાનો અહિંસાવાદ જાનર સંહાર અને ઘણા વધમાં પરિણમતો હોય, એમની વર્ગ શાન્તિની માન્યતા ભલે એમને ગ્રમણી-ઓના અધિકારોના સંહારક બનાવતી હોય. માત્ર એ ભાવનાઓથી એમનો જમ પોષાય છે, એટલે એમના પર તે સત્યની મુદ્રા અડે છે. સાચી વસ્તુસ્થિતિ એમના વિશ્રમની વિરોધક છે, એટલે એમાં ચાલતા ને પગિણામે તુરંગ સેવતા રાજકેદીઓને સંહનુભૂતિની નજરે લેવાનું એને ગમતું નથી.

પણ અહીં મદ્યત્મા મોહનદાસ ભૂલે છે. જો જાતીનદાસ અને એના સંગાથી ઉપનાસીઓ પ્રત્યે, એમની લડત. પ્રત્યે સહનુભૂતિ ઉચ્ચારવામાં ગાંધીજીને એ આરોપીઓનો હિંસાવાદ જ આડે આવતો હોય, તો એ એનો એક લચાનક જમ છે. લાહોરના રાજકેદીઓ ઉપર બીધણુ આરોપો હલુ તો માત્ર મુકાયા છે. સિધ્ધ થઈ ચુક્યા નથી. ભગતસિંહ અને દત્તે હિંસા કરી છે. એમ હલુ પુરવાર થયું નથી. કોને ખબર છે કેસનું શું. પરિણામ આવશે ? ન્યાયમુધી એ આરોપીઓને સ્થાપિત અપરાધો ઉપર શિક્ષા નથી સાંપડી ત્યાં સુધી હિંસાવાદના કલ્પિત કારણે જાતીનના સિધ્ધાન્તજન્ય મૃત્યુ જેવા અગત્યના વિષય ઉપર નિર્બંધ

તાથી માન સેવવું. એ મનિન મનોદશા છે. અને કદાચ આરોપો સિધ્ધ થઈ ચુક્યા હોય તો યે શું ? રાજકેદીઓએ ઉપવાસો હિંસાના સ્મર્યનમાં નથી આદર્યા. જાતીન કંઈ હિંસાના અધિકાર માટે અનશન તપશ્ચર્યા કરીને મૃત્યુને નથી બેટયો. સ્વદેશની આઝાદી માટે લડતા દેશભક્તોને કેદખાનામાં પુરી, આરોપ સિધ્ધ થયા પહેલાં જ નોકરશાહીના જેલનિયમો જ ગોળગ્રા અન્યાયો આપે છે તેની સામે જ જાતીનનો મરણીઓ સંગ્રામ હતો. આખા સમુદાયના હકકો. માટે. એની ટુંદગી દેના થઈ છે. એ સ્વાયત્તશિક્ષિત સિદ્ધાન્તનો ધન્ધાર આજે કાણુ 'કરી શકે એમ છે ? ગાંધીજી એમના અહિંસાવાદી શુભાનમાં દેશવ્યાપી લોકસાગરોને લાત લગાવી રહ્યા છે. એમનો અહિંસાવાદ અવિચળ અને અપવાદહીન હોય, જો રાજકેદીઓના સર્વ સામાન્ય હિત માટે બે શબ્દો બોલવામાં યે એમને અહિંસાવાદનો વિષ્વંસ દેખાતો હોય તો પછી માસાના શૈક્ષતગ્રસ્તી અને માસાના મહમદઅલીને પક્ષે એ આફ્રિકન સરકાર સામે કયે ધોરણે વિરોધ કરે છે. એમ તો અલી બંધુઓ માંસાહારી છે; એટલે હિંસાવાદી છે, અને એટલે જ ડગલે પગલે ગાંધીજીના સિધ્ધાન્તોના ઉચ્છેદક છે. આફ્રિકન સરકાર સામે એમને અવલંબન આપવામાં શું હિંસાવાદનું સંવર્ધન નથી થતું ? આ દર્શાવ બેલુદી અને હુધિહીન છે. એજ રીતે જો ગાંધીજી જાતીનના મરણ અને રાજકેદીઓના સિધ્ધાન્તજન્ય ઉપવાસો ઉપર મોં સીવી ગ્રામતા હોય તો એ આખી વિચારસરણી મવાળ અને મુકલિસ છે.

પણ જો સંત મોહનદાસ ઉપવાસ સેવનની પોતાની અનન્યતા તૂટવા બદલ મુગા બેસતા હોય તો તેનો ઉપાય નથી. આશ્રમમાં કાંઈ અતીત્રિને માગે જાય તો

મદાત્મા એકવીશ દિવસના ક્યારે કરે અને પંડી રોજ રોજ એની તખીઅનના તાર સમાચાર બહાર પડે, એ વસ્તુમાં અત્યાર સુધી અપૂર્વ લખ્યતા જણાતી. ગાંધીજીની એ તપશ્ચર્યામાં જનતાને અપૂર્વ આત્મચળના અંબાર દેખાતા. એક ગાંધીજી જ એવા દેવદમનના દારણ અખતર કરી શકે એવી પ્રચલિત માન્યતા હતી. પણ જતીન લેતા છેકરાએ ગાંધીજીની એ અપૂર્વતા ઉચ્છેદી. સતીન, દત્તા અને લગતના સૌ સૌ ઉપવાસેએ સાબરમતીના અધ્યાત્મવાદીના અગ્ર નિશ્ચયમને તરણને તોલે લેખાવ્યું. આથી મદાત્માનું મન ખિન્નતા અનુભવે અને એ ખિન્નતા 'આપુલ'ના મૌનમાં પરિણમે એ કહેજે સમજી શકાય તેવી થઈ શકે છે. પણ એનો શો ઉપાય? પ્રશ્ન એ મનોદશા સામે ઉઠેડો અણગમે બનાવે તોયે શું? એમ કંઈ 'મદાત્મા'નું આપુ' માનસ પસંદી શકાય છે?

રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં ગાંધીજીને રસ નથી રહ્યો એમ પણ નથી. એ માત્ર મેંદોચી ધોડે છે અને કવચિત કલમથી લખે છે કે 'હું' સક્રિય રાજકારણમાંથી નિવૃત્ત થયો છું. વસ્તુનાં એમ નથી. ત્યારે પ્રસંગ મળે છે ત્યારે ત્યારે તે ગત્રધરણમાં અતિશય ઉમંગથી જુકાવે છે. કલકત્તા અને મદ્રાસની મદ્રાસમાં, કાકીઆવાડ રાજકીય પરિષદમાં અને મેદની યુવક પરિષદમાં એમણે મોખ્ખે રહેવાની મોંઝા લગભગ પાર ઉતારી હતી. દલુથે આફ્રિકન સરકાર સામેના એમના કલમ કટાક્ષ અને દેશી રાજ્યો મદ્રાસ પ્રવાસો અને પ્રચરણો, રાજ કારણમાં રાજ બનવાની એમની ઉદ્ધામ દૃષ્ટિ હતી કરે છે. એટલે રાજકેદીઓના ઉપરાસો ઉપર સુગંધ દેવામાં એમની એ નિરુત્તિની દલીલ પણ કામ લાગે તેમ નથી. ખુલ્લી રીતે

તેમનાથી રાજકેદીઓની કાર્યનીતિ સામે વિરોધ ઉઘાડી શકાય નહીં એટલે આજે એ મૌન જોવે છે અને કોઈ ચર્ચાપત્રોની રાહ જોઈ એના ઉત્તર રૂપે ચોતાનો 'અદિ' સક વિરોધ' વ્યક્ત કરવાનો અવસર શોધે છે. આ શિવાય અન્ય અનુમાન પર આવવાની ગાંધીજીની મૂક પ્રવૃત્તિ મના કરવાય છે.

જેના કાનુનો પ્રશ્ન આખા હિન્દો છે, કોઈ એકલવાઈ વ્યક્તિનો નહિ. અને એટલેજ રાષ્ટ્રભરમાં એમના ઉપર આજે પ્રચંડ આદોષનો પ્રકટી ઉઠ્યો છે. ધારામંડળો, મુલ્કદમંડળો, યુવકસંઘો, મલ્લુર મદ્રાસને અને બીજા અનેક સંસ્થાઓ, જે સિંદ્ધાન્ત માટે જતીને જીતીની કુરખાની કરી, તેના હિન્દુ કાજે વ્યવસ્થિત ખૂડો ગાઢવે છે. માત્ર ગાંધીજી એમના અદિસાવાદી ગુમાનમાં, મતિવિષમના કોઈ ગોજરો વાદળોમાં અગળામણી એકાકિતા જાળવી રહ્યા છે. હમણાં એમને એમ કરવું પાડવે છે, કારણ કે એમના આડંબરના પડદા હલુ પૂરેપૂરા ચીરાયા નથી. એક રીતે ગાંધીજી આ આખા યે પ્રકરણ ઉપર મૌન સેવે છે એ સામુદાયિક દષ્ટિએ આદરણીય છે. એમની વિષાતક શબ્દ શૂન્યતાથી વળતાને ગાંધીજી પર વલમેલો ચોદ અચક રીતે ગળતો જાય છે. લાહોરની મદાસભા પણ કુચકદમ ધપતી આવે છે. એમાં રાજકેદીઓ અને જંગલી જંગ નિયમેનો પ્રશ્ન જરૂર ઉપસ્થિત થશે. અને એ ટાંકણે ગાંધીજીની જાળવી મનોદશા ઉપરથી પડેડો ઉચકાઈ જશે. ગાંધીજીએ એમના અધ્યાત્મવાદ અને 'સાધુતાના' લેખણાં વડે વિરતારેલી શ્રધ્ધાનો રહેલો સભો છોડી યે લાહોરને આંગણે એમની આ અગળામણી નીતિના તાપમાં સ્કાઇ જશે એ અવસ્ય આનન્દનો વિષય છે. છ. ૬.

રામરાજ્યની મરકરી !

ભોપાળના નવાબની ગાંધીજીની મહેમાનગિરી, તેમનું તે વખતનું ભાષણ, તે પછી નવાબનું રાજ્યદારી ભાષણ અને શ્રિલંકામાં તેમને માટે આલેખે પ્રચાર કાયદા એ બધી ઘટનાઓને ક્રમસર ગોઠવીને તેના સંબંધમાં વિચાર કરતાં સહજે સમજાઈ જાય છે કે, ગાંધીજીએ ભૂતકાળમાં હિંદની ગમે તેટલી સેવા બજાવી હોય, છતાં હવે તે દેશની પ્રગતિમાં આડખિલીરૂપ થઈ પડ્યા છે. ગાંધીજીની રામરાજ્યની વ્યાખ્યા એ રામરાજ્યની કૂર મરકરી છે, અને ભોપાળ રાજ્ય સાથેની તેની સરખામણી તે તો ગાંધીજીની મનોદશા કેટલી હદ સુધી પ્રત્યાધાતી છે તે બતાવવા પુરતું છે. હિંદમાં જેટલી ગતિથી વિચારપદ્ધતિ થતો જાય છે, તે વિચારપદ્ધતિને સમજવા કે ઝીંસવાની શક્તિ ગાંધીજીમાં રહી નથી. એટલે કાલિયાવાડના યુવકોએ ક્યું તેમ, 'તમે અત્યાર સુધી જે કંઈ ક્યું તે માટે તમારો આભાર, હવે અમારે આપની સેવાઓની કે સરદારીની જરૂર નથી' એમ કહીને દેશહિતની દૃષ્ટિએ વાજબી લાગે તે માગે આજવાની જરૂર છે. એક વખત જેને વખાણ્યા કે સન્માન્યા તેમના સંબંધમાં આવાં વચનો કેમ કહેવાય, એ માન્યતા એક પ્રકારની જડતા છે. જેમને ગાંધીભક્તિ જ પ્રિય હોય તેઓ લગ્ન તે પ્રમાણે માનીને ખેસી રહે, પરંતુ જેમને દેશ પ્રિય છે, સ્વતંત્રતા પ્રિય છે તેમનાંથી તો દેશહિતમાં બાધક થતી ગાંધીજીની પ્રવૃત્તિઓનો બીપણુ વિરોધ કર્યા વિના છૂટકો જ નથી.

શારદા બીલ.

હિંદી ધારાસભામાં ચાર ચાર વર્ષ સુધી રખડ્યા પછી છેવટે શારદા બીલ ધણી જ

ગોટી બહુમતિએ પસાર થયું છે. તે કે હજી રહીદસોની તે બીલની સામેની ટે' ટે' બંધ થઈ નથી, પરંતુ જે ગોટી બહુમતિનો તેને ટેકો મળ્યો છે, અને દેશભરમાં જે જાન્યૂતિ જણાય છે તે ઉપરથી એ બિલની પૂરેપૂરી સફળતાનો લગ્નસો પડે છે જ. છતાં સુધારકોએ એટલાથીજ સંતોષ માનીને ખેસી રહેવું જોઈતું નથી. જ્યાં સુધી લોક સમુદાય માનસમાં પરિવર્તન થાય નહિ ત્યાં સુધી કાયદો આવા કામમાં એટલી મદદ મદદ કરે છે. એમ તો ગ્રેટ શ્રિલંકામાં છેક હમણાં સુધી કન્યા માટેની લગ્ન વય ૧૨ વર્ષની કાનુનસર મનાતી હતી, છતાં ત્યાં ભાગ્યેજ અપવાદ રૂપે બાળકજન થતાં હતાં! કેમકે પ્રજાનું માનસ જ બાળકજનની વિરુદ્ધ હતું. હિંદમાં આ જાતનો પદ્ધતિ જોવા હોય તો વગર વિલંબે સમસ્ત હિંદમાં બાળક અને બાલિકાઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી મફત તેમજ ફરજિયાત બનાવવી જોઈએ. કેળવણીના પ્રચારથીજ પ્રગતિ શક્ય અને છે: એ વાત કોઈ પણ સમાજ સુધારક ન વીસરે, અને આંત આંતની ધારાસભાઓ મારફત કરાવીને પ્રાથમિક કેળવણીને ફરજિયાત બનાવરાવે.

∴

આપણા નેતાઓ.

જ્યાં લુહમ ખેતી લેવાની દૃષ્ટિ પ્રાથમ્યપણે હોય, ત્યાં લુહમીઓ આપોઆપ પ્રગટી નીકળે; જ્યાં શુભાશીમાં સડી મરવામાં સુખ માનવાની મનોદશાવાળાં માનવ જાતુઓ જીવતાં હોય, ત્યાં તેમની ઉપર સત્તા ગતવનારે આપણુકો સ્વચ્છંદાકરી શકે; તેજ રીતે જે પ્રજામાં સીધી વાત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી નાખવા જેટલી નૈતિક હિંમત ન હોય ત્યાં બાલજીવ,

આચાર્યો, ગુરુ અને નેતાઓના પદે ગમે તેવા માણસો ચડી પેસે અને ટકી શકેજ. દિંદુસ્થાનમાં તેથીજ નેતાઓનો સફરો ફાટયો છે, અને ગમે તેવા વિરોધી વિચારો ધરાવનાર માણસ પણ 'નેતા' તરીકેનું સ્થાન ટકાવી શકે છે. તેમ ન હોય તો એક તરફથી પ્રજાને સખત અને નિર્ભય બનાવવાની વાતો કરનારા, ઓંઓને સ્વ-સ્થાવર માટે તૈયાર થવાનો લાંબો લાંબો ઉપ-દેશ આપનારા પંડિત માણસીયજી જેવા 'આદર્શ બીજ' જેવાં બાળકને અટકાવનારાં પગલાંની સામે થવાની, અને ખાર વર્ષની બાલકને 'પત્ની' બનાવવાની હિમાયત કરી, માનવતાની મરફરી કરવા હિંદી ધારાસભા સમક્ષ ઉભા થવાની હિંમત કરી શકે ખરા? અને એવી હિંમત કરવા નીકળે તો પણ દિંદુસ્થાનમાં-ખાસ કરીને દિંદુ નેના તરીકે ટકી શકે ખરા?

ડૉ. સુલે

ડૉ. સુલે જેવા હિંદુ જાતિનો ભાર માથે ઉંચકીને ફરનારા, દિંદુ-ઓને મરજૂત બનવા માટે માંસનો આહાર શરૂ કરવાની આજ્ઞા લક્ષમણો કરનારા, હિંદુ નવજુવાનોને લરકરી તાલીમ આપવાની લગત લડનારા, અને ગુંગાઓથી

બચવા માટે દિંદુ ઓંઓને દશરથી સફર ચાલુ તેનો ઉપયોગ કરનાં જાણવાની વાતો કરવાના રસિયા પણ, માત્ર દિંદુ મરજૂતને ન.એ પ્રચીનિની ઉપરનો પોતાનો કાણુ ટકાવી રાખવા માટે શારણખીતની સામે થાય અને તેમ છતાં ધારા સખામંડળી બહાર નીકળીને દિંદુસ્થાનના નેના તરીકે પોતાને મનાવી શકે-અને મૂખ મનાવીના

ડેગાની માફક ભાનસરા હિંદુઓ તેમનું નેતૃત્વ સ્વીકારી લે એ તો સુદૃઢ સનાતની-વેદના મહા ઘેનમાં ઘેરાયલા હિંદુઓનાં ડેગામાંજ બની શકે !

શ્રી કેળકર

શ્રીયુત નરસિંહ ચિં-તામણ કેલકર એક જ પખવાડીઆ પહેલાં કલકત્તાની હિંદુ પરિ-પક્ષનાં પ્રમુખસ્થાનેખરા રહીને મોટેથી 'નવયુગ' ની વાતો કરે, હિંદુ ઓંઓની સ્થિતિમાં સુધારો કરવા માટે ધર-મૂળમાં પરિવર્તન કરી નાખે, તેવા કાનુનો

તૈયાર કરાવવાની હિમાયતનાં બહુમાં કુત્તે, અને તેમ છતાં 'બાળકને વિરોધી' કપડાની ચર્ચામાં ખાર વર્ષની બાલિકાને વડુ બનાવવાની કાલી કમરી વાતો કરવાની થે ધૂલ્લતા કરી શકે તો પણ તે હિંદુ હિંદુના અખર નેતા ગણાવાને લાયક ગણાય? તેમ થાય છે. તેમાં વાંક નેતાઓના નથી, પણ તેમને નેતા તરીકે સ્વીકારી, તેમની ભૂલોને નખી જવાની દિંદી જનતાની નિમશ્ચિતાનો છે. એ નિર્માલ્યતા આપણે ખંખેરી નાંદિ નાખીએ, ત્યાં મુધી સ્વતંત્રતાની વાતો અપણા મોઢામાં કેમ કરીને શોભશે?

ગાંધીજી આ લડત ન ઉપાડે?

જણ લખના સંબંધમાં દિંદી ધારા-સખાના એક સમાસદ શ્રીયુત કાકરદાસ ભાગવતા પ્રશ્નોને જતણ વાળતાં ગાંધીજીએ જણાવ્યું છે કે તે તોપરણુવ ને ગાય ઉમર કન્યાની ઓઠામાં ઓઠી ૧૮ વર્ષની અને છેલ્લાની ૨૪ વર્ષની હોવી

જેઠાએ એમ માને છે. ગાંધીજી તેકે સામાજિક બાબતમાં ઘણી વખત ન સમજી શકાય તેવા ગુચવણીઆ વિચારો બહાર કરે છે, તો પણ એકલા રેંટીઆ અને ખાદીની પાછળ પોતાની શક્તિ વેચી મારવાને બદલે, હિંદીઓની માનવ શક્તિનો નાશ કરી નાખનારી તેની સામાજિક બાદીઓને દેશવાવવાની હાલ પાછળ સમય શકે તો દેશને વધુ ક્ષયદો કરી શકે. રેંટીઆ કે ખાદીની હાલ કરતાં અત્યારે આ હાલ દેશને વધુ ઉપયોગી અને જરૂરી છે. પરંતુ હરેક બાબતમાં ગાંધીજીને આગેવાની આપવાની, હિંદીઓની નિર્બંધ મનોદ્ધાને લીધેજ, હરેક ક્ષેત્રમાં ગાંધીજી માયું મારે છે, પરિણામે એકે કામ સંપૂર્ણ રીતે પાટ પડતું નથી, અને દેશની જાગૃત શક્તિ, સેંકડો મુખે વહી જતી ગંગાના પ્રવાહની માફક છિન્ન સિન્ન થઈ નકામી જાય છે.

..

કોમ્યુનીઝમનો બાઉ !

રાજધાના સોવીયેટ તંત્રનો પ્રચલ વિરોધ કરનારાં અમેરિકા અને ગ્રેટબ્રિટન બન્ને તેની સાથે આપાદી સંબંધ બેઠ્યા તત્પર છે—અમેરિકાએ એવો સંબંધ બેઠ્યો છે, બ્રિટિશ મુલ્કદીઓ તેની પેટનીમાં છે; પરંતુ સોવીયેટ સિદ્ધાંતો ‘સામ્રાજ્ય’ની લાવનાનો વિરોધ કરતા હોવાથી બ્રિટિશ મુલ્કદીઓ તેનાથી ગભરાય છે. તેમાં નવાઈ જેવું કશું જ નથી. સ્વાતંત્ર્યનો વિકાસ [The Growth of Freedom] ના લેખક હેનરી નેવીનશને કહ્યું છે કે : “બ્યારે ખિસ્તી ધર્મ છવવા માટે તરફરીઆં મારતો હતો, ત્યારે યુરોપના સમ્રાટો તેને વિજયવાદી કહીને વગેવતા હતા; પણ બ્યારે

તે ઝાર અને ખીજ આપખુદ રાજાઓની સત્તા ટકાવી રાખવામાં મદદગાર બન્યો ત્યારે તેને રાજ્યધર્મ બનાવવામાં અને સરકારવામાં આવ્યો.” એ જ રીતે જ સોવીયેટ બાઉથી આગે સામ્રાજ્યવાદીઓ અને મડીવાદીઓ લાય પામે છે, તે સોવીયેટ જે સામ્રાજ્યવાદને સફળ બનાવવાના સિધ્ધાંતનો પ્રચાર કરવા માટે, તો એજ સામ્રાજ્યવાદીઓ સોવીયેટના પ્રચારકને મિસ મેથાના જેવી મદદ આપે! જે કે સોવીયેટ તંત્રે ગ્રીયાતું ગમે તેટલું હિત કયું હોય, તો પણ હિંદની વર્તમાન દશામાં તે હિંદને મદદ કરી શકે તેમ નથી એવી અમારી માન્યતા છે, તો પણ હિંદમાં ગોરી નોકરશાહી કામ કામ સોવીયેટ બાઉના પોકાર પાડે છે; તેથી તે પોતાની ઢાંસી કરાવવા ઉપરાંત, સોવીયેટ તરફ જનતાતું લક્ષ દોરવામાં કારણભૂત બને છે. એવું જ મુખાઈની મીલ હડતાળની અને દુલ્હણની તપાસ સમિતિઓએ કયું છે, નોકરશાહીનો વિશ્વાસ મેળવી ચૂકેલા પુરોએ બ્યાં છાતી કોકીને કહેતું કે, મુખાઈના દુલ્હણમાં ‘કોમ્યુનીઝમ’ને કશું જ લેવા દેવા નથી, તે કામમાં પણ કમિટીએ કોમ્યુનીઝમના બાઉને આગળ ધર્યો છે. રોટલા માટે મીલ મંજૂરે હાલ કરે તેમાં સામ્યવાદ ક્યાં આવ્યો? હા, લૂખમરો એ સામ્યવાદની માતા છે એ વાત ખરી. અને દુલ્હણના સંબંધમાં તો સર પુરુષોત્તમદાસ, સર યુનીસાલ મહેતા, શ્રી લાલજી નારણજી, શ્રી કનૈયાલાલ મુનશી વગેરેએ આપેલી જુબાનીઓ પુરવાર કરે છે કે, એ તોફાનની જવાબદારી મીલ કારદારોના નેતાઓની નહિ પણ સરકારી ગણનીતિની જ છે.

હિંદમાં 'કોમ્યુનીઝમ' નથી.

એક તરફથી શાહીવાદી અને મૂડીવાદીઓ હિંદમાં હામ હામ 'કોમ્યુનીઝમ' લેઈ રહ્યા છે, ત્યારે 'સંઘન ટાઇમ્સ' અને 'ગ્રેન-એસ્ટર ગાર્ડિયન' જેવાં શાહીવાદી અને ઉદાર મનવાદી પત્રોમાં, હિંદની નોકર-શાહીમાંના એક, નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઈ વિશ્વાસ ગયેલા ગોરા અમલદારે લેખ લખતાં બતાવ્યું છે કે: માત્ર ૧૯૨૪ થી હિંદમાં કોમ્યુનીસ્ટ પક્ષ સ્થપાયો છે. પરંતુ મુ'બઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ અને જમશેદપુર જેવાં કારખાનાવાળાં સ્થળો બાદ કરતાં કોમ્યુનીઝમનો પ્રચાર ખીજે થઈ શક્યો નથી. તેમાં પણ કારખાનાના કામદારો કોમ્યુનીઝમ શું છે તે સમજતા નથી, તે તો માત્ર પેટપુરતો પગાર નહિ મળવાથી લડત જ પાડે છે. ખુદ તો કે શિક્ષિત વર્ગમાં તો

કોમ્યુનીસ્ટો ચંચુપાત પણ કરી રહ્યા નથી. અને તે લેખક છેવટે ચોતાના દેશ-વાસીઓને કોમ્યુનીઝમથી નહિં લડકવાની સલાહ આપતાં કામદારોનાં મંડળો સુચવ-સ્થિત બનવાના તેમને જીવન જોગવા જેટલો સારો પગાર આપાવવા. તેમને માટે સ્વચ્છ અને સારાં મકાનો બનાવી આપવાની ભલામણ કરે છે. અમે એ લેખક સાથે મળતા થઈને કહીએ છીએ કે આ દેશના મૂડીવાદીઓ શાહીવાદીઓને સાથે ચડવાને બદલે, કામદારોનાં સુખ સગવડ વધારવા, તેમને માણસ તરીકે માનવા અને તેમને યુરોપના કામદારો જેવી સગવડ આપવા તૈયાર થાય તેમાંજ બંનેનું હિત છે; તેજ રીતે શાહીવાદીઓએ પણ ખોટા ધુમ-બગાડ ઘોડી, હિંદીઓની લાગણીને સંતોષવાની તૈયારી બતાવવા બદલ પકડાવી જરૂર છે.

ચિત્ર પરિચય:

'નવયુગ'ના નવા મુખપૃષ્ઠ તરીકે જે ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે; તેમાં સદુથી નીચે સમાગરને કચડી રહેલા રૂઢિવાદનું દમોલ શરીર છે, તેની નીચે ચોતાની જીલ્લો ઉપયોગ નહિં કરનારાં સ્ત્રી-પુરુષો કચડાઈ મરે છે. પણ નવા યુગનાં યુવક યુવતિઓ તેની નીચે કચડાઈ મરવાને બદલે તેને કચડતાં, અનેક અડચણોથી ભરેલા માર્ગે પ્રગતિ અને વિદ્યાર્થ તરફ પ્રવાસ કરે છે. તેમ કરતાં કરતાં માર્ગમાં નડતા મુઠાં જેવાં શાસ્ત્રવચનો કે પરંપરાની પદ્ધતિ ન કરતાં તેને ઉડવી દે છે. એજ રીતે સર્વાંગે સ્વતંત્ર માનવતાના લક્ષ્યને પહોંચાશે એણે તેમને પરમ વિશ્વાસ છે.

ન વયુ ગ ના વાંચ ના રા જો ને ખા સ લો ભ

—રો. ૧૩ માં કુશલીટ—

કે રો મ!

કે રો મ!

કે રો મ!

જોકે નવીન

રમત કે જેને

મોટે સંખ્યા

નવજીવાનો

સ્વાચ્છો

અને

છોકરાંઓ

આફીન થયા છે.

ધણીજ

રસભરી

અને

હૃદયાં ઉછળાવી

નાખ તેવી

ચોક

અપુવે

રમત

વધુ વીગત માટે

લખો :-

પોરખં બ્રધર્સ.

ફોર્સ્ટર અને ગ્રામ્સ ડીલર્સ,
ગ્રીનરીલા, ગ્રાંટરોડ, વેસ્ટ, મુંબઈ.

ધી ડંકનરોડ ફ્લોર મીલ.

ગાય છાપનો આટો આજો સર્વત્ર વપરાય છે.

નીચે મુજબનો માલ આ મીલમાં તઈયાર
કરવામાં આવે છે.

અમારી મીલનો બનાવટના આટાના નામો.

સોજ, રવાદાર, સુપરફાઈન, હાઉસહોલ્ડ,
એક્સપોટ, સાઈમીંગ, લુસીલુસો.

હીંદુસ્થાન, મોદીશીયસ, ઇસ્ટ અને સાઉથ આફ્રીકા વગેરે દુનીયાના
કોઈ પણ ભાગમાં જરૂરયાનથી તથા છુટક સર્વ પ્રકારનો તાલો માલ
સ્ટીમર અને રેલ્વે સ્ટો વ્યાજબી ભાવથી પુરો પાડવામાં આવે છે.

એક વખત ઓરડર આપી ખાત્રી કરવા વીનંતી છે.

પત્રવ્યવહાર નીચેને શીરનામે કરવો.

મેસર્સ ભવાન જીવરાજની
કંપની,

ધી ડંકનરોડ, ફ્લોર મીલના માલેક.

Telegraphic Address "Lotewala."

સફાઈદાર છપામણી.

આંખમાં ઉડીને વળગે એવા ટાઈપ અને
અપટ્ટુડેઈટ મશીનરીથી સુંદર અને
સ્વચ્છ છપામણી માટે

એડવોકેટ ઓફ ઇન્ડીઆ

પ્રેસ

જગ જાહેર છે.

જ્યારે જ્યારે કંઈ પણ અંગ્રેજ કે
ગુજરાતી છપાવવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે
“એડવોકેટ”ને યાદ કરો.
પછીસા ખરચવાજ હોય તો એના બદલામાં
સારું કામ પણ સાથે દેયો.

સસ્તા ભાવ. સુંદર કામ.

લખો:- એડવોકેટ ઓફ ઇન્ડીઆ પ્રેસ.

૨૧, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

: ન વ યુ ગ :

તંત્રી : સીતારામ જી. શર્મા

પુસ્તક : ૧]

પ્રકાશન : ૧૯૮૬

[અંક : ૮

અનુક્રમણિકા

લેખાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	નંત્રું વર્ષ	તંત્રી	૮૩૯
૨	યંત્ર વિરૂદ્ધ ઉર્મિ [સચિત્ર]	મશરૂફુલ	૮૪૩
૩	મનુષ્યભાવના	આવચંધ માવડી વડેરા	૮૪૯
૪	મથસતુ' વાજકુરણ	હીરાલાલ નેપી	૮૫૪
૫	કાન્તિનો ક્રમ	મહેરઅલી	૮૬૩
૬	મનુની સાથે પ્રાચીનોનો દગો [સચિત્ર]	મુયશ	૮૬૪
૭	દેશભક્ત [સચિત્ર નાટક]	યશવંત પંડ્યા	૭૭૦
૮	આપઘાત [સચિત્ર નવસિદ્ધ]	સીતારામ શર્મા	૮૭૬
૯	ગાંધીજીની અસંગતતાઓ	શુધ્ધિદી	૮૮૩
૧૦	ગુંદા પારખ [સચિત્ર]	ચિત્રશુભ	૮૮૭
૧૧	નવયુવકની નાંધપોથી	નવયુવક	૮૯૩
૧૨	નિરંકુશ પ્રકૃતિ [સચિત્ર કાવ્ય]	પતિમહા	૮૯૬
૧૩	પોથીમાંના રીંગણાં [સચિત્ર]	કિશોર	૮૯૮
૧૪	નિશ્ચય [કાવ્ય]	અમૃતલાલ જી. પારેખ	૯૦૨
૧૫	ગ્રિટિશ માલનો બહિષ્કાર	માણેકલાલ વડીલ	૯૦૬
૧૬	નકામી અને સુકશાનકરક ચળવળ	અનીલચરન શર્મા	૯૦૭
૧૭	અજ્ઞેય આત્મા [કાવ્ય]	લક્ષ્મીનારાયણ પંડ્યા	૯૧૬
૧૮	હિંદમાં પરદેશી દારૂનો લીપણ પ્રસાર	દેવ. દબાઈ એન્ડસન	૯૧૩
૧૯	રકુરણ		૯૧૮
૨૦	નવયુગનો પયગંબર [સચિત્ર]	ડૉ. મંજુલાલ દવે	૯૧૯
૨૧	સમાજવાદનાં પાદચિહ્નો	અંકુભાઈ દેસાઈ	૯૨૭

:: નારી વિભાગ ::

લેખક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૨૨	શ્રી: ઉત્તરતા પ્રકારનું આણી	સૌદામિની મહેતા	૯૩૩
૨૩	જાતીયસમાનતાનો અદ્ભુત પ્રયોગ [સચિત્ર]	સીતારામ શર્મા	૯૩૪
૨૪	શ્રી જીવનના પ્રશ્નો	જયદેવલાલ મોહનલાલ ખારોડ	૯૪૦
૨૫	શ્રી જાતિનું લયકર અપમાન	મુધા શર્મા	૯૪૨
૨૬	હિંદુ પત્નીની દુર્દશા	જયવતી દેસાઈ	૯૪૮
૨૭	સંતતિ નિયમન	સમાજસુધારક	૯૫૩
૨૮	નોંધ	તંત્રી	૯૫૫

લવાજમ

હિંદમાં રૂ. ૫-૦-૦ પરદેશમાં રૂ. ૭-૦-૦

છુટક નકલ રૂ. ૦-૮-૦.

‘હિંદુસ્તાન’ અને ‘પ્રજામિત્ર-કેસરી’ના ગ્રાહકો માટે

હિંદમાં રૂ. ૪-૦-૦ પરદેશમાં રૂ. ૬-૦-૦

લખો:-

નવયુગ કાર્યાલય.

૨૧ એડવોકેટ બીલીંગ, દલાલ શ્રીદ, કોટ, મુંબઈ ૧.

ADVERTISEMENT RATES

FOR

"NAVAYUGA"

MONTHLY MAGAZINE.

Reading Matter

Ordinary Position

One page Monthly Rs. 15/-

One page Monthly Rs. 10/-

$\frac{1}{2}$ " " " 8/-

$\frac{1}{2}$ " " " 6/-

$\frac{1}{4}$ " " " 4/-

$\frac{1}{4}$ " " " 4/-

WRITE TO—

Manager NAVAYUGA.

— 21, DALAL STREET, FORT, BOMBAY.

નવયુગ માટેની જાહેર ખબરના ભાવ.

- વાંચન ભાગ સાથે.

વાંચન ભાગ બહાર.

એક પાત્ર - દરમાસે રૂ. ૧૫

એક પાત્ર દરમાસે રૂ. ૧૦

અરધુ પાત્ર " રૂ. ૮

અરધુ પાત્ર " રૂ. ૬

પા પાત્ર " રૂ. ૪

પા પાત્ર " રૂ. ૩

લખો વ્યવસ્થાપક નવયુગ,

૨૧ દલાલ સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ.

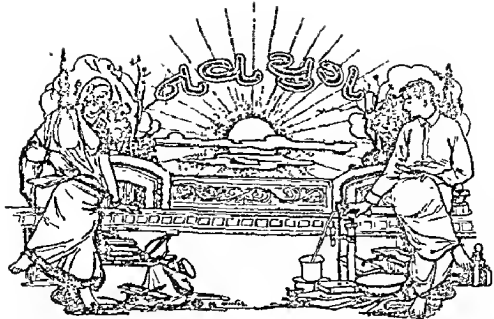

૧૯૨૦ નો ભારતનો પ્રમુખ જવાહરલાલ નહેરુ

તાજગીભર્યું યૌવન

યુવાનોજ જગનને નૃપ સ્વરૂપ આપશે.

વર્ષ: ૧ હું.]

ક્રતિક ૧૯૮૬

[અંક: ૮

નવું વર્ષ—જે એ
શબ્દોમાં જ અ-
પૂર્વ સ્વરૂપ રહેલું છે.
'નવું' કહેવાથી જ તેમાં
રહેલા વિશિષ્ટ ભાવ આપો
આપ પ્રગટ થાય છે.

નવું વર્ષ

લેખક

:: તંત્રી ::

'નવું' એટલે 'જૂના'થી જૂદું: એવો
વ્યાપક ખ્યાલ તો તેમાંથી આપોઆપ જ
નીકળે છે. માનવ સ્વભાવ પણ કુદરતની
માફક 'જૂના'થી લ'મેશને માટે કંટાળે છે-
તે નવીનતાથી રસે છે. 'જૂના'ના અનુભવે
સારું લાગ્યું હોય તેટલું સચવી, ખોટાને
ખ'ભેરીને 'નવા'નો સ્વીકાર કરવો એ
સ્વાભાવિક ક્રમ છે.

નવું વર્ષ એજ કમનું સ્વરૂપ છે.
નવાં વસ્ત્રો, પૌષ્ટિક ખોરાક, જૂતાં
મકાનને નવો રંગ, જૂના ચોપડાના નવા
હિસાબ, માટે નવા વર્ષની યોજના છે.
પૌરાણિક દષ્ટિએ સ્વાયતી કથાઓ અને
ઉપકથાઓનો સંબંધ તેની સાથે સાંકળી

લઈને, સામાન્ય મનુષ્ય,
'નવા'નો સંપૂર્ણ ભાવ
ન ઝીંઝી શકે, તેથી
ગોઠવણ કરનારાઓનો
મૂળ ઉદ્દેશ ગમે તે હોય,
ત્રણ રતુઓને અંતે,

ફરીથી એ ઋતુચક્ર રાર થાય ત્યારે, ત્રણે
વહી ગયેલી ઋતુઓનાં મળેલાં ફળનાં જમા
ઉધારનાં ખાસાની તારવણી કરી, નવા વર્ષે
કંઈ કંઈ નવી રીતો સ્વીકારીને લાભ મેળવી
શકાય તેના વિચાર માટે જ નવા વર્ષની
યોજના થયેલી છે.

એ મૂળ ભાવને સાચવી રાખીને પલટા-
પક્ષા સમય તેમજ સંલેશાનુસાર અનુકૂળતા
પ્રમાણે નવા વર્ષના માર્ગ નક્કી કરવા તે
પ્રત્યેક યુગની, પ્રત્યેક દેશની, પ્રત્યેક સમા-
જની પ્રગતિને નેસરિકે હક છે.

નવટથી રચવાનો આડંબર કરનારાય
કુદરતના ક્રમ સામે તો થઈ શક-
તા જ નથી, મહાનદાના નિરંતર વંદના

પ્રવાદના વહેણમાં પડેલાં કાનૂની માફક,
સમયના સતત વલતા પ્રવાહમાં ખેંચાયા
વિના તેમને ચાલતું નથી : છતાં તથાતાં
તથાતાં એ ‘અમે નથી તથાતા, અમે

ટની વાતો કરનારાઓથી ગમે છે, તેમને
પ્રશંસે છે; તેમને ધર્મના અને સંસ્કૃતિના
સંરક્ષકો માનવાની ભૂલ કરે છે, એટલે જ
મિથ્યા વાણીના વિલાસ ખેડનારાઓ તેમની

પ્રત્યેનપ્રત્ય પૂજ્યો વિવિધ તક લઈ કરીને
શુભાવી બેસે છે.

દીપોત્તમીનાં આંગણાં શણગાર

નંગ ચડાવવા, અભ્યંગ સ્નાન કરી કુરસદને
આસાવે સ્નાનક્રિયામાં ડાગણ બતાવી શકાય
ન હોય તેથી શરીર પર ચડેલા મેક દૂર
કરી નાખવો, દારૂખાનાં ફેડીને, તેમજ દીપ
માળાઓ પ્રકટ પીને શરદાસુના વાતાવર-
ણની મહીનતાને સર્વાંગે સફળ બનાવી દેવી,
જેના દાગીના અને જૂના સિક્કાઓને સ્વચ્છ
બનાવી [બિંધારમાં દ્રવ્ય અને અલૂપણ
ભારી રાખવાના યુગને અનુકૂળ], તેને તપસી
ફરીથી-નવેસરથી પાછા ચડવા, વરસના
ધંધા રોજગારીના વિસાળ કરી નફા-નુકસા-
નીનો નિકાલ કરવો, જેમાં ખાતાં ગાંધી
લઈ નવી ખાતાવહીમાં નવે નામે ખાતાંની
લેવડ દેવડ શરૂ કરવી, જેમાં કસબ
કંકાસ કપાં હોય તે વીસરી નશાના
આરંભે નવા સંબંધ જોડવા: આ તમામ
ક્રિયા શું બતાવે છે?—આત્મ અર્થ છે
માટે આશ્રય દેવું, જેવું છે તેવું તે
કાયમ રાખવું એ સ્થિતિચુસ્તતાની સામે
ક્રાંતિ જ.

આ મ નવું વર્ષ એટલે ક્રાંતિનું સીમા
ચિહ્ન. જે ધરને માટે, વેપાર
ધંધાને માટે તે જ માનવ જીવનને માટે પણ
ખરું છે. તેની સામે આંખ મિચવાથી
નહિ આવી શકે, એ વાત ક્રાંતિનો સંદેશવાદક
જાતીને નવીન સંવત્સર શીખવે છે. સુદર-
મનોદર વૃક્ષની લીલીછમ કુંપજો ફૂટે છે.
તેમાંથી નાનાં મનોરમ પત્રો થાય છે, તેની
ડાંખળીએ મંજરી ફૂટે છે, તેમાંથી ફૂલ
અને ફળ થાય છે. અને છતાં કુદરતમાં
મૂર્ખતા હોય તેમ ફળ અને ફૂલ આવતાં
બંધ થાય છે; પત્રો જળી થાય છે, અને
એક વખત તે બધાં ખરી પડે છે. વળી
પાંચી નવી કુંપજો, તાજાં નવાં પત્રો,
મધમધના મોરની મંજરીઓ એ જ ક્રમ નવે
સ્વરૂપે શરૂ થાય છે.

માનવ જીવનના ક્રમમાં ક્રાંતિ જેવા
ધ્રુવનારાઓ એ જ કુદરતને પગલે આવે છે.
જેમ અનાથો [માનવામાં આવેલા]થી વસા-
યલા લારતમાં આર્યો આન્યા, અનાથોને
હું ગરીબી ગુલાઓમાં હાંકી ફેડીને કે પોતાના
દાસ બનાવીને આર્થાવર્ત સરજ્યે, પરદેશી
ધાડાંઓએ તેમને દરબી બનાવેને પરબ્રજના
દાસ બનાવ્યા અને આર્યોને તેમજ તેમની
ઉપર સત્તા મજબૂત પરદેશી વિજેતાઓને
હજીરો માઇક્રો ઉપરનું ન નકક ટાપુમાંની.
પરબ્રજના અને પોતાના રાજાની શુભામી-
માથી ફૂટેલી પ્રજાના મૂકીભર માણસોએ
મહાત કરી, તેમને પોતાની સત્તામાં બંધને
જાડી લીધા; તેમ ધર્મિક અને સામાજિક
ક્ષેત્રમાં પણ નિર્ગત પરિવર્તનનું ચક્ર
આદ્યાંગ ક્યું છે. એને સ્વીકારવાની ના
પડી એ જ મૂર્ખતા છે.

નવું વર્ષ એથી જ માનવજીવનને
સ્પર્શતા અને ગંભીર રીતે સ્પર્શતા
પ્રશ્નોમાં ક્રાંતિ માગે છે.

રાજકારણમાં જગતમાં વિચલતા અને
કચ્છતા વિંદને માટે સ્વતંત્રતાં [પાંચી લાગે
તે હાલ તુરત સકાળ્યની સાથે સ્કીને હો
કે બરર પડીને હો] એ જીવન મરણનો
પ્રશ્ન છે. જોતો કે મરો એવો મધ્યભરતના
યુધ્ધ વખતે કુદરતમાં પાંચો સમય ખડો
ચરો પિંથમ પ્રસંગ આગે ફરીથી વિંદી-
ઓની આગળ આપીને ઉભો છે. પરતંત્ર
સ્કીને જીવવા કરતાં તો જાતીન અને વિવ્યના
જેવાં મરણ એ હજીરો ગણાં બહેતર છે.

સમાજમાં પણ એ જ લખંદર પ્રશ્ન ઉભો
થયો છે. આપણી ભૂત છે એમ સ્વીકારીશું
તો પરદેશીઓ આપણને ઉતારી પાડશે એવી
બીરતા ભરી આત્મ ભત્તારી લાગણી, કે
આપણું છે માટે એનાં વખાણ તો કર્યાં જ
જોઈએ, જેવું જળું અને સંકુળ હોય છતાં.

નવાનો વિચાર કરતાં બધું જૂના પાયા અને જૂની ધમારત ઉપર જ ખડકવું લેઈએ એવી આત્મવંચના ભરી ભૂનકાળની અમરજી એ ગૌરવનો નદિ પાશુ કાચ-રતાનો વિષય છે. જેથી વિદ્યારાજા રક્તને વધુ વિદ્યારી બનનાં અટકાવી તેને વિશુદ્ધ બનાવવા માટે લ્યાંથી અને જેની પાસેથી અસરકારક આપ્ય મજે ત્યાંથી તે લેવાની વહર છે; તેને બદલે રક્તવિદ્યારને મુંદર વચોના ઢાંકણ નીચે ઢાંકી ગાખવા મથવું એ બીલું દંષ્ટ જ નદિ પાશુ નાશની જ નિશાની છે: તેમ સમાજના વિદ્યારને પાશુ અટકાવી વિશુદ્ધ બનાવે જ ફટકા છે.

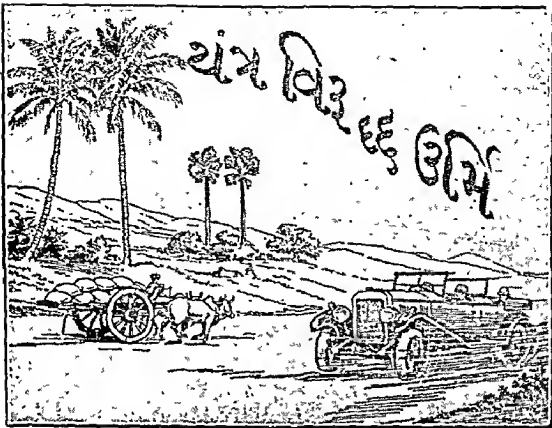
ધર્મને નામે સદસ વિશ્વની પ્રગ્નઓએ અનેક અભ્યાસ અને અભ્યાસરતે ચોખ્યા છે અને આડંબરી વાધાઓ નીચે તેને છૂપા-વવાનો પ્રયાસ કર્યો છે; પરંતુ તેવું વાસ્ત-વિક રચરચ સમગ્રતાં જ વિશ્વગરનાં શાણાં મનુષ્યો એ હંદગ્નગમાંથી નીકળીને જ મુક્ત થયા છે. તેમ દિંદુર્યપનના વનનીએ અખ્યાતિમકનાના નામે ગમે તેટલા પ્રકાશ અને ખેડી મદતના યેનમાં આયથીયાં ખાપ, પાણી છેવટે તો એ યેનને ઉનાચાં વિના ફટકા છે જ નદિ.

એ બધા વિચાર નવું વર્ષ નવેસરથી કરાવે છે.

નવલુવાનોની સાફ દષ્ટિએ એ બધી વાત અભ્યાસ દેખાઈ ગઈ છે, તેથી જ તેઓ જૂના કચરાને સાફ કરી નવીન ઉપ-યોગી વસ્તુઓને સંપ્રદવા તત્પર થયા છે. પ્રાચીનો તેથી ગમે તેટલા ભરકે કે ગભ-રથ, તો પણ નવીનો નાખી દેવા જેવા જૂના કચરાને અપનાવવા તૈયાર થવાના નથી જ. પાનખર મનુનાં ખરી પકેલાં પહેલોના સંપ્રદ કાષ્ટએ કર્યો કદી ભળ્યો છે? એ તો સ્વગાવી મૂકવાને જ યોગ્ય દરે છે. અને જે મોડ કુદરતને નથી, તે મનુષ્ય શું કામ ગમે?

પાશુ પ્રાચીનો બાર બાર મદિને 'નવું વર્ષ' ઉજવતાં છતાં એ, એની પાસેથી 'નવું' શીખવા તૈયાર નથી, તે તો નવીનોના સમર્થ જગતે પણ બંધ બાંધવા તૈયાર છે. એવાઓ હાથમાં આવેલી તકને આગમુ મુસાફરો મુસાફરી કરવાની હઝમ છતાં ગાડી ગુમાવી મેસે છે તેમ વિજય-પ્રાપ્તિની તક ગુમાવવા જેવી ભૂલો કરી, પાછળથી ખોટા પદ્ધતિઓ કરવામાં જ જીવન ગાળે છે! એવાં જીવન ગાળવાની 'જૂની' રીતો 'નવા' વર્ષમાં છોડવા તત્પર થાય તેણે જ નવું વર્ષ બરાબર ઉજવ્યું એમ કદી શકાય.

જીવનમુક્ત બની ગુણોના પંથમાંથી નીકળી જ્યાં હઝમનાંઓતો તો એ જ ગાઉ ગમે ફટકા છે.

: લેખક :

મકરંદેલ

[અર્થાત્ રસોડના 'રેક્રીક્ટ એસેઝ' નામના પુસ્તકમાં 'Machines and Emotions' એ વિષય ઉપર વિચારપણું નિર્મિત છે. ચુન્નસતી વાંચકોને બાંધ એસે એવા દાખલા-દલીલા અને ફેરફાર સાથે લેખકે અસત્ય વિચારો અલગ જાણવાને આ લેખ તૈયાર કર્યો છે].

યંત્રોની પ્રગતિ, આજી લાગણીવાળા ધર્મધાદીઓની મતિને મુઝવી રહી છે. જેમ જેમ આ યુગ 'યંત્રયુગ' બનતો જાય છે તેમ તેમ એ સુક્રોમળ હૃદયોને એવા ભય લાગે છે કે જતે દહાડે માણસ પણ યંત્ર જેવા ભાવરાત્ય, લાગણીરાત્ય, નિર્મિત બની જશે. મુશોખમાં યંત્રયુગનાં મંડાણ થયાં ત્યારે સૈમ્યુઅલ બટલરે એકજ પ્રશ્ન ઉચ્ચાર્યો હતો !

“ યંત્રો માનવઉમિઓનો લોપ કરશે કે ઉમિઓ અને લાગણીઓ યંત્રવાદનો વિનાશ કરશે ? ”

એજ પ્રશ્ન ફરી ફરીને પૂછાય છે. સાંપ્રત યુગમાં કોઈ ગાંધી, કોઈ રવીન્દ્રનાથ, કોઈ રોમેં રોલાં અને કોઈ ચોપિનું હૃદય એજ પ્રશ્નથી અકળાઈ રહ્યું છે. યંત્રયુગની અવિરત ક્રિયામાં એમને માનવતાનું મોત દેખાય છે, અને છતાં એમને ગમે આશાના

અનેક માણસો એને ઘેર આવે છે, ચિત્રો નિરૂપે છે, શેઠની કસાલકિતની કદર ઉજાગાં વચનોથી શુભ્ર છે એટલેજ એને સુખની લાગણી થાય છે. 'ખરૂં' ભેટમાં એને દીવાળી કે કીસ્મતસગા વાધિ'ક અંદામાં આવતાં ધણાંયે ચિત્રામણોથી સવિશેષ આનંદ ઉપજતો દરો, કાષ્ટ કાળગ્નીનરી વાંદર ખજાર વાંચીને એ આલસાદના ઉભરામાં કદિ કુદતો પાણુ દરો, પાણુ એથી એનો આંડખર સંતોષાતો નથી. ખીન્ન માણસો એની તારિફ કરે એજ એના 'અદ'ને સંતોષે છે. એજ એના સુખનું સામાજિક અને વાસ્તવિક માપ છે.

લુદાં લુદાં કાટલાં

અને આ માપ પાણુ સમય અને સંયોગો અનુસાર અનેકવિધ રૂપો ધરતું અન્યું છે. દ્યારોજો વારંવાર પક્ષટયાં જે. લુદાં લુદાં સમાગતનાં માપ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. અમીરશાહીના ભગનામાં ઉત્તમ કુળમાં જન્મ માણસની મરુનાતો માપક દતો. પેરિ-સમાં અન્યારે ધાનુર્ગ માણસો કલારસિકતા અને શાંતિયંશોખને રીધિ પ્રગ્નની પ્રશંસા પામે છે. હિન્દમાં ભરવાસ વરેણ અને આખ્યાત્મિકનાનો આડંખર પૂનસ્થાન બને છે. રોમમાં એક વેળા રાસૂલીરોને ચળેજેર વંદનાઓ જૂકની. ચીન અને નીખેટમાં સંત પુરોનો દર-રને ઉત્તમ મનાય છે. આ ઉપરથી એક વાત સિદ્ધ થાય છે કે જ્યાં સુધી માણસને ઉદરપોષણનું સાધન મળી રહે છે ત્યાં સુખીન કહેવાના શુભ્રો અને નીતિ-આદર્શોદાર માન મેળવવા તે મધ્ય છે.

મૌલિક લક્ષણ

આજે માણસને પેરો મેળવવા જે નીતર દુઝા થાય છે એ માનવસ્વભાવનું મૌલિક

લક્ષણ નથી. એ દુઝાને અમુક પ્રકારની સમાજવ્યવસ્થાથી નિવારી શકાય તેમ છે. કાષ્ટ કાળદાતા બળે ને આજે આપણે સૈ સગળી આમદાનીવાળા બની જઈએ તો ખીન્ન પર શ્રેષ્ઠતા સંપાદન કરવા કાષ્ટ ખીન્ન માર્ગો શોધીએ. પછી આપક વૃદ્ધિની દુઝાને સ્થાનજ ન રહે. શ્રેષ્ઠતાની અગેશ્તા એ માનવસ્વભાવનું સ્પર્ધાતત્ત્વ છે, એટલે આપણે દરીદ્રને એકદમ પાછળ પારી આગળ ધપી જઈએ એમાંજ આનંદનો અવિભાવ થાય છે. આખા સમુદની આમદાનીમાં સર્વ-સાધારણ સમૃદ્ધિ આવે, એથી તુલનાત્મક સ્પર્ધા સુખ ઉદભવતું નથી.

સર્જન અને સંહારમાં યંત્ર

ધણુ એમ દલીલ કરે છે કે સુખનું માપ ને ખીન્ન ઉપર પ્રભાવ પાડવામાંજ હોય તો પછી યંત્રથી ઉપજતું સુખ એ સાચું સુખ નથી, કારણ કે યંત્રથી મત્ર લૈનિક સમૃદ્ધિ વધે છે. એટલે યંત્રની કિંમત સુખના સાધન તરિકે માત્ર એટલીજ છે કે યંત્રથી માણસના સુખનો સંજ્ઞુ વિનાશ અવરોધાય છે. પાણુ એ દલીલ ચેત્ય નથી. નિરાશા અને સુખનો લોપ તો યંત્ર વિનાયે અટકાવી શકાય છે. અગતિક સ્થિતિચુકત પ્રગ્નમાં એમજ બને છે. કાન્સમાં ઇંગ્લેંડ અમેરિકા કરતાં યંત્રસમૃદ્ધિ ઘણી ઓછી છે અને છતાં ત્યાંની પ્રગ્ન હિતભિન્ન ને ભગ્નશ નથી. હિતભિન્નતા અને સુખખંજ સામે તો ખીન્ન જોર કામ કરે છે. એમાં સુખ્યત્વે વસ્તીનું મદ વિપુલત્વ અને રાજદારી સ્થિતિ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે.

યંત્ર ઉપર આરોપ

યંત્રના ખાસ એ ગેરકાનૂની ગણાવાય છે. સ્વયંભૂશકિત અને વૈવિધ્ય

એ એ માનવ-સક્ષણોનો તે લોપ કરે છે. એ બન્ને લક્ષણો સુખના સ્તંભરૂપ લેખાય છે, અને એનોજ સંહાર યંત્રને પગલે સમર્પિત છે. પણ યંત્રોનેય એમની સ્થિતિઓ અને જરૂરતો છે. જોને કારખાનની માલિકી હોય એને એ કારખાનું ચાલુ રાખવું જોઈએ છે. એની વ્યવસ્થામાં એને નિયમપદ્ધતિ જાળવવી પડે છે. મનવ-ઉર્મિઓ અને લાગણીઓનો યંત્ર સમીપે વિશેષ અહીંજ ઉભો થાય છે. યંત્રમાં નિયમિતતા છે, ઉર્મિઓ નિયમહીન છે. પોતાની જાતને 'ગંભીર' લેખવનારા માણસો તો એમની યંત્રની માલિકીને લીધે નિયમિત જીવન જીવવાનું વ્યક્તિત્વને યંત્રની સથે સરખાવે છે. જેમ યંત્ર ઉપર અમુક એકધારાં નિયમિત કાર્યોનો આધાર રાખી શકાય તેથીજ તે ઉત્તમ છે, તેમ માણસની કિંમત પણ એ ધોરણેજ યંત્રયુગમાં અંકાય છે. આ એક દ્રષ્ટિબિન્દુ છે. તેની સામે બર્ગસનની ફિલસૂફી વિશેષ જાહેર કરે છે. એ વિશેષ જુદીની દ્રષ્ટિએ ખાસ સંગીન નથી લાગતો. બર્ગસનને ઉડી-ઉડી એવી ભીતિ છે કે માણસ દિવસે દિવસે યંત્રવત બનતો જાય છે, એટલેજ એનું હૃદય ધરધરી ઉઠે છે. લાગણી-પ્રધાન જીવનદર્શનનુંજ એ પરિણામ છે.

લડાયક પ્રેરણા

જીવનના નકર ક્ષેત્રમાં યંત્રોની શુભાશી સમીપે વિશેષ અત્યાર સુધી અનિશય અગામીમાં જો ને અનિશ્ચિત દિશામાં પ્રયાણ કયું છે. માણસે જ્યારથી સગળજીવન શરૂ કર્યું ત્યારથીજ વિગ્રહની પ્રેરણા હૈયાનીમાં આવી છે. પણ ભૂતકાળમાં એ લડાયક ઉર્મી અજાણતોટલી ઉદ્દીપ્ત નહોતી. સાંપ્રત યુગમાં યુધ્ધની અજાણ ઉત્તમતાનું કારણ યંત્રપ્રગતિ છે. એ ત્રણ રીતે શામ

કરે છે. પ્રથમ તો યંત્રના પ્રતાપે વિરાટ સૈન્યો રાખી શકાય છે. બીજું મુદ્રણ અને પ્રચરકાર્ય એનાથી ત્વરિત થાય છે અને એ રીતે માણસની હલકટ લાગણીઓને એકત્ર ઉશ્કેરી શકાય છે; ત્રીજું યંત્રની નિયમપદ્ધતિ પ્રતિષ્ઠાથી માનવસ્વભાવનું અજાણક સ્વયંભૂ તત્ત્વ અંકુશાય છે એટલે ઉંડા ઉંડા અસંતોષ પ્રકટીને નિવારણ અર્થે વિગ્રહની ભાવના પોષાય છે. છેલ્લી લડાઈ માત્ર મુક્તસીઓની શેતરંજનું પરિણામ છે, એમ માનવું એ ઇતિહાસનું અજાણ છે. ૨૨ીઆ પરત્વે આ માન્યતા અમુક અંશે સચી છે, અને એટલેજ આજે અપૂરે ૨૨ીઆ એ અંદરે દીક્રે લડાઈ લડી આંતરપરિવર્તનથી શાંતિ કેમ પ્રસારી એનું સ્વસ્થ સમજી શકીએ છીએ. ઇન્જેન્યર, જર્મની અને અમેરિકામાં તો પ્રગ્ન પાતેજ યુધ્ધ માટે તકરારી રહી હતી, અને સરકાર પસંદ એ નમ્રસદના ઉપશમન સાર રણ-મેદાને યુદ્ધયવાની અવિચ્છિન્ન માગણીઓ કરી રહી હતી. આ લડાયક મનોદશા રોજ રોજ પોચરતી જાય છે, એનું કારણ આધુનિક જીવનની વધતી જતી યંત્ર-જન્ય એકવિધતા અને નિયમપદ્ધતિ છે.

શું ઉપાય?

આ પરિસ્થિતિનું નિવારણ યંત્રોના વિનાશથી થવાનું નથી. એ ઉપાય તો પ્રત્યાધનક છે, અજાણતા સંયોગોમાં અશક્ય પણ

* આ અનુમાન વાંજખી નથી. બર્ટ્રાન્ડ રસેલની માન્યતા ભ્રમપ્રસંગ છે. શાસનકર્તાઓએ અમુક પ્રકરનું શિક્ષણ આપીનેજ પ્રગ્નતા એકસ વર્ગમાં લડાઈની અભિલાષા જગાડી જતી. યંત્ર નહિ પણ યંત્રની માલિકીજ અનિર્ણય ઉપજાવે છે.

છે. એની પાછળ વચ્ચાં મારવાં એ એક પ્રકારનો ઉન્માદ છે. મનુષ્ય આંધી જેવા મુડીસર માણસો એમના મતિવિરમમાં ભરે મન્યા કરે કે અધ્યાત્મવદના! વિકસ સચે યંત્રોનો વિનશ થશે. આધુનિક આંતરદ્વીપ જીવન એ માન્યતા ઉપર પશુદ મૂકવાની સદ્ મના દરમિયે છે. યંત્રોના સંચાલન સચે અત્યારે જગદ રેડકાં અનિષ્ટેના નિવારણ માટે ને કાંઈ ઉપાય હોય તે એ છે કે યંત્રજન્ય એકવિધતા (Monotony) માં થાકવા અથવા ભંગ ઉભા કરવા અને એવા આંતરગાળામાં ઉત્કૃષ્ટ સંદર્ભોને ઉત્તેજન આપવું. લોકોને ને દિમાલયના ઉત્તમ પ્રદેશો શોધવાનું કે આત્મસની ઉચ્ચ છાંયો માપવાનું કામ મળે તો માનવવિકાસક વિચારની લાક્ષણિક જરૂર અવરોધાઈ જાય. એક શાન્તિવાદી પુરૂષને દર વરસે અમુક મસ પર્વતો ચઢવાના પ્રયાસમાં ગાળતા મેં જોયા છે. કામ કરી શકે એવા પ્રત્યેક માણસને ને એરોપ્લેન ધડવાની કક્ષા શીખવવામાં આવે, અગર સદર ના રણમાં રત્નો શોધવાની પ્રવૃત્તિ ઉપર એને વાળી શકાય, કે પછી જાત મહેનત અને સ્વતંત્ર શક્તિના ઉપયોગ માટે એવું કાંઈ કામ તેને સુપ્રત કરવામાં આવે, તો લગ્ન પ્રત્યેની લોકલાગણી માત્ર નવરી સ્ત્રીઓ અને માંદા માણસોના હૃદય પુરતીજ અસ્તિત્વ ધરાવી રહે. ને કે સુદ્ધોલુપ લોક વર્ગને શાન્તિ સેવી બનાવવો એ કપડું કાપું છે, જતાં મને ખાતરી છે કે માનસશાસ્ત્રના પ્રયોગથી પદ્ધતિસર પ્રયાસ કરવામાં આવે તો મનોદશામાં પરિવર્તન જરૂર પોષી શકાય.

ઉર્મિશાસ્ત્ર

યંત્રોએ આપણી આખી જીવનપદ્ધતિ પકડી નાંખી છે, ઉર્મિઓ અને સ્વયંભૂ

લાગણીઓ તો એની એ જ રહી છે. ઉર્મિઓ અને સ્વયંભૂ પ્રેરણાઓનું શાસ્ત્ર હજી સંપૂર્ણ વિકસ-ક્રાંતિએ પકડેનું નથી. એ ક્ષેત્રમાં માનસશાસ્ત્ર કેવળ શોધ સેવે છે. માત્ર ‘સહકા એનાલીસીક’ માનસ-પ્રથક્કરણે એ દિશામાં પ્રવેશ કર્યો છે એ સાધકો-એનેલીસીકની દ્રષ્ટિથી આપણે એટલું અવસ્ય કહી શકીએ કે લોકો એવી ધણી પ્રવૃત્તિ કરે છે કે જે કરવાની ઇચ્છા એમણે સાવધાનતાની સેનીજ ન હોય. ઉત્કટી ન ઇચ્છેલી પ્રવૃત્તિઓ પણ માણસથી અચરી જવાય છે. આપણુ ધણકે હેતુઓ સવિકલ્પ હોતા નથી. જીવન માનસશાસ્ત્ર આવા હેતુઓને પૂર્વકલ્પિત લેખ વે છે એ ભલે છે.

ઈલાજ

નીતિભાવના, સંયમ, નિમ્રદ અને ‘આમુરી વૃત્તિનો અવરોધ’ એ માનવજાતની અરજક અને નિરંકુશ ઉર્મિઓ સામે ઉચિત ઉપાય નથી, કારણ કે એ ઉર્મિઓ અનેક સ્વરૂપો ધારણ કરે છે અને જીવનનાં ધર્મનીતિના ચોક્કસમાં સચોટ ગોઠવાઈ જાય છે. અન્ય સ્થાવર સ્વયંભૂ જરૂર તો શી છે એ શોધી એના ઉપશમન અર્થે આજમાં ઓછી અનિષ્ટ પધ્ધતિ ચાલતી એજ સચો ઉપાય છે. યંત્ર આ ‘સ્વયંભૂ તત્વ’ પર પ્રભુ કરે છે, માટે માણસને નવા નવા કલ્પ અને સાદસ માટે નવા નવા અવસરો આપવા જોઈએ. એ અવસરોનો ઉપયોગ કદાચ રીતે કરવા તે વ્યક્તિગત નિશ્ચયનો વિષય છે. આ પધ્ધતિ જરૂર ખર્ચાળ છે, પણ એથી ને લગાયક પ્રેરણાઓ ઠંડી પાડી શકાય તો લગાઈના ખર્ચના પ્રમાણમાં એ ખર્ચ કંઈ વીસાતમાં નથી.

મનુષ્ય ભાવના:

નવ સંસ્કૃતિનો પ્રધાન સ્વર.

: લેખક :

શ્રી બાવચંદ માવજી વડેરા, બી. એ.

આ વિવેચકો. કલાકરનું દષ્ટિગિદ્ધ લઘુ છે તેની સર્જન શક્તિના એ વિભાગ પાડે છે. કેટલીક કાળો કલાકારને અદ્ભુત રીતે આવે છે; કલાકાર પરાગિત થઈ કવચ કે પીંછી ઉપાડે છે; અને આંતરિક શક્તિના કોઈ પ્રયત્ન આંચકાને પરિણામે પોતાની તેના પર નિરૂપણ સત્તા ન હોય, તેવા મનુષ્યત્વનો અધિભાવ તેમાં મુકે છે. એ સિવાય કેટલીકવાર કલાકાર પોતે વિચારે છે; પોતાની શક્તિને કેળવે છે, પોતાનો આદર્શ કે ઉત્તુ નક્કી કરે છે, અને સંપૂર્ણ સ્થાપીત રીતે, ઉપભોગ કરન રનું દષ્ટિગિદ્ધ લક્ષ્યમાં ગ્રાપી પેતે કલા સર્જન કરે છે. આ બીજા પ્રકારની કલા, તે સડેલુક ને વ્યક્ત કલા છે.

મનુષ્ય જાતિની સંસ્કૃતિ એ પણ એવી જ કલા છે. પ્રગતજીવનનાં વિધાયકો એ સંસ્કૃતિનું સ્વરૂપ વિચારી કહે છે; પ્રયત્નિત પરિસ્થિતિના સંપૂર્ણ અભ્યાસ પછી, એ લોકોને તેમાં જીવડું છે, તેનું દષ્ટિગિદ્ધ સંપૂર્ણ રીતે લક્ષ્યમાં લઈ, તેઓ આદર્શ નક્કી કરે છે: ઉત્તુપરક સ્થાપેલા સિદ્ધાન્તો અનેક રીતે તેઓ લોકજીવનમાં ઉતારે છે; અને એ ઉતારવામાં મનુષ્યના એક પ્રકારના સ્વભાવની સ્વાય પણ તેઓ હોય છે. એ સંસ્કૃતિને જ પ્રધાન સ્વર હોય, એ એની સંપૂર્ણ વ્યાપક ભાવના હોય, તે ભાવનાને લોકજીવનમાં પ્રયત્ન

સ્થાન લઈ શકે તેવી ઉત્તમજી, પ્રેરક. અને આકર્ષક બનવે છે. એને માટે એ ભાવનાનો અનેક પ્રકારનો ધર્તિવ્યસ; તેના અનેક પ્રકારનાં આંગપ્રત્યંગો એ કદબી કરે છે; અને માનવી જીવનની સાં પ્રવૃત્તિને એ સ્પર્શ કરી શકે, માટે જીવનનાં અનેક નાનાં મોટાં સ્વરૂપોમાં એ સમાઈ શકે તેવી તેને બનાવે છે. સાદિત્યમાં. કલામાં: સંસાર વ્યવહારમાં: તત્ત્વજ્ઞાનમાં અને બીજી બધી પ્રવૃત્તિમાં પણ સંસ્કૃતિની આ મુખ્ય ભાવના વિધવિધ સ્વરૂપે લઈ, વિધવિધ તેજ જાયામાં રમતી, અનેક રીતે ઉત્તમજી ને મુદર બની તરવરે છે.

સંસ્કૃતિમાં ભાવનાનું એ સ્થાન છે. ભાવનાને સ્વીકારવાને માટે મનુષ્યમાં પણ તેવા જ પ્રકારની વ્યવૃત્તિ કાં તો એટલો લાગણી આવેશ ઉત્કેરિતે અગર તો એટલો બુધ્ધિવિકાસ કેળવીને લવવામાં આવે છે. સંસ્કૃતિની ભાવના કાં તો સામગ્રીગમ્ય હોય છે. કાં તો બુધ્ધિગમ્ય પણ ગમે તે રીતે એ સંસ્કૃતિનાં સ્વીકારમાં માનવાતાનું કોઈ અદ્ભુત સ્વરૂપ રહું હોય છે. એ સંસ્કૃતિ જીવન્ત રહે, અને યુગો વીતી જવા છતાં ય. એટલી જ વ્યક્ત ત ને આકર્ષક રહે, તેનું કારણ એ જ હોય છે કે- માનવ સ્વભાવનું કોઈ મહાન સમમુખના મનુષ્યત્વની અંદર રહેલી કોઈ તાત્ત્વિક વાસના (elemental human passion)

એનાથી તૂટે થતી હોય છે, અથવા તો અ.પણે જેમ હમણાં જ લેઈશું તેમ કોઈ ક્ષુદ્ર વાસનામાંથી ન્યારે એવું આગું સ્વરૂપ ઉડી આવવું હોય, ત્યારે બીજી થણી રીતે તેને સૌમ્ય બનાવી જનહૃદયને અનુકૂળ કરવામાં આવે છે.

મનુષ્ય જાતિની ઉત્કાન્તિના પેઢલા કમની ભાવના તે ઇશ્વરભાવના: સમાજનું વ્યવસ્થિત જીવન હલુ તો કોઈ પ્રચર શુદ્ધિવાળા લોકન.યકની કંપનામાં પણ ઉત્તરતું આવતું હતું, તે વખત પ્રાથમિક યુગના મનુષ્યને તેના પશુબળ કરતાં પણ મહાન એવું કોઈ સર્વવ્યાપી બળ અસ્તિત્વ ધરાવે છે—એમ કંઈપી અ.પવામાં આપ્યું. સૃષ્ટિની અનેક અગમ્યતાઓ અને લયનકતાની પાછળ આ શક્તિ સંકેતુક રહેલી છે. અને એ સનત જાત રહી મનુષ્યની સર્વ પ્રવૃત્તિને અમુક અંતિમ દશા તરફ પ્રેરી રહે છે. સૃષ્ટિની લયકરતાથી માણસ લય પામે, અને તેની ન્હાસે; ત્યારે તેની આ પશુ લાગણીનો સદુપયોગ સમાજકારે કરી લીધો. જ્યાં રાજ્યશાસન ન પહેંચી શકે ત્યાં સમાજ વિરૂધ્ધનું કોઈપણ કૃત્ય કરતાં. આવી હેતુપૂર્વક તૈયાર કરવામાં આવેલી કંપનાથી મનુષ્ય બહીએ, એ ઇશ્વર ભાવનાની આવશ્યકતા: એનો જન્મ બહુ જ હીણી લાગણીમાંથી થયો છે, પરંતુ સૃષ્ટિનાં સજાર સૌંદર્યમાંથી એ ભાવના સમર્થિત થતાં, એમાંથી ઉદ્ભવતો આહલાદ અને કાવ્ય, તેને અનેકગણી ગોહક ને આકર્ષક બનાવી રહેત છે. જે લાગણીમાંથી તે જન્મે છે, તે તો માત્ર પ્રાથમિક મનુષ્યના જેવી અવિકસીત શુદ્ધિ હોય ત્યાં જ સર્વોપરી બની શકે. જે વિચાર કરતાં શીખ્યા છે, જેણે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ તત્ત્વો પર અભ્યાસ, પૃથકકરણ ને ચીંતનથી અદ્ભૂત પ્રયોગો

કર્ધાં છે. તે મનુષ્યે તો આવી ભાવનાથી હવે શરમાવું લેઈએ. મનુષ્યની પ્રગટતી આવતી સ્વાધીન વ્યક્તિભાવના પર તો એ કલંક જ છે.

છતાંય એ ભવના નિર્વિકારી રહી હોત, એણે પ્રજા માનસને અટલું બધું કુંદીત કરી મચડી ન નાખ્યું હોત, એણે સંધનરૂપ વપરાયેલી Emotinality ને અટલી બધી આદ્ર કે ત્યાગક ન બનાવી દીધી હોત તો, એની કંપના કે ઉત્પત્તિ તો હીક, પણ એનો ઇતિહાસ કે સૌંદર્ય જરૂર આકર્ષક તેમ છે. પણ એમ નથી બન્યું. આને મનુષ્ય જીવનનો પ્રધાનસ્વર લાગણી કે મમવેદના થઇ ગયાં છે, અને જીવનને વિષ્ણવ આપવા ઇચ્છનાર કે.ઇ.પણ માણસને વિચારશક્તિ કરતાં લાગણીને સ્પર્શ તેવું સાહિત્ય આપવાથી સત્વર સફળતા મળે છે. બીજી બાલુથી શુદ્ધિવિકાસ વધતો જાય છે, તેમ તેમ આ ભાવના જ વિકૃત થતી જાય છે; સંકોચાતી જાય છે; અને ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર જીવન વ્યવહારમાં પણ સાત્રાન્ય જમ.વી—મનુષ્યના વ્યક્તિત્વને ગુંગળાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો જાય છે. એવું સૌંદર્ય ઝાંખું પડી ગયું છે. એની વિરૂદ્ધની સહુથી બળવાન દલિલ તો એ છે કે એણે માનવજીવનને ઉત્કાન્તિનો એક પણ ક્રમ આગળ નથી આપ્યો: એ ભાવનનું આખું કલેવર શુદ્ધિના પ્રદેશની બહાર વસ્તું છે; અને છતાં મનુષ્યને એને સ્વીકારી લેતાં આવી, જાતના જીવનનો પ્રધાન સ્વર બનાવતા, એક વિચારશીલ પ્રાણી તરીકે જરા પણ આઘાત થતો નથી.

કોઈપણ વસ્તુ લાગણીને સ્પર્શ છે, ત્યારે અનેક વિલ્લભો, ને ક.ન્તિઓ સહજ થઇ પડે છે. વ્યક્તિ જીવનનો આદર્શ. તદ્દન અસ્પષ્ટ હોવાથી જેમ ઉછાળો આવે તેમ દરેક

માણસ કે દરેક પ્રજા વર્તે છે. ઇતિહાસના દરેક મહાન ગણાતા-ક્રાન્તિકારક બળવાની પાછળ કોઇ નાનકડા હુદ્ મગજની શુધ્ધિ કામ કરી રહી હોય છે. લાખો માણસો આ શુધ્ધિની એક જ શક્તિના પરિણામે માણસ મટી પડ્યું બની જાય છે. પશુની માફક સહે જાય છે. વીસ લાખ વર્ષનાં ઉત્ક્રાન્તિ-ક્રમને એક નિમિષ માત્રમાં ટાળી નાખી, શરીર, મન અને વાસનામાં નવું બનેલા મનુષ્યો ફરી એવી લાલસા દિગ્ધ કર્યે જાય છે; અને સંસ્કૃતિ કે એના સિધ્ધાંતને ખાતર, આદર્શ કે પ્રગતિને ખાતર એ દરેક લાવના પાતે જ શરમાઇ જાય તેવા ઇતિહાસ રચી કાઢે છે. એ બધામાંથી પરિણામે તો માત્ર એક સિધ્ધાન્ત ઉઘાડાઇ-બીજે જ આવે છે, અને છેવટે શાંત સ્વસ્થ બનેલા સમુદ્ધ નવા ભુદ્ધિમાં સડકારને સદાય બંને આશિ જાય છે: ઇતિહાસનું પુનરાવર્તન આમ થયા જ કરે છે, અને વીરોધી જીવન સિદ્ધાન્તોનો અનુક્રમે ન્ય-પરાજય થયા જ કરે છે.

આમ શાથી બને છે? કારણકે લોક સમૂહનાં લાગણી કે મર્મ ખુલ્લાં પડ્યાં છે. એમને માટે શુદ્ધિના વિકાસ વ્યવહારિક રીતે ઉપલબ્ધ થાય એવાં સ્વધનો નથી એ લાગણી એટલા માટે ધરાધૃત કે સર્જવાઇ છે કે જેથી ઇશ્વરલાવના-પોતાની બધી અસંગતતાઓ ને કંપનાઓ સહિત તેમાં સમાઇ જાય. એ લાગણી ને ઉગ્ર હોય તો જ ઇશ્વર-લાવનાથી ઉદ્ભવતી સંસ્કૃતિ પૃથ્વી પર ટકે. પણ એથી આવી માનવ-જાતિ. એક જ બિંદુની આલુખાણુ જરૂરપણુ પ્રગતિ ક્યાં વિતા-ફેરા ફરી રહી છે; અને ઉત્ક્રાન્તિક્રમ રૂંધાઇ રહ્યા છે. સંસ્કૃતિ-એ સર્વત્ર કલા-એટલે-પશુ વાસના પર શુધ્ધિનો વિજય મટી પરાધીન મનુષ્યત્વનો આવિર્ભાવને વાસનાસમૂહ બનતી જાય છે.

આમ ન બન્યું હોત તો પણ એ લાવનાને મનુષ્યત્વનો જન્મતંત ઇતિહાસ નથી. અવ્યવસ્થિત જુદાજવાયા વ્યક્તિજીવનને એકત્ર કરી સફળ સમાજવ્યવસ્થા રચ્યા સિવાય એ સંસ્કૃતિએ બીજું કશું પણ મહત્ત્વનું કામ ક્યું નથી. મનુષ્યજાતિનું કોઇ અદ્ભુત સમાજજીવન પ્રકટવાનું એક પણ ચિહ્ન દેખાતું નથી. મનુષ્યનો આદર્શ પ્રત્યક્ષ નથી રહ્યો: પણ કોઇ ન જોઇ શકે, કે ન અનુભવી શકે તેવું મોક્ષ જીવન અંતિમ દશાનું સ્થાન લઇ બેઠું છે. ઉત્તરોત્તર વિકાસ ને ઉત્ક્રાન્તી, ક્રમશઃ પ્રગતિ ને આદર્શ સાધના: આ બધું અત્યારે અસંભવ છે; અને આજે યુગો થયાં-એટલે કે ન્યારથી ઇશ્વર અને ઇશ્વર લાવનાની આવશ્યકતા પ્રતી થઇ ગઇ, સમાજવ્યવસ્થા એ માણસનો સ્વભાવ થઇ ગયો-ત્યારથી મનુષ્ય જીવન સ્થિર: આળસુ અને બ્યથા બની ગયું છે. ઉત્ક્રાન્તી એ ને તત્ત્વોનો સ્વભાવ હોય તો કોઇ નવી વાસના, નવા આદર્શ જે નવી લાવના સ્થાપી તે ખાતર જીવનને વિલસ આપવો તે અત્યારે અનિવાર્ય થઇ પડ્યું છે.

આ નવી લાવના તે મનુષ્ય લાવના, નવી વાસના તે સ્વાધીન વ્યક્તિત્વ, એ નવીન આદર્શ તે મનુષ્યનો સર્વ પ્રકારનો વિકાસ: મનુષ્યનાં સર્વોદ્ધૃત જીવન માટેની મહત્વાકાંક્ષા સર્જાવવી, મનુષ્યની શક્તિમાં શ્રદ્ધા પ્રકટાવવી, મનુષ્યના જીવનમાં રસ લેવાની ઉત્કંઠા વિકસાવવી, અને એ લાવના પર નવ-સંસ્કૃતિના સિધ્ધાંતો મૂકી દેવા. તેમાં લાગણીનો ખોટો આવેશ કે ઉશ્કેસટ નહિ, કારણ કે તેને કંપનાના બેરપર નહિ, પણ પ્રત્યક્ષ-સ્વાધીન વસ્તુના બેરપર જીવવાનું છે. એમાં અનેક સાચી જૂઠી માન્યતા કે હકીકતનાં ગૂંચળાં નહિ,

લૉડ' લોપ્પડ જ્યોજ'.

છજીતને ક્યડવા જતાં
તેને જ રાહનામું આપવું
પડ્યું.

શેખ અલી મરાઠી

ફરેના મદાન વિદ્યાપીઠ અલ અઝીરના વઝ.

ટકી શક્યો છે; આસ્વાનનો બંધ
અને નાઇજના પુસ્તાઓથી પાણીની
વહેંચણી પર અંકુશ મુક્યો છે
અને કંપાસવું વાવેતર વધારી
શકાયું છે. આમ દેશને પુરુષ
પ્રમાણમાં રાહત મળેલી છે.

નહેરો વિગેરે બાંધવાથી વસતિ વધવા
જતાં દેશ ભૂખમરાનાં નિવાણું રાહ સ્થાને

ભાવી આર્થિક આકર્ષણના ઝોળાઓથી
ડરતું છજીત એ મુસ્લિમોની શું ચ ઉકેલવા

આતુર બન્યું છે અને એ આતુરતા મહાત્માની પ્રબલ અને સરકારનાં રાજ-
દ્વારી કાયદે ક્ષેત્રમાં અવનવાં આદેશનો
ઉપભવી રહી છે.

માત્ર આર્થિક આદેશો પ્રબળતા
હદયમાં આતશ પ્રકટાવી શકતી નથી.
એ અદેશોનું ભાન અને એવું ભાન
થવા પછી તેના ઉકેલ માટેની સહજ
અને પ્રજ્ઞા વૃત્તિ જન્યુત થતાં જે
પ્રતિક્રિયા જુએશ ઉદે છે તેજ
રાજદ્વારી ખગલગાદનું અને રાષ્ટ્ર
જીવનનાં પરિવર્તનનું કારણ થઈ પડે
છે. એ આત્મભાનનો આધાર કેળવણી
પર રહેલો છે.

મુસ્લીમ કેળવણીના ઇતિહાસમાં
પ્રથમ સ્થાન પામેલ અમ્મ અમ્મહાર
નામનાં વિશ્વ વિદ્યાલયની સ્થાપના

મહાત્માનાં પટનગર કેરા શહેરમાં આજથી
૯૪૫ વર્ષથી પૂર્વે થયેલી છે. જતાં
છરદામી સંસ્કૃતિના આ ઐતિહાસિક
ધામમાં માત્ર કુરાનન પાઠો પઠાવાય છે.
સત્તર વર્ષનો તેને અભ્યસ ક્રમ છે. તેમાં
વ્યાકરણ, તર્કશાસ્ત્ર, કાવ્ય અને ગણિતનું
જ્ઞાન અપાવા ઉપરાંત ધંધાદારી વિષયો
તરીકે ધર્મિક સિધ્ધાંતો, મુસ્લીમ, કાનુન,
કુરાનનાં રહ્યો અને પ્રજાત્રિકાવાદનું શિક્ષણ
આપવામાં આવે છે. પણ ઇતિહાસને
ભૂજોગ પર બહુ એણું ધ્યાન અપાય છે.

૧૯૨૨માં મહાત્માનાં રાજદ્વારી પરિવર્તન
થયું; વિદેશીઓની દરમિયાનગિરીને દૂર
કરી નવું રાજતંત્ર સ્થપ્યું અને સાથે
સાથે કેળવણીનું સ્વરૂપ પણ બદલ્યું. દેશના
અમુક વર્ગને આ ન રહ્યું. રાજા અને
પ્રધાનો તરફ તે વર્ગનો અણગમો વધ્યો
જતાં પણ પ્રજામાં યુરોપીય સંસ્કૃતિનો
પ્રચાર કરી મહાત્માને કેટલાએ પ્રરોનો ઉકેલ

મહાત્માના રાજ દ્વાર

આણવાને તેઓએ અવિરત જુએશ ચલાવી
રહ્યા છે. ૧૯૨૨ના ઓક્ટોબરમાં કેરામાં
આધુનિક ઢાળનું વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપવામાં
આવ્યું. સ્ત્રી શિક્ષણને માટે પણ તેમાં સ્થાન
છે. અત્યારે તો અરબ્બી ભાષા દ્વારા શિક્ષણ
અપાય છે પરંતુ આધુનિક સંસ્કૃતિની
પ્રચારક આ સંસ્થાને અરબ્બી લીખી અને
અધુનિક વિજ્ઞાનને લગતા શબ્દોનો તેમાં
રહેલો અલગ અંતરાય રૂપ થાય છે. છેલ્લાં
૨૫ વર્ષથી મહાત્માની શાળાઓમાં અંગ્રેજી
ફરજીયાત વિષય તરીકે શીખવાય છે અને
તેથી અંગ્રેજી ભાષા દ્વારા કેળવણી આપવાના
પ્રસંગ આવી લાગે તો તેથી દેશનાં કેળ-
વણીનાં ક્ષેત્ર પરિવર્તન થયું ગણાશે નહિં.

દેશના ખેડૂત વર્ગને પ્રાથમિક શિક્ષણ
આપવું તે સત્તાવાળાઓનું લક્ષ્યિંદુ
બનેલ છે. ખેડૂત ખેતી કરતો ન અટકે
અને તેનું મનસ ખીણે તેવા પ્રકારનો
અભ્યાસક્રમ ચાલવામાં તેઓ તેમની શક્તિ

વડા વઝીર
મદમદ પાશા.

ખચી રહ્યા છે.
અત્યારે સ્થપાતી
શાળાઓમાં બાળક
અર્થે દિવસ
ખેતરમાં અને
અર્થે દિવસ
શાળાના કામકાજ
પાછળ ગળી શકે
તેવી યેજના
હોય છે.

કેળવણીની બાબતમાં હિંદીઓ જે પ્રકારની શુદ્ધ મનોદશા અત્યારે સેરી રહ્યા છે તે જ નવતરું કંઈક ઇજ્જતવારીઓને પણ લાગેલું છે. 'સરકારી નોકરી મળશે' એ ઉદ્દેશ આગળ ધરી હિંદીઓ કેળવણી પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસો કરે છે. તેમની એ દુર્બળ મનોદશા કેળવણીનું સત્ય સ્વરૂપ તેમને સમજવા દેતી નથી. ઇજ્જતમાં પણ આવી જ સ્થિતિ છે. સરકારી નોકરી મેળવવાની ખાતર જ તેઓ કેળવણી લે છે. આમ સાચી સંસ્કૃતિનો ભાગ રૂંધાઈ જવા પામે છે. પરંતુ પરંપરાના પુનઃસંસ્કારની નીચે પિપ્પતી અને ભ્રમભર્યા શાળા પંચમાં સપાડેલો પ્રજાની તે આવી જ મનોદશા હોય ને? ઉદ્યોગ તેમજ કારખાનાંઓનો અભાવ અને તેને લઈ લોકોને માત્ર ખેતી દ્વારા ઉત્પન્ન થતાં જીવન નિર્વાહનાં કંગાળ સાધનો પર આધાર રાખી પડતો હોઈ. સ્વાભાવિક રીતેજ તેમની આવી મનોદશા બને છે. હિંદમાં ઉદ્યોગ વિકાસનો અવકાશ એટલો મુશ્કેલ છે કે કેળવણીના વર્ગને પણ સરકારી કચેરીઓના આશ્રય શોધવાની ફરજ પડે છે.

કેળવણીના ક્ષેત્ર પર દ્રષ્ટીપાત કર્યા પછી ઇજ્જતનાં ગજાદારી દેવનો ઇતિહાસ સદાજ સમગ્રજ આપશે. પહેલાં ઇજ્જતને ટુકડી

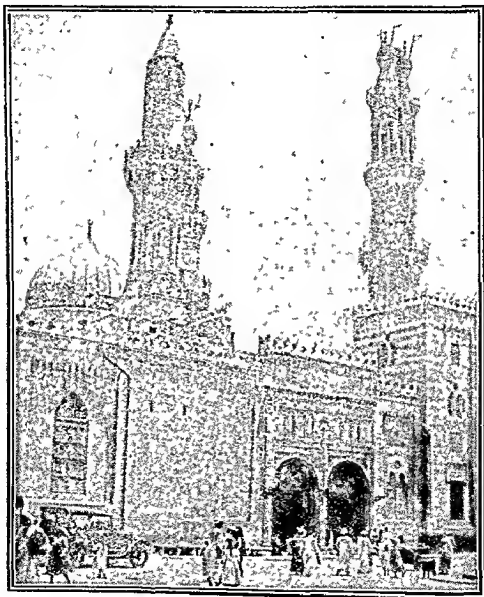
આધાર હતો પરંતુ તે માત્ર નામનો જ હતો; બાલ્ય દ્રષ્ટીએ તે ખેતીવના અમલ 'તમે' સ્વતંત્ર રાજ્ય હોય તેમ લાગતું હતું પણ સત્ય હકીકત તો એ હતી કે ચિટન તેના પર સર્વ સત્તા જમાવી બેઠું હતું. પોતાના કાન્સતુ અને યુરોપની બીજા પ્રજાઓને લહેલું પતાવવા આવેલ ચિટ સંમેળોને ઝડપી લઈ ઇજ્જતનાં આંતરિક રાજતંત્રમાં માયુ માયુ તેને ઇજ્જતનો કબજો જાળવી રાખવાનું પોતાના હિત માટે જરૂર જણાઈ. આમ વિદ્યુત સંમેળોની સામે તેને બાથ બીડવાનું હતું. ચિટને મુલમનો કબજો છોડવાનું ફરજ પડી અને મદદી અને તેના અનુચીતોએ ત્યાં સ્વતંત્ર સરકારની સ્થાપના કરી. ચિટને ઇજ્જતનાં કુદરતી સાધનોને વિકાસ પણ કર્યા હતા અને તે દ્વારા તે ચૂસવું પણ હતું. આથી ચિટનની હાજરીનો ઇજ્જતને કંઈક અંશે લાભ મળ્યો, પણ તે થોડા લાભના બદલામાં તેને પોતાના સ્વતંત્રતા જ ગુમાવવી પડી! તેને દેશનું ભૌગોલિક પરિસ્થિતિના ભોગ બનવું પડ્યું. ચિટને તો એકથી વધુ વખત જાહેર કરેલ છે કે ઇજ્જતમાં સુરક્ષિત સ્થાપત તે દેશનો કબજો છોડી આપ્યું જશે. પરંતુ ચિટન ઇજ્જતને ઇજ્જતવારીઓનાં લાથમ સોંપે તે કેવળ અસંભવિત છે; ચિટને મુલમનો સામ્રાજ્યનું હિત બરાબર સમજે છે; અને ઇજ્જત ચિટીશ સામ્રાજ્યનું આવી રૂપ તેમજ હિંદનો ધોરી ભાગ હોવાથી તેને કદીપણ છોડે તે શક્ય નથી.

∴ વિશ્વ વિગ્રહ આ બધું પુરવાર કરે છે. વિગ્રહ જાહેર થતાં જ ચિટીશ સરકારે ઇજ્જત પોતાનાં સંરક્ષણ તંત્ર હોવાની જાહેરાત કરી ટુકડી સાથેનો તેને સંબંધ તોડી નાખ્યો હતો. આમ તેને

ખ્રિસ્તનું ખંડીયું બનવું પડ્યું હતું; તેથી પ્રજાનાં સ્વમાન અને સગવડતાઓ પર કામ મુકાતો હતો.

વખતના વહેવા સાથે ધર્મતંત્રની પ્રજા ખળભળી ઉઠી, ઉદામ રાષ્ટ્રવાદીઓના દયા-

રાજ્યધારણ ધડાયું. આમ પોતાનો રાજ્ય અને રાજતંત્ર મળ્યા પછી ધર્મતંત્રવાસીઓ ખ્રિસ્તની માગણીઓને અધિન બનવાની લેશ માત્ર ધમ્મજ થતી નહોતી. અને ખ્રિસ્તીશાનાં આર્થિક લાભોને તેથી નુકશાન થઈ રહ્યું

ધર્મતંત્રની જગમશાહુર વિધાયીઠ

જ્યેને વશ થઈ સને ૧૮૨૨ માં ગ્રેટ બ્રિટનને અમુક હક પોતાને સહ કાયમ રાખી ધર્મતંત્રની સ્વતંત્રતા બાકેર કરતી પડી. નવું

હવું. ટેટામાં સુદાનના ગવર્નર-જનરલ સર લી રોડનાં ખુનથી ખ્રિસ્તીશ સત્તાનતને જોઈતી તક મળી ગઈ. શાહીવાદી અને સુડીવાદી

પ્રિયંદ્રેશ પ્રગ્ન ખળભળી ઉઠી અને ઇછા-
પતને આર્થિક વિરંગળામાં મૂકી દેવાની
ધમકીઓ આપ્યા લાગી. હાઈ કમીસનર લોડ
એન્ડ્રી પછાતવાસીઓને શિક્ષા કરવાની
ચાળનાઓ ધડી રડયો હતો પરંતુ આ
કોટકની પ્રસંગે ઝંઘુલ પાશા પેતાના
અનુયાયીઓ સાથે બહુમતિમાં ચંટાયે તેથી
તે મેદાને પડ્યો અને ઇછાતની પાત્રમિન્દને
મોખરે ઉભા રહી પ્રિયંદ્રેશ સામે તેણે
કમર કરી. પ્રિયંદ્રેશ હાઈ કમીસનરને
એ ક્યાંથી પાસને ? આથી ઝંઘુલને વણ
વઝીરનો ઓખો છોડી દેવાની ફરજ પાડ-
વામાં આવી. આ પછી ઇછાતની પરિ-
સ્થિતિમાં આસ ફેરફાર થયો નથી. મદત્તની
દરેક બાબત પર પ્રિયંદ્રેશ અંકુશ તો ચલુજ
છે. નામની સ્વતંત્રતા ભોગવતાં ઇછાતનાં
પાદનગર ફેરામાં પ્રિયંદ્રેશ હાઈ કમીસનર
૧૨૫૦૦ માણસનાં ગોરા બઢકર સાથે અંકુ
જમાવી બેઠો છે; તેની આંગળાને ટેરવે
ઇછાતની કડવાલી સ્વતંત્ર સરકારને નાચવું
પડે છે.

ધાર્મિક બબ્બેમાં ઇછાત બીજા મુઝ્લીમ
પ્રદેશોથી અલગ પડે છે. ખેડૂત વર્ગ
અને તેવા બીજા લોકો ખૂબજ ધર્મ
ચરત છે એ વાત સચી પરંતુ સુધરેલા
વર્ગ તો ધર્મને દૂર ધકેલી દેવા માગે છે.
ઇસ્લામમાં પણ પ્રાચીનો અને અર્વાચીનો
વચ્ચેનો જંગ શરૂ થયો છે. અધુનિક કેળ-
વણી ઇછાતની ધાર્મિક પરિસ્થિતિમાં જરૂર
પડતો કરવો જ. અને આમ અઝદરે તો
સમયને ઓળખી શિક્ષણ પધ્ધતિમાં ફેરફાર
પણ કરી નાખ્યો જ છે.

આમ ઇછાતનો આજનો ખળાગળાટ
આર્થિક અને મજદૂરી કારણોને કારણે
હોવાનો કોઈથી ઇન્કાર કરી શકાય
તેમ નથી. પ્રગ્ન વધતી ગાંઠ અને પાશ્વર્ય

સંસ્કૃતિના ફેલાવાથી લોકોની રજૂઆત કર-
ણીમાં પડતો થતાં તેમની જરૂરીયાત વધતાં
દેશની આર્થિક ભાજન ફેરી અને તેની કળ
ઇછાતવાસીઓને ક્યારની પડી ગઈ છે.
વળી, ઇન્કેડ મુદતને પેતાના અંકુશમાં
રખી ઇછાતને વિપમ પરિસ્થિતિમાં મૂકી
દેવાની જાજ બેની રજૂ છે. મુદતની
ભગિમાંથી સરસમાં સરસ ફેરિયાની શકાય
છે અને પ્રિયંદ્રેશ મીઠાને તેની ભખ જ
છે. તે માટે ૫૦૦ ચેરમ માઇલ
રેલ્વે લિ. નરમાં નાઇવ નીના પાણી
ફેરવાને તેને ફળદ્રુપ બનાવવામાં આવે છે.
પ્રિયંદ્રેશ મીઠાને ઐગક પુરો પડવા માટે
ઇછાતની બેનીનાં એકલાં સાધન ફેર નાઇ-
જનાં પુરુષ પાણી આમ વાળી લેવામાં
આવે છે. એક જગી પ્રિયંદ્રેશ સીન્ડીકેટને
આ કાલે સોંપ્યું છે; જેની સંજનની
એલિસના મેનેજર લોડ ઓક્લેન્ડ છે. આ
સીન્ડીકેટની ભગિમાં પાણી પુરું પાડવા
માટે પ્રિયંદ્રેશ પાત્રમિન્દે કાયદો પસાર કરી
તે માટે મુદત બોન્ડને નામે ૩૦૦૦૦૦૦
પઉન્ડને ખર્ચે નાઇવ નદી પર એક પુસ્તો
બાંધવાની પરવાનગી પણ આપી છે.
આમ ઇછાતને તેની ભગિને પાણીને
અસલે ઉજડ અને તેવાં ચાલુ
ભખ રજા કરે છે. નાઇવ નદીનાં
પાણી ઇછાતવાસીઓના આત્મા સમાં છે.
મુદતમાં પ્રિયંદ્રેશ આ પાણી પર અંકુશ
જમાવી ઇછાતને સદાને માટે પરાધિન કરી
દેવા માગે છે. સર લી કોટકનાં ખુન વખતે
આ પુરવાર થયું હતું. મુદતને કાલે તેટલા
પ્રમાણમાં નાઇવનાં પાણી વાળી જવાની
જુદ અપાઇ અને એ એકજ પગલાંથી
ઇછાતવાસીઓને દામી દેવામાં આજ્યા હન.
ઇછાત જ્યારે આમ આર્થિક અવસ-
થથી સીધાઇ રજૂ છે ત્યારે નાઇવનાં

પાણીના ઝથાથી જળતામાં થી હોમાવા જેવું થયું. પ્રજાની સદન શક્તિ ખુટવા લાગી; ચોગેર અસંતોષ અને અશાંતિ ફેલાણી દેશની આર્થિક સ્થિતિ આતું એકધું કારણ નથી. પ્રજાક્રિયાદાનું મહત્વ ઇજ્જતની પ્રજાને સમજાયું છે. “ઇજ્જત ઇજ્જતવાસીઓનું જ છે,” આ પેકાર કંઈ આજ કાલનો નથી. વિશ્વવિગ્રહે ચોગેર સ્વાનંત્ર્યની ચિનગારી પ્રગટાવી એથીઆ અને આક્રિકમાં નવા જીવનનો સંચાર થયો છે; પણ ઇજ્જતની પ્રજા તો ઇંગ્લેન્ડને ગાંસાં પેટકાં બાંધી રવાના થઈ જવાનું ક્યારનું થે મુણ્ડી રહી છે; આરણ લોકો પણ સ્વતંત્રતાની જાંખના કરી રહ્યા છે; સીરી-ઓનોને બીજી સરકાર જોઈતી નથી; તુકેંચિ તો પોતે પોતાનું સંભાળી લીધું; અને હિંદમાં પણ સ્વતંત્રતા કે સ્વરાજ પ્રમ કરવાના પ્રયાસોની પાછળ પ્રજા મંડી પડી છે.

બ્રિટીશ સરકાર જેમ જેમ ઇજ્જતની પ્રજાને વધારે પ્રશ્નિન દશામાં મુકી દેવાના પ્રયાસો કરવા માંડી તેમ તેમ પ્રજામાં ખળભળાટ વધુ પ્રમાણમાં થવા લાગ્યો છે. ઇજ્જતમાં પણ બ્રિટિશ સરકાર અને રાષ્ટ્ર-મનવાદીઓ વચ્ચેનો ખટગણ વધતો ચાલ્યો છે. ૧૯૨૨ માં બ્રિટનને આથી ઇજ્જતની સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર કરવાની ફર્ પડી. પરંતુ એ સ્વીકારની પછવાડે બ્રિટિશ બાજુ-મરી તો ઉભી જ હતી. તેમાં જે અગત્યની ચાર શરતો પોતાના લાલ માટે રાખવામાં આવી હતી તેથી તો એક તરફ સ્વતંત્રતા જાહેર કરી બીજી તરફની ઇજ્જતની પ્રજાની હાંસી કરવામાં આવી હતી. એ ચાર શરતો આ હતી: [૧-૨] સુએઝની નહેર અને હિંદનો માર્ગ બ્રિટીશ સંભાળે; [૩] ઇજ્જતમાંના પરદેશીઓનું સંરક્ષણ બ્રિટીશો કરે; અને [૪] સુદાનમાં બ્રિટીશો સ્વેચ્છાપૂર્વક

વર્તન ચલાવી શકે; આ શરતો ઇજ્જતને પ્રશ્નિનતાની બેડીમાં ઝકડી રાખવા માટે પુરતી હતી; તેમ છતાં બ્રિટને તો સાથે સાથે એ પણ જાહેર કરી દીધું હતું કે તે “ઇજ્જતને અ.મ. સ્વતંત્રતા આપીને તેનું સંરક્ષણ કરવાનો પોતાનો લક્ષ્યો દેતું” નથી. ઇજ્જત જોડેના તેના સંબંધમાં પરદેશીઓની દબલગીરી તેને પાત્રવશે નહિ.” આમ બ્રિટને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા કદી આપવાની ઇચ્છા રાખી નથી; બ્રિટનની આ બાજુ પરબાધ ગણ. સુડાન ફાદે ઇજ્જતની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી પોતે રાજની પદવી ધારણ કરી. પાર્લામેન્ટ અને પ્રધાન મંડળ સ્થપાયાં તેમ નહત નદીનાં પાણીની બ.બતમાં મર્યાદા બંધાણી. તેથી એકરેકેન મીન્ડી-કેકેટને પોતાનાં નાણાં ભયમાં હોવાનું લાગવા માંડ્યું. આમ ઇજ્જત માટે મુશ્કેલી-ઓની પરંપરા ઉભી થઈ. આ તકે એક ભયંકર યનાવ બન્યો. ફેટલીક રાજદ્વારી વ્યકિતઓએ સુદાનના ગવર્નર જનરલ સર લી સ્ટેકનું કેરોમાં ખુન કયું. આ બદના નીચે ઇજ્જતનાં પ્રધાન મંડળ અને પાર્લામેન્ટને તરતજ વિખેરી નાખવામાં આવ્યાં. નાઇલ નદીના પાણીના સંબંધમાં બ્રિટીશ સરકારે આપેલી ખાત્રી બ્રિટીશ લાઇ કમીશનરે રદ કરી. પરંતુ, ઇંગ્લેન્ડમાંથી આ હુકમને અનુમોદન ન મળવાથી નાઇલનાં પાણી સંબંધે ફેર તપાસ ચલાવવા ત્રણ સભ્યોની એક સમિતી નીમી: એક ઇજ્જતવાસી, એક બ્રિટનવાસી અને પ્રમુખ તરીકે એક ડચ.

ઇજ્જતની વાત આવી એટલે ઇજ્જતની પ્રજાના મદાન નેતા ઝથાલુક પાશાના જીવન વિષે બે શબ્દો કહેવા તે અસ્થાને ગણાશે નહિ. ૧૮૬૦ માં તેનો જન્મ થયો હતો. ગામડી નિશાળનો અભ્યાસ પુરો કર્યા પછી

તે અલગઅલગ વિશ્વવિદ્યાલયમાં જોવાયા.
 દના. અરબી પાઠાની ચળવળમાં જોડાઈ
 તેણે પ્રગ્નક્રીય પ્રવૃત્તિની પદ્ધતી તાલીમ
 મેળવી. ૧૯૦૬ માં તે કેળવણી ખાતાના
 પ્રધાન થયા અને તે ઓપ્થો સારી રીતે
 દીધાઓ. પણ મહાન વિમલ પછી તે
 અધ્યુક્ષ ગણ્યતવાદી પદ્ધતી નેતા બન્યા અને
 તેમણે ઇજ્ઞાતની સ્વતંત્રતાની ચળવળ આદરી.
 એટલે તો તેમની ધરપકડ થઈ અને તેમને
 એકદમ માફા મોકલી દેવામાં આવ્યા. પણ
 ઇજ્ઞાતના ઉદ્દામવાદીઓની સતત ચળવળને
 લીધે તેમને ૧૯૨૧ માં સ્વદેશમાં પાછા મોકલ-
 લવા પડ્યા. અધ્યુક્ષે તો તે પછી પણ પકેટાના
 જેની જ પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખી. તેમની આ
 બ્રિટીશ વિરોધી ચળવળને લીધે તેમને સર
 લી રોકેટનાં ખુન માટે જોખમદાર ગણી બ્રિટીશ
 સરકારે તેમને શીઝોનમાં દેશપર કરી દીધા.
 ત્યાંથી પાછા ગયા પછી પણ તેમણે
 મુળ ચળવળને જ જોશ આપ્યું. તેથી ૧૯૨૬
 ની ચ'ઈથીમાં તેમને આપૂર્વ વિન્ય મળ્યો.
 તેમનો પક્ષ પાર્લામેન્ટમાં ગયો, તે વડા
 વઝીર બન્યા પરંતુ હાઇ કમિશનરના વિરો-
 ધને લઈને ઓપ્થો તેમને છોડ્યો પડ્યો આમ
 ઇજ્ઞાતમાં પરિસ્થિતિ બગડતી ચાલી.
 બ્રિટીશ હાઇ કમિશનરની ઇજ્ઞાત એવર
 કાયદો થઈ પડ્યો. ઇજ્ઞાતની પાર્લામેન્ટ એક
 નવતરું કારસ બની ગઈ. તેથી અત્યારના
 વડા વઝીર મકમલ પાશાએ બે વર્ષ પહેલાં
 ન્યારે ધાગ મંડળ વિએરી નાખી હીકેટરની
 પદવી ધારણ કરી ત્યારે તેની સામે કોઈ
 એક હરફ પણ ઉઘાડી શક્યું નહિં.
 હવે બ્રિટનમાં મલુર સરકારની ચાપતી થઈ
 છે. અને તેની આદેશો ઇજ્ઞાતના આપખુદ
 હાઇ કમિશનર લોડ લે.ઈડે રાઈનાયું આપ્યું
 છે. ઇજ્ઞાત ખાલી કર્યા વિના ઇજ્ઞાતની મળને
 સંતોષવાના એક વધુ પ્રયાસ તરીકે

૧૯૨૨ ના બ્રિટીશ હંદેશના પરિણામ રૂપ
 મલુર સરકારે જે નવી શરતો
 પસંધિમાં મૂકી તેનું આ પરિણામ છે.
 આમાં મદત્વનો મુદ્દો એ છે કે બ્રિટીશ
 લસકરે ઇજ્ઞાતનો કબજો છોડી કેસ વિગેરે
 ચહેરોમાંથી સુએઝની નહેરના પ્રદેશમાં ખસી
 જવું. ઇજ્ઞાત બ્રિટનનાં તાબેદારને બદલે
 તેનું મિત્ર બને અને પ્રગ્નસંધના સમ્ય
 તરીકેની ઇજ્ઞાતની માગણીને બ્રિટીશ ટેકા
 આપે. વિદેશીઓનાં બનનમાલ માથે ઇજ્ઞા-
 તની બુમ્બેદારીનો અંત આવે અને હાઇ
 કમિશનરને બદલે ત્યાં બ્રિટીશ એસ્ટ્રી
 નિમાય; સુદાનમાં પણ ૧૮૯૯ ડગવ પાછો
 અમલમાં લેવાય. આ બધી છુટના બદલામાં
 ઇજ્ઞાત ચોતાનાં લસકરને બ્રિટીશ હાથે તાલીમ
 આપે, ચોતાના લસકરમાં બ્રિટીશ અમલદારો
 રાખે અને પરદેશ જોડેનાં કામકાજમાં ગ્રેટ
 બ્રિટનની સહાય લઈને વર્તે. લડાઈના વખ-
 તમાં ગ્રેટબ્રિટનને ચોતાનાં બંદેરોનો હવાઈ,
 વિમાનોનાં મથકોનો તેમજ ખીલ્લ બવલ-
 રનાં સાધનોનો ઉપયોગ કરવાની છુટ આપે
 તેણે ઉપલી શરતોનો પ્રધાન સ્વર છે. જે
 કે ઇંગ્લાંડમાં શાહીનાદી પદ્ધતિનાં વર્તમાન-
 પત્રો તો આતી સામે બુમરાણ બચાવી
 રહેલ છે, છતાં ઉપલી શરતોથી ઇજ્ઞાતમાં
 બ્રિટનના લોકો જેમના તેમ જળવાઈ રહે-
 વાના છે જ તે જણાઈ આવ્યા વિના રહે
 તેમ નથી. તેમજ ઇજ્ઞાતને આથી સાવ
 લોભ સત્તા ધરાવતા રાજ્યનો જેવો દરજ્જો
 પણ પ્રાપ્ત થતો નથી અને તેથી ઇજ્ઞાતનો
 પ્રગ્નક્રીય પક્ષ આ શરતોનો ઇન્કાર કરશે
 તેમાં લેશ માત્ર શંકા નથી તો પણ, એટલું
 તો કહેવું જોઈએ કે લોડ લે.ઈડે અને
 બ્રિટીશ લસકરનાં અંકુશ નિયેનું ઇજ્ઞાત
 દેશનાં આંતરિક કામકાજ પર બેઠેલા અંકુશ
 બાગવતું હતું તેથી વધુ અંકુશ

તેને ઉપલી શરતોથી મળશે. અત્યારે તો
ખિટન અને ધ્રુવત વચ્ચે આવી સમાધાની
થઈ છે, પણ તે કટકે છે કે કેમ તે તો
હવે જોવાનું છે.

[આ] લેખ ગયા મહિના માટે તૈયાર
થયેલો. તે પછી તો ધ્રુવતમાં
ફેટલીકે ઉચ્ચપાયેનો થઈ ગઈ છે. નવા
બ્રિટિશ હાઇ કમિશ્નર સર પસીવલ લોરેને
માણ વડા વઝીર અને વફદ પક્ષના નેતા
નહસ પાશા સાથે વાટાઘાટ કરી અને પરિ-
ણામે મહમદ પાશાના પ્રધાન મંડળે રાજીનામું
આપ્યું. વફદ પક્ષની માફક ત્યાંના મવાળ
પક્ષને પણ નવી સમાધાનીથી સંતોષ
થયો છે; એટલે હવે સંકરપ્રધાનમંડળ
ઉભું થાય તેમ લાગે છે.

પરંતુ ધ્રુવતની સાથે જે શરતો થઈ છે
તેથી ખરી રીતે ધ્રુવતને કશો જ છવ્વ જોવો
લાલ થવાનો નથી. કોન્ઝરવેટીવ સરકારના

પગથેજ મેકડોનલ્ડની કામદાર સરકાર ચાલી
છે—અને હવે બ્રિટિશ મુડીવાદીઓ ધ્રુવતના
મુડીવાદીઓને પોતાના નફામાંથી થોડાક લાલ
લેવા દે એવી વિશેષ ધ્રુવતના આમયગની
લાલ નથી થવાનો. ૧૯૨૪માં લોડ' પામરે
ધ્રુવત અને મુદ્દાન માટે જે વિચારો બતાવ્યા
હતા તેને જ કામદાર સમાધાનમાં વળગી
રહેવામાં આવ્યું છે. એટલે મુદ્દાન ઉપરની
બ્રિટિશ સન્તાને સંદેહ પણ દીલી દરવામાં
નહિં આવે, અને નાઇલનાં પાણી ઉપર પણ
તેમનોજ કાબુ રહેશે. આથી “જેના તાબામાં
નાઇલ તેનાજ તાબામાં ધ્રુવત” એ કહેવત
પ્રમાણે ધ્રુવત અંગ્રેજોનાજ તાબાનું ખંડીઉં
રહેશે. ધ્રુવતવાસીઓની રાષ્ટ્રીય ભાવનાને
સંતોષવા માત્ર થોડી ધણી દરગારી ફટ
છાટો મૂકશે પણ ધીરે ધીરે લશ્કર ખસે
ડવાની બાબતમાં તો સુએઝની નહેર
ઉપરનો બ્રિટિશ કાબુ જરૂર દીધો થવાનો
નથી. તંત્રી.]

ખીલતું કમળ

સરોવરમાં ખીલતાં કમળ સખી સ્નાન કરતી યુદ્ધરી સેધાય છે.

નાશવાનેની વત્સાન દશા.

ક્રાન્તિનો મંત્ર

‘ક્રાન્તિ’ એ અદ્ભુત શબ્દ છે. એ શબ્દ અનેકની પાસે અનેક

સંસ્થા કરાવ્યાં છે. એ શબ્દની પાછળ દુનિયાભરના લુવાનો ગાંડા થયા છે. અને ખરેખર ‘ક્રાન્તિ’ એ શબ્દની પાછળ લુવાનો ગાંડા અને એવી શ્રી મહેરઅલી જ તેમાં મેદની ભરી છે.

અજ દુનિયાભરમાં મદન ક્રાન્તિ થઈ રહી છે. આજે દુનિયાના પ્રત્યેક દેશમાં આર્થિક, સમાજિક અને રાજકીય પત્થરો થઈ રહ્યા છે. અને દુનિયાભરમાં એ પત્થરાની ચળવળની સરગરી લુવાનોએ લીધી છે. આજે, આ દેશમાં લુવાનોને એમ શીખામણ આપવામાં આવે છે કે રાજકીય ચળવળથી દૂર રહો; રાજકીય લડાઈમાં ભાગ ન લ્યો; શિક્ષકો તમને જે શીખવે તે પોષ્ટની માફક પઢીને તમે સંતોષ માનો; નિશાળમાં એકઠા થુંડીને, ગણિતના દાખલા ગણીને, પાઠ્ય પુસ્તકો વાંચીને સંતોષ માનો. અમે લુવાનો કહીએ છીએ કે અમારો આ મનોદશા સમે બળવો છે. હું કહું છું આ જીનવણી માનસને જમીનદોળ કરેલા આ યુવક પ્રવૃત્તિ જન્મ પામી છે. આજે દુનિયાભરની યુવકપ્રવૃત્તિનો એ જ ઝોક છે.

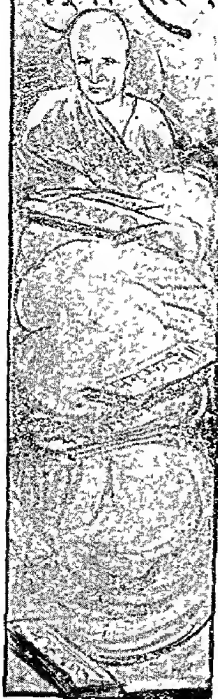
વૃદ્ધનો, મોટા માણસો સમાધાન કરે છે, બાંધછોડ કરે છે, નમવાભજ્જવામાં માને છે, સિદ્ધાન્ત જેની વસ્તુમાં જોણું માને છે, આદર્શમાં જોણી ઇનખાર રાખે છે, અને કૌથી લયકર વાત તો એ છે કે લુવાનોને એ માર્ગે જવા ઉપદેશ આપે છે, લુવાનોને ડહાપણને પોતાનો દેવ બનાવવા શીખામણ આપે છે. અમે લુવાનો કહીએ છીએ કે, આ યુવક-પ્રવૃત્તિનો જન્મ જ આ સમાધાનની અને બાંધછોડની

મનોદશાને તોડવા માટે થયો છે. અમે આદર્શના ભક્તો છીએ; અમે આદર્શોની પાછળ મરી શીટવા માંગીએ છીએ; અમે કંઈક અમારા હાથમાં લેવા માંગીએ છીએ અને સત્તાવાદી અવાજે બળવો પોકારવા માંગીએ છીએ; અમે જ્યાં જ્યાં જૈન, અત્યાચાર અને આપણી હિંમત, ત્યાં ત્યાં ઝમ્મવા માંગીએ છીએ; અમે સ્વાધીનતાના કૌનિક બનવા માંગીએ છીએ.

દુનિયાના લુવાનોએ આઝાદીની લડતમાં જેવો ભાગ ભજવ્યો છે તે તમે બજો છો? દુનિયાના અનેક દેશના લુવાનોએ તેમના દેશની આઝાદી પાડી મેળવવા કેવા બોગ આપ્યા છે તેની તમને ખબર છે? દુનિયાની એ યુવક પ્રવૃત્તિનો જેનેરી ઇલિ-લસ તમે સાંભળ્યો, તે તમારા રોમાંચ પાત્ર થઈ જશે, તમારી નસોનું લોહી દોડવા માંડશે, તમે હણપણવા માંડશો.

એ યશસ્વી ઇતિવાસ આપણે સાંભળીએ છીએ ત્યારે આપણને એમ જ થઈ જાય છે કે એ લુવાનો ક્યાં? અને આપણે ક્યાં? આપણે લુવાન નામને લ.પક જ ક્યાં છીએ? દુનિયાના લુવાનોએ આઝાદીને નામે પ્રાણ પથ્યાં છે. તેમણે તેમના દેશની સુકિતને માટે લોહીની નદીઓ વહાવી છે, સર્વસ્વનું બલિદાન આપ્યું છે. અહો! એ લુવાનો ક્યાં? અને આપણે ક્યાં? આપણામાંથી માતૃભૂમિની અઝાદીને માટે જન આપવાની કેટલાને ધમકા છે? દુનિયાના લુવાનોની બરોબરી કરી શકે એવા કેટલા લુવાનો આપણામાં છે? હા, આપણે ત્યાં પણ એવા લુવાનો છે. તેમનાં જેવી તાકાત આપણામાં આવવી નેહાંએ. આપણે હવે આપણા નેતા-એને, સરકારને અને સારી દુનિયાને સંભાળી દેવું નેહાંએ કે અમે હિન્દુસ્તાનને માટે સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા માંગીએ છીએ અને તેને માટે ૧૯૩૦ માં જે મદન લડત થવાની છે તેમાં અમારો ફાળો બરાબર આપવાના છીએ. અમે ભારતને માટે સંપૂર્ણ આઝાદી મેળવ્યા વિના થોભવાના કે જપવાના નથી. મહેરઅલી.

મનની સાથે પ્રાચીનોનો દયો.

: લેખક :

શ્રી સુયશ

શોધતા છતાં, છેલ્લામાં છેલ્લી ઢગના રસ્તા ઉપર પરદેશી મોટરો ઢોળવતા છતાં, પ્રાચીન કળનાં ગાડાંને તેના જૂનામાં જૂના સ્ત્રીલામાં હાંક્યે રાખવાનો બીજાને યોગ્ય કરતા આવ્યાર્યો, યજ્ઞમાનોને અધારાં કુવામાં હડસેલતા રહેલા ભૂદિવો અને પારકાં છોકરોને જતી કરવા નીકળેલા કહેવાતા 'સુદઠ સનાતનીઓ,' ધર્મ દુષ્ટો, ધર્મ દુષ્ટોની ધુમરાણી કરી સ્મૃતિઓના આધારે હિંદુ સમાજના નાવડને ભવસાગરમાંથી દૂખતું ગયાવી લેવા બહાર પડવાની-આત્મહત્યારી મનોદશામાં સંતોષ માનવાની સમાધાનશીલ ગૌરવતાથી બહાર પડે છે.

પરંતુ એજ સ્મૃતિઓના પૂજારીઓ વેદોને, શ્રુતિ-સ્મૃતિઓને, ઉપનિષદોને, પુરાણોને ઇતિહાસને, કેવો તેમજ દેવિઓને અને છેવટે ઇશ્વરને, પોતાના સ્વાયંને માટે સફાઇસરી રીતે ભૂદી જવાને મહાપ્રયોગ કરી રહ્યા છે: તે વાત પોતાનાં દમદોલીઆ જીવનની પોલ દૂધાવવા હંમેશાં સંતાડી રાખે છે. એટલે કળિકાળને 'વિષે ગોવીશે સ્મૃતિઓમાં જોને પ્રથમપદ અપાય છે તે 'મતુ સ્મૃતિ'ને આધારે આપણે જોઈશું' કે ચૈદે મતુઓમાંના સ્વાયંભુવ મનુની પોતાની આરાઓને, આ બધા ધર્મ રક્ષાના તેમજ પ્રચીન સંસ્કૃતિના ઇન્કારદારે કેવી ઉપલક્ષણરી રીતે તોડી રહ્યા છે.

સા. માનિક કે ધાર્મિક આગતમાં જોના સીકો છોડી ને નવે રસ્તે જવાની નાની કે મોટી પ્રત્યેક આગતમાં શાસ્ત્રાધાર

આહમણો વિષે

પ્રા જાણુ ગમે તેવો આરિગ્યદીન હોય છતાં તેને ભૂ-દેવ (પૃથ્વી ઉપરનો સદ્ગત પ્રભુ) મનાવવા મથનારાઓને ગુનાં આ વચનોની પરવા છે ખરી:

“લાકગ્રનો હાથી, આમગ્રનો મૃગ, અને વિદ્યા નહિ” લણુજો આહમણુઃ એ ત્રણે માત્ર નામનાંજ છે.” [અ ર: ૨૨૦. ૧૫૭]
 “વેદાધ્યયન વિનાનો આહમણુ નિષ્ફલ છે” [ર: ૧૫૮] અને નાકમાંથી લીંટ નીકળતું હોય તે વખતે હુમાણના ગોટવાળા ‘હવન’ સમક્ષ ખેરીને જતોઈના દોરાઓ ગમે ખમે નાખી, અમણુ રહી ખેતિ કરતા કે ખે આર મુજરાતી લણુ વગેરાહનું કે દારવાળા પારસીનું નામું લખીને, અથવા મુંબાઈના ખગરે ખગરે રખડી આંઝા કરી ધે ધે ઉધરાવી પેટ ભરતા ભૂ-દેવોએ મનુની નીચે જણાવેલી આજ્ઞા કેવી સ્વીકારી છે ?

“ઉપનંવન પામેલા દિને ગુરૂને ઘેર રહી અનુક્રમ પૂરક કહેવામાં આવેલા ગેગેથી વેદની પ્રાપ્તિના ઉપાયભૂત અભયય રૂપ તપ ધામે ધામે વધારતા જનું.” [ર: ૧૬૪]

શારદા ખીસનો વિરોધ કરનારોઓએ તે આજ્ઞા સચે આ આજ્ઞા પણ જાણુવા જેની છે:

“દિને અનેક પ્રકારનાં તપેથી અને વિધિથી બતાવેલાં વ્રતો વડે સ્વચ્છ સદિત સમગ્રવેદ લણુજો જોઈએ.” [ર: ૧૬૫]

“જે દિને વેદ લણુવા વિના ખીજાં શાસ્ત્રોમાં શ્રમ કરે છે તે હવનાં જ ચોતાનાં

પુત્ર પરિવાર સહિત તુરત શુદ્ધપણું પામે છે.” [ર: ૧૬૮]

“દિનનો આહમણુ વિગ્રહિતું શાનું થયો નથી ત્યાં મુધી તે શૂઃ જ્યો છે.” [ર: ૧૭૨]

આર્થ સંસ્કૃતિના ઇગરદાર સુદૃઢ સનાતનીઓ ત્રપિ મુનિઓના વંશજોને એ બનાવી અપશે કે, મનુની આજ્ઞા પ્રમાણુ વેદ નહિ જાણુનારા કેટલા આહમણુને તેમણે શુદ્ધ કરાવ્યા છે ?-જો તેમણે તેમ ન કયું હોય અને જનના જ અમણુ ‘લરાંગે’ ને રસોઈઆ બાને હોટપો મસાવનારા તેમ પાણી પાનરા જલધરીઆ તરીકે કામ સોંપે તો તેમાં ખોટું શું છે ?

લગન પ્રકરણ

આ જરૂર જાતીય લગ્નનો કે લગ્નની બાબતમાં સંકેત પણ મુદારાનો વિરોધ કરવા છતાં કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, વૃધ્ધલગ્ન, બાલલગ્ન, અસમાનલગ્ન, સાંઠાં, તેખાં, ઘોળ

વગેરે આર્યોએ શાસ્ત્રવિદિન માનેલાં કુટુંબ કરનારા પ્રાચીનતાના પૂજકો મનુ મહારાજની આ આજ્ઞા જાણુ છે ?

“સ્ત્રીઓ, રત્ન, વિદ્યા, ધર્મ, શૈશ્ય, હાનવચન અને વિવિધ હારીગિરીઓ સર્વ પાસેથી પ્રદણ કરવાં.” [૨:૨૪૦]

“બ્રહ્મચારીઓ ગુરૂને ઘેર રહી ત્રણ વેદ સંપાદી ત્રણ ઇન્દ્રિય વધે પચાત પાળવું” [૩:૧]

“અખંડિત બ્રહ્મચર્યાળા પુરૂષે ત્રણ વેદ, બે વેદ અથવા એક વેદ ક્રમ પ્રમાણે ભણીને” શુદ્ધ-આત્મમાં વસવું.” [૩:૨]

આમ દીર્ઘકાળ સુધી બ્રહ્મચર્યા પાળવાની સલાહ આપનાર મનુએ તો એમ પણ કહ્યું છે કે: “નક્ષત્રના નામ વાળી, વૃક્ષના નામ વાળી...કન્યા પરણવી નહિં.” [૩:૯]

કેટલા સનાતનીઓ આ અસા પાળી સરસ્વતી, જમના, ગંગા, મંજરી, સરજ વગેરેને પરણવાની ના પાડે છે?

અને “બ્રાહ્મણ પેતાની જાતની સ્ત્રી ઉપરાંત ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ત્રણ જાતની સ્ત્રીઓને પરણી શકે.” [૩:૧૩] એ આશાનું શું?

કન્યા વિકૃત વગેરે શાસ્ત્ર વિરોધી ક્રમ કરનારાઓને મનુ કહે છે:

“વિદ્યા તથા સદાચારવાળા વરને પેતે જ યોગ્યતા વર તથા કન્યા એ બન્નેને ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરાવી તે બન્નેનું પૂજન કરી વરને કન્યાદાન આપવું.” [૩:૨૭]

કેટલા સુદૃઢ સનાતની પિતાઓ અત્યારે આવાં બ્રાહ્મ લગ્ન કરે છે?

અને વિવધલોહુપ, સંયમ વિનાના, કામ કામ રખડતા નિજ પત્નીને દગો દઈ પર પત્નીઓ સાથે સમાગમ શોધતા આચાર્યો, ભૂદેવો, કથાકારો, પ્રાચીનતાના પૂજકો તેમજ અન્ય દ્વિજોમાંના કેટલા શુદ્ધ હૃદયથી મનુની આ ભલામણ સ્વીકારે છે:

“સદા ઋતુકાલમાં સ્ત્રી ગમન કરવું, પોતાની સ્ત્રીમાં જ રૂચિ રાખવી અને પ્રીતિ

રાખવી: તેને જ ત્રણ ગણી તેનું પાલન કરતાં પર્વતિથિનો ત્યાગ કરી, રતિસુખની કામનાથી તેની પાસે જવું.” [૩:૪૫]

અને સ્ત્રીને પગનું ખાસકું ગણનાર તેમ જ ગણવાનો સમાજને નિરંતર ઉપદેશ આપનાર મનુનાં આ વચનોનો ભાગ્યકર રીતે ભાગ કરતાં નથી શું?

“ધણું કસ્યાણની ઇચ્છાવાળા પિતા, ભાઈ, પતિ, દિયર એઓએ વિવાહિત સ્ત્રીઓનો સત્કાર કરવો તથા તેઓને વિભૂષિત રાખવી.” [૩:૫૫]

“જે કુળમાં નારીઓનો સત્કાર થતો હોય તે કુળ ઉપર દેવતાઓ પ્રસન્ન રહે છે, અને જે કુળમાં નારીઓનો સત્કાર ન થતો હોય તે કુળમાં થતી સઘળી ક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે.” [૩:૫૬]

“જે કુળમાં પત્નીઓ તેમ જ પુત્રિઓ પરિનાયથી દુઃખી હોય તે કુળ તરત જ નષ્ટ થાય છે અને જે કુળમાં તેથી ઉત્તરું હોય તે કુળ સદા સર્વદા અભિવૃદ્ધિ પામ્યા કરે છે.” [૩: ૫૭]

“જે ઘરોને અસન્માનિત થયેલી પત્નીઓ તેમજ પુત્રિઓ અભિશાપ આપે છે તે ઘર સર્વ પ્રકારથી નષ્ટ થાય છે.” [૩: ૫૮]

“જે કુળમાં સર્વદા ભાષા અને ભાર્તા પરસ્પર સંતુષ્ટ રહે છે તે કુળનું નિશ્ચય સદા કસ્યાણજ થાય છે.” [૩: ૬૦]

આર્ષ સંસ્કૃતિની વાતો કરવા છતાં જન્મથી કુળ અને જાતિ માનવાની અંધ શ્રદ્ધાને અશાનનાથી વળગી રહેનારા જ મનુ મહારાજનું અપમાન કરનાર છે. કેમકે મનુ તો કહે છે:

“શાસ્ત્રીય ક્રિયાના લોપથી, વેદ નહિં ભણવાથી, ...શિષ્યથી, વ્યવહારથી, બળદ અશ્વ વગેરેના વેપારથી, ખેતી કરવાથી, રાજ્યની નોકરી કરવાથી, યજ્ઞ કરવાને અર્થે

હોય તેઓને પણ કરાવવાથી,...વેદાધ્યયનના અભાવથી કુસહીન થવાય છે.” [૩: ૧૩, ૧૪, ૧૫.]

માંસાહારની ભલામણ

જ્યાં હોય ત્યાંથી તે જન્મું તેમજ તે લાંબાં રાત્રી થનારા અને માનવતાનો એ ધર્મ ભૂલેલા અંધ રૂઢી પૂજકોને તો મનુ કહે છે:

“દેવોને, ઋષિઓને મનુષ્યોને, પિતૃઓને અને ધર્મના દેવોને પેકલાં તૃપ્ત કર્યા પછી જ, શુદ્ધ અપરોપ રહેજું અન્ન જમવું.” [૩. ૧૧૭.]

જમની વખતે પરકામના માની લીધેલા મનુષ્યના સ્પર્શ મત્રથી વટલાઈ જવાની અને અભાગઈ જવાની વાતો કરનારા પ્રાચીનોને મનુ ‘હવિષ’ માં ‘માંસ’ વાપરવાની ભલામણ કરે છે [૩:૨૫૮] અને પિતૃઓના શ્રાધ્ધમાં ક્યું હવિષ કેટલા મહિના સૂંઘી તૃપ્તિ આપે છે તે બતાવતાં કહે છે:

“તત્ત્વ, ઓખા, જવ, અડદ, જળી, કંદ મળી અને ફળથી અપાવતા હવિષથી મનુષ્યોના પિતૃઓ એક માસ પર્વત તૃપ્ત રહે છે.” [૩:૨૬૮] ત્યારે માણસના માંસથી બે માસ, મૃગના માંસથી ત્રણ માસ, ઘેટાના માંસથી ચાર માસ, પક્ષીના માંસથી પાંચ માસ, બકરાના માંસથી છ માસ, ચિત્રમૃગના માંસથી સાત માસ, એણુમૃગના માંસથી આઠમાસ રૂઢમૃગના માંસથી નવમાસ, હુકકરના અને પાડના માંસથી દશમાસ, સસલાના તેમજ કાચાના માંસથી અગિયાર માસ અને વાકીણુસના માંસથી બાર માસ પર્વત તૃપ્તિ ગમે છે.” [૩:૨૬૮: ૨૬૯:૨૭૦: ૨૭૧:૨૭૨] વળી “કાલસાક અને મંદાશક નામના મત્સ્ય, ગેંડા અને રાતા

રંગવાળા બકરા એમનું માંસ પિતૃઓને અન્ન તૃપ્તિ આપે છે.” [૩:૨૭૩]

અના સંબંધમાં ઘણા વિદ્વાનો અને વિચારકો પણ એમ જ કહેશે કે આતો તે સમયના રીતરિવાજ બતાવે છે: બરાબર પણ બે માંસદારની અન્ના મનુના યુગના રીત રિવાજનો માત્ર ઇસાઈ જ મનુષ્ય, તો પછી પક્ષાપક્ષા સમય અને સંસ્કૃતિમાં, બીજી બધી બાબતોમાં મનુની સ્મૃતિને કસોટીના પથ્થર તરીકે માનવાની પ્રાચીનોની જડતા ભરી હઠિલાઈ માટે શું કહેવું?

પણ જેઓ ઋષિ મુનીઓ જે કહી તેજ પ્રમાણે અને પણ સાકવાનો આગ્રહ કરે છે, તેઓ પોતાના પિતૃઓને તૃપ્ત કરવા શ્રાધ્ધ વખતે માંસનો હવિષ તરીકે ઉપયોગ કરે છે ખરા?

શુદ્ધતાના ધર્મ

વે એક ડગલું વળી આગળ માંડીએ. હે મનુ શુદ્ધતાના ધર્મ સમગ્રવર્તાં આમ કહે છે:

“દ્વિજ આયુષ્યના પ્રથમના ઓથા લાગ પર્વત શરૂને થેર રહી આયુષ્યના બીજા ભાગમાં સ્ત્રીને પરણી શુદ્ધતાધર્મમાં રહેવું.” [૪:૧]

આમ છતાં બાળકમની શુધ્ધિહિણ દલીલા કરનારા આઠ વર્ષથી બાર વર્ષની ગૌરીને પત્ની બનાવી નાખવાની વાતો કરે છે! ત્યારે મનુ તો પુરુષને પચ્ચીસ વર્ષ પછી ‘સ્ત્રીને પરણવું’ એમ કહે છે. આમાં કોને ખરા માનવા?

શુદ્ધતાધર્મ ચત્રાવર્તાં આર્યોએ ‘શ્વૃત્તિ સમી સેવાનો ત્યાગ કરવો’ [૪:૬] એવો મનુનો અગ્રદ છે, ત્યારે અજો તો ભૂ-દેવો સ્ત્રી-પત્ની [રસોઇઓ] તું કામ કરવા જેવી સેવા કરવા છતાં, પોતાને પૃથ્વી ઉપરનો ‘પ્રથુ મનાવવા મથે છે!

મનુ વળી ફરીથી કહે છે:

“આદ્યે આશ્વિકા માટે ‘કાષ્ઠ પશુ પ્રકારે પામર લોકોની પશ્વતિ પ્રમાણે વર્તવું’ નહિં. પણ પાપ વગરની, ઢોંગ વગરની અને શુદ્ધ આદ્યશુદ્ધિનો જ આશ્રય કરવો.” [૪: ૧૧]

આની સાથે ૫૬ વર્ષના જુદા સાથે ૧૪ વર્ષની બાળકોને છઠ્ઠી વખત પરણાવવા તરફ થનારા આદ્યોને સરખાવો, મોંઢામાંથી ચુંદડીને નાળિયર કાઢી જનતાને ઠગનારા આદ્યોને સરખાવો અને પછી મનુનાં વચનોનો તેઓ કેવી રીતે ભંગ કરી રહ્યા છે તે જુઓ. આવાજ માણસો સનાતન ધર્મને નામે પ્રત્યેક સત્કાર્યની સામે થાય છે!

પાંચમાં અધ્યાયમાં મનુ અનેક જાતનાં પશુ-પક્ષીઓ તેમ જ જળચરોના માંસાહારનો વિશદ રીતે વ્યવહાર ધર્મ સમજાવે છે. તેમાં આદ્યોને પણ ‘કાષ્ઠ યજ્ઞ ઊપ ત્યારે’ માંસલક્ષણ કરવાની સલાહ આપી છે [૫: ૨૭] ત્યારે સનાતન ધર્મને નામે પરદેશગમન કરનારાઓને જડ અર્થ અધ્યાત્મોઓએ શુજસતની અનેક જાતિઓમાં ખટપટ જગાડી તેને છિન્નવિચ્છિન્ન કરવા દુષ્ટ પ્રયત્નો કરવા માંડ્યા હતા, તે પરદેશમાં રખે તેમણે માંસાહાર કર્યો હોય તેટલી જ માન્યતા ઉપરથી! જો કે હવે તેમનું સનાતનીપણું કાં તો એટલું ઢીલું થયું હોય, કે તેમને પોતાની અજ્ઞાનતા સમજાઈ હોય, કે પછી તેમની કીકીયારીઓની કાષ્ઠ પરવા કરતું ન હોય, એટલે એ બધો કાલાહલ અત્યારે તો શમી જ ગયો છે.

વાનપ્રસ્થ થવાની આજ્ઞાની અવજ્ઞા

પરંતુ આ બધા કહેવાતા ‘સુદ્ધ સનાતનીઓ, વાનપ્રસ્થ થવા માટેની શાસ્ત્રકારોની આજ્ઞાની ઉપેક્ષા કરીને સંસ્કાર

રમાં રહીને મરવામાં પ્રાચીન આર્યોનો બીધણ દોહ કરી રહ્યા છે એમજ કહેવું બેઠ્યો છે. મનુ આ સંબંધમાં સ્પષ્ટ છે. તે કહે છે:

“શુદ્ધે જ્યારે શરીરમાં ત્વચત્તુ’ શિથિલપણું અને દેશની શ્વેતતા થાય ત્યારે, અથવા પુત્રને ઘેર પુત્રનો જન્મ થયેલા જોવામાં આવે ત્યારે વનનો આશ્રય કરવો.” [૬: ૨]; “શય રચીલાનો ત્યાગ કરવો.” [૬: ૩]; ‘મુગધમ’ એટલું, દાદી, મુઝ ને નખ રાખવા’ [૬: ૬]; મૈનમત ધારણ કરવું [૬: ૨૫]; વૃક્ષોના મુળના નિવાસ કરવો [૬: ૨૬]; આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ ખૂણું થાય ત્યાં સુધી વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં રહીને આયુષ્યના ચોથા ભાગમાં સર્વ સંજોનો ત્યાગ કરી સંન્યાસ આશ્રમનો સ્વીકાર કરવો [૬:૩૩]

મનુની આ આજ્ઞાઓને આજે કયા દિવસ અથવા મનુસ્મૃતિને નામે કામ કામ કુદાકુદ કરનારાઓ માન્ય કરે છે? અને તેમ છતાં રાષ્ટ્રહિત તેમજ સમાજહિતના કદા દુરમન મળી, તેની તમામ પ્રગતિમાં આજ પડવા માટે બધાર પડનારા તેઓ જ છે, તેલ કામાં રાખી; એવા આડંબરી તેમજ દંબીઓના મતને તેમ જ ‘કાલાહલને કટકું’ વગર આપવું તે નક્કી કરવું ઘટે છે.

નિયોગ અને લગ્નવિચરદેહ

કાષ્ઠ પણ બધાને ધર્મ દુખવાના યોગ્ય કરી વિધવા વિવાહનો વિરોધ કરવા નીકળનારાઓ પણ યુગ પરિવર્તનને કે જમાનાના બેદને તેમજ મનુષ્ય પ્રકૃતિને લક્ષમાં લેતા નથી. વળી પ્રાચીન યુગમાં, વિધવાઓને નિયોગની જૂઠ્ઠી સ્મૃતિકાશે આપતા તેનો પણ વિચાર કરવારની ના પાડી સ્મૃતિઓની આજ્ઞા સામે અજ્ઞાનજન્ય

દેવાદી યનારાઓ મનુની આ વાતો ધ્યાનમાં લેશે ?

“સંતાન ન હોય તો ચોખ્ખા પ્રકારે નિયોગ પામેલી સ્ત્રીએ પોતાના દિયરથી અથવા કોઈ સર્પિંદ્રથી છાંટ પ્રજા મેળવવી.” [૬: ૫૬]

“નિયોગ કરાયેલ પુરૂષ વિધવા સ્ત્રીને વિશે શત્રિને સમય એક પુત્ર ઉત્પન્ન કરવો” [૬: ૬૦]

એટલું જ નહિં પણ મનુ તો “વાગ્દાન કર્યા પછી જે કન્યાનો પતિ મરણ પામે” તેને માટે પણ નિયોગનો માર્ગ બતાવ્યો છે. [૬: ૬૬; ૭૦]

આ યુગમાં અનેક પ્રકારના કલેષો થાય છે, તેમ છતાં સુદૃઢ સભાતનીપણુને નામે “લક્ષ વિચ્છેદ”ની ઘટ આપવાની ત્રાપાકમાં પણ ધર્મની રક્ષા કરવાનું માનનારા ધણા છે, ત્યારે મનુએ તો ખુરસે ખુરસે કહ્યું છે કે:

“પોતાની ફર્જ બજાવવા પરદેશ ગયેલા પતિની સ્ત્રીએ અઠ વર્ષ સદ્ જોવી, વિદ્યા ભણવા કે યજ્ઞ પ્રદિન માટે ગયેલાની ૭ વર્ષ સદ્ જોવી, પરંતુ કામને અર્થે પરદેશ ગયેલા પતિની ત્રણ વર્ષ સદ્ જોવી. તેટલા વખતમાં તે ન આવે તો તેણે ફરીથી લગ્ન કરવો” [૬: ૭૬]. આ રીતે પતિને, તેની સ્ત્રી સથે ક્યારે લગ્ન વિચ્છેદ કરવો તે પણ મનુ જણાવે છે. [૬: ૭૬-૭૮]

અને કેવળ કુળ કે પૈસાની મોહિનીથી અંબલઈને નિગ્નપુત્રિઓને કુવામાં નાંખનારા આર્યોને મનુ કહે છે :

“જાયક વર ન મળે તો કન્યાને ઘરમાં રાખવી પણ ગુણવીનને કદી કન્યા દેવી નહિ.” [૬: ૮૬]; “ઋતુવાળી કન્યાએ ત્રણ

વર્ષ પર્વત સદ્ જોવી અને તે પછી તેણે પોતે યોગ્ય પતિને વરણું.” [૬: ૮૦]

આ આગામીના આત્મારે કેટલા સ્ત્રીકાર કરતા જણાય છે ? આમ છતાં પ્રાચીન અર્યોની રીતોમાંની સારી જગમો વહેવાથી સદી ગયેલીને કે છે તેમ મુધારાને નિંદવાનું કામ એવા આર્યો ત્યાર થાય છે, દમિયાં ઋષિમુનિઓની અગાધી વર્તે છે, આવા મનુષ્યો જ અસ્વધર્મ સંભળ અને શાસ્ત્રાગાના સમાજની પ્રગતિમાં વિરોધ કરવા છે; તેથી તેવા આર્યવર્તિઓના બન તેટલી અધી રીતે વિરોધ કરવે સમાજનું દિન ધમ્બનારાઓનું કલંક્ય છે. આદિ કોઈ એવી દલીલ કરે કે, આ તો બધા ક્ષેપક સ્ત્રોત્રો કંઈ મનુના નથી. તો ક્યા સ્ત્રોત્ર અને ક્યા નહિં તેનો ચર્ચાલયો મુદ્દે થશે. ક્યામી ક્યાનંદ સરસ્વતીએ આ જે સ્ત્રોત્રને ક્ષેપક કહ્યા છે તે મ સભાતનીઓ જ ના પાડે છે. પણ આ શાસ્ત્રીય ચર્ચાના પ્રશ્ન નથી. જનત ‘સ્મૃતિ’નો ‘મનુસ્મૃતિ’ને નામે પ્રચલેલ છે, જે સ્મૃતિને નામે તેમને આ કહેવામાં આવે છે, તે જ સ્મૃતિને આગળ ચાલવાનું છે. ‘ક્ષેપક’નો પ્રચોનાને નાટે જૂદી જ ચર્ચા માગી એટલે તે સંબંધમાં આદિ નથી ઉપસ્થિત કરવાનું મોકુદ રાખ્યું છે પણ એટલું ખુરીથી જૂદી સદા સભાતનીઓ એ દૃષ્ટિએ તમામ : સંશોધન કરવાની દિશ્યાલ ઉપાદી ત્યાર છે ખરા ?

દેશબંધુ

[નાં ૮૬]

: લેખક :

શ્રી. યશવંત ખંડયા

પાત્રો :

સુરસાગર

નિખિલ

નન્દનન્દન

અધિનાશ

સ્વયંસેવકો

પોલિસ

અંક ૧

[૩૪૬ દરનિયરથી લલકતા ખંડયાં
સુરસાગર અને નિખિલ વાતોએ
વળગેલા માલુમ પડે છે. એકને
ખોલ્લા વાશે આવે ત્યારે બીજાને
સિગારેટના ધૂમાડાની ચેળા મળે છે.]

સુ: (રાખ ખંખેરતો) ડૉક્ટર, આમ
આપત છે.

ચિત્ર ૧

નિ: ના, ના; સાહેબ. દેશસેવા શું છેક
આંધળી લાવના દરો? તો તો આજ
લગી એ નબી કઈ રીતે?

સુ: (પગ પડેળા કરી) કારણ કે એ
લાવનાં છે.

[નિખિલને સુરસાગરનો ખુલાસો ના
કબુલ હોય એમ એ નીચું લેવા
લાગે છે.]

મુ: (એ પામી જતાં) ઉપરાંત એક ખીલું'ય
કારણ છે; દુબ્ધ માણસો કાંઈ એક
યુગની, એક સદીની, એક દસકાની
મિલકત નહીંતાં. કાંઈક કાળે આ પૃથ્વી
સંતોસની યજ્ઞ-હોય એ કલુષવા જેવી
હકિકત છે. જાડી સ્વાયંસાધુઓ
ચિહ્નોથી શક્યવાની તો હું રોકી ના
પાડું છું. (ઉમટા હાથ પટ્ટી) એવો
તો એક મૂવો કે એ જન્મ્યા જાણવા.
નિ: (મહેનત પડતી હોય તેમ) સાહેબ,
તમારા શબ્દો તો મારી વાદનાપની
જીવીથી ય વધારે પાણીવર છે!

મુ: (અપકર્ષી જતી દૂધાળી) મારા શબ્દો
માણીવર છે: કારણ તમાની જરી
જેવા જ પવિત્ર હેતુ એના ઉપયોગ
પાછળ લપાયા છે. લોકોની અલ-
ચત્તાનો, લાલ લાંબ, જે ખેતાર નવરા
લાપણુખેરોએ એમના અંગમાં પડે પેટ
ક્યું હોય એને પાછું સુસી લેવા માટે
ખીન્ને એક દંડાજ નથી.

નિ: (મનમાં) હું વાત દ્રંધવરા મઝું છું
ત્યારે આ સુરખી...

મુ: (ઝીરી હાંસથી) તમે સમજ્યા ને,
ડૉક્ટર? દેશઉદ્ધારકોના દર્દની ચિકિત્સા
કરી અતિશય વિકટ છે. એમના મજ-
જમાં, હૃદયમાં, ફેફસામાં કંઈ અવનવા
રોગોની ખેંદ હોય છે! તમારા યર્ષો-
મીટરથી એની ગરમી નહિં મપાય:
તમારા સ્પેથોરકોપથી એના ધમકાર નહિ
પમાય.

નિ: (ચાનના પ્રદર્શન માટે) પણ આંગળા
વડે નહ: તો પરખાશે ને?

મુ: (અપ્તાધથી) ના. (હવામાં હાથ ઘસી)
નાડ જવું. એએને કશું હોતું જ નથી.

નિ: (આખર-) તો જવા દો એમનાં નામ.
આજ ક્યાં સંભારવા ખેડા?

મુ: (રાહ યજ્ઞ) હા. નહિંતર વળી કિયસ્-
નકમો જશે.

[પટ્ટાવાળો, સુરસાગરને એક વીઝીટીંગ
કાર્ડ આપી, હુકમની વાટ જોતો ઉભે
રહે છે.]

મુ: હોય. ડૉક્ટર નિખિત, તમે નામ લેવાની
ના પાડો છો ત્યાં મૂર્તિ સ્વયંમેવ પ્રકટ
થાય છે! (પટ્ટાવાળોને) જા; કહે કે
હું એમની રાહ જોતો ખેડા છું.

[પટ્ટાવાળો જાય છે.]

મુ: (ખાનગી જેમ) મહેરમાન નક્કર નાંજ
છે. ઉધાંચતાં આખાદ આપડે છે, અરે!
જગજો છે. કેટલી માહલીઓ દગ્ગમ કરી
હશે; એની પ્રજુને પણ અખર નહિં હોય!

નિ: (મનમાં) પ્રજુ વળી માહલીઓનો
હિસાબ ક્યારથી ગ્રાખવા લાગ્યો?

મુ: (ખુખારો ખાઇ, એક આસે) અને તોય
લોકો આંખમાંથી જળીને એનામાં
અખાધિત અદા મૂકે છે ને છ'દગીને
ધૂળ આટની કરે છે. મને તો ધારની છે
કે કાંઈ મૂરખ મ્યુનીસીપાલિટી એનું
જાવડું મુખ્યાં ઘણવશે.

નિ: (મનમાં) પણ આ કોની જાતની કરે છે?
(પ્રકાર) અનવા જોગ છે. આ ધણી
વિનાના દેર જેવા જમોનામાં જેટલું
ન થાય તેટલું આણું.

મુ: (તદન ધીરાં પટ્ટી) પણ તો એ મૂર્તિ
ચાંખાની ટીપાવે તો. ડહાપણ. (આર સાથે)
એવી નક્કર છે.

[પલ્લ જતાં હસતું ન ખાળી શકતા
હોય એટલેટલા હસમુખા નન્દનન્દન
લખત થાય છે. સુરસાગર ને નિખિ-
લને ઉપરા છાપરી પ્રણામ કર્યું જ
જાય છે. ગદલામાં બને ઉતાવળે
હિસા ધઈ આસ્તેથી પાછા ખેસે છે.]

સુ: (આનંદથી) પધારો, મહેરબાન. દીર્ઘ-
યુષ્ણી લાગે છે. અમે દેશભક્ત અને
દેશભક્તોના જ ગુણ ગાતા હતા. ડૉક્ટર
નિખિલ, આ આપણા સુપ્રસિદ્ધ દેશભક્ત
નન્દનન્દણ. અમે એક નિરાશના જોડિયા.
નિ: (આશ્ચર્ય લગવી) એમ કે? (હાઠ
મલકાવી, હાથ નેડી) જય જય આનંદ
થયો.

સુ: ને નન્દનન્દણ, આ અમારા ફેમીલી
ડૉક્ટર વિલાયતથી તાબત પાછા વળ્યા છે.

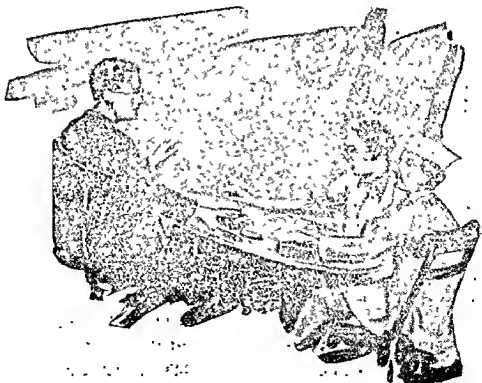
ન: (અસુખપદેથી) વા...રે. આપણા છેક-
રાએ ઇંગ્લેંડ જઈ ઉદ્ધત થઈ આવે છે
એમ જે કહેવાય છે એની સામે નિખિલ-
રાયની નમ્રતા અત્યંત ઉદાહરણ રૂપે મૂકી
શકાય તેમ લાગે છે. મારાં અભિનંદન.

સુ: [નિખિલમાં તિરસ્કાર જન્મે છે. પણ
તો વાતાવરણની મગ્ન વહેણ એમ
ધારી સંયમ કેળવે છે.]

ન: (હળવેથી) જો 'કે' હું વિલાયત ગયાનો
તરફેણમાં નથી. (શાસ્ત્રાર્થ શરૂ કરતાં)
ઇંગ્લેંડગમનનો હેતુ જો વિદ્યાભ્યાસ કે
સાનસંપાદન હોય તો ભરતખંડમાં કયાં
વિદ્યાઓની ખાટ છે કે એટલે લગી
લાંબા થયું ?

[નિખિલને ટટાર થતો જોતો સુર-
સાગર વચ્ચે પડે છે.]

સુ: નિખિલરાય, નન્દનન્દણની સ્વદેશસેવાની
લાગણી એટલી તો તીવ્ર છે કે હરકાઈ
વાતમાં એમની દૃષ્ટિ સમીપ હિંદુસ્થા-
નનો નકશો તો હજાર હોવાનો જ.
આપણે ત્યાં મીઠામાં કાપડ અને છે એવી
એમને જ્યારથી આતમી મળી ત્યારથી
માન્ચેસ્ટર ઉપરાંત બકીંગહામને એઓએ
તિલાંજલિ આપી છે. આજકાલ કરતાં
એ વ્રતને દસંકા થવા આવ્યો. ખરું
ને, શ્રીયુત ?

સુ: સાગર પાંચપાંચનો રુબો ધરે છે

ન: (સગર) ના, સાચું પૂછે તો, એમ
તો તેર પંદર વર્ષો વીત્યાં હશે.

[નિષ્પિન્નને આંડું જોતું પડે છે,

એટલે સુરસાગર નન્દનન્દનને પ્રાંચ

પાંચપાંચનો ડાંખો ધરે છે.]

સુ: સિગરેટ તો સળગાવે. એ વગર વાતમાં
મગ્ન શે નમશે?

નિ: (મનમાં) આતું કાગળાતું તો ગિર-
નારની એકાદી ગુફામાં હશે.

ન: (એકે પુકે પંજી) સાહેબ, આપનું
કહેવું વ્યાજબી છે. (સિગરેટ સાચું
જોઈ) આ વિના સાળી તાઝગી તો
મંથી આવતી.

નિ: (ગાથું મારી) ને થીયુન, તમારું કહેવું
પણ ઝેરવ્યાજબી નહોતું. પરંતુ સેરી
આવનારમાં એટલો પવન તો લરાય છે જ
કે જ્યાં મતમનાંતરે જણાય ત્યાં એ
પોતાની હલને જાણીવાર વરા મંથી
રાખી શકેતો. યુધ્ધ કે અવગુણ, એને
જે કહેવું હોય તે કહેજે.

ન: અરે! મારે મન તો એ અસાધ્યજી
વિશેષણું છે. સારા શબ્દોમાં મુઝીએ તે
એને વિચાર સ્વાતંત્ર્ય કહેવું પડે.

નિ: તો એટલું કહે કે આ પાંચસો
પંચાવનની વપરાશ તમારા સિંધ્યાંતથી
વિરૂધ્ધ નથી જતી?

ન: (નિમ-તેમ હસી) મારો નિશ્ચય એ
એટલો બેગો કેટકે રાખ્યો જ નથી ને?
(સંપાળાટ જેમ) જોટલું અને તેટલું.....

નિ: (અધીર થઈ) તે ભરતખંડમાં ક્યાં
જોડી બીડીઓ અને છે? રાજની તેમ્સિસ
કરોડ વેળતી હશે.

સુ: કાંકટર, એમ પૂછું સાંભળ્યા વિના
એકદમ કટાં મં પડાં એઓ તો થંભું
થાંભું હોઈ દુઃખિતની સગી મરેલી
.....

સિગરેટ ફૂંકવી; પરંતુ મારે ત્યાં માત્ર
અજ્ઞ ડાંખો હોય ત્યારે શું કરવું?

ન: હં અં.

નિ: (મનમાં) મોહ મોકુફ રાખવો.

સુ: (પુનઃ શાન્તિ સ્થાપવા) હવે દાખલા
તરિકે હમણાં આપણે આખીસંકટ
લઈશું એમાં પાંડળાં ક્યાંના છે; જો
પૂજ્યા એમને તો કેટલીય મન સાથે
મધામણ થાય. પણ એમ કાંઈ પૂજ્યું
હશે? આપણી અસુક ફૂલ સાચવવા કાંઈ
બધાં બધાં હોય છે?

[સૈથી વધુ નિરાંત નન્દનન્દનને વળે છે.

સમાધાનના સંતોષમાં સુરસાગર

પડખે પડેલા ટેપ્પલ પર આંગળીઓથી

સરીગમ જેવી વસ્તુની ઝાંખી મૃત્તિ

આપે છે.]

ન: (ત્યાં ધ્યાન નેતી) જોડા! આટલું
બધા તાર?

સુ: લાજ. પંદર જ પડ્યા છે. રાત ભગીમાં
બીજા પચાસેક ધાકું છું.

ન: ત્યારે તો તાર જ તમે રી ટપાલ
જણાય છે!

નિ: (ગંભીર યુક્તિથી) પણ એમાં તમે
આથરું શું સમજીને પાંખો છો?

સુ: (રમત મોહક) નિષ્પિન્ન, કદાચ એમની
જાણમદાર વાત હશે.

ન: (ફૂંકાં મારના જતાં) મને મોહ કરવો
દિવાન બકાદુર.

[સુરસાગર ને નિષ્પિન્ન પાંડળાં

હસી પડે છે. નન્દનન્દનનું ગા

ઉતરી જાય છે.]

ન: (હિંમત કરી) મારી અત્યંત અવગણ
માંથી તમે મં હાંસ મેળી રહિશો હોય તો
તે પરિસ્થિતિ મને સુચારક છે.

[આથી નન્દનન્દનની દુખી આંખો

એકે પાંખ મેંઝાતી બેઠું પડે છે.]

નઃ (સર્વજ્ઞ શાન્તિ દેવાનાં). મને મોટા વહેમ એક જ આવે છે. દાકતરસાહેબ, કોઈ એ તે ભયંકર માંદગીમાં. તો સખ-
યસુ નથીને ?

નિઃ (હસી પડી) મહોંકાણુના સમાચાર સિવાય તમે બીજું કંઈ કહી પણ ન શક્યા ? અમને તો, તમે લોક, ખાંધિયા ખાંધિયા ધારો છો કે શું ?

નઃ (લાચાર બની) મને તો તાર શબ્દ જ ભયંકર મહોંકાણુ સમો લાગે છે.

સુઃ (વચરે ધાધ) ડોક્ટર, એ તો આજે ઠીક છે. નહિંતર આડા દિવસોએ તો મને પણ તાર કળા સરખો વિકરાળ લાગે છે. દૂર દેશવરથી તમે ચાલ્યા આવો છો એટલે હજુ તમે ત્યાંનાં સાહસ, સામગ્રી, સંપત્તિનાં સ્વપ્નો સેવતા હશો. બાકી અહિંની રહેણી કરણી તો રહેશે એટલે બાણુશો. ત્યારે તમે પડે અનુભવશો કે દહીંને બચવાની આશા મરી ખૂટે પડી જ દાકતરને આમ નાણુનો તાર બપ છે—બપે છે તમારા હાથના અશિસંસ્કાર વિના શબ બળવાની ના પાડવાનું હોય !

[ખૂબજ હુકે વળતાં નન્દનન્દન અશીધ વકતૃત્વની મનમાં વિધવિધ પ્રશંસા કરે છે.

નિખિત્ર મૈન બળવે છે].

સુઃ પણ મળ વાત રહી બપ છે. (એક તાર ઉચકી) ધ્યા; વાંચી શકો છો.

નઃ (વાંચતાં વેંત) સર સુરસાગર ! દિવાન-બહાદુર મટીને આજથી સંર ગણુયા ? (પુરસીમાંથી એકદમ ઉભાં થઇ) સર-કાવે કલ્લ કરી ખરી. મારી અંતરની અભિવંદના.

[સહેજ ઉંચા થઇ સુરસાગર. નમન કરે છે, પડી બંને વધુ સ્વાસ્થ્યથી ખાજ ખેસે છે.]

નિઃ (વારાફરતી બંને સામું જોયાં કરી) એક પ્રશ્ન પૂછું ?—સરકારી સર સારો કે દેશી દેશભક્ત ?

સુઃ (સંતોષ જેમ) મારા ભાઈ, એહ ભલા—એકેય ખાસ ભૂંડો નહિં. બની ને બમણી આંખ જેવા દેશને એહ અપના છે.

નઃ (ટાપસી જેમ) એમ જ.

[નિખિત્ર જરા વિચારવા લાગે છે.

વળી કાંઈ નવું વૂત શરૂ ન થાય એટલા ખાતર સુરસાગર પોતે જ નવી વાત નાંખે છે.]

સુઃ પણ આ ધમાકમાં એક વિવેક તદ્દન પીસાઈ ગયા ! નન્દનન્દનજી, આપ વ્યત્યારે અમસ્થા જ આવેલા કે કાંઈ કામે પધારેલા ?

નઃ મારે તો વળી વળીને એક જ કથા કહેવાની હોય છે—એક જ શિક્ષા ભીખવાની હોય છે.

નિઃ (અચંચો દેખાડી, અભિનયપૂર્વક) અને તે શી છે, શ્રીયુત ?

નઃ (નિસઃસ જોમ) આપણાં નિરાધારોને આધાર આપવાની. એમને વસ્ત્ર ઓઢાડવાની, અન્ન ખવરાવવાની.

નિઃ (આડાં કરી, હળવેથી)ને પાણી પાવાની !

સુઃ એ ઠીક છે. એમાં હું કંઈ રીતે મદદ રૂપ થઇ શકું એમ તમને લાગે છે ?

નઃ (અચકાતાં) પસા આપી પછીને (સહનુ-ભૂત માગી) બાકી તમારા જેવાથી કાંઈ જાહેર લાગ તો ઓછો લઇ શકાય છે ?

[નિખિત્રની નજરે કડવી બને છે.]

સુઃ પણ હવે તો એ શાંત દાનમાંથી પણ શ્રદ્ધા ખૂટવા માંડી છે. માગનાર અનેક હોય ને આપનાર એક હોય ત્યારે માગનારાં આપનારની દશા કહોંડી કરી મૂકે છે.

નિ: (દિલ બળુ' હોય તેમ) પણ એ પહેલાંના ન સંભળાવી. દુઃખે—આપણે તે કાંઈ છુંલાં—પાગળાં મારે વૈતરૂં કરવા જન્મ્યા છીએ?—રૂઠ સિવાય અંદર આવવું નહિ નાં થોડાંક પાંડિયાં ચીતરાવો ને?

સુ: (ધધાદરી હાસ્ય પછી) તોય આવનારાં આવવાનાં. પાંડિયું એમની આંખ એએ: પગ કાંઈ પકડી શકે?

નિ: તો પછી એવાં અણધાર અંદર આવે એટલે આપણે બંગલાની બહાર નીકળવું. [નન્દનન્દન સાડક બની સાંભળ્યા કરે છે. એમના પર આવો આડતરો ત્રાસ કદિ નહિં વર્ત્યો હોય એમ એમના ચહેરા પરની ચિંતાથી આજ્ઞા સમજાય છે.]

સુ: (નન્દનન્દન સામું જોવાઈ જતાં) શીયત, આ બધી તો સામાન્ય ચચાં છે, કશું તમારે જોડવાનું નથી. તમારા મારે તો મને પુષ્ટિ માન છે; એ તમે ક્યાં નથી જાણતા?

નિ: અરે! આટલા જોગ્ય ને આજી પરિચયમાં મને મુખ્યાં લાગણી ઉઠળી આવે છે.

[મિતભેદના મુખ્યારવિંદે નન્દનન્દન નિખિલસામું નિહાળી રહે છે.]

નિખિલને આવી મળે છે કે નન્દનન્દન સંધારણું સમજાવે નથી.

સુરસાગર વળી સુલહની શોધમાં પરોવાય છે. થોડાક આત્મબલિદાનથી એમ પતવું હોય તો તેમ પણ એ તૈયાર છે.]

સુ: શીયત, તમને નિરાશ નહિં કરું. અત્યાર સુધી મેં પાંચ, પંદર, પચીસ, પચાસ આપ્યા ક્યાં છે. આજના અનેરા આનંદમાં છેવટના સો ખુશીથી લઈ જાઓ.

[ધર્મ સંકટનો ભાર સહન કરતા નન્દનન્દન સોની નોટ સ્વીકારે છે: ને ગજવામાં સરકાવે છે.]

નિ: (સુરસાગરને) આની પહેંચ?

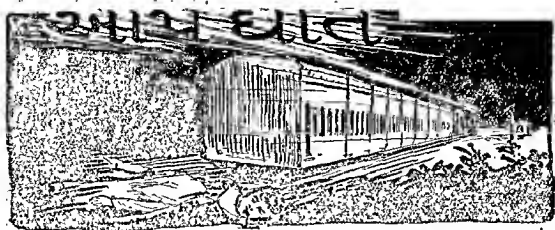
સુ: (નિખિલને જ) ધન્યરૂને દરબાર. [પરાવાળો ચા, દુધ, ખાંડ, બીસકીટ વગેરેની ટ્રે સાથે અવેશે છે. ત્રણેની હાલ એ કેદ વળે છે.]

જલાવનગરમાં લગ્નવાણું તા: ૨૧:૩:૨૮.

['દિશલક્ત'નું બીલું ચિત્ર આવતા અંક: જેમાં નન્દનન્દન નવા દાવ ખેલે છે.]

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે રોજને વીકરનો દેશન હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો બીલો કોઈ મિત્ર નથી.

: લખક :

શ્રી. સીતારામ જે. શર્મા

[૬]

આ પાઠી અમાસની લરતીનાં મહા-
સાગરનાં મોજાંની માફક મુખ્યાઈની
બ્રજ ઉજાગે રૂડી લેતી. સાંજનાં પ્રત્યેક
વર્તમાનપત્રોએ મોટાં મોટાં મથાળાં સાથે
સમાચારો પ્રસિધ્ધ થયાં હતા. છાપાં વેચનારા
છોકરાઓ મુખ્યાઈના પ્રત્યેક રાજમાર્ગો ઉપર
જુમ્યાજુમ કરી રહ્યા હતા:

એક યુવકનો આયંવાત.

વરસંસારી ખટલાને અંજમ.

સામાજિક ઝઘડાનું પરિણામ.

એ જુઓ સાંજળીને લોકો દામોમાંથી,
ગાડીઓમાંથી અને પગે ચાલતાં રખેને અમે
રહી નબળું એવી અધિરાઈથી વર્તમાન
પત્રો ખરીદી આપઘાત કરનારા યુવકની કથા
વાંચવામાં તરલીન થઈ જતા હતા.

એ પ્રસંગે મુખ્યાઈવાસીઓને એક અઢવાડિ
યાની ચર્ચાનો વિષય પુરો પાડ્યો હતો.
એટલુંજ નહિ પણ તેથી થોડાક દિવસો
મુઠી હિંદુ સમાજની આધુનિક સ્થિતિ
અને લગ્ન સંબંધની વર્તમાન રીતોએ
ઉપર અનેક મનુષ્યો ગંભીર વિચાર કરતા
થઈ ગયા હતા. અનેક પત્રકારોએ તે સંબંધમાં
અમરોએ લખ્યા હતા, અનેક યુવકસંઘોએ
તે વિષયમાં લાપણો અને કશોયે કંઈ હતા;
અને પરણ્યાને તૈયાર થયેલાં સંખ્યાબંધ
નૂતન યુગલો એકાંતમાં બેસી બેચ ત્યારે
તે પ્રસંગને યાદ કરી કરીને, પોતાના લાવિ
જીવનની કંપનાઓના વાણીતાણાઓની
ચુંચણીના તંતુઓની શૂઢ મીમાંસા કરવામાં
શોષાઈ જતાં હતાં.

કોઈ પણ મનુષ્યનું મૃત્યુ એ કરણ
પ્રસંગ છે, પરંતુ એક મનુષ્ય હાથે કરીને
મૃત્યુ નોતરે ત્યારે તો તે પ્રસંગ વધારે
કંટારું બને છે. આત્મહત્યાને કોઈ નબળાઈ
માને છે, કોઈ કાયરતા ગણે છે, કોઈ
માનસિક વિકાર કહે છે. હિંદુઓ આત્મ-
હત્યા કરનારની સમક્ષ નકંખાતનાઓનાં

•છાપાં વેચનારા છાકરાઓ સુમાણુમ કરી રહ્યા હતા

આપઘાત કરનારાઓ એથી અટક્યા નથી. દરેક દેશ અને સમાજમાં મનુષ્ય દુઃખથી કંટાળે ત્યારે છેવટની શાંતિ શોધવા માટે એ જ માર્ગ શોધે છે. એટલે મુખી મનુષ્યો ગમે તેવા તણાકા માટે પરંતુ દુઃખીઓએ તું એક જ આશ્વાસન આપવાનું જ છે. આર્થિક મુશ્કેલી, આમાનિક અથડામણ, પ્રતિષ્ઠા સામેનું આક્રમણ અથવા તો બીજી ભયંકર વિપત્તિઓમાંથી બચવાનો તાત્કાલિક અને અચરકારક ઉપાય માત્ર આપવાનું જ છે.

કેટલાકે આપવાનું નિરીશ્વરવાદીઓનો જ ધ્વજ છે એમ માની લેવાની ભૂલ કરે છે, પરંતુ આપઘાત કરનારાઓના અનેક ઇતિ-હાસે તે ભૂલની પાછળનો ભ્રમ ખુલ્લો

પાડ્યો છે. આથી સિદ્ધ થયું છે કે, આપવાનું એ કોઈપણ વર્ગ કે સમુદાયને ધનરો નથી, પરંતુ એ પૃથ્વીનાં મનુષ્યોની સાવ-જનિક મિલકત છે.

[૨]

અનિલના આપવાતની પાછણુ કશું ઇતિહાસ પડ્યો હતો.

રેલ્વે ગાડીની નીચે ક્યંડાઇને તેણે ચોતાની નળને છુંદાવા દીધી, તે પછી એના શરીરના કંદાઓને 'ન્યુરી હાઉસ'માં ઘણ જવામાં આવ્યા; ત્યાં તપાસ કરતાં એના ખીસામાંથી એ કોટા અને એના હાથે લખેલા લાંબો પત્ર મળ્યાં. એ પત્રમાં તેણે ચોતાની તમામ કથા લખી હતી.

ચેલી એ જાગ્યેમાં એક એની અને બીજી તેની પત્ની ઉમિની હતી.

સુબાઈ યુનિવર્સિટીનો ગ્રેજ્યુએટ અનેક એની પત્ની સાથે સેન્ડલ્સ્ટ૨ રસ્તા ઉપરના એક મકાનમાં રહેતો હતો, તે એના કાગ-જમાંથી મળી આવેલી છુટી કાપડી ઉપરથી જણાયું હતું.

એનો પત્ર પછી તો શુદ્ધતાતનાં અનેક પત્રોમાં છપાશે અને તેના સુબાઈમાં અનેક મુખે અનેક અભિપ્રાયો ઉચ્ચારાયા. પરંતુ જ્યુરી સમક્ષ જ્યારે તે પત્ર વંચાયા ત્યારે આખું 'જ્યુરી હાઉસ' મંત્ર મુગ્ધ બની ગયું. હાથ તે પ્રમાણે રતબ્ધ થઈ ગયું હતું. અને દરેકજ સુઠાંઓનીજ ટુનિયાનો વિચાર કરી કરીને નકોર બની ગયેલાઓને પણ તે પત્રે રાધી મૂક્યા હતા.

[૩]

અનિલનો પત્ર આ રહેા:

"હું જાણું છું કે મારા ગેયો ગ્રેજ્યુ-એટ, નવજુવાન આપઘાત કરીને મરી જાય, તથા અનેક માણસો મારે માટે ન યોગ્યાના બોલો બોલશે, મને કાપડ અને અધીરો કહીને મારી તરફ મુગો તિરસ્કાર વરસાવશે, હું જાણું છું કે જાપાં વાચનારાઓ શિવાયનાઓને મારા આપઘાતની ખબર પણ નહિં પડે-ક્યાંથી પડે ? મને હવે જ-મૃત્યુને ભેટવાની તૈયારી કર્યા પછી જ સમજાય છે કે, આ દેશમાં, સમાજમાં અનેક લાઇ બેઠેનો નિત્ય આપઘાતની દશામાં મરે છે, છતાં તેની સમાજ-દેશને કશી જ પડી નથી. તો પછી મારી મૃત્યુ કયા તરફ અનેક શ્રીમંતો, સત્તાવાળાઓ, ચોતાના જ વૃંદામાં કરોળીઆની માફક વિંટળાઇ રહેલા આચાર્ય, ચોતાની જ મોટાઇ

ગવસવામાં મસ્ત રહેતા નેતાઓ આંખ પણ નહિં ફેરવે; પરંતુ મને પ્રેરેપ્રેરી શ્રદ્ધા છે કે મારી મૃત્યુકથા તરફ એકદમ આંખડીય કામળ નજરે જે આદેશ, એકદમ હૈયું મ મારા હૃદયની જવાબાને પ્રેરે-પ્રેરી સમજી શકશે જ. બરસ, ક્રોટિ ક્રોટિ-મનુષ્યોના ધિક્કારની, તેમના કહોર મૈનની મને પરવા નથી. પેલી રનેલ્ડળ આંખ, પેલું મમતાળુ હૃદય મારે માટે કરોળીનાં તિરસ્કાર કરતાં વધુ છે.

મારી સાતિ જાતિ જાણવાની તમારે શું જાણ છે? હું સુબાઈ યુનિવર્સિટીનો ગ્રેજ્યુએટ હતો; મારું હૃદય નિરંતર સ્વ-જનો અને દેશજનો માટે દ્રવતું. મને સ્વતંત્રતા જેવાના કોડ હતા. મારે એકજાને માટે નહિં. અંતજને સાફ, બીજાને સાફ-નિષ્કાંને સાફ, સાદાં ક્યવ્યકાંને સાફ, દેશમાં પ્રત્યેક શુદ્ધ સુખ, સ્વમાન અને સ્વતંત્રતાની ફેરમથી મહેંકી ઉઠે એ જેવાના મારા કોડ હતા.

અને તેથી મારી ઉમિ અને હું બન્ને મળીને અમારા શૃદ્ધને તેવું સરજી શકીએ એ મારી નિરંતરની ઇચ્છા હતી.

ઉમિને હું કેટલું બધું ચલાવેલો તે માત્ર હું જ જાણું છું. હા, હું એકલો જ જાણું છું; આમ કહીને હું મારી ઉમિને અપમાન કરવા કે તેને સહેજ પણ માફું લગાડવા ઇચ્છતો નથી.-પણ ઉમિ મને પ્રેરેપ્રેરી-અરે, અધૂરોય સમજી શકી નહિં.

મારાં લગ્ન કેમ થયાં, લગ્ન નહિં કરતાં-દેશસેવામાં શરીરને ઘસવી નાખવાની વૃત્તિ-વાળો હું કેવી રીતે પરણવા તત્પર થયો ? તેની કથામાં હું નહિં ઉતરું. એ લાંબી અને કંટાળાભરી કથનીનો મારા જેવા અનેક નવજુવાનોને હવે તો અનુભવ છે.

હું પરણ્યો ત્યારે ઉમિનાં માણસોને ઝોળખતો. સમાજ મને અને ઉમિને એક ખીન્નને ઝોળખવાની તક આપવા તત્પર નહિં એટલે અમે બન્ને વિના ઝોળખાણે પરણ્યાં. બે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિવાળાં અમે બન્ને વરવડ બન્યાં.

હું ભાવનાવાદી હતો તેટલો જ આશાવાદી ય હતો. ઉમિ ગામગ્રામથી આવતી હતી, હું શહેરમાં ઉછર્યો હતો. એ ગુજરાતી ૭ ચોપડી શીખીને આવી હતી, હું મુંબાઇ યુનિવર્સિટીનો એન્ટ્રાન્સ હતો. વહેમી, સાંકડા, રૂઢીથી લદાયેલા વાતાવરણમાં ઉમિ ઉછરી હતી! ન્યાતનાં અધન, અને સમાજની શૂંબ્ધાઓથી તેણે ચોતાની જાત અને શુદ્ધિને બંધાવા દીધાં હતાં.

હવેન પછી એને પિયર અમે જાઉંએ તો તે મારી સાથે વાત ન કરી શકે કે મને પાણીનો આશય આપી શકે નહિં—મુંબાઇમાં તે મારાથી વિખુટી પડ્યા કદી તૈયાર ન થાય, નાટક, રાત્રિમા, સાગર કિનારો, જાહેર સભા કે સ્નેહીઓના મંડળોમાં હું કદી એકલો જતો નહિં—જતાં જતાં મારું તો પણ ઉમિ મને જવા દેતી નહિં, તે જ એના પિયર જતાં આટલી પત્રાઇ જતી ?

એક તરફ પતિ માટે પ્રાણ ત્યાગ સુધીની વાત, સાત અવતારે એજ પતિ મેળવવાની અધઃપ્રજ્ઞા, પતિનું એક જ જમવામાં પતિ-લક્ષિત કર્પાનું અભિમાન લેવા પુરતી પતિ પ્રિયતા, પરંતુ પતિ કરતાં એને રૂઢી વધુ...

“એનો માનસિક વિકાસ કેટલો ?—ધીરે ધીરે અંધુ દીક થઇ રહેશે ?”

આરંભથી એ તત્ત્વને વળગી રહી, મારા શિવાય ખીન્નની સાથે વાત કરતાંય સંકેત આતી ઉમિને મેં ઉંચે લેવાનો પ્રયત્ન આશુજ રાખ્યો, અને મારે કપૂર કરવું

જેઠાએ કે વણી આવતમાં ઉમિએ મારે સહકાર કર્યો.

પણ મારે ઉમિને એકલી દીંગલી કે રસોણ અને ઘરરખુ બુદ્ધિથી જ બનાવવી નહોતી; તે ચોતાનું વ્યક્તિ સંપૂર્ણ રીતે ખીન્ન અને અમે બન્ને પરસ્પરની ભાવનાઓ ક્રીડી, તેમને સહિષ્ણુતાથી વિકસાવી શકીએ એ પણ જોવું હતું,—અને અહિંજ હું છેક જ નિષ્ફળ નિવડ્યો.

ઉમિ નમ્ર હતી, ક્રમગત હતી, પ્રેમાળ હતી, પરંતુ ભયંકર હૃદ સુધીની એની હિંદ્રાઇ એના તમામ સદગુણોને આવરી નાખતી. એની એ હૃદ જ અમારી વચ્ચેના બીણા મનભેદનું દારણ થઇ પડી.

નાની અને નણની લાગતી આવતોમાં તેથી અમે ઘડી ઘડી લઈ પડ્યા લાગ્યાં. મારી તરફનો એનો આલ સીમા વિનાનો હતો, પરંતુ જ્યારે તે હઠે લડતી, છદ્ધ પર ચડતી ત્યારે કોણ જાણે એ બધો આલ ક્યાં-ધસપાઇ જતો ?

[૪]

મેં આને માટે પણ ખૂબ રાહ જોઈ, પણ ઉમિ ચોતાની હિંદ્રાઇમાં અડગ અને અડોલ જ રહી.

હું એને વારંવાર સમજાવતો, કરગરતો, અનેક વખત હું રડી પડતો અને ખીન્ન કશાની ખાતર નહિં તો માત્ર મારી ખાતર પણ એ હૃદ છોડવા સમજાવતો, જતાં અંધુ પત્યર પર પાણી !

જેમ જેમ વર્ષો વિતતાં ગયાં, તેમ તેમ અમારી વચ્ચેના મતભેદે ઉગ્ર રૂપ લીધું. આદર્શ રીતે જીવવાનાં મારાં તમામ સ્વપ્નાં સરી જતાં દેખાયાં, તેમ ન થાય તે આદેના મારા અંધા જ પ્રયાસ વ્યર્થ જતા અને લાગ્યા. હું હતાશ બનવા લાગ્યો. પણ પરિણામ કંઈ જ ન આવ્યું.

હું અને વારંવાર સમજાવતો...

ઉમિ' મને સમજાવામાં ભૂલ કરતી હતી, હું મારા પુરુષ તરીકેના અધિકારથી પ્રેરાઈને એને દબાવું છું, હું મારી ઇચ્છાઓને આજ્ઞા તરીકે એની ઉપર લાદવા માગું છું અને તેથી નાની બાબતોમાં એને સતાવું છું એવું તેણે માની લીધું.

પછી ના એણે એના સખિમંડળમાં મારે માટે ફરિયાદો કરવા માંડી. ઉમિ' મારે સારું ફરિયાદ કરે એનો મને કશો જ વાંધો નહોતો. અમે બન્ને એકબીજાને વળગી રહીએ, છતાં બન્નેની સ્વતંત્રતાને કોઈ ક્યારે નહિં એ બેમાં હું માગતો હતો.

પણ ઉમિ'એ મને સમજાવામાં ભૂલ કરી હતી—એજ મારે વાંધો હતો.

એની એકેકે ઇચ્છાની સંમે હું થતો નહિં, એની ક્રમચૂરમાં ક્રમચૂર લાગણીને પણ હું જરાય દુભાવવાં દેતો નહિં, લલ્લે મારી ઉપર કોઈ સ્વાધીપણનો દોષ મૂકે, લલ્લે મારા પ્રેમને બદલાની આશાવાળો ગણીને કોઈ દુષિત માને, પરંતુ હું એ સ્વીકારવાં શરમાતો નથી કે, અસખિય હું ઉમિ' પાસેથી એટલી તો આજ્ઞા બરડર ચાખતો જ હતો, કે તે મને બરાબર સમજે, તે પણ મારી માફક મારી લાગણીઓ અને

આવનાંઓમે સ્વીકારે અને સંતોષે. અંદિ
હું એ પણ જાણી લઉં કે, ઉમિ
પાસેથી હું કોઈ પણ જાતની અનુચિન
આશા કે ઇચ્છા રાખતો ન હતો, છતાં
ઉમિના દિશમાં તે ન ઉતર્યું.

ગંગા મારો પ્રિય સુહૃદ હતો. મારા
અંતરની આ વ્યથાઓ પછી તે મેં એની
અંગૂઠા દાસવવા માંડી. ગંગને એકજેઠા માર
આશ્વાસન હતો. તેણે અમારી ખબરેની
વચ્ચે સમાધાનીના ખૂંપ પ્રપાસ કર્યાં. —અર્થ.

ઉમિ ગંગને સગાલાઈ જેવો માનતી.
પરંતુ એને સમજાવવામાં ગંગને પણ નિષ્ફળ
નિવડ્યા. મારી દશા આમ છેકજ ખગડતી
ગંધ.

આ સ્થિતિમાં મારા દિશને 'કટકુ' કહ્યું
થતું તે મારા જેવી દશાવાળા નોજવાને
ખરાખર સમજી શકશે. વર્તમાન ત્રસજીવનથી
જેઘાણાં અનેક દંપતીઓ—જેમનામાં લાગણી
અને ભુદિતો કંઈ પણ અંશ હોય નેમની
મારા જેવી જ દશા થાય છે એની મને
ખબર હતી, પરંતુ શા માટે હું એ દશા-
માંથી છૂટી ન શકું? એ મારી આંતર
વેદના હતી.

[૫]

અમારો મનભેદ કાયમતા ન હતો.
એ જ મારે માટે વધુ દુઃખદાયક
હતું.

ઉમિ મારો પ્રાણ હતી. હું એને ખૂબ
સ્નેહતો, એ મને પણ એટલી જ સ્નેહતી. અનેક
દિવસો અમે મુખ અને સમાધાનીથી પગર
કરનાં. પણ એવું હવેનું નિવ્ય હવવાની
મારી હોંશ પ્રગટવાના કોઈ અર્થસંભવના
હતા, એ જ મારા હૃદયનાં ભુકે કરી નાખ્યા
હાટે યસ હતું.

ઉમિની શું આંખી કરવા હું નાની નાની
ખાબતોમાં વાંધા લેતો—આથી અમારી વચ્ચે
તકરાર થતી, પણ મારો આશય તેમ કરવામાં
જરૂર જ હતો. 'ઉમિ' એમ કરનાં સધરે છે?
એ જ લાવનાથી પ્રેરણને; દિશમાં કોઈ પણ
જાનની કક્કી લાગણી વિના એની હતો
હું વિરોધ કરતો; પણ ઉમિ એનો વૃદ્ધ જ
અર્થ ઉપજેવતી.

“મારી ઉમિ મારી હૃદયવેદના સમજ
શકતી નથી” એ વિચાર મને અકળાવતો.
અજાણત હું કંઈક ઉતાવળીઓ; આવેશ-
વાળો અને લગાર ગુસ્સાખાળ હતો એ વાત
ખરી. પણ એ ઉમિ મારી લાગણીઓને
સમજી શકી હોત તો—હું અપૂર્વ મનુષ્ય
જની શકન.

પણ ઉમિ આવે વખતે વધુ હાલી બનતી,
અને અમારી તકરારો લખાતી.

આથી હું ચીડીઓ બન્યા, ઉમિ શકા
શીત્ર બની.

એને એના શિયળની કીર્મત હતી, તેની
સામે મરકરીમાં પાણી સડગ આલેપ કરતાં તે
ચુસ્ત થતી—રડી પડતી, પણ મારા શિયળની
એને ગણતરી નહોતી! હું સ્વચ્છ લાવે કોઈ
બીની ભુદિમતાની કે કુશળતાની વાત
કહું કે તેનાં વખાણ કરું, તેમાં તે
શંકાથી એની.

આમ હવેનું કેમ ચાલી શકે?
દિંદુ કાયદો કોઈ પણ સંજોગમાં
પતિ—પત્નીને છુટાં થવા દેતો નથી,
એટલે જાનેને ખંડાઈ ખંડાઈને ગમે
તે દશામાં ધસપાડું પડે છે.

ચાલી વખત મને થતું કે હું ગણિ બની
જઈશ મારે માથું કાઢી પડશે કે હૃદય
અંધ પડી જશે. જોકે તેમ થતું નહિ,
પણ તકરાર વખતે લગભગ એવી દશા હું
અનુભવતો.

અને ઉમિ'ને પછી તો મૂઝાણો રોગ લાંચુ પડ્યો.

જ્યારે કશીકે પણ તકરાર થાય ત્યારે તે એકદમ વિચારે જ કરવા લાગતી. એની ઓછી ઓલવાની ટેવ અને તકરાર વખતે નહિં ઓલવાની છદ્ધી તે એકોશ બનતી, ત્યારે એક તરફ વિષાદ અને ક્રોધથી ચિત્ત કંટાળી ગયું હોય તે વખતે જ મારે એની સારવાર કરવાની-પરંતુ એટલાથીજ પતવું નહિ, તે સ્વસ્થ થાય છતાં વળી હઠ ધામ.

એ કહેતી તમે ખડુ ગુસ્સાળાજ છે માટે હું ઓલતી નથી, હું કહેતા ત્યાં જ તું મને સમજવામાં બૂલ કરે છે. પહેલાં હોય હંમેશાં એનો હોય અને પછી તેનો બુધ્ધિશીલ કરવાની તે ના પાડે, તે મારા સ્વભાવના ઓટી કસોટી અને ભ્રમભર્યા ખ્યાલથી જ.

અમારી છેલ્લી તકરાર નહવા કરણસર હતી, પરંતુ તેમાંય ઉમિ'એ મારા હૃદયના ચૂરેચૂર યજ્ઞ બન્ય તેવું વચન મને સંભળાવ્યાં. મારાથી તે સહન ન થયું. અનેક વિચારો દિલમાં થયા, નારીની જાડે, જોયો થઈ બનડે, હોટકમાં રહેવ બનડે, ચિત્તની શાંતિ માટે દારૂડીઓ બની બનડે, ઉમિ'ને ચીડીને તેવું વેદ વાળવા 'અતીતિને રસ્તે ઉતરી પડું?' પણ એમાંનો એકકે માગ' હિંદુ સમાજમાં રહેનારા મારા જેવા નૌજવાનને માટે ઉચિત નથી એમ મને લાગ્યું.

ત્યારે શું કરે? ઉમિ'એ ક્રાંતિય શબ્દ બોલ્યોથી મારા હૈયાનો ચુરો કરી નાખ્યો હતો, મારો માની સ્વભાવ હવે એ દલામાં ફરીથી મુક્રવાની ના પાડતો હતો...આ વંખતે જ મને આપધાતનો વિચાર થયો.

“એ કયરતો છે” મને થયું, “ઉમિ' ખિંચારી તારા વિના નહિં છવી શકે.” એમ

પણ બુધ્ધિએ હૃદયને કહ્યું. “પણ મારે છવતતે સુઆની દશા હવે ક્યાં સુધી ભોગવતી?” હૃદયે બુધ્ધિને જવાબ આપ્યો.

મને કંથુ'જ સંકથું નહિં. મગજમાં એકજ સ્વર શું છ રહ્યો હતો: “તારે માટે જીવવાનો માર્ગ આપધાત જ છે” અને ટુરત હું ચંચલી માફક રેલ્વે તરફ ચાલ્યો.

હુનિયાના માણસોને મારે માટે કહેવું હોય તે બધે કહે. આપધાતની વિરૂધ્ધિ અનેક દલીલો કરી શકાય છે; મેં અનેક વખત એવી દલીલો કરી હતી. મારા કેટલાય સામ્યવાદી મિત્રો આપધાતને ‘અનસાપ-ડીરીક’-અશાસ્ત્રીય?—કહેતા એ મેં સાંભળ્યું હતું; પણ અત્યારે મારી બુધ્ધિએ હું મારી ગાઇ છે. ‘બરસ આપધાત જ તારા માટે. શાંતિ મેળવવાનો એકલો અને આખરી માર્ગ છે.’ એમ જ મને થઈ ગયું છે. મારી દેશભક્તિની ભાવના, સમાજ-યુધ્ધાતની લગતી, સ્વતંત્રતાનો શોખ બધું ઉમિ'ની હઠ ખટાસ કરી નાખ્યું છે.

બરસ.....એ આવે ચેલી 'ન. મારા આખરી સંદેશ તું ખીસામાં પડ. જે તું મારી સાથે છું'છાઇ ગયા શિવાય રહે તો જગતને મારી હૃદયવ્યાથા જણાવજો.....

[૬]

અનિસનો પત્ર ત્યાંથી અંકુરો હતો કદાચ એ જ વખતે ટૂંત આવી પહોંચતાં તે તેની વચ્ચે કુદી પડ્યો હશે.

બ્યુરીએ આપધાત કરવાથી અનિસનું મરણ થવાનો અભિપ્રાય આપ્યો. પરંતુ તેની સાથે સાથે એવી દીક્ષ કરી કે, અનિસ જેવાના દુઃખદ પ્રસંગ ઉપરથી સમાજ કંઈક ધોરે લે અને લેસવ્યવસ્થામાં સુધારા કરવા માટે બહાર પડે તે જરૂરનું છે.

ગાંધીજીની અસંગતતાઓ

ગાંધીજી ઉપર ‘જનતાનો કેટલોયે લાગ અધઘ્યાસયુ’ માન ગયે છે. તેમનું કહેવું જે નથી કરતા, તે પણ ગાંધીભક્ત તરીકે પોતાને ખપાવવામાં ગૌરવ માને છે : કેમકે આજકાલ એ શોભાસયુ’ મનાય છે. ગાંધીજી બુદ્ધિને ભોગે અધ્યાખિલવવા મથે છે ; લોકો એમને ઠગે છે અને તે વાત જાણવા છતાં પોતાનું લોકો સાંભળે છે અને સારકારે છે એમ માનીને ગાંધીજી ક્ષમાય છે : પરિણામે દેશની શક્તિ, સમય અને સંપત્તિ અવળાં કામોમાં વેકાઈ જાય છે. તેથી ગાંધીજીની અસંગતતાઓ ઉપર ‘નયયુગ’ ના વાંચકોનું લક્ષ્ય ખેંચવાનો પ્રયાસ કરવાનું એટલા જ કારણસર દુઃસ્વાયુ’ છે કે, જનતા આંધળી અધ્યામાંથી ધૂંતીને સ્વતંત્ર બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા થાય.

: જનાવતાર :

શ્રી બુદ્ધિવાદી

૬ ખંડોમાં મહાસમિતિની સભા વખતે બે બેડકા મળી. એક ગાંધીજીને સમજાવવા ખાનગી અને એક રીતસરની જાહેર ખાનગી સભામાં યુવકવર્ગ તરફથી શ્રી આગ્રજીવ શર્માએ તેમને સમજાવવાના તૃષ્ણાને કહ્યું : “ગાંધીજીને શા સાર પડ્યો છે ? એમની શિસ્ત આપણને ખડુ આકરી પડે છે, એમના કાયકમનો અમત્ર આપણાથી અતો નથી. આપણે નાહકનો એમના નામને દુરુપયોગ ન કરીએ. જવાહરલાલ જ યુવકોને

નસાવી લેવાની શક્તિ ધરાવે છે, એટલે એમને નીમવા એ સાર છે.”

અને એ જ બેડકામાં, ગાંધીજીની વાતો સાંભળ્યા પછી સરદાર મંગળસિંગે પણ કહી નાખ્યું : “ત્યારે તો આજે દિશની એવી સ્થિતિ આવી કહેવાય કે તમે કાં તો પૂરેપૂરી લગામ લાથમાં લઈ લો, અથવા તો તમે પૂરેપૂરા ખસી જાઓ. એમ તમને લાગતું નથી ?” ત્યારે ગાંધીજી કહે : “તમે સોનામહેર જેવી વાત કરી છે, એવું કરવું

પડે. તો હું બદર, કરીશ; આજે હું તેમ
કરું તો ભારે આધાત પડે એવું છે.

ખબર નથી એ આધાતે કાન પડે એવું
વાતો હશે? પ્રમુદ ગાંધીજીએ જ સ્પષ્ટ કર્યું કે
હિંસાના એક રૂપ જેની એક પ્રકારની ખિન-
જવાબદારીથી વાતાવરણ ભરાઈ ગયું છે.
અને નેતાઓને પણ ક્યું કે: મહાસમિતિના
દરાવળે તેઓ પાસનું કરી રાકતા નથી, તેમ
નિયમપાસનું પણ તેમનામાં નથી. અને એવી
દશા હોવી છે તેનો તો ખોતે હિમાયતમાં ચાલી
બરો એવું અગાઉ ઘણી વખત કહી ચૂકેલા
છતાં આજે એમને ભાગમાંથી ખસી જવાનું
કહેવામાં આવેલાં આધાતના આગ્રહનની
એમને થ બદર પડે છે!

ના આ પાસે આંધીજી કડક નિયમન
પમાવવા માગે છે; અને ચોતે કહે
છે: ‘ગય વર્ષે કંઈક તમામ હું પ્રમુખ
હોતો, છતાં પ્રમુખનું જ કામ કરવા હું
જા હોતો.’ એમાં ક્યા કડક નિયમનું
પાસનું થયું? ચોનાનો જે અધિકાર ન હોય
તેમાં માયું મારવું એવું નામ ગાંધીજીની
ભાષામાં ‘કડક નિયમનનું’ પાસનું થતો
હોય તો કેવું જાણ્યું?

તણખણું નમે તેથી પવનની દિશા સમજી
રાકાય છે, અને ગાંધીજીએ કંઈક તમામનું ઉદા-
હરણ આપીને લાંબેરમાંના તેમના વર્તનની
લવિષ્ય વાણી તો નથી મુણાવીને? અપકાં
જવાહરલાલજીની દશા ત્યાં ભૂડી તો નહિ
થાય? એક તરફ પિતા અને બીજી તરફ
મહાત્મા એક નહિ: વિપોટની વાતથી
એમનાં કાન ભરશે, બીજા અહિંસા અને
શ્રદ્ધાની વાતથી. કાન ભરશે: કદાચ એ
વાતોનાં ગુણગણાટમાં ‘સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા’ની
જે સુદેહે જે હાલે પ્રમુખપદની એકદમ ન

વિદોષા જવાહરલાલ સંભળાવી રાકતા હતા,
તેમને એ ભૂડી સ્વતંત્રતા અને મોતીલાલજી
તેમ જ સ્વતંત્રતાના ગણગણાટના જ સર-
તે ભૂવથી કાઢવા માટે એવું તો નહિ
અને ને?

‘શુદ્ધિ વિરુદ્ધ શ્રદ્ધા’ નામનાં લેખમાં
શુદ્ધિ સામેની લડાઈ બાંહેડે કરવા
છતાં, બ્યાં ‘શુદ્ધિ દારી નય છે ત્યાં શ્રદ્ધાનો
આરંભ થાય છે’ એ નિગમનની સામે થના-
અઓનો વિરોધ કરતાં ગાંધીજી કહે છે: “અધ
શ્રદ્ધા મારા મન પ્રમાણે શ્રદ્ધા જ ન કહે-
વાય.” છતાં ‘માગળ ચાલતાં’ ધર્મના
અસ્તિત્વમાં શ્રદ્ધા ન રહે તે માટે
આંધળી શ્રદ્ધા કેળવવાની જાતે લક્ષ્યામણ
કરે છે. ‘શ્રદ્ધા અનુભવને જ આધારે છે’
એવું કહીને વળી તુરત પોતે કહે છે:
“પણ શ્રદ્ધાનું કદી અનુભવની આકાંક્ષા
નથી રાખતો.” અર્થાત્ ધર્મના શ્રદ્ધાને ક
વાતોમાં અનુભવને એ તે શ્રદ્ધા ખિન-
વચની વાત કાંઈ ન કરે એજ થયું.

શુદ્ધિ અને શ્રદ્ધાની ભિન્નતા બતાવતાં
ગાંધીજી કહે છે: ‘શ્રદ્ધાથી વધારો ચાલે
છે.’ આ વાક્યમાં સત્યાભાસ છે. વહાણ
શંખનારની શુદ્ધિ જ આમાં મહત્વનો ભાગ
ભજવે છે, જે શ્રદ્ધાથી મહાસાગરો ઓળંગી
રાકતા હોય, તે ‘ધર્મનું’ નામ સફળે
પ્રત્યેક શ્રદ્ધાળુ સગર તરંગો ઉપર મુક
રહે, પડી તેની શ્રદ્ધા એને કટકો તારે છે.
તે સમજાય? પ્રમુદ ગાંધીજી યાત્રાના વિરોધો
હોવા છતાં શુદ્ધિથી શોધામેલી ‘મોટરો,
રેલ્વે અને સ્કીમરોમાં’ મુસાફરી કરે છે,
તેને અદ્ધે. શ્રદ્ધા સંખીને સાંભરેલીના
આશ્રમમાં બેસી કેલકતા અને ‘કાશી કેમ-
જઈ રાકતા નથી’ એવી નીચી નીચી

ગાંધીજી કહે છે: “અધ્યાત્મી સાથે ચારિત્ર્યશુભતા હોઈ જો નહિ શકે.” પણ જગત તો જાદુના જાદુ શકે છે. એટલે પોતાના અનુભવ કરતાં ગાંધીજીની કાલ્પનિક વાત ઉપર કેટલું ધ્યાન આપવું તે વિચારવાનું કામ સદુ સદુનું છે.

ઈશ્વર વિશે અધ્યા ઉત્પન્ન કરાવના મયતાં ગાંધીજી કહે છે: “કમ” કાઢને છોડવું નથી, અને ઇશ્વર કાઢને છોડતો નથી. બન્ને એકજ વસ્તુ છે.” અને છતાં “એક વિચાર આપણને કંઈક બનાવે છે, બીજો આપણને નષ્ટ બનાવે છે.” એ બન્ને એકજ વસ્તુ હોય તો પછી તેના પરિણામમાં આંતરો મોટા તફાવત કેમ? કમની વિચાર સરસીએ આંતરના બાધા કરતાં ઇશ્વરની વિચારસરસીએ આંતરના આત્મજો વધુ નષ્ટ બના એમ કાળ કહેશે?

ગાંધીજી હાલમાં ‘દરિદ્રનારાયણ’નિધિ એટલે રેડીઆ કૃંડ ઉચરવતા ફરે છે. સંયુક્ત પ્રાંતના લોકો ગરીબ છે ત્યાં ‘કેટલેક દેકણે’ તો ત્રણ ત્રણ વર્ષથી ચાલુ દુઃખળ પડ્યું છે. લોકો પાસે કામ નથી, પૈસા નથી; તે ભૂખે મરે છે. એવું ગાંધીજી પોતે કહે છે. એ લોકોને કામ અને દામ મારે રેડીઆ અપવાની લેલામણ પણ પોતે જ કરે છે; છતાં એ કંગાલ અને ગરીબ લોકો પાસેથી રેડીઆ કૃંડમાં થેલીઓ મેળવે છે! એ થેલી નાની હોય છે, ત્યારે ગાંધીજીના સાથી કહે છે: લોકો ગિચારા ગરીબ અને કંગાલ છે, છતાં “તેમની ઉદારતા, અધ્યા અને ‘દરિદ્રનારાયણ’ પ્રત્યની ભંડિતનો” સાક્ષાત પુરાવો આપે છે! ...

એ થેલીઓ એ રેડીઆ ભંડિતનો પુરાવો હોય તો ગાંધીજીને કાનપુરમાં સદા થેલી

આપનારા કાપડના વેપારીઓએ માનવત્રમાં સંભળાવી દીધું છે તેમ; લોકો ખાદી ખરીદતા થતા નથી માટે અમે તો વિદેશી માલ વેચીએ છીએ, એવું એમને કહેવાનો કે ગાંધીજીને તે સંભળવાનો વારો ન આવતે.

આમ છતાં વિદેશી વસ્ત્રોના વેપારમાંથી દ્રવ્ય કમાનાર વેપારીઓના પૈસા તો ગાંધીજીએ સ્વીકારી જ લીધા! ત્યારે સાચા કાણુ, પૈસા કાનપુરના વેપારીઓ કે સંયુક્ત પ્રાંતની ગરીબ થેલીઓમાં ‘દરિદ્રનારાયણ’ પ્રત્યની ભંડિત’ બેનાર ગાંધીજી અને તેમના અનુયાયીઓ?

કાનપુરમાં ચાર કોલેજોના વિદ્યાર્થીઓએ પણ ગાંધીજીને થેલી અને માનવત્ર આપ્યાં. તે વખતે સ્પષ્ટ ભાષામાં જ કહી દીધું કે: “અમે નમને અમારો હૃદયની ભેટ આપીએ છીએ; પણ અમારાથી કંઈ યથ શક્ય નથી.” ગાંધીજીના મંત્રી એમ કહેનારા નૌજવાનોને ઉપાસલ આપે છે, પણ ખાદી પહેરી, ગાંધીજીની થેલીમાં પૈસા ભરનારા લગ્નના માણસો પરદેશી કાપડો વેપાર કરે છે, સદા કરે છે, ભુગાર રમે છે અને વળતારને છેતરે છે, એમનાં ‘અપરણની શક્તિ’ માટે ગાંધીજીની પાસે કહેવા એવું કશું જ નથી!

બનારસ વિશ્વવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ આગળ ગાંધીજીએ કહ્યું: માત્રવિયજ “તમારી પાસેથી આશા તો એ સમયે છે. કે તમે ચારિત્ર્ય અને ધર્માચારથી દિનદુધમાં સાચા સંશક બનો.” પણ માત્રવિયજ બનારસ વર્ષની કન્યાને ગૃહિણી બનાવવામાં દિંદુ ધમધુ સંસ્કૃતિ મેળે છે એવું એમના શારદાબાઈ ઉદ્દેશના ધર્મસંભામના લાઘવજી નબળાં છે, તો શુ વિદ્યાર્થીનો નાવત્વના વિદ્યાર્થીઓએ એમના ધમધુ વર્ષની ગાંધીજી

જ્યે આનો કશો જ ખુલાસો કર્યો નથી. એ તો કહે છે: તમે 'રેડિયા વિરોધ' બનીને, ખાદી પહેરીને અને ખાદીનિધિમાં પૈસા આપીને' દેશસેવા કરી શકો છો; પણ એવી દેશસેવા કરાવતાં કરાવતાં દરકો ચિત્તિ ગયા છતાં 'એક વરસમાં સ્વરાજ' ન દેખાયું' એવું માનનારા નવયુવકોને ગાંધીજી શી રીતે સમજતી શકશે?

બનારસ રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠના પદવીદાન સમારંભ વખતે ગાંધીજીએ કહ્યું: "સરકારી નિશાળોનું" ધ્યેય મુખ્યત્વે સરકારી રાજ્યને ચલાવવા અથવા મજબૂત કરવા માટે મહેતાઓ અને બીજા અમલદારો તૈયાર કરવાનું છે, જ્યારે તમારું ધ્યેય આ સંસ્તનતને ડાઘ પણ ભોજે તરતમાં નાશૂદ કરવાને સાફ સાચા સિપાહીઓ બનાવવાનું છે." પણ જતીન જેવા દેશ માટેના સાચા સિપાહી, જેણે પોતાનાં 'કૌશલ', વીરતા અને સફળ શક્તિ'થી બ્રિટિશ સંસ્તનતની જાડીમ નીતિ ઉપરના પડકાર ચીરી નાખ્યા, તેને સાફ ગાંધીજીની પાસે એક સારા શમ્ભવીએ ખોટ પડી, એ જાણનાર કયો નૌજવાન એમની વાતને સ્વીકારવાની મુખાંધ કરશે?

કૌનપુરના 'યુજગતીઓનો પ્રેમ'
પણવત્તાં પૈસાપુરાણ સમેટીને ગાંધીજી કહે છે: 'વિદેશી વેપારી રાજ્ય કરે છે તેથી સ્વદેશી વેપારી જાગૃત થાય ત્યારે સ્વરાજ હસ્તામલકવત છે.....જ્યાં રાજ્ય વેપારને અર્થે સાક્ષરું હોય ત્યાં જો વેપાર જાય તો રાજ્ય જાય એ કહેવું સમજાય એવી વાત છે. એ વેપારનો કબજો ખે રીતે કરાય: એક વિદેશીના જેવા થઈને, બીજા તેના વેપારને ન માલવા દઈને. હવે તેનો મુખ્ય વેપાર કાપડને છે, બીજા તેની પાછળ ઝાઝાવેલ છે. તેના માલની ઘણી સ્ત્રીઓ મુખ્યત્વે

રૂના વેપારને આધીન છે. એ જાય તો સ્ત્રીઓ પણ પડી જાય." અને છતાં બ્રિટિશ માલના બહિષ્કારની વાત કરવાને બદલે બધાં જ પરદેશી માલના બહિષ્કારની અશક્ય આદર્શો જેવી વાતો કરતાં ગાંધીજી કયે દહાડે થાકે છે?

ગાંધીજીના 'નવજીવન' માં શ્રી વાલજી દેસાઈએ વેદના વારામાં આર્યો વણુટવિદ્યા જાણુતા હતા એ બતાવવા પાછળના અભ્યાસનો ખૂબ શ્રમ ઉકાળ્યો છે. પણ શું તેથી 'નવજીવન' ના નાંચી અને લેખક મહાશય, વેદના વારાને ચીસળી સ્ત્રીમાં ફરી સજીવન કરવા મગે છે? જો એમ હોય તો વતમાન યુગની યંત્રવિદ્યાનો ઉપભોગ કરતા અટ્ટી, પ્રચાર, યાત્રા અને સંદેશવ્યવહાર માટે પણ તેમણે વેદના વારાના આર્યોના પગલે જ યાત્રાવાંતો આરંભ કરવો જોઈએ, પરંતુ એવું સાબરમતીના સંતો કરતા હોય તેવું આજ યુધી તો જાહેર થયું નથી. તો પછી આવા ઉપદેશનો અર્થ શું?

શ્રી વાલજી દેસાઈ કીક કરે છે: "આજ દેશમાં કંઈક સુધ્ધિશાળી માણસ પડ્યા છે. જે રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતા જેવા ઉચ્ચ અભિલાષની સિધ્ધિને અર્થે પણ કંત્યામાં પોતાનું હીનપદ ગણે છે."

સ્વતંત્ર હિંદ [અને તે રેડિયાથી નહિ જ મેળવેલ] નો ઇતિહાસકાર આવી મનોદક્ષા માટે જરૂર આ પ્રમાણે લખશે કે: "જે વખતે દેશની સ્વતંત્રતાની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે એવા પણ કંઈક સુધ્ધિશાળી માણસ પડ્યા હતા કે રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતા જેવા ઉચ્ચ અભિલાષની સિધ્ધિમાં બાધક બનીને પણ રેડિયા જેવા આદીકાળના વણુખીયા યંત્રના જ યુગની જનવામાં મહત્તા માની રહ્યા હતા."

સુડી વચ્ચે સોપારી

સાધાર મલસાના પ્રમુખની કોફી દશા
 મોતીસાલજી : સ્વતંત્રતાની યાત્રા છેડીને મારા રિપોર્ટને 'ટેકો' આપ.
 ગાંધીજી : ખદી, રેડીઓને અધિસાધી નહિ દેને સ્વરાજ મળશે.
 જવાહર [મુઝાદ વાત છે] : મારે હવે શું કરવું ?

બસુરો અવાજ

મોતીલાલજી : નહેરૂ શીપોઈને ટેકો આપો

ગાંધીજી : રેલોયા અને ખાદીને અપનાવો

જવાહર [સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના નિશાને માટે શંકાશીલ બનાવે] :
સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ માટે તો આગ્રહ કરો !

ગુંડા પરિષદ

: લેખક :

શ્રી ચિત્રગુપ્ત

વર્તમાનપત્રોમાં સમાચાર પ્રકટ થયા કે ગુંડાઓને માટે મુંબાઈ ઇલાકાની ધારાસભામાં કસ્ટો કરવામાં આવ્યો છે અને તેથી ગુંડાના નામથી જાણીતી થયેલી સ્વતંત્ર જાતિને પરતંત્ર બનાવવાના માર્ગ શોધી કાઢવામાં આવ્યા છે. તેને ખીજેજ દિવસે મુંબાઈમાં “ગુંડાપરિષદ” ભરવામાં આવી.

ગુંડા નામની જાતિની કેટલીક વિશેષતાઓ છે. ધંધાની બાબતમાં ખાસ કરીને તે ખીજ બધી માનવજાતિઓથી જુદી પડે છે. એટલે પરિષદની રચના અને વ્યવસ્થામાં પણ તેમણે પોતાની લાક્ષણિક વિશિષ્ટતા સચવી રાખવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો.

મુંબાઈની પોલીસ બહુજ કુશળ મનાય છે. પરંતુ મુંબાઈનાં લાખ્ખો નરનારી એ પીળી પાંદડી અને ટુંકી તંગડી વળી ન્યાતને નેટલું ઓળખી શક્યાં નથી તે કરતાં ગુંડાઓએ તેમની સાથે ખાસ ગાદ પરિચય કેળવ્યો છે. એ પરિચયને લીધેજ આ પરિષદનું સ્થાન મુંબાઈની ઉત્તર તરફની ગિરીમાળાઓમાંની એક ઉપર રાખ્યું હતું. મંડપ, ખુરશીઓ, ટેમ્બલ, પંખા, ટેલીફોન, સ્વયંસેવકો, એ બધા બહાચારનો અહિં ત્યાગ કરીને ભતૂંહરિએ વણવેલા સાધુ પુરુષોની માફક, તેમણે પૃથ્વીના પાટલે, ઉચ્ચત ગિરીશાંગની વ્યાસપીઠ ઉપર પરિષદ માટે કુદરતી મંડપ પસંદ કર્યો હતો. તેના ચંદ્રવા તરીકે ગગનમંડળ, વીજળીના પંખાની જગાએ સ્વતંત્ર પવન, અતીઓને સ્થાને સૂર્યને શશી અને ગણીયાને માટે લીલાતરી પસંદ કર્યાં હતાં.

આમ પરિષદો માટેની સર્વ સંવિકૃત રૂઢીઓનો ધરમૂળધી જ ત્યાગ કરીને, તેમણે પોતાના સ્વતંત્રતાપ્રિય સ્વભાવની દુનિયાના લોકોને ખાતી કરાવી હતી.

આ પરિષદ માટે સ્વાગત સમિતિની કે કામ ચલાઉ કારોબારી મંડળની તેમણે જરૂર સીકારી નહોતી, તેજ પ્રમાણે પ્રમુખનાં લાપણુની કે કરવા ધારેલા કરાવો ની પ્રતો છપાવી છપખાનાવાળાને નહિં ખરાવવાની શુધ્ધ સ્વદેશી ભાવના અને ચંત્રવાદ સામેનો પોતાનો લખંકર વિરોધ તેમણે ઉત્કટ રીતે પ્રદર્શિત કર્યાં હતાં.

જગતનાં માનવીઓથી પોતાની નિરાળા સ્વતંત્રતા સિધ્ધ કરવા માટેજ કેમ ન હોય એમ તેમની પરિષદનો સમય પણ રાત્રિનો જ પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો.

હું મારા સાહસિક સ્વભાવ પ્રમાણે આ ઘટના જનતાની સમક્ષ મકલા તૈયાર થયા ન હોત તો, કદાચ આવી અતિ ઉપયોગી પરિષદની વાત જ જનતા જાણી શકી ન હોત; અને તેમાં થયેલાં ઉપયોગી લાપણુ, મહત્વના કરાવ અને મનનીય ચર્ચાની જાણ કાઢતે થાત જ નહિં.

ગુંડા જાતિનો તાજવિનાનો રાજ

આ હતી અટારીએ નીશાનાથ વાદળોની વચ્ચે સંતાકુકડી રમવા નીકળ્યા, અને નછી કરેલા ગિરીશાંગ ઉપર ગુંડા પરિષદના કાપડો આરંભ થયો. લોખંડી સ્નાયુવાળા જપામદં જણાતો એક કદાવર માણસ સડુની વચ્ચે ઉચ્ચે ઉભો થયો.

શ્રોતાઓ તે વખતે તેની સામે જે રીતે
જેતા હતા તે ઉપરથીજ જાણાઈ આવતું
હતું કે, તે શુંડા જાતિનો સરદાર અથવા
તો તેમનો વગર તાજનો રાજા હોવો જોઈએ
અને થોડા જ વખતમાં તપાસ કરનાં મને
જાણાયું કે, મારી કંપના સાચી જ હતી-

શુંડા સરદાર સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર જાણીતો
હતો. સ્વતંત્રતા તેના સર્વાંગમાંથી નીનરી
રહી હતી. તેના ઉભા રહેવાની અદામાં,
નિત્ય ટટાર જ રહેતી તેની ડોકમાં, વિદ્યુત
જેવા તેજથી ચમકારા મારી રહેતી તેની
મોટી આંખોમાં, જોનાર નિર્મેળ સ્વતંત્રતા જ
જોઈ શકતો હતો.

મારી જાણમાં બેઠેલા શુંડા જાતિના
એક શુદ્ધ મને કહ્યું: “અમારા આ સરદારને
પરતંત્ર બનાવવા સુખાઈની પોલિસ પોતાની
તમામ બુધ્ધિ અને સંપૂર્ણ સત્તાબળ
વાપરી ચડી, છતાં તે પવન જેટલો સ્વતં-
ત્ર જ રહ્યો છે. ભયંકર તુરંગો તેને પરતંત્ર
બનાવી શકી નથી. કેટલાય પ્રતિભાં તેને
પકડવા કે પકડાય તેની ખબર આપવા માટે
મોટાં મોટાં ધનામ કાઢવામાં આવ્યાં છે, અને
એક બે દેશી રાજ્યોમાં તો તેના માથાનાં
પણ મૂલ્ય અંકાયલાં ઉભાં છે; પણ તે તો
આખા દેશમાં ખુશ ખુશાલ ફરી શકે છે.”

“એમનું નામ શું?”

“એમને તો ઇશ્વર જેટલાં નામ છે.”

મને આથી કુતુહલ થયું. ફરીથી મેં
એની સામે જોયું અને મારી ખાત્રી થઈ
કે, મારી સાથે વાત કરનારે લગારે અતિ-
શયોકિત કરી નહોતી.

શુંડા કોમની વિશિષ્ટતા

કેશા પણ કસાવ કે અનુમોદન વિના,
તાળીના ગડગડાટ કે હાથના જ્યના-
દનો બાહ્ય દેખાવ વિના એ શુંડા સરદાર

ઉભો થયો અને જાગૃતિ સમો વાણીનો
અવાજ છોડવો શરૂ કર્યો.

શુંડા સરદારમાં ભાષણની કલા આટલી
હદ સુધી ખિલી હોય, એ વાત માનવાને
કદાચ કોઈનું હૃદય મોકળા ના પાડી બેસશે;
પરંતુ તો મારે તેમને કહેવું પડશે કે:
“નમે સાચા શુંડાઓને કદી જોવા જ નથી.”
શુંડા એટલે કાટ્યાં તૂટ્યાં કપડાંવાળા અકલ
વગરના માણસો હશે, અથવા તો મારા-
મારીમાં અને મકાનો કાઢવામાં કુશળ કોઈ
મવાલીઓ જ હશે એવી કોઈની કંપના
હોય તો તેમની એ ભયંકર ભૂલ છે.
એ કોમ માનવજાતિના પ્રદર્શન સમી છે.
એમાં ભક્તભલા બુધ્ધિમાનોની બુધ્ધિને
મક્કાન કરે તેવા બુધ્ધિશાળી, ગમે તેવા
બનસુસોને પાણી ભરાવે તેટલી કુશળતાવાળા,
ફાલે તેવાઓની સહીઓ કરી શકે કે ન એળખી
શકાય તેવા બનાવટી દસ્તાવેજ તૈયાર કરી
શકે તેટલી લેખનશક્તિવાળા ગમે તેવી કથો.
કરીની ઘડીએ પણ શાંતી અને ધૈર્ય કેળવી
શકે અને લક્ષ્ય ન ચૂકે તેવી યોધ્ધા સમા
અને ઓચિંતા પોલિસના હાથમાં કે જન-
તાના ટોળામાં સપડાઈ જતાં, ઝલને લગારે
થડકાવા વિના કાદંબનિક ભાષણ આપી
શકે તેટલી વક્તૃત્વકલા ખિત્તવી સુકેલાં
નરનારી હોય છે. શુંડા કોમની આ તો
ખાસ વિશિષ્ટતા છે.

શુંડા સરદારનું ભાષણ

“આ પાણી ઉપર વળી એક નવી
આપત્તિ આવી પડી છે.”

શુંડા સરદારે મેઘગંભીર નાદે કહેવા માંડ્યું.
“સરકારે આપણી સ્વતંત્રતા ઉપર તરત
મારવા ‘શુંડા બીલ’ નામની નવી જાળ
તૈયાર કરી છે. જે સરકાર દારૂડીઓની
દારૂ પીવડની સ્વતંત્રતા સાચવવા હિંદની

પ્રગ્નના મોટા ભાગની સ્વતંત્ર ઇચ્છા ઉપર તરાર મારી શકે છે, તેવી ભણી સરકાર આપણી સ્વતંત્રતા ઉપર તરાર મારવા કેમ તૈયાર થઈ એ કહેવું મુશ્કેલ છે. વળી આપણે તો આ દેશમાં કે પરદેશમાં ઘણીજ લઘુમતિમાં છીએ. લઘુમતિવાળાઓનું રક્ષણ કરવું એ તો દરેક સભ્ય સરકારનો ધર્મ છે, એ ધર્મનું પાલન નહિ કરવાનો દોષ યુગ્મતા કાયદાથી પોતાની ઉપર આવશે એ પણ તેને કેમ નહિ સમજાયું હોય? પણ સરકાર કે નોકરશાહી તો ભૂલ કરે કારણ કે તે પરદેશી હોવાથી ભૂલને પાત્ર જ છે; પરંતુ આપણા દેશના દેશી લોકોએ પણ આવી કાયદો કરવામાં તેને મદદ કરી એજ બતાવે છે કે, આપણા લોકો હજી સ્વાસ્થ્ય મેળવવા કે સ્વતંત્ર થવાને પાત્ર નથી.

છતાં યુગ્મતીય પસાર કરીને એ લોકોએ આપણું જોડકું અપમાન ક્યું નથી, તેટલું અપમાન આપણી સાથે વર્તમાન પત્રોના તંત્રીઓને, ભાષણ કરવાનો ધંધો ચલાવતા આગેવાનોને અને કોમીવાદને મારે માથાકટ કરતા સાંકડા વિચારવાળાઓને મળીને ક્યું છે.

તમે બધા જાણો છો કે, આપણે ન્યાતિ જાતિનો બેદ કદી રાખ્યો નથી; આપણને કાળ કે સીમાનાં બંધન પણ નડતાં નથી; આપણે વર્તમાન પત્રોના તંત્રીઓની માફક ટેમ્પલપર બેઠાં બેઠાં પારકી ખંચાતે પાતળા થઈ, ધરનાં છેકરાંને જતી કરવાના ધર્મમાં, અથવા તો જાડે સભાઓમાં જઈ બહુ બોલવાની કસરતને નામે પારકાં છેકરાંને સાધું બનાવવાના કામમાં માનતા નથી. આપણે તો ઓછું બોલવું ને વિશેષ કામ કરવું એવા મહા પુરુષોનાં સત્રોને અવલંબીએ છીએ, જ્યાં કામ કરવાનું હોય ત્યાં આપણે

જાતને જ પહેલી હોમીએ છીએ; એટલે આપણે સરકારને એટલો આગ્રહ તો ભાર દઈને કરવો જ કે કમીમાં કમી અમારે મારે સ્વતંત્ર કાયદો તે કરે, અને તંત્રીઓ, વક્તાઓ અને નેતાઓની ન્યાત સાથે અમને ગણતરી અમારે ભયંકર અપમાન કરી દાઝવા ઉપર હડામ દેવા જેવું ન કરે.

આમવગ આપણને ખેડી રીતે પોતાના દુસ્મન માની લે છે, તેથી તે નિરંતર આપણી વિરુદ્ધમાં ખટપટો કરે છે, પરંતુ આપણી ન્યાત સમાજને કેટલો ફાયદો કરે છે, તેનો એમણે વિચાર કરવો જોઈએ.

આપણે છીએ તો આમવગમાં લગાયક બળ, યુરાતન, દુસ્મનની સામે થવાની શક્તિ અને પોતાનાં ધર તેમજ ગૈરાં છેકરાં તરફની કાળજી ટકી રહેલી છે. જો આપણી ન્યાત ન હોત તો, અનેક પુરુષો રાત્રિને સમય ધર છોડીને બહાર રખડતા હોત, અને તેથી તેમનાં સદાયરણને બદલે ભાગત, તેમનાં બચ્ચાં અને સ્ત્રીઓ દુઃખી થઈ જાત; આમ સમાજનો કૌટુંબિક સ્નેહ સંબંધ ટકાવી તેને મજબૂત બનાવવામાં આપણે મૂખ્ય કારણભૂત છીએ.

આપણે ન હોત તો રસ્તાઓ વચ્ચે અને ગલીઓમાં મારામારીના પ્રસંગ જવાના તેમને મળતજ નહિ, અને તે દશામાં આખો દેશ ભીર અને સંવિહોણો થઈ જાત; આમ સમાજની શક્તિ અને જુસ્સો ટકાવી રાખવામાં આપણે મુખ્ય મદદગાર છીએ.

આપણે ન હોત તો પોલિસનાં માણસો તદ્દનજ બેદરકાર બની જાત, અને તેમ ચવાથી જનતાની સેવા કરવાના જુસ્સાનું અણુ તેમનાં દિલમાંથી છેકજ સડાઈને તેમને કોઈ બનાવી દેત; આમ આપણે અનેક હોકાને સેવાભાવી બનાવવામાં જરૂરના છીએ

વળી ધંધાદારીઓ, વેપારીઓ શરદો અને યેન્ડાવાળાઓ એ ભૂલી ન જાય કે આપણે લીધે એમને એમનો ધંધો ખિલવવાની મોટામાં મોટી તક મળે છે. જો શુંડાઓ ન હોત તો તિબ્બેરીયાળાઓનો ધંધો કેમ ચાલત? તમામ જાતના વિમા ઉતારનારી કંપનીઓ કેમ કરીને ટકી શકત? યેન્ડામાં પૈસા અને તેમની તિબ્બેરીઓમાં દાગીના મૂકવા કેણુ જાત? અને તો પછી હથિયારો જતાવનારા અને વેચનારાઓ ભૂખે મરત, લાડીઓ અને બાંબુઓવાળાઓના બાર વાગી જાત, ખાનગી •

અને જાહેર ઇસ્પતાળોમાં દદોઓ વિન! કમડા ઉડત અને અદાલતોં તેમજ ન્યુરી હાઉસોમાં કમના અભાવે આટલા માણસો પોષાત નહિં.

આમ આપણા સમાજ ઉપરના આટલા બધા ઉપકાર વીસરીને ઉપકારનો જલ્દો અપકારથી વાળવા નીકળેલા સમાજની સામે તો આપણે જેટલા રોષ જતાવીએ એટલે જોઈએ છે.

છતાં ખંધુઓ ! આપણે હિંમત હારવાતું કશુંજ કારણ નથી. પુસ્તકોનાં પુસ્તકો ભરાય તેટલા કાયદા, લાખો પોલિસ,

હમને મેઈન્ટેન, સેંકડો ન્યાયાધિશો અને લાખો ધારાશાસ્ત્રીઓ હોવા છતાં આપણે ધંધો દિવસે દિવસે ખિલતોજ નથી છે તો એક નજીવો કાયદો તેમાં આપણને શું તુકશાન કરી શકે તેમ છે? હથિયારખંધીનો કાયદો હોવા છતાં આપણે એના અભાવે કદી અટકી પડ્યા નથી, તો શું કાયદાથી શું કામ ડરવું?

પણ એમ માનીને છેક બેદરકાર પણ આપણથી ન રહી શકાય? બાબર, દેવા, મીરખાં, બાબુ ચરમવાળો જે ન્યાતને શોભાવી રહ્યા છે, જેમના લીધે ચારે દિશાએ જનશૂનિ સત્તવાઈ રહી છે, એવા હુધિમાન અને હિંમતવાન આપણે પાણી આવે તે પહેલાં પાળ બાંધવા તૈયાર થવુંજ નેહ્યો. તે માટે સમસ્ત હિંદના આપણા ધંધા લાઈઓનું મજબૂત સંગઠન બનાવવા ઉપરાંત ‘આંતર રાષ્ટ્રીય શુંડા સૂંઘ’ સ્થાપવાની પણ હિક્મતસ શરૂ કરવી નેહ્યો.

પસાર થયેલા ઠરાવો

અ પરિષદમાં તે પછી નીચેના ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા:

[૧] શુંડાએને નામે કરવામાં આવેલા કાયદા માટે આ પરિષદ લખંકર રાખ જાહેર કરે છે; અને સામાન્ય રીતે સરકારે તેમજ ખાસ કરીને જનતાએ આ જગ-મશહુર જાતિના અનેક સદગુણ વીસરી તેમની જે લીધણુ બદનામી કરી છે, તે માટે વિરોધ જાહેર કરવા સમસ્ત દેશનાં શુંડાએને લક્ષમણુ કરે છે;

[૨] શુંડાએની સાથે લેખકો, વક્તાઓ અને નેતાઓ જેની જાતિને ભેળવીને, કાયદા કરનારાઓએ આ બહાદૂર, શુરી, કહેવા કરતાં કરી બતાવવામાં માનનારી કોમનું

લખંકર અપમાન ક્યું છે, તેથી પહેલી તકે તેમને એ કોમથી છુટા પાડી, અમારું માન સત્તવવાની આગ્રહ ભરી લક્ષમણુ લાગતા વળગતાએને કરે છે;

[૩] શુંડા જાતિએના હિતની ઉપર ચારે બાજુઓથી આક્રમણુ શરૂ થયાં છે, તે જોતા દેશીય તેમજ આંતર રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ કાઠી કામી હકકાતું રક્ષણુ કરવા આ પરિષદ હિંદના પ્રતિ પ્રાંતના, તેમજ જગતભરના શુંડાએને આગ્રહ ભરી લક્ષમણુ કરે છે;

[૪] શુંડા જાતિ હિતરક્ષણુ સંઘ તરફથી નવા કાયદાને સફાઈભરી રીતે તોડી, તેની સામે કુશળતાથી કેમ ટકી શકાય તેવી લાજના કાયદામાંથી જટકાપારીઓ શોધી કાઢવા માટે કોમેલ ધારાશાસ્ત્રીઓની સલાહ, સચના અને મદદ લઈ, તેને લગતી ઘટતી યોજના તૈયાર કરવા એક સમિતિ નિમવામાં આવે છે:

અ આ સમિતિમાં પૈસા લઈને ખૂન અને મારામારી કરનારા, પરાંઓમાં રાત્રે ધાડો પાડનારા, મુખાઈમાં દિવસે અને રાત્રે ઘર ફાડનારા, ખીસાકાતર, ખોટા સિક્કા પાડનારા અને બનાવટી દસ્તાવેજો લખનારા, તેમજ તેમને મદદ કરનારા સમાજમાં પોતાનું ઉચ્ચ સ્થાન ટકાવી રાખીને અંદરખાનેથી શુંડાગિરી ચલાવનારા વગેરેના સમ પ્રમાણુમાં પ્રતિનિધિઓ લેવા.

[૫] બહારવટીઓ, રસ્તાઓમાં લુટકાટ કરનારા, મનુષ્ય હરણુનો ધંધો કરનારા, તેમજ જૂદે જૂદે સ્વરૂપે ફરી ફગવિદ્યા જેની પ્રાચીન વિદ્યાનો ઉધાર કરી રહેલા વર્ગના વિશાળ હિતના રક્ષણુ માટે એક આંતર પ્રાંતીય શુંડા હિંત સંસ્થાક મંડળ સ્થાપવાની તજવીજ કરવા આ પરિષદ

• પોતાના પ્રત્યેક ધંધાદારી ભાઈને લક્ષ્યામણ કરે છે.

[૬] પરિષદનું કામ સફળ ઉતારવા માટે, તેમજ તેજ રીતે અહિં થયેલા દરાવોનો સફળતા પૂર્વક અમલ થાય તેવી સ્થિતિ ઉભી કરવા માટે સમસ્ત હિંદના ગુંડા જાતિના લોકોએ એક દિવસ ખાસ પ્રભુનો

પાંડ માનવા 'પ્રાર્થના દિન' તરીકે ઉજવવો એવો શુધ્ધ હૃદયથી આ પરિષદ દરાવ કરે છે.

છેલ્લા દરાવ સંપૂર્ણ ગંભીરતા પૂર્વક ઉભા થઈને, પ્રસાર કર્યા પછી, પરિષદનું કામ પૂરું થયાનું જાહેર થયું, અને તે પછી એ મહાન કામના આદર્શ પુરૂષો પરાં અને શહેરમાં પોતાની ચાલવુંજાનો પ્રસાર કરવા નીકળી પડ્યા.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં

- ૩૦૦ બાલકોનાં માસિક નીકળે છે
- ૭૦૦ ખેડૂતોનાં માસિક નીકળે છે
- ૨,૫૦૦ દૈનિક્યત્રે પ્રસિદ્ધ થાય છે
- ૧૫,૦૦૦ વરસ દિવસે નવાં પુસ્તકો છપાય છે
- ૪૦,૦૦૦,૦૦૦ વર્તમાનપત્રો નિત્ય છપાય છે
- ૨૦,૦૦૦,૦૦૦ તમામ જાતનાં સામયિકો પ્રસિદ્ધ થાય છે
- ૧,૧૦૦,૦૦૦ ટન કાગળ દર વર્ષે પુસ્તકોમાં જ વપરાય છે
- ૧,૫૦૦,૦૦૦ ટન કાગળ વર્તમાનપત્રો માટે વપરાય છે
- ૫૫,૦૦૦,૦૦૦ ક્ષાપ્તાહિકો દર અઠવાડિયે છપાય છે
- ૯૫,૦૦૦,૦૦૦ માસિકો દર મહિને છપાય છે

ન વ યુ વ ક

ના

નોંધ થોયી

—:૦:—

અધિકાર : ન વ યુ વ ક

મૂર્તિપૂજન માત્ર પ્રભુપંથે પગલાનો પ્રથમ પ્રયાસ કરવાની આગળગાડી કે માર્ગદર્શક નકશો હોય, તો હિંદુઓમાં આગતી મૂર્તિપૂજનને ભેદનાં એમજ કહેવું પડે છે કે, આ દેશનાં હિંદુઓ આધ્યાત્મિકતા અને તત્ત્વજ્ઞાનની શુદ્ધ વાતો કરતા હોવા છતાં, અહિંના કરોડો હિંદુઓ હનનરો વર્ણથી આગળગાડીએ આવ્યાં કરે છે, અથવા તો પ્રભુના પંથના નકશા જ ભયાં કરે છે. પ્રજા નામની કળનાં અવાસ્તવિક છે એ પુરવાર કરવા શું આટલું જ પુરતું નથી ?

સામ્યવાદથી ડરો ડરો ! એવી છુઓ મારનાગ્યો મૂડીવાદથી નાસો નાસો ! એ ચોકાર કેમ કરતા નથી ? સામ્યવાદ ને પશ્ચિમમાંથી આવ્યો છે તો વર્તમાન મૂડીવાદ પણ ત્યાંથી જ આવ્યો છે. યંત્રોના આરંભે મનુષ્ય હાથકામ કરતો મૂડી દારખાનાનો મજુર બન્યો-હાથશાળ કે બીલું હાથકામ યંત્રોની હરિદ્ધમાં ટકી ન શક્યું તેથી, શ્રીમંતોએ એક તરફથી કામદા કરીને ખેડૂતોની જમીન પચારી તેમને કરજિયાત મજુર બનાવ્યા, બીજી તરફથી તેમનાં નાનાં બાળકો અને

સ્ત્રીઓને કલાકોના કલાકો સુધી દારખાનાનાં યંત્રોનાં ગુલામ બનાવી દેવામાં આવ્યાં. ભૂખે મરતા મજુરોએ ક્રાન્તિનો માર્ગ ન દૂર કે, કેવળ પેદને માટે રાજકીય લડતની દૃષ્ટિએ નહિ-સીધો, તો સરકારી લશ્કરની મદદથી તેમને છુંદી મારવામાં આવ્યાં; તેમાંથી જ કામદાર સંઘો, સમાજવાદ, સમાનવાદ, સમાદીવાદ અને સામ્યવાદ જન્મ્યાં; દારખાનાંવાદથી પડતી આપત્તિઓના નિવારણ માટે. એ દારખાનાં કાયમ રાખ્યાં છે, તેને વધુ ખિલવ્યાં છે, સુડીવાદીઓના હાથ મજબૂત કરવા છે, અને મજુરોનાં કષ્ટનિવારણના માર્ગોમાં કાયદા લાદીએ અને બંદુકોની ચોકી મૂકવી છે ! કેવું આશ્ચર્ય ? પાણીનાં જ ખાખોચીયાં મચ્છરની ઉત્પત્તિ કરનારાં છે તેને કાયમ રહેવા દઈને, તેવાં ખાખોચીયાં વધારીને મચ્છરની ઉત્પત્તિ અટકાવવા મથવા જેવું એ કામ છે, બે કોઈ મ્યુનિસિપાલિટી ખાખોચીયાં રહેવા દઈ મચ્છરના નાશની વાત કરે, તો તેને હસી કાઢવા પડેલાં તૈયાર થનારા શ્રીમંતો અને સત્તાવાળાઓને કોણ સમજાવે કે તમારી કામદારોની વ્યવસ્થિત વિરૂદ્ધની બધી છુમાછુમ એરી જ છે.

મૂડીવાદી એટલે જેની પાસે તેના વાળખી ખર્ચ કરતાં વધારે નાણું બચતું હોય તે. નિર્ધન એટલે જેને વાળખી ખર્ચ માટે જોઈએ તે કરતાં ઓછી પ્રાપ્તિ થતી હોય તે. મૂડીવાદીની કાથળી, નિર્ધનના હાથ. એના સહકારથી ઉદ્યોગવાદ જન્મે. એમ છતાં પેલા ઉદ્યોગવાદથી એકલો કાથળીવાળો જ ન છરવી શકાય તેટલા ધનનો સ્વામી બનતો જાય, અને હાથવાળાને પેટ પુરતું અન્ન, શરીર ઢાંકવા પુરતાં વસ્ત્ર અને રહેવા માટે હવા અજવાળાવાળું મકાન પણ ન મળે એવું કારણ? બન્ને ઉદ્યોગવાદના પ્રાણ. એક સીમેન્ટ તો બીજો પત્થર. બન્નેના જોડાણથી ઉદ્યોગવાદની ધમારત ચણાય. ત્યારે પરિણામમાં આટલો ફેર કેમ? હાથવાળાનાં ઘૈરાં છોકરોને પણ ખારે મહિના સખત મજુરી કરવી પડે, અને કાથળીવાળાનાં ઘૈરાં છોકરાં ખેડાં ખેડાં લહેરો ઉડાવે; એમ થવાનું કારણ, સામ્યવાદની સમૈ છુમો પાડનારાઓ કેમ અટકાવતા નહિ હેય? સામ્યવાદનો જન્મ પેલા ઉંઘા ઉદ્યોગવાદને કે કાથળીવાળાઓએ હાથવાળાઓની સાથે કરેલા વિશ્વાસઘાતને જ આભારી છે એટલી સહેલી વાત એમનાથી નહિ, સમજાતી હોય?

* * *

એતી કરીને અનાજ પકવે ખેડત. મજુરી કરીને કાપડ વણે મજુર. છતાં ખેડતનાં કુટુંબને માટે સ્વાસ્થ્ય સચ્ચ વાય તેવા ખેતરકતો અભાવ, અને મજુરનાં કુટુંબને અંગ હંકાય તેવાં ઝડપુ ઝડપુને અતુકૂળ વસ્ત્રોનો અભાવ!—આટલી અસમાનતા સમાજમાં વ્યાપે ત્યાં સુધી, સામ્યવાદથી ગહરાઈને સમાજની શાંતિ તેમજ સુવ્યવસ્થાને નામે છુમો મારનારા ક્યાં ગય

હશે? શું ખેડતને ભોગે જમીનદાર કહે કહે અને મજુરને ભોગે મૂડીવાદી ઉપરા ઉપરી મોટરો ખરીદતો જાય, એવું નામ તેમના હિસાબે સમાજની શાંતિ અને સુવ્યવસ્થા હશે? તેઓ ગમે તે માનતા હોય દુનિયાના મનુષ્યોનો ધણો ધણો મોઢો ભાગ તેમ માનતો નથી. તેને મનાવવો તે બોલી નાખવા જેટલું સહેલું નથી; કેમકે સદુસિદ્ધાંતોમાં રોટલીનો સિદ્ધાંત વધુ મોઢો છે. તેને માટે દાખલા દર્શાવોની કે આંકડા અને હકિકતોના આધારની જરૂર પડતી નથી.

* * *

ગાંધી કહે હું 'સ્વાતંત્ર્ય વિકાસ' ને લગતો. એક વદ્ધાન અંગ્રેજોનો લખેલા નિબંધ વાંચતો હતો, જેની બળવાની વાત લખતાં તે લેખકે કહે છે: “બળવાખોરોએ ઉમરાવોના ખાસ હકકો ઉઘસાવી નાખ્યા, શુભામવાદ નાણુંદ કર્યો. એ બળવો મધ્યમ વર્ગના માણસોએ જ કર્યો હતો, છતાં તેથી ખેડતોને જ ખૂબ લાભ થયો હતો. વખતોવખત ગરીબ મજુરોએ જે કાન્તિ કરેલી દેખાય છે, તેની પાછળ કંઈ ચળદારી લક્ષ્ય નહોતું; પરંતુ તેઓ ભૂમિ મરતા હતા, તેથી જ તેમણે એ માર્ગ લીધો હતો. તે વખતે પણ જમીનદારની જમીનો ખેડતોએ અંદર અંદર વહેંચી લીધી હતી. પરંતુ બળવાથી જે સહુ કરતાં વિશેષ લાભ થયો, તે તે પ્રબળ તમામ વર્ગો વચ્ચે સમાનતાની ભાવનાના પ્રસારનો. કાન્તિ પછી કાન્તે સમસ્ત વિશ્વને સામાજિક સમાનતા અને ખાસ વર્ગોના હકકોની અવગણના કરતાં શીખવ્યું છે. તેણે સંસ્કારિકતાના માર્ગે તેમજ લશ્કરી બળથી એ ભાવનાનો પોતોની સરહદની પેલે પાર પણ પ્રચાર કર્યો. તેમ

સૈનિકા વિન્યે ઉપર વિન્ય મેળવતા ગયા, અને પ્રેરણા પામેલા મનુષ્યોની માફક તેઓ ન્યાં ગયા ત્યાં પોતાનાં નવાં સરો અને નવા મંત્રો લેતા ગયા. તેઓ માત્ર પોતે નવેસરથી મેળવેલી જમીનના દુકાઓ માટે જ ઝૂઝતા નહોતા, કે પોતાના સંપત્તિ માલિકોની શુદ્ધામીની અસલ સાંકડો તોડી તેઓ સ્વતંત્ર થયા તે માટે પણ ઝૂઝતા નહોતા, તેઓ ઝૂઝતા હતા સમાનતાના આદર્શ માટે અને સામાન્ય માનવતાના અધિકાર માટે. રાજાઓ અને અમીરો તેમને જુની પુરાણી ધરેડમાં પાછા ખેંચી જ્યાં તનતોડ પ્રયત્ન કરતા હતા, પરંતુ તેમની ઇચ્છાઓને વશ વર્તવા કરતાં, ગમે તેવાં કષ્ટ આવી પડે તે સહન કરવા તેઓ દૃઢનિશ્ચયી બન્યા હતા.”

* * *

એ જ પ્રસંગને વર્તમાનની સાથે સર-વતાં પોલા લેખકના જ દેશવાસીઓ શા માટે ડરે છે? ને ફ્રેન્ચોના બળવાને અત્યારનો એકઠે એક અંગ્રેજ વખાણે છે, એ બળવાથી મનુષ્ય જાતિનો મોટો ભાગ થોડાક જાગીરદારો, રાજાઓ અને અમીર ઉમરાવોના હાથે કચડાતો બચી ગયા તેમ તે માને છે. ફ્રેન્ચ વિપ્લવથી ગોરા જગતમાં

સમાનતા, સ્વતંત્રતા અને બંધુભાવનાનાં ચૂરો વ્યાપક બન્યાં તેથી યુરોપીય સ્વાતંત્રતાના વિકાસમાં જ શું પણ અમેરિકા સુધી તે ચેતનની ચીનગારીઓએ અસર કરી એમ કહીને તેની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે; જમીનદારોની જમીન ખેડોતોએ વહેંચી લીધી તે કામને ખોટું માનવામાં આવતું નથી; તો પછી રશિયન ક્રાન્તિ પછી વ્યાપક બનવા મથતા સામ્યવાદી વિચારોથી મૂડીવાદીઓએ અને શાહીવાદીઓએ શા માટે આટલા ભયભીત બનવું જોઈએ?—શું રંગીન પ્રજાઓમાં એ વિચારનો પ્રચાર થવાથી ગોરા પ્રજાઓને નુકશાન થશે એ ભય છે?—તેમ પણ નથી. કેમકે સામ્યવાદી વિચારોનું જ-સ્થાન રશિયા ગૌરવણું છે. એટલિટનના જે લોકો એ વિચારોને અપનાવે છે તે પણ ગૌરવણું છે, એટલે આમાં એકલા કાળા ગોરાનો ભેદ નથી. ત્યારે વ્યાપાર અને ઉદ્યોગ દેશની રાખવા, તેનો મોટો નફો ધોડાઓને પચે ને ઘણા ભૂખે મરે, તેવી અકુદરતી આર્થિક રચનાને ચલાવે રાખવા માટે સામ્રાજ્યનો કાબુ જમાવી રાખવા માટે આટલી કાળજી રાખવામાં આવે છે?

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળને તે વાંચવા લગામણ કેમ કરતા નથી?

નિરંકુશ પ્રકૃતિ

(૧)

“પ્રકૃતિનો સહજ સ્વૈર સંચાર !

આમ્ર-મંજરી નવવિકાસમાં,
કુસુમ-કલિના મધુર દાસમાં;
પ્રિય પરાગમાં, મૃદુ સુવાસમાં,
મધુર રાગમાં, રંગ રાસમાં;
રહે સદા રણુકાર,

“પ્રકૃતિનો સહજ સ્વૈર સંચાર !”

(૨)

કુસુમાકરકૃત કુસુમ-કુંજમાં,
પલ્લવ પુષ્પ પ્રપૂણ્ય પુંજમાં;
ધન-નિનાદમાં, સરસ વાદમાં,
પ્રિયોન્માદમાં, ભ્રમર શુંજમાં;
વિવિધ રૂપ લયધાર,

“પ્રકૃતિનો સહજ સ્વૈર સંચાર !”

(૩)

વિરહ જનિત સંતાપ કથામાં,
ધોર ચંત્રણાપૂર્ણ પ્રથામાં;
હૃદયાનલમાં, પિકલ નયનમાં,
છલ-છલ જલમાં, વિષમચ્ચથામાં;
પ્રગટિત વિવિધ પ્રકાર,

“પ્રકૃતિનો સહજ સ્વૈર સંચાર !”

(૪)

નદ પ્રવાહમાં, મિલન આહમાં,
નયોત્સાહમાં, દલ્લ દાહમાં;
દેયાસૂતી વિરહ-વિદગ્ધા,
વિધવાની રે ! ઉચ્છ્વ આહમાં;
સરજ વિષમ વિકાર,

“પ્રકૃતિનો સહજ સ્વૈર સંચાર !”

(૫)

ઉછળિત યૌવન-સર તરંગમાં,
પ્રથમ સમાગમ ઉર ઉમંગમાં;
સુહૃદ સંગમાં, પ્રેયસી અંગમાં,
રુપ રંગના કંઈક દંગમાં;
કરે નિત્ય વિસ્તાર,

“પ્રકૃતિનો સહજ સ્વૈર સંચાર !”

(૬)
અરુણોદયમાં પૂણ્ય ધન્દુમાં,
રસ સાદિત્યે, સ્વાતિ ધિન્દુમાં;
મધ્યાનિકમાં, શીત-સલિલમાં,
ત્રિયમ્બક-તિલમાં, શાંત સિંધુમાં;
વહે જની રસધાર,

“પ્રકૃતિનો સદગ્ધ સ્વૈર સંચાર!”

(૭)
શીતળ મન્દ સુગન્ધ પવનમાં,
કમનીય નમ્ર કુસુમ કાનના માં;
સ્થામ સધન ધનમાં, ગર્જનમાં,
વિસ્તૃત તીક નિરઘ્ર ગગનમાં;
મનદર છળ ધરનાર,

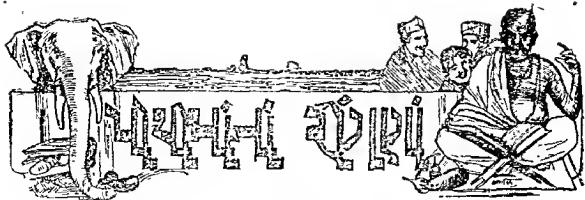
“પ્રકૃતિનો સદગ્ધ સ્વૈર સંચાર!”

(૮)
ગોહન મન્ત્ર મનુજની મતિનો,
મુક્તિ-માર્ગ વિપદમાં ધતિનો;
અગમ અત્રે અત્રેય સ્વગતિનો,
રૂપ સગ્નતા નિષ્પિત પ્રકૃતિનો;
ત્રિભુવન જ્ય જ્યકાર,

“પ્રકૃતિનો સદગ્ધ સ્વૈર સંચાર!”

પરિમલ પળકુંડી { ‘પરિમલ’
(માહુ’ગા)

: શ્રેષ્ઠ :

શ્રી. કિશોર

શ્રીયુત રમાકાંત પંડિતના ઘરમાં ગદ્ય કાલ રાતનો અથડા જામ્યો છે. ઘરમાં માત્ર પતિ-પત્નિ બેઠા જામ્યાં, પણ આખી રાત ટકટક એવી ચાલી કે અમારા આખા યે કુટુંબને તે રાતનું જાગરણ થયું.

સવારે નળ ઉપર પંડિતજી મળ્યા ત્યારે મેં પૂછ્યું. “પંડિતજી, રાતે શાનો અથડા જામ્યો હતો? અમને તો આખી રાત ઉંઘ ન આવી.”

કવિઓ જેને ‘આહુ’ સ્મિત’ કહે છે એને પહોળા મૂંઝાટ ઉપર વેરી નાખતાં પંડિતજીએ કહ્યું: ‘અથડા શાનો? એતો સ્નેહાળ દંપતીનો પ્રેમકલહ હતો. જ પણ જે તમે અથડાના અર્થમાં એનો સમાવેશ કરવા સ્વેચ્છાએ તત્પર થવાના અભિપ્રાયવાળા હો, તો તમારા જ એ શબ્દનો ઉપયોગ કરીને હું કહીશ કે, પેલા લોચન મનના અથડા જેવા અમારો એ અથડા હતો જે અથડા કવિના કવનમાં ચિરંજીવ બનવાને સમર્થ થયો છે.’

પંડિતજીને હંમેશાં પારસી બંધુઓ જેને ‘જડખાંતોડ’ શબ્દો કહે છે; તેમ શબ્દ ભડાળનો અનર્થ કરી, પ્રમાણ કરતાં વધારે લાંબું લાંબું વિવેચન કરી સાંભળનારાઓને કંરાજો આપવાની ટેવ હતી. એથી વિદ્વાતનું

પ્રદર્શન કર્યાનો સત્તાપ મેળવી તે મલકાતા, પરંતુ અમારી ચાલીવાળા બને ત્યાં સુધી એમની સાથે વાત કરવાનો પ્રસંગ જ ઉભો થવા દેતા નહિ. એનો અર્થ પંડિતજીના પારિભાષિક શબ્દોમાં આમ થતો: “ચાલીવાળાઓનો મૂખ્ય સમુદ્ધ જાડયત્વના ચેપી દર્દમાં સપડાયેલો, અરસિક અને બેકદર છે. એવાઓ સમક્ષ મૌન એજ સર્વથા ઉચિત છે.”

મેં પણ પંડિતજી સાથે વધારે જીભા બેળી કરવાની તક ન સાધી. છતાં જતાં જતાં મારાથી કહેવાઈ ગયું: “પંડિતજી તમારો મારીને મોઢું રાતું રાખો છો કે?”

પાછળથી સ્ત્રી વર્ગે એમના અથડાનું મળ શોધી કાઢ્યું તે જાણ્યા પછી રાત્રે એ ‘સ્નેહાળ દંપતી’ના ‘પ્રેમ કલહ’ના જે થોડા ધણા શબ્દોના પડ્યા અમારે કાને અથડાયલા તે ઉપરથી હું તમામ વાત પામી ગયો હતો.

(૨)

એ વાત આમ હતી:

પંડિતજી જાતે તો પોતાને રૂઢી રક્ષક મનાવતા, પરંતુ ચાર લાયક માણસોમાં બેસાડાય તો સુધારાના ધવલગીરિએ ચડી જતાં એમને વાર લાગતી નહિ, કે સનાતની

જાહેર સભામાં ગયેલાં પંડિતાણી [૪૬: ૯૦૧]

મિત્રને ઘેર જામવા ગયા હોય ત્યાં જ્ઞાન
ક્યાં વિના પાટલે ગિરાજવાની જોખ્ખી ના
પાડી દેતા, પણ નવાયુગના પટથી રંગાય-
લાઓની સાથે પાલવે ગયા હોય તો સંધ્યા-
કાળ પછી પાછા ફરતાં, આહુ' અવગુ'
જોઈ મોનજની કે મહેરવાન ધરાનીની
દુશનમાં ધુસી જતાં એમને ઘણી જ જોડી
વાર લાગતી !

જીવાન મિત્રોમાં લેખેશાં તે નારીજનની
હિમયત કરતાં ઉચ્ચ સ્વરે મનુમહારાજની
આજ્ઞા કંડી સંલગાવતા:

“ન્યાં સુંદરીઓનાં સન્માન થાય

ત્યાં દેવો પ્રસન્ન રહે છે;
ન્યાં એથી ઉદ્ગટું વર્તન,

ત્યાં દેવતાઈ જોધ ઉતરે છે.”
પરંતુ ઘરમાં એથી વિરુદ્ધ વર્તન એમનું
સદૈય રહેતું. મદદના પૂરેપૂરા ગવથી તે
•કહેતા:

“દેવ, બલક અને સ્ત્રી તો મારને જ ગ્રામ્ય છે.” સ્ત્રી જાતને ને લગાર છુટ આપી તો બીજે દિવસે તે વરને માથે જાણું આપવાની, માટે આપણા ડાહ્યા વરીસાએ એ વર્ગને દયાતો રાખવામાં ને અપૂર્વ કડાપણું દુનિયાના લોકોને દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે, તેને અતિશય કાળજીપૂર્વક વળગી રહેવું એમાં જ આર્થત્વને જાળવી રાખવાનો કિમિયો સમાયેલો છે.”

પંડિતભૂી-કોઈ વખત એ કથનની સામે વાદ કરતાં તો શ્રીકૃત રમકાંન રાવતાર ધારણ કરતા, એમનું ત્રીણું નેત્ર ઉઘડી પડતું અને, ખાત્યકાળમાં માણાવરમાં માખપને એજે ઉછરતાં શીખેલા સૂત્રને ગારવથી ગાઇ સંભળાવતા:

“ભુધે જનર બાજરી,

ભુધે નાર પાંચરી;

ભુધે કોણું દાંવા દે,

ભુધે છેર જાતું રે!”

છતાં એક દિવસે એમને પણ એ મલાવતનો ભંગ કરવો પડ્યો. વસ્તુતા: પંડિતજી માટે એ ધર્મ સંકટની વિષમ ધડીજ ઉભી થઇ હતી; એટલે એ ભણા જીવને દુધટ ઘટનામાં નાપક બનવું પડ્યું!

(૩)

એ ધર્મસંકટ આવું હતું:

એકલા સુખાઇ નગરીને વિષે, વાલુકેશ્વર પવતના પવિત્ર શિખરે, એક સુધારક ધનપતિ મિત્રના ભવનના રમ્ય પ્રધાનખંડને શોભવતા પંડિતજી વિરાજમાન થયા હતા. ત્યાં વાતમાંથી વાત નીકળતાં, સ્ત્રી સમાજની વર્તમાન દશા વિષે ચર્ચા નીકળી અને વિદ્વાતાનું પ્રદર્શન કરવાના ઉદ્દેશમાં પંડિતજીએ ‘પ્રાચીનકાલે ભારતવર્ષમાં’

રમણીસ્ત્રીનું પુરુષો જીવથી પણ અધિક જાતન કરતા, તેમને સવિશેષ માન આપતા, શ્રી રામચંદ્ર, શ્રી શંકર કે શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર કોઈ સ્થળે એકલા જતા નહિં, શાસ્ત્રીય વિષયોમાં પણ પ્રાચીન ભરતની સત્કારીઓ ચંચુપાત કરતી, રણાંગણમાં શુરા ક્ષત્રિયોની સાથે તે ઉભી રહેતી, અને પ્રણયક્ષેત્રમાં તો પારાવાર પારંગત બજાતી; વગેરે વિવેચન કરતાં કહ્યું: કાલિદાસ કે ભવભૂતિનું એક પણ સ્ત્રી પાત્ર નિરક્ષર કે વેવણું છે? પુરુષો પણ પત્નીના પ્રેમના કેટલા ભૂખ્યા? દુખપત અટુટો પડતાં એની કેવી દશા થાય છે, પાવતીજી વિના શંકર જેવા પણ ગાંધા ને ઘેલા બની જાય છે, અને ધનપતિ કુળેરના શાપથી એક જ વર્ષ પત્નીથી જીદા પડેલા યશની કેવી કશણ સ્થિતિ થાય છે? એ બધું શું બતાવે છે?

‘સીતા સ્નાને પુનિત જાળના-

મીઠી જામવાળા,

રામાદ્રિમાં વિચરિ વસિયો,

આશ્રમોમાં રૂપાળા.’

છતાં એવાં સુદર રથાનમાં આઠ જ માસ ગાળતાં ગાળતાં તો એ બિચારે

‘અંજે ઝાઝે કૃશ થઇ જતાં,

કપટથી શોચી શોચી,

સોના કેરું સરિ ગયું કંઠે,

દૂબળા હાથમાંથી.’

એ દશાને પામ્યો, વર્તમાન યુગમાં આટલા સ્નેહી પતિ કેટલા હશે?”

પંડિતજીની આવી પાંડિત્યપૂર્ણ વાતોથી એમનાં મિત્ર પત્નીને એમને વિષે માન થયું, અને પોતે ને મંડલનાં માનદર્મજા હતાં એવા ‘શુજર મહિલા મંડળ’માં ‘નારી પ્રતિષ્ઠા’ વિષય ઉપર એક દિવસ બ્યાખ્યાન આપવાનો તેમને અગ્ર કર્ચો.

હવે ના કેમ કરીને કહેવાય ? ધનવાન મિત્રનાં રૂપાળાં પત્ની શ્રી તરફનું નિમંત્રણ, ધનાઢ્ય અને શિક્ષિત યુગ્મસત્ત્વો સમક્ષ પોતાનો રાગ લગ્ન કરવાનો અર્થ અવસર, અને સ્ત્રીઓના વિષયમાં હજી હમણાંજ પ્રશ્ન વિરામને પામેલું એમનું સંભવણું. પ્રસંગ મલાકદિન ઉપસ્થિત થયો ! સમાગમ શેઠ અને એમનાં પત્ની સમક્ષ કેદાયના શિરચ્છેદ વખતે પણ આવી વિષમ ધડી આવીને ખડી થઈ ગઈ નહિ' હોય. સર્વ દિશાના સમય અને કાલનો તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ વિચાર કરી છેવટે પંડિતજીએ એ સુંદરતમ વનના મંડળ સમક્ષ વ્યાખ્યાન વદવાની સ્મિતભર વદને હા પડી.

પણ એમના કંઈની પરિસ્થિતિ એટલેથી જ ઓછી પૂરી થવાની હતી ? મિત્ર પત્નીએ તુરત બીજો ધડાકો કર્યો :

“એકલા આવવાનું નહ' દે, મારાં જાંદને સાથે લાવવાનાં. આપના અવા સુસં- રક્ષરી આત્માની સાથે રહેલાં મારાં જંદન તો અમારા મંડળમાં દખાંત રૂપ થઈ પડશે.”

ગરીબ બિચારા રમાકાન્ત ! શું કરે હવે ? પૂરેપૂરા ધર્મ સંકટમાં ચારે દિશાથી ઘેરાઈ ગયા હતા. હા કહ્યા વિના ઉગરવાનો આશ નહોતો. એટલે હા પાડી. અને એમના પેલા કથકાનું બીજ ત્યાં વચલું.

(૪)

એ બીજમાંથી ફળ આ રીતે થયું :

વ્યાખ્યાન આપવા ગયા તે પહેલાંનું આખું સંતાપ એમણે પંડિતજી સાથે યુદ્ધવિરામના તલમાં ગાળ્યું. અનેક પ્રકારના ઉપદેશ આપ્યા, એમાં મંડળમાં જવાથી શેઠાણીઓનો સમાગમ થાય એ દેખીતા.

લાલની લાલચ આપી, અને એ સમાગમ- માંથી ભવિષ્યમાં આર્થિક લાલ થાય જૂની પરીક્ષા લિપ્સા પંડિતજીના વસ્ત્રાભૂષણ ભૂખ્યા હૃદયમાં જન્માવી. પરિણામે પંડિતજી એમને લઈ જવામાં સફળ થયા.

પંડિતજી વખત છે એટલે તેઓ સંકેત સંકેતોય છે' એ બદના નીચે પત્નીથીનું અજ્ઞાન ઢાંકવાનો પંપિતજીએ કરેલો મિથ્યા પ્રયાસ ઉઘડી તો ગયોજ હતો; છતાં એથી એમના વિદ્વતાપૂર્ણ વ્યાખ્યાનમાં સંકેત પણ ઉણપ આવવા પામી નહોતી.

પંડિતજીની રસના એટલે વળે શરતના થોડા ! એલો વહ્નરી એટલે તોપના ગોળાની માફક દશાની થે પડવા વિના આગળને આગળ ધસીજ નવાની !

તારી પ્રતિબંધની દિમાપતમાં એમણે સ્થિતિના ચારે છેડથી અનેક અવતરણો લાવી સભા ખંડમાં ઉતાર્યાં. હિંદુસમાજમાં યુદ્ધસૂત્રોમાંથી થઈ રહેલી અવલેકનાથી વધાદ નથી આવતો, ખેગ, ધન્વજીએના અને કાલેશ સાથે છે, તે કથું અને લાવી ઉચ્ચાયું' કે, પુરૂષ સમાજના એ વધી પંડેના પાપ ભારે, આપણો આ પુનિત ભારત- વર્ષ' અધે,ગતિની ગતમાં રૂપી હતો નવલો થઈ જશે. કામચાંગી લલનાઓનો તિરસ્કાર કરનારા પુરૂષોને એમણે રાપતાન કહ્યા, એમને ગલિપ્રદાનથી નવાજનારાઓને પૃથ્વી ઉપરના રાક્ષસોનું સંયોધન આપ્યું. અને સ્ત્રીઓને વાંસે સોડીએ ચમચમાવનારાઓને એમણે જીવતાળગતા પમદૂતોની ઉપાધિ આપી ! એ વખતે તાળીઓની ગજનાથી સભાખંડ ગઈ ઉડ્યા. પણ એથીયે વધુ ગજના તો જ્યારે પંડિતજીએ સ્ત્રીઓને જીવદેવી માની પુરૂષોએ એમનું સાચું પુન્ય અર્ચન કરવું જોઈએ એવી આગ્રહભરી દિમાચન કરીને સ્વરાજ્ય ત્યાર વિના સંભ

તમે તરત ગુસ્સે થઇ જાઓ છે, અને એકદમ વહેંચાઇ જઇ 'વંદી જાણ' કહેતાં અવ્યક્તતા નથી, ત્યારે પછી એટલી બધી સ્ત્રીઓના ટોળામાં તમે એકલા જ પુરૂષ શું કામ ગયા ? અને ગયા તો પછી હસી હસીને એ બધીઓ તાળીઓ વગાડતી હતી, ત્યારે તમે શું સમજી ને હસતા હતા ?" પંડિ-તાણીનો એ મૂંઝવે વાંધો.

બીજા વાંધો એ હતો કે : "તમે કહ્યું કે સ્ત્રીઓનું તો પૂજન કરવું જોઈએ, એમનું માન સાચવવું જોઈએ, છતાં સ્ત્રીઓને જે ગાળો દે, માર મારે એ બધા નિર્દય ગણાશે છે. અને ઘેર તો ઘડી ઘડી મને ગમે તેવી હાજરી ગાળો આપો છે, લગારમાં ગુસ્સે થઇ સોડી લાત કે તમાચા કકડાવો છો; ત્યારે હવે તમને મારે શું કહેવું ?"

અને છેવટે એમણે એવો સુકાદો સંભળાવી દીધો કે : "કાલ સવારથી જ વહાણમાં પહેલવહેલું મારું પૂજન કરશે, અને ગાળ દેવાની, તિરસ્કાર કરવાની કે મારવાની કુટેવ છેડાવાની પ્રતિજ્ઞા કરશે તો ચલ પછુ ફરીશ, નહિં તો હું તો ભૂખી રહીને દેહ પાડીશ."

બિચારા પંડિતાણીની દશા વિચિત્ર થઇ પડી. છતાં એમનું પુરુષહૃદય સહેજમાં નમે તેમ નહોતું. એમણે આખી રાત પંડિતા-ણીના મનમાં એ દસ્તાવેજનો પ્રયત્ન કર્યો

કે : "એ તો બધાં 'ધોયીમાંનાં રીંગણ' હતાં. એ બધું પારકે ઘેર કહીએ ત્યાં શોભે; એનો ઉપયોગ ઘરમાં ન કરી શકાય. પણ એમની એ મહેનત વૃથા ગઇ.

પંડિતાણીની દલીલો ખૂબી એટલો એમણે મોટથી ફૂલો મૂકી દિલનો ઉલ્લેખાલી કરવાનો સ્ત્રીઓના નૈસર્ગિક લક્ષ્ણો આશરે શોધ્યો !

અને પત્નીની આંખમાં પાણી જોઇ કાણુ નથી પીગળ્યું ? લલલકા મહાદેવ પછુ પાંચતીણની આંખમાંથી અવતરતાં મૌકિતકા નિહાળી, પીગળી જતા તો પછી શીયુત રમકાંત પંડિતનો શો આશરો ?

છેક પૂર્વ દિશામાં ઉપાદેવીએ ડાકાઉં ક્યું, તે વખતે એમણે પંડિતાણીની વિખરાઇ ગયેલી લટોવાળા માથાપર આશીર્વાદ આપતા હોય તેમ લાય મૂકી, બીજા હાથે હડપચી પકડી એમના અશ્રુરૂપી તુષાર બિંદુથી ઇંટાયલા મુખરૂપી કમળ ઉપર મીઠું સુખન કરીને કહ્યું : "જો લાઇ, તારું કહેવું કબૂલ કબૂલ કબૂલ. સાડીસાતસેં વખત કબૂલ ખરસ ?"

ત્યારે પંડિતાણીજી ખડખડાટ હસી પડ્યાં. એમના જે છેલ્લા શબ્દો મારે કાને અથડાયા તે આ હતા :

"હવે કેમ ઠેકાણે આવ્યા ?"

નવયુગ

આપના ગામની લાયચેરીમાં આવે છે ? ન આવતું હોય તો શા માટે તેને મંગાવવાની તજવીજ કરતા નથી ?

બ્રિટિશ માલ અને પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર શા માટે કરવો જોઈએ ?

: સંપાદક :

શ્રી માણેકલાલ એચ. વઘીલ.

એમ.એ., એલ.એલ્. બી., એફ. એસ. એસ.

શ્રી. માણેકલાલ એચ. વઘીલ

ઇંગ્લાંડની સરકારના એક વખતના
સ્વદેશખાતાના પ્રધાન સર વીલીઅમ
પેયસન હીકસ કહે છે કે; “આપણે હિંદી-
ઓના લાલ માટે હિંદુસ્તાન છોડ્યું નથી.
હું જાણું છું કે પાદરીઓની સલામતી
એમ કહેવાય છે કે હિંદીઓનું ધોરણ ઉચ્ચ
બનાવવા આપણે હિંદ છોડ્યું છે. આ
તફત ઠેંગ છે. ગ્રેટબ્રિટનનો માલ
અપાવવા માટે આપણે હિંદ પર

વિજય મેળવ્યો છે. આપણે શસ્ત્રબળે
હિંદ છોડ્યું છે અને શસ્ત્રબળથી તેનો
કબ્જો જાળવી રાખવો જોઈએ. હિંદીઓના
લાલ માટે આપણે હિંદ પર અમલ ચલા-
વીએ છીએ એમ કહેનારો દાલિદ હું નથી.
સામાન્ય રીતે બ્રિટિશ માલ, અન
ખાસ, કરીને, લેકેશાયરનું સુતરાઉ
કાપડ અપાવવાનું હિંદ સારામાં
સારું ક્ષેત્ર છે, એમ ગણીનેજ આપણે
તેના પર કાલ્પ કરીએ છીએ.

આ રીતે જોતાં સામ્રાજ્યની વ્યાખ્યા
આમ કરી શકાય : સામ્રાજ્ય એટલે ખેડતોનું
યુક્ત, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોની પાયમાલી..
સામ્રાજ્ય એટલે જગત, હુંડિયામણ, અને
રેલ્વેના અન્યાયી દરો મારફત આકતો.
અગ્રામાણિક વેપાર. સામ્રાજ્ય એટલે પરદેશી
લશ્કરી અને મુક્તી અમલદારોની બનેલી
ખર્ચાજ નોકરશાહી,

અને એ જોતાં બ્રિટનનો સામ્રાજ્ય
ચલાવવાનો હેતુ નષ્ટ કરવા બ્રિટિશ માલનો
બહિષ્કાર કરવોજ જોઈએ. સ્વરાજ્ય મળે
ત્યાં સુધી, તમારી આવક હોય તે પ્રમાણે,
ખાદી, દેશી મીલનું કાપડ અથવા તો
બ્રિટિશ નહિં એવું બીજું કાપડ ખરીદો ને
કાપડની કિંમત વધી ન જાય તે માટે
કાપડની વપરાશમાં બને તેટલી કચકચર કરો.
કેટલાક વેપારીઓ કાપડ ક્યાંથી આવ્યું

છે તે આખતમાં તમને છેતરશે અને તમારી પાસે ભાવ પણ વધારે લેશે. અને તેથી તમે જે આર્થિક પરિણામ આપવાની ઇચ્છા રાખો તે ઝટ આવશે પણ નહિ. છતાં એ બધા સામે ટકર ઝીલવી જોઈએ.

જનતાની નિરક્ષરતા ટાળો.

પરદેશમાંથી આવતા કાપડનો બહિષ્કાર ફતેહમંદ થાય તો, રાજ્યની આવકમાં ઘટાડો થશે અને થોડા વધુ માણસોને કામ મળશે. પણ પરદેશી રાજ્યકર્તાઓ, ખાસ અને મીઠા જેવી રોજની વપરાશની ચીજ પર પણ આડકતરી રીતે કર નાંખી ગરીબો

પાસેથી સુદાં વધુ પસા મેળવશે. આમ છતાં સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે, ક્વિટન સામે બહિષ્કારનો લુસ્સો લોકોમાં વધારે ને વધારે ફેલાતો જશે. દેશમાં સ્વરાજ્યની સ્થાપના થાય અને દેશના ઉઘોગોને રક્ષણ આપવા પરદેશી માલ પર જગાત નાંખવામાં આવે ત્યારેજ લાભદાયક આર્થિક પરિણામો આપણે જોઈ શકીશું પણ તે દરમિયાન, ખેડૂતો સાથે સંબંધ બાંધવા માટે વિદ્યાર્થી સ્વયં સેવકોની મારફત, વૃક્ષતાને થોડાજ માસમાં ક્યું તેમ, જનતાની નિરક્ષરતા ટાળવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

પરદેશી કાપડ બહિષ્કારના સંબંધમાં નીચેના આંકડા ઉપયોગી થઈ પડશે:

૧. હિંદી કાપડના પ્રમાણમાં પરદેશથી આયાત થતા કાપડમાં થતો જતો ઘટાડો.

(કરોડ વારમાં.)

૩૧ મી માએ પુરૂ થતું વરસ.	૧૮૯૭	૧૯૦૬	૧૯૦૯	૧૯૧૨	૧૯૧૪	૧૯૨૦	૧૯૨૧	૧૯૨૨	૧૯૨૩	૧૯૨૭	૧૯૨૮
પરદેશી કાપડ.	૨૦૦	૨૪૬	૨૦૦	૨૪૩	૩૨૦	૧૦૮	૧૫૨	૧૦૬	૧૫૬	૧૦૮	૧૬૭
હિંદી મીઠા નું કાપડ.	૩૫	૭૦	૮૨	૧૧૩	૧૧૬	૧૬૪	૧૫૮	૧૭૩	૧૭૨	૨૨૫	૨૩૫
હાથ સાળાનું દેશી કાપડ.	૭૮	૧૦૮	૧૧૨	૧૦૪	૨૦૭	૫૬	૧૧૪	૧૧૯	૧૩૪	૧૩૧	૧૩૬

૨. સુતરાઉ કાપડનાં સાધનો અને વપરાશ.

(૧૯૨૭-૨૮.)

	કાપડ (કરોડ વારમાં.)	સુતર (કરોડ રંત્રમાં.)
પરદેશથી આયાત થયેલું	૧૯૭	૫
દેશી હાથ સાળા	૧૩૬ (લગભગ)	૩૪ (ધણું ખરું હિંદુ)
હાથે કાંતેલી ખાંદી	૧	૩
હિંદી મીઠામાં અનેકું	૨૩૫	૮૧
	(આ લગભગ ૪૮ કરોડ રંત્ર સુતર જેટલું થાય છે.)	
હિંદમાં કુલે વપરાતું	૫૫૩	૮૨

સ્વીટઝરલેંડથી ઘડિયાળો

ને તદ્દન નવો અને નામાંકિત મેકરનો સ્ટોક આવી પહોંચ્યો છે.

એ સ્ટોકમાંથી તમે જે કોઈ ઘડિયાળ ખરીદશો તે જો સંભાળથી રાખશે તો વર્ષા સુધી નીચમીત દરમિયાન આપીને ચાલ્યા કરશે. આવી નમુનેદાર અને નવીન દેશનેચલ ડીઝાઇનની મનપસંદ ઘડિયાળ ખરીદવેથી તમારા ખર્ચેલા પૈસા વસુલ થશે.

રીસ્ટ વોચીઝ ખરીદો.

નીકલ-ચાંદી તથા રોડક ગોલ્ડમાં તથા સોનાનાં ૧૫ બુવેલ.

નીકલ	૧૦૧" ૩મી લીવર	નં. ૧ ૩. ૧૯
ચાંદી	૧૦૧" " "	નં. ૧ ૩. ૨૩
રોડક ગોલ્ડ	૧૦૧" " "	નં. ૧ ૩. ૨૫
નીકલ	૧૨" એન્થ્રેસ ડબલ કુમ	નં. ૧ ૩. ૨૦
ચાંદી	૧૨" " " "	નં. ૧ ૩. ૨૪
રોડક ગોલ્ડ	૧૨" " " "	નં. ૧ ૩. ૨૬
રોડક ગોલ્ડ	૧૦૧" એમ્પાયર શેપ પેરમાઉન્ટ	નં. ૧ ૩. ૩૦
"	૧૦૧" મીરજ શેપ પ્રાનીડન્ટ	નં. ૧ ૩. ૨૦
"	૧૦૧" મોરસ ઓક્ટોગન	નં. ૧ ૩. ૨૧
સોનાનાં ૯ કે. ૧૦૧"	મીરજ શેપ ક્રીશના	નં. ૧ ૩. ૨૫
સોનાનાં ૧૪ કે. ૧૦૧"	" " "	નં. ૧ ૩. ૨૮
સોનાનાં ૧૮ કે. ૧૦૧"	" " "	નં. ૧ ૩. ૩૧
સોનાનાં ૯ કે. ૧૦૧"	એમ્પાયર શેપ	નં. ૧ ૩. ૩૫
સોનાનાં ૯ કે. ૧૦૧"	હોનેલુપ કટ ગ્લાસ	નં. ૧ ૩. ૪૨
સોનાનાં ૧૪ કે. ૧૦૧"	હોનેલુપ કટ ગ્લાસ	નં. ૧ ૩. ૫૦
સોનાનાં ૧૮ કે. ૧૦૧"	હોનેલુપ કટ ગ્લાસ	નં. ૧ ૩. ૫૪
ચાંદી ૧૦૧"	" " પેરમાઉન્ટ	નં. ૧ ૩. ૨૪

ટકા ૨૦ % વળતર આપવામાં આવશે.

વેસ્ટ એન્ડ વોચ

કુ'પની જેવા
ગણીતા મેકરના
ઘડિયાળો પણ
અંભારે ત્યાંથી
ખરદ લાવે
મળશે.

રીપેરીંગ કામ
અમારા બાહોશ
કારીગરો પાસે
મળતી દેખરેખ
નીચે કરવામાં
આતે છે.

વધુ વીગત માટે અમારું સચીવ કેટલોગ મંગાવો.

સીશન વોચ કંપની,

૧૨૭, અબ્દુલ રહમાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૩.

નકામી અને નુકશાનકારક ચળવળ.

: લેખક :

શ્રી. અનીલવરન રાય

શ્રી અનિલવરણ રાયના પહેલા લેખનો જવાબ બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદે પણ આપ્યો હતો. આ લેખમાં શ્રી રાય બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદની ચર્ચાનો જરૂરપાતો જવાબ આપે છે.

સરેરાશ આવક શી ?

મા રા લેખનો જવાબ વાળતાં બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદે ખાદી વિરૂધ્ધ મેં જે લખી હતો તેણે કરી હતી તેજ મોટે ભાગે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. તેઓશ્રી એ લખી હતોનો ઇનકાર કરતા નથી કે તેને ખોટી ફાવવા પણ પ્રયત્ન કરત નથી. હવે ખાદી વિશે મેં આપેલી સાક્ષાત્ લખી હતો પર પ્રકાશ પાડવામાં અને ખાદી કામના બચાવમાં તેઓ કેટલા સફળ થયા છે તેનો ન્યાય કરવાનું હું વાંચકોનેજ સોંપું છું.

બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ, આ પ્રમાણે મારા સમ્બંધે દાકે છે; “તે કહે છે કે રેંટિયા કાંતનારને દર મહિને ઓછામાં ઓછા આઠ આના આપી શકે” પરંતુ આ સમ્બંધે મારા નથી. એ તો પેતાની અનુકૂળતા સંચવવા ખાતર તેમણે મારા મુખમાં મૂક્યા છે! રેંટિયાથી “બહુ બહુ” તો આઠ આના કરતાં વધારે આવક મળે, પણ ખરી વાત તો એ છે કે સામાન્ય રીતે એટલી બધી કમાણી થતીજ નથી. દેશની જુદી જુદી ખાદી સંસ્થાઓના અહેવાલ વાંચી મેં કંઈ જુદું કે:

“કાંતનારાઓની સરેરાશ આવક મહીને આઠ આના કરતાં પણ ઓછી છે.” હવે પાંડિતજી બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ (કહે છે કે,) “કેટલાક મહિનામાં એ કમાણી વધારે હોય છે અને કેટલાક મહિનાઓમાં તેથી ઓછી થાય છે.” પણ તેથી કંઈ સરેરાશ આવકમાં ફેરફાર થતો નથી. આપણે કાંઈ કામદારને ત્રણ મહિના મુખી પેટલરીને ખવડાવીએ તેથી તે બાકાના દિવસોમાં ભૂખે મરે તેનું સાદું વળી જતું નથી! તેથીજ આખા વરસની આવકનો હિસાબ ગણી, સરેરાશ માસિક કમાણીની ગણતરી કરવાની જરૂર છે. બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ જેવા માણસ પણ આ સાદું સત્ય જાણતા નથી એ વિચિત્ર કાગે છે.

રેંટિયા મારફત મળતી આવક

રેંટિયા મારફત મળતી આવક છેકજ મામુસી છે એવી જોડામાં પોટલી જાપ ભૂંસી નાખવા, બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદે કેટલાક વિચિત્ર આંકડા આપ્યા છે! તેઓશ્રી, કાંતનારાઓની કમાણી જ્યારે વધારેમાં વધારે હોય એવા મહિનાઓનાજ આંકડા દાકે છે. બીજી જગ્યાએ તેમણે, કાંતનારાઓની સંખ્યા પ્રમાણે નહિ પણ, રેંટિયાની સંખ્યાનું પ્રમાણ ગણી આવક આંકડા

કાંક્યા છે. એ તો નરસીની વાત છે કે ધણીવાર અખુ' કુટુંબ એક રેડિયા પર કાંતે છે અને તેથી એક રેડિયાની આવક, અને એક માણસની કમાણી, સરખી હોતી નથી. મેં મારી સરેરાશ જુદી જુદી ખાદી સંસ્થાઓના, અહેવાલ (અને એમાં બિહારમાં આવેલી અખિલ ભારત ચર્ખા સંઘની ખાણ રાજેન્દ્રપ્રસાદની શાખા પણ આવી ગય છે) ઉપરથી તારવી હતી, તેમાંથી છટકી જવાની એમને સારૂ કોઈ ખારી રહેતી નથી. આમ છતાં મારો મુદ્દો વધુ મજબૂત કરવા બધું રાજેન્દ્રપ્રસાદના કથનને આધારભૂત માની હું મારૂ વિવેચન હું આગળ ચલાવીશ.

બ.ભુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ કશું કરે છે કે કે કસાક કાંત્યા પછી એક કાંતનારને લગભગ દોઢ આનો રોજી મળે છે. આ વિચારે, રોજના છ કસાક કામ કરવા છતાં તેને મહિને ૩ રૂપિયા કરતાં પણ ઓછી કમાણી થાય છે! ખીજા એક લેખમાં બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદે જ કહ્યું છે કે : “આખો દિવસ કામ કરીને એક માણસ, રેડિયા મારફત મહિને પાંચ રૂપિયાની આવક મેળવી શકે છે.” આ દરેક જાણે સ્વીકારેલી હકીકત છે, જે ખાદીકર્તાની તુલના કરવામાં આપણે બહુજ સંભાળપૂર્વક ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. આપણે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે કાંતવાથી આટલી આવક પણ મળે છે તેનું કારણ એ છે કે ખાદીને મીલના કાપડ કરતાં બહુજ મોંઘા ભાવે વેચવામાં આવે છે. વ્યવસ્થા શક્તિ અને બીજી કુશળતાથી કાંતવાની કળામાં આપણે ગમે તે સુધારા કરીએ તો પણ મીલો ખાદી કરતાં વધારે સસ્તું અને સારું કાપડ હંમેશાં ઉત્પન્ન કરશે જ એની તો કોઈથી પણ ના પાડી શકાય તેમ નથી જ.

ખાદીની પાછળ રહેલી મનોદશા

પણ દલીલને ખાતર એમ ધારો કે (જે કે મને તો અવી ધારણા અસંભવિત લાગે છે) હોકા સારાં અને સરતાં મીલ કાપડ કરતાં ખાદી ખરીદવાનું હંમેશાં પસંદ કરે છે. આ સંગેશમાં પણ આખો વખત કાંતનારની માસિક આવક પાંચથી છ રૂપિયા જેટલી થશે. આ આવક પર કોઈ પણ માણસ યોગ્ય રીતે જીવન ગુજારે કરી શકે? આ સ્પષ્ટ સવાલ મારા વાંચકો આગળ હું મકું છું; એ તો જ્યારે અધમ ગરિબીને જીવનના ઉંચામાં ઉંચા અદર્શ તરીકે રજુ કરવામાં આવે ત્યારે જ કોઈ માણસ આવી દલીલ, ગંભીર રીતે કરી શકે. ખાદીની પાછળ આવીજ મનોદશા રહેલી છે અને મહાત્મા ગાંધીએ પોતાના વિચારો દ્વારા તે ધણીવાર દર્શાવી છે. બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદે ખાદી વિષેના એક લેખમાં જણાવ્યું છે કે જ્યારે એક માણસ એક રૂપિયાની કિંમતની ખાદી ખરીદે ત્યારે તે પોતાના દેશની કોઈ અગાણી ગરીબ ખેડેને ઓછામાં ઓછા ચાર પાંચ દિવસનો ખોરાક પુરો પાડે છે એમ તેણે યાંદ રાખવું જોઈએ. હવે જ્યારે એક રૂપિયાની ખાદી ખરે ત્યારે માત્ર ચાર આના કાંતનારને લાગે આવે છે. (આ હકીકત ખાદીના નિષ્ણાત કાર્યકર્તાઓ ધણુ સ્વીકારે છે). આમ, બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદની દ્રષ્ટિએ ચાર આના પણ એક અગાણી ગરીબ ખેડેને ઓછામાં ઓછા ચાર પાંચ દિવસનો ખોરાક પૂરો પાડવા માટે પૂરતા છે!

ગરિબી પ્રત્યેની હિંદીઓની આવી મનોદશા જ તેમનાં ધણાં અનિષ્ટો માટે જવાબદાર છે. અને ખાદીની ચળવળ આવી

પુરસદ્દની વેળા

શ્રીમંતો તહેવારના દિવસો જુગાર રમવામાં શુભાયે છે.

મધ્યમ વર્ગની છતાં શ્રીમંત શ્રીજીને પગલે ચાલનારી સ્ત્રીઓ
પોતાની જવાબદારી ભૂલી જુગારના પંથે ચાલતાં શીખે છે.

કાલેજનાં તોફાન

કુરસહની વખતનો છાત્રાલયનો દેખાવ.

ખેડી મનોસ્થાને પોણે છે એટલું જ નહિં પશુ તેને વધારે મક્કમ બનાવે છે. જાણીતા અગ્નિસાગરો એ નિર્ણય પર આગ્રહ છે કે પાતળા ચોરસ ખાનપાન પાછળ માણસે રોજના પાંચથી ૭ આનંદ ખરચવાની જરૂર છે. આ વિસ્તારે એકલા ખોરાક માટે જ માણસ દીક મહીને ઓછામાં ઓછા દશ રૂપિયા થાય. આ ઉપરાંત, રહેવાની આરોગ્યવર્ધી જગ્યા, ખૂનાં કપડાં, બિમારી વખતે સારવાર, ભવિષ્યની સામગ્રી, આગકા માટે કેળવણી, તથા એવી બીજી વસ્તુઓ પણ તર્ફન આવશ્યક છે. અને મનુષ્યન. અ.વા શિષ્ટ ધારણ પ્રમાણે રેંટિયાનાં કાચ કમથી ગરીબની સ્થિતિ સુધારવાની કદી પણ આશા રાખી શકાય તેમ છે ખરું ?

ખાદીવાદીઓની દલિલો

રેંટિયો એ માત્ર વધારાનો ઉદ્યોગ છે એ દલિલ કરવાથી કંઈ વગે તેમ નથી, અને લોક એકલા રેંટિયાપર આધાર રખે એવી અશા પણ રાખવાની નથી. જો આખો વખત રેંટિય પર કમ કરી એક માણસ મહીને પાંચ રૂપિયા મેળવે તે. એક વધારાના કાંઈ નરીકે કમ કરી તે તેમાંથી એક રૂપિયા કરતાં વધારે મેળવી શકે નહિં. અને ચોક્કસ આંકડા લઈએ તો સરેરાશ તેથી પણ ઓછી આવે છે. એક માણસની આવકમાં આવે નહીં વધારો થવાથી તેની આર્થિક સ્થિતિ કેવી રીતે સુધરી શકે ?

પશુ ખાદીના દિમાયતીઓની મુખ્ય દલિલ એ છે કે એક દિંદીની રોજની સરેરાશ આવક સાત પેસા જેટલી છે; તેથી તેમાં ૬ પાઇ અથવા તો ત્રણ પાઇને વધારો થાય એ કાંઈ નોખવા જેવી વાત નથી. બાજુ રોજીન્દ પ્રસાદે એવું બતાવવા આંકડાઓ દાંડ્યા છે કે ઘણાં કુટુંબોમાં રેંટિયાને

લીધે ૧૧ ટકા અને કેટલીક જગ્યાએ ૨૮ ટકા જેટલા પણ વધારો થયો છે. જ્યારે માણસની માસિક આવક માત્ર ત્રણ કે ચાર રૂપિયા હોય ત્યારે તેને પાંચ કે છ રૂપિયા સુધી લઈ જવી એ ખરેખર સારું છે. પણ તે શું આપણો આદર્શ હોવો જોઈએ ? શું એટલાજ માટે આપણે આલ અને ધરતી એક કરવાં જોઈએ ? જ્યાં સુધી માણસની ખરેખરી કુસ આવક મહીને પાંચ કે છ રૂપિયા જ હોય ત્યાં સુધી આવકમાં ૫૦ ટકા કે સો ટકાનો પણ વધારો થાય, તેનો અર્થ શો છે ? આપણા લોકોની બહુ જ ઓછી સરેરાશ આવક સાથે સરખાવી, રેંટિયામાંથી મળતી નહીં કપાણીના બચાવ કર્ય કરતાં આપણો હેતુ તો, લોકો માણસો તરીકે હવે તે માટે તેમની સરેરાશ આવક વધારવાનો હોવો જોઈએ, અને એથીજ, શાસ્ત્રીય પદ્ધતિસર આપણી ખેતી સુધારવાની, અને યંત્રોદ્ધાર મેટા પ્રમાણની ઉત્પત્તિ દાખલ કરવાની જરૂર ઉભી થાય છે. આપણા કંગાળ ખેડતોની માસિક આવકમાં એક રૂપિયા જેટલા વધારો કરી આપણે તેમની સ્થિતિ સુધારતા નથી પણ, તેઓની દુદ્દશા માત્ર વધુ અંગ્રાવીએ છીએ. અને તેમને મનુષ્યત્વહીનતા અને ધીમો મૃત્યુ તરફ દોરી જઈએ છીએ, એમાં શંકા નથી.

આપણા દેશના અસંખ્ય ખેડાર માણસોને રેંટિયો આશીર્વાદ સમાન છે એમ જ્યારે બાજુ રોજીન્દ પ્રસાદ કહે છે ત્યારે તેઓ તેમના વિચારો કેટલા બધા ગુચવાળા ભરેલા છે તેજ બતાવી આપે છે. તેમણે પોતેજ કહ્યું કયું છે. કે: “ખેતી સાથેના વધારાના ઉદ્યોગ તરીકેજ રેંટિયાને મુક્યામાં આવ્યો છે અને નહિં કે મુખ્ય ઉદ્યોગ તરીકે ” આમ રેંટિયાના દિમાયતીઓના કંઈવા પ્રમાણે

રે'ટિયા બેકારી ટાળવા માટે નહિ', પણ વધારાના ધંધા તરીકેજ રે'ટિયાને મુકવામાં આવ્યો છે અને નહિ કે મુખ્ય ઉદ્યોગ તરીકે." આમ રે'ટિયાના હિમાયતીઓના કહેવા પ્રમાણે બેકારી ટાળવા માટે નહિ, પણ ખેતીનો ધંધો કરતા હોય તેમને માટે સ્વયંવવામાં આવ્યો છે. જતાં એક મુખ્ય ઉદ્યોગ તરીકે અથવા તો એક વધારાના ધંધા તરીકે પણ રે'ટિયાની સાથેકના આપણને માનુસ પડતો નથી.

ખેતીમાં સુધારા કરે.

પણ ખાદી વિરૂધ્ધની મારી દક્ષિણમાં બાણ રાજેન્દ્રપ્રસાદને મેદામાં મોટી ખામી એ લાગે છે કે: "લોકોની હુકુશ થોડે અંશે પણ તાબડતોબ સુધારવા તેમાં બીજી કોઈ પણ વ્યવહાર અને સુલભ યોજના નથી." પણ રે'ટિયાથી લોકોની સ્થિતિમાં તાત્કાલિક સુધારો થતો નથી એ બતાવવાના ખુદશા હેતુથી મેં મારો લેખ લખ્યો હતો. અને હું માનું છું કે મેં મારો મુદ્દો બરાબર રજૂ કર્યો છે, અને બાબુજીના હુકુશના ઉંડાણમાં પણ તે ઉતરી ગયે હોય એમ લાગે છે. જે તેઓથી પોતાના દષ્ટિબિંદુને ઠાંકી દેનાર, રે'ટિયાની "બહુધ અસર"ને ફેંકી દે તો તેમને ખેડૂતોની "તાત્કાલિક સુધારણાના વ્યવહાર અને સુલભ માર્ગો" તરત જરૂરો આપણા ખેડૂતો પર રે'ટિયો લાદી દેવાના પ્રયત્નો કરવાને બદલે ખેતિના ક્ષેત્રમાંજ કેવા સુધારાઓ થઈ શકે તે આપણે પહેલાં તપાસવું જોઈએ. ખેતિમાં સુધારા થયે તે સમે રાજેન્દ્રપ્રસાદજીને વાંધો નથી પણ તેઓથી રે'ટિયાની અધ-ભક્તિને બાબુએ મુકી, પહેલાં એ દિશામાં કેમ પ્રયત્ન કરતા નથી? આપણી ખેતી

એકાએક પૂરેપૂરી શાસ્ત્રીય અને અર્વાચીન બની શકશે નહિ પણ એ દિશામાં આપણે તાબડતોબ કામ શરૂ કરી દઈએ તો તેથી, રે'ટિયા મારફત નહિ થઈ શકે તેટલો સુધારો તો અવશ્ય હું ક મુદતમાંજ થશે.

અનાજનાં બી તથા ખેતિ માટેના બજારોની સારી પસંદગી, ખાતરનો અવિચારી અને ખેતુમાર બગાડ, તેનો યોગ્ય ઉપયોગ, વગેરે બાબતમાં સાદા સુધારા કરવા ઉપરાંત, ખેડૂતોને સંસ્કારી પીડિતો રોમ્બ એવાજી, અને ઉત્પન્નને લગતાં કામ કરનારી મંડળીઓમાં જોડાવાનું ઉત્તેજન આપી શકાય.

આ રીતે જ આપણે ખેડૂતો બરાબર બનશું અને સંગઠિત બનશો. રે'ટિયા અને ખાદીના પ્રચાર પાછળ જે પૈસા અને શક્તિ લમણાં ખર્ચાઈ છે તે, ખેડૂતોનું સંગઠન કરવામાં અને તેમને સાદાં અને સુધારેલાં સાધનો તેમ જ તે વાપરવાની રીતોની કૃતિવણી આપવા પાછળ ખર્ચવામાં આવે તો, કાંતવાના કાર્યમાંથી જે લાભ મેળવવાની તેઓ આશા રાખે તે કરતાં બહુ જ મોટો લાભ જલદી મળે.

કારખાનાંઓ કાઢો.

જે ખેડૂતોને વધારાનું કામ આપવાની જરૂર હોય તો, ખેતી સાથે સંબંધ ધરાવતાં દેર ઉછેર, ડેરી, મરઘાં બતકાં ઉછેર, ફળ પુલની ખેતી, અને એવા બીજા ધંધા જાદીજાદી જગ્યાની અનુકૂળતા પ્રમાણે ખીલવવ તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આ બધાંથી આપણા ખેડૂતો અગ્નણ નથી, પણ તેમનામાં ભયંકર મંદતા તથા નિરાધારિતા છુસી જવાથી તેઓએ અસહની કળા અને જોમ શુભાવ્યાં છે. આ જોમ અને એ કળા સજીવન કરી લાલના જમાનાનાં સાધનો અને રાતનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

આ રીતે આપણા લોકોની દુઃશમાં સાચો સુધારો થઈ શકશે.

ખેતી કરવાના આ સુધારાની સાથેજ પર-
દેશમાંથી આવેલી જૂદી જૂદી ચીજો આપણા
દેશમાં ખનાવવા માટે જો ધીરે ધીરે કાર-

ખાનાંએ કાદવામાં આવે
તો અત્યારે ખેતી પર

આધાર રાખનારા, પાણી

માણસો કારખાનામાં

જોડાશે અને પરિણામે

બહારે જમીન અને

વધારે કામ મેળવી શકશે.

પંચી કારખાનામાંથી,

આમે તરફ પૈસાને પ્રવાહ

વહેશે અને ગામડાંએ ની

સ્થિતિ સુધરશે. ખેતિપુ

ઉત્પન્ન થયેલા માટે સારાં

ખાનદો ઉભાં થશે અને

યંત્રોની મદદથી ખેતિમાં

સુધ્ધાં સુધારો થશે.

પોતાના કાચા માલ માટે

ખેડોને સાચો લાભ

: અન્ય આત્મા :

(વસંતતિલકા)

ઉંડી સુકાની ધન સ્થામનતા સમી જે
રાત્રિ તણા નિમિર આવરણે ઉભીને
અસ્તિત્વ શક્તિતણું હો હરકોઈ રૂપે
તહેને નમું હું મુજ આત્મ અન્ય કાજે.
સ્થિતિ અને સમયની પ્રતિકૂલતાએ
ઉંકર ના કદિ ક્યાં ન રડ્યો કદી થ.
સંયોગની વિષમતા તણી ભટ્ટીમાં હું
ઉઠીએ કિન્તુ શીર-ઉન્નત રાખું મ્હારું.
ઉત્પાત અચંપલ જીવન અંતમાં આ
વિકાળ મૃત્યુની દીસે દૂર પેલી જાયા.
કિન્તુ વલે વરસ ઝોધ, વધે જરા જે
પેખન્તી નિર્ભય મ્હને, વળી પેખશે એ.
હો સ્વર્ગ દાર અતિસૂક્ષ્મ ન કાંઈ ચિંતા,
હો તીવ્ર દંડથી ભરી યમરાજ-પોથી;
હું ભાવિનો મુજ અન્ય હું એક સૂઝા,
હું મુજ આત્મ તણી નાવડીનો સુકાની
લક્ષ્મીનારાયણ મોજલાલ પડ્યા

મોટી મૂડી જોઈએ છે એ તેઓથી કેમ
ભૂલી જાય છે? દર વરસે ૨૪ લાખ રૂપિ-
યાની ખાદી ઉત્પન્ન કરવા ૨૦ લાખ
રૂપિયાની મૂડી રોકવાની જરૂર પડે છે!

તેમનો બીજો વાંધો એ છે કે યંત્રોની

ખરીદી કરવામાં, દેશની

ધણી દેશન ધસણ

જશે. પણ યંત્રો ખરીદ-

વામાં આપણે જે પૈસા

ખચીંગું તેથી, આપણે

ત્યાં પરદેશથી આવતી

ચીજો મારફત દર વર્ષે

ધસણના કુટોડો રૂપિયા

આપણે બચાવી રાકીશું.

આમ કરવાથી તો એ-

કંદેરે દેશને તુકમાની

નહિં પણ લાભ છે.

વળી ધીમે ધીમે યંત્રો

પણ આપણા દેશમાં

ખનતાં થશે. બહુ

રોજે-રોજના પોતાના

અનુવાદક એમ છે.

અર્થશાસ્ત્રની

સાદી વાતો

યંત્રો મારફત થતી મોટા પ્રમાણની
ઉત્પન્નિ સામે બહુ રોજે-રોજના કુટલાક
વાંધા ઉઠાવે છે. તેમનો પહેલો વાંધો એ છે
કે એ કામ માટે જરૂર જોગી મુડી, જોગવવામાં
સુરકેથી નડશે પણ ખાદીકામ માટે પણ

સુતરની મીથોને લગ-

તા યંત્રોની આવડમાં

તો કેટલાયે એવા અભિપ્રાય દર્શાવ્યો

છે કે, દેશમાં અત્યારે જે મીથો છે તે
પૂરેપૂરો વખત કામ કરી, પોતાની પેદાશ
અમણી કરી શકે એમ છે. આમ આપણે
પરદેશથી જે કાપડ આપાત કરીએ છીએ

તે બધું કાપડ આપણી મીથો પુરૂં પાડશે એટલું જ નહિ પણ હાલ છે તેથી બમણા કામદારોને તેમાં રોજ મળશે. મોટાં પંચોની સામે છેલ્લાં વાંધો એ રજુ કરવામાં આવે છે કે મીલોનાં તૈયાર થયેલાં માલ ખવાવવાને હિંદ પાસે બજાર નથી. પણ હિંદ માંજ એવું બજાર છે જે દુનિયાનાં સધળાં એ વોગિક રાજ્યોના લોકોને આકર્ષે છે. હિંદને અપ્રેમ લાલ એ છે કે તેની પાસે નહિં ખુદે એવાં કાચા માલનાં સધળાં અને દેશમાંજ સુમારે વિનાનો માલ ખપી શકે એવું વિપુલ બજાર છે. એ ખરેખર નવાઈ પમાડનારી વાત છે કે બાણ રાજેન્દ્રપ્રસાદ જેવા આપણા મુખસિધ્ધ માણસો પણ આપણા આર્થિક હવનની આવી સદી હકિકતો પણ સમજી શકત નથી.

રેલિયાની નિષ્ફળતા

હું અનુભવ અને જ્ઞાન વિના દલીલ કરું છું એવો અંગત હુમલો મારા પર કરી બાણુજી પોતાનો જવાબ પૂરા કરે છે. અંગત સવાલ ચર્ચાવા માટે નહિ પણ મારી માગી મારા અવાવમાં મારે કહેવું જોઈએ કે, ખાદી કામના જ્ઞાન અને અનુભવની બાબતમાં હું કોઈથી ઉતરતો નથી. મારી હાંદગીનાં ૬ વર્ષાં સુધી ખાદી કામને માટે મેં બનતું ક્યું હતું. ન્યારે બંગાળ ઓડીશન સહિત હું કેદની સજા ભોગવતો

હતો ત્યારે પણ રેલિયામાં ખરી રીતે કંઈ સક્રિય છે તે જાતે જ તપાસી લેવા. હું દરરોજ એક કલાક ત્રદાપૂર્વક કાંતતો હતો. આમ મેં દરેક રીતે રેલિયાની કસોટી કરી જોઈ છે અને આખરે મને તે નિષ્ફળ જણાયો છે. હું એક ખીનઅનુભવી અથવા તો આજસુ દીકાખોર તરીકે આ કહેતાં નથી. નોકરશાહીના કિસ્સામાં પણ કચ્છ પહોંચીને જનારે હું એકેજ હિંદી હતો. ખાદીના અડખચડા દુકાનો કચ્છ મારી બંગાળની ધારાસભામાં હું ગવર્નરની સમક્ષ ઉભો હતો, ત્યારે મને એ ધારાસભાના પ્રમુખે કપડો આપ્યો હતો કે એમ કરવાથી નાં ગવર્નરને અપમાન લાગશે. પણ તે દિવસે આખું હિંદ મારી પાછળ હતું. આજે રાજ્યદારી હિંદનો ધણો મોટો ભાગ ખાદીની બાબતમાં મારી વિસદ છે એ હું જાણું છું. છતાં હું જરા પણ પીછેહઠ કરતો નથી; કારણકે હું સાચો છું એવો મને દૃઢ વિશ્વાસ છે. અને જ્યાં સુધી હિંદના લોકો મને સાંભળવાનું ચાલુ રાખશે ત્યાં સુધી, ખૂબ આગ્રહ અને જુસ્સાપૂર્વક હિંદની પ્રબળે ચેતવણી આપીશ કે ખાદીની ચળવળ તદ્દન નકામી છે. એટલું જ નહિં પણ તે અવશ્ય નુકસાનકારક છે.

આપણુ દેશની રાજકીય, આર્થિક, અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિમાં એ ચળવળ ખરેખરી આડખિલી છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની યુગ્મજાતી બાલકમાં સિસ્ટમેન થઈ શકે છે.

તન-મનની મહેનત કરનારાં!

તાકત-તાઝગીથી ભરપુર

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસવ

(શ્રદ્ધિઋષિ: શારંગધર મ. અ. ૧૦)

ઘરમાં હંમેશાં તયાર રાખો

તાકીદે તાકત-તાઝગી મેળવવા

શરદી મટાડનાર

થાક ઉતારનાર

ઉંઘ લાવનાર

દસ્ત સાફ લાવનાર

ભુખ લગાડનાર

તાકત આપનાર

તાઝગી બક્ષનાર

લજ્જતદાર દવા

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસવ

સવાર સાંજ જમ્યા પછી લેવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લીં મુંબઈ નં ૧૪

કુંબઝની મુખ્ય દુકાન: જુની મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

રતલ અર્ધાના તેર આના, ર. એકનો રૂ. દોઢ, ર. દોઢના રૂ. બે

પેશાબનાં ભયંકર દર્દોની
છેલ્લામાં છેલ્લી

અનુચિત શોધ!

COCK BRAND

REG.
TRADE MARK

ગોનો કીલર

(રજીસ્ટર્ડ)

પ્રમેહ અને પેશાબને લગતાં તમામ બીકટ
દર્દોના ચમત્કારીક ઇલાજ.

“ગોનો કીલર” — પેશાબ અને ધાતુનાં દર્દો માટે
એકજ છેલ્લી દવા છે કે જેની બરાબરી કોઈ પણ દવા
છે નહીં. તેનાં ચમત્કારીક ગુણને લીધે, દર્દીને કદાપણ
નાસીપાસ થવું પડતું નથી. મોટામોટા વૈદ્યો, હકીમો,
ડોક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનો લઈ કંટાળી ગયા હો!
અત્રે જાગૃત, ક્રેંચ, અને અમેરિકન મેડીસિનો (દવાઓ)
માં પૈસા ગુમાવી નીગશ થઈ ખેંદા હો! ત્યારે છેવટનો
ઇલાજ “ગોનો-કીલર” એકજ બીનએખમી વનસ્પતિ
રામબાણ છે, આંદે તેટલા ભયંકર પ્રમાણમાં આંદે
તેટલા વરસનો જુનો અથવા નવો પ્રમેહ “પેશાબ માગે”

વહેતી રસી (પર) જતી ધાતુ તેમાં થતી બળતરા (અગન) પેશાબ દીપું દીપું તથા
આટલીને આવેલો ગુતલાગ (મુત્રાશયમાં) થયેલો જખમ તથા આવેલો સોજો તેથી પેશાબ
કરવામાં નડતી મુશ્કેલી, અને પેશાબની ઘડી ઘડી થતી, લાંબત (ઇચ્છા) મુત્રાશયમાં
પરમાનાં ઉત્પન્ન થયેલ. “ગોનો-કીલર” નામના જંતુએ સ્વનામાં જતી ધાતુ
સ્ત્રીઓના પ્રદર્શનાં રોગો વગેરે પેશાબને લગતા રસી અને પુરુષો ખેંડનાં જુનાં તથા
નવાં જડ કરી બેઠાં નાસીપાસ ઉપજાવે તેવાં તમામ દર્દોનો જડતી નાશ કરી
ખરાબ થયેલ ધાતુને સુધારી સ્વચ્છ અને ઘટ્ટ કરે છે.

૫૦ ગોલીની એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૩૦ વી. પી. ખર્ચ જુદું.
સિન્દુસ્તાન પ્લસર એક બાટલીની કિંમત રૂ. ૧૨ જુએ બાટલીની કિંમત રૂ. ૧૨
ત્રણ બાટલી કિંમત રૂ. ૧૬ અગાઉથી નાણાં મોકલાવવાં.

તારતુ સરનામું.

એકલા બનાવનાર—

GONO-KILLER
Bombay.

ડા. ડી. એન. જસાણી.

૧૩૭ શુલાલવાડી-સુબન ત. ૦ ૪.

હિંદમાં પરદેશી દારૂનો ભીષણ પ્રસાર

: મૂળ લેખક :

રેવ. હર્બર્ટ એન્ડર્સન કનકતા

કુટલાક માસ પહેલાં સર પુરુષોત્તમદાસ દોકરદાસે હિંદી સરકારને ક્યું હતું કે બેઠલાં પાંચ વરસ દરમ્યાન હિન્દમાં આયાત થયેલા દારૂની વિગત વરી ધરા-સલાના ટેબલપર મૂકા. તેના જવાબમાં સરકાર તરફથી છેલ્લા પાંચ વર્ષ દરમ્યાન

હિન્દમાં આયાત થયેલા પરદેશી દારૂના આંકડાઓ રજુ કરવામાં આવ્યા હતા.

સને ૧૯૨૩-૨૪ ના આંકડાઓ મેતાં સાર એ નિકળે છે કે હિન્દે તે વરસમાં કુલે ૪૭૩૮૨૭૮ ગ્રેસન જેટલો દારૂ ખરીદ્યો. એજ પ્રમાણે ૧૯૨૭-૨૮ ના આંકડા લઈએ તો હિન્દની પરદેશી દારૂની એકંદર ખરીદી ૬૩૮૪૫૨૮ ગ્રેસનની થવા જાય છે. આ આંકડા પુરવાર કરે છે કે પરદેશી દારૂની આયાત હિન્દમાં દિન પ્રતિદિન વધતીજ રહી છે.

સરકારની દારૂનીતિ

અને તેથી પરદેશી દારૂની આયાત વિશેના સંયમન અને નિયમન વિશે સરકારની નીતિ શી છે એ પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે ઉઠે છે, અથવા સરકારને કશી

નીતિ હશે કે કેમ એ શંકા થાય છે. અથવા દારૂમાંથી આવતી જકાતની રકમમાં દેખાઈ આવે એવા ફેરફાર ન થાય ત્યાં સુધી આખા માનવી પ્રજાનાં વેપારની વૃદ્ધિ થવાજ દેવી અને સંતોષ માન્યા કરવો એવા સરકારે ક્યવ કર્યો છે કે શું ?

દારૂથી મધ્યમ વર્ગના શિક્ષિતવર્ગના સંસારનું સંત્યાનાશ નીકળી જાય છે.

પા સદી પૂર્વે સરકારે પોતાની દારૂનીતિ રખાત કરી હતી. ઇન્ડીઅન એક્સાઇઝ કમીટીના આ શબ્દો વાંચો. “હિન્દીઓમાં પરદેશી દારૂનો વપરાશ ધરગથ્ય થઈ જવા દેવા એવી સરકારની નીતિ નથી; અને તેથી પરદેશી દારૂના વેપાર ઉપર મર્યાદા પકવામાં આવી છે કે જ્યાં કોઈ યુરોપીઅન, યુરે-ઝીઅન, પારસી અથવા અન્ય કોઈ લેનો વપરાશ કરતાર રહેતું હોય ત્યાંજ તે વેચી શકાય.”

વધી ગએલો ઉપયોગ

જદા જદા પ્રતિભા આંકડા પરથી દારૂનો ઉપયોગ કેટલો વધી ગયો છે એ માપી નેવાનું સ્ટેટ્યું નથી એમ કમીટીને કાન્યું હતું. તેથી તેણે માત્ર ત્રીસ વરસ પહેલાંની વસ્તી તથા દારૂની આયાતના આંકડાની સરખામણી કરી નેહ

સન ૧૮૭૫-૭૬ થી ૧૯૦૪-૫ ના વચગાળામાં આયાત વધીને ૭૦૧૧૭૭ થી ૧૨૬૭૬૧૧ ગેલન નેટલી થઈ ગઈ. આ વધારો ૮૫ ટકા નેટલો છે. ઉપર અપેક્ષા ૧૯૨૭-૨૮ ના દારૂની આયાતના આંકડા (વડી ધારાસભાના ટેબલ પર મકાએલા) સરખાવી નેહએ તો તેમાં કેટલીકે જાતના દારૂની આયાતમાં તો પાંચસો ટકાનો વધારો થયો દેખાય છે. છેલ્લાં બે દશકામાં ગમે તેટલી વસ્તી વધી હોય તો પણ દારૂની આયાતમાં આટલો બધો વધારો તે તો ખરેખર ભયંકર કહેવાય. કોઈ પણ બીનઅમલદાર વાંચકને આ નેહને એમ અવસ્થ થાય કે છેલ્લી પા સદી દરમ્યાન હિન્દી સરકારે પ્રાંતિક સરકારોએ માત્ર આવક પાછળ આંધળીયાં કર્યાં છે તે કેટલો દારૂ પ્રજામાં પીવાય છે તે ગંભીરપણે નેવા વિચારવાની તસ્દી નથી લીધી વડી સરકારે

કે નથી લીધી છાટી સરકારે. જાહેરખબર ખાતાના વડાએ પાર્લામેન્ટ સમક્ષ રજુ થયેલા ‘૧૯૨૭-૨૮ તું’ હિન્દ’ માં આ દેશમાં થતી દારૂની આવક વિશે જે લખ્યું છે [પાનું ૧૬૬] તે વાંચનાં ઉપર બ્યક્ત કરેલો અભિપ્રાય નિરોધ દઈ બને છે. એઓ કહે છે: “હવે હિન્દ સરકારને પરદેશી દારૂ સિવાય બીજો દારૂ કેટલો વપરાય છે તે નેવાની ખાસ જરૂર નથી. મધ્યવર્તી મહેસુલમાં પરદેશી દારૂ પરની જકાત ૧૯૨૭-૨૮ માં રૂ. ૨૫,૪૯૮,૬૨૭ થઈ હતી. પરંતુ આટલી બધી વધી પડેલી આયાત નેતાં હવે સરકારે આ દેશમાં પરદેશી દારૂનો વપરાશ કેટલો થાય છે એ વિષયની ફેર તપાસ કરવાનો વખત આવી લાગ્યો છે; સરકારે હવે એ પણ વિચારવાની જરૂર છે કે જકાતી આવકનું જુદાતું આગળ ધરી હિન્દી લોકોમાં દારૂની બદીને વ્યાપક કરવાના પાતકનો બચાવ કેટલોક વખત કર્યા કરેલા.

હિન્દમાં બનતો પરદેશી દારૂ.

હિન્દના જદા જદા પ્રતિભા દારૂ સંબંધી આંકડા નેતાં જણાય છે કે હિન્દમાં બનતા પરદેશી દારૂનો વેપાર અને જનતામાં તેનો પ્રસાર ખૂબ વધતો જાય છે. સને ૧૯૨૬-૨૭ ના જદા જુદા પ્રાંતના નીચે આપેલા આંકડા તે બરાબર બતાવી આપશે:

વિલાસ	સ્પીરીટ ઇમ્પીરીયલ ગેલન
પંબજ	૨૭૫૬૫
મદ્રાસ	૨૬૫૧૮
સરહદ પ્રાન્તો	૮૭૭૮
બર્મા	૫૧૭૫
મધ્ય પ્રાન્તો	૫૩૪૧
સંયુક્ત પ્રાન્તો	૨૧૨૬૦
સુબંધ	૩૫૨૫૧
સિન્ધ	૧૩૧

બિહાર ને ઓરીસા	૧૮૫૬
વિભાગ	મોન્ટવીલર કમ્પીરીયલ
	ગેસન
પંબજ	૧૪૮૬૩૬૧
મદ્રાસ	૫૪૦૬૭૬
સરકાર પ્રાન્તો	૨૨૪૦૩૪
બર્મા	૧૭૦૧૨૫
મધ્ય પ્રાન્તો	૬૫૧૭૨
સંયુક્ત પ્રાન્તો	૯૦૬૫૦
યુનિયન	૪૪૪૦૩
સિંધ	૪૮૫૬
બિહાર ને ઓરીસા	૧૮૬

વેચાણ વધારવા જઠાતમાં થયાહો !

સ્થાનિક બનાવટના પરદેશી દારૂ સાથે પરદેશી આયાત કરેલા કમ્પીરીટ હરીફાઈમાં ટકી રહે તેટલા માટે કેટલીક સ્થાનિક સરકારે તે પરની જઠાતમાં જાઓ વધારા કર્યા છે. આમ લોકો પરદેશી દારૂ પીતા થઈ જાય છે અને માટે જોડા કરવા સરકાર તેટલા બધું થઈ ચક્રુ છે. આથી મહેનુકમાં વધારો થાય છે અને લોકો દારૂની બીડમાં વધુ અને વધુ ફસતા જાય છે. અને તેથી સરકારને સંક્રાંત થવાને બદલે સંતોષ થાય છે. દાખલા તરીકે પંજાબને એકસાઈ કમ્પીરનર પોતાના ૧૯૨૬-૨૭ ના રીપોર્ટમાં કહે છે કે “જઠાતમાં વધારા કરવાથી સોંધા જર્મન અને બીજા જરૂરના દારૂને ભોગે હિન્દી બનાવટના પરદેશી દારૂની ખપત ૯૮.૭ ટકા જોડા વધી ગઈ છે; સરકારે એકી કરેલી જઠાતની દૃષ્ટિએ આ પરિણામ સંતોષકારક છે.”

ગઈ સપ્તાહના રીપોર્ટમાં એકજા કરણ આગળ ધરવામાં આવ્યું હતું અને તે

સોંધા જર્મન બીડની હરીફાઈમાં પાછું થકેકેલાવું. પરંતુ જર્મન વેપારીઓએ પોતાનો બીડની એટલા સરતો બનાવી મૂક્યો કે, પંજાબની દારૂની લાઈઓ પણ તેટલે સરતે દરે દારૂ આપી શકે નહિ. સરકાર કહે છે કે પ્રજાની દારૂ પીવાની બ્યાજબી જરૂરીઆત પોષાવી જોઈએ. અને તે કાળુસર પંજાબમાં દારૂની ૧૪૩ નવી દુકાનો ઉઘાડવામાં આવી હતી. આ સરકારી મોહને લીધે જ દારૂ પીવાની ટેવ પ્રજામાં વધતી જાય છે. અને સરકાર જેને બ્યાજબી જરૂરીઆત કહી વણ્ય છે તેના ભોગ થઈ પડેલા પર પરદેશી દારૂના પ્રચારને લીધે પાગવાર આપતિયા આવી પડ્યા સિવાય રહેજ નહિ, તે વાત ઉપર તે સગારે લક્ષ આપતી નથી.

આયાતમાં વધારો

આમ સ્થાનિક બનાવટના પરદેશી દારૂમાં ભીપણ હદ સુધીનો વધારો થતો જવા છતાં છેલ્લાં થોડાં વરસ દરમિયાન પરદેશી દારૂની આયાત પણ વધતી અને વધતીજ રહી છે. આંકડાઓ પુરવાર કરે છે કે બીડીશ સમાન્યના દેશોમાંથી તથા જર્મની, ફ્રાન્સ અને જાપાનમાંથી ૧૯૨૬-૨૪ માં જૂદી જૂદી જાતના દારૂ કુલે ૩૬૩૪૨૪૩ ગેસન આયાત થયા હતા; ૧૯૨૭-૨૮ માં ૫,૬૮૧,૪૨૬ ગેસનની આયાત થઈ હતી. આમ પાંચ વર્ષની અંદર ૧૭૪૭૧૮૩ ગેસનનો વધારો દારૂની આયાતમાં થયો. આ વધારો કેટલા લખકર છે એ કહેવાની લાગ્યેજ નરૂર છે.

સરકારની હુલી દલીલો.

આ સંબંધમાં સરકાર પોતાના રીપોર્ટમાં લક્ષી દલીલો કરતાં કહે છે કે, લોકો ખેતી છેડી ઉદ્યોગ તરફ ધ્યાન રાખે છે; તેથી

પહેલાં જેઓ દેશી દારૂ પીતા હતા તેઓ પણ હવે પરદેશી દારૂ પીતા થયા છે. વળી સામાજિક અને ધાર્મિક મર્યાદાઓ શિથિલ થઈ રહી છે; તેમજ દેશમાં ધીરે ધીરે પૈસા અને વસ્તી વધી રહ્યાં છે; એકસાઇઝ કાયદો વધારે અવસ્થિત બન્યો છે, અને છાતી ફૂલી રીતે બનાવવામાં આવતા દારૂ પર વધારે અંકુશ મૂકી શકાય છે; આ બધાં કારણોને લીધે દારૂની આયાત વધી છે, પરંતુ કેવળ જહાતી આવક પર દૃષ્ટિ સ્થિર ગમ્બીરે સરકારે દારૂની વ્યાજબી જરૂરીઆતને ધ્યાનમાં માટે પીકાં ઉધાડવાની ને દારૂ ખૂંચે પાડવાની સવડ કરી આપી છે તેથી પરદેશી દારૂનો પ્રસાર વધતો ગયો છે; અને આ હીણા ધંધા સાથેના સરકારી સંબંધની ન્યારે ન્યારે ટીકા કંવામાં આવી છે ત્યારે ત્યારે સરકારે આંખ આડા કાન કર્યાં છે; આ વાતની હિન્દ સરકાર કે સ્થાનિક સરકાર ના પાડી શકશે? સરકારની નીતિ દારૂની બહી અટકાવવાની છેજ નહિ; ચોતે આ નીતિ બદલી છે એમ સરકાર કહી શકશે? શું સમાજ અને ધર્મનાં લીલાં થયેલાં બંધનોને લીધે આ બાબતમાં ખીણ કશી મર્યાદાઓ મૂકી નહિ શકાય? આરોગ્ય અને સામાજિક સિદ્ધાંતોને અનુસરીને પણ મધ પ્રતિબંધની પ્રવૃત્તિને આપણે પુનઃવન આપવાની બાકુજ નરર છે.

દારૂની બહી વધીજ છે

ઉપર આપેલા આંકડાઓ જોતાં આ દેશના સામાન્ય જનસમાજમાં પણ પરદેશી અને ખસ કરીને ધ્રીટીય દારૂનો ઉપયોગ ખૂબ વધ્યો છે ને વધી રહ્યો છે એ વિશે-શકોને સ્થાન નથી. સરકાર પણ આ બાબતમાં માથું મારવા નથી માંગતી એ પણ

ઉધારી વાત છે. પરદેશી દારૂની લત હિન્દમાં ને અલદેશમાં લારે પ્રગતિ કરી રહી છે; અને પ્રાંતિક સરકારો તેની સામે આંગળી પણ ઉંચી કરવા માટે ખુશી હોય તેમ જણાવું નથી.

લાયસેન્સની વ્યવસ્થા

લાયસેન્સ આપવાની વ્યવસ્થા જદે જદે દેશોએ જાદી જાદી છે. દારૂનાં, ખાસ કરીને ગામડી દારૂનાં લાયસેન્સ બાહેર લીલામ કરી આપવાની પદ્ધતિનો મોહ હજી અમલદારોને વળગી રહ્યો છે. ૨૫ વરસ પહેલાં નીમા-એન્ગ એકસાઇઝ કમીટીએ આ રીતને સખત હિન્દમાં નાંદી કાઢી હતી. એ કમીટીએ લાયસેન્સ માટે નિયત ધોરણ દાખલ કરવાની એકીમતે લલામણ કરી હતી. પરંતુ લીલામી વેચાણથી વિશેષ પૈસા મળે એ મંથલાળ અમલદારો કેમ મૂકી શકે?

આયાતી દારૂનો ઉપયોગ બેહદ વધી રહ્યો છે એ આપણે તપાસી ગયા; એ વધારો જોઈએ તો હમેશના પીનારાઓમાં થયો હોય કે દેશમાં સામાન્ય રીતે થયો હોય. ગમે તેમ હોય પણ આ વધારાની જોખમદારી સરકારને શિરે છે. કમલાગ્યે સરકાર પોતાથી બની શકે તેટલું પણ આ બહીને અટકાવવા કરતી નથી.

ઉત્સાહી શોધક સ્પષ્ટ રીતે સ્ક્રમલ શકશે કે ગામડી તેમજ વિલાયતી દારૂની બાબતમાં સરકારની દૃષ્ટિ કેવળ આવક પર રહી છે.

આખકારી આવકને આવકને રાજ્યકાર-લારમાં અગત્યની વસ્તુ બનાવી દેવામાં આવી છે. પરિણામે વ્યક્તિગત કરનાં બોલે ૧૯૦૧ માં સાઝવાર આના હતો તે પ્રતિ-વર્ષે વધતો વધતો ૧૯૨૬ માં સવળાર અનલે થઈ ગયો; ને એમ કાંઈ સખીત

કરે કે કરના વધારના પ્રમાણમાં દારૂનો ઉપયોગ નથી વધ્યો તો આપણે વાંધો નથી; પરંતુ આંકડાઓ તપાસતાં એમ લાગે છે કે હિન્દમાં તો કરનો વધારો એટલે ઉપયોગનો વધારો એ અર્થ સ્પષ્ટ છે.

આબકારી આવક

૧૯૨૭-૨૮ ની સાલમાં હિન્દ સરકારને પરદેશી દારૂની જકાત તરીકે રૂ. ૨૫,૪૯૮,૬૭૨ મળ્યા. પ્રાન્તવાર એકંદરે આંકડા નીચે આપવામાં આવે છે:

૧૯૨૧-૨૨ ના આંકડા.

પ્રાન્તનું નામ	આબકારી આવક રૂ. તાં
મદ્રાસ	૪૮,૮૧૭,૨૪૫
બુધ્ધ	૩૨,૨૬૮,૭૫૨
બંગાળ	૧૮,૩૦૯,૮૧૮
સંયુક્ત પ્રાન્તો	૧૪,૮૯૨,૩૧૯
પંજાબ	૧૧,૫૯૬,૦૮૬
બ્રહ્મદેશ	૯,૭૯૪,૬૪૬
ગિલ્ગત ને બોરીસા	૧૯,૩૯૩,૪૧૭
મધ્યપ્રાન્તો	૧૦,૪૯૦,૨૧૨
આસામ	૫,૯૫૭,૮૫૦

૧૯૨૭-૨૮ ના આંકડા.

મદ્રાસ	૫૨,૦૮૨,૬૯૬
બુધ્ધ	૪૦,૮૩૯,૩૩૫
બંગાળ	૨૨,૫૧૭,૧૩૩
સંયુક્ત પ્રાન્ત	૧૩,૦૯૯,૭૦૩
પંજાબ	૧૨,૪૩૧,૩૧૩
બ્રહ્મદેશ	૧૩,૩૧૨,૬૩૪
ગિલ્ગત ને બોરીસા	૧૯,૭૩૪,૫૬૩
મધ્ય પ્રાન્તો	૧૩,૫૪૫,૧૮૯
આસામ	૭,૧૯૨,૭૧૭

ઉપરના આંકડાની સમાલોચના કરતાં સરકારની એકંદર આવકમાં દારૂની જકાત મહત્વનું સ્થાન શા માટે લે છે એ સ્પષ્ટ

શકાય છે. દારૂબંધી માટે સરકાર કશું અમલનું પગલું નથી લેતી એનું કારણ પણ હવે સ્પષ્ટ થયું દરો.

હવે એક બીજા વિષયનો સ્પર્શ કરવાની જરૂર છે. એ વિષય તે સરકારે આબકારી કારભારમાં જાહેર પ્રજાને આપેલા કાબુનો છે. વસ્તુતઃ એ કાબુ નામનોજ છે; એની કીમત કોડીની નથી. આબકારી કારભારને એક સૈદ્ધાંતી ગયા છે છતાં સર્વ સત્તા-ધિકાર સરકારી અમલદારોના હાથમાં રહ્યા છે. પા સર્વ પ્રવે હિન્દી વચ્ચેને કરવામાં આવેલી અનેક ભ્રમભરેલા પગલાંએ સત્તાહીન મંડળો નીમવામાં આવ્યાં હતાં, અને પાછળથી, સામ્રાજ્યના જુદા જુદા ભાગમાં લાયસેન્સીંગ બોર્ડો સ્થાપવામાં આવ્યાં હતાં. પરંતુ અમલદારોએ મંડળો અને બોર્ડોને કદી સત્તા આપી જ નથી. સત્તાહીન મંડળો કેવળ સત્તાહીન જ રહ્યાં છે, અને જે જે બાબતમાં જકાતની આવકને લાની પહોંચતી ન હોય તે તે બાબતમાં એની સમાલોચના સ્વીકાર પણ થયા છે. લાયસેન્સીંગ બોર્ડો પણ ભ્રમભર્યા છે, હાથ છે. કલકત્તામાં સાત વરસના અંગત અનુભવ પછી કોઈ પણ વ્યક્તિને લાગશે કે આબકારી કારભારમાં જાહેર પ્રજાને દારૂભાર સત્તા આપવાની પ્રાન્તિક સરકારની દાનત નથી. મંડળો અને બોર્ડો તો બાળકોને રમાડવાનાં રમકડાં જેવાં છે. દરેક પડેલાં આશા રાખેલી કે સરકાર સુધારા આપશે તે સંજોગોએ લોકસત્તા પણ દાખલ કરશે. પરંતુ પ્રજાને સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી નથી. બ્યારે બ્યારે પ્રજાનોએ ચોંટાળી સત્તાનો ઉપયોગ આબકારી વિષયમાં કરવાનો યત્ન કર્યો છે ત્યારે ત્યારે તહેમનું અપમાન નહિ પણ આભસક પતન તો થયુંજ છે.

ને શાહી ખજાનની આ પ્રજ્ઞનો વિગત-
વાર અભ્યાસ કરે, શક્ય સુધારા વધારા
સક્યવે તો લોકોની દૃષ્ટિએ એ ડારાણુ
ગણાય. હિન્દ સદાને માટે કાંઈ સત્તાની
બ્રમણમાં પડી રહેવાનું નથી. દારૂબંધીની
નીતિનો અમલ મુશ્કેલ છે. એની અમે ના
નથી કહેતા; પરંતુ એ ઉત્તમ છે એ વાત

ભૂલાવી ન લેઈએ. પરંતુ હિન્દ ઇચ્છે છે
પ્રતીતિપૂર્વક ઇચ્છે છે કે દારૂની કુટેવને
લીધે ન્હાનાં, મોટાં, ઉંચાં, નીચાં સહુની
એવી પાપમાસી થઈ છે કે વર્તમાન રાગી
દશામાંથી તો હિન્દે મુક્ત થવું જ લેઈએ.
દારૂબંધીની મુશ્કેલી આગળ ધરવામાં કશું
ન વળે—એનો તો નિશ્ચય જ થવો લેઈએ.

સ્કુ ર. ૭

.....

સર થોમસ મન્ડરેએ ઇ. સ. ૧૮૧૩
માં બ્રિટિશ કમીશન આગળ જુલાની આપ-
તાં જણાવ્યું હતું કે—“ખેદની ઉત્તમ,
પદ્ધતિ, અતુલનીય કૌશલ્ય, કારીગરી,
પોતાની સવડ અને વિહારને માટે જરૂરી
વસ્તુઓ પોતાની મેજેજ તૈયાર કરી લેવાનું
સામર્થ્ય, લખતાં વાંચતાં તથા ગણિત
શીખવવા માટે ગામેગામ નિશાળ, સામાન્ય
વર્તનમાં એક ખીબા પ્રત્યે આદર—આતિ-
થ્યશુદ્ધિ તથા ઉદારતા અને સર્વમાં સુખ્ય
કહીએ તો સ્ત્રી વર્ગ પ્રતિ વિશ્વાસ, આદર
તથા સૌજન્યભર્યું વર્તન એ જ સુધરેલા
સંસારનું લક્ષણ હોય તો હિંદ યુરોપીયન
રાષ્ટ્રથી કાંઈ પણ રીતે પાછળ નથી.
ઇંગ્લંડ અને હિંદે પોતપોતાના સુધારાનો
વેપાર કર્યો હોય તો આપાતથી ઇંગ્લંડને
ફાયદો જ થશે.”

“એ આપણે જાણીએ છીએ કે એક
નાની સરખી સંખ્યા સિવાય હિંદમાં
હિંદોએને ઉંચી નોકરી આપવામાં નથી
આવતી. એ ખરી વાત છે કે ૨૨૫ કરોડ
રૂપિયા ગોરા સરકારી અમલદારોને આપ-
વામાં આવે છે તથા તેઓ એનો મોટો ભાગ
બચાવી પરદેશ મોકલે છે.—મિ. રમીટન.

(સોડ્ કંઈની કરોબારી સહાનુ સખ્ય)

ઇતિહાસકાર ડો. રોબર્ટસને ૧૮૧૭
માં હિંદને લગતા ઐતિહાસિક પ્રયંધમાં
લખ્યું છે કે, “સળા યુગોમાં જે એ
ચીજની હિંદમાં પુષ્કળ નકાલી આપાત
થાય છે તે સોનું અને રૂપું છે પણ મોટે
ભાગે રૂપું છે. પૃથ્વીના કાંઈ પણ ભાગમાં
જીવનની જરૂરીઆતો અથવા મોજશોખની
ચીજ માટે, પરદેશ ઉપર આટલો થોડો
આધાર કાંઈ પણ લોક સખતા નથી. હવે
પાણીની અતુલગતા તથા જમીનની ફળદ્રુ-
પતા સાથે તેમનામાં ધણીજ કારીગરી
હોવાથી તેઓ જે લેઈએ તે બનાવી શકે
છે. તેથી કરીને તેમની સાથે એક સરખી
રીતે વિચાર આપ્યા જ કરે છે, અને કુદર-
તની તેમજ કળા કૌશલ્યની તરેહવાર બના-
વણના બદલામાં તેમને કાંમતી ધાતુઓ
આપવામાં આવે છે.”

એક દેશભક્તોના ગુણ અને દ્રઢપ્રદ તથા
શુણનું મિશ્રણ કરો એટલે તમે મહાવીર
પુરૂષ કયો હોય તે વીચારી શકશો.

—એ. જે. ડવીસ.

તારથી બની શકે તો દાન આપ અને
તેમ ન બને તો એક સવાનુભૂતિ દર્શાવતો
મધુર શબ્દ કહે.—હૈરિકુ.

નવયુગનો પયગંબર

: અનુગાયક :

ડૉ. મંજુલાલ દવે એમ. એ. પીએચ. ડી. ડી. લીટ.

[સેખાંક ત્રીજો]

અને તે પછી જગત-
ના રાજાઓમાંનો
એક આગળ આવ્યો તે
ઉચ્ચરી રહ્યો :

“રાજા પ્રજાના કુશળ
લાભ લાખશો ?”

અને મધુરે ઉત્તર
આપ્યો :

“પ્રજા કાલસ્ય કાર-
ણમ” એ સત્ત્વ હવાં
સર્વત્ર સ્વીકારાઈ રહ્યો—

કારણુ રાજ્ય રાજાઓ-
નાં નથી, રાજ્ય તો પ્રજા-
ઓનાં, પ્રજાઓનાં ચિન્તન
તથા ક્રિયાઓનાં પુરંધરો-
નાં છે.

કાળ ને સ્થળ બન્ને
બંધાં નહિવત્ થતાં જાય
છે તેવા આજનાં યુગનાં
સમાજવિધાન તથા સંસ્કૃ-
તિઅક્ષર કાલ નવતમ
ભાવના; શુદ્ધા ઝીંઝાઈ
રહ્યો.

પૃથ્વીની પ્રજાઓ એકીભાવે ભણી રહ્યા-
તેમના અન્યો-અન્ય સહચાર સંવાદ રહ્યો:
તેમના પરસ્પરના સંવાદિત મુર વિશ્વવિશ્વમાં
સુણાઈ રહ્યો.

જગ તથા સ્થળના માર્ગો પર કોઈનાય
અંતરાય ન ટક્યો. કોઈ એક જ પ્રજાની
આરા ન વર્તી રહ્યો.

નવયુગનો પયગંબર

પૃથ્વી પરની પ્રજાઓમાં એકજ પૃથ્વી-
દેવીની મુગ્ધ વદનું સુવર્ણદ્રવ્ય સંચલિત
થઈ રહ્યો.

માનવમાત્ર એક સ્થળથી બીજે વિના
અગ્રયણે હરીફરી શકે તેવી ચાળનાઓ થઈ
રહ્યો: ‘વીઝા’ વા ‘પરમીટ’ની આવશ્યકતા
હવાં ન રહેવાં જોઈએ.

સંસ્કૃતિની આણુ સત્ત સર્વદા ગાજતી રહે તે માત્ર પ્રજા પ્રજાઓને આંગણે વિધા-
નિનિમયનાં મણન મધ્યક પૂરી રહે: અતિ
અન્ય એવા મુન્યે જનનગાનાં નીર સર્વત્ર
સમર વિહરી રહે.

નિઃશસ્ત્ર યુગ આપી રહે: સંહારક સૌ
શસ્ત્રાઓ પાછાનાં ખર્ચ સંસ્કૃતિવિસ્તારમાં
વપરણ રહે.

માનવ-મનુષ્યમાં પ્રજા પ્રજાના શાસન
તેમ પાય ઉઠેલાઈ રહે; પૃથ્વીનાં સંયુક્ત
રાજ્યે એ રીતે પોતપોતાના મનોરથો સમ-
સ્ત મનવ પ્રજાના સર્વોદયમાં સમર્પી રહે.

અનેકની વચમાં એકને પ્રત્યક્ષ કહી રહે.
સૂત્રો શુદ્ધા મણિગણોની જેમ શાન્તિ-
યુગની પ્રજાઓ પ્રસન્નમન પ્રકાશી રહે.

અને આમ છતાંય મહિનતાઓ રહેશે,
અઅધ્યઓ દકશે, શાન્તિના વિરાગે કદીક
કદીક થઈ રહેશે, અનેકની તેમ એકબની
શાંખલાએ ય કદીક કદીક તૂટશે,—

પણ તે સર્વ કોક સદૃશ હશે એમ
સમજ લેજો: તે દ્વારા ય, નનાં મોટાં એ
રખાવો દાગય, મનુષ્યનાં ઉત્થાન-ઉદ્ધર-
ગામી વિકસન તથા વિવસન-આદ્યઆયાં છે,
એમ સર્વમા નીકરી રહેજો.

દેવ મનુષ્ય ને પશુ.—સત્ત રજસ ને
તમસ-શુદ્ધા માનવત્વસાવને સદાકળ
એકના એક શુણિર્નિર્દશાનના થાક ન રહે
એ ય ઇચ્છવા લગ છે.

અને છતાં એ પ્રપાત હાણના હો: સા-
સ્ત્રિકતા, સત્ય, ને શુદ્ધ આત્મના સંવાદ,
સદસાજ પાછા અંગીકૃત થઈ રહે તે વિષય
પ્રજા પ્રજાઓ ચિત્તશુદ્ધિ રાખી રહે, સત્ય
સિદ્ધિ ખીસતી રહે, ને તે દ્વારા પરમ
નિઃશ્રેયસ કલ્યાણવર્ષા વર્ષી રહે."

પછી એક વડીલે આગળ આવી પૂછ્યું:
"શુદ્ધવર્ષ,—પણ ત્યારે અમારા કાયદા ને
ધારાધોરણનું શું?"

અને મધુરે ઉત્તર આપ્યો:

"અત્યત્ તમે કાયદાઓ ધડવામાં જેટલા
આનંદ દાખવા છો તેટલાજ તેમને તોડવામાં
પણ પ્રસન્નો છો.

દરિયા કિનારે રમતાં આળકા સ્થિરતાથી
રેતીના મહેલ ચણે ને તેટલાજ ઉપહાસ્યથી
તેમને તાડી પાડે, તેમ તમારી એ ધારા
ધડવાની અને ભાંગવાની પદ્ધતિ છે.

પરંતુ જ્યારે તમે તમારા રેતીના મહેલ
ખાધો છો ત્યારે દરિયા સવિશેષ રેતી કિનારે
ધસડી ચાણે છે; અને જ્યારે તેમને તમે
ડી પાડો છો ત્યારે તમારી સંગે તે હતો
સૈય છે.

ખરેખર, નિદેશિની સંગે સદૈય એ
સાગરજળ અપ્રતિમ હખી રહે છે.

પરંતુ જેમને મન જીવન એક સાગર
નથી, તેમ માનવરચિત કાનુનો રેતી-મહા-
લયો નથી-અરુક જીવન જેમને મન ખડક
સમુ છે અને કાનુન માત્ર પોતાની પ્રતિમા
અનુસાર ચીતરવાનું એક ચિત્રપટ છે,—
હા, તેવાઓનું કેમ ?

અનગનતા સૌ નતકોને અવગણનાર પાંચુ
વિષે શું કહેશે ?

વનમાં નિઃશંક ને નિભંધ ચરનાર વન-
ચરને વકઃક્રિથી જોનાર ઘાણીમાંના બળ-
દીઆ વિષે શું ધારો છો ?

પોતાની આમડી ઉતારવામાં અશક્ત ને
અન્ય સર્વને નગ્ન તથા શેશરમ કહેનાર
ઘરડા તે સર્પને શું કહેશે ?

અને સૈથી પડેલાં ઝગમગાનમાં પધારી
તેના મિષ્ટાન્નો અતિશય આરોગી થાકી
જઈ સૌ એ બોજન તેમ તેના આરોગના-
રને ધારા-ભંગીયા કહેનારને વિષે શું
ધારો છો ?

હું તો એ સૌ વિશે એટલું જ જણાવીશ કે તેઓ સર્વ સૂર્યના પ્રખર ઉગ્નસમાં ઉભાના છતાં તેમની પુઠ સૂર્યના સામે છે. તેઓ માત્ર પોતાના પડછાયા માત્ર દેખે છે, તે પડછાયાઓ તે તેમના કાનુન છે.

અને એ સૂર્ય એ પડછાયાઓનો નાંખનાર નહીં તો ખીલું શું?

અને એ કાયદાઓનું પાલન એટલે નીચા નીમી પૃથ્વી પર જાણેલા પોતાનાજ ઓળા માપવા એ વિના ખીલું શું વાર?

પરંતુ તમે જેઓ સૂર્ય સન્મુખ ઉભેલા છે, તેમને પૃથ્વી પર આંકેલ કિંમી પ્રતિમાઓ સ્ક્રી શકે તેમ છે?

તમે જેઓ પચનવેગે ધપો છો, તેને ખન્ય કોણ માર્ગદર્શક થઈ શકશે?

તમે જો તમારી ધુસરી તોડી નાંખો—ખસખત અન્ય કોઈની કેદને આંગણે નહીં—તો કિંમી મનુષ્યનો કાયદો તમને બંધનમાં સાંખી શકશે વાર?

અન્ય કોઈની લોકાની સાંકળો સામે ન પ્રયત્નતાં તમે તમારું મૃત્યુ આરંભી રહો છો તમારે કિંમી કાનુન થઈ જીવવાનું વાર?

અને જ્યોતે તમારું વસ્ત્ર ચીરી અન્યની રક્તમાં ન આવે તેમ તેને મોકો તો તે ઠારે કોણ તમને જવાબદાર દરવશે વાર?

જો પ્રજ્વાલપુરિના પુરજનો, પખવાજ તમે મોખરી કરી શકો છો. તેમ વીણાના તાર ઠોડી શકો છો, પરંતુ પ્રત્યેક પ્રભાતે આકાશની અટારીથી સનાતન પ્રહરપુર રેલવનર રડોળને ન માવા કોણ—કિંમી કાયદો વા ખસ શાસન—ફરમાવી શકશે?”

એક વક્તા આગળ આપ્યો ને વહીરવાઃ “અમને સ્વાતંત્ર્ય વિશે કંઈક સંજોરો રહ્યો.”

અને મથુરે ઉત્તર આપ્યો :

“નગરને દાર તથા તમારી થરની જિવાલોની મધ્ય ભુલ્મી એજ રાજ સમક્ષ

ગુલામો નથી રહે અને એ માનવ સત્તાને પ્રશંસી રહે, તેમ તમને મેં નમતા ને તમારા પોતાના સ્વાતંત્ર્યને પૂજતા નીરખ્યા છે.

અરે, દેવાલયની વાડીઓમાં તથા કિસ્તાની જાયાઓમાં તમારામાંના સર્વ શ્રેષ્ઠ સ્વાતંત્ર્યવાદીને મેં તેની સ્વતંત્રતાને એક ધુસરી વા બેડી સમી પહેરેલ નીરખેલ છે.

અને તે દશને મહાર્ગ દિલ ધ્યાયુ—ધવાયુ છે—કારણ ત્યારેજ તમે પૂરેપૂરા સ્વતંત્ર થઈ શકો છો, જ્યારે સ્વાતંત્ર્ય શોધની વાછના મુદ્દાંતે તમને ગળે જોતરા સમી લાગી રહે, તથા તેને એક લક્ષ્ય વા સિધ્ધિ સમી ક્રેખવાનું ય તમે ત્યજી દો.

ત્યારેજ નમે સમ્યા સ્વાતંત્ર્યના ભક્ત થઈ શકો છો, જ્યારે તમારા દિવસ તેમ રાત્રિ ચિંતા વા ગ્લાનિવિમુખ ન છતાં સારાં ય તમારા જીવનને તે રંગતાં હોય—બાંધતાં હોય, અને છતાંય તમે તેથી પર—અપર નમે ને નિર્બંધ સમા વિરાજતા હો.

અને તેમ તમે ક્યારે વિરાજી શકો—સિવાય કે નાનકડી તમારી સમજશક્તિને કુરેવે ધરેલ બેડીઓ તમે તોડી નાંખો ત્યારેજ.

વસ્તુતઃ તો જ્યોતે તમે સ્વાતંત્ર્ય છોડી દે તેજ તમારું બહિષ્કર્મ બંધન છે, જો કે તેની શંખલા સૂર્યતંત્રમાં ચળકતી દીસે છે, ને તમારાં નયન જાંખવાવે છે.

અને એ તો ત્યારેજ તમે મુક્ત થઈ શકો છો જ્યારે તમારા પોતાના આત્માના નાના રા કડકાઓને તમે અવગણો છો—તમારા કપાળે તમારે પોતાના કાથે આ લખેલ અન્યાયી કોડ કાનુન તમે જ્યારે ભુલો નાંખો.

ધરણીની બધી બસ્મ કથાં વા ન્યાય મંત્રીઓનાં કપાળે ધુવે તેમ તેને.

નહીં ભુંસી શકે, પછી સાગરગલ લહે તમે ઉઠેચ્યાં હોય.

અને જુઓ કે એક જીવમગારને પદબળદ કરતા ખેડાં તેણે તેના જીવમતું તમારે આત્મે ઘડેલ તપ્ત પ્રથમ તમે નષ્ટ કયું છે વા નથી કયું.

કારણ નહીં તો તત્ત્વતઃ મુક્ત તથા મગરર એવા લોક પર જીવમગાર રાજ્યજ કેવી રીતે કરી શકે—સિવાય કે એ કહેવાતી તેમની મુક્તિમાં ઉંડું જીવમગારશણું વા કેહવાતી એ મગરરી નીચે ઉંડી બેસરમ ન દૂપાઇ હોય ?

અને કોક ચિંતા તમે ત્યજે તો તે ચિંતા ય કોકે બહારથી તમારે શિર નથી ફેંકેલ, એ તો તમેજ તેને જાતે પસંદગીથી બોરી લીધેલ છે.

અને કોઇ ભય તમે ત્યજે તો તે ભયનું સ્થાન તમારે ચિત્તજ વસે છે, નહીં કે જોનાથી તમે બહીઆ છે તેને ભય.

પરંપર, સનાતન અર્ધ આરબેપમા સર્વ કાંઈ તમારા પોતાનાજ આત્મામાં સંચલન કરી રહેલ છે. ઇચ્છા તેમ ભય, આકર્ષણ તેમ અનાદર, અનુસરણ તેમ પરિત્યાગ.

તેજ જાયાનાં સજોડીલાં દ્વંદ્વો સમાં સર્વજે તમાગ્ર પોતાના આત્મામાં આમ તેમ ફલન ચલન આદરી રહેલ છે.

અને જ્યારે જાયા વિરમે છે ને નહિવત્ થઇ રહે છે, ત્યારે થંભતું તેજ પણ અન્ય તેજની જાયા સમુજ વિસ્તરી રહે છે.

અને તેજ પ્રમાણે તમારું સ્વાતંત્ર્ય પોતાની શૃંખલાને વણસાડે છે ત્યારેજ પોતાથી મહાન એવા સ્વાતંત્ર્યની શૃંખલા માત્ર બની રહે છે.”

* * *
મંડનમિશ્રની પત્ની સરસ્વતી સમી એક સ્ત્રી આગળ આવી પૂછવા લાગી: “જુધિ અને ભાવના વિષે અમને કંઈક કહી રહો.”

અને મધુરે ઉત્તર દીધો:—

“તમારો આત્માજ ધમક્ષેત્ર—કુરક્ષેત્ર સમો વારંવાર જોવામાં આવે છે, જ્યાં નિત્ય નિરંતર જુધિ તથા ભાવના વચ્ચે કોક તુમુલ્ય યુધ્ધ મંડાણું દીસે છે; જ્યાં યોગ ને ભોગ, ત્યાગ ને રાગ પરસ્પર કટા દુશ્મનો સમા વર્તતા દીસે છે.

મહાર્ આલેને તો હું તમારા આત્મા-ઓનો શાન્તિપ્રદાતા થઇ રહું; તમારા એ વિગ્રહ તથા વિસંવાદોને અનુ-તમ એકતામાં તથા વિમલ સંવાદિતતામાં દોરી રહું;

પણ તે કેવી રીતે બને ?

તમે જાતેજ તમ શાન્તિપ્રદાતા ન બની રહો, તમારાં પ્રેરણા તથા આદેશનો વચ્ચે, તમારાં મન તથા હૃદય વચ્ચે, તમારાં તર્ક તથા અંતર્દાન વચ્ચે, સુભગ સંવાદ ન રચતા થાવ, જડ ચેતન સૌ તમારી ત્રિશુ-ણાત્મક આત્મસૃષ્ટિના સમભાવશીલ દ્રષ્ટા સાક્ષી તથા પ્રેમી ન બની રહો, ત્યાં સુધી હું તે તમારાં જુધિ તથા ભાવનાનાં રાજ્યને કંઈ રીતે એકમૂ અદ્વિતીયમ્ સ્થાપી રહું ?

નિત્ય નિત્ય દિગંત ઉડવા મિથતા, નિત્ય નિત્ય સ્થળ કાળના મહાસાગરથી પર—અપર હંકારવા વાંછતાં, તમારા આત્મનૃપજીવની એ જુધિ તથા ભાવના તો એ પાંખ્યો છે.

એક ત્રટે વા શ્રમિત થાય તો ખીણ તૂટ્યા વા શ્રમિત થયા બરાબરજ સમજ લેવી.

કારણ એકલી જુધિ અતિશય સંકુચિત શક્તિ છે; જ્યારે એકલી ભાવના, જુધિના સાથીત્વ—વિહોણી ભાવના, સ્વયંવિન્દાશી ભડકા સમી છે.

આથી તમારો આત્મા તમારી જુધિને ભાવના જેવડી ઉચ્ચનમ ને ઉદ્યતમ સ્થાપી રહો ને તે દ્વારા કોક અનાલાપી જાન શુદ્ધ રહો:

અને તમારી ભાવનાને ભુધિના સારથી-
તવડે દેરી રંડા, જે દ્વારા નિત્ય નિત્ય
નવજન્મવની તે દાખી રહેશે; હુલા પક્ષીની
જેમ પોતાની ભરમમાંથી જન્મત ને જન્મત સ્વરૂપે તે ઉત્તરની ને રણીઆમણી રાખી રહેશે.

નિમત્રેણ એ મહેમાનોની જેમ ભુધિ
તથા ભાવનાને તમે નીરખી રહે.

જરૂર એક કરતાં બીજાને નમે જાયું
સન્માન તો નહીં જ દઈ શકો; કારણ
એકના પ્રત્યે તું તમારું સવિશેષ સન્માન
ખતેના તમારા પ્રત્યેનાં પ્રેમ તથા અધ્યાભા-
વને વણસારી રહેશે.

ઉચ્ચોચ ગિરિશંગો પરની સુમનસુલગી
કુંભેની છાયામાં સર્વજ્ઞ શાન્તિ તથા સ્વ-
સ્થતાને ધ્યાતા એરો, તે વારે જરૂર હૃદયને
એકાન્ત શાન્ત એવારે પુકારી ઉઠશે: “પ્રભો,
તું ભુધિમાં નિવસે છે.”

અને સાગરપર જ્યારે તુલન ગળી રહે,
વનપ્રાન્તની દિશાઓ રૂંદા ઝંઝવાતે ઘેરાયુ
દેખાય, ને વિદ્યુત્સત્તાઓ આકાશી કાક
વિરલ ભવ્યતાનાં દર્શન કરાવી રહે, તે વારે
દેખાના મહદભાવી એ આશ્ચર્યમાં પુકારી
રહેશે: “પ્રભો, ભાવનામાં તું વિસે છે.”

ખડું પૂછે તો ઇશ્વરી રાક્ષાં, તેની
પરમ વિરાટ રચનામાં તમે એક આત્મા
અજ્ઞાસ સમા છે; ઇશ્વરી મહાવનમાં એક
પણું સમા, તેની અભાવગંગીતનામાં એક
ઝીણા મુરીલા ધ્વનિ સમા છે:

આથી ઉચિત છે આથી શ્રેયસ્કર છે કે
તમારે ભુધિમાં નિવસવું ને ભાવનામાં
મહાસવું-કાલવું-મનઃસવું.....

* * *

હાં એક સ્ત્રીએ પત્ની પુછ્યું: “અમને
દુઃખ વિશે કેંઈક જણાવો.”

અને તે બોલ્યો:

“તમારું” દુઃખ તો વસ્તુતઃ તમારા
માનસ-ઈશ્વરના ક્રાંતિને ભાંગવું તેજ છેના ?
આંગના ગાટલાએ તો ભાંગવું જ જોઈએ
છે, નહીં તો સ્વયં કિરણના સરજલમાં
કેવી રીતે દેખાના ઉપાસ તે દાખી શકશે ?

પ્રતિકાલ પ્રકૃતી જવનરીલાની ચમત્ક્ર-
તિઓ પ્રત્યે જરા આશ્ચર્યની દૃષ્ટિથી જોતા
જશે તો ત્યાં તમારું” દુઃખ તમને તમારાં
મુખ કરતાં, તમારો શોક તમારા ભવ
કરતાં વધારે આશ્ચર્યજનક લાગ્યા વિના
નહીં રહે.

અને એ તો સાવ અગત્યનું છે કે જેમ
તમે તમારાં વાહી તથા વહકાઓ પર કબજે
પસાર થતી ઋતુઓને સાહાર સહારો દો-
સ્તીકારો છો, તેમ તમારા હૃદયની દુઃખ
ભવશોક, સમી રૂંદા ઋતુઓને ય તમારે
સહારવી-સ્વીકારવી ધટે છે.

મુઠીજ શોક તથા દુઃખનાં પાનખર તથા
રીતકાળ ભવ તથા સુખનાં વસન્ત તથા
શ્રીમંતની જેમજ ચિત્તની સમતા વડે વધારી
લેવાં ધટે છે.

ઘણું ઘણું તો તમારું” દુઃખ તમારી
પોતાની પસંદગીનું છે.

અબર તમારા આત્માને કાર દેવું એ
અંતર-વેલવું કડવું ઔષધ છે.

આથી તે વેલ પડે અધ્યાસાં, ને તેણે
દાષેષ ઔષધ સમૈન શાન્તિમાં પી લેવ.

કારણ ભારે તથા કડવું દીસના તેના
સાધની પાછળ નાણુક તથા સુકામળ એવા
અદૃશના સાથ ઝગે છે.

અને જે હોઈ પ્રવળી રહે તેવું” પાણું
તમારી પાસે ધરે છે તે ય તે મારીતું
જનેલ છે જે એ અદૃશનાં પોતાનાં પવિત્ર
અશ્રુઓથી ભીની થયેલ છે.”

* * *

અને એક પુરૂષે પૂછ્યું: “અમને આત્મ-
જ્ઞાન વિશે કેંઈક જણાવો.”

મથુરે ઉત્તર આપ્યો.

“તમારા અંતરમાં દિવસ તથા રજાનીનાં રહસ્યો સશાન્ત ને સમૌન સમાયાં છે.

પરંતુ તમારા કાનને તમારા હૃદયના એ અભિજ્ઞાનની, તેના પ્રકટ યોગની તૃષ્ણા છે. વિચાર દ્વારા જે કંઈ તમે સંદેહ જાણો છો તેને વાણી દ્વારા જાણવા તમે વાંછો છો.

તમારાં સ્વપ્નનાં નમ્ર સ્વરૂપોને આંગળીનો સ્પર્શ કરવા તમારી ઇચ્છા છે.

જાહે, તેમાં શો વાંધો?”

આત્માનું તમારું સંગૃહીત રસઝરણું સાગર પ્રત્યે ધીરું ધસમસતું વળવું જ જોઈએ ના?

અને અનંત ઉંડાણના તમારા રત્ન-રાશિયોય તમારાં નેત્રો સન્મુખ પ્રકટવી જ જોઈએ ના?

પરંતુ યાદ રાખજો કે એ આત્માના અજેય ધનને પૃથ્વીનાં વજનો વડે ન મપાય. વ્યાપારી વાણીજ્યનાં મુઠ્યે ન મુલવાય.

આત્મજ્ઞાનનાં તમારાં ઉંડાણને માપવા પૃથ્વીના વાર તથા વાંસને ઉપયોગમાં ન લેવાય.

કારણ અમાપને અસીય એવોએ આત્મનું સાગર છે.

આથી કદી ન કહેતાં કે “સત્યોનું સત્ય મને જરી સુક્યું છે,” બદકે એવું કહેજો કે, “એકદોક સત્ય હું પામેલ છું.”

તેમ કદી એવુંય ન યોગતા કે “આત્માના માર્ગને મેં ગોતી કાઢ્યો છે,” બદકે એવું ઉચ્ચારજો કે “મ્હારે માર્ગ ચાલતાં આત્માનાં મેં દર્શન ઝીંધ્યાં છે.”

કારણ આત્મા સર્વ માર્ગ પર ચાલે છે. માત્ર સીધી લીટીમાં જ તે નથી ચાલતો, તેમ એક બર સમો સીધો જ તે નથી ઉગતો. અણગણ્યા દ્રાદી દળ કમળ સમો આત્મા પ્રકટે છે, પ્રત્યક્ષ થઈ રહે છે...

એક શિક્ષકે કહ્યું: “અમને શિક્ષણ વિશે કંઈક કહો.”

અને તેણે જવાબ આપ્યો:

“તમારા પોતાના અંતરતમ અંતરમાં અપ્રકટ એવું અર્થ નિદ્રિત જે તમને પ્રકાશન કરાવી રહે તેના સમુદાય અન્ય કોઈ જ તમને ન દાખી રહે.

દેવાલયનાં છાંયા નીચે શિષ્ય સમુહની મધ્ય ચાલતા ગુરૂ પોતાના દાક્ષીણ્યને નહીં, પરંતુ પોતાની આત્મા તથા પ્રેમજ્ઞાનને અર્પી શકે છે.

સાચો તે જ કહેલો હોય તો તમને તે પોતાના કહાપણ ગૃહમાં પ્રદેશમાં નહીં દર-માયે, બદકે તે તમને તમારા પોતાના આત્મ દારના ઉમ્મર પ્રત્યે પ્રેરી રહેશે-દારી રહેશે. ખગોળવેતા અવકાશ વિશે પોતાની સમજ સંબંધી તમને કહી શકે, પરંતુ તે સમજ કંઈ તમને તે નથી દઈ શકે.

વિશ્વાનીરમાં વિલસતા દોલનને સંગીતજ છેડી શકે-ગાઇ શકે, પરંતુ એ દોલનને પકડતાં તેના કાન, વા એને પ્રતિધ્વનિત કરતા પોતાના અવાજને તમને તે ન દઈ શકે.

કારણ એક મતુષ્યનું આંતરદર્શન અન્યને પોતાની દિગંતગામી પાંખ્યા નજ દોરી શકે.

અને જેમ તમે પ્રત્યેકને એકાદી રીતિ ઇશ્વર ન્યાળી શકે છે, જાણી-પિજાણી શકે છે, તેમ તમે પ્રત્યેક ઇશ્વરના તમારા જ્ઞાનમાં એકાદી ઉભો છો, તેજ રીતિ વિશ્વ-નિયંત્રણની તમારી સમજમાં ય.....

* * *

એક યુવાન આગળ આવી પૂછી રહ્યો:

“અમને મૈત્રિ સંબંધી કંઈક કહેશો?”

અને મથુરે ઉચ્ચાર્યું:

તમારી અગત્યો પૂરી પડે એટલે તમારું મિત્રકૃત્ય સયું, નહીં?

પ્રેમથી ઉઘાડે ને આત્મર ભાવે કાળી રંગે એવા તમારા શેવસભો નમારો મિત્ર શિવો સેવકો.

તમારો જોગન તથા રામડી સંજો, કારણ સુધિન તમે તેના પ્રત્યે સ્વચ્છ છે; ને શાન્તિની પુલક પામવા તમે તેને કોપી રહો છો.

મિત્ર જ્યારે તેવું દેવું ખેડી રહે છે ત્યારે તમે તમારે ચિત્ત સ્વચ્છ 'દા', વા 'ના' કોપાનો જગ્યા ભય વા સંકોચ નથી અનુભવતા.

અને તે સમય જાય છે. જ્યારેય તમે તો તેના દેવના પગદરમાંથી નવી આપત્તી સ્વજ તેની વિચારવાને મુશ્કેલી શકે છે.

કારણ મિત્ર શબ્દોપર નથી અવલગની. તેનો પ્રદેશ તો શબ્દપાત્રનો છે—શબ્દમય પરનો, શબ્દ જ્યાં પિરમે છે તે તપનનયન વા આત્મા અલ્પા માત્ર અમલ યોગી શકે છે તે પ્રદેશનો છે.

તેમ એ મિત્રમાં પરસ્પરનાં રસભાવ આદર્શ ને અભિગ્રાપ ક્ષેત્ર એકસરખાં ગ્રીયાય છે, કાક વિરલ ને અકલ્ય એવા આત્મનંદ વડે મપાય છે.

પરંતુના સ્વરૂપને તે કંટકો ઉંચો છે તે મેદાનપરથી જેમ કળી શકાય છે તેમ મિત્રના વિચારમાં તેનામાં શું નવે વિશિષ્ટપણે ચાલી છે તે પ્રવેશ થઈ રહે છે,

આથી મિત્રવિચારકને દિક્ષાગીર મા થવા —કેદારીનતા મા ધરતા. ઉપરાંત તમારી મિત્રને કાંઈ અદિર કારણો ન હોય—સિવાય કે એક આત્મ-ઉત્કર્ષ. આત્મા આત્માની આદ નિકટતા.

કારણ જે પ્રેમ, જે મિત્ર યોગાના સન-સ્વપના પ્રકટીકરણ વિના અન્ય કાંઈ અર્થની, મંત્રની, ઉપાધિની વાંછના રાખે છે તે વસ્તુતઃ મિત્ર વા પ્રેમ નથી; તે તો

એક જાગમાત્ર છે, જેમાં વિના જાગવું જ માત્ર પદ્મય છે.

આંતરપ્રકરણના તથા પ્રસન્નતાની ખાન-રજ, કમલિની તથા સ્વર્ગ અને કુસુમિની તથા ચંદ્રાન્ત, અન્ધોન્ધને આકર્ષી રહે છે. તેમ તમે પરસ્પરથી આકર્ષાને: પરસ્પરનાં સ્વરૂપ તથા ઉદ્દેશ્ય શુદ્ધી સંજો-વધી રહેલો; અને એ કાલ અનુભવ તથા નાદાભય સ્વે-કની મિત્રને વર્તે રહેલો.

અને તમારું ઉત્તમમાં ઉત્તમ સર્વ કાંઈ નમારો સમિત્રવું હો.

જીવનના તમારા ચોટને જેમ તે જાણી રહે, તેમ તેની અટનીનેય તેને જાણવા રહે-મન તેના માજગ્યા મુકાવના પુરનેય પિચાનવા રહે.

નહીં નર દેવળ કળાશ્રય કરવા કાળેની મિત્રના કાંઈ શો અર્થ વાદ ?

કળાને જીવવા-જીવવા કાક દમેશ સમિત્રને કોપી રહે-ને ક્યાસરસો સર્વજ સર્વથા તેને નહીં રાખો.

કારણ અન્ધોન્ધની નૃપતા પ્રવવા કાળે એ અનુચલ સંગઘ તમારો રચાયો છે, નહીં કે પરસ્પરના ચાકળપણાને-ખાલીપણાને શૂન્યતાને પ્રવાનો.

મિત્રની તમારી અમૃતનિર્ઝરતી મિદાશમાં હવે તથા સોખ્યતા વિનિમય થઈ રહો.

નનકદી વસ્તુઓનાં જાકળકાળ સમાં જીવનાં મૈદિનકાની આપણેમાં ઉદય ઉદય યોગના પ્રભાતને પ્રાપ્તી રહો, ને પરિશુદ્ધ પ્રસન્ની રહો."

પરી એક વિદ્યાર્થી યોદ્ધા. "વાણી વિશે અમને કાંઈક જણાવો છ."

અને તેણે કહ્યું.

"જ્યારે તમારી વિચારણા સંગેની શાન્તિ વિરમે છે ત્યારે તમે વાણી પદી રહો છો.

તમારા આંતરનમ આંતરના એકાન્તમાં જ્યારે તમે નથી રહી શકતા, ત્યારે જોડે

વસો છો: અને ઉચ્ચાર એક રમત વા રમુજ માત્ર થઈ રહે છે.

અને ઘણી ઘણી તમારી વાણીની એ રમતમાં વિચારણાનું અર્થ ખૂન થઈ રહે છે.

કારણ વિચાર તો અવકાશ માપતું, કથકાળ થકી પર ઉત્તુ, પંખી છે: વાણીના પિંજરમાં તે ચોતાની પાંખો ઉઘાડી શકે છે, પરંતુ દૂર દૂર ઉડી નથી શકતું.

તમારામાંજ કેટલાકો એકાન્તના ભયે કરીને કાક વાતોડીઆને શોધો છો.

એકાન્તપણાનું-એકાગ્રીપણાનું સહર ને સ્મશાની માન તેમને ચોતાના આત્માઓને તેમના નગ્ન સ્વરૂપમાં પ્રત્યક્ષ કરતું દીસે છે, ને તેથી દૂર ભાગવા તેઓ પ્રયત્ન છે.

ખીન્ન કેટલાકો વાતો દ્વારા ચોતાને અગ્નિયા એવા રાગની વા સત્યની પ્રતીતિ કરાવી રહે છે.

બ્યારે એવા ય કેટલાકો છે જેઓને અંતરતમ અંતર સત્ય પ્રદીપે છે. પરંતુ તે તેને શબ્દોદ્વારા નથી કથતા.

આવાઓના જે આત્મા બ્રહ્માંડગીતની દોલનમય શાન્તિ સદસ દૈવ સંલગ્નતા ધરી રહેલ છે.

માર્ગમાં વા બજારમાં મિત્રદર્શન થાય ત્યારે તમારા આત્માના સન્માન તેને દઇ રહેજો: તમારો આત્મા તમારા હોડને હવાની રહે તથા તમારી હલને વાળી રહે તેમ કરી રહેજો.

તમારી અંતર-વાણી તેના અંતરકાને કહેવાનું સર્વ કહી રહેજો.

કારણ તમારા આત્માનું સત્યજ તેનો આત્મા આસ્વાદશે ને સંધરશે.

વર્ણુ વીસરી જવાય ને પાત્ર પણ ન સાંપડે તેની વેળા જેમ શરૂબની સ્વાદજ સંભરાય છે, એ વર્ણુચ્ચાર વિરમ્ય તેમની પાછળ વર્તતા આત્માના પરમ સત્યભાવની સદૈવ પ્રતીતિ થવા દેજો-તેના અનુત્તમ આસ્વાદને સર્વદ્વં ઝીલાવવા દેજો."

અને એક ખગોળવેતાએ વિચાર્યું: "ગુરુવચ્ચ કાળ વિગે કેમ?"

અને મધુરે કહ્યું:-

"અમાપ ને અમીત એવા કાળને માપવા તમે વાંછો છો: ઘડિ તથા પળને વશવન્તી તમારાં સર્વ દેહાત્માનાં સંચલનોને કરવા તમે ધ્વંછો છો.

વસ્તુતઃ તો કાળને તમે એક ઝરણાં શોળ કાપી શકો ને તીરે બેસી તેના પ્રવાહ-માત્રને તમે અનુલક્ષી શકો.

અને છતાંય તમારામાંનો કાળથી પર ઉભતો એવો કાક આયુષ્યના નિરવધિ અનંતત્વને બરાબર પિછાને છે; ગદ્ય કાલ કેવળ આજનું સ્મરણ માત્ર છે, અને આવતી કાલ આજનું સ્વપ્ન માત્ર છે, એ ભાવનોય તે પૂરેપૂરો પરિચિત છે.

અને તેજ તમારામાંનો જે અવ્યક્તપણે યુગંતો ને ગાતો તે તે સૂગ્ધની પ્લેથરી પણ સંગે સંકળાયેલ છે, જેણે તારાઓને વિશ્વની-ઓમની વાડીમાં કુલડાં સમા વેચાને અવકાશના મહાપ્રભુમાં સ્વર્ગની ન્યોતિ-માળ જગવી.

તમારામાંનો એવો કોણ છે જે તેની ચ્હવાની અગાધ શક્તિ ઘટ્ટી અતાત છે?

અને છતાંય કોણ એ નથી અનુભવી શકતું કે તે અગાધ પ્રેમ પણ ચોતાના અસ્તિત્વના કેન્દ્ર સંગે સંકળાયેલ છે, ને એક પ્રેમ ચિન્તનમાંથી ખીન્ન પ્રત્યે, તે નથી ઉડી શકતો?

અને આ રીતે-આ નિસ્તીમ પ્રેમની જેમજ કાળ પણ અવિલાન્ય તથા ગતિમય નથી શું?

પરંતુ વિચારણાદ્વારા તમે કાળને ઋતુ-ઓમાં મ.પી રહો, તો ભગ્ને તે પ્રત્યેક ઋતુ સર્વ ઋતુઓનો સાંકળતી હોજો; અને વર્તમાન ભૂતની સ્મૃતિમાળને તથા ભવિ-ખની આશાલિલાપને અખંડ આરસપતો. હોજો."

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાયકાતના વીધવમાં ખાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન મોખરે આવે છે અને તેથી મૃગલોચનીના ખાલની સૌંદર્યતાની આબેહુબ વર્ણન શકતી માટે મશહુર થયેલ નામાંકીત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસજી નામ રહેલો યાદ આવી જાય છે. ખાલને સુંદર અને સુંવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા ભરમર જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલીત દેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓઇલનો હુનીયામાં, ખાલની ઉપર વર્ણવેલા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપસ્થિત કરવામાં જાળવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવા માં અપ્રત્યાન મોગવી રહ્યું છે. તમારા ખાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી દીનમતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ ખાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીમતે સઘળા જાણીતા રોરોમાં વેચાય છે. અસલ કામીનીયા ઓઇલ બરાબર તપાસીનેજ ખરીદજો કારણ તેની બનાવટી હથેલી નક્કો નીકળવા માંડી છે.

:-:-:-:-:-

અમેલી જેલું મોહક-ગુલાબ જેલું ઉત્તમ-કમળ જેલું સુંદર
ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ)

તમે ન વાપસું હોય તો એક વખત વાપરી જુવો. તે કપડાં ઉપર અથવા રૂના કાયામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા કુલોની મીઠી ખુશમો બહેક બહેક થઈ રહે છે. ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ) નામ વાંચીનેજ સીલબંધ ખાટલી ખરીદજો કારણ બનાવટી નક્કો નીકળી પડી છે. કીમત વા આંકેસની ૧ ખાટલીના ૧. ૨, ૦ આંકેસ ૩. ૧-૪ અને ૧ ગ્રામની ૩. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીમત ૩. ૦-૨-૦ સુગંધી કાંડેનો એક આનો.

બહારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. ખર્ચ પાંચ આના જુદા થશે.

દીલબહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ)

આ તેજની કેવડા ગુલાબની પરીભતક જેવી મીઠી સુગંધ ધણીજ પ્રાપ્ત કરે છે. વાપરી ખાત્રી કરો. ખાટલી દીઠ કીમત રૂ. ૧ અને વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ અલગ.

સોલ {ધી એંગ્લો-ઈન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ હાં.,

નં. ૨૮૫, જુમા મસીદ, મુંબઈ, નં. ૨.

પ્રેસીડેન્સી પ્રોવીડન્ટ એન્ડ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કું લીં.

હેડ ઓફીસ—અમરૂત બીલ્ડીંગ, હુમલ રોડ,
બેલાડ ઓસ્ટેટ, કેલ, મુંબઈ.

રૂ. ૧ અને ૮ આના માસીક પ્રીમીઅમાંથી
જીંદગીનો વીમા ઉતારવો.

સ્ત્રીઓના પણ વીમા ઉતારવામાં આવે છે.
તળીબી તપાસ લેવામાં આવતી નથી.

ચાલાક અને પ્રમાણીક એજન્ટો માટે
ઉદ્ધાર સરતે.

ઢાણુ દેકે છે હોંદુ યાનમાં મીણુખત્તાઓ વીમાયતી જેરી અનતી નથી ?

સ્વદેશી માલ પ્રચાર કરવા કોંગ્રેસનો ઠરાવ છે.

સ્વદેશપ્રેમીઓ સ્વદેશી સાહસને ઉત્તેજન આપે છે.

શું તમારા નાણા તમારે બચાવવા નથી ?

ઈંટ છાપની મીણુખત્તાઓ

વાપરો.

ચરખીથી નીરળા, અળવામાં તેજસ્વી, બાળવામાં
લાંબી ટકવાવાળા, વીજાપતીને દરેક રીતે ટકર
મારે તેવી, મંદીરે તથા દરેક પવીત્ર સ્થળોમાં
ખેડક વાપરી શકાય તેવી અને એકદમ સસ્તી.

નમુના તથા લાવનાર માટે લખો.

એજન્સીઓ દરેક ગામમાં આપવાની છે.

અલગગમના પત્રો ઉપર યુગ્મ ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

ધી રે શન કેન્ડલ ફેક્ટરી,

ફ્લેગર રોડ, લાંબખત્તા પુલ પાસે, મુંબઈ નં. ૮.

સમાજવાદનાં પાદચિહ્નો

રોબર્ટ ઓવેન

સમાજવાદના ઇતિહાસમાં રોબર્ટ ઓવેન અનોખીજા ભાત પાડી છે. યંત્રવાદ અને મૂડીવાદનો વિરોધ કર્યા વગર આર્થિક અસમાનતા દૂર કરવાનાં તેના મનોરથ હતા. આ માટે તેણે અનેક અખતર કર્યા હતા. પરંતુ તેમાં તેને નિષ્ફળતા મળી હતી. જ્યોતને સજાકારના સિંધાન્તની તેમણે ભેટ કરી તે માટે જ્યોત તેમનું હંમેશાં રૂણી રહેશે.

: લેખક :

શ્રી ખંડુભાઈ દેસાઈ

[લેખાંક : ત્રીજો]

૯૫ ક્રિસ્ત-સ્વાતંત્ર્યનો એ જન્મનો હતો પ્રિટનના રાજકારણમાં તેના પડવ પડી રહ્યા હતા. યંત્રવાદના આક્રમણ સામે મધ્યયુગની જમીનનરેશાહીના કિલ્લા તૂટતા હતા. તે વખતે ઇ. સ. ૧૭૭૧ ની સાલમાં રોબર્ટ ઓવેનનો જન્મ થયો.

તેનું 'સમગ્ર જીવન પ્રવૃત્તિમય હતું'—જીવનની અંતિમ પળ સુધી સમાજમાં પ્રવર્તતી આર્થિક અસમાનતા નિર્મળ કરવાના તેના અખતર આજી રહ્યા. ૮૭ વર્ષની વૃદ્ધ વયે ઇ. સ. ૧૮૫૭ ની સાલમાં તેનું અવસાન થયું.

તેનું મળ વતન વેડસ. તેનું કુટુંબ કારીગરીમાં કાર્યકુશળતા માટે પંદાયું હતું. સ્ક્રાપ-કાપડની એક મીઠામાં ઉમેદવાર તરીકે શરૂઆત કરીને 'માનવર-સ્પીનર' ના પદ સુધી તે પહોંચ્યા. પાંચમી પૈંડ ૧૦૦ ઉંઝીના ઘઘને તેણે નોખો ધંધો શરૂ કર્યો, અને પોતાની અકલકલુશિયારીને શીધે

તેમાં તેને ફતેહ પણ મળી. ૩૦ વર્ષની જુવાન વયે ન્યુ લેનાક મીલ્સનો તે ભાગિદાર બન્યો. ખરેખરી શક્તિ તો હવે પીકી. મીલના સાંચાકામમાં અનેક સુધારા વધારા કર્યા; તે ઉપરાંત મજૂરી મા' રહેવાનાં આદર્શ મકાન પણ તેણે વધાવ્યાં. આખા ધૂરોપમાં તેનાં શુભ કામ ની પચ-ગાથા ગવાયા માંડી. ન્યુ લેનાક યાંત્રિકોનું તીથધામ બની રહ્યું. દૂર દૂરથી આ 'અદ્-બુત' અખતરના દર્શન અર્થે પ્રવાસીઓનાં યોગાં ઉસટયાં—રાજપુરુષો, કેળવણીકારો, નરેન્દ્રો અને સામાન્ય સ્ત્રી પુરુષો, આ નવીન સમાજના ચણતરનું નિરીક્ષણ કરીને તેની સફલતા ઇચ્છી સંતોષ પામતાં.

યથુ'. સમાજની આર્થિક ઘટનાની પોષ્યતા તેણે પીછાની લીધી-તે દર કરવાના પ્રયાસો પણ તેણે વિના વિચારે શરૂ કર્યાં.

રોયલ્ટના પ્રવૃત્તિમય જીવનનો પૂર્વાર્ધ આઠી પૂરો થાય છે-તેનો જીવન પ્રવાહ હવે નવી દિશા પકડે છે. ઇ. સ. ૧૮૨૫ની સાલમાં ઇન્ડીઆના પરગણામાં ન્યુ હારમની કોલોની તે વસાવે છે. તેજ વર્ષના અંત ભાગમાં સ્કોટલેન્ડમાં એડમીનિસ્ટ્રેટીવ કોલોનીની સ્થાપના થાય છે. પરંતુ આ બંને સંસ્થાઓ બહુ સમય ટકી શકતી નથી. આથી નિવૃત્ત ન થતાં ઇ. સ. ૧૮૩૨ ની સાલમાં તેણે National Equitable Labour Exchange નામની સંસ્થાની સ્થાપના કરી; પરંતુ કમનશિયે તેના તે અખતરો પણ ભયંકર રીતે નિષ્ફળ ગયા.

આ વખતે તેની ઉંમર વર્ષ ૬૩ ની હતી. જીવનમાં અનેકવાર નિષ્ફળતા મળ્યું છતાં તેના વિચારોમાં પરિવર્તન નહોતું થયું. ઉઘડતું પોતાના અદર્શ સિધ્ધાન્તો વિષે તેનાં મનમાં અને મોઢ વધ્યાં હતાં. માત્ર સિધ્ધાન્તવાદી મરીને તે હવે પ્રચારક બન્યો. ઇ. સ. ૧૮૩૪ ના અંતભાગમાં The New Moral World નામનું એક પત્ર તેણે પ્રગટ કરવા માંડ્યું, અને પાછળથી એજ નામનું એક પુસ્તક પણ જનતા

ન્યુ લેનાર્ડના દર્શન અથવા આવેલા રાજ્ય-ઓમાં પ્રસીદ્ધ અને હોવાડના રાજ્યકર્તાના મન ઉપર આ અખતરોની બહુ ઉંડી અસર થઈ હતી. કેળવણીના પ્રશ્ન સંબંધી પ્રસીદ્ધ અનુ રાજ્યે રોયલ્ટની સલાહ પણ લીધી હતી. હોવાડના રાજ્યીએ “દાન” વિષે રોયલ્ટ સંથે ખૂબ ચર્ચા કરી હતી. આ અખતરો તરફ જનસમાજની ધૃતિ કેવી હતી તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

અગળ ધન્યુ' હતું. મજૂરસંઘની અનેક વિધિ પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સક્રિય ભાગ તેણે લગ્યો હતો પરંતુ તે વખતની સહાયકારી ચળવળ [Co-operative movement] માં તેને કોઈપણ જાનનો રસ ન હતો.

રોયલ્ટ કોઈ વિદ્વાન લેખક કે પ્રખર વિચારક ન હતો-તે હતો તો માત્ર સામાન્ય કોટિનો ભાવનાશીલ સત્પુરુષ એટલે અન્ય લેખકોની માફક વિદ્વાનલેખી પુસ્તક લાંબર જનતા આગળ તેણે ધર્યો ન હોય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. છતાં તેનાં ભાષણો તથા ઘણા જાણીતા લેખોનું સંગ્રહસ્થાન હજી જળવાઈ રહ્યું છે તે ઉપરથી તેની વિચાર-સૃષ્ટિની ઝાંખી આપણને થઈ શકે છે.

રોયલ્ટ પોતાના યુગની એક મહાન્યક્ષિત હતો. ઇશ્તિનમાં “સમાજવાદ”ની ઉદ્દેશપણા પ્રથમ તેણે કરી હતી. અને જનાં મૂંઝીની પ્રથાની સામે તેણે એક શબ્દ ઉચ્ચાર્યો નથી. આર્થિક અસમાનતાના નિવારણ અર્થે નવી મરી પેદા કરવાની મજૂરીને તેણે સલાહ આપી. આજે પણ સમૂહવાદ અને સહાયકાર ચળવળ વચ્ચે મોટો ભેદ છે. અને છતાં એવેનને કેટલાક અર્થશાસ્ત્રીઓ ‘સમાજવાદી’ અને ‘સામ્યવાદીની પંક્તિમાં મુદ્દાં મૂકે છે.*

રોયલ્ટ સિધ્ધાન્તવાદી હતો-સિધ્ધાન્તોનો અમલ કરવાના પ્રયાસો પણ તેણે કર્યાં હતાં. ન્યુ લેનાર્ડનું આદર્શ કારખાનું, ન્યુ

રોયલ્ટ એવેન જળવાયેલ ન હતો. રાજકારણમાં તે બહુ થોડો રસ લેતો. ‘આર્ટીઝમ’ મુખ્યત્વે કરીને કામદારોની ચળવળ હતી-તેનું નેતૃત્વ કામદારોના જ હાથમાં હતું-અને તેમનો ઉદ્દેશ સાર્વત્રિક મતાધિકાર સંપાદન કરવાનો હતો. અને છતાં રોયલ્ટ એવેનને આ ચળવળમાં ભાગ લેવાની જરૂર નહોતી જણાઈ.

હારમતી અને ઓરખીરતના કોશિની ઉપરાંત બીજા અનેક અખતરા તેણે કરી લેયા હતા. ૫૦ વર્ષના કારખાનાના ધારા ધોરણના ઇતિહાસનો પાયા તેણે નાંખ્યો હતો. ન્યુ લેનાકેના પોતાના કારખાનામાં તેણે નીચેના નિયમો દાખલ કર્યા હતા:—

(૧) કારખાનામાં દિવસના કામના કલાક ૧૭ થી ઘટાડીને ૧૦ કર્યા.

(૨) ૧૦ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળક બાળકોની કારખાનામાં ચલી હરતી અંધ કરી, તે ઉપરાંત તેમને માટે મફત શીક્ષણનો પ્રયત્ન કર્યો.

(૩) દરેક જાતનો દંડ-તે વખતે તો આ પ્રકારની સખ સર્વસામાન્ય હતી નાણુદ કર્યો.

બીજા મૂડીદારો અને કારખાનાવાળાઓ પર આ ઉદ્ધત અખતરાની જાણપણ અસર ન થઈ. ઉલટું રોમટની સામે કડવી ફરિયાદો થવા માંડી. તેનો જે જવાબ તેણે આપ્યો હતો તે આજે પણ સુવર્ણઅક્ષરે કોતરી રાખવા જેવો છે.

“અનુભવથી મુંઢર અને સાદ સાંચાકામ તેમજ ગંદા અને કટાઈ ગયેલા ધંચો વચ્ચેનો ભેદ તમે સમજી શક્યા હશે.

સાંચાકામ જેની જડ વસ્તુ માત્ર નહીં

કાળજીથી આટલું સાફ કામ આવે, તે

દષ્ટિએ મનુષ્યો નહીં સમજાવવા

અદલામાં કેરી ઉદારતા દાખવે તેની

કમળતા તમે જ કરી જુઓ ! આ નાણુક

માનવધંચોની ગતિમાં વધારો થશે,

તે ઉપરાંત તેમના તરફ દયાવૃત્તિ દાખ

વવામાં આવે તો અંતે ખર્ચની દષ્ટિએ

પણ મજૂરી સોંધી લાગશે. પુરતાં પોષ

ણને અગાવે પરિણમતી માનસિક વ્યથાને

નાશ થશે, એટલું જ નહિ પણ, કામ-
દારોના હૃદયમાં અકોનિશ સળગતો
અસંતોષનો અગ્નિ શાંત થઈ જશે-
તેમના જીવનનો સડો સાફ થઈ જશે-
અકાળે થતાં અવસાન અટકશે.”

જ્યારે નિહાર મૂડીવાદીઓના દિલપર આ ચાળકાની પણ અસર ન થઈ ત્યારે રોમટ ઓવેને સલામ અને સવાનુભૂતિ માટે ધારાધોરણ તરફ નજર નાંખી. પ્રથમ તો બિટીશ સરકાર તેની કસોટીએ ચડી અને તે પછી અન્ય દેશોમાં પણ પોતાના હાથ તેણે લંબાવ્યા.

ઇ.સ. ૧૮૧૬ની સાલમાં કારખાનાનો કાયદો પસાર થયો. ૬ વર્ષ અને તેથી ઓછી ઉંમરના બાળકોની ભગી સામે પ્રતિબંધ મૂકાયો. લોડ રોટસબરી-કારખાનાના કાયદાનો જન્મદાતાના ઉદય પહેલાં જ કુમળાં બાળકોના સંરક્ષણ અર્થે રોમટ ઓવેને ઓગેર પ્રયત્ન આદિશતો જગતની મક્કાં હતાં. પરંતુ અહીં પણ તેની જાખ ન જ ભાંગી. મૂડીદારોએ દાદ ન આપી-ધારમંડળે ઉદાસિનતા દાખવી-એટલે તેણે ‘સંઘવાદ’ (Association) તરફ લક્ષ દોડાવ્યું. સંઘવાદ દ્વારા નવું પાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવાનાં, અને સામાજિક પ્રશ્નો ઉકેલ લાવવાનાં રસ્તાં તેણે રચ્યાં.

સામાજિક નેતૃત્વતા રોમટનો જીવનમંત્ર
હતી-તેના સર્વે અખતરાની પ્રશસ્તિ હતી.
મૂડીદારોને, મજૂરોને, સત્તાધીશોને આ એક
જ આદર્શની સિધ્ધિ અર્થે તેણે વિનય્યા
અને ઉતેજ્યા.

આમ સમાજવાદના ઇતિહાસમાં તે અનોખી જ ભાત પાડે છે. તેને મન માણુસ જન્મે છે ત્યારે તો તદ્દન નિર્દોષ હોય છે-સારો પણ નહિ-ખટખ પણ નહિ. સામાજિક

પરિસ્થિતિ તેનું જીવન ધોડે છે-તે 'સંજોગોનું' પુતળું' બની રહે છે. અને અત્યારે જે માનવ સમાજ અધોગતિને પથે પરવરતો હોય તો તેને માટે મનુષ્ય નહિ-પણ સમગ્ર વાતાવરણ જવાબદાર છે. લીધે અને ખીજા લેખકો કુદરતી વાતાવરણની મનુષ્યજીવનના ધડતર પર થતી અસરનો ઉલ્લેખ કરે છે તે વિશે રોબર્ટ ઉદાસિન છે. તે તો સામાજિક વાતાવરણ-કેળવણી અને ધારા ધોરણના ધડતરમાં મનુષ્યજીવનના ઉદ્ધારની શ્રદ્ધા આરોપે છે. "વાતાવરણ બદલી નાંખી-અને મનુષ્ય ખીલી ઉઠશે." એ તેનો પ્રીય મુદ્રાલેખ હતો.

પરંતુ આ આખી વિચારસરણીનો મિથ્યા ભાસ સહેલાઈથી સમજી શકાય એવો છે. સિદ્ધાન્ત માટેની ધગશ રોબર્ટને ચકાવામાં ગાંધાં ખવડાવે છે. જે મનુષ્ય "સંજોગોનું જ પ્રાણી" હોય, તો તે સંજોગો કેમે કરીને ફેરવી શકે ખરો? અક્ષપત કેળવણી અને ધારા ધોરણના પ્રતાપે બહુજ અડપગતિએ માનવ સમાજના ધડતરમાં પરિવર્તન જામવું નય છે તેનો ઇન્કાર થઈ શકે એમ નથી.

"આ સિદ્ધાન્તનો નૈતિક દૃષ્ટિએ પણ અત્રે ઉલ્લેખ કરવો ઘટે છે. સારા નરસાની બધી જવાબદારી મનુષ્યને શીરેથી મટીને સંજોગોને શીરે ચકાવામાં આવે છે એટલે મનુષ્ય એજગામ બને છે એ વાત અત્રે લલવી ન જોઈએ. વળી આ આખી વિચાર-પ્રણાલિમાં 'ધર્મ'ને પણ સ્થાન નથી." અંગ્રેજ જનતા ઉપર રોબર્ટ ભાગ્યે જ કંઈ અસર કરી શક્યો તેનું આ પણ એક કારણ હોય.

પરંતુ આ સિદ્ધાન્તની ખરેખરી સદૃશતા તો તેના અધિક દૃષ્ટિબિંદુમાં રહેલી છે. કામની શક્તિને બદલે કામ ઉપર વળતર

આપવાનું ધોરણ સ્થાપીને સામાજિક સમાનતાની સંસ્થાપનાનો ઉદ્દેશ રાખવામાં આવ્યો હતો. જે મનુષ્ય વાતાવરણનું જ ધડતર હોય તો તેની વિચારશક્તિ કે કાર્ય-શક્તિ માટે શા માટે તેને ખીજા કરતાં વધારે વળતર મળવું જોઈએ? રોબર્ટની આ દલીલ હતી. ઓવેનની સંસ્થાઓ આટલે અંશે સામ્યવાદી સંસ્થાઓ હતી.

પરંતુ ઉપર આપણે જોઈ ગયા કે આ કાર્યમાં તો તેને નિષ્ફળતા જ મળી હતી. તેથી હતાશ ન થતાં નવીન સમાજ રચવાના મોંઘા મનોરથ છોડી દઈને આર્થિક અનર્થોના નિવારણની યોજનાઓ રચવા માંડી.

પ્રથમ તો નફો નાંચુદ કરવાની જરૂર તેને જણાઈ. સર્વે અનર્થોનું મૂળ-ઝેરી વતુંલનું કેન્દ્ર નફો છે. મનુષ્યજીવનના વિનિષ્કાતનું એ મુળ છે. એની શાશ્વતચનામાં જ અન્યાયની મૂળ આવી છે. ઉત્પાદનના ખર્ચ ઉપરાંત વેચાણમાંથી જે વધે છે તે નફો કહેવાય છે પરંતુ વસ્તુની વેચાણકિંમત ઉત્પાદનના ખર્ચ જેટલી જ હોવી જોઈએ. ન્યાયપુરઃસરની કિંમત એજ હોઈ શકે. નફો કેવળ અન્યાયી નથી-એ સમાજ ઉપર નિરંતર ઝડૂમતો લાય છે, આર્થિક અન્યાય પછી તે ઉત્પાદનની વિપુલતાનું પરિણામ હોય કે વસ્તુના અભાવનું પરિણામ હોય તોપણ તેનું મૂળ નફામાં મળી રહે છે. મજૂરોની ખરીદ-શક્તિ ઉપર એ કાપ મૂકે છે. વસ્તુ તૈયાર થાય એટલે તરતજ કોઈ તવંગર તેની કિંમત આપીને તે ખૂંચવી લે છે, અને પછી ભાવ વધારી મજૂરને તેમને માટે તે વસ્તુની ખરીદી અશક્ય બનાવી મૂકે છે.

હવે આ શોષણ નાંચુદ કેમ થાય એ પ્રશ્ન ખાસ ઉદભવે છે. કેટલાક અર્થશાસ્ત્રીઓ

એવી દલીલ કરે છે કે નિરંકુશ હરિદ્વિષ્ણુના ક્ષેત્રમાં નફાને અવકાશ નથી. રેખાએ એવેન આ દલીલ માનવાની ના પાડે છે. તે આ બંને વચ્ચે બેદ પાડવાની ના પાડે છે. એકને તે વિગ્રહની અવસ્થા કહે છે-બીજાને વિગ્રહની કુદરત નામા-લિધાન આપે છે.

એટલે નફાની પ્રથાજ નાણુદ થાય, તે ઉપગત સરતામાં સરતા બજારમાં માલ ખરીદીને મોંઘા મૂકે વેચવાની વૃત્તિનો પણ અંત આવે એવી વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર જણાય. સામાન્ય રીતે નફો તો સોના નાણાંમાં કે રૂપા નાણાંમાં જ મળે છે. સોનું અથવા તો ચાંદી વિનિમયનું એક સાધન છે.

“સમાજમાં ચત્તા ગુનાહ, અન્યાય અને બખબરાનું મળ સોના રૂપાના ચલણની અંદર રહેલું છે. ચારિત્રા નાશ કરીને શુદ્ધ ને ચક્રોળે ચક્રાવવામાં આ વસ્તુ મોટે અંશે કારણભૂત છે.”

“સરતા બજારમાં માલ ખરીદીને મોંઘવારી હોય ત્યાં વેચવા-એ નફાની પ્રથાની ખરેખરી આવી છે.”

એટલે પ્રથમ તો સોનારૂપાના ચલણનેજ નાણુદ કરીને તેની જગ્યાએ Labour Notes દાખલ કરી દેવી જોઈએ. શ્રમજીવીઓજ સમ્પત્તિના ખરેખરા સ્વરૂપ છે તે દૃષ્ટિએ મજૂરીદીજ સર્વે વસ્તુની કિંમત અંકાય એ રેખાએ તદ્દન કુદરતી અને સરળ નિયમ બાંધ્યો.

આ વ્યવસ્થા અનુસાર વસ્તુ ઉત્પાદન કરનાર શ્રમજીવીને ઉત્પન્ન કરેલી વસ્તુ વેચી દેવી હશે તો તેને તેની વસ્તુના બદલામાં તે વસ્તુ ઉત્પન્ન કરવામાં માણેલા કલાકના પ્રમાણમાં “લેબર નોટ”ની અણુક સંખ્યા આપવામાં આવશે; તેજ રીતે વસ્તુ

ખરીદ કરનાર પણ અણુક. “લેબર નોટ” આપીને વસ્તુ ખરીદી શકશે.

આમ એવેને અગ્રણ્ય શોધ કરી તેની કિંમત તેને મન પેર અને મેક્ષીકાની સોનાની ખાણ કરતાં પણ વધારે હતી. અવખત, એવેનની શોધ તો મૌલિક હતી. તેના પહેલાં નાણાં ચલણની સામે કોઈ પ્રહારો તો અનેકવાર થયા હતા, પરંતુ કોઈએ આવી નવી વ્યવહાર યોજના જનસમાજ સમક્ષ રજુ કરી ન હતી. પરંતુ એવેનના સામ્યવાદી સિધ્ધાંતો સાથે આ સિધ્ધાંત લાગ્યેજ બંધાયેલો આવે છે.

પરંતુ આ યોજનાનો અમલ કેમ થયો અને તે કેટલે અંશે સફળ નવડી તે જવાબુ રહે છે. કંડનમાં આ જાતનો અખતરો પણ દેંદ્ર વખતમાં થયો. નેશનલ ઇકોનોમિક લેબર એસોસિયેશનની સ્થાપના થઈ. આ એક અદ્ભૂત અખતરો હતો-જે કે રેખાએ એવેનને તેની સાથે સીધા સંબંધ બાંધે થોડો હતો. આ નવી સંસ્થાનું બંધારણ સંઘાયકારી મંડળોના જુવું હતું. તેના મધ્યસ્થ હીપોમાં દરેક સભ્ય તેનું ઉત્પાદન મુકી આવતો અને બદલામાં “લેબર નોટ” લઈ આવતો. કામના કલાકના પ્રમાણમાં “લેબર નોટ” મળતી અને

પરંતુ એ વાત અત્રે યાદ રાખવી જોઈએ કે રેખાએ એવેને માત્ર સમાધાન વૃત્તિથી જ આ સિધ્ધાંતનો પ્રચાર કર્યો હતો, સામાજિક કાયદાના નિવારણ અર્થે આદર્શ સમાજનીજ તે ઝંખના કરતો હતો. પોતાના ન્યુ હારમની કોલોનીમાં કામના પ્રમાણમાં વળતરનું ધોરણ તેણે દાખલ કર્યું હતું, છતાં તેનો આદર્શ તો સામાજિક સમાનતાનોજ હતો-પરિણામે જ માસમાં તે કોલોની વિખરાઈ ગયું.

કામના કલાક પણ પેલો માણસ જ નકકી કરતો. હવે આમ જે વસ્તુ આવતી તેના ઉપર 'લેબરનોટ'માં તેની કિંમતનું લેખ્ય ભારવામાં આવતું અને કાંઈ પણ સમ્બંધે તે ખરીદવાની છૂટ રહેતી. આમ એની મેળે જ નફો નાણુદ થઈ જતો. તેનું કારણ એ હતું કે મીલનો ઉત્પાદક અને ઉપભોગી ભેગા મળતા, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ નફાખોરી પર નબત્તા દલાલો માટે ક્યાંય સ્થાન ન રહેતું.

આ સંસ્થાની સ્થાપના ઇ. સ. ૧૮૩૨ ના સપ્ટેમ્બરમાં થઈ હતી. શરૂઆતમાં એને ફતેહ પણ સારી મળી. એના સભાસદોની સંખ્યા ૮૪૦ સુધી વધી. તે પછી કેટલીક શાખાઓ પણ એમણે ખોલી. પરંતુ આ અખતરો પણ દૂંક વખતમા નિષ્ફળ નિવડ્યો.:

* આ અખતરોની નિષ્ફળતાનાં મુખ્ય કારણો ત્રીણે મુજબ છે:-

(૧) પોતાના ઉત્પાદનની કિંમત આંકવાની કુલ સત્તા સમ્બંધે સોંપવામાં આવી. પાછળથી આ કાર્ય નિષ્ણાતોને સોંપવું પડેલું પરંતુ આ નિષ્ણાતો પણ અણધર હતા. એટલે આખો અખતરો નિષ્ફળ ગયો.

પરંતુ સહકારના સિધ્ધાન્ત આગળ આ અખતરોની નિષ્ફળતા છતાં જગતભરમાં દેરેર સહાયકારી મંડળો સ્થાપાયાં અને અમુક અંશે નફાના નામને નાણુદ કરીને ધમધોકાર ખીલતાં રહ્યાં છે એ જ આ સિદ્ધાન્તની સંગીનતા પુરવાર કરવાને પુરતું છે. સહાયકારી મંડળોએનો ઉદ્દેશ જ નફો નાણુદ કરવાનો હોય છે, અને તેઓ નાણાં ચક્ષુને નાણુદ કર્યા વગર પોતાની નેમ પાર પાડી શકે છે એ વસ્તુની ખાસ નોંધ લેવાની જરૂર છે. એવેનની ખરેખરી કીર્તિ તેનાં સામ્યવાદી કદપનાતરંગો કરતાં આ સંગીન કાર્યસિદ્ધિની અંદર વધારે રહેલી છે.

(૨) સમ્બંધી સંખ્યા વધતી ગઈ તેમ તેમ ગમે તે જાતના માલનો જથ્થો પણ જમા થતો ગયો. જ્યારે ખીણ તરફ ઉપયોગી માલ ઉપડતો ગયો. પરિણામ એ આવ્યું કે ખીનજરૂરી માલ જથ્થાબંધ પડી રહ્યો-તેના ગ્રાહકો જ ન માળ્યા.

વળી આ ઉપરાંત "લેબર નોટ" રજિસ્ટર કરવામાં ન હતી આવી તેને લીધે પણ અનેક મુશ્કેલીઓ ઉદ્ભવતી હતી. બજારમાં આ 'લેબર નોટ'નો વેપાર પણ ચાલતો.

પશ્ચિમની રમણીઓનો હવન વ્યવસાય

૧ તરવાની ધરન
૪ ખુશ્ખામાં વ્યાયામ
૭ ગોદફની રમત

૨ ટેનીસ રમણ
૫ સંગીત
૮ કોડેસ્વારી

૩ બાળ ઉછેર
૬ સોનેમા નટી
૫ નૃત્ય

આર્થ રમણીએના જીવન વ્યવસાય

૧ રસોઈ

૪ રસુ

૭ જમણું જમવાં

૨ ધોવું

૫ લક્ષ્મી ગીત ગાવાં

૮ દુધની ઘેણી

૩ દળવું, ખાંડવું.

૬ લગ્નવંદી

૯ ક્યાં જવળું

નવયુગની નારો વિભાગ

સ્ત્રી:

ઉતરતા પ્રકારનું પ્રાણી

સામાન્ય વર્ગના પુરુષોને પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓ સિવાય ખીજી સ્ત્રીઓ માટે માનની વૃત્તિ હોતી નથી. કેળવણીના પુરુષોમાંથી ઘણા-ખરા તો સ્ત્રીઓને માત્ર જાહેરમાં માન આપે છે એટલું જ, બાકી અંતરથી તેઓ સ્ત્રીને પોતાના કરતાં ઉતરતા પ્રકારનું પ્રાણી ગણે છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ એમાંના કેટલાક તો ખાનગીમાં સ્ત્રીઓ વિશે ઘણીજ અશિષ્ટ ભાષામાં વાતો કરતારા હોય છે, છતાં એટલું તો કબૂલ કરવું જોઈએ કે પુરુષોમાં એક અતિ નાનો વર્ગ એવો છે કે જેમને ખરેખરી સ્ત્રી સન્માનની લાગણી હોય છે.

સૌદામિની મહેતા

જાતીય સમાનતાનો અદ્ભૂત

: લેખક :

જાતીય સમાનતાનો પ્રશ્ન પાશ્વર્યમાં થોડાંક વર્ષોથી ખૂબજ ચર્ચાઈ રહ્યો છે. તેમ છતાં હજી તેના વિષયમાં પશ્ચિમમાં પણ અનેક બાતનાં મત વૈચિત્ર્ય અને વિચારભેદ પ્રવર્તી રહેલા છે, પરંતુ ખાસ કરીને પશ્ચિમનો સ્ત્રી સમાજ મોટે ભાગે બચત બની ગયો છે.

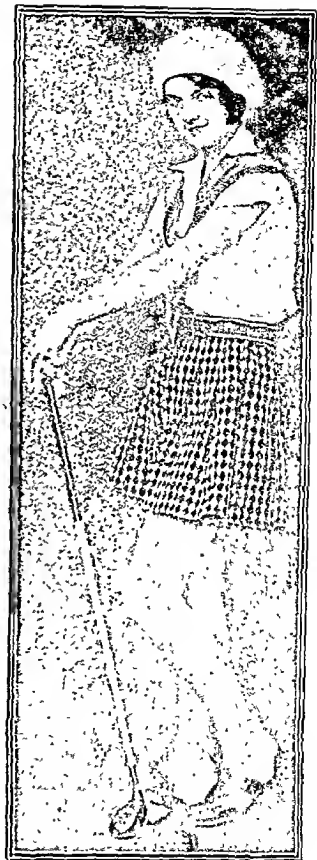
રશિયામાં આથી જુદી જ સ્થિતિ છે. સોવીયટ રશિયા જાતીય સમાનતાની આખ્યાઓ રચ્યા કે તેના સંબંધમાં વાદવિવાદ કરવા શેઠજીને અડધે, શેઠે જે વાળખી માને તેને જીવનમાં ઉતારી લેવાનો જ પ્રયોગ કરે છે. આમ સ્ત્રી અને પુરુષની વચ્ચે જાતીય સમાનતા [Sex Equality] ના પ્રશ્નને પણ તેણે સામાજિક ન્યાય માટે અનિવાર્ય જરૂરનો ગણ્યો છે, અને પોતે જે સામાજિક સિધ્ધાંતો સાચા માન્યા છે, તેમાં આ પ્રશ્નને એક અગત્યના અંગ તરીકે સ્વીકારી લીધો છે.

જીજ્ઞાસુતામાંથી પડેલા ધીરે ધીરે
સરતો જાય છે,

પ્રયોગ

શ્રી. સીતારામ શર્મા

અથી સોવીયેટ રશિયાભરતી સંસ્થાઓમાં સર્વ સામાન્ય રીતે સ્ત્રી અને પુરુષમાં લીંગ ભેદને કારણે કોઈપણ જાનની અસમાનતા ન રહે તેવી પ્રતીતિ અવસ્થા કરવામાં આવી છે, એટલે ત્યાં જેમ ૧૮ વર્ષના યુવકને તેમજ તેટલીજ વયની યુવતીને પુખ્ત વયનાં માનીને સગરકરણમાં સમાન મતાધિકારના હક છે, તેજ રીતે સરખાં કામ માટે યજ્ઞસ્નાં ધોરણ પણ સરખાંજ સખવામાં આયાં છે. તે ઉપરાંત જે કામમાં સ્વભાવતઃ જ અમુક પ્રકારના વિશિષ્ટ શારીરિક બળની જરૂર નથી, તેવા પ્રત્યેક સરકારી હોદ્દાઓ-પડી ભરે તે ગમે તેટલી જવાબદારીવાળા હોય તેા પણ-કાળી વખતે લીંગ ભેદને જવામાં આવતો નથી: એટલે સ્ત્રી અને પુરુષને તેવા હોદ્દા માટે સમાન તક આપવામાં આવે છે. એથી જેમ પશ્ચિમના બીજા દેશોમાં, અને સુઆષ જેવાં શહેરોમાં શિક્ષિકાઓ કે 'ટાઇપીસ્ટ' તરીકેના ધંધા માટે સ્ત્રીઓને શક્યામાં આવે છે, તેમ સોવીયેટ રશિયામાં મેટ્રીક તરીકે, નોનન તરીકે, સોવીયેટ નાંત્રનાં કારોબારી મંડળના સર્વોપરિ હોદ્દા ભોગવનાર તરીકે સ્ત્રીઓ હામ હામ જવાય છે. યુરોપ અમેરિકાના આગળ વધેલા દેશોમાં પણ આવા જવાબ-

પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ જાહેર સ્થાનો સમવા જેટલી સ્વતંત્ર બની છે

તરીવાળા હોદ્દાઓ સ્ત્રીઓને આપવા તે અસાધારણ સાહસ મનાય છે, પણ પશ્ચિમ યુરપ અને, અમેરિકામાં જે પ્રયોગની સિધ્ધિ માટે 'સનત ચળવળ'લયમાં પચાસ વર્ષ પછી યોગ્ય પડ્યા છે, તે પ્રયોગ સૌથીયે રશિયાએ માત્ર દસ જ વર્ષમાં સિધ્ધ કરી બતાવ્યો છે.

નૈમિત્તિક કાર્યોમાં [નિત્યના બ્યવહારના.] ઇંગ્લેન્ડમાં હજી સીંગ બેદને સીધે જાતીય બેદ દેખાય છે, પણ સૌથીયે રશિયામાં પ્રખરું દર્શિયું હું જ તદ્દન ફરવાઈ ગયું છે, અને પુરુષ વર્ગ સ્ત્રીઓ તરફ સંપૂર્ણ રીતે સમનભાવ ધરાવતો થઈ ગયો છે. નાનામાં નાની બાબતમાં પણ આવા બેદનાં ભૂત ભરાઈ ન શકે તે માટે ખૂણા ખાંચા ખંખોળાને બેદનાં ભૂતને લગાડી દેવામાં છે. હાખસા તરીકે સ્ત્રીને ઓળખવા માટે અમુક ભાઈની પુત્રી કે અમુક મિસ્ટરનાં પત્ની એવાં સંબોધન સ્ત્રી જાતિના વ્યક્તિત્વને હીણપદ ઘણાનામાં છે તેમ માનીને ત્યાં પુરુષોને તેમજ સ્ત્રીઓને 'કમરેડ' [Comrade] -ફેરતને મળતા-ના સંબોધનથી જ બોલાવવામાં આવે છે. એથી ઘણ પહેલાં તેમજ ઘણ પછીથી સૌથીયે રશિયાના સ્ત્રીઓ પોતાના જ નામથી ઓળખાય છે. તેમને પિતાં કે પતિના વ્યક્તિત્વની પાછળ પોતાના વ્યક્તિત્વને ડાંકી દેવું પડતું નથી. આથી સ્ત્રી જાતિને બીજે બધે પ્રતિપક્ષે પારકાની 'મતા'ની શુભામી મનોદશા નીચે જીવવું પડે છે તેમ ત્યાં ન થતાં, સૌથીયે રશિયામાંની સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર વ્યક્તિ તરીકે જીવે છે. અને પોતાના વ્યક્તિત્વને તેની સંપૂર્ણ હદ સુધી પૂરેપૂરું ખીલવી શકે છે. પરણેલી સ્ત્રીઓને માટે વરની જાપ તરીકે અહિં જેમ ચાંદ્રો ને ચૂડી એ અનિવાર્ય વસ્તુ મનાય છે, તેમ પશ્ચિમાં સખની

વીંટીનું છે; અને તેથી એ વીંટીનાં બંધનમાંથી ત્યાંની સ્ત્રીઓ જેમ અને તેમ જલ્દી છૂટી જાય છે. ખુદ પુરુષવર્ગ પણ એવી જાણે રખાવવાનો નહિ પણ કાઠી નાખવાનો આગ્રહી છે.

આમ સૌથીયે રશિયામાં સીંગબેદ વિનાની જાતીય સમાનતાને વિચારો એક ઉંચા ઉતરના જાય છે કે, સ્ત્રી જાતિને કમળ, નિર્જલ અને પુરુષતા આશ્રય ઉપર ટકનારી માનીને સ્ત્રીઓને ખુદમાન આપવાની જે લાગણી (Chivalry) અનેક વર્ષોથી યુરપમાં પ્રચલિત છે, તે સાંકડી લાગણીયે ત્યાં તો દૂર થતી ગઈ છે; તેથી સુદઃ ખાંધાની કાંઈ પણ સ્ત્રીને ટાંમમાં ઉભા રહેને પુરુષે જગા આપવાની રીત જ ત્યાં બંધ થઈ ગઈ છે. જૂની સ્ત્રી સન્માનની એ ભાવનામાં સ્ત્રી જાતિ તરફ તેમ અધમાન થાય તે રીતે જોવાની પુરુષ વર્ગની અવનાનાં બીજાં દનાં, તેનું સ્થાન હાસના સૌથીયે રશિયામાં વિશાળ અને માતબર સખ્યભાવ લેતો જાય છે.

આ નૂતન ભાવનાથી સામાજિક સંબંધની જૂની દૃષ્ટિનો સોપ થઈ નવીન દૃષ્ટિ ધિંદુથી ઘડતો જોવામાં આવે છે. 'લગ્ન' એટલે પતિ-પત્ની વચ્ચેનું સંબંધ સખ્ય એ વ્યાખ્યા જ અત્યારે ત્યાં મનાય છે. ઘરનાં બંધનથી પુરુષ સ્ત્રીની ઉપર આભાર કરી નાખતો હોય, તેથી તેના ભાર નીચે કચાડતી સ્ત્રીએ છાંછી સૂધી તેનાથી ઉતરતી હોવાની શુભામી મનોદશા ભોગવવી એ જ નેનો ધર્મ છે : એ 'લગ્નો'ની જગતિત વ્યાખ્યા હવે તો ત્યાં ભૂતકાળનો વિષય બની છે.

શિક્ષણ અને સંસ્કારના વિકાસ સાથે મનવ માનસમાં જે વિકાસ થાય છે તે વિકાસ ઇંગ્લેન્ડ અથવા તો પૃથ્વીના બીજા

કેંદ્ર પણ સમ્ય મનાતા દેશ કરતાં સૌચિય. રશિયામાં ઓછા નથી, બહુ સામગ્રી રીતે ત્યાં રશિયાના ગરીબમાં ગરીબ વર્ગમાં પણ ઇંગ્લેન્ડ કરતાં શિક્ષણ અને સંસ્કારથી ધન વિદ્યા પ્રમ.ણમાં સર્વિશેષ જણાય છે. રશિયામાં સ્ત્રીને ખર્ચાણુ વિશાસ્ત્રું રમકડું માનવામાં આવતી નથી, તેમજ પુરુષોએ તેને 'સંધરવી'જ નોંધ્યે એવી માન્યતા પણ નથી; પરંતુ સ્ત્રી પણ એક સ્વતંત્ર માનવ વ્યક્તિ છે, કે જે વ્યક્તિ પોતાની જાતનીજ પોતેજ અધિકારી હશે તો જ તેનામાં જે સારમાં સારું તરવું છે તે ખીલી શકશે, એમ માનવામાં આવે છે. ધરતી દેખરેખ અને બ્યવસ્થા એને સૌનીયટ રશીયામાં સ્ત્રીના એકલા જ ધંધા તરીકે માનવામાં આવતાં નથી. તેથી આગકાથી રાકાયલી ન હોય તેવી તમામ પરિણિત સ્ત્રીઓ અને કૌમારિકઓ, મકાનના વધારાના ખડોને ફૂળ રહિત રાખવાના એકલા જ કામ પાછળ જીવન વ્યતિત નહિ કરતાં, કુટુંબની સામાન્ય આવકમાં વધારે મહત્વનો એવો આર્થિક ઉમેરો કરે છે.

મુલાવટ પ્રસંગે સ્ત્રીઓ તરફ જોડલી કાળજી સૌનીયટ રશિયામાં રાખવામાં આવે છે, તેટલી કાળજી તો ભાગ્યે જ બીજા કોઇ દેશમાં રાખવામાં આવતી હશે. ગર્ભવતી સ્ત્રીઓને ત્યાં અચોક્કસ આવકવાળા પુરુષની મહેરબાની કે આધાર ઉપર જ છોટી દેવામાં આવતી નથી. જે જહોના મલુરી કરતી હોય તેમને પ્રમુલી પડેલાં દોઢ મહિનાની અને તે પછી દોઢ મહિનાની એમ ચાલુ પગારે આર અડવાડીયાંની રજા મળે છે. ઉપરાંત એક પણ પાછા લીધા શિવાય તેને તમામ પ્રકારની લાક્તરી મદદ આપવામાં આવે છે, એટલુંજ નહિ પણ જરૂર હોય તેને તે ઉપરાંત બાળક માટે કપડાં પણ અપાય છે.

આમ ત્રણ મહિનાના પૂરા આરામ પછી જ્યારે તે પાછી કામે ચડે છે, ત્યારે તેના બાળકને સાચવવા મુકવાના સ્થાનનાં [Babies' Creche] તે સવારે મુક્તી બંધ, અને બપોરની રજામાં તે પાછી તેની પાસે આવી તેને જોઈ બંધ, ઉપરાંત કામ કરવાના સમય દરમિયાન પણ જરૂર પડે માતાઓને પોતાનાં બાળકને ધવડાવવા કે દૂધ પાવા જવાની છૂટ મળે છે.

દુકામાં સૌનીયટ રશિયામાં રાજ્યતંત્ર તરફથી એવી ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે કે, જન્મેજ બાળકને જીવનના આરંભથી જ, સમાજજાણના નિયમ ઉપર રચાયેલી સમાજમાં જ આપી શકાય તેવી મુદરતમ સગવડો સાથે ઉછરવાનું મળે તેમ છતાં તેની માતાને ઓછામાં ઓછી અગત્ય પડે અને બાળક માતાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતામાં કોઇ પણ રીતે આડખિલી રૂપ ધાય નહિ.

સૌનીયટ રશિયામાં ધણો કાળ ગાળાને વિલાયત ગણેલા એક અંગ્રેજ લેખક [Paul Winterton] ન લેખ ઉપરથી ઉપરની વિગતો આપી છે; તે વાંચીને કદાચ કોઈને એમ થશે કે 'દિ'દુસ્થાનમાં સૌનીયટ રશિયા જેવી સમાજ વ્યવસ્થા નથી એટલે, આ દેશમાં તે દેશના સ્ત્રી સમાજની તરી રીતો જાણવાનું શું કામ છે? પણ તે વિચાર ભ્રમમગ્ન છે.

દિ'દુસ્થાનમાં સ્ત્રીઓને કમાવા જવાની જરૂર નથી એવી એક માન્યતા પ્રચારમાં છે. પરંતુ તેવી માન્યતા ધરાવનારાઓ મડીલાદીઓ અને સમાજના થોડા ઉવળીયાત વિભાગના વચલા વર્ગ વાળાઓ જ છે. કેમકે તે શિવાયની આ દેશની કસોડો બહેનોને કારખાનામાં, ખેતરોમાં, અલગ બગીચાઓમાં, નવાં જનતાં મકાન

તોમાં અને ખાનગી ઘરોમાં. મળુરી કરવી પડે છે. તેઓ પુરૂષવર્ગની દૂંઢી કમાણીમાં પોતાનો હિસ્સો પુરાવી પોતાનો સંસાર ચલાવે છે—એ વાત ઉજળાયાત વર્ગ વિસરવા માગે તોપણ વિસરવા જેવી નથી—કે વિસરી શકાય તેમ પણ નથી. આવી બહુનોને જ્યાં તેઓ પુરૂષના જેટલું જ કામ કરે છે ત્યાં પણ કેવળ તે સ્ત્રી સ્વરૂપે હોવાથી તેને ઝોટી મળુરી આપવામાં આવે છે, અને જીવનમાં અનેક વખત આવતી સુવાવડોના જીવ સરોસરીના—પ્રસંગે તેને કરી જ રાહત કે કમાણીનું સાધન હોતું નથી. તેથી મળુરીના સ્થાન પર કે ત્યાંથી ઘેર જતાં માગમાં બાળકોના પ્રસવ થવાના દાખલા પણ અહિં અને છે. શું આમને માટે કશું જ કરવા ભેલું નથી ?

આપણાં કારખાનાંઓમાં છેક હમણાં સુધી સુવાવડીઓને રળ મળતી નહોતી અને અત્યારે પણ તેને લેખળે તેટલો આરામ તો મળતો જ નથી, પરંતુ ખાનગી નોકરી કરનારાંઓને માટે તો એટલીએ સગવડ નથી હોતી, તેથી જ સંતતિ નિયમનના શિક્ષણના ફેલાવાની સાથે સાથે, સુવાવડીઓને પુરતી વિશ્રાંતિ મળે અને એની રોજ ચાલુ રહે તેવી યોજનાની જરૂર અહિં ધણી છે.

આ દેશમાં સ્ત્રીઓ બહાર જીવનમાં લાગ લે તો સંસાર કથળી જાય એમ માનનારાં ઘણાં પડ્યાં છે. પરંતુ તે માન્યતા ખોટી અને કાદબાંધ છે તેવાં વિચારવાળાં પણ હવે વધતાં જાય છે. પહેલાં સ્ત્રી શિક્ષિકાઓ મેળવવી મુશ્કેલ હતી, કેમકે સમાજમાં તે માટે ઘણાં જ વહેંચી વિચારે ચાલતા હતા, હવે સ્ત્રી શિક્ષિકાઓ વધી પડવાથી તેમને કેળવવાની સંસ્થાઓના વર્ગ ફરજિયાત બંધ કરવામાં

આવે છે. વળી મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓમાં, ધારાસભાઓમાં તેમ જ સરકારે નીમેલી તપાસ સમિતિઓમાં પણ હવે તો સ્ત્રીઓ હિંમતથી લાગ લે છે, અને તેમની સામે કાંઈ વિરોધ કરતું નથી. સ્ત્રીઓ બહાર કાર્યમાં પણ, સારા પ્રમાણમાં રસ લે છે, મેરિસ્ટર અને મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે પણ કોંકે કોંકે બહેનો કામ કરી રહી છે, તો પછી દેશનાં બીજાં તંત્રોમાં જેમને લેડાવાની ધમ્મજ હોય તેમને તે તક શા માટે ન અપાય ?

છેલ્લા યુધ્ધ વખતે પશ્ચિમમાં પુરૂષો યોગાં બંધ રણક્ષેત્રે ગયા, ત્યારે તેમનું લગભગ તમામ કાર્ય સ્ત્રીઓએ ઉપાડી લીધું હતું, એ વાત જાણીતી છે, અને તેથી જ યુધ્ધે એકા દેશોનો આંતરિક વહિવટ હીકે હીકે ચાલી રહ્યો હતો, તો શું સ્વતંત્ર હિંદને કદી સુદમાં નહિં ઉતરવું પડે ? તેવે વખતે આપણો સ્ત્રી સમાજ બીર, ધરના ઓરડાની ચાર દિવાલો વચ્ચે લરાણ રહી રસોઈ અને સાફ-સુદ કરવામાં જીવન ગાળનારો જ હશે તો આપણી શી દશા થશે ?

લંડનની પોલીસ ફોજમાં હમણાં પણ ૧૩૭ બહેનો કામ કરી રહી છે, અને અનેક કારણોને લઈને હિંદુસ્થાનમાં પણ તેવાં કામ સ્ત્રીઓને ઉપાડી લેવાં પડશે જ, એટલે જૂની-વહેંચી માન્યતાઓ ફેરવ્યા વિના કદી પણ આપણે પરતંત્રતા-મંથી છૂટી શકવાના નથી એ વાત ઉપર ખાસ લક્ષ રાખવું જરૂરી છે.

વસ્ત્રાલેખણની આપતમાં નેહશું તો યુગે યુગે પરિવર્તન થતું જ આવ્યું છે, અને અમદાવાદના યુવક સંઘે હમણાં જ વિધવા અને સંધવાઓના પોશાક તેમજ બાહ્ય ચિહ્નો અને તેમને માટેનાં જૂનાં સંયોધનો માટે જે ઠરાવો કર્યા છે, તે બતાવી આપે છે કે,

રશિયામાં લગ્નની રીતીનું જે સ્થાન છે, તેજ સ્થાન આપણા સમાજમાં ચાંદણ, ચુંદરી અને ચુડીનું થવા સમર્થ છે. પદ્મની રૂઢી રીતિ પણ હવે તો છેક જ નિઃશબ્દ બસાઇ જવા બેઠી છે.

અને જો વાંતિ માટે માની લેવાયતાં નૌમિત્તિક કામોની રૂઢીઓના બંધ પણ કાયમ રહેવા સમર્થ નથી, જેમની પાસે લેખએ તે કરતાં વિશેષ અંપત્તિ છે, તે કુટુંબોમાં રસોઈનું કામ રસોઈઆ દ્વારા લેવાય છે અને બાકીનાં કામ ગોદર-આકરો મારફત કરાવવામાં આવે છે, તો જેમની પાસે પુરતા પૈસા નથી તેમાં કુટુંબો સદ્-કારી ઘોરણે સામુદાયિક રસોડાની પ્રથાનો પ્રયોગ, કેવળ આર્થિક કારણે અજમાવવા તૈયાર થાય તો તેમાં કશું જ બોધ નથી. એમ કરતાં પ્રત્યેક કુટુંબની સ્ત્રીઓ રસોઈ પાછળ જેટલા કામો ગુમાવે છે, તેનો અચાવ થવાથી તે અમરનો આર્થિક હિતને માટે ઉપયોગ કરી શકશે, અને તેથી તેમની હાલની નિર્ધનતામાંથી તેઓ જરૂર કેટલેક અંશે ઉગરી શકશે જ.

‘લગ્ન’ સંબંધમાં પેંણુ અત્યારે યુગ-સત્તમ ‘લગ્ન’ની જૂની પ્રથાઓ અદ્યતનના વિચારોની સાથે સાથે જ બાળકશની બંધી, પુનર્જન્મની શ્રુત અને લગ્ન વિચિત્રતા વિચારો વ્યાપક રૂપ લેતા વળે છે જ; એટલે તેની સામે આંખ મિચ્યામણું કરે ચાલી શકે તેમ નથી. એથી એ ક્ષેત્રમાં પણ સમભાવ પ્રેરક વિચાર કરવા તૈયાર થવા

સમાજનો હુકમ નથી. બાળકશ પ્રતિ-બંધન કાયદો થયો છે, એટલે પ્રાથમિક કેળવણીને ફરજિયાત બનાવ્યા વિના આપણો હુકમ નથી. કંઈ નહિ તો એ કાયદાની સફળતાને માટે પણ આપણે તેમ કરવું જોઈશે. અને કેળવણીના પ્રચારની સાથે સાથે સ્ત્રી વર્ગનું શિક્ષણ ગુણાત્મક માનસ પવરાયા વિના રહેવાનું જ નથી. એટલે તેટલા પરિવર્તન માટે પણ આપણે તૈયાર રહેવું પડશે.

આમ સામાજિક સુધારણાની દૃષ્ટિએ દુનિયાના કોઈ પણ પ્રદેશમાં જે અગત્યના પ્રયોગ થવા હોય, તે આપણા જાણીએ અને અવકાશમાં મુકીએ તેમાં કશું જ બોધ નથી. તો પછી સૌવીયટ રશિયાના નામ માનથી ભાગીને તેના ચુંદર પ્રયોગો તરફ દુર્લક્ષ કરવાનું શું કામ ? રાજકારણને સામાજિક સુધારણા સાથે જોડે છે જ સંબંધ છે, એટલે એમાં કાયદાની બીક રાખવી તે બીન જરૂરી છે. જો સૌવીયટ રશિયા સંઘનો કાંઈ પણ જાતનો સંબંધ ખરાબ હોત, તો ક્રિસ્ટના યુગ્યદારીઓ તેની સાથે સંબંધ સાંધવા તૈયાર થયા છે તે ન જ થયા હોત. તે વાત ‘સૌવીયટ’ નામથી અમકી જનારાં શાંતિથી વિચારી લેવા જેવી છે. અને તે નજરે વિચાર કરીને બીજા તમામ દેશો કરતાં સામાજિક સુધારાનાં ક્ષેત્રમાં સૌવીયટ તંત્રમાં જે સફળ અને ચુંદરતમ પ્રયોગ થાય છે, તેનો આપણે અભ્યાસ કરવો એમાં જેમ લેશ માત્રે ગભરાવા જવું નથી, તેમ

સ્ત્રી જીવનના પ્રશ્નો.

: લેખક :

શ્રી. જયદેવલાલ મોહનલાલ ખારેડ

બી. એ., એલ. એલ. બી.; એડવોકેટ.

મનુષ્યને અન્નપાણીની જરૂર જરૂર છે એટલી જ સમાજને સ્ત્રી કેળવણીની જરૂર છે. અને તે કેળવણી સ્ત્રીઓને જોમ અને તેમ જરૂરી મળતી થાય એ માટે આપણી લગ્નપ્રથા તેમજ પરવાની રીત બંને ઉત્તરારવાની જરૂર છે.

સ્ત્રી કેળવણી વિના સમાજ સડરાના રણ જેવા છે. એક વખત ખાવાનું ન મળે કે પહેરવાનાં કપડાં ન મળે તો જાહે, પણ તમારી સ્ત્રીઓને-વડુઓ-દિકરીઓ અને બહેનોને કેળવણી આપી મુસરકારી બનાવવા ન સૂકશો. સ્ત્રીઓ અત્યંત દશામાં સડે અને આપણે ઉત્ક્રાંતિને શિખરે પહોંચીએ એ કદી બન્યું નથી. કદી બનવાનું નથી.

અચિત્ત માનવે કે જે સમાજ પોતાના સ્ત્રી વર્ગને અત્યંત દશામાં રાખે છે તે પણ સમાજ જીવન ગુન્નરે છે.

સ્ત્રી કેળવણીનું સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઈએ એ બીજો પ્રશ્ન છે. હું તો કહું છું કે દેશહિનનાં અને સમાજહિનનાં વિનાશક તત્ત્વો સમે સુધ્ધ કરવામાં સ્ત્રીઓ જોઈ, કેટલીએ દશરથને ગેલા સાથ આપ્યા હતા તેવા સાથ આપે એવી સ્ત્રી કેળવણી હોવી જોઈએ..... પશ્ચિમનાં ઉપર્યાગી તત્ત્વો તે કેળવણીમાં વણાઈ જાય એ પણ જરૂરનું છે. આપણા દેશમાં પુરુષત્વની જે નિર્મલ્યતા છે તે સ્ત્રીઓને અત્યંત ગુલામીઓ બનાવી રાખ્યાનું જેરી પરિણામ છે.

ઉંદર જોઈને નાસે, કે રાતનું શ્યામ સ્વરૂપ જોઈને બીજો, અથવા તો પર પુરુષ

સામે મળ્યા જોઈ હળી મરે. તેવી સ્ત્રીઓ શોચ કિંદલેયધી અને રક્ષણના પરિણામે ધરના જોખમમાં શોભે એવી રૂપાળી પૂલંગીઓ ભલે હોય, એવી સ્ત્રીઓ એમના વસ્તુ, એમના સમાજનું કે એમના દેશનું કશું જ હિત કરી શકવાની નથી.

સ્ત્રીઓને અધારમાં રાખીને આપણે આપણું કામ ખેલડું મુસ્કેલ કયું છે. તેમને સાચી સર્વામિનીઓ બનાવો, સાચા મિત્રભાવે જોડાયેલી સ્વતંત્ર વ્યક્તિઓ બનાવો. આપણી સમક્ષ પડેલા કાપડગમનાં પ્રત્યેક કામમાં અને આપણી ધરની વાતોમાં પણ તેને સક્રિય ભાગ લેતી બનાવો. એમ ક્યાં સિવાય.... દેશનો ઉધાર કરવાની વાર મૂગજળ સમાન છે. જે એમ કહે ? સ્ત્રીઓને આટલી ઘટ્ટ આપવી અર્થાત્ આટલું જ્ઞાન આપવું એ ધર્મ વિરૂધ્ધનું કાર્ય છે, તો તેમને કહેજે કે ધર્મનું તમ ભાન નથી. ધર્મનું નામ નાહક ન ચાલે કવશો.

સ્ત્રીને ધરની ગુલામી કે ઉંદરડી રાખ છેવટે તો આપણે આપણા વિનાશ નોતરીએ છીએ એ કદી ન ભૂલજો.

કૃષ્ણ, રામ, ભિષ્મ, પાંડવો, નળ, રાવ અભિમન્યુ, પ્રતાપ, શિવાજી ઇત્યાદિ હિ સમાજની મહાન વિભૂતિઓની જનેતાં ધરની ગુલામીઓ કે ઉંદરડીઓ નહોત અને તે મહાન વિભૂતિઓ કંઈ ખારો સ્વર્ગમાંથી નહોતી ઉતરી આવી; તે સ્વતંત્ર, સ્વનવાન અને સમગ્ર માત

સંતાનો હતાં. જ્યાં સ્ત્રીઓને સન્માન છે ત્યાં દેવો રમે છે એ મનુષ્યાકૃપનો આજને ટાંકણે આપણે ખીજે કર્યો અર્થ કરી શકીશું?

પણ સ્ત્રી કેળવણીનો આદર્શ સફળ કરવામાં એક મોડામાં મોડું વિધન છે; અને તે આપણી લક્ષ્યપ્રથા. આર્થ લક્ષ્યપ્રથાની અવનતિ ધર્મને નામે બ્રાહ્મણોએ શરૂ કરી...આપણી લક્ષ્યપ્રથા ઘણી જ અને સર્ગિક અને અસાસ્ત્રીય છે. તેમાં વળી અસાને આવીને તેને મહાનારાયણરી અને અસલ કરી મૂકી છે. કૃત્રિમ કુલીનતા, મુળગતન, કળેડાં અને બાળવૃદ્ધઓ દૂર કરીને જ આપણે આ અનર્થમત્તેથી બચી શકીએ.

જે લક્ષ્યમાં સ્તેક યા મૈત્રિ ન હોય તે લક્ષ્ય જ નથી.

આ જગતમાં (હિંદી) યુવાનને આગળ વધવામાં કેટલી મુશ્કેલીઓ નડે છે?...એક બાલુ ભુખમશથી સડતો દેશ, ખીજ બાલુથી લાકડાની તક્કવારથી આશ્ચર્યજનક મેળવવા મથતો આપણો યુવાન-યુવાન કે જેને એ ચાર છેકરાં થઈ ચૂક્યાં છે, જેની અધીરું છ'દગી અભ્યાસ કે ધંધો બોળવામાં વીતી ચૂકી છે, કળેડાંથી જેનું જીવન કલુષિત થયું છે ને બાળલક્ષ્યની જેની ગરદન નીચી નમી ગઈ છે! અલો બુવાન જગતયાત્રા માટે ભાવિના ઉંખરે આવી ઉભો છે! ખીજ બાલુ નેમભર્યાં જવતંત, આનંદમૂર્તિ સમા યૌવનમદ્યથી મસ્ત બનેલા સ્વતંત્ર [વિદેશી] યુવકો હરિશ્ચંદ્ર માટે સમ્મે આવી ઉભા છે. કહો રૂઢિના ભોગ બનેલા બુવાનોનો વિન્ય કેવી રીતે થાય?

બાળલક્ષ્ય અને બાળવૃદ્ધલક્ષ્યની કુપ્રથામાંથી નીપજતો એક વિકટ પ્રશ્ન બાળ વિધવાઓના પુનર્લગ્નનો છે. આ પ્રશ્ને સમસ્ત હિંદુસમાજમાં કારમી હિંચાડાળી પ્રગટી છે. ચોંચેર

દવાનળ બાકલો છે, વિધવા વિવાહના રૂઢિમુદ્ર વિરોધીઓ બાળવિધવાઓનાં પુનર્લગ્ન સામે પણ એવી દલિયોનો દાઉ ઉભો કરે છે કે: "બાળવિધવાઓનું" પણ પુનર્લગ્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો તે આયસંસ્કૃતિનું નિર્દેશન કરવાનો પ્રયત્ન છે. એમ કરશે તો તે સ્ત્રીઓ ચારિત્ર્યહીન થશે, દાંપત્યજીવનમાં બેવફાઈ આવશે અને આયસંસ્કૃતિનો ઉંચો આદર્શ ધૂળમાં મળશે." આયસંસ્કૃતિનો ઉંચો આદર્શ કેવો ધૂળમાં મળ્યો છે અને કેવાં અનાયર્થ પાપલગ્નો સમાજમાં પેદાં છે તે તો અત્યાર આગમચત્રી લક્ષ્યપ્રથા વિશેની ચર્ચાથી દેખાતું જ છે. પરંતુ ધારે કે બાળવિધવાના પુનર્લગ્નથી એના વિરોધીઓ કહે એવું પરિણામ આવશે. તો હું એક જ સારો પ્રશ્ન કરું છું, અને તે એ કે સમાજમાં બાળવિધવાઓ જ ન હોય, એવું કરવા માટે, અને આપણો સમૂહ તૂટી પરધર્મીઓનું જાણ વધતું નાય છે એ અટકાવવા માટે બાળવિધવાઓના પુનર્લગ્નના વિરોધીઓ શું કરે છે? પરીપદેશ પાંડિત્ય સંપેદ્યું છે, બાળવિધવાઓને ગંગા-સ્વરૂપ બનવાના મુખપાક આવવા સહેલા છે, એમની આગળ ધર્મની વાત કરવી સહેલ છે; પરંતુ બાળવિધવાઓ માટે તે ઉપદેશને જીવનમાં ઉતારવો અસંભવિત છે, - ખાસ કરીને જ્યારે એ ઉપદેશક વર્ગ જેણે તે અસંપન્ન, અનાચાર અને સ્વચ્છંદ વિહારમાં ગળાંબૂડ પડ્યો હોય. મનુષ્ય જન્મથી સામાજિક પ્રાણી છે. સ્ત્રી પુરુષનું આકર્ષણ કુદરતી છે. એને કૃત્રિમ રીતે કળમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો એ હવાને બાયકાથી પકડી રાખવા જેવું છે. એથી તો એ નૈસર્ગિક આકર્ષણ વધુ પ્રબળ થાય છે અને એને યોગ્ય માર્ગ ન મળે તો ચુપ્ત સુરંગો ફોગાય છે.

શ્રી જાતિનં ભયંકર અપમાન

: શ્રેષ્ઠિયા :

સા. સુધા શર્મા

ખાડીઆ,

અમદાવાદ: આશા સુદ પાંચમ.

પ્રિય ખડેન મુનીશા

મુ'આઇ.

વચ્ચે આટલા બધા દિવસ માન સેવીને આજે આ પત્ર લખવા બેઠી છું તે વાંચીને તને આશ્ચર્ય તો લાગશે જ. તારા કાગળો વાંચીને હું અંડખોર બની જઈશ, આપ' બાળાને બાજુના વિચારો ભૂલવા માંડીશ એવો મને લાગ્યો, એટલે થોડાક દિવસ તારી સાથે પત્રવ્યવહાર નહિં કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, પણ મુનીશા! માનીશ? તારાથી જેમ દૂર રહેવાનો વિચાર કર્યો, તેમ તેમ તું વધુ અને વધુ નહક આવતી ગઈ. પહેલાં તું દૂર હતી હવે હૈયામાં તું આવીને ચડી બેઠી છે, તારા વિચારો ભયંકર છે એમ માનીને આઘી ખસવા જતા, મને કાંઈ દિવસ તારા વિચારોનું જ મનન કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે.

આ કાગળ લખવામાં ત્રણ કારણ રહેલાં છે:
[૧] મુનશીની 'કાકાની શશી' વિષે અમારા સખિ મંડળમાં બે ત્રણ મત પડી ગયા છે. તેથી તે સંબંધમાં તારા વિચાર બાજુવા તે.

[૨] 'કોલેજની કન્યા'ની સામે થનારી મુ'બઇની ગુજરાતલોએ 'ગાંધી જયંતી' વખતે જતા વખતના ગેઇટી અને લાલના કેપીટાલમાં કોલેજની કન્યા કરતાં પણ એક રીતે ખરાબ એવું અપ-

માન સોખી લીધું એવી કેટલાંક છાપાંમાં ટીકાઓ આવેલી, તેમાં ખરું ખોટું શું છે, તેની તારી મારફત ખબર મેળવવી તે; અને

[૩] 'કાકાની શશી' માં લાગ લેનારી બહેનો, પોતાની જાતને જ નહિં પણ ગુજરાતની સુશિક્ષિત બહેનોના સ્વમાનને બાંધણું અન્યાય કરી રહી છે, એવું તરફાએ મને લખ્યું છે, અને અહિંની પણ આપણી કેટલીક સખિઓ એવું માને છે, તે વિષે તારા વિચાર શું છે તે બાજુવાની મારી ખાસ ઇચ્છા છે.

મુ'બઇની બહેનોની માફક વડોદરાની બહેનોએ 'કોલેજની કન્યા' ની સામે વિરોધી હિંમતવાન ગયે વર્ષે કરેલી, અને આ વર્ષે ત્યાંની સાહિત્ય સભાના શરદોત્સવમાં એ ખેડના લેખક જાતે લાઝરી આપવાના હતા [મૂખ્ય વક્તા તરીકે], તેથી 'શરદોત્સવના ગરબાના કાર્યક્રમમાં ત્યાંના ચિમનાબાઇ શ્રી સમાજનાં સભ્યોએ આ વર્ષથી લાગ નહિં લેવાનો ઠરાવ કરીને સ્વમાન સાચવ્યું છે: એ વાત તો તું બાજુતી હોઈશ જ. ત્યારે તારી મુ'બઇવાસિની સ્વતંત્ર વિચારની બહેનો વડોદરાની બહેનો કરતાં સ્વમાનની લાવનામાં છેક જ પાછળ કેમ? કદાચ પૂરેપૂરી હકીકત બાજુવા વિના, અમે મુ'બઇવાસિની ગુજરાતલોને અન્યાય કરી ન બેસીએ તેથી તને આ કાગળ લખું છું.

એનો જવાબ જલદી આપજો.

ઈંદુ હવે તો શાળામાં જાય છે. દસુ-
વસુ આવ્ય ગયાં છે. રત્નની મજામાં છે.
તને તો કોઈ ભૂતવું નથી. હવે તો મુલા-
ચના માશીએ જ્યારે મજે છે ત્યારે 'ટચાકડી
સુનાશા'ની ખજાર પૂજ્યા વિના રહેનાં
નથી. ખરેખર તારામાં કશુંક જાડુ છે.

ત્રિયંવદલાઈને મારી વતી નહિ તો તારી
વતી એક વધુ વખત યોજાવજો. અહિં
ગરબા ફીક ફીક જાય છે. ત્યાંનું લખજો.

ચિ.

તારા જાડુમાં લણાતી

ઈંદિરા.

૧૦૫૬, નેપિયનસી રોડ,

ફોરો લાઉસ મુંબાઈ:

આશી મુદ. ખારસ

...

જ્ઞાતી દોરત ઇંદિરા

અમદાવાદ

અંદાજે બનતી જતી મારા જેવીથી તારા
જેની આયજાઓ ગભરાય, એ આયંકુ-
લની અયજાઓને યોગ્ય જ મનાય. તેમ ન
થયું હોત તો મને આશ્રય થાત. આયં અય-
જાઓનાં માનસને 'અયજા' બનાવવાની
મનુની આજ્ઞાએ જોઈ જોઈને હમ માંડતા સુદહ
સનાનની પુરોગના પ્રયોગની સફળતા
સિદ્ધ થયેલી તો પછી કેમ મનાત?

તેમ છતાં તારા હૃદયના સિંહાસન
ઉપર હું ચઢી બેસી એ નવો જાડુ!
ઈંદિરા, એ ખાલી સિંહાસન ઉપર તે
જ્યાં સુધી ખાલી છે ત્યાં સુધી ચઢી
બેસવાનો દરેકને જીવિતીથી માંડીને અખીર
સુધીનો હક છે જ. પણ મને માફ કરજો.
મને હમણાં તારા એ સિંહાસન ઉપર બેસી
રહેવા જોઈતી નવરાજા નથી. એટલે તે માટે
'આયંજાઓને જાગૃતી' ખીજા કોઈ 'હૃદયના

દેવ'ની કે 'પૃથ્વી ઉપરના પ્રભુ'ની શોધ
કરીને કૃતાય' થઈ, તારાં જીવનને ધન્ય
કરી લેવા તને હું છુટી મૂકું છું!

તારા પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતાં
હું પહેલાં ખીજા પ્રશ્નોના જવાબ આપીશ,
અને પછી તો તેમજ ત્રીજા પ્રશ્નો સાથે
ખુલાસો કરીશ.

'કેપીટાલ' વાળા પ્રસંગમાં તને મજેલી
ખજાર ખરી છે. પરંતુ બધી જ બહેનો એ
અપમાન સાંભળી ગઈ હતી, તે વાત ખરી
નથી. વાત એવી હતી કે, ગાંધી જીવંતીનો
પ્રસંગ સાધીને 'લગિની સમાજ' તરફથી
જાડસો યોજનામાં આવ્યો હતો. એ જાડસો
ગાંધી જીવંતીની મરકરી કરનારો હતો
એમતો અહિંની થણી બહેનોએ મને કહ્યું
હતું. એક બટક બોલીએ તો કહ્યું:
"ગાંધીજી અહિં હોય તો એમની અકળા-
મણતો પાર ન રાંધ. પરદેશી વસ્ત્રોનો આટલો
બધો લખજખાટ અને એમના જીવનથી
સર્વ રીતે ઉઘટો હારો જોઈને કાં તો એ
અહિંને અહિં માથું ફેરવા મારે કે જોજામાં
જોજા સાત દિવસના અપવાસ કરે!"

પરંતુ તે વખતે 'કેપીટાલ'માં થયેલાં
ચોટાંકે કંટાળાભરેલાં ભાષણ શિવાય
ગાંધીજીને તો ભયંકર રીતે વીસરી જવામાં
આવ્યા હતા. પરંતુ અમીરશાહીનું આવું
પ્રદર્શન જાણે જ થાય છે, તે જાણ તરફ
સહુનું ખ્યાન હતું જ.

આ જાડસામાં એક નાટકાયા છેકરાને
કોણ જાણે કેમ પણ ધુસારી દેવામાં
આવ્યો, કોઈએ પહેલાં તો તે સામે વાંધો
લીધો નહિ—અજાણત થીએટરના કેટલાક
કેશકા તો તેને જોતા જ ચમકી ઉઠેલા—પણ
જ્યારે તેણે 'અધર ઉડારે એવી કો
દિલ્લખાર' નામનું સ્ત્રી નાતિનું ભાષણ
અપમાન કરનાર ગાયન બે વખત ગાયું

ત્યારે તો પ્રેક્ષક સમુદાયમાંથી કેટલાક યુવકો અકબાઈ ઉઠ્યા; તે જ રીતે જલસામાં જોડાયેલી બે ત્રણ બહેનો પણ કંટાળી ગઈ, પરંતુ તેમણે સ્ત્રીજાતિતુલ્ય આવું અપમાન કરવાની ગુપ્ત વેતરણ કરનારાઓ ખોડ ભૂલી જાય, એવા કશો જ વિરોધ ઉઠાવ્યો નહિં. ઉલટાં કેટલાક યુવકો તેમને પૂછવા ગયા, ત્યારે એમણે કરુણ મૌન સંવવામાં ગુજરાતજીવું ગૌરવ માન્યું!

એટલે વર્તમાનપત્રોમાં થયેલી રીકાઓ લગારે ખોટી નથી. આપણી બહેનો હજારે વર્ષથી આવા અપમાન સહન કરતી આવી છે, એટલે પુરુષો સેંકડો માણસોના મેળાવડાઓમાં પણ આપણી જાતિતુલ્ય અપમાન કરવા સ્વાભાવિક રીતે જ હિંમત કરે છે; પરંતુ એવા અપમાન સુશિક્ષિત મનાતી ગુજરાતજીવું પણ સાંખી લે છે એ જ નવાઈ જેવું છે. કેટલીક બહેનો આવે વખતે ખોટાં સમાધાન શોધવા મથે છે. ‘આવી નજીવી વાત માટે આવા મોટા સમારંભને તોડી પડાય?’ ‘આટલાં બધાં લોકોની વચ્ચે આપણાથી કાંઈને ઉતારી પડાય?’ આવા આવા વિચારો કરી પોતાના હીન માનસનો પરિચય આપે છે! મારો અંગત મત તો એ છે કે, જે સ્ત્રી જાતિતુલ્ય લયંકર અપમાન કરવા તૈયાર થનારને કશો જ વિચાર કરવાતું સૌજન્ય સમજાય નહિં, તો પછી જેમતું અપમાન થયું હોય તેમણે તેનો તાત્કાલિક વિરોધ કરતી વખતે એ બધા વિચારો કરવા શું કામ બેસવું? પણ અપમાન સહી સહીને રીડી જની ગયેલી ગુજરાતજીવું હજી એ વાત સમજતાં વિચાર ચશે. ‘કાપીટ્રેલ’માંજ હંસા મહેતા, શરદા દીવાન, લીલાં મુનશી, લેડી લક્ષ્મીબાઈ, વગેરે અનેક બહેનો હતી. તેમની સ્ત્રી સન્માનની વ્યાખ્યા શું છે તે આ ઉપરથી

સફળ સમજાઈ જાય તેમ છે. એટલે અમીર વર્ગનાં બહેનો સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની સચી લડત લડી ન જ શકે એ પુરવાર થાય છે. તે કામ પણ જલસા ખોડણ જેવી કામદાર બહેનોને જ ફાળે જવા સમર્થનું લાગે છે.

‘કોલેજની કન્યા’ સામેના વિરોધનો પણ વિરોધ કરનારી અને ‘ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ’ના મહોત્સવ વખતે અનેક ગુજરાતજીવું સમક્ષ એ ખેલ લજવવાની મુખાઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીને તક આપનારી બહેનો પણ ગુજરાતજીવું જ હતી ને? એ જ બહેનો ગુજરાતી સ્ત્રીઓની ખાસ અને હિંદી બહેનોની સામાન્ય રીતે ઉન્નતિ સાધવા મથે છે, એ પણ ઓછી કરુણ દશા છે?

અલખત વડોદરાના ચિમનાબાઈ સ્ત્રી સમાજે મુખાઈનાં ‘ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ’ કરતાં વધારે હિંમત બતાવી છે, અને ભણે ‘ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ’ માં શ્રીમંત ‘લેડીઝ ઝાઝી હોય, અમીર વર્ગનો દંડેરો પુષ્કળ હોય અને સભાસદો હજારોની સંખ્યામાં હોય, તો પણ ગરબા ગવડાવવા અને મીઠાબાનીઓ ઉડાવવા તરફ જ તેવું ધ્યાન રહેવાતું. બહુ બહુ તો તે થોડાક શિક્ષણ વર્ગો ચલાવે; પણ સ્ત્રી જાતિનાં માનસમાં થોડા પરિવર્તનો તેનાથી નહિં જ થઈ શકે. એ તો ચિમનાબાઈ સ્ત્રી સમાજની બહેનો જેવાં જ કરી શકશે.

‘કાકાની શરી’ એ વાંચી છે. રા. મુનશી અને તેમના પ્રશંસકો એને હાસ્યરસ પ્રધાન સામાજિક નાટક ગણે છે, પરંતુ એમાં ખાસ કરીને ‘નવાયુગની સ્ત્રી’નું કારમું અપમાન કરવામાં આવ્યું છે એવું ર.ને લાગે છે. રા. મુનશી વચલા વર્ગના શિક્ષીત ઘરમાંથી હવે ઉપજા વર્ગના થરના માણસ થયેલા પે.તાને માને છે, એમના માનસમાંથી

સરખપલી પાત્ર મૂર્તિઓ પણ આપણે
જાન અને અમીર તેમજ શ્રીમંત ધર્માની
જ હોય છે. એટલું જ નહિ પણ એમનાં
પુરૂષ પાત્રો હંમેશાં સ્ત્રી પાત્રો ઉપર સમર્થ
સત્તા ચલાવતાં જ દેખાયાં છે. “પ્રણયની
પ્રેરણા અને માનવતાનો પ્રભાવ બે સાથે જ
વીકસી શકે છે.”* એવાં એમની દૃઢ
માન્યતા છે, અને પ્રણયની પ્રેરણા એમનાં
સ્ત્રી પાત્રો પુરૂષને આપતાં હોય છતાં તેમને
તો પુરૂષને જ સદાય સમર્પણ કરવાનું
હોય છે.

સૌ. બહેન લીલાવતી શેડે ‘યુગસત’ના
સંવત ૧૬૭૮ના આવૃત્તિના અંકમાં રા.
મુનશીનું ‘રેખાચિત્ર દોરતાં આમ લખ્યું’
હવું: “મેધાના અમકારા એમનામાં અમક
છે પણ સાથે હળુ [અર્થ]ના અમકારા
પણ તેટલાજ છે. છુદ્દિના શિખર પરથી
એ, ખીચારા જગત પર નગર કરે છે.
કાંઈએ એમનાં પાત્રોમાં અક્ષરતા બહુ છે,
એમ કહ્યું છે. એમને વિશે પણ એમ કહી
શકાય....[એમનામાં] આત્મસન્માન વધારે.
ખીજ તરફ તિરસ્કાર પૂરક લેવાની વૃત્તિ
પણ કેટલી ખરી.” એ વૃત્તિ કાકાની શરીમાં
સ્ત્રી શત્રુ તરીકે જણાવેલા મનદરજાવાળાં
પ્રત્યેક વાક્યમાંથી નીતરતી દેખાય છે.

‘સ્ત્રી સમાનતા સંઘ’ને ‘સ્ત્રીને પુરુષ
અદાવવાનો’ અને ‘સ્ત્રીને મુઠ્ઠા ઉઘાડવાનો
સંઘ’ કહીને તેની મસ્કરી કરે છે. એટલું જ
નહિ પણ સમાજનાં અપવાદ જેવાં પાત્રોને
વીણીને જ—અને તેમાં પણ અનેક સ્થળે
અસુક્રિત કરીને નજીકે જોઈને બધાં જ સ્ત્રી
પાત્રોને તેમાં વરવાં બનાવી દેવાયાં છે.
શ્રીવર્ગીય ઈશ્વરને કેમ છોડી ગઈ એ
ખામન તેમણે સુરખાંટ કરી નથી, પરંતુ

દીવા, પોચા, ધમધેલા ઈશ્વરને ત્યજી લાઇ
સાથે રહેતી શ્રીવર્ગીયને, મનદરજાવાળાં તરફ
એકદમ ઢળી પડતી અને અદક્તાવતી પ્રેમમાં
ધસાતી બતાવી છે. વિધુમુખી પતિભક્ત હોવા
છતાં તેને નાટક ભજવવા જેવી દશામાં મૂકી,
તે પહેલાં તે પુરુષોના માથામાં મારવાની
હિમાયત કરતી હતી. તેનામાં પાછળથી
કુદનસાહને ‘પ્રયુ’ માનવા એટલું પરિવર્તન
શું કુદનસાહ શરી સાથે કરતો યથા તેથી
થયું? મીસ પીરોજન પુરુષોનાં હૈયાં
‘લાંઝવા’ નીકળી છે, ગ. સ્વ. ગંગાપ્રદેન
આર્થિક દષ્ટિએ સ્વતંત્ર છતાં કુદનસાહ
તરફ ઢળે છે, મધુરી પરણી જવા માટે
‘સ્ત્રી સમાનતા સંઘ’માંથી રાજનામું આપે
છે, અને ખી. એ. અનેલી શશિકલા છેક જ
અક્ષત વિનાની હોય તેમ પુરુષોનાં હૈયાં
સાથે રમત રમે છે!

શું રા. મુનશીની નજરે યુગસતમાં
બધે આવી જ સ્ત્રીઓ દેખાય છે? ‘કાકાની
શરી’ બેનાર કે વાંચનાર સ્ત્રીઓનાં મંડ-
લોને માટે બહુ જ હલકા વિચાર બાંધે તો
મને કશી જ નવાઈ ન લાગે.

એ શિવાય સ્ત્રી જાતિને કાયદાની રૂએ
થતા અન્યાયો દૂર કરાવવા કાયદામાં સુધારા
કરાવવા લડે કે આર્થિક નજરે સ્ત્રીઓ
સ્વતંત્રતા મેળવવા મથે, અને લક્ષ્મી
લાલની રીતમાં સુધારા કરાવી પોતાની
મરજી પ્રમાણે લક્ષ કરવા તૈયાર થાય તેને
પણ રા. મુનશી હમી કાઢે છે.

શરી ‘નરી સ્ત્રી’ (એટલે નવા યુગની સ્ત્રી)
છે એવું રા. મુનશી મનાવે છે. પણ તેને
‘લગ્ન સ્ત્રીત્વના અવતાર સમી-સંસ્કર
મૂર્તિ’, તરીકે એક પાત્રને મુખે જણાવ્યા,
ખીજ પાત્ર મારફત એને ‘અધ્યક્ષતરી,’
પુરુષોને અખરગાં બેનારી, અદક્તા નથી
સ્ત્રી કહેવાય છે. ના, તે ‘કૌભાપી’વતન

* ‘શ્વપત્નિ ઉદ્ધાસ’માંથી.

હિંદુ પત્નીની દુર્દશા

: લેખિકા :

કુમારી જયવતી દેસાઇ

હિંદુ પત્નીની કેવી દુર્દશા થાય છે તે નીચેના કથેરો આપોઆપ કહી દે છે :

“ થોડા વખત ઉપર મારી બહેનનું લગ્ન થયું હતું. જે માણસ સાથે તેને પરણાવી હતી તે તદ્દન ચારિત્ર્યહીન નીકળ્યો. સાત-દિવસના વ્યભિચારથી પણ એને સંતોષ વળતો નથી. લાજ જેવી વસ્તુ તે જાણતો જ નથી. વિવાહ થયા પછી મારી બહેને જ્યારે જ્યારે કે દિવસે દિવસે તેની અધોગતિ જ થતી જાય છે, ત્યારે તેણે તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પણ તેથી ઉઘટે તે વધારે ઉરકરાયો, અને પત્નીને કાયમની ‘શિખામણ’ આપવા માટે એની હાજરીમાં પોતાનાં કુટુંબીયો કરવા લાગ્યા. તે ખીચારીને આખ્યાનો માર મારતાં પણ તે અચકાયો નહિ. કેટલીય વાર તેને ઉભી રાખતો, ભૂખી પણ રાખતો, એટલું જ નહિ પણ આ કર પતિ તેને થાંભલા સાથે બાંધી એની આંખ આગળ પોતાની વ્યભિચાર-લીલાનું પ્રદર્શન કરતો હતો. આ બધાથી મારી બહેનને જીવવાનું જ ભારરૂપ થઈ પડ્યું છે. અને એનાં દુઃખથી અમે બધાં અતિશય દુઃખી થયાં છીએ. પણ અમે કંઈ કરી શકતાં નથી. તમે હવે એને અને અમને શું કરવાની સલાહ આપો છો? આપણા હિંદુસમાજમાં પત્નીને આજે અધિકાર જેવી વસ્તુ જ નથી. ‘પતિદેવ’ની તે ગુલામી છે. તેની મરજીથી જ તે જીવી શકે. આ કેટલી શરમભરેલી સ્થિતિ

કહેવાય! ‘પતિદેવ’ કરે હોય અથવા દુરાચારી હોય તો બિચારી પત્નીના તો ભોગ જ. એને સાર કોઈ ઉપાય જ નહિ. પતિ ગમે તેટલા દુરાચારો કરે પણ તેની સામે કોઈથી શું કે ચાં ન થાય, અને પત્ની ખીચારીને મૂંઝે મોઢે બધું સહન કરવું પડે. આજે હજારો આવી અબગાઓ નિસાસા નાંખીને રડીરડીને દહાડા કાઢે છે. જ્યાં મુઠી હિંદુ-સમાજમાંથી આવા અત્યાચારની જરૂર કાઢવામાં નહિ આવે ત્યાં મુઠી તેની ઉન્નતિની શી આશા રખાય?”

આ પત્ર તો મૂળના લાંબા પત્રમાંથી દૂંકાવીને તેમાંથી માત્ર સાર જ કહાડવામાં આવ્યો છે. અને તે પણ પત્ર લખનાર લાઇએ ગાંધીજી ઉપર તે મોકલાવેલો હોય, તેનો સાર ગાંધીજીએ કહ્યો છે: તેથી કદાચ તેનો ડાંખ મોજો પણ થઈ ગયો હશે, તો પણ એક પતિ પોતાની પત્નીને “થાંભલા સાથે બાંધી એની આંખ આગળ પોતાની વ્યભિચારલીલાનું પ્રદર્શન” માટે ત્યારે એની પરિશુદ્ધ પત્નીને કેટલું કષ્ટ થતું હશે તે તો સ્ત્રી હૃદય જ સમજી શકે છે.

આ કષ્ટનો સહેજ આભાસ આવે તે અર્થે મારી નજરે જાયેલ એક ઉદાહરણ આપું છું: એક ગુજરાતી નાટકમાં સાંધવી સમી આયત્ પત્નીનો કુછંદી પતિ કુપથે ચડીને વેશ્યાને પોતાના ઘરમાં લાવીને રાખે છે, એટલું જ નહિ પણ પોતાની પુનિત પત્નીને પેલી અધમ સ્ત્રીને પગે પડવાનું કહે છે. પતિ એજ પૃથ્વી ઉપરનો

પ્રત્યુ છે એવી માન્યતાવાળી હિં. પત્ની પતિની આજ્ઞા શિરસાવંધ માનીને પેલી વેસ્યાને પગે પડે છે. એ પ્રસંગ ત્યારે રંગ-ભૂમિ ઉપર લજવાતો હતો, ત્યારે મારી ઉપરનાં શોકસમમાં અમદાવાદનું એક શ્રીમંત વણિક કુટુંબ બેઠું હતું, તેમાં બેઠેલી તમામ બહેનોની આંખમાં તે કંઈક પ્રસંગે આંધુ આંધુમાં દત્ત.

આતો માત્ર મૂળ પ્રસંગની ઝાંખી છાપ જ બળાવવા પુરતું ઉદાહરણ છે. અને તે પણ નોંટકમાં લજવાતા પ્રસંગ વખતનું. ત્યારે જે કમલાગી બહેનને પોતાને માથે આ કપડાં વાદળ તૂટી પડ્યાં હશે, તેના હૈયને શું નહિં થતું હોય ?

આવાં કંટથી પીડાતી બહેનના લગ્ન લાઠીએ અનેક માણસો ભેરી ભૂંડ દે છે તેવી ભૂંડ કરીને ગાંધીજી [જાણે કેમ જગતમાં બનતી તમામ નારી મોટી બાળતેમાં ગાંધીજી નિષ્ણાત હોય, અને એમની સજ્જાદથી પોતાનાં બધાં દુઃખ દર્દ દર્દે થઇ જવાનાં હોય]ને એ કંઈક શરમ ક્યા લખી; અને છેવટે નિરાધારની માફક લખ્યું: “મારી બહેનનું જીવવાનું જ ભારરૂપ થઇ પડ્યું છે—એનાં દુઃખથી અમે બધાં અતિશય દુઃખી થયાં છીએ—અમે કંઈ કરી શકતાં નથી. તમે હવે અને અમને શું કરવાની સલાહ આપી છે ?”

બહેનના દુઃખથી પીડાતા લાઠીએ, સ્વાનુભવ ઉપરથી હિંદુ સમાજમાં પત્ની અને પતિ વચ્ચેના સંબંધ વિશે વાંચતી ટીકા કરી અને છેવટે આવા અત્યાચારની જડ, ત્યાં સુધી સમાજમાંથી કાઢવામાં નહિં આવે ત્યાં સુધી સમાજની ઉન્નતિની આશા નથી, એવી મતઝબના પોતાના ઉદ્દગારો પણ પ્રગળા પાટે એમને જણાવ્યા.

પણ જ્ઞાતામાં જ્ઞાતા મનાતા સનાતની કરતાં પણ વણાંચિમને કંટર વળગી રહેનારાં એ પ્રાચીન વ્યવસ્થાને તેમ જ સાતિઓનો વિચિત્ર રીતે નિરંતર ખચાવ કરી છૂટવામાં જ સમાજનું હિત જોવાની મનોદશાવાળા ગાંધીજીથી પેલા દુઃખી લાઠીએ સમાજ સામે જે ટીકા કરી તે કેમ સહન થાય ? એમણે તો તુરતજ ‘યંગ ઇન્ડિયા’ અને ‘નવજીવન’માં પહેલાં તો એ લાઠીને જ આવાં વચનો લખવા માટે ઉધડા લીધા. તેમ કરતાં એમણે લખ્યું છે : “માત્ર એક દાખલા ઉપરથી એ લાઠીએ આખા હિંદુસમાજ ઉપર જે કંઈક ચોંટાડ્યું છે—તેમાં બહુ અતિશયોક્તિ છે. કારણ કે આજે લાખો હિંદુ સ્ત્રીઓ પોતાનાં ઘરની રાણીની જેમ સુખશાંતિથી રહે છે, અને તેમના પતિઓ ઉપર પૂરેપૂરો અધિકાર ભોગવે છે. એ સત્તા માત્ર પ્રેમને જ આધારે છે એ વળી એની વિશેષતા.”

ગાંધીજીનાં આ વચનો વાંચીને પેલા દુઃખી લાઠીને તો હૃદય વિદારક તથા થઇ હશે, પણ ગાંધીજીનાં જ હિંદુસમાજ વિશેનાં અત્યાર સુધીનાં અનેક વચનો વાંચનારાંની તો આ વચનો વાંચીને આંખ જ ઉઘરી જશે. તેમાં પણ હિંદુ પતિઓથી પિડાઇ રહેવાથી હિંદુના ચારે ખુણે જે સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ પોકાર કરી રહી છે. તે પતિ ઉપરના પત્નીના પૂરેપૂરા અધિકારની અને ઘરની રાણીની ગાંધીજીની કષ્ટનાઓ સાંભળીને નવાઇ જ પામશે. બીજાઓની વાત તો બાલુએ રહી પણ ગાંધીજી જેમના પતિ છે એવાં કંટુરખાની જ દશ કેવી છે, તે ગાંધીજીની આત્મકથા વાંચનાર, તેમજ પેલી આશ્રમની ચોરીની વાત જાણનારાંથી અજાણ્યું નથી, તે પછી બીજાઓની શું કાલ ! પણ ગાંધીજી એટલે જ વિશિષ્ટ

પ્રકારની વિચિત્રતા. એમને ગમે તેવા પ્રશ્નો પૂછનારા ડીક્ષનરીમાંથી શબ્દનો અર્થ મેળવવા બેટલી સહેલાઈથી એ શબ્દકોષ ઉપયોગે છે, તેટલીજ સહેલાઈથી ગાંધીજી ઉપર પત્ર લખી નાખે છે, અને ગાંધીજી પોતાના બંધાઈ ગયેલા વિચાર પ્રમાણે પત્રનો જવાબ લખતી વખતની મનોદશા પ્રમાણે જવાબ વાળે છે!

‘હિંદુ સમાજ’ અને ‘હિંદુ ધર્મ’ની ઘેસઘામાં ગાંધીજી એટલા રત બની ગયા છે કે, આવા જવાબો વાળતી વખતે તેઓ ઉશ્કેરાઈ જઈને સોફ હકીકતો તરફ પણ આંખ નીચી દે છે! પેલા ભાઈએ ‘હુખદ સ્થિતિ’ને લીધે જે પોતાની બહેનના કામકામ ઉપરથી હિંદુ સમાજને તે વ્યાપ્તિ લાગુ કરવાની ભૂલ કરી હોય તો પણ હિંદુ પત્નીને ‘ધરતી રાણી’ની ઉપમાની વ્યાપ્તિ ધરાવવામાં ગાંધીજીએ તેના કરતાં પણ વધુ ભયંકર ભૂલ કરી છે, એ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે, ગાંધીજી હિંદુ સમાજની આમ-જનતાને તેમજ મધ્યમ કે શ્રીમંત વર્ગને ઝોળખી જ શક્યા નથી. નોકરશાહીના ઉચ્ચ અધિકારીઓ જેવી જ દશા આ બાબતમાં ગાંધીજીની પણ છે. જ્યાં જ્યાં ત્યાં રાજમહેલો અને બંગલાઓમાં એમને ઉતારા મળે, અગાઉથી તે તે પ્રદેશના એમના અનુયાયીઓ બધી જામિયા તૈયાર કરી રાખે, તેમને માટે કામ કામ ‘જમ્પન ભોગની રસેઈ થાય’ અને દૂર દૂરથી ફળ ફળાદી મંગાવી તેમને ચરણે ધરવામાં આવે! માત્ર એકાદ સભામાં તેઓ આમવર્ગની કે અત્યંત વર્ગની સામે ભાષણ કરી ‘શ્રેષ્ઠ’ લેવા પુરતા ભળે, તેટલાથી એમને ‘હિંદુ સમાજ’માં પત્નીઓની કામ કામ થઈ રહેલી દુઃશાની શી રીતે ખચ પડે?

આગળ ચાલતાં ગાંધીજી લખે છે: “જે સહ તરફ આ પત્ર લખનારે ખ્યાન ખેંચ્યું છે તે માત્ર હિંદુધર્મથી જ પરિમિત નથી. તે સડો જગદવ્યાપી છે; અને જુદાજુદા રૂપમાં બધા ધર્મોના અનુયાયીઓમાં ફેલાઈ ગયા છે. વિના તે એક સરખો જ લેવામાં આવે છે.” આમાં પણ ગાંધીજીએ ‘હિંદુ ધર્મ’ ના બચાવ માટે જાણી જોઈને જે એ સડો જગદવ્યાપી છે એમ કહ્યું છે, પણ ‘માનવ-સ્વભાવ’માં એ લેખનું ભાષાંતર કરનારે ગાંધીજીના ‘યંગ હાડિયા’ના મૂળ લેખમાંના Human Nature (માનવ સ્વભાવ) એ શબ્દને ઉઠાડી દીધો છે, તેથી ગાંધીજીના કહેવાનો અર્થ કંઈક ફરી બધ છે, એમના મૂળ લેખમાં એ વાક્ય આમ છે:

એટલે જ્યાં ‘એ સડો જગદવ્યાપી છે’ એવું લખાયું છે ત્યાં ‘એ સડો માનવ સ્વભાવ સાથે જગતપ્રસારી છે’ એવું હોવું જોઈએ; અને એ દૃષ્ટિએ જોતાં ગાંધીજીએ ‘હિંદુ ધર્મ’ ના રક્ષણ માટે જે સમને ‘માનવ સ્વભાવ’ સાથે જોડી દેવાની વ્યાપ્તિ કરી છે, તે પણ દેશ દેશની પ્રજાઓના માનવસ્વભાવના તુલનાત્મક અભ્યાસની એમની ખામી જ પુરવાર કરે છે. ભલે શ્રીમ્સુરીની ભાષામાં માનવસ્વભાવ સર્વસ્થળે સમાન છે એમ

* જુલો તા. ૨૦ મી ઓક્ટોબરનો અંક.

“The case of cruelty brought to light by the correspondent is an illustration not of the evil in Hinduism, but of the evil in human nature which has been known to express itself under all climes and among people professing different faiths of the world.

કહેવામાં આવે, પણ વ્યવહારની ભાષામાં તેમ કહીએ તો તે વચનો જુદાં કરે છે. એમ તો જગતના બીજા દેશોમાં, અન્ય-ધર્મી પ્રજામાં સ્ત્રીઓને દુરુચ્યાત વૈધવ્ય ધર્માવચનો, તેમને ગમે તેવા પતિને પ્રભુ-માનીને તેની દાસી તરીકે રહેવાનો ઉપદેશ આપવાનો, ભગવાનને ખુશ કરવા દેવદાસીઓ નિભાવવાનો, તેમજ સાત કરોડ માનવપ્રાણીઓને અસ્પૃશ્ય માનવાનો માનવસ્વભાવ દેખાતો નથી. એટલું જ નહિ પણ હિંદુસમાજ શિવાયની બીજી કોઈ પણ 'પત્ની', પોતાનાં કંપટમાંથી છૂટવા, પોતાની ભાષ્મી મારફત ગાંધીજી જેવા સાધુ પુરોનો સત્તાદ મેળવવા પુરતી થોભતી નથી એ પણ તેમનો 'માનવ સ્વભાવ' જ છે.

આટલું કહીને વળી પોતે જ કહે છે :

“જતાં જે જાતની ધટનનો ઉદ્ભવ આ પત્ર લખનારે કર્યો છે તે હિંદુસમાજમાં અસાધારણ ન ગણાય. હિંદુસમાજ પત્નીને તદ્દન પતિને આધીન બનાવીને પત્નીનું સ્વાતંત્ર્ય લગભગ ભૂંધી લીધું છે.” આથી હિંદુ સ્ત્રી પોતાની રક્ષા કરવાની શક્તિ બીજી સ્ત્રીઓના પ્રમાણમાં ઓછા બેઠી છે. ‘પતિદેવ’ ઉપર એની અસર એ થઈ છે કે આપખુદ સત્તા ભોગવવાથી પોતાના મનુષ્યત્વને ભૂંધી તે ધણીવાર પશુ-વત્ બની જાય છે.” આમ જતાં હિંદુ ધર્મની વિચિત્ર વ્યાખ્યાઓ કરતાં ગાંધીજી પેલા પશુવત્ બની ગયેલા પતિની પત્નીને ‘ધર્મનિષ્ઠ પત્ની’ બનીને ‘પતિના ઉદ્ધારની સર્વથા આશા’ નહિ હોડતાં પિયરમાં જઈને કે ‘નિરાધાર પત્નીઓની સંકલ્પનાને માટેની સંસ્થા’માં જઈને રહેવાની લક્ષમણ કરે છે. તેમ કરતાં ગાંધીજી કાયદાનો ઉપાય અજમાવવાની વાતને ‘આ ઉપાય તદ્દન નકામો

નીવડે છે’ એમ કહી ઉઠાડી દે છે. અને “આવા અત્યાચારોનો ઇલાજ થૂટા છેડાના કાચથી નહિ પણ પિવાદિન સ્ત્રીઓના સાચા શિક્ષણથી તથા ‘પતિદેવ’ના અમાનુષી વર્તનની વિરુદ્ધ લોકમત કેળવવાથી જ થઈ શકે છે.” એવી ભક્ષા-મણુ કરે છે. પરંતુ તેમ કરતાં પણ ગાંધીજીનાં એ વચન અનુભવથી જુદી જ દિશાએ જતાં દેખાય છે. ગાંધીજી ક્યાં નથી જતા ત્યાં કહેવાતી કેળવણી લીધેલું શુદ્ધિમાન વર્ગ જ અત્યંતને દયાવી રાખવામાં, બાળલગ્ન અટકાવવાના કાયદાની સામે થવામાં, વિધવાવિવાદનો ભયંકર વિરોધ કરવામાં આગેવાની લે છે. ત્યારે કાયદો ‘સતી’ જેવી કૂર પ્રથાને એકદમ બંધ કરાવી શક્યો છે.

જે સ્ત્રી દુરાચારી પતિના હાથે ભયાનક યાતનાઓ સહન કરી રહી છે, તેને ગાંધીજી કહે છે : “પત્ની વિવાહનો સંબંધ તોડ્યા વિના તેના પતિથી છૂટી રહી જાણે કે કોઈ દિવસ લગ્ન થયું જ નથી એવી રીતે જીવન ગાળે, તો તેમાં જ્યાંયે ઓટું ન મનાય.” પણ એ વાતમાં નવું શું છે? “વિવાહનો સંબંધ તોડ્યા વિના—કોઈ દિવસ લગ્ન થયું જ નથી” એવી રીતે જીવન ગાળવાની જો ગાંધીજી હિંદુ પત્નીઓને ભક્ષામણુ આપી શકતા હોય, અને આવી પત્નીઓનાં સગાં સંબંધીઓએ તેમને ‘સમાજસેવાને માટે કેળવણી આપવી જોઈએ, જેથી તે પતિના સમાગમના શંકાસ્પદ ને ક્ષણિક સુખ કરતાં તે સમાજસેવાનું સાચું સુખ જૂંટતી થઈ જાય’ એવી શીખામણુથી સંતોષ માનતા હોય, તો પછી વિધવા વિવાહ માટે તેમણે આટલાટલા લેખ લખીને ‘નવજીવન’ અને ‘યંગ ઇન્ડિયા’નાં પાનાં શા માટે બગાડ્યાં? ગાંધીજી જેવાઓએ પણ

જાણતું જોઈએ કે તેમના જેવા પુરુષોની આવી શીખામણોથી સમાજને કેશો જ લાભ થઈ શકવાનો નથી. તે કરતાં જે ‘માનવ-સ્વભાવ’ની એમણે વાતો કરી છે, તે પ્રમાણે જગતભરની સ્ત્રીઓમાં રહેલા ‘માનવસ્વભાવ’નું અનુકરણ કરીને ધૃષ્ટાણ કરી

પોતાને યોગ્ય લાગે તો સમાજસેવાનું કામ કરીને અથવા યોગ્ય લાગે તો અન્ય પુરુષ સાથે લગ્ન કરીને આવી દુઃખી બહેનો પોતાનાં દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ શકશે, અને ત્યારે જ કર અને દુરાચારી હિંદુ ‘પતિદેવો’ની આંખ બરાબર ઉઘડી જશે.

જમને પોતાના જીવનની કીમત નથી તેમને માટે જીંદગી જીવવા યોગ્ય નથી.

...

અનેક શ્રીમંતો નિધન છે.

...

જ્યાં સુધી તમારા કામને તમે આત્મ-અહાથી નહિં ધકેલો, ત્યાં સુધી તે કદી પણ આગળ વધવાનું નથી.

...

તમારો હરિદ્ધ ક્ષેત્રમાં પહેલાં પ્રવેશો હોય તો તેને પકડી પાડવાનો પ્રયત્ન કરો.

...

આછેતરાં મગજ હૃદયે ઉતરી ચકતાં નથી.

જેવડ સુધી ટકી રહેવાની શક્તિવાળો જ આખરી ક્ષ-તેહ મેળવી શકે છે.

...

નળગાં મગજમાંથી નળગા વિચારો જ જન્મવાના.

મૂખાંઓ જ બીજને મૂખાં બતાવવા મથે છે.

...

મુલાકાત માટે ઠરાવેલા સમય ન સાચવે તે બીજું કશું સાચવી શકે નહિં.

...

સમાજની સાથે રહીને પ્રગતિ સાધવી હોય તો સમાજની પ્રગતિ કેશો.

...

આહકો સાથે બતાવેલા વિવેક સિધ્ધાના રૂપમાં બદલો આપે છે.

...

આહકનો સંતોષ તમારા ધંધાને સંતોષ આપનાર છે.

જ્યાં સુધી આહકો ન હોય ત્યાં સુધી કાંઈ ધંધો ખિસે નહિં. આહક મેળવવા માટે તમારા ધંધાની ખૂબ જાહેરાત કરો.

...

આહક તમારે ત્યાં માલ લેવા આવે છે શોધવા નહિં—એમ સમજીને તમારો માલ આંખને ગમે તે રીતે ગોઠવો.

પુષ્પલીલા ઓઘલ.

પીસમી સદીના છેલ્લા ડેક-
ટરી વીધાના શોધખોળ
મુજબ તૈયાર કરવામાં આવે

હું એક અત્યુત્તમ તેજ છે. જે વાપરવાથી મગજની સર્વે
દર્દો નાશ પામી વાળ લાંબા તથા મુંવાળા બને છે.

ખા. કી. રૂ. ૧) ૩ ખા. રૂ. ૨૫૦ ટ. ખ. જુદું.

સોલ
એન્ટ-

શ્રી. ચંદ્રકલા કેમીકલ વર્ક્સ,

ગીરગામ મુંબઈ
નં. ૪.

લ લે સો રૂ પી આ ની સા ડી પ હે રો પણ—

એક કેન્સી ચંપલ

વગર ખર્ચ પોલીશનમાં આવી શકશે નહીં.

સારી, સાદી, અને અપ-દુ-ડેટ

ચંપલોને ગંતવર રટોક હમો રાખીએ છીએ.

એક વખત પધારી ખાત્રી કરો.

ગ્રાહકોનો સંપુર્ણ સંતોષ એ હમારી ગેરંટી છે.

સુરતવાલા—જે. જે. એન્ડ સન્સ.

ફલેક્સ કુટવેર એજન્સી.

બુટ શુઝ ચંપલના વેપારી.

મંગલદાસ રોડ
કેરાવાલા મેનશન.

ભુલેશ્વર કુંભાર
દુકાન.

દીવાળીના શુભ દીવસોમાં દાતાઓ? તમે કોઈ પણ જાતનું
દાન આપતી વખતે

પંઢરપુર અનાયાશ્રમને

યાદ કરી મદદ માટે તમારો ઉદાર હાથ જરૂર લંબાવશો.
વધુ માટે લખો અથવા મળો:-

મંત્રો, પ્રાર્થનાસમાજ મંદીર, ગીરગામ,
મુંબઈ નં. ૪.

દેશી વીમા કંપનીઓ.

છેલ્લાં ૧૦ વર્ષમાં વીમા એકસોજ એવો ઉદ્યોગ છે કે જે સૌથી વધુ ખીલી નીકળ્યા છે. પછાતમાં પછાત દેશોએ પણ વીમાના ધંધાને ખીલવ્યા છે. હીંદ હજી આ ધંધામાં પછાત છે, પણ આજે એવી થોડી હીંદી વીમા કંપનીઓ છે કે જે સંધર અને આપ્યાદ થતી જાય છે અને તેમને વધુ આપ્યાદ તથા સંધર બનાવવા તથા દેશનો પૈસો દેશમાં રાખવા હીંદીઓએ ચોતાની મીલકતો, મીઠા અને મોટરોનો વીમા હીંદી વીમા કંપનીઓનેજ આપવો જોઈએ, કે જેઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:-

ધી ન્યુ ઇન્ડિયા એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી જીપીટર જનરલ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી વલ્કન ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી બ્રીટીશ ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી યુનીવર્સલ ફાયર અને જનરલ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી ઇન્ડિઅન મરકન્ટાઇલ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

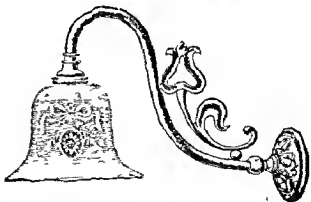
ધી કેસ'ટ ઇન્ડયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

હમ્મીરીયલ માફીનાં લેખ.

દીવાળીના અપુર્વ
ઉત્સવમાં

આપની દુકાનો અને મકાનોની
લગ્નતા અને શોભામાં અનુ-
પમ વધારો કરી, તેમને
દૈહીયમાન બનાવશે.

માત્ર એક વખત જુઓ.

અને જરૂર આપને અમારી દુકાનેજ પધારવાની ટેવ પડી જશે.

ધા હમ્મીરીયલ ઇલેક્ટ્રીક એન્ડ ટ્રેડીંગ કંપની

[જે કાલ્યાદેવી રોડ ઉપર આવેલી છે]

વીજળીને લગતા તમ મ સામન, બત્તીઓ, પ્રીકચર્સ ઝોળ, રંગબેરંગી તોરણો,
વિવિધ પ્રકારના સેઇડસ ટાઇલ લેમ્પ્સ, પંખા વગેરે મેં ટા જગ્યામાં રાખે છે.

દીવાળી માટેનાં વીજળીનાં તોરણો અમરી ખાસ વીશીષ્ટતા છે.

ધા હમ્મીરીયલ ઇલેક્ટ્રીક એન્ડ ટ્રેડીંગ કંપ

કાલ્યાદેવી રોડ, મુ'બાઇ નં'૦'૨.

સંતતિ નિયમન

: લેખક :

શ્રી સમાજ સુધારક

કેટલાંક માનસ એવાં હોય છે કે જેઓ કોઈ પણ નવી વાત કે નવા વિચાર સાંભળે તેની સામે તરતજ અભિપ્રાય આપી દે છે. કેટલાક પશ્ચિમનું એટલું બહુજ ખોટું એમ વિના વિચારે ખોટી નાખવામાં દેશભક્તિ માની લે છે.

સંતતિ નિયમન (Birth Control) ના વિષયમાં પણ અત્યારે આપણા પુરૂષ વર્ગમાં એવીજ મનોદશા પ્રવર્તે છે, અને જે સમાજમાંથી તે આગળના વેદા ઉપર ગણી શકાય તેટલી ખડેનો જ 'સંતતિ નિયમન' કાને કહેવામાં આવે છે તે જાણે છે, અને તેને સમજનાર તો આગળના ટેરવા ઉપર ગણી શકાય તેટલાંજ છે.

મને ખરાબર યાદ છે: આગળ વધેલા વિચારવાળાં અને પ્રમાણમાં શિક્ષિત કંઠી શકાય તેવા શ્રીમત્સમુદાય સમક્ષ શ્રી. હંસા મહેતાએ એક વખત ભાષણ કરતાં, જ્યારે 'સંતતિ નિયમન'નો ખડેનો ઉચ્ચાર કર્યો, ત્યારે કંઈક અશ્વિલ વાત સાંભળતા હોય તેમ કેટલાકે પુરૂષોના ચહેરા ઉપર વિસ્મયતા અને ભયની લાગણી તદવરી આવી હતી. અને જ્યારે હંસા ખડેને કહ્યું: કેટલાં બાળકોની જરૂર છે એ પ્રશ્નનો અત્યારે કોઈ વિચાર કરતું નથી કે જેનો મત તે સંબંધમાં કોઈ પુરૂષ જાણવાની દરકાર કરતો નથી—ત્યારે તો કેટલાંય જે—પુરૂષોના દિલમાં કંપારી આવી ગઈ હતી. આતું કારણ એ પ્રશ્ન પશ્ચિમમાં વધુ ચર્ચાય છે તેથી તે પશ્ચિમમાંથી આવ્યો છે, અને પશ્ચિમનાં જે પુરૂષો તો નીનિવિચીન, વંદી ગયેલાં છે, એવી

આપણાં માનસમાં ધર કરી રહેલા અજ્ઞાન-મૂઝક વિચારો જ છે.

પશ્ચિમ અને પૂર્વમાં કોઈએ નીતિનો કે અનીતિનો સર્વવ્યાપક સ્વાધિન ધર્મનો લીધો નથી, તેમ પૂર્વ અથવા તો દિંદુસ્થાન અને તેમાંય દિંદુ સમાજ પ્રગતિ માટેનાં દ્વાર હમેશને માટે બંધ કરીને બેસી રહે, એટલી સર્વાંગી પરિપૂર્ણતાએ પહોંચ્યા હોય એવો દાવો પણ કોઈથી કરી શકાય તેમ નથી. વળી પશ્ચિમમાં ધર્મથી ધૈર્યનિક તેમજ યાંત્રિક શોધ-ખોળોનો, પશ્ચિમના વૈદક અને શસ્ત્રક્રિયાનો, પશ્ચિમની વિદ્યા અને સાહિત્યનો, પશ્ચિમના વાદન અને સંદેશાવ્યવસ્થાનો ઉપયોગ ને દિંદુસ્થાનના દિંદુઓ પુરૂષા મનથી કરી શકે છે, તો પછી વૈદક કાયદા એક અંગ તરીકે 'સંતતિ નિયમન'ના જે વિચાર પશ્ચિમવાસીઓ કરી શક્યા છે. તેની તરફ અજ્ઞાનતાજનિત તિરસ્કાર બતાવવાથી શું લાભ છે?

જી અને પુરૂષોની જનનેશિયોના પ્રજ્ઞા સંબંધમાં માનવજનતિથી કરી જ ચર્ચા થઈ શકે નહિ એમ માનવું તે ભૂલ છે. હા, પ્રશ્ન બહુ નાણુક છે—તેને આપણે જાણી નોંધને તે હેતુ તે કરતાં પણ સ્વિશેષ નાણુક બતાવી દીધો છે, તેની સદજ પણ ચર્ચા કરવી એમાં આપણે ખોટી શરમ માની છે, એટલે સમાજમાં તો શું પણ દાક્તરો તૈયાર કરવાની સંસ્થાઓમાં પણ એ વિષયમાં ઓછામાં ઓછું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. પરંતુ તેથી માનવ સમાજનું જે ભયંકર અદિત થઈ રહ્યું છે, તે નોંધ શકનાર

બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ આવી જાતની ખોટી શરમની સામે વિરોધ ઉઠાવ્યો, ત્યારથી આ પ્રશ્ન તરફ જનતાનું લક્ષ્ય હીક હીક ખેંચાવા લાગ્યું છે.

કેટલાંક વર્ષ પહેલાં શ્રી પદીયારજીએ 'સુ'દરી સુખોદ'માં આવા નાણુકે પ્રશ્નને ખીણ દૃષ્ટિએ તેમની સાફ સાફ કહેવાની બાલકસમ સરળતાથી ચર્ચાતાં કહ્યું હતું કે, આપણી સ્ત્રીઓમાં પત્નીની વ્યાખ્યા જે રીતે કરવામાં આવે છે, તેને લીધે એમના મનમાં એક એવા ભ્રમ પેદા થયેલા છે કે, પતિની આજ્ઞા તો કદી ઉપાપાય નહિ. પછી જણે તેમ કરવામાં ઉભયનું દિન સ્વવાનું હોય. એટલે પતિના કોઈક કાર્યથી પોતાને શારીરિક નજરે ગંભીર લાગે થતી હોય તેવે પ્રસંગે પણ પતિની હસ્તગતે આધીન રહેવું એ પત્ની-ધર્મ છે એમ માનીને અનેક બહેનો મૌનપણે તેમને નામિ થાય છે. એમ કહીને તેમણે સ્ત્રીઓને બસામણુ કરી હતી કે, તમારી પોતાની નિયમન બગડી હોય, નાણુકે હોય, તેવે પ્રસંગે અથવા તો પતિની પોતાની તબિયત માંડની અથવા તો બીજા કારણે અડીક હોય તેવે વખતે, પુરૂષની વિઠાર-વાચનકે નામિ થવામાં બંનેનું અહિન હોવા છતાં, 'પતિની આજ્ઞાની સામે કેમ અંત શકાય?' એવા વિચારોને લીધે તેઓ પતિને સમગ્રવરના પણ બે શબ્દો કહેતાં નથી, પરંતુ તેમ કરવું એથી પત્ની તરફ-કેના ધર્મમાં કશી જ ઉણપ લાવનાર નથી. એવા તેમણે પોતાનો નિબંધ આપ્યો હતો.*

*આમાં વિચારો પહિયારજીના છે, પણ મળ લેખની નક્કર અત્યારે પાસે ન હોવાથી મારા શબ્દોમાં તે રહ્યું કયાં છે.

લેખક.

આ દશા જ્યાં પ્રવર્તતી હોય ત્યાં શ્રી હંસા બહેન એમ કહે કે: કોઈ પુરૂષ, પત્નીને સંતાન જોઈએ છે કે કેમ અને જોઈતાં હોય તો કેટલાં, એ કદી બાણવા પ્રયત્ન કરે છે ખરો?—ત્યારે શ્રોતૃવર્ગમાં સનસનાટીની ઘામણી ફેલાય તેમાં શું નવાઈ?

આર્થો આ દેશમાં આવ્યા તે અરસામાં તેમણે અત્યારે સર્વમાન્ય શાસ્ત્રો તરીકે મનાવું સહિત્ય સજ્જનું હતું, અને તે યુગમાં વસતિ વધારવાની જરૂર હતી: એટલે પુત્ર ઉત્પન્ન કરવો એ યૃહસ્થની ધર્મ્ય કરજ મનાવવામાં તેઓ તે વખતના સંજોગ પ્રમાણે વાગ્યા હતા. પરંતુ તેથી અત્યારે તેમના એ વિચારો ઉપયોગી છે, અને વર્તમાન યુગને ઉપયોગી એવા પશ્ચિમના વિદ્વાનોના વિચારો છેક જ નિરૂપયોગી છે એમ કહી ન શકાય. ત્યારે વર્સાત ઓછી અને સાધન વિપુલ હતાં, વળી આર્થો આ લગ્નમાં નાળજ આવેલા હોવાથી, અહિના મળ વળગીઓની સામે લડવા માટે પણ પુત્રોની જરૂર હતી. પણ આજે તો સાધનો ઓછામાં ઓછાં અને વસતિ જોઈએ તે કરતાં વિશેષ છે. એટલી બધી વધારે કે ગરીબ માણસોની વાન બાણ પર મુકીએ, અને મધ્યમવર્ગ તરફ જોઈએ, તો તેઓ પોતાનાં છોકરોને નિત્ય દૂધ જેવો ચોપણુ માટે જરૂરી પદાર્થ પણ પૂરો આપી શકતાં નથી, કે જોઈએ તેટલાં વસ્ત્રો પહેરાવી શકતાં નથી; તો પછી એમને શિક્ષણ તો કયાંથી જ આપી શકે? આ દશાને લીધે સંતતિ-નિયમનનો પ્રશ્ન ખાસ કરીને હિંદુસ્થાન જેવા નિર્ધન દેશમાં તો ખૂબજ ચર્ચાની જરૂર છે.

જે વર્ગ શ્રીમંત છે તેને તો બાળકો ગમે તેટલાં હોય તો પણ કંઈ હરકત થી અવવાની. એટલે તે વર્ગને માટે

સંતાન એ એક પ્રકારની વિજ્ઞાન સામગ્રીવળે છે. એમને ત્યાં એક કરતાં વિશેષ મકાનો હોય છે, એક કરતાં વધુ મોટા હોય છે, જોઈએ તે કરતાં વધુ નાણાં હોય છે, તેજ રીતે બગીચા જય તેટલું દૂધ તેમને ત્યાં ખરીદાય, નાખી દેવી પડે. એટલા અનાજની રસોઈ થાય, સડી જાય કે દૂધમાં થઈ જાય તેટલાં કપડાંથી કપાટ ઉભરાય, શ્રીમંતના દોક છોકરા માટે પણ વધારાના શિક્ષકોની સગવડ હોય, અને માત્ર શોખની ખાતર પણ તે યૂરોપ-અમેરિકાની મુસાફરી કરી શકે. વૈદ-દાકતર તો એના કુટુંબનું મહત્વનું અંગ મનાય, અને હવાખાયા જવું એ ધરમાંથી એટલે જન્મા જેટલું સહેલું હોય તે વગરને માટે ગમે તેટલાં બાળકો હોય તો પણ કંઈ વાંધો નથી.

પરંતુ વચગા વર્ગની દશા એવી નથી. એક માણસ ત્રણ માણસનું ચોપણું કરી શકે એટલું માંડમાં કમાઈ શકતો હોય, તેને તેરવું પાત્રન કરવું પડતું હોય, ઘેર વિધવા બહેન અને લાણીઆં રહેતાં હોય, માંદા મામાને અને આધાર વિનાની સસુને મદદ કરવી પડતી હોય, કણીઆ અને કાપડીઆના આંકડા બમે મહિના એવાયા કરતા હોય, તે દશામાં જાખ્મે વરસે ઘરમાં અકેકે મોંઘડું વધતું જાય તેની શું દશા થાય? આપણી નિર્ધનતા જેટલી પરદેશી ચાલુને લીધે થઈ છે, તેના કરતાં આપણે તેને નોંતરવામાં કંઈ એછા ભાગ ભજવ્યો નથી! મા અને આપનાં તેરમાં, બહેનને સારવાસો, લાણેજીવું મોસાણું, પત્નીનું શ્રીમંત અને એવી એકસો ને આઠ નકામી રૂઢીઓના પાત્રનમાં મધ્યમ વર્ગ દેવાળીઓ-લિખારી બની ગયો છે, આજે સ્ત્રીની સુવાવડ માટે ખર્ચ કરવા જેટલીએ અનેક મનુષ્યોની સ્થિતિ નથી, છતાં અમને લીધે દર ત્રણ

૧૦૧ સુવાવડો જેમને ત્યાં આવતી હોય, તેવાં કુટુંબો ઓછાં નથી. આથી નિર્ધનતા અને ભૂખમરો, વધતાં જાય છે. નબળા બાંધાનાં, પુરતા પોષાક વિહીણાં, પૌષ્ટિક ખોરાકના અભાવવાળાં, માંદલાં, બાળપણથી જ ગંભીર, ડરપોક, ભીરૂ દેવ-ગંથી તેથી જ આજે આપણી શરીરો અને શાળાઓ ઉભરાય છે. તેથી જ આ દેશનાં વર્તમાનપત્રો દવાઓની જાહેર ખબરોથી ઉભરાય છે, અને તેથી જ ખરીદ કાઢિ માણસોનો દેશ હજારો ગાઉ દૂરના હથેળી જેવડા ટાપુના મૂકીબર માણસોની ગુલામીના સાંડસામાં બીંસાઈ રહ્યો છે.

આ તો મધ્યમ વર્ગની સ્થિતિની વાત થઈ, પણ મજુરવર્ગની અને ખીલ જમ-હવીઓની કંજાસિયત તો જોણે ગામડાં જ્યાં છે કે જ્યાં શહેરોના મજુરસત્તાઓમાં સમભાષી હૃદયથી ર્યાં છે તેઓજ જાણી શકે તેમ છે.

ગુલામોના આ દેશમાં નિર્ધનતા નોતરીને ભૂખે ચોટે જતી, અધઃ પ્રુદ્ધાં શરીરે ફરી ગુલામોના ઢગલા વધારતા જતા એ માનવતાની નજરે પણ કરતા છે. અને તેથી ખાસ કરીને આપણા મધ્યમ વર્ગ અને કામદાર વર્ગની સ્થિતિ સુધારવા માટે સંતતિ નિયમનની અત્યારે અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે.

આવી દશામાં જન્મેલાં બાળકો રાષ્ટ્રના કલ્પને વધુ નિર્બલ અને બિહામણું બનાવે છે, પણ એમનો માનસિક વિકાસ સુધ્ધાં થઈ શકતો નથી, એટલે આપણું પ્રગલ્ભવન નિર્માત્ર અને નિરક્ષર બનવાથી વહેળી, ભીરૂ અને કંઈ પણ બની જાય છે.

વળી વારંવાર આવતી સુવાવડોને લીધે સ્ત્રીઓના શરીરની જ પ્રુદ્ધારી થાય છે તેનો તો વિચાર પણ કંપાવે છે. લાગણીના

ઉછળામાં આવીને આપણે ભણે કેથેરીન મેયોને ધિક્કારીએ; તેમ કરવું સહેલું છે, પણ આપણા દેશની સુવાવડી માતાઓની દશા જેની કરમી સ્થિતિ ખીજ એકેકે નહિ હોય. આદિયુગનાં અણખિત્યાં સાધનોવાળા યુગમાં સામ્યવાદ કે સમાજવાદ હતો એમ કંઈને પશ્ચિમના સામ્યવાદ અને સમાજવાદને કાફી છતી આવેલા અગાંતી પંડિતની માફક વખોડી નાખવા એ સહેલું છે, પરંતુ શાંત ચિત્તે આપણી દશામાં ડોહાડિં કરી, પછી હૈયા ઉપર હાથ મૂકી સત્ય વસ્તુનો વિચાર કરવા બેસવું એ તેટલું સહેલું નથી. એટલે ખોટા અભિમાનમાં તણાઈ, પ્રજાજન-

નને માટે અગત્યના એવા આ વિષયને વગર સમજે ઉલેખવાને અર્થે, તેને માટે ગંભીરતાથી વિચાર કરવાનો યુગ હવે આવી પહોંચ્યો છે, એ માનવાની જરૂર છે.

‘નવયુગ’ના નારી વિભાગનાં વાંચકોમાં એકઠી સ્ત્રીઓનો જ સમાવેશ થતો નથી, પણ પુરૂષો પણ એને અભ્યાસપૂર્ણ નજરે વાંચે છે, તેથી જ ‘નારી વિભાગ’નાં વાચકો સમક્ષ આ વિષયના સંબંધમાં સામાન્ય વિચારો જ પ્રસ્તુત લેખમાં રજૂ કર્યા છે. હવે પછી તે વિષયમાં જૂદી જૂદી દૃષ્ટિને અનુવ્રદીને વિશેષ ચર્ચા કરવાનો ઇરાદો છે.

ચિત્ર પરિચય

‘ના’ જવાને ની વર્તમાનદશા’વાળા ચિત્રમાં વિકાળ હિંસક પ્રાણીના રાક્ષસી જડખામાં અને કૂર પંજ નીચે બીંસાતા મનુષ્યોની આકૃતિઓ છે. એ હિંસક પ્રાણી તે ઉગતી માનવતાને કચડી, જકડી, દબાવી રહેલા અનેક પ્રકારના વાદ, જેવા કે : રૂઢીવાદ, જડીવાદ, શાહીવાદ, વડીલવાદ, ઇશ્વરવાદ, નશીબવાદ, પ્રણુલિપ્તવાદ, શેઠવાદ. પરેન્વાદ વગેરેનું સ્વરૂપ છે. એ વાદથી જન્મેલી વિચિત્ર કેળવણી, તેથી ઉભી થતી બેકારી અને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો. તે એ પ્રાણીના દાંત અને નખ, તેમાં બીંસાઈ રહેલી મનુષ્ય આકૃતિઓ તે વર્તમાનયુગનો નૌજવાનવર્ગ. તેમાંથી થયવા માટે શું કરવું તે આપોઆપ સમજી શકાય તેમ છે.

નવયુગના દરેક જીવાને વાંચવા જેવાં સાહસ, તે શુરાતનભયાં

ગાંડીવનાં મોટાં પુસ્તકો

અમારા બાળસાહિત્ય માટે મોટું સુચીપત્ર મંગાવી લેશો.

૧ બોમ્બયુગલું બંગાળી :
ડોકોને હથેલીમાં ઝાંઝી બોમ્બને ગોળે
ચિટીસ સજ્જતતને જમીનદોરત કરવા
નીકળેલા એ બંગાળી નવજવાનોની મુંદર
કદાણી. કિં. રા. એક

૨ હાથ આસામ ! : દુર દુર
આસામના ચ્હાના બગીચાઓની દિવાલો
પાછળ ચતા અત્યાચારની સાચી કથા
ભારે કહેણ છે. કિંમત રા. ૧)

૩ કલકત્તાના શુરાયુગ : એક-
પીસની સાક્ષીની પદ્યપદ્ધતિનો રમુજ
ભાષામાં ચિતાર ઉમંતકુમાર સરકાર રજુ
કરે છે. કિં. રા. સવા.

૪ પંજાબનું પ્રયંડ કાવતરું :
પંજાબના બગવાબોરોના બંડલની સાચી
વાત ભાગ ૧-૨ બેગા કિં. રા. ૧૧)

૫ નિહિલિસ્ટોના પંજામાં :
રૂઝીયાના ઇતિહાસનું એક રહસ્યભર્યું
પાનું ગા. રા.

૬ ડાણું ગુલામ : મુશ્કી શુર
એકેકઝાંઝર કુમાની આ રહસ્યમય ક્રિતિ-
ઇતિહાસ કથા પુરોપમાં ભારે લોકપ્રિય
યઇ છે કિં. રા. ૧૧.

૭ બ્રહ્માંડનો ભેદ : આ પરાક્રમ
કથાના સા પત્રોએ વખાણ કર્યા છે.
સચિત્ર છે. જુનાગઢના ડા. પ્રતાપરાય
અને બલ્લુરસિંહના પરાક્રમે રોમાંચક છે
કિં. રા. ૩. ભાગ બીજો કિં. રા. ૨).

૮ આનંદમહઃ : બંગાળના રૂપિ
લેખક બંદીમની આ કૃતિનું નામ
કોણ ન સાંભળ્યું હોય ? એ એને વાંચી
વિચારે. કિં. રા. ૧૧.

મળવાનું : ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : કેળાપીઠ : સુરત.

ગુજરાતના સર્વ જુકસેલરો પાસે મળે છે.

૯ અમૃતનો પ્યાલો : આત્મા
પરમાત્માના બેદો ઉકેલની રસિક વાર્તા
કિં. ગા. ૨

૧૦ નામ વિનાની નવલકથા :
અથવા મુડી વચ્ચે સોપારી. વાંચકને
એવી સોપારીની સ્થિતિમાંજ દેઠ મુઠ્ઠી
રાખે છે. કિં. રા. ૨) રા.

૧૧ કુરણુદેલાનું કુળાવિધાન :
એ અસહી નવલકથાની વિસ્તીર્ણ સમા-
લોચના કિં. ગા. રા.

૧૨ પાંડવ શુર નિવાસ : એકે
સ્ત્રી પાત્ર વનાનું કવિ ભાસે રચેલું
મુંદર નાટક ભજવવા માટે સાફ ઉપ-
યોગી છે. કિં. ગા. રા. કેળવણીખાતાએ
મંજુર કરેલું છે.

૧૩ ગાંધીજીનો જેલનો અનુભવ :
આક્રમકની એમની રસભરી જેલકથા.
સચિત્ર કિંમત ગા. ૬ આના.

૧૪ ગાંધીજી કૃત નીતિધર્મ :
નાત અને ધર્મના સમ્બંધોના સચેટ
વવરણ કિં. ગા. ૬ આના.

૧૫ રાષ્ટ્રીય ગરબાવલિ : સ્ત્રી ઉપ-
યોગી રસો-ગીતો કિં. ગા.

૧૬ ખાંચણ : ગુજરાતની રસિક
લક્ષનાઓએ હાલનું અમૃત દપકાવી રચેલાં
લોકગીતોનો સંગ્રહ કિંમત આના પાંચ.

૧૭ ગીતાંગલિ : કવિવર ટાગોરની
ગીતાંગલિનો નવો જ રસો લ્હાલ્યો અનુ-
વાદ છે ને તેમા અનેક મુંદર ચિત્રો
આપેલાં છે. અવનનું જ મુખપત્ર. કેળ-
વણીખાતા તરફથી મંજુર કિં. ૧૧ રા.

નૂતન ગુજરાત

વર્તમાનપત્રોની આસપાસમાં નવો પ્રકાશ પાડનાર,
વીચારસૂષ્ટીમાં ક્રાંતી કરનાર, સામાજિક,
રાજકીય, ધાર્મિક જીવનની પુનર્વિદ્યા કરનાર

મહાગુજરાતનું માનીતું રાષ્ટ્રીય સાપ્તાહિક.

જાહેરખબર માટે શ્રેષ્ઠ સાધન.

ગ્રાહકોને દર વર્ષે રસભરી નવલકથાનું
દળદાર પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવે છે.

વાર્ષિક લવાજમ :

સ્થાનીક રૂ. ૩-૦-૦

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦

પરદેશમાં રૂ. ૫-૦-૦

નમુનાની નકલ મફત. લખો

ભાષાશિક્ષકની હવેલી, રાયપુર,

અમદાવાદ.

મેનેજર

નૂતન ગુજરાત.

નૂતન ગુજરાત મુદ્રણાલય

ગુજરાતી, અંગ્રેજી અને હિન્દી લિપીમાં, માસિકો, પુસ્તકો,
રિપોર્ટો તથા દરેક પ્રકારનું જોગવાઈ રંગબેરંગી શાહીઓમાં શુદ્ધ,
સ્વચ્છ, સસ્તા દરે વખતસર કરી આપવામાં આવે છે. કોઈ પણ
વતનું છાપકામ કરાવતાં પહેલાં ઓડર આપી ખાતરી કરશો. લખો

મેનેજર : નૂતન ગુજરાત મુદ્રણાલય.

ખિટનની પરદેશી રાજ્યનીતી

ખિટન અને ઇજીપ્ત

ખિટન અને પેલેસ્ટાઇન

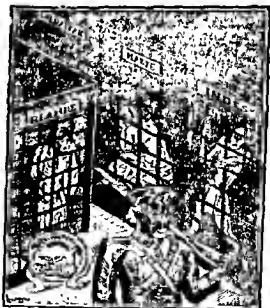

મી. મેકડોનાલ્ડ [બ્રિટીશ લશ્કરને] : હવે તમે જાઓ, તમારો કામ હું કરી લઉં છું. એ જોઈ ઇજીપ્ત કશર વિશે 'મી. મી. સુલેઈમન'નો દલાલ.

લડેલાન બુલ : ને તમા પાદુદારીમાં અને આરમો આંદર આંદર પ્રદયા કરશે તો, માટે તમારા દેશને બ્રિટિશ સંસ્થાન ખલાસી દેવું પડશે વૈદીના 'મૃત્યુ'નો કલાલ

ખિટન અને સિયા

ખિટન અને ઇજીપ્ત

સિંદ, માલ્દા, જામલ્દર, આપલેન્ડ વગેરેનાં દેશખાનાં આગળ રાષ્ટ્રી મેકડોનાલ્ડ ચોકી કરે છે. જર્મન, ફ્રાંચીસેન્ડ ખાલી કરતાં ક્રાંસ ૭ મિલિન છે તેથી નવાઈ પામતા મેકડોનાલ્ડને પેલેસ્ટાઇન 'સિર' નામનું રમુજ પત્ર ઉપર 'દલાલ' ચિત્રમાં પ્રેરે છે ૩૦ વર્ષ પહેલાં ઇજીપ્ત ખાલી કરવાનું

સિંદ અને સિંદ વચ્ચેની મત્રી કાયમની દલાલ જોવી આજા અંતે પાન 'દિલોપ' ૨ ૩ ૪

ઇશ્વરને કસ્ટોમરનું ચુ'બન કરતા સમયે મેકેઇનનું
ખર્ચાનું એક પત્ર ઇશ્વરને ઇશ્વરને નમવાની
ફાઈ પાડી એવું કસ્ટોમર ચિત્ર જાણુ છે.

હાઇલેન્ડ ખાલી કરવાનો હોવામાં હાવ કરાવ્યા
પછી હથિયારખાની ચોજનાથી મિં મેકેઇ-
નનું ફ્રેંચ કાકલાને ફાળાણી કરવા માંગે છે
એવું કસ્ટોમર ચિત્ર પેરિસના પત્રે જાણુ છે.

શારદા બીલ અને મુસ્લીમો

ખિટન અને કસ્ટોમર

ગ્રેટબ્રિટન અને પેસિફિકમાં અમેરિકા અને ખિટન પત્ર
ફોટો 'જમાની બીજા' ગજબોને દૂર કરવાની આજ્ઞા બેલી
છે, એ જાણુનું કસ્ટોમર ચિત્ર ચોખ્ખા 'ટેબેર' પત્રમાં
જાણુ છે.

મિં મહમદઅલીનો યુદ્ધમુકાર: "કસ્ટોમર ચાથી
ભાગમાં મુકાયે. સર ફક્તીલુસેન: 'હાથગા'!
મુ'બાહન 'દિ'દી પત્રે' શારદા બીલના
અ'બ'કસ્ટોમર ઇન્સિધ્ડ કસ્ટોમર ચિત્ર

એન્ગ્લો અમેરિકન મેત્રી:

એક સદી પહેલાં એટલિનની સાથે બંધ ઉઘાડીને, જેમણે પોતાની કંપેથી ખિટનના સામાજ્યની ધુંસરી ઉઘવાવી નોખી હતી, તે યુનાઇટેડ સ્ટેટસ આજે ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં જ નહિ પણ આંતર-રાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં એટલિનનું પ્રબળ પ્રતિસ્પર્ધી થઈ પડ્યું છે. તેથી યુદ્ધ પહેલાં જેવા સંબંધ એટલિન અને જર્મની વચ્ચે ઉભા થયા હતા તેવા સંબંધ અત્યારે એટલિન અને અમેરિકાનાં સંયુક્ત સંસ્થાનેની વચ્ચે ઉભા થયા છે. આથી મૈત્રી કાંકલાના સંબંધમાં જે ભંગાણથી ખિટન યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, જપાન, ક્રાન્સ અને ઇટાલીની સંયુક્ત સંધી અટકી પડી છે, તેના સંદેશા નવેસરથી રાફ કરવા માટે, તેમ જ આવતા જાન્યુઆરીમાં એ પાંચે રાજ્યોની પરિષદ લંડનમાં મળે ત્યારે બધું કામ સમાધાનીથી પાર પડે, તે માટે યુનાઇટેડ સ્ટેટસની સાથે સમાધાની સાધવા ખિટનની કામદાર સરકારનો સામાજ્યવાદી માનસવાળો સરદાર-મિં રાન્સે મેક્ડોનલ્ડ અમેરિકા ગયા અને કુંઠરાની સંખ્યાના નશ્ટવા મતમેદનો કંઈકે હાથ ટુરત તે એ બન્ને દેશો વચ્ચે સમાધાનીથી પાર ઉતર્યા છે. પરંતુ આ પ્રકારની એન્ગ્લો અમેરિકન મેત્રીનાં બાહ્ય દૃષ્ટિએ દેખાય છે તે કરતાં પડકાર પાછળનાં ગદ રહસ્યો ઉઠાં છે, અને તે ઉકેલવાની જરૂર છે. મિં રાન્સે મેક્ડોનલ્ડના આ પગલાંથી ક્રાન્સ અને ઇટાલીયન રાજ્યદારીઓના મનમાં વલરસો ઉભો થયો છે કે ખિટનના કામદાર પક્ષના મુખ્ય પ્રધાનનું આ પગલું એન્ગ્લો-સેક્ષન

ગતિઓ વચ્ચેનું સંગઠન જમાવી આંતર-રાષ્ટ્રીય મજબૂતરણને નવું જ સ્વરૂપ આપનાર છે. આથી લેટીન અમેરિકા ઉપર અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનો મજબૂત હાથ રાખી શકશે અને ખિટનના ધાંધલીઆ શાહીવાદ કરતાં જૂદી જાનના અમેરિકાના હિંદરીઆ શાહીવાદને તેથી પીકબળ મળશે. એ સ્થાનિક હાલ ઉપરાંત, દરિયા ઉપરની સત્તાઓમાં પણ એન્ગ્લો-અમેરિકન મેત્રી બીજાં ત્રણ રાજ્યોને દબાવી દેશે ?

આ મેત્રીથી અમેરિકા, ચીન, દક્ષિણ અમેરિકા અને મધ્ય અમેરિકા તેમજ ફરી-બીજાન સંસ્થાનો ઉપરનો પોતાનો કાણ મક્કમ કરી શકશે. તે ઉપરાંત વધતા જતા અમેરિકન તૈયાર માલને માટે અમેરિકા સાથે એટલિન હિંદમાં વધુ છુટછાટથી કામ લેશે, એથી અમેરિકન દોલત અને ઉદ્યોગની જીખ હાલ ટુરત થોડા વખતને માટે સમશે. અલખત જે હિંદીઓ હિંદની સ્વતંત્રતાની લડતમાં અમેરિકાની મીઠી નજરની આશા રાખતા હશે તેમને આથી કંઈકે નિરાશા થશે, પરંતુ એન્ગ્લો અમેરિકાની આ મેત્રી લાંબો વખત ચાલુ રહેશે એમ માનવું તે જેમ લગ્ન છે તેમ હાલ ટુરત બન્ને દેશો માટે યુદ્ધમાં ઉતરવા જેવા સંલોભ ઉભા થશે એમ માનવું તે પણ ભૂલ છે. પણ તે કરતાંએ વધુ ભૂલ અમેરિકા જેવો શાહીવાદી દેશ હિંદની સ્વતંત્રતા નશ્ટકે લાવવામાં મદદકર્તા થઈ પડશે એવી ખોટી આશા રાખવામાં છે. સ્વતંત્ર હિંદ જેમ ખિટીશ શાહીવાદને લખ-કર્તા છે તેમ અમેરિકન શાહીવાદને પણ તેથી કારએ ધક્કો બેસે તેમ છે એ વાત

આપણે લૂલવી નોંધતી નથી. નહિં તો ઐતિહાસિક કામદાર પક્ષ સત્તા ઉપર આવે તે વખતે શાહીવાદના પાયા ઉંડા ઉતારવાનું કામ કામદાર પક્ષના મુખ્ય પ્રધાનને હાથે થાય ખરું?—આથી છેલ્લે સરવાળે તો હિંદુ યોતાની જ ઉપર આધાર રાખીને સ્વતંત્રતા મેળવવાનું આંતરિક બળ ખીલવવું પડશે.

...

બ્હીટલી કમિશનનો બહિષ્કાર

મિ. જી. એ. મિ. મેકડોનાલ્ડ ઉપરના પત્રમાં ખરું જ લખ્યું છે કે, હિંદીઓને હવે ક્રિટનના વચનમાં કરો જ વિશ્વાસ રહ્યો નથી. તે રીતે ક્રિટન તરફથી નિમાતાં કમિશનો અને તપાસ સમિતિઓમાં પણ હિંદીઓને મુદ્દે વિશ્વાસ નથી. એમ છતાં પણ એવાં કમિશનોના ટોંગ ભરવવા આજુ જ છે, તેટલા કારણથી પણ બ્હીટલી કમિશન હંદી કામદારોનું કથું જ લાકું કરી રાકવાનું નથી, એમ માનીને તેનાથી દૂર રહેવું એ સારું છે. પરંતુ હિંદુ અને ક્રિટનના સંબંધને જોતાં, મૂડીવાદ અને મજૂરવાદ વચ્ચેનાં ધણોમાં, ક્રિટિશ કામદાર વર્ગે પણ જે કંડુ વર્તન બતાવ્યું છે તે જોતાં, તેમજ કામ કામ કોમ્યુનિઝમનું ઉભા કરાયેલા બાઉને જોતાં, બ્હીટલી કમિશનના સૂત્રધારો ગમે તેવાં મોઢક સૂત્રોની વાતો કરે તેથી અંજાઈ જવાની જરૂર નથી જ. આવાં કમિશનો કામદારોનું હિત કરવાને બદલે મૂડીવાદને મજબૂત બનાવી, શાહીવાદનાં મુખ્ય ઉડાં ઉતારવામાં કારણભૂત બનશે એની ખાતરી અત્યાર સૂધીમાં દેખાયેલી ક્રિટિશ મનોદશા જ આપી દે છે. એટલે કમિશનો અને તપાસો ઉપર આધાર ન રાખતાં હિંદી કામદારોએ

યોતાના સ્વમાન અને સંગઠનથી જ આગળ વધવાની જરૂર છે. હિંદમાં વર્ગ વિચ્છેદની જરૂર નથી, તેથી કોઈને લાલ નથી, પરંતુ એ વાત મુડીવાદીઓ અને દેશી ઉદ્યોગ ખીલવવાની વાતો કરનારાઓ હિંદીઓએ પહેલાં સમજીને જીવનમાં ઉતારી આજસુધી મૂક્ય કચડાપલા—અસાવલા, અને તેથી જ કંઈક અધિરા અને અવિશ્વાસુ બનેલા કામદારોને યોતાના વિશ્વાસમાં લેવા ઘટે છે.

...

દેવમંદિરો અને અસ્પૃશ્યો:

આરે તરફ જાગૃતિના તરંગો ફરી વળ્યા હોય તેવે વખતે અમુક કામ કે અમુક સમુદ્ધ તેની અસર નીચે આવ્યા વિના રહે, એમ માનવું એ નરી મર્ખતા છે. એટલે અસ્પૃશ્ય મનાતા વર્ગની જાગૃતિથી કોઈએ ગભરાવાનું કે નવાઈ પામવાનું નથી. તો પણ આજ મુધી તેમને જે દેવમંદિરોથી દૂર રાખવામાં આવ્યા છે, તે મંદિરોમાં પ્રવેશીને હિંદુ સમાજના અંગ તરીકે દેવદશન કરવાં એ તેમનો નૈસર્ગિક હક્ક છે, એવી માન્યતા ઉપર આધાર રાખીને દેવમંદિરોમાં પ્રવેશવાની અને તેમને તેમ કરતાં અટકાવવામાં આવે તો જરૂર જણાતાં સત્યાગ્રહ કરવાની જે લડત તેમણે આરંભી છે, તે કોઈ પણ રીતે ઉતાવળી કે ધર્મ અથવા નીતિની વિરોધી નથી. અંત્યજ વર્ગે હિંદુઓની ઉદારતા ઉપર આધાર રાખીને અનેક વર્ષો નિરાશામાં ગુમાવ્યાં છે, એટલે તેઓ સહેજ પણ ઉતાવળ કરે છે એમ કહેવાય નહિં. વળી અસહકારની લડતના વખતથી આ પ્રશ્નને જે રીતે રજૂ કરવામાં આવતો રહ્યો છે, તેથી પણ હિંદુ કામ એમ કહી શકે તેમ નથી કે, અમારી ઉપર આ લડત

ઓચિંતી નાખવામાં આવી છે. અને દેવ-
મંદિર એટલે જ 'પ્રભુત્વ' નિવાસસ્થાન
એમ માનવામાં આવતું હોય તો, પ્રભુના
કાંઈ પણ સંતાનને તેમાં પ્રવેશતા અટકાવી
શકાય જ નહિં. અત્યંતે હિંદુઓ છે અને
પ્રત્યેક હિંદુને હિંદુ મંદિરમાં પ્રવેશવાનો
અને દર્શન કરવાનો સ્વાભાવિક હક્ક છે જ.
વળી સુદૃઢ સનાતની તરીકે પોતાને ઓળખાવતો
હિંદુસ્તન વર્ગ અસ્પૃશ્યતા નિવા-
રણના કામમાં પોતાની દુરાચલી છદ્દ છોડતો
નથી, તેથી અસ્પૃશ્ય અધીરા થાય અને
રાજકુળમાં સત્યાગ્રહનું જે શસ્ત્ર વાપરવાની
લજામણ કરવામાં આવી છે, તે સામાજિક
સડાને સાફ કરવા માટે અજમાવે તો તેમાં
કંઈ પણ ખોટું નથી. તો પણ ખીબ પક્ષની
દક્ષિણ સાંભળવા જેટલી ધીરજ કેળવવાની
આવી ઝડપમાં પૂરેપૂરી જરૂર છે. વર્ગોની
હીડી છોડવા હીડી રક્ષકો તૈયાર થવાના નથી,
શ્રી કેળકર જેવાની મધ્યસ્થીને પણ તેઓ
સ્વીકારવા તૈયાર નથી, તે ખરું છે; તો
પણ એકાએક લડત આરંભવાથી હિંદુ
સમાજ હિંસા વિચિત્ર ધાય, અને વિદેશી
સત્તાની પોલીસના સંરક્ષણની બંને પક્ષને
જરૂર પડે, તેથી બંનેમાંથી એકકે પક્ષની
શોભા વધે તેમ નથી. એટલે પહેલાં અંદર
અંદરની વાટાઘાટ અને તડખેટથી સમાધાન
કરવાના તમામ પ્રયાસ કરવા, અને છેવટે
જે હિંદુસ્તન વર્ગ પોતાની હક્ક ન જ છોડે
તો પછી અસ્પૃશ્ય વર્ગ સત્યાગ્રહની લડત
આરંભવી તે વધુ વ્યવહાર છે. તેમ કરવાથી
આ દેશનો યુધ્ધિમાન અને રાષ્ટ્રવાદી હિંદુ
વિભાગ જરૂર અસ્પૃશ્યતાની સાથે ઉભો
રહેશે. એટલે તેમની સંવત્સલિત ઉત્તાવળમાં
ચુમાવી બેસવા જેટલું સાહસ નહિં કરવા
અસ્પૃશ્ય બંધુઓને અમારી ગ્રામલુચી
લજામણ છે.

હિંદુસ્તોએ સમાજને ઓળખવાની જરૂર.

આ પ્રસંગે, અમે હિંદુસ્તન હિંદુ વર્ગને
જે બોલ કરેલા જરૂરી માનીએ છીએ.
તેમણે સમજવું જોઈએ કે પ્રજાસિકાવાદ
એ કાંઈ હવસ એક જ પ્રવાહમાં વહેનારો ન જ
હોઈ શકે. સમય અને સંજોગ પ્રમાણે હિંદુઓ
અને શિવાજી બદલાય જ-આજ સુધી તેમ
થતું આવ્યું છે જ, એથી ખોટી હક પક-
ડીને ખરાબ કામને માત્ર તે અમુક વખતથી
આપ્યા આવે છે માટે વળગી રહેવું, એ
પ્રગતિની ખુલ્લી દુશ્મનાવટ છે; પણ એવી
દુશ્મનાવટથી પ્રગતિ અટકવાની નથી. જેમ
નોબતનોનાં માથાં ફેડીને નિત્ય લોહીનાં
લાકડાં જમણુ ચાલુ રાખી નહિં શકાય
તેમ, દેવમંદિરોનાં દ્વાર અત્યંતે માટે
કાયમને સાર બંધ રાખી, તેમના હૃદયમાં
બંધુત થયેલી સ્વમાનની જલકંત જ્યોતિને
બુઝાવી દઈ પણ નહિં શકાય. એટલે ખોટી
છદ્દ કરી પરિણામે હારવા કરતાં પહેલથી
સમયને સમજી લઈ પ્રગતિના માર્ગનાં વહેણ
મોકળાં કરવામાં મદદગાર થવું એ વધારે
પ્રતિષ્ઠિત માર્ગ છે: અને તે સ્વીકારવા-
માં જ હિંદુ સમાજની શોભા છે એ વાત
તેઓ ન ભૂલે.

...

ગાંધીજીમાંથી આશા છોડી દો:

ગીરત સુકામે ગાંધીજીએ જે ખુલાસો
કર્યો છે તે ઉપરથી એમનામાં રહી-સહી
શ્રદ્ધા રાખનારાઓની પણ આંખ ઉઘડી
જાય તો નવાઈ નથી. ખારડોત્તી અને ચૌરી
ચૌરાના પ્રકરણને નવેસરથી એમની સમક્ષ

મકામાં આવતાં. ફરીથી પણ તેમણે હિંમત
 લઈ લેવાની જોડાની પોતાની
 તૈયારી બતાવી છે ! એનો અર્થ એટલો જ
 કે, ગાંધીજી રાજકારણમાં બદલી
 ગયાના આંચળ જેવા (દૂધ ન આપે
 પણ દેખાવે આંચળ કહેવાય તેવા)
 થઈ પડેલા છે. એમનાં મંતવ્યો
 પ્રમાણે તો હવેનો વધ પછી પણ હિંદને
 સ્વરાજ્ય મળે તેમ નથી. ત્રીસ કરોડ
 મનુષ્યાના દેશ પાસેથી એવી આશા રાખવી
 કે, સુમદુતો જેવા બાણી ભેળને ઉરકરણી
 કરે તેવે પ્રસંગે પ્રજા ગિરકુલ શાંત ખેતી
 રહેશે, તો તેનો અર્થ એટલો જ કે તેની
 આશા રાખનાર માણસને કશું જ કામ
 કરવું નથી. એટલે હવે તે સંત હોય,
 મહાત્મા હોય કે ધર્મ હોય તોપણ માનવી-
 ઝોના ઉપયોગમાં તે આવી શકે તેમ નથી.
 એમ માનીને ગાંધીજીમાંથી આશા છેડી
 હવે સ્વતંત્ર રીતે જ રાજકારણની લડત
 આરંભવાની જરૂર છે. ખુદ ગાંધીજીના
 સુરત અનુયાયી તરીકે પોતાને મનાવવાનો
 દાવો કરનારા સરકાર વફલભાઈની ખારડા-
 લીની લડતની રીતો અને છેલ્લાં છેલ્લાં
 એમનાં ખારડાલી તાલુકાનાં ભાષણો ગાંધી-
 જીના કહેવાતા અહિંસાવાદથી કેટલાં બધાં
 દૂર જાય છે, એ જ બતાવે છે કે ધરડા
 મનુષ્ય જે માનને યોગ્ય છે તેવું માન
 લઈ ગાંધીજીને અપાય, પણ ધરડાઓની
 માફક એમને સાબરમતીના આશ્રમમાં જઈને
 ‘પ્રયોગો’ કરવાની તક મળે તેટલા માટે,
 ગાંધીજીની આગેવાનીનો ખેંધક રીતે ધનકાર
 કરવાની ચળવળ મોજવાનોએ કામ લામ
 ઉપાડી લેવાની, અને હિંદનો સાચો પ્રજા-
 અવાજ બ્રિટીશ રાજ્યદારીઓને સંભળાવ-
 વાની જરૂર છે.

જયંતીના આડંબર

આ દેશમાં ધર્મ અને તહેવારોને નામે
 અનેક દંભ અને આડંબરો પોષાય છે;
 તેવા દંભ હવે જયંતિઓને નામે શરૂ થયા
 છે. ફર માત્ર એટલો જ કે પેલા દંભ અમાન,
 ધર્મભોળા, અધર્મધાણુ અને રૂઢીભક્તોને
 નામે ઝોળખાનારાઓ ચલાવે છે, ત્યારે
 જયંતિઓના દંભ સુશિક્ષિતો, સુધારકો,
 નેતાઓ અને શુદ્ધિમાનો ચલાવી રહ્યા છે.
 સાબરમતીના સંતને માટે અમને સાચી
 લાગતી વાત સીધી ભાષામાં કહેવા માટે,
 કેટલાક માણસોને ચીડ થકે છે; તેજ રીતે
 ગાંધી જયંતી માટેના અમારા વિચારો મક્ક
 કરતાં જ એવા આવાં હિમાવાળાં ભોળાં ભાઈ
 બહેનોને કદાચ તેમ ધશે-પરંતુ શાંતિથી જ
 તેઓ વિચારશે તો એમની એ ચીડ પણ
 એક જાંતનો દંભ જ છે. ગાંધી જયંતી
 વખતે થયેલાં ભાષણોની નોંધો જેમણે વાંચી
 હશે, જેમણે તે ભાષણો કરનારાઓનાં નામ
 વાંચ્યાં હશે, અને તેમનાં પોતાનાં આચરણો
 જોયાં જાણતા હશે, તેમને જરૂર આ દંભની
 ખાત્રી થશે. જેની જયંતી ઉજવવા યોગ્ય
 તે મહાપુરૂષ મનાતો હોય, તેના આચાર-
 વિચારનું પાલન કરવા માટે જયંતી ઉજવ-
 નારાઓએ તૈયાર થવું જ જોઈએ: જો તેમ
 ન થાય તો પછી તેથી જયંતિઓ ઉજવ-
 વાનો અર્થ શું? ગાંધીજીની જયંતિને નામે
 જલસા થાય, નાટકો થાય કે ગરબા ગવાય,
 અને તે નિમિત્તે પૈસા ઉત્પન્ન કરવામાં
 આવે તે ગાંધીજીને પોતાને ગમે છે કે કેમ,
 એ જો કે હજી બહેર થયું નથી, પરંતુ
 આવા જલસા કરનાર અને જોનાર જયંતિનાં
 મહત્ત્વ સમજે છે એમ તો કાંઈ જ કહી ન
 શકે. પરદેશી વંદ્યાથી દીપતી બહેનો સ્વદે-
 શીના ગરબા ગાય તેથી જો સ્વદેશીનો

પ્રચાર અશક્ય બને છે, તેજ રીતે જ્યોત્સનાને જોવા જતાં જ્યાં કે ગામડે રમવા તૈયાર ન હોય. તે એનાં પાગપરો માટે તેથી પણ સત્યાગ્રહનું વાતાવરણ તૈયાર થવું અને ગ્રામ્ય જનોનો વિદ્વંસ થવો એ દુર્લભ બને છે. પરંતુ ત્યાં ખાદી પહેરવાથી ગાંધી ભક્ત અને સ્વદેશ ભક્તમાં ખાધી શકાતું હોય, એ વસ્ત્રોના આચ્છાદન નીચે અનેક કુકર્મો ઢાંકી શકાતાં હોય, ત્યાં સીધી વાત કહેનારાઓની સામે ગુસ્સાના શબ્દો કાઢવા પણ સહેલા જ થઈ પડે. ગાંધીજી તો કહે છે કે ૧૮ વર્ષની કન્યા અને ૨૪ વર્ષના વરનાંજ લગ્ન થઈ શકે, અસ્પૃશ્યતાના નાશ વિના સ્વચ્છ ન જ સંભવે, જે ધર્મ અસ્પૃશ્યતાને ચલાવી છે તે ધર્મ નહિં પણ અધર્મ કહેવાય, વિધવાઓને મરણ્યાત પુનઃલગ્નની છૂટ હોવી જોઈએ, હાલનાં મંદિરો ખીલું કંઈજ નહિં પણ વેશ્યાવાદ્ય છે, જે પતિ પત્ની વચ્ચે મેળ ન જાય તેમજે છૂટાં થઈ જવું જોઈએ, ધારાસભાઓ, સરકારી કોલેજો, ખિતાબો અને સરકારી નોકરીઓના ત્યાગ કરવો જોઈએ, પરદેશી કાપડ પ્રેરણ નહિં કે તેનો વેપાર પણ કરી શકાય નહિં, એ બધાને કોણ સાંભળે છે? અહિં તો ધારાસભાઓ દીવાલનારઓ જ્યંતી વખતે ભાષણો કરે છે, અત્યજ શત્રુઓ, શારદાખીનના દુશ્મનો, વિધવાવિવાહની સામે થવામાં શક્તિ ખચી નાંજનારાં અને દહાડામાં છ છ વખત દહન માટે દોડદોડ કરનારાં, પોતાને ગાંધી ભક્ત મનાવે છે, અથવા તો કમીમાં કમી ગાંધી જ્યંતી ઉજવવા માટે પોતે ચોગ્ય માને છે! આથીજ અમે ગાંધી જ્યંતીને એક પ્રકારનો દંભ માનીએ છીએ, અને એ દંભની નાજીરતની સામે ગુસ્સા કરનારાઓના ગુસ્સાને તેથી પણ મોટો દંભ ગણીએ છીએ.

સ્પષ્ટ કથનની જરૂર:

આજના શિષ્ટ મનાતા જગતમાં પણ સીધે સીધી વાત કહેનારા અને સાંભળનારાઓની મોટામાં મોટી ખામી છે. આથી કેટલોક ભુધિમાન વર્ગ મૌન સેવકમાં સંતોષ માને છે, અને બીજા એક વર્ગ ન સમજી શકાય તેવી ગોળ ગોળ અને દ્વિઅર્થી ભાષામાં દલીલ દુધીઆ વેણ ઉચ્ચારીને વાણ રહે છે. જે લોકો આદીપુગની ભુધિ વિહીણ કલ્પનાઓ અને પરંપરાથી ચાલના આવેલા રૂઢી વાદની ભ્રમ વળોમાંથી ફૂટી ગયા છે તેવાઓ મૌન સેવે છે. અને તાતિઓ તેમજ મંદિરોનાં બંધનો તોડીને તેમાંથી નીકળી ગયા છે. પરંતુ તેથી તો વહેંચેને સચ્ચવન થવાની તક મળી છે, અનાચારોને સ્વચ્છંદે મહાસવાની ભેળતી સગવડ આપો આપ મળી ગઈ છે. આથી જ્યોત્સના બંધનોમાંથી ફૂટીને આગળ વધ્યા છે તેવાઓ એ પોતે શું માને છે અને શું નથી માનના, તે સાદી ભાષામાં સ્પષ્ટ રીતે જનતા સમક્ષ મૂકે તે જરૂર છે. આજકાલ અનેક મનુષ્યો ધર્મચલાક અને ધર્મચેલછાના નશામાંથી મુક્ત થયા છે તેમજ ચતા બન્યું છે, પરંતુ ચારે બાજુ લોકો એની ઇન્દ્રબજારમાં એટલા ફેસેલા છે કે, સ્પષ્ટ વાત કહેવા જતાં નકામું કોઈને ખરાબ લાગે; અને આપણે એવું શું કામ કરવું? એમ માનીને તેઓ મોલતા નથી. પરંતુ કોઈને માફ નહિં લગાડવાની ભગી વૃત્તિથી સેવાયલા એવા મૌન કરતાં, જનતામાં અમિય થઈ પડવાનાં કે એકલા થઈ જવાનાં જોખમ ઉપાડીને ય કહેવાયલા સ્પષ્ટ શબ્દો જનતાના હિત માટે વધુ ઉપકારક થઈ પડે છે. નિખાલસતા જેવો જગતમાં બીજો એક પણ મોટો સદ્ગુણ નથી. પરંતુ અત્યારે ચારે દિશાએથી એને દબા-

વીને કચડી નાખ્યામાં આવે છે; તેથી સ્પષ્ટ કથન [Plain speaking] ની ટેવ ખીલવાની ખાસ જરૂર છે, તેને માટે જટલા ભોગ આપવા પડે તેટલા ઓછા છે. કરોડો માણસો! અંત્યારે જે જાતની ધાર્મિક તેમજ સામાજિક માન્યતાના નીલાઓમાં આંખો મીંચીને, ધસકાઠ-ધકલાઠ રહ્યાં છે. તેઓ તેમ કરવું એ વડીલો તરફની પોતાની ફર્જ માને છે, અને તેથી જદી રીતે વર્તવામાં નડંબા લયથી કંપે છે. સ્વર્ગના ઇન્કારદારોએ ખીજી તરફ તેમને માટે અનેક જાતનાં ઇનામોની લાલચ તૈયાર કરી ગાખી છે; એ લાલચ તેમને માટે ઘેન લાવનારી રસીલું કામ કરે છે; એટલે થોડા ઘણા જે શુદ્ધિમાન મનુષ્યો સ્વતંત્ર વિચાર કરી શકે છે તેમની એ ફર્જ છે કે, એમની આંખે વધિકા અજાતના પાટા છેડવા માટે સ્પષ્ટ વાત કરતા થઈ જાવું. શુદ્ધિમાનોએ સિધ્ધાંતોની બાજતમાં જટલા અડગ રહેવાની જરૂર છે, તેટલાજ નિખાલસ જાતવાની પણ જરૂર છે. તે કામ સુરકેલ પણ નથી. એવી નિખાલસતા અને તે વ્યક્ત કરવા માટે જોઈતી હિંમતનાં અભાવને લીધે અગાઉ કેટલા અનર્થો જન્મ્યા અને ચાકૂ થયા છે તે ખતાવી શકવું હજીજ સુરકેલ નથી.

કેટલાકે જડ થઈ ગયેલી માન્યતાઓને મૂળમાંથી હથમચાવી મઢવી તેમાં લય જુએ છે, પરંતુ તે વખતે તેઓ એ વાત

ભૂલી જાય છે કે ખોટી માન્યતાઓ ફેલાતી જાય છે અને એવી ભૂલભરી માન્યતાના પાયા ઉપર જે ધર્મ રચાયા હોય તેને તો પડે જ છૂટકો છે. જનતાને જાણના પાયા ઉપર જીવન મંદિર રચવામાં ઉત્તેજન આપવું તેતો સહુ કરતાં વધુ લાયક કામ છે. માત્ર એકલા ધર્મક્ષેત્રમાં જ નહિ, સામાજિક, રાજકીય અને ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રોમાં પણ જાણનાં, વહેમો અને ખોટાં લપ ધણાં છે. તે તમામ ક્ષેત્રો સાફ કરવા માટે સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરનારા અને સ્પષ્ટ કથન કરનારાઓની જરૂર છે. એ દરેક ક્ષેત્રમાં અસહિષ્ણુતા અને જડ વહેમોનું રાજ્ય વતી રહ્યું છે; અને તે સડને સાફ કર્યા વિના સમાજ કે દેશની નિરોગી પ્રગતિ થવી શક્ય નથી.

આ માટે ઇશ્વર, ધર્મ, રાજકારણ, સમાજ અને ઉદ્યોગ-વ્યાપારના સંબંધમાં સ્વતંત્ર વિચાર કરે છે, તેવાં માણસોની શક્તિઓનું એપ્રીકરણ થાય તે માટે, તેમનાં મંડળો રચવાની જરૂર છે. પશ્ચિમમાં આવા મંડળોના પ્રચારથી સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરનારાં સ્ત્રી પુરુષોની સંખ્યા વધતી જાય છે, ખોટાં વહેમો અને અધઘ્યાનાં પૂર તેથી ઓસરતાં જાય છે, તેમ પોતાથી વિરુદ્ધ મત ધરાવનારને પણ સહિષ્ણુતાથી સાંભળવાનો શુભ પિત્તો જાય છે. આવાં મંડળો જે શુદ્ધતામાં રચવામાં આવે તો ખાસ કરીને ધાર્મિક તેમજ સામાજિક સડ સાફ કરવાના કામને વધુ વિજય અને ગતિ મળે.

વલ્લભ સેફ મેન્યુફેક્ચરીંગ કં.,

આગ, ચોર અને ધાડપાકુઓના ત્રાસ સામે બચાવ કરનારી તીક્ષ્ણ અને સ્ટીલ પ્લેટના કૃત્રિમ રક્ષા. જેવાં કે કાચવાલા દરવાજા તથા અંદર કાયરપરફેક્ટ તીક્ષ્ણવાળા નાની. મોટી દરેક સાધનવાર તૈયાર મળે છે તથા મનપસંદ બનાવી આપવામાં આવશે.

એક વચ્ચત ઓર્ડર આપી ખાતરી કરો.

અમારી એકલા તીક્ષ્ણ ધંચ ૨૪x૧૮x૧૮ ૩. ૮૫.

લાવ મોટ સચીત્ર કેટલોગ મફત મંગાવો.

શો રૂમ-સેન્ટ્રલ સ્ટ્રીટ રોડ, મુંબઈ નં ૪. પ્લોટ-૩૫૫, બુધવાર પેઠ પુના સીટી.

દુઝતા હરસ માર્ગ તથા લોહીની નુકસાની અટકાવો.

સ્થંભક વહી જતા લોહીને તુરત અટકાવે છે.

અનેક પ્રકારો, અનેક અનુભવો પછી સ્થંભક બનાવવામાં આવેલી શક્તિશાળી દવા છે. માલકોને એક ઓસતી શીશી આઠ લાગમાં પિવાની વિગત સાથે આપવામાં આવે છે. ત્રણ લાગ લેવાથી તુરત આરામ થાય છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૧.

લખો:-પ્રભુરામ અનંત શર્માસી.

વૈદ્ય ભુવન, ભુવેશ્વર, મુંબઈ.

અંકચેશ્વર એજન્ટ : બાલમુકુંદદાસ માણેકલાલની કું, વિસાદેળીયા.

હૃદયનો સંતોષ

મીઠાઈની પસંદગીમાં

ખરેખર તમારે તાજા ધીની, સોરમદાર, મીઠા મેવા મસાલાથી ભરપૂર દરેક દરેક જાતની પચરંગી મીઠાઈની વ્યાજબી દામે મેળ ઉઘાડવી હોય, હૃદયનો

સંતોષ ખરેખર મેળવવો હોય તો ઓર્ડર કરો:-

જગમશહુર

એમ. કરસનદાસ ખરડીવાલા અને મીઠાઈવાલા,

સી. પી. રોડ, શ્રીકાન્ત મેન્સન, મુંબઈ.

નવો શો રૂમ.

જુના અને જાણીતા

નરોત્તમદાસ ભાઉ ઝવેરી

તરફથી

શેષ મેમણ રૂટીટમાં આવેલી જુની દુકાનની નજદીકમાં પોતાના નવા બંધાવેલ
ભાઉ મેન્સનમાં લગ્ય અને આલેશાન નવો શો રૂમ સોમવાર તા. ૩-૬-૨૯
રાજ્યી ખુલ્લો મુકવામાં આવ્યો છે જેમાં ગેરંટીડ ચોખ્ખા

સોનાના ચાંદીના અને ઝવેરાતના

અપ દુ ૩૮ કારીગીરીના દરેક કામમાં, વપરાણ દરેક જાતના દાગીનાઓ પ્લેઇન
વાસણો તથા નકેસી કામની મુદર ચીજો અને
દરેક જાતના નફાના મોટા ખાત્રીવાળાં

ઘડીયાળો

એકજ જગ્યાએ આ નવા શો રૂમમાં મળી શકશે

ખાસ રીયલ ગીનીના સોનાના

દાગીનાઓ સાંસો-૧૦૦

ટચના ચાંદીના વાસણો.

અમારા નામની સ્ટાંપ ધરાવનારા

તૈયાર મળી શકશે.

તારતુ: શીરનામુ:- 'દાસ નરોત્તમ.'

ટેલીફોન:- ૩૪૮૦૨.

:: નારી વિભાગ ::

લેખક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧૬	સ્વતંત્રતાનો જય [સચિત્ર કાવ્ય]	અમર	૧૦૫૭
૧૭	કાપદામાં સ્ત્રીઓને અન્યાય [સચિત્ર]	બચુબહેન લોટવાળા	૧૦૫૮
૧૮	સ્ત્રીઓએ કુમાવાની જરૂર છે		૧૦૬૨
૧૯	બેરાંનાં બદન કેમ સુધરે ? [સચિત્ર]	શીરીન	૧૦૬૮
૨૦	જોધએ છે: સ્ત્રી શક્તિનો વિરાટ બળવો	શ્રી. સામળદાસ ગાંધી	૧૦૭૧
૨૧	એકે હાલું આગળ [સચિત્ર]	સંતકુંજની એક બહેન	૧૦૭૩
૨૨	દેહી બંગાલણ [સચિત્ર નવલિકા]	જમનાપ્રસાદ મહેતા	૧૦૭૫
૨૩	નોંધ	તંત્રી	૧૦૮૦

સવાજમ

હિંદમાં રૂ. ૫-૦-૦ પરદેશમાં રૂ. ૭-૦-૦

છુટક નકલ રૂ. ૦-૮-૦.

‘હિંદુસ્તાન’ અને ‘પ્રજામિત્ર-કેસરી’ના ગ્રાહકો માટે

હિંદમાં રૂ. ૪-૦-૦ પરદેશમાં રૂ. ૬-૦-૦

લખો:- **નવયુગ કાર્યાલય.**

૨૧ એડવોકેટ બીલીંગ, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૧.

NEWEST THOUGHTS AND LATEST BOOKS.

DISTRIBUTING AGENTS FOR WELLKNOWN

AMERICAN AND BRITISH PUBLISHERS:

Messrs. Haldeman-Julius Publications, Girard, Kansas, (U.S.A.)
Messrs. Upton Sinclair of California, & Messrs. Watts & Co. of
London and other publishers.

A list of few interesting selected books:—

1. UPTON SINCLAIR'S PUBLICATIONS

1. THE GOOSE STEP, (American University Organisations).
2. THE BRASS CHECK (American Journalism Analysed),
3. THE PROFITS OF RELIGION, (Priesthood).
4. LETTERS TO JUDD (An American Working Man).
5. JUNGLE, (Slaughter House Labour).
6. SINGING JAIL BIRDS (A drama.)

2. HALDEMAN JULIUS PUBLICATIONS

1. WHY I BELIEVE IN COMPANIONATE MARRIAGE.
2. WHY I BELIEVE IN TRIAL MARRIAGE.
3. JUDGE B. LINDSEY'S VIEWS ON COMPANIONATE MARRIAGE.
4. SHOULD COMPANIONATE-MARRIAGE BE LEGALISED?
5. IS BIRTH CONTROL IMMORAL?
6. PSYCHOLOGY FOR BEGINNERS.
7. PSYCHOLOGY OF BEHAVIORISM.
8. PSYCHOLOGY OF RELIGION.
9. PSYCHOLOGY OF DREAMS & WHAT THEY MEAN.
10. PSYCHO-ANALYSIS: THE LINK BETWEEN MIND & BODY.
11. WHAT FORD'S 5-DAY WEEK REALLY MEANS.
12. HOW TO PSYCHO-ANALYZE YOURSELF.

3. WATT'S PUBLICATIONS

1. EVOLUTION OF CIVILIZATION.
2. RELIGION OF AN ARTIST.
3. WHY AM I AN AGNOSTIC.
4. DARWINISM.
5. GROWTH OF RELIGION.
6. SUPREMACY OF REASON.
7. THE GOODNESS OF GODS.

and a number of other interesting & useful books.

For detailed list and prices please write to:—

THE HINDUSTAN BOOK DEPOT

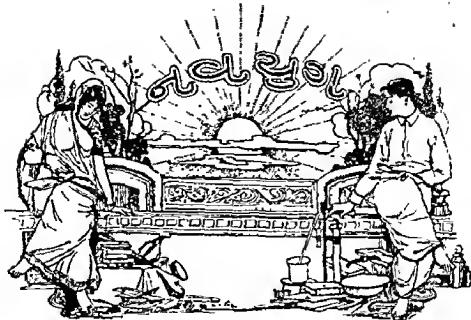
PUBLISHERS & PUBLISHERS AGENTS,

21, DALAL STREET, FORT, BOMBAY.

Trade Terms to Book-Sellers.

અભિધાન:

વર્ષ: ૧ હું.]

માગશીર્ષ ૧૯૮૬

[અંક: ૯૧]

સ્વતંત્રતા અને
સામ્રાજ્યની
સાથે સંબંધ બાળીને
ગેળવવાના સાંસ્થાનિક
સ્વરાજની ચર્ચાથી
આગકાલ પાનાવરણ
ખૂબ જ ઇતકાઈ રહ્યું
છે. તેમ કરતાં કેટલાક
ચોતાના દેશ નરક દર્શિ

ગાળીને વાત કરે છે, કેટલાક નોકરગાળીની
કૃપાદર્શિ તરફ લંકાપિંદુ દરાવી ગાળીને
બોલે છે અને કેટલાક પોતાની નેનાગિરી
ટકાવી ગાળવાની લાલસાને ખ્યાલમાં ગાળીને
અભિપ્રાય ઉચ્ચારે છે.

કેટલાક ચિંતારાને તો પોતાના અભિ-
પ્રાયની જ કામત નથી. તેમને
તો જે કોઈ પોતાના તડમાં તેણે તેની
વાત ખરી લાગે છે! તો બીજાઓને વળી
પોતાને જ તમામ શલાપણના ભંડાર માનીને,
પોતાને ચીથ ન ચાથે તેમના ગાળને ક્ષેપ-

સ્વતંત્રતા અને સામ્રાજ્યવાદ

: ક્રેષક :

તંત્રી

રીના પત્યરે ચડાવવાને
ચરકો થઈ આવે છે.
કોઈક એવા ય જણાયા
છે કે જેમને પોતાની
ગાળની સ્વતંત્રતામાં
એટલી બધી અસાધારણ
ક્રધ્યા છે કે, આત્મ-
અધ્યાના એ આનિરેકમાં
ભાન ભૂલીને, પોતાના

સાથીઓની બીપણ અવગણના કરીને,
એકલે સાથે મલસાગર ઉલેચી નાખવાના
અતિસાદસમાં પોતાના વિધ્યાંત અને
નિશ્ચિત મનને જ કોકરે મારી વિચિત્ર
વહેણમાં તણાઈ નાખે છે : અને છેવટે ભૂત
જલ્લાતાં છતાં, પોતાનો જ કકકા ખરો
ચાડવાની હકિકાઈથી ગ્રાંન ગાંનને દુરુપયોગ
કરી મિત્રને શત્રુ મનાવવાની ય તદ્દખીગ
કરતાં સદગ પળ સંકોચ અનુભવન
નથી.

પરંતુ સ્વતંત્રતા અને સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય એ એમાં શું ફરક છે, તેના સંબંધમાં ગંભીર વિચાર કરીને અભિપ્રાય આપનારો થવો જ એક જ નીતિ હોય છે. સ્વતંત્રતાની સાદામાં સાદી વ્યાખ્યા આમ થઈ શકે :

“બહારની કોઈ પણ બળતંત્રી સત્તાનો દબાણ વિના મનુષ્યની ખુશીમાં આવે તે ક્રમ કરવાની સત્તા તેનું નામ સ્વતંત્રતા.”
 દાખલા તરીકે; પચન જેવી સ્વતંત્રતા, અલગત પચનની સ્વતંત્રતા ઉપર સર્વ, સાગર, ખરડ અને અનુયાયી એક અથવા તે બીજી રીતે અંકુશ છે. તેમ મનુષ્યની સ્વતંત્રતા ઉપર સમાજ, રાષ્ટ્ર અને આંતર-રાષ્ટ્રીય લાભાકાંક્ષાના અંકુશ પણ બંધરના છે. એટલે ‘પચન જેવી સ્વતંત્રતા’ એ જી શબ્દોના દ્વંદ્વ વાક્યમાં સાચી સ્વતંત્રતાનો ગુદાય સમાયે છે. એવી સ્વતંત્રતા પશ્ચિમના સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રોની પ્રજા ભોગવે છે. અને જે દિંદીઆ સ્વતંત્રતાની મહત્વાકાંક્ષા ધરાવે છે તેમના મનમાં પણ એવી જ ભાવના છે. આથી ‘સંસ્થાનોના જેવું સ્વરાજ્ય’ એ વાક્યમાં જ સ્વતંત્રતાની ભાવના ઉપર અમુક પ્રકારનો અંકુશ રહેલો છે તે પ્રથમ દર્શાવે જ બતાવે આવે છે. પછી ગોરાં સંસ્થાનો અને સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ ભોગવનાર દિંદી એવી અંકુશવાળી સ્વતંત્રતાની વ્યાખ્યામાં કેટલો તફાવત રહેશે એનો વિચાર તો નિરાશી જ ચર્ચા માગી કે તેનો લુહો વિષય છે. પરંતુ અન્યારે આપણે એ ચર્ચામાં ઉત્તરવાની જરૂર ન ધોવાથી તેમાં ઉત્તરવાની અગત્ય નથી.

આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થયું કે સ્વતંત્રતા અને સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ્ય એ એ લુહી લુહી વસ્તુઓ છે. એટલે જેમને સ્વતંત્રતા માટે મહત્વા-

કોક્ષા છે, તેમના કરતાં સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યથી સંતોષાનારો વર્ગ થોડેથી રીજવાના મતનો છે: અર્થાત્ એ બન્ને વિચારની વચ્ચે સિદ્ધાંતનો જ મોટો ભેદ છે. “સ્વર્ગ” સમાં મુખ માટે પરાધીનતા વેંચી પડતી હોય, અને સ્વતંત્રતાના ઉપભોગ માટે નકંઠાતના ભોગવવી પડતી હોય, તો નકંઠામાં રહીને સ્વતંત્રતા ભોગવવી એ વધુ બહેનર છે” એવી અંગ્રેજ કિંગ્ડમીમાં આવો જ ભાવ રહેલો છે. તેઓ સ્વતંત્રતાના જ ખરેખરા આશક છે, તેઓ પછી તેને માટે માર્ગ કે માલ મૂકતાં કરવાના નથી. પણ તેઓ થોડેથી રીજવાની મનોદશાવાળા છે, તેમને જ મળ્યું તેનો ઉપભોગ કરવાની જ લાલચ થવા વિના ન જ રહે. અહિં એ પ્રશ્ન થાય કે, ખરી રાજનીતિ એ છે. પણ સામી બાલુ એવી પણ રણુ કરી ચકાવ કે, થોડાથી સંતોષ માની લેનારાઓનાં હિતમાં આગળ અને આગળ વધી પુરેપુરું પ્રાપ્ત કરવા જેટલી મહત્વાકાંક્ષાની આગ સળગતી રહેશે ખરી, કે પછી એ અધૂરા સંતોષમાં મહત્વાકાંક્ષાની વ્યર્થ શુદ્ધિ જશે? કોઈક આની સામે વિનીતોતું ઉદ્દાહરણ મુક્યા લક્ષ્યાયે. પણ તે આદું દરજે. કમકે, વિનીત વર્ગને તો ઉદ્દામવા-દીઓને લીધે, ત્રાસ પક્ષ પંપાળે છે તેને લીધે. તેને ફરજિયાત ધકેલાવું પડે છે. ઉદ્દામવાદ ન હોય તો વિનીતો ક્યારના ચે ‘ધરાઈ ગયા, ધરાઈ ગયા!’ કરીને ખેરી ગયા હોત.

અ લેક્ષનાન્દ્ર સેઠગ્રાંકે કહ્યું હતું: “માણુ ભવની વચ્ચે રહેવાથી મારા સ્વતંત્ર અધિકારની આડે કોઈ આવે તેમ ન હોય, તો હું નિરંતર ભયમાં રહેવા પણ ખુશી છું.” સ્વતંત્રતા માટેની સાચી ધમક-અરેખરી તમના તે આ. એ ધમ-

જનો અરેખરો હુતાશન જેમનાં અંતરમાં સંગીત રહ્યો હશે, તેમને અંકુશોવાળી સ્વતંત્રતાથી મળતી શાંતિ કે આરામ કેમ પસંદ પડશે? ખીજી પાંચ અમન્યોને મુદ્દો વિચારવાનો છે. સંસ્થાનાના જેવું સ્વરાજ રાષ્ટ્ર અને રાષ્ટ્રવાસીઓના કસ્યાણ માટે જ મેળવવાનું હોય તો શું એથી તે બનવાનું પુરેપુરું હિત સાધી શકશે ખરું? તે વખતે બહારના દુશ્મણને વશ વળીને આપણી ઇચ્છા વિરૂધ્ધનું કામ કરવું પડશે કે નહિ? ત્યાં સુધી તે દશા હોય ત્યાં સુધી કાંઈ પણ રાષ્ટ્ર કે રાષ્ટ્રવાસી નિઃશ્વર સ્વત્વને સર્વાંશે ખીજવી શકે જ નહિ. કેમકે પદન જેવી સ્વતંત્રતા વિના કાંઈ પણ વ્યક્તિ કે રાષ્ટ્ર તેની શક્તિઓ અને સ્વત્વને સંપૂર્ણ રીતે ખીજવી શકે તે અશક્ય છે. આ સ્વતંત્રતા એટલે દિમાસયની ગુશમાં પડી રહેનારા એકદમ અધોરીની સ્વતંત્રતા નહિ, પણ વિશ્વનાં સફળ રાષ્ટ્રોના અખંડ અંગના એક ઘટક તરીકે, આંતરરાષ્ટ્રીય કસ્યાણને પાધક ન થતાં, નિઃશ્વરિતને અર્થે સ્વેચ્છાથી—બહારના કોઈપણ બલના દબાણ વિના થોડા શક્ય તેવી સ્વતંત્રતા. એ સ્વતંત્રતામાં ઉચ્છ્રાંબલના ન હોય, તેમ બીરતા એ ન સંભાવે. સ્વીકૃતે કર્યું હતું: “પ્રગ્નતી સંભતિ વિના ચાક્રના શાસન નીચેના શાસિત વર્ગ તે ગુલામ” એવી ઉલટું તેનું નામ સ્વતંત્રતા. એ જ અર્થમાં અર્ધિ સ્વતંત્રતાને ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવે છે.

એ ફિરકેટલે તેના કાગમાં મનુષ્યના સુખની વ્યાખ્યા આપતાં કર્યું હતું: “હવનવિકાસની છેલ્લામાં છેલ્લી કક્ષાએ પહોંચવા, સુહરતમ રીતે મનુષ્ય પોતાની સંગીન શક્તિઓ નિર્જાંધ રીતે ખચી શકે” તેમાં જ સુખ છે. અર્થાત્ માનવ વ્યક્તિત્વનો શક્ય તેટલો ઉચ્ચમાં

ઉચ્ચ કક્ષાનો વિકાસ સાધી શકાય તેમાં જ સુખ અથવા તો સ્વતંત્રતા રહેલાં છે. એ સુખ સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યથી સાધી ન જ શકાય એ સમજવું જરૂર મુશ્કેલ નથી. હિંદીઓ અત્યારે સ્વતંત્રતાની જે વ્યાખ્યા કરે છે તે આ છે:

“કાંઈ પણ મનુષ્ય સામાજિક અથવા તો કાયદાની પ્રતિષ્ઠા અથવા મનાવો બેઠાએ નહિ, પણ દરેક વ્યક્તિગત રીતે સ્વતંત્ર અને સરખા ગણાવો બેઠાએ. તેનાં વિચાર, વાણી અને વર્તન ઉપર કોઈ જ અંકુશ ન હોય, તેને યાગ્ય લાગે તે ધંધા કરવાની એને છુટ બેઠાએ. કાયદાની નજરે તમામ નાગરિકો સમાન ગણાવા બેઠાએ, તેને જે ધર્મ પાળવો હોય તે પાળવાની કે ધર્મ સંબંધમાં જે વિચાર ધરાવવા હોય તે ધરાવવાની એને અપ્રાધિન છુટ હોવી ધટે, પ્રત્યેક ઉમ્મરકાયક સ્ત્રી પુરુષનો દેશની સંભવ વ્યવસ્થામાં અવાજ સંભળાવો બેઠાએ, તેને પોતાના મન બદલવાનો અને તે મતમાં બીજાઓને વાળવાનો સ્વતંત્ર અધિકાર હોવો બેઠાએ. તે જ રીતે તેવા માણસોના સમુદાય રાષ્ટ્રને પોતાની સરકારની વ્યવસ્થા કરવાનો અને પરરાષ્ટ્રો સાથે તહનામાં કરવાનો, તોડવાનો કે યુદ્ધમાં ઉતરવાનો નિર્જાંધ અધિકાર હોવો બેઠાએ, તેમાં કાંઈ પણ ખીજન રાષ્ટ્રની ડખલ હોવી ન ધટે. રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતા સિવાય રાષ્ટ્રવાસીઓમાં રાજદારી સ્વતંત્રતા હોવી સંભવિત નથી, અને જ્યાં સુધી પોતાના રાષ્ટ્રની સરકાર તે રાષ્ટ્રવાસીઓની પુરેપુરી સંમતિથી ચાલતી ન હોય ત્યાં સુધી વિચારોની સર્વાંશે સ્વતંત્રતા શક્ય બનતી જ નથી.”

અને નિર્બોળ સ્વતંત્રતાની આ ભાવનાને સામ્રાજ્યવાદની લાલસા કદી સાંધી શકતી જ નથી. કેમકે સામ્રાજ્યવાદ જાતે જ

વ્યક્તિની તેમ જ રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાનો મોટામાં મોટો દુસ્મન છે. સામ્રાજ્યવાદ રાષ્ટ્રીયતાની જે કાગણી કેન્દ્રિત સરકારની સામે થવાની પ્રેરણા આપનારી છે, તેની તરફ દુસ્મનની જ દૃષ્ટિ રાખે છે. એ સામ્રાજ્યવાદને વરેલા વર્ગો મોટે ભાગે આંતર વર્ગીય લક્ષ સંબંધ અને મૂડીના જગ ઉપર પોતાની હામવગ ટકાવે છે અને વિકસાવે છે. વિનીત અને સંકુચિત વિચારવાળાઓ આમાં મૂખ્ય હોય છે. મૂડીના જોરે તેઓ નફા મેળવી શકાય તેવી નમામ વસ્તુઓ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવે છે, અને પોતાના જ લાભ માટે તેઓ અથિંગ લુટ ચલાવે રાખે છે. જમીન ઉપરનો તેમનો કાબુ પણ આ જ રીતે નમ્બો છે. અને તેને અમરપટો આપવા માટે જ આપખુદ અધિકારોવાળી કેન્દ્રિત સરકાર એમને વધુ અનુકૂળ આવે છે. આવા મનુષ્યોની સંગઠિત ટેળણ આપખુદમાં આપખુદ રાજ કરતાં પણ વધુ અસરકારક છે. અને એવી ટેળણ જ સામ્રાજ્યવાદની દિશાન કરનારી, તેમ જ એ વાદને ટકાવી રાખવા માટે ગમે તે કામ કરવા-ભયંકર યુદ્ધો જગાવવા, છવનાં મનુષ્યોને કાયમી શુદ્ધામિત્રીમાં સમાવી રાખવા અને તેમને છવનસર દબાવી રાખીને લુટવા ગમે તે પણ તૈયાર હોય છે. આ સામ્રાજ્યવાદને ટકાવી રાખવામાં ખીજો મદદગાર આચાર્ય-વર્ગ હોય છે. આપખુદમાં આપખુદ રાજને ઇશ્વરી અંશ મનાવવા તે તત્પર રહે છે. ખ્રિસ્તી સંપ્રદાયનો ઇતિહાસ આ દિશામાં ખીજા કોઈ પણ સંપ્રદાયોના ઇતિહાસ કરતાં સફળ પણ ઉજળો નથી. એ જ સંપ્રદાયને આરંભના દિવસોમાં રાજ

મહારાજાઓએ ક્રાંતિકારી ચળવળ કરનારો મનાવી તેની સામે હંમેશાં સાત આંખ જનાવી હતી; પણ ન્યાયથી તે ઝાર જેવા આપખુદ રાજ મહારાજાઓની પીઠ ચાખડવામાં સફળ પણ સફાવ માનવા ન લાગે. ત્યારથી તેને રાજ્યની મદદ મળવી શક્ય થઈ છે. હિંદુ, જૈન અને બૌદ્ધ સંપ્રદાયોના આચાર્યોના ઇતિહાસ પણ તેથી નિરાળા નથી. શુદ્ધાનીની પ્રથા નાણુદ કરવા માટે જૂન આભિમાન હેનાર ક્રિસ્તમતા-નુયાયીઓના આચાર્યોએ જ, પોતાના મનનો પ્રચાર કરવાની તક મળે તે માટે આક્રિશ્ણતાથી શુદ્ધામોના બાપારને શુદ્ધાં ઉત્તેજન આપ્યું હતું એ કંઈ નથી વાત નથી. ૨ હિંદુ આચાર્યો અત્યંતને દબાવી રાખવાની ભાવનાને ઉત્તેજન આપે છે, તેમાં પણ પોતાના ઉજળીયાત અનુયાયીઓ ઉપરનો પોતાનો કાબુ ટકી રહે તે જ આશય મૂખ્ય છે. આમ સામ્રાજ્યવાદની ભાવના કદી પણ રૂઝવણિ નમૃત કરી શકતી જ નથી. કેમકે જાતે જ તે બને એક ખીજથી વિરોધી તત્વો છે.

૨. મનોની સામ્રાજ્યની કંપનાનો સમ્રાટ ઇશ્વર તરફથી સીધો ઇતકાળ ધરાવનાર મનાતો હતો, અને તે ઇશ્વરી અંશના દાવાથી અમીર ઉમરાવો તેમ જ આચાર્યોને પક્ષીદાન કરતો આવ્યો હતો. વતમાન યુરોપનો સામ્રાજ્યવાદ એ પ્રાચીન સામ્રાજ્યવાદના પાયા ઉપરજ રચાયેલો છે. આમ સામ્રાજ્યવાદે જ જમીનદાર અને ઉમરાવ વર્ગનું સર્જન કયું છે. એ વર્ગ કોઈ પણ જનતની મહંત વિના અપાર દોષનનો માલિક બની બેસે છે, અને તેના અદક્ષમાં જનતાની કદી જ

૧ એચ. ડબલ્યુ. તેવીનસનના 'સ્વાતંત્ર્ય વિકાસનું આદીકળનાં સામ્રાજ્યવાદનું પ્રદરણ.

૨ કનીંગ્હમના "અંગ્રેજોનો ઐતિહાસિક અને આધારી વિકાસ" નામના ગ્રંથમાંથી.

સેવાની જવાબદારી પણ એની ઉપર હોતી નથી ! આ જમીનદાર વર્ગ પોતાના ભાડુતો અને ખેડૂતોના વિચાર અને વાણી સ્વાતંત્ર્ય ઉપર પણ નિરંકુશ લાગવગ ચલાવી શકે છે. ગ્રેટબ્રિટનની દશા આજે પણ એવી જ છે. આ વર્ગ દરેક કાર્યમાં મતાધિકાર ભોગવે, પરંતુ રાજ્યની તિજરીમાં મોટા હિસ્સા આપનાર ખેડૂતોને તેટલાય અધિકાર નહિ ! ગ્રેટબ્રિટનમાં જે કે અત્યારે તો ‘મતાધિકાર નહિ’ તો કર નહિ’ એ નીતિ ચાલુ છે, પરંતુ સડીઓ સુધી સામ્રાજ્યવાદેજ ખેડૂતોને મતાધિકારથી વંચીત રાખ્યા હતા, અને એ અધિકાર મેળવવા માટે બ્રિટનના ખેડૂતોને વિરૂદ્ધના માર્ગ સ્વીકારવા પડ્યા હતા, એ તો સામાન્ય ઐનિદાસિક ધરનામાં છે. તેમ છતાં સામ્રાજ્યવાદની ઘેઘણ ડહાપણના દરિયા જેવા મનુષ્યોને અગત્યના ઐનિદાસિક સચો ભગવાની દે છે, તેમ દિલ્લીના બાગમાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદીઓ અનેક અમલના સિધ્ધાંતો કેવળ સામ્રાજ્યવાદને લીધે જ વીસરતા જાય છે !

વળી મધ્યકાલીન અને વર્તમાનકાલીન વિચારોમાં બહુ જ ઝડપી પરિવર્તન થતું જાય છે. વધતા જતા વિજ્ઞાનના જ્ઞાને, જન્મે યુગના મનુષ્યના માનસમાં અપાર પડોટો કરી નાખ્યા છ: તે યુગની અનેક ધાર્મિક અને રાજધારણી માન્યતાઓ આજે છેકજ બદલાઈ ગઈ છે. ‘સુવર્ણયુગ’ કોઈક ભૂતકાળમાં થઈ ગયો છે એવી માન્યતા અત્યારે ભૂંસાતી જાય છે; અને સુવર્ણયુગનાં સર્જન હવે પછી થવાનાં છે, તેમ જ તે કાર્યમાં માનવજનનિએ જ લભામ શોધો આપવાનો છે, એ માન્યતા દૃઢ થતી જાય છે. ઇશ્વરી શક્તિની કલ્પના ખોટી અને ભ્રમ ભરી છે એ વિચારો મુક્ત જનના

જન્ય છે, તેની સાથે સાથે દૈવી અંશોની ભક્તિ પણ ધટતી જાય છે. એને તેને લીધે ઇશ્વરના વારસદારો તરીકે કાઢ પણ મનુષ્યને માનવાની વિરૂદ્ધના વિચારો પગભર જનતા જાય છે. તેમ તેમ મનુષ્ય માત્રમાં સ્વતંત્ર અને સ્વતંત્ર જનવાની મદત્વાકાંક્ષા ઉઘ્ર સ્વરૂપે જોતી જાય છે. તે મદત્વાકાંક્ષાને લીધે એક પ્રજા બીજા પ્રજા ઉપર કાંઈ પણ પ્રકારનો અધિકાર ભોગવી, તેની ઇચ્છાથી વિરૂદ્ધ વર્તવાનો આગ્રહ કરે તે સ્થિતિ તરફ અત્યારે જગતની પજાતમાં પજાત મનાતી જાતિઓને પણ અણગમો ઉત્પન્ન થયો છે. તે સ્થિતિમાં સામ્રાજ્યવાદનો સાથ કે તેવું ‘વરણ’ સ્વીકારવા કોણ તૈયાર થઈ શકે ?

સા સામ્રાજ્યવાદનું ભયાનક સ્વરૂપ, સામ્રાજ્યવાદી સરકારોની પરશુદ્વીપ

કચેરીઓનાં ફૂપાં નદનામાં અને સંધીઓ સ્વરૂપે ફૂપાયતું ઊંચાઈ સામાન્ય જનતા જાણી શકી નથી. પરંતુ વીસમીસદીનો આરંભકાળ, એટલે ગોરા સામ્રાજ્યવાદનો રંગીન પ્રજાઓને પુરેપુરી ગળી જવાને શરમાવનારો પ્રયોગ; એટલું તો સામાન્ય રીતે જ સિધ્ધ થયેલું છે. અનેક દેશોની પ્રજાઓને અત્યાર સુધીમાં સામ્રાજ્યવાદ ગળી ગયો છે, દિલ્લ જેવા વિશાળ દેશને ગળી શકાયો નહિ ત્યાં એ સામ્રાજ્યવાદે બીજી રીતે આધિકાર હાંટ ચલાવીને તેમજ દેશના મૂળ વર્તનીઓને નિઃશસ્ત્ર અને અસહ્ય જનાવીને દેશને અસ્તવ્યસ્ત જનાવી મૂક્યો. એવું પરિણામ સામ્રાજ્યવાદે બીજે પણ અનેક સ્થળે લાવી મૂક્યું છે. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદે પોતાના સમ્રાટમાંથી દેવી અંશની માન્યતાને દબાવી મૂકી, રાજ્યવાદને અત્યારે માત્ર શોભા અને લાભ હોવાના સાધનરૂપ જનાવી મૂક્યું છે; એટલે

દશાધિકાર-દેશનાં સંપ્રવાદને માટે અત્યારે સમ્રાટવાદ નહિં પણ અગીરવાદ, મૂલીવાદ અને અગીરવાદ જ અવશ્ય છે. એ વાદની સત્તા નીચે આવેલી નોકરશાહીની મનોદશા તેથી જ અવધર દ્વંદ્વ સૂચી સંકુચિત અને ખાસ કરીને પરાધીન પ્રજાઓને માટે તો સંપ્રીયતાની દુસ્મન જ અને છે. તેમ ન બને અને નોકરશાહી મુધરી જ્યાં એ માન્યતા જ આકાંક્ષા કુસુમવત છે, પરંતુ ફાલુભર એવું માની લઇએ, તો પણ જમે તેથી કુશળ નોકરશાહીના તંત્ર નીચે શાસિતોના વ્યક્તિત્વનો વિનાશ થવા સિવાય રહેતો જ નથી. કેમકે માનવ જીવનના મુદ્દરનમ સિદ્ધાંતો કરતાં એમને પોતાની સત્તા વધુ રૂચે છે, અને તે સત્તાને સદજ પણ અડચણ આવે, તેથી પ્રજાવાદની જાગૃતિને તેઓ બિચકુલ સાંખી શકના નથી. માટે જ કોઈમાન્ય રીતે કે કંઈ દલું નેમ, દિંદીઓ કુશળ નોકરશાહીના તંત્રને બદલે, પોતાની જાતે ભૂત કરવાની સત્તા માગે છે.

ભ જ કરવાની સત્તા એટલે જ સ્વતંત્રતા. તેથી જ સુરાન્ય કરતાં સ્વરાન્ય ઉત્તમ મન્ય છે. કેમકે સુરાન્યમાં પ્રજાને ભૂત કરવાનો અધિકાર નથી હોતો, સ્વરાન્યમાં એ અધિકાર પ્રજાને મળે છે. મિં ઉંચરી નેવીનસન પ્રજામત્તવાદ [Democracy] વિષે લખતાં કહે છે: “It is nobler for a nation, as for a man, to

struggle towards excellence with its own natural force and vitality, however blindly and vainly, than to live in irrep- roachable decency under expert guidance from without” [બહારનાં જમે તેવા કુશળતાભર્યા કરભાર નીચે નિર્દોષ સમ્પ્રતોષી જીવવા કરતાં, સુદરતમ સ્થિતિએ પડોચવા સાદ જમે તેવાં બ્યથાં આંધળાંયાં કરવામાં પોતાનાં નૈસર્ગિક શક્તિ અને સામર્થ્ય માટે મંધન કરવું તે વ્યક્તિ તેમ જ દેશને માટે વધુ ઉચ્છ છે.] એ મનોદશા પૂરાપવાસીઓની માફક આ દેશનાં પણ બંનેક વનનીઓ સેવી રહ્યા છે. તેથી સાત્રાન્યવાદના સાધથી જમે તેવી સુગવડો મળતી હોય તો પણ તે માટેની દૃષ્ટિ ન કરતાં, જમે તેથી મુશ્કેલી વેલીને પણ સંપ્રજુ સ્વતંત્ર રીતે જીવવામાં જ તેમને વધુ ગારવ લાગે છે. અને તેથી જ્યાં મુધી એ મદત્વાકાંક્ષા સિદ્ધ ન થાય ત્યાં મુધી સ્વતંત્રતાના લુધ્ધમાં તડોલે, સમાધાન કે કાયમનો લુધ્ધવિરામ સંભવી શકે જ નહિં.

આ એકજ દષ્ટિએ વાતાવરણને અત્યારે આવરી રહેલા પ્રશ્નનો વિચાર કરી શકાય. તે શિવાય અન્ય રીતે વિચાર કરવો તે માનવતાના નૈસર્ગિક લક્ષ્ણો પૂરેપૂરાં બોલવડો કરવાનો મદત્વાકાંક્ષાવાળાઓ માટે તો અરમાવનાદ જ છે

સમાજવાદનાં પાદચિહ્નો

ચાલર્સ ફરીઅરનું અર્થશાસ્ત્ર

રો ખર્ચ ઓવેત ચિંતનમાં સમાજવાદના અખતરના ફરી રચના હતો, તે વખતે ચાલર્સ ફરીઅર નામના ફ્રેંચ આદર્શવાદીએ ફ્રાંસમાં 'ફેલેન્સ્ટર' મંદિરની સ્થાપના કરી હતી. આ અખતરનું આધિક અને સમાજિક દિગ્દર્શન કરવાનો આ કષ્ટનો ઉદ્દેશ છે.

: લેખક :

ખંડભાઈ દેસાઈ

[લેખક : એથો]

ચાલર્સ ફરીઅર ઓવેતનો સમકાલીન હતો—સમાજના દર પ્રશ્નોનો અખર ગમ્યાસી હતો. ચેમર્સ ઓવેતની માફક સ્ટિટ પર મુવલ્યુથુ સ્થાપવાના સ્વનાં તેણે પણ સેવ્યાં હતાં. સમાજ પરિવર્તનના અનેક મંદુરા અખતર મુધ્યાં તેણે આદર્યાં હતાં. ઓવેતની સામ્યવાદી ચાળનાઓ તેને નિહાવ શક્તી હતી. સેંટ સામનની વિચાર-સ્ટિટ ને લથાનક લાગતી હતી. સમ્પત્તિની અસમાનતા, સમાજમાં નિર્ધનતા, તેને ઇશ્વર નિર્મીત જણાયાં; પરિણામે ઇશ્વરી આદેશના અનુપાસનનો તેણે આગ્રહ રાખ્યો. ખાનગી મિલકતની સંસ્થાને તેણે પવિત્ર લેખી, અને વારસાદહના સિધ્ધાન્તને નિયમબધ માન્યો. આવી આવી અનેક અસંગતતાઓથી તે અગમ્યભણે બન્યો. કેટલાક લેખકોએ 'ધનચક્ર'ના નામાભિધાનથી તેને નવાબચો—કેટલાકાએ તેને મડીવાદી પંડિતનો ઇજાજ આપ્યો. અને તેમ જનાં સમાજવાદના ઉત્તરેતર વિકાસમાંથી તેના વિચાર અને અખતરઓની ઉંડી છાપ તો નજર ભૂંસાઈ.

સામાન્ય વાંચકને ફરીઅરનું તત્વજ્ઞાન હિદામ સમાજવાદ અથવા તો સામ્યવાદનું

પ્રતીક લાગશે. ફ્રેંડુમ્મિક ઇવનના અવસોષ ઉપર સમૂહ ઇવનની હમારત ચલુવાના અને સમાજ અને સંસ્કૃતિની ઉન્નતિ સાધવાના મનોરથ ખરેજ આકર્ષક હતા. સમ્પત્તિની રાષ્ટ્રીય માલિકી, સમૂહઇવનના સ્વખાં, સ્ત્રી ઇવનની રાષ્ટ્રીય પરાવસખના વિગેરે ચિત્રો ફરીઅરના નામદમરણ સાથે સ્ટિટપથ પર તરંગી આવે છે.

‘ધી ફેલેન્સ્ટર’

‘ધી ફેલેન્સ્ટર’ તેની એક અને આલુમૂલ્ય સ્ટિટ હતી. તેનું ચિત્ર તો મનોરંજક અને શાનિદાયક છે. તેમાં અગમ્ય આકર્ષણ છે, છતાં ઇવનમુખની પરિ-અમાપિ નથી. ઓવેતના ન્યુ લામની, ફેમેટના હકિરોઆ, કેમ્પાનેસાના રીવીટાઝ સોલીસ, અથવા તો મોરના મુરોપીઆ, અને ફરીઅરના ફેલેન્સ્ટરની વચ્ચે અગમ્ય સામ્ય છે, એટલે અંશે એની સ્ટિટ પણ આદર્શ કહી શકાય.

આધુનિક સમાજનું રૂપાંતર કરીને સમૂહ ઇવનની સંસ્થાપના કરવી એ ‘ફેલેન્સ્ટર’નો મુગલેખ હતો. સામાન્યનઃ ફરીઅરની ‘ફેલે-

ન્ટર' એક જાહેરના પોસ્ટર' જેવી હતી. આજના યુગમાં પોસ્ટર છવન - તો સ્વયં સામાન્ય થઈ પડ્યું છે. પરંતુ ફરીએ તે તે વખતે પણ 'ફેબ્રેન્ટર' મંદિરની કીણામાં કીણી વિગતો 'પંખુ' ગાદુ જ કાગળપૂરક રહ્યું જોઈ શકી. તેમાં વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય ઉપર અંકુશનું નામ નિશાન ન હતું. ગૃહસ્થ માત્રને 'ફેબ્રેન્ટર' મંદિરમાં સ્થાન હતું. ફરીએના સામ્યવાદનો આ પાયો હતો. ઓપેનની માફક તે પણ એમ જ માનતો હતો કે 'મનુષ્ય સંગોગાધીન છે. સમાજિક સંલેગામાં પરિવર્તનની સાથે માનવ સ્વભાવ અને આદર્શ પણ બદલાશે. નવા સંલેગામાં નવછવનના અંકુર ફૂટશે.'

આર્થિક દૃષ્ટિએ, તો સમદછવનમાં લાભ જ રહેશે છે. ઓળખાં ઓળખાં ખર્ચે વધારેમાં વધારે સગવડ સમદછવનમાં રહેવા પડે છે; અને કુટુંબ-છવનના કંઠ અને અગવડો આપ મેળે ગદસ્ય થઈ જાય છે.

સમાજિક દૃષ્ટિએ સમદ અવસ્થાના ફાયદાઓ અપરંપાર છે. મનુષ્ય સ્વભાવનું પરસ્પર દિવદર્શનથી સહાનુભૂતિ સ્પર્ધાનું સ્થાન લે છે, સમદ ભાવના ઉત્તત બને છે, સદકાર ખીંચે છે. અને સમગ્ર સમાજ એક અને અભેદ-મુખ શાંતિને પામે પ્રગતિ કરે છે.

પરંતુ નૈતિક દૃષ્ટિએ ફરીએ વિચાર ક્યાં જાણુતો નથી. 'ફેબ્રેન્ટર' માટે તેનો ઉત્સાહ એટલો અપરિમિત હતો કે સમૂહ છવનના આર્થિક લાભાશાસની કરે-કુનની દૃષ્ટિએ ગણના કરવામાં અન્ય દૃષ્ટિએ લોપ થયા, અને તેટલે અંશે તેનો આદર્શ અધુરો રહી ગયો. આજે વસ્તો પછી અમેરિકાના ભૂમિમાં ફરીએના સ્વપ્નનો સદૃશ થતાં આપણે લેદરે જીએ.

પોસ્ટર છવનનો મોહ વધતો જાય છે. કૌટુંબિક છવનના કાંગડા ખરતા જાય છે. નવી સૃષ્ટિ-અસજાત, સામ્યવાદી, તો નહિ જ-સર્જાતી જાય છે.*

આંતરિક વહીવટ

'ફેબ્રેન્ટર' મંદિરના આંતરિક વહીવટ તરફ જ્યારે આપણે દૃષ્ટિ કરીએ છીએ, ત્યારે જ આપણને એના સમાજવાદી રંગના દર્શન થાય છે. સદકારના સિદ્ધાંત પર સ્થાપકાં એ મંદિરમાં માત્ર સંખ્યાને જ રહેવાનો હક્ક છે. તેમણે સમગ્રછવન સમદ છવનના ધોરણ ઉપર ચાલે છે, એટલે અંશે આ મંદિર Consumers' Association નું ધોરણ સાચવે છે.

પરંતુ ફરીએને આંતરિક જ સંતોષ ન હતો. ઉત્પાદનનું કાર્ય પણ 'ફેબ્રેન્ટર'ના સમ્યા-ફેબ્રેન્ટર કરી લે એવી ગોઠવણ તેણે કરી હતી. ૪૦૦ એકર જમીનના વિશાળ વિસ્તારની વચ્ચે એક નિવાસ મંદિર, અને ઉદ્યોગ-ગૃહો સ્થાપીને ફેબ્રેન્ટરે સ્વાસ્થ્યી બનાવવાના મનોરથ તેણે સેવ્યા હતા. અસજાત, કાંઈ કાંઈવાર માત્રનો જથ્થો વધી પણ જશે; તે વખતે બીજા મંદિરો સાથે વિનિમયની વ્યવસ્થા થઈ શકશે. ખાનગી મિલકતની સંસ્થાને તો ફરીએના સમાજ-

* જર નોકરના પ્રજાનું ફરીએને જે નિરાકરણ સહાયનું હતું તેનો ધીમે ધીમે સર્વત્ર અમલ થતો જાય છે. કુટુંબ દીક નોકર સમજાને બદલે સમાજને માટે એવ-કેશની સંસ્થા સહવન કરવાની તેણે દિમાયન કરી હતી. ગ્રહછવનની જગ્યાએ સમૂહ છવન સ્થાપીને છવન જરવિયાનના સામાજિક ઉત્પાદનની તેણે દિમાયત કરી હતી. અજાનના ભડીઆરખાનાઓ, વોશિંગ કંપનીઓમાં ફરીએના વિચારઅણુઓનો પાક છે.

માં સ્થાન રહેશે જ. માત્ર તેનું ધોરણ જ બદલાશે. 'ફેલોન્સ્ટર' નો દરેક સભ્ય ભાગિદાર બનશે. નવો સમાજ સમાજવાદને બદલે મરીવાદી ધોરણે રચાશે. મો. ડી. મોલીનારી કહે છે 'કે ભવિષ્યમાં આ સિદ્ધાન્તનો સાર્વત્રિક અમલ થશે. અને આજે આપણે આ ભવિષ્યવાણીમાં તથ્યાંશ જોઈ શકીએ છીએ. આમ ફૂરીઅરની દીર્ઘદૃષ્ટિનો ખીલવાર આપણને અનુભવ થાય છે. તે કહે છે "જમીન અથવા તો ગ્રેટર થાપણના કરતાં શેરની કિંમત વધારે અંકશે."

પરંતુ ભાગ-વહેંચણીના તેનાં વચનો કેટલાં વિચિત્ર લાગે છે ! સામાન્ય ધોરણ તો જે નફો થાય તે ભાગિદારો વચ્ચે સપ્રમાણ વહેંચી લેવાનું છે. પરંતુ ફૂરીઅર તો અધ્ધર જ વચનો આપે છે. મૂડી પર નફોનો એકતૃતીયાંશ, મજૂરીને પાંચ આઠાંશ, અને ભુદિને * ત્રણ પાંચાંશ ભાગ આપવાની વ્યવસ્થા કરે છે. ચિરીક્ષમાં આવાં મંદિરો સ્થપાયાં છે. ત્યાં આગળ ફૂરીઅરના સિદ્ધાન્ત અનુસાર વહેંચણી અને ઉત્પાદનનું સર્વ કાર્ય થાય છે. ફૂરીઅરનું એક સ્મારક પણ તેમણે ઉભું કર્યું છે.

મજૂરને માલિક બનાવો

"અર્થ" શાસ્ત્રીને પહેલો પત્ર તો એ ઉકેલવાનો છે કે મજૂર માલિક કેમ બને? આવું પરિવર્તન અનિવાર્ય છે. મજૂરીને

* ભુધ્વિશાળી વગરનું કામ 'સમાજ વ્યવસ્થા કરવાનું' છે. તેમની ચુંટણી સમાજ કરશે, -પ્રથમ તેમની લાપકાત ખાસ લક્ષમાં ગ્રામ્યમાં આવશે. આ વ્યવસ્થાની અંદર રહેલી ચૂટીનું તેને જ્યાં પણ જાન ન હોય. સાર્વત્રિક મતાધિકારનો તેને જ્યાં પણ અનુભવ ન હતો.

આકર્ષક બનાવવાનો આ જ એક ઉપાય છે. સભ્ય સમાજમાં પણ સ્વામિત્વની ભાવના પ્રથમના જોટલી જ પ્રત્યક્ષ છે. અમુક ઉદ્યોગમાં ગમે તેટલા નણેલા ભાગ હોવા છતાં મજૂર "મારું કારખાનું," "મારો ઉદ્યોગ," "મારો ધંધો" કહી શકેતા હોય તો તેના ઉત્સાહમાં પણ એક વધારો થાય છે.

ખેવડો લાલ

"વળી મજૂરને લાલ પણ ખેવડો થશે એક તો મજૂરીનું મહેનતાણું" તેને મળશે, તે ઉપરાંત ભાગિદાર તરીકે નફામાં પણ ભાગ તેને મળશે. ધંધાના કારણેનાર ઉપર પણ તેનું લક્ષ્ય મોંટશે. અને આમ આપું તંત્ર સુંદર અને સુદૃઢ થશે, એટલું જ નહિ પણ ઉત્પાદન અને ઉદ્યમનું અદ્ભુત વાતાવરણ સર્વત્ર જન્મશે."

ફૂરીઅરની આ આખી યોજના જરા વિચિત્ર લાગે છે. મજૂર, માલિક અને ઉપભોગીનું એકાકરણ અર્થશાસ્ત્રીઓને અગમ્ય લાગે છે. પરંતુ અનુભવની વાણી તો જૂદા જ પાઠ શીખવે છે. અત્યારે સમાજમાં જે અથગમણો થાય છે તે દૂર કરવાના એક સાધન તરીકે ફૂરીઅરના વિચારોની કિંમત અંકાઈ ચૂકી, પરંતુ તેના માર્ગમાં અનેક મુશ્કેલીઓ પણ છે.

ફૂરીઅરના આ કાર્યક્રમની અસર અગમ્ય થઈ હતી. કારણ માકસની પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિત્વ ઉપર ફ્રાંસનો આમવર્ગ સુગંધ બચ્ચો તે પહેલાં ફૂરીઅરની રીસસૂરી તેમના સમગ્ર જીવનમાં પ્રાણ પુરંતી હતી.

આમ્ય જીવનનો પુનરુદ્ધાર

આજે તો આમ્ય જીવનના પુનરુદ્ધારની વાતો સામાન્ય ઘડ પડી છે. પરંતુ યંત્ર-વાદના ઉપક્રાંતમાં એનો નામ નિર્દેશ પણ

હાસ્યરુપે દેખાતો. તે વખતે સમાજવાદના કાર્યક્રમમાં ફરીઅરે તેનો સમાવેશ કર્યો હતો. મોટાં નગરોની અવગણના કરીને નાના નાના ગામડાંઓ વસવાની તેણે દિમાયત કરી હતી. આ ગામડાંઓ માટે જગ્યા પસંદ કરવામાં ખાસ કાળજીનો આગ્રહ તેણે રાખ્યો હતો. અને ત્યાં સુધી તો કોઈ સુંદર સરિતા તટે અથવા તો ડીંગાંછમ ડુંગરાઓની તળેટીમાં સુકોળ અને સુવ્યવસ્થીત ગામ વસે એવા તેના મનોરથ હતા. આમાં તેનો ખાસ ઉદ્દેશ શરીર સ્વાસ્થ્ય અને કસાલાવવાનો પોષવાનો હતો.

આની સાથે યંત્રોનો ઉપયોગ અનિવાર્ય હોય તેવડા પુરતો જ કરવાની તેણે દિમાયત કરી હતી. કોઈપણ જાતના સુધારા માટે આ વસ્તુ તેને મહત્વની જણાઈ હતી. સુડીવાદ સાથે તેને તિરસ્કાર ન હતો, છતાં યંત્રવાદની ગંધ પણ તેને ન ગમતી. આખ્ય જીવનના પુનરુદ્ધારમાં ખેતીવાડીને જ પ્રધાન્ય આપાવું. પરંતુ તેમાં વિકાસ માટે તો તેણે સ્થાન રાખ્યું જ હતું.

મજૂરીને આકર્ષક બનાવો

પરંતુ ફરીઅરની યોજનાની ખરેખરી સફળતાનું રહસ્ય તો મજૂરીને આકર્ષક બનાવવાના આગ્રહની અંદર રહેતું હતું. પુરાતન યુગના જંગમી જગ્યાનામાં દમિટ કરો, અથવા તો યંત્રવાદના યુગમાં ચોમેર નજર નાંખો—તો તમને એક જ સ્પષ્ટ દમિટગોચર થશે કે સર્વ દેશે અને સર્વ શક્તિશ્રમજીવનની ઉપેક્ષા જ કરવામાં આવી છે. ફરીઅરને આ વસ્તુ અગમ્ય લાગે છે, અને હવિષ્યના સમાજમાં એમ નહિ જ અને એવી ભવીષ્ય વાણી ભાષે છે. તે કહે છે: “માણસ હોસે હોસે મજૂરી કરશે—તે પગુજાને નાખે થકને અથવા તો ભૂખે મરી જવાની ખીટ્યા

નહિ.” તેના આદર્શ સમાજમાં મજૂરી શ્રમજીવીઓનો આનંદ મનાશે.

ફરીઅર કહે છે: “જો દરેકને જીવન નિર્બાહની ખાત્રી મળે—તે માટેની સર્વ ચિંતા દૂર થઈ જાય તો પછી સમાજમાં ઇચ્છીત પરિવર્તન થતાં વાર ન લાગે, સમાજમાં ભુધિ વિકાસ વધે, આનંદ અને સૌંદર્ય ઉપભોગ પણ સુલભ થાય. ઉદ્વેગરનો ઉદ્વેશ જ આ છે. પરંતુ વિગતો રજૂ કરતાં ફરીઅર જીખરડો કરે છે. તેમાં ઉંડા ઉત્તરવાની અત્રે આપણને જરૂર નથી.

કેળવણી સંબંધી ફરીઅરે ખૂબ લખ્યું છે. આધુનિક યુગના વિચારોના તેમાં તથુખા છે. સમાજ પરિવર્તન માટેનો તેનો ઉત્સાહ તેના કેળવણી વિષયક વિચારોમાં પણ તરવરે છે.

પરંતુ સ્ત્રી જીવનના કૃત પ્રજાની સીમાં આમાં તેણે ખૂબ દૂર લીધી હતી. લગ્ન અથવા તો કોઈપણ જાતના સ્ત્રી પુરુષના પરસ્પર બંધનનો તેણે જખ્ખર વિરોધ કર્યો છે, ફરીઅર કહે છે:

“સામાન્ય રીતે કાઠી શકાય કે સ્ત્રી સમાજની સુકિત વગર કોઈપણ જાતની સામાજિક ઉન્નતિ શક્ય નથી. સ્ત્રી પર પુરુષના પ્રભુત્વથી અને સ્ત્રીની પરાધીનતાથી સમાજની અધોગતિ જરૂર થવાની. અલખત, બીજા પ્રવાહો સજકીય જીવનના ઘડતરમાં કારણભૂત છે ખરા, પરંતુ સમાજના સજકીય કે આર્થિક વિકાસ સુખ્યત્વે કરીને તો સમાજમાં સ્ત્રીના સ્થાન ઉપર જ અવલંબે છે.”

આધુનિક સમાજ વિશે તેનો અભિપ્રાય

રાંકયા વગર રહી શકવું નથી, તે કહે છે; મુકીબર સરાલ ગુલામો નિઃશસ્ત્ર ગુલામોના સમુદાય ઉપર સ્વામિત્વ ચલાવે છે."

પોતાના જમાનામાં ફૂરીઅરની અસર મનુ ન થઈ. સેન્ટ સાઇમનની સરખામણીમાં તેની ચોક્કસતા પણ ઓછી કહેવાય. છતાં એટલો ઉદ્દેશ્યો કર્યો જ નોંધ્યો કે ક્રાંતી ભૂમિમાં આજે પણ 'ફેચર્સ્ટર' મીડર છે. ત્યારે સેન્ટ સાઇમનના વિચારો ભૂલાતા નથી છે.

ફૂરીઅરના શિષ્યો.

ફૂરીઅરના શિષ્યો અનેક હતા. તે બધાનો ઉદ્દેશ્ય અત્રે નિર્ધારિત છે. માત્ર એ લેખ-ક્રાના ઉદ્દેશ્યથી જ આપણે સંતોષ માનીશું.

વીક્ટર ક્રાંસીકરે ફૂરીઅરની રીઝમુશી ઉપર "સુંદર પુસ્તક પ્રગટ કર્યું હતું" [૧૮૩૪-૪૪] એવેનની માફક અમેરિકામાં સમાજવાદના અખતરાઓ પણ તેણે કર્યા હતા. ૧૮૪૮ ના વિપ્લવ વખતે તેની જાગીર જાત

ધણ્ટીની. તે વખતે પ્રગતી નગરે તે જૂન અંદેશ હતો.

તેનો ખાતો ગ્રામ એન્ડ્રૂ ગોડીન હતો. પુસ્તકો લખવા એટલો પાંડિત તે ન હતો. છતાં ફૂરીઅરનું સાચું રક્ષારક તો તેણે જ ચણ્યું હતું. ગુરૂના સિધ્ધાન્ત અનુસાર "ફેમીલીસ્ટર" ની સ્થાપના તેણે કરી હતી. આ સંસ્થાના સભ્ય તરીકે ગાઇઝના કુલરો નોંધાયા હતા અને તેઓ સમાન ભાગિદારીના સિધ્ધાન્ત ઉપર આખી સંસ્થાનું સંચાલન કરતા હતા. એક વિશાળ ખગી-આની મધ્યમાં તેમનું નિવાસ સ્થાન રાખવામાં આવ્યું હતું. તે ઉપરાંત નિશાળો, બાળકો માટે ઓડીઆઓ, નાટકશાળા વગેરેની વ્યવસ્થા પણ ત્યાં જ કરવામાં આવી હતી. હજુ પણ આવી કેટલીક સંસ્થાઓ સંચાલન છે. ખાનવીસે, પોર્ટસન સાઇટ અને હોલંડમાં એમેટા પાર્કના દર્શન એનાથી થઈ શકે તેમણે અવસ્ય કર્યાં.

લગ્નના સુધારાની ભૂમિકા

: લેખક :

શ્રી મુધાકાન્ત ભટ્ટ

ડૉ ડૉક્ટર ઇ. વી. હેમીલ્ટન નામના એક અમેરિકન ગૃહસ્થે ૧૦૦ પરણેલા પુરુષોને અને તેટલી જ પરણેલી સ્ત્રીઓને લગ્નના ચારસે ચારસે પ્રશ્નો પરિણિત જીવનના સંબંધમાં પૂછ્યા અને તેને ૮૦ હજાર ઉત્તરો મળ્યા, તે ઉત્તરોની તારવણી કરીને એ ડૉક્ટરે 'લગ્ન'ના વિષયનાં એ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. એ ઉપરથી મૂખ્ય મુદ્દા એ તરીકાએ છે કે, લગ્નનાં સમ સંબંધથી મનુષ્ય જીવિતે અસંતોષ ઉત્પન્ન થયા છે, અને તેમાંથી ફરિયાદો તેમ જ કદ જાતના 'લગ્ન'થી મનુષ્યને મુખ્ય અને સંતોષની લાગણી ધાપ તેની શોધમાં દુનિયાભરના એ દિશાના વિચારશીલ અભ્યાસીઓ પડી ગયા છે.

જે ૨૦૦ નર-નારિઓને પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા તેઓ સામાન્ય રીતે મુખી અને કીક કીક શુદ્ધિશાળી હતાં. આમાંથી ૨૯ પુરુષો અને ૨૧ સ્ત્રીઓએ પોતે 'લગ્ન'થી સંપૂર્ણ મુખી છે એવું જણાવ્યું હતું ત્યારે ૩૬ પુરુષો અને ૪૧ સ્ત્રીઓએ જણાવ્યું હતું કે, તેઓ પોતાની પરિણિત જીવનથી છેક જ દુઃખી થઈ ગયાં હતાં. બ્યારે બાકીનાં સ્ત્રી પુરુષોનાં જીવન મુખ્ય અને દુઃખની વચ્ચે હતાં એમ જણાયું હતું. આ નપાસ ઉપરથી બીજું એ પુરવાર થયું છે કે, કોલેજની કેળવણી લીધેલાં સ્ત્રી પુરુષો કરતાં, કોલેજમાં નહિ ગયાં સ્ત્રી પુરુષોનાં પરિણિત જીવન વધારે સારાં હતાં.

જેમની વાચિત ઉપજ ૫૦૦૦ ડોલર

કરતાં વિશેષ છે, તેમનાં પરિણિત જીવન ઉપર અસંતોષની ઘણી એટલી અસર થયેલી દેખાઈ છે. વૈલગાળી વર્ગની સુખી સ્ત્રીઓનો આંકડો, સાધારણ સ્થિતિની સ્ત્રીઓ કરતાં ૧૮ ટકા જેટલો વધારે હતો; એથી કોટિબિંદુ મુખમાં ધન એ પણ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે એમ જણાય છે.

સંતતિનિયમનના સંબંધમાં અમેરિકામાં ઘણી ઘણી અટકાયતો મૂકનારા કાયદા છે. તેમ છતાં જે ૨૦૦ સ્ત્રી પુરુષોને પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા, તેમાંથી સંતાનો-ત્પત્તિ માટે અશક્તિમાન ૩ પુરુષો અને ૬ સ્ત્રીઓ શિવાયનાં તમામ સ્ત્રી પુરુષો સંતતિ નિયમન માટેનાં ડૉક્ટરી સાધનો વાપરનારાં જણાયાં હતાં.

જ્યાંઓ આપનારાંએ પોતાની સાથે ચલ-ગતને લગતા સીધા જ્યાંઓ આપવાની હિંમત બનાવી છે, તે ઉપરથી એ પણ જણી શકાય છે કે લગભગ ત્રીજા ભાગના પુરુષોનો અને તેટલી જ સ્ત્રીઓનો લગ્ન પહેલાં જેમની સાથે તેઓ પરણવાનાં હતાં તેમની સાથે શારીરિક સંબંધ થયે હતા, બ્યારે ૧૪ સ્ત્રીઓ પરપુરુષ સાથેના સંબંધમાં આવી હતી; એથા ભાગની સ્ત્રીઓએ અને તે કરતાં થોડાક વધુ પુરુષોએ લગ્ન પછી અન્ય પુરુષો અને સ્ત્રીઓ સાથે વ્યભિચારી સંબંધ રાખ્યા હતા અને ૨૧ સ્ત્રીઓએ ગર્ભપાત કર્યા હતા. ત્યારે બીજી રીતે જોતાં લગ્ન વખતે ૪૬

પુરુષા સાચા અભિચારી હતા અને ૬૫ સ્ત્રીઓ પણ અભિચારીની રીતે હતી.

આધિકૃ દૃષ્ટિએ જોતાં સર્વાંશે ચોતાના પતિઓ ઉપર આધાર રાખનારી સ્ત્રીઓમાંથી ૬૩ ટકા જેટલી સ્ત્રીઓ સુખી હતી, ત્યારે જાતકમાણી ઉપર નિભાવ કરનારી સ્ત્રીઓમાંથી ૨૫ ટકા જેટલી તેટલી જ સુખી હતી.

અભિચારી જીવન ગાળનારોમાંથી માત્ર ૨૬ ટકા પુરુષો અને માત્ર ૧૭ ટકા સ્ત્રીઓ સુખી હતી. અર્થાત્ જન સમય પવિત્ર રીતે કામારવન પાળનાર સ્ત્રીઓને માટે સંસાર સુખમય થવાની નક વધારે છે એ પણ સાથે સાથે સિદ્ધ થાય છે.

પરિણિત જીવન સુખમય અને તે માટે સંતોષકારક રીતે વાસનાની તૃપ્તિ થતી તે સદુધી વધુ અગત્યની વસ્તુ છે, એવું હાકટર હેમિન્ગ્વેને પ્રસ્તોત્તરના અનુભવથી સમજાવ્યું છે. ખીલું એ પણ જણાવ્યું હતું છે કે, પારિણિત જીવનમાં વિદ્ય નાખનાર પતિ-ઓનું ખીન અનુભવીપણું અને સ્ત્રીઓની અજ્ઞાનતા તેમ જ તેમનું અવગચ્છાપણું હોય છે. જેમને પ્રસ્તોત્તરના પ્રજામાં આજ્યા હતા તે સ્ત્રી પુરુષોમાંથી ૨૦ સ્ત્રીઓ અને ૩૬ પુરુષોએ ચોતાના પરિણિત જીવનમાં અસંતોષ મળવાના કારણમાં શારીરિક સંબંધની ખામીનો ઉલ્લેખ કરેલા છે. એક સો સ્ત્રીઓમાંથી માત્ર ૫૪ સ્ત્રીઓ શરીર સંબંધની ખામીમાં સંતોષ આપવામાં સફળ થઈ છે, જ્યારે જો સ્ત્રી પુરુષી સફળતા મેળવી શકી નથી તેવી ૪૬ સ્ત્રીઓમાંની ૨૪ સ્ત્રીઓ જ્ઞાનતંતુઓને લગતી નબળાઈના શોધથી પીડાતી જણાઈ હતી. આ હાકટરને એમ જણાયું છે કે સ્ત્રી જનનિયાં નિરસતાની લાવના અમેરિકામાં મોટા પ્રમાણમાં વ્યાપક રૂપ લેતી જાય છે અને સેથી તે કન્યાઓને શારીરિક વિકાસને

લગતાં જ્ઞાન વધારે બુદ્ધિપૂર્વક અને ઓછાં દાંડ પિછેડાથી આપવાની જરૂર છે.

અજાત અમેરિકાની સામાજિક વ્યવસ્થા, ત્યાંનું વાતાવરણ અને એમની નીતિ-રીતિની લાવના આપણા દેશ અને સમાજથી કેટલેક અંશે ભિન્ન છે; એટલે જ અમેરિકામાં જન્મ્યું તે અર્થે પણ બને છે એમ માની લેવું આવશ્યક નથી; તો પણ માનવસ્વભાવ સર્વ સ્થળે સરખો છે. 'લસ' સંબંધ એ મનુષ્યજાતિનાં સુખ અને સંતોષ માટે યોગ્યતામાં આવતી વ્યવસ્થા છે, એટલે એ સંબંધથી મળતાં સુખ અને સંતોષનું પ્રમાણ જ્યારે થોડું દેખાય, અને તેની સામે સામુદાયિક કક્ષાટ શરૂ થાય; ત્યારે તે વ્યવસ્થામાં શેડોની કે નિભતી ખામીઓ શોધવાની અને તે દૂર કરવાની જરૂર અનિવાર્ય મનાવી જોઈએ. એટલું જ નહિ પણ તે ખામીઓ શોધીને તેમાં સમજાવવામાં બધા જ સુધારા કરવા માટે સમાજના આગેવાનોએ તત્પર બનવું જોઈએ.

અમેરિકામાં લસસંબંધ નક્કી કરવા માટે યુવક યુવનિઓને કેટલીક છૂટ છે-અજાત હજી ત્યાં પણ પ્રમાણમાં કેટલાંક બંધનો છે ખરા, પરંતુ તે બંધનો અને આપણા સમાજનાં બંધનોમાં ફર છે. આપણા સમાજમાં તો 'લસ સંબંધ'માં કિશોર-કિશોરી કે યુવક યુવનિની સંમતિની જરૂર જ વિચારણામાં આવતી નથી. અર્થાત્ અર્થે વર-કન્યા પરણતાં નથી પણ તેમને પરણાવવામાં આવે છે. જન પંડી વિના પરિચયે પરણાવેલા યુગલને 'રોડસ્ટ્રી' ઉઝવવા માટે એકાદ અંધારા એરડામાં ગોંધી દેવામાં આવે છે! અજાત કેટલીક કોમોમાં અપવાદ છે. શહેરોમાં વસતિ કેટલીક શિક્ષિત કોમોમાં પરણનાર યુગલ સ્વપ્ની વખત પરસ્પરને જોઈ શકે છે, ઓળખી શકે છે, અને થણા જ

થોડા પ્રમાણમાં લગ્ન પહેલાં સાથે ફરી ફરી પણ શેકે છે. અને અમેરિકન યુગ્મોની માફક શારીરિક સંબંધ પણ સુખી રાકે છે. પરંતુ સમાજનું પ્રમાણ બેતાં આવી ઘટ ભોગવનારી કેમોલું પ્રમાણ સેંકડે સાથે જ પાડે. અડધા ટકા ગેરલગ્ન આવડું લેશે; બાકી તો અધે ઉપર લગ્નલગ્નું તેમ જ આવડે છે ! આ સ્થિતિ ભલે ચકાવી શકતી હોય પરંતુ તેની નરક દિવસે દિવસે વધતા જતા અસંતોષને બેતાં, તેમ જ ભલે થોડાં પણ ચેતનવાળાં યુવક-યુવતિઓ વર્તમાન લગ્ન પ્રણાલી સામે વચ્ચે વચ્ચે બંડ ઉઠાવે છે તે ઉપરથી હોકમતની દિશા પારખી ને પણ તેમાં સુધારા કરવા માટે તૈયાર થવું જરૂરી છે.

બાળશઙ્ગ ઉપર અંકુશ મૂકનારો કાયદો ‘લગ્ન’ના ક્ષેત્રમાં થોડાંકે વરસોમાં જ અસર કર્યા વિના રહેવાનો નથી, પરંતુ તેની સાથે સાથે સામાજિક કાન્તિના અંકારના જે પડ્યા નશ્ક અને નશ્ક સંલગ્નતાના નાશ છે તેની અસર વિશેષ થશે અને તેથી જાને અસરેનું સંયુક્ત બળ તેની ગતિમાં નવા બેઠા આપ્યા વિના નહિ રહે. એ બેઠાના પ્રવાહમાં પ્રણાલિકાવાદીઓ ધરે છે કે ન ધરે છે તે: પણ તેમને ધસણે જ ઘટકો છે. પરંતુ એ વર્ગની વર્તમાન મનોદશા બેતાં તેઓ વાપ્યા સમજે એમ છે જ નહિ, હારીને જ તેઓ સમજવાના છે: એટલે એવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવા માટે નૌજવાનોએ ઝડપી પગલાં ભરવા તત્પર થવું ઘટે છે.

પશ્ચિમના દેશોના અને આ દેશના લગ્નના પ્રશ્નમાં મહાંતર છે. આપણે ‘લગ્ન’ના ક્ષેત્રને તાતિઓ, યોગનાતિઓ, યોગ, તેમ જ કુર્તાન અને અકુર્તાનની અંદર અને અંદર સાંકડી બનતી જતી વાણીથી, ભયંકર હદે સંકુચિત કરી મક્યું છે. એ વાડોને તેથી નાખીને ‘લગ્ન’ માટે તૈયાર થવર

યુગક્ષત્રે માટે સ્વતંત્ર વાતાવરણ રચવાનું અતિ મુશ્કેલ કામ આપણે પહેલાં કરવું પડશે. તે માટે આંતરજાતીય, આંતરપ્રાંતીય અને આંતરરેષ્ટ્રીય લગ્ન સંબંધને જેમ બને તેમ વિશેષ ઉત્તેજન આપવાની ભાવના સુવક યુવતિઓમાં પ્રબળ વેગવતી બનાવી, તે ભાવના સક્રિય સ્વરૂપ લે તેવી સાતુક-જાતાવાળી સમજાવશીલ દ્રષ્ટિ નૌજવાનોએ કેળવવી પડશે, તેની સાથે સાથે પશ્ચિમ-વાર્તાઓના એ દિશાના પ્રયોગોના અસર ભાગને ગાળી કાઢી તેમના સારતત્ત્વને આપણા સારતત્ત્વ સાથે એકત્રીત બનાવીને જ, આપણે આ મહત્ત્વના પ્રશ્નો આખરી નિષ્ણે કરી શકીશું.

તેમ કરવા પહેલાં ‘ડોસા કુંવારો રહે, ડોસી કુંવારી ન રહે,’ ઉકરેથી પણ રત્ન શોધી લાવવું.’ એવી ચાલી આવતી બહુ-મનોદશાનો પ્રબલ પ્રવાસથી ભરકો ઉઠાવી દઈ, નવી, નિર્બંધ અને સ્વતંત્ર વિચાર સરણી ઉપર ‘લગ્ન’ના ક્ષેત્રનો પ્રયોગ શરૂ કરી, તમામ સ્ત્રી પુરોના અકિતત્ત્વના વિકાસને તે યુગભાવી નાંખનાર ન બને, પણ તે વિકાસને પ્રોત્સાહક અને તેથી રચના કરવી પડશે. અર્થાત્ જૂની માન્યતાઓની સાથે જૂના ધાટ પણ બદલી, નવી માન્યતાઓના આધારે તેના નવા ધાટ ધડાની આપણી તૈયારી હોવી જોઈશે. આ તૈયારી માટેની ભૂમિકા રચવાનું કામ અત્યારથી જ ચારંભવાની જરૂર છે. ભૂમિકા તૈયાર કરવી એ કપડું કામ છે, અને તે કપડું કામ પાર ઉતારવાની બંધી જવાબદારી નૌજવાનોને જ શિરે છે. જે નૌજવાન એ જવાબદારીની અવગણના કરશે તે વર્તમાન અને ભવિષ્યના સમાજને દગ્ગા દેનાર મનાશે. એ કલંક આપણે કપાળે ન એટિ તેવી ધમક, સ્વતંત્રતા મેળવવાની લાગણીથી સજગી રહેતાં પ્રત્યેક યુવક-યુવતિના હૃદે ચેતવી દેઈએ.

ગુરુનો રાફડો ફાટયો

(ગઝલ)

અહીં ગુજરાતમાં આજે ગુરુનો રાફડો ફાટયો,
પ્રપંચી ઘેટના કાગે ગુરુનો રાફડો ફાટયો.
લગાવી લસ્મને માળા અને છે એશ કપાળા;
ફરે જ્યાં ત્યાં પૂજવાને ગુરુનો રાફડો ફાટયો.
નં જાણે શાસ્ત્રના મર્મો ન જાણે ધર્મના કર્મો;
મથે જ્ઞાની ગણવાને ગુરુનો રાફડો ફાટયો.
નમાસી વારના, ગાથા, કથાને કીર્તનો ગાના;
જનો ભોળા લભાવાને ગુરુનો રાફડો ફાટયો.
દ્રક્ષ્ય બસ કાનને ટુટે તરન ચેત્તા બની ચુકે;
ન આપે જ્ઞાન કેંઈપણ તે ગુરુનો રાફડો ફાટયો.
નમાકુ-હાંન પીનારા વ્યસનમાં ચૂરે દેનારા;
ન નીતિ ધર્મ દેનારા ગુરુનો રાફડો ફાટયો.
ન કે દિ જ્ઞાન દેનારા પરંતુ કવ્ય દેનારા;
ભૂમિને ભાર કરનારા ગુરુનો રાફડો ફાટયો.
હરિશંકર કહે આવા અલાણ-સાધુ અલાણ બાવા;
મફલનો માત્ર ઉગ્રવા ગુરુનો રાફડો ફાટયો.

હરિશંકર વિદ્યાધી.

વાણી અને વિચારસ્વાતંત્ર્ય

: સ્વખંડ :

આવચંદ માવજી વડેરા, ખી. એ,

આ વતી યુગના નવસર્જકો અન્યારે કલાકારની માફક સંસ્કૃતિવિધાનનાં સાધનો એકત્ર કરવા માંડ્યાં છે. પ્રજાનું માનસ ઝીંટી શકે તેવી ભાવના રમી કાઢવી, પ્રજાનું જીવન સફી થકે તેવા સંસ્કૃતિકર્મ ચોજી કાઢવો, અને પ્રજાજીવનની અંદર જ રહેલા કોઈ સનત ધર્મત્વ તત્ત્વ પર આખા નવયુગનું બંધારણ ઝોકવી દેવું; એ માટે આજનો યુવાન તૈયાર થઈ રહ્યો છે. એના સર્જનનાં કોડ વિશ્વવ્યાપી છે.

એ સાધનોમાં શક્તિ માગે છે, અધ્યા માગે છે, સ્વાતંત્ર્ય માગે છે. યુવકનાં જૂથનાં જૂથ અન્યારે વાણીસ્વાતંત્ર્યની લડતો લડી રહ્યા છે. જ્યાં હજારોને ધર્મથી માંડીને સરકાર દરબારનો સાગ ફપીઆનો સીપાહી પણ ખીક ઉત્પન્ન કરી શકતો હોય, ત્યાં કોઈની પણ પરવા કે ખીક રાખ્યા વિના, પોતાના મંથનો ને આકાંક્ષાઓ, પ્રત્યક્ષ ખરેખર કરવા, કે જાહેર કરવાનો હક્ક સ્વખીત કરવો, એ ઉત્કાંતિનો પહેલા ક્રમ છે. યોગ્યતાની જગ્યાઓ સાદિય જતી જહાર આવે, અને આખી માનવજાતને કોણું અહીંત પડેલા આવે, એ એક વાત: પણ આ વાણી સ્વાતંત્ર્ય, એને ખીજ રચનાત્મક બાહ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી છે, તેને માટે પણ ખૂબ મહત્ત્વની ચીજ છે. વાણી એ મનુષ્યની લાગણી, વિચારો વ્યક્ત કરવાને માટે જ સર્જવાં છે. લાગણીને રોધીને માત્ર શબ્દો જ ઉચ્ચારવા હોય, વિચારોને ફૂલાવી માત્ર પાક જ ભરવા કરવાના હોય, તો વાણીના અસ્તિત્વ કે ઉદ્ભવનું એક

મદનું શરણ નાશ પામે છે. જે શરદોની પાછળ પ્રાણ નથી, કે વ્યક્તિત્વનો આવેશ નથી, તે શબ્દો માત્ર લવાનાં આદોષનો સિવાય ખીલું કંઈ જ નથી.

પણ વાણીસ્વાતંત્ર્યની આ એક ભાવના જ યુવક પ્રવૃત્તિનું સર્વસ્વ ન થઈ પડે તે પણ સંભાળવાનું છે. શક્તિ કે સંસ્કાર જે કાષ્ઠ સ્વયં, તે કરી નાખવાની તેમાં તો માત્ર આગાહી જ છે. એથી માત્ર સ્થૂળ બંધનો જ વૃદ્ધ છે. આપણા યુવાનોને તો એથી થે વધુ મહત્ત્વનાં સૂક્ષ્મ, અને આખા માનસમાં ગમે ત્યાં યથેચ્છ સ્થાન લઈ બેઠેલા વિચારબંધનોને પણ તોડવાનાં છે. આયુ સંસ્કૃતિના વ્યાપકતાના મોઢે વ્યક્તિજીવનને એટલું બધું ચુંગાળાવી બેકાસ કરી નાખ્યું છે કે, તેને માટે ક્યાંઈ પણ ઉદ્ધાસબેર રમત કરવાની જગ્યા રહી નથી. વ્યક્તિવાદ મર્ધાંસ મુઠી થે છે, ત્યારે સમાજશાસન તેનો પ્રતિકાર કરવા ઉચું થાય છે, આજના હિંદુ સંસારજીવનમાં, આ સમાજશાસનની સર્વત્રવ્યાપી સત્તાએ માત્રા મુઠી છે, માટે વ્યક્તિવાદે માથું ઉંચું કરી, એનું પોતાનું સંભાળવું થટે છે. કોઈ પણ ઉચ્ચજાળ સિદ્ધાંતને-અતિશય લાગણીભર્યું સ્વરૂપ આપો એને મનુષ્યવધી, વિચારશક્તિથી દૂર કરી, સ્વયંસિદ્ધ-પ્રકૃતિનિયમ તરીકે મૂકો, એને સર્વત્ર પૂજો, એને ગમે ત્યાં અનુસરો અને પરિણામે માણસજીવનની સ્વભાવિક ચંચળતા ને હર્ષ-શોક લણાઈ, માત્ર નિષ્ક્રિયતા ને યંત્રવત્તા જ આવી જશે; મનુષ્યના જીવનનું ખૂન જ થશે.

ધર્મલાવનાની અતિશયતાથી, ઉગ્રતાથી, સમાજ જીવનમાં સ્વસ્થતા ને શાંતિ લાવવા કૃત્ત્વનારા આપણા સંસ્કૃતિ વિધાયકો એ અત્યારની અવસ્થા કલ્પી શકયા હોત, તેા તેઓ જરૂર કમકમી ઉઠયા હોત. કામ કામ પવિત્ર વસ્તુઓ અથગ્રાયા કરે છે; ગમે તેવી હલકી ને ક્ષણિક અવસ્થામાં સનાતન, સ્વયંભુ ને જીવનનાં હેતુરૂપ ગણાતો ધર્મ 'ડોકીયુ' કાઢી ઉઠે રહે છે; ગમે તે કૃતિ પાપ કે પૂરણનાં માણસજનતને ખેવકુદ બનાવી રહેલા માપથી માપી નખાય છે; અને ગમે તે જીવનને સ્વર્ગ કે નર્કના અધિકારમાં અતિશય જરૂરતાથી બેંચી શકાય છે. જીવનને ખાતર જીવનનાં સુખને ખાતર સર્ગવાયેલાં ધર્મ ને ઇશ્વર. જીવનને અને સુખને છુંદી નાખી. સુઝીતું સર્વસ્વ બની બેઠાં છે. સંસ્કૃતિ એ કલા છે, એ મનુષ્ય જીવનની પ્રકૃતિ નથી; એ મનુષ્યે હાથે સર્જેલ બળ છે. મનુષ્ય એના પર મગર બની સુઝીનાં સર્વો પર સામ્રાજ્ય ભોગવી શકે છે. એની પાછળ સ્વચ્છ હેતુ છે. જતાં એના ઇતિહાસની પાછળ નજર નાખવાની કાંઈ હીંમત કરતું નથી. માણસને પશુ મટાવી દેવા માટે સર્ગવાયેલું આ લાવના બળ, અનેક યુગોના પ્રયત્ન પછી પણ મનુષ્યની પથુતા પર જરાય અંકુશ મૂકી કે એનો એક અંશ પણ ટાળી શક્યું નથી. ઉઠે એને સાચવવાના ઝંઝૂમાં મધ્યયુગનો મનુષ્ય વિકાળ બન્યો છે, અને પથુ કરતાં પણ હીંભું જીવન જીવી ગયો છે. આને માટે માણસ શી રીતે મગર થાય ?

આતું કારણ એ છે કે એના મૂળમાં સડો છે. ક્ષણભર જરૂર, ઉઠજે ને પછી સદાકાળ મરી જાય તેવી કુલ્લક લાગણીનાં જોર પર એ રચાય છે; અને માણસને એ

પશુ જીવનનો મોહ એટલો બધો છે કે એ લાગણી મૂકી બુદ્ધિ પર જીવવા માટે જરૂરી તૈયાર નથી થતો. લાગણી ઉગ્ર બનતાં આખા જીવનને એણે ચોપાસથી સમેટી 'લીધું' છે, અને આજનો માણસ જેના પર જીવે છે, તેણે કાંઈ પણ સિધ્ધાન્ત એટલો શુધ્ધ નથી, કે જે બુદ્ધિપ્રવંકનાં પૃથક્કરણ આગળ ટકી શકે. માણસ જીવનની આ દિશા મુકી, બીજી વિરૂધ્ધની દિશા પકડે, તેતું નામ કાન્તી.

એ કાન્તી માટે બળ તૈયાર થઈ રહ્યું છે. એને આવશ્યક આપવા માટે એને જીવનનાં ગાઢ સંબંધી તરીકે સ્વીકારી લેવા માટે, જીવન, સંભોગ તૈયાર કરી રહ્યું છે. માણસ બહીરણ ને ગુલામ બનતો જાય, જતાં ધર્મ તેતું ગણું સૂચ્યા જ કરે, તેવી દશા આવી ગઈ છે. વેચવા લેવાની દુકાનો જેવાં ધર્મસ્થાનો બનતાં જાય છે; અને કદંગા જીવનવ્યવહારમાં માત્ર કાંઈ ઇશ્વરની આલુધારી કૃપા ઉતરી આવી ઉગારી હો, એવી માત્ર નિષ્કળ આશાથી જ રસ્તાનો કાંઈ કંગાળ માણસ પણ આ દુકાનોમાં પરસેવાની કમાઈ ફેંકતો જાય છે. ધર્મનું સાચું સ્વરૂપ ખડું કરે તેવા કર અમાનુષી જીવન વ્યવહારે તેમાંથી નીકળતા જાય છે.

હજી તો વાસનાની એક ચીનગારી જ જરૂર છે; અને તે આવા કુદ રસ્તે અગકયા કરે છે. એક ધુંધવાતો અકસ્માત થાય, અને લખંકર દાવાનળ પ્રકટી ઉઠે. માણસ સમજે કે હાથ જોડીને બેસી રહેવા કરતાં, હાથ ઉઘાડી વાસનાને તૃપ્ત કરે તેતું પહેલું કાર્ય જ અતિ મહત્ત્વ છે, તે દિવસથી કાન્તી ચરૂ થશે. પણ આ બધું અહીં શા માટે ? એટલા જ માટે કે અત્તી વિચારકાન્તી પ્રથમ નહિં થાય

ત્યાં મુધી જીવન કાળની થવી મુશ્કેલ છે, ને માટે 'વાણીસ્વાતંત્ર્ય' સાથે જ વિચાર સ્વાતંત્ર્યની ભાવના પણ એટલી જ ઉચિત્તાથી પ્રકટવી જોઈએ.

યુગો થયાં ખુલ્લાં પડેલાં, આવાં મમ્ સ્થાનોને સ્પર્શી કાંઈ જીવન પરવશ બનાવી નાથ તે પહેલાં જ, લાગણીને ઉમેડીને ફેંકી દેવી; જેને મનુષ્યત્વ કહેતાં પણ શરમાઈએ તેવા લાણુભરનાં ઉભરા તરફ કાંઈ દોરવે તે પહેલાં જ એ ઉભરાને ઉગતાં જ દાખી દે તેવી સખળ વિચારદશા ઉત્પન્ન કરવી, અને એ લાગણીને સાધન તરીકે વાપરીને આટલી મહાન બનાવનાર ધર્મ કે સંસ્કૃતિને નામે કંઈ પણ કરવાની ઓકળી અંનિચ્છા; અંતરાત્માના અવાજ કે ધૃષ્ટરી પ્રેરણાના સાકરે જેવા શબ્દ પ્રયોગોથી સંસ્કૃતિની રંગરંગમાં જેર ઉતારનાર સર્વ પ્રવૃત્તિનું એક સરખું છેદન; માત્ર બુદ્ધિની વેધકતાને પાર કરી શુદ્ધ કાંચન સમ તથે તે જ સિધ્ધાન્તનો સ્વીકાર; આટલા વિચાર નિયમો કાંઈ પણ વાણી નિયમોની સાથે યુવાનોએ પાળવા જ પડશે.

બુધ્ધિ એ મનુષ્યત્વ છે; લાગણી નહિ; વેધક વિચાર શકિતએ અભ્યાસને પૃથકરણથી તાર-વેલા સિદ્ધાંતો સરખા છે, જ્યાં જ્યાં અમા બુદ્ધ બુદ્ધ પડ ચડેલી અખોલ વાસના—કે જે અંતરાત્માના અવાજ તરીકે ઓળખાય છે તે નહિ. અંતરાત્માનો અવાજ તે તો ગાંધ સંસ્કૃતિના સિધ્ધાંતનો વારસો છે. નવ સંસ્કૃતિમાં પ્રવેશતી માનવજાતિએ અંતરના અવાજની વિરુદ્ધ વર્તતાં શીખવું પડશે. અને પ્રયત્ન મનુષ્ય સત્તાની પાસે એ અંતરના અવાજને નમ્યા વિના ધટકા જ નથી. એ સિવાય અંતરનો અવાજ ફરી નવા સિધ્ધાંતો લાઇ, ઉભો થઇ, પાછું વ્યકિતજીવનને એટલું જ રૂંધી નાખે,

એવો પ્રસંગ આપણે નથી આવવા દેવાનો. દરેક મનુષ્ય માનવક્રોધ બને,—અતિલા સંપન્ન બને,—સ્વાધીન વ્યકિતજીવનને વિકસાવે, તે આવતા યુગનો આદર્શ છે.

વાણી સ્વતંત્ર બને, અને વિચારો એટલા જ પરાધીન રહે, તો એ નવસર્જકની મહત્વાકાંક્ષા અંદરને અંદર શુગળાઇ મરી જશે. યુવાન એ જીવું તોડી નવું નહિ રચી શકે, તો એ ચોતે જ ચડેલા અંતઃકૃતિ તૂટી પડતાં બાકી રહેલા જ્ઞાને બથાવી પડશે. એ ચોતે સુરતમાં સુરત પુરાતન વાદી થઇ પડશે. આપણા વિચાર કે સંસ્કાર પર અનેક યુગોથી આવી ચડેલા, ઐતિહાસીક શૌરવની સ્વાના જેવી કંપનાના પડો હળુ એમને. એમ રહેશે, તો પરિણામે વાણીસ્વાતંત્ર્ય એ નખળા માણસની આપવાસના જેટલું જ થયાં લયુ ને નિરર્થક થશે.

મનુષ્ય જીવનનો આંક ફરીથી મોડો; અને માનવ સંસ્કૃતિને ફરી એકડેએકથી શરૂ કરો. અનેક યુગોનાં જીવન પછી પણ માણસ એટલો જ અચાન-ભુલ્મી બ્હીકણ ને નિર્માલ્ય રહ્યો છે. જીવન એટલું જ અગમ્ય રહ્યું છે. સંસાર એટલો જ અવ્યવસ્થીત રહ્યો છે. પુરાણા પ્રયોગો જેવી નીવડ્યા છતાં એની આવશ્યકતા કરતાંએ એ વધુ જીવે નાથ છે. છતાં એની પ્રાથમીક મહત્તા હળુ જૂલાઇ નથી; કારણ કે મનુષ્યત્વની જે શકિત પર તે નભે છે, તેને મનુષ્ય ચોતે જ બુધ્ધિવાદની મર્યાદા બહાર કાઢી નાખી છે. આપણે આ બધું જ તોડી નાખીએ, અને ફરી વિચાર કરી, મનુષ્યની લયની લાગણી કરતા, તેની કાંઈ ખીણ અદ્ભુત માનવતાને સ્પર્શ તેવી સંસ્કૃતિ ધરી કાઢીએ.

દેશબંધુ

[નાટક]

: લેખક :

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

પાત્રો :

મુરસાગર

નિખિલ

નન્દનન્દન

અધિનાશ

સ્વયંસેવકો

પોલિસ

અંક ૧

ચિત્ર ૨

[દેશબંધુ નન્દનન્દન પોતાની બેઠકમાં બેઠા છે. અડધે, પડધે ને આંખ સામે મળીને લગભગ ૨-૧૦-૧૨ ડાખાં ને ચોપાનિયાં પડ્યાં છે. બધ્ધે ચચ્ચાર મીનીટ એક ફેંદોને બીલું ઉપાડે છે. દૂંકમાં ડાઇનું મથાણું,

ડાઇની જાહેર ખજાર, તો ડાઇનાં કેવળ ચિત્રો ન્તેઈ જતા હશે એમ સદને અનુમાન થાય. છતાં ડાઇકનાં 'ન્તેઈએ છે' વાંચતા હોય તો ય કહેવાય નહિ': કારણ ક્યારેક તો એઓ વાંચનમાં એકચિત્ત પણ જણાય છે.

આથી એક પળે નિખિલ દાખલ
શોપ ૧૭ શોભનો નિખિલ તે આજનો
નિખિલ નહિ એમ ખુલ્લું વર્તાઈ
આગે છે.]

નઃ (સામા જતાં) પધારો, દાકતર સાહેબ.
મારો કાગળ—એટલે કે માણસ—મળેલો
કે ?

નિઃ (હસીને બેઠક લેતાં) હાહ. આપ
જેવાને મારી શી જરૂર પડી ?

નઃ વાહ ! કેવું અપમાન કરે છે ? અમારે
તો કૌનો ખપ પડે. પંડી કૌને જોનો
ખપ પડે એવા દાકતરોથી તો દૂર ક્યાંથી
રહી શકાય ?

નિઃ (વક્રોક્તિને મનમાં વખાણી) હાહ.
તમારે શરીર રહ્યું એકઃ ને કામનો બોલો
શબ્દો હજાર જણુનો. પંડી તખિયત
ક્યાંથી કહ્યું કરે ?

નઃ (પ્રશંસાથી) હવે સમજ્યા, મારા સાહેબ.
દરેક હિંદીને પોતાની ફરજ પોતે બજાવે
તો સ્વરાજ્ય આપણને શોધવું આવે !
અરે ! સ્વોદય સાથે એટલી પ્રતિજ્ઞા અમલ-
માં આવે તો સ્થગિત પહેલાં એની સિદ્ધિ
ભોગવાય. શું કહો છો ; મારા નામવર ?
[નિખિલ હાહ બગાડે છે.]

નઃ કેમ ? માનતાં મન અચકાય છે ?
નિઃ ના. માત્ર તમારા જેવાની દયા આવે
છે.—આવાં સ્વખાંથી ક્યાં મુઠ્ઠી છેતરાયા
કરવું છે ?—ને ક્યાં લગી છેતર્યાં કરવા છે ?

[નન્દનન્દન આધાત અનુલભ્યાનો
અભિનય કરે છે.]

નઃ હે ? શું બોલ્યા, મારા મહેરબાન ?

નિઃ (બેચરમ હાસ્ય સાથે) તમે સાંભળ્યું
હોય એથી જુદું હું કશું બોલ્યા નથી.
[નન્દનન્દનને આશ્ચર્ય થાય છે.]

નિખિલ અંદરના ખીસાને બદલ-
ચી સંભાળે છે.]

નઃ (વાત ફેરવવા) મળ્યાં સમાજો છે તે
સ્ત્રીમાં કાંઈ પડી તો નથી થયું ને ?

નિઃ ના રે ના. ઉલ્ટું, કશુંક જડે છે.

[નન્દનન્દનનું દિવ હાં છે.]

નિઃ મેં શું કહ્યું ; તે તમારાથી જરૂરી
સમજાય એવું નથી. (સમજાવતો હોય
તેમ) કાલે મારા પર એક પત્ર આવેલો.
ત્યારે તમે ખૂબ સાંભળ્યા હતા.

[નન્દનન્દન બાધા બને છે.]

નિઃ એટલે આજે તમે મને બોલાવ્યા ન
હોત તો ય મારે આવવું પડત.

નઃ (મનમાં) આને થયું છે શું ? બોલે છે કે
બગાડે છે ?—આનાથી શું. શુક્રવાર
વળશે ?

નિઃ પણ પહેલાં પહેલી વાત પતાવી લઈએ.
આપણે સ્વરાજ્યનાં સ્વખાંની વાત
વીખતા હતા, ખરું ?

નઃ હા, બરાબર ; તે જ.

નિઃ હું, ખરું કહું છું કે તમે એમાં
છેતરાયો છે ને છેતરો છો. (જરૂરી)
હિંદુસ્થાન એક બાપનો પરીવાર નથી.

નઃ એમ કેમ કહો છો ? હિન્દુ, મુસ્લિમ,
માન, પારસી, શીરંગી એ કૌં પહેલે
પગથીએ તો હિન્દી જ છે ને ? ઉપરાંત
શ્રમુને શ્રવમ પુરૂષ તારિકે સ્વીકાર્યો તો
પંડી આપણે બધા એક જ છીએ ને ?

નિઃ (હસી કાઢી) આ તો તમે ક્યાંકથી
જાણ્યું લાગે છે. ઘણા કંગાલ કવિઓ
આવું અથવા વગરનું ચીતરી ગયા છે.
એઓ તો અડધા દિવાના હોય છે.

નઃ તમે તે...

નિઃ મારું પરં સાંભળો તો ખરા ? પંડી
તમારે પૂજ્યાપણું નહિ રહે. (કાંકર
મટી, બેરીકટર બની) કૌ પ્રભુતાં હોય
તો તો આપણી સરકાર પણ એની જ
છે. લલે એ મળ માણે. ધધરે એમની

તરફેણમાં વીસ બનાવ્યું હશે તો...?

[નન્દનન્દને કશું કહેવાનું નથી.]

નિ: નન્દનજી, ભરતખંડ એક પચ્ચગી પ્રદેશ છે. એનો ઇતિહાસ લાંબો છે: એની ભૂગોળ પહોળા છે, એનું લાગ્ય સત્તારથી સાંજ વચ્ચે ઉલ્લાસાનો ઉચ્ચાર સરખો કરવા એ ફક્ત રાક્ષસી વર્ણભૂક નથી, પરંતુ વિશેષ કરીને માત્ર આત્મસ્ત્રાધાની અવધિ છે. (થાકું રહી) વચનભંગને તમે જેવું તેવું પાપ સમજે છે ?

ન: વચન ને શરત તો સાથે સાથે હોય ને ? શરત સત્યવાય તો વચન પગાય.

નિ: (બિધક ડોકું હલાવી) શરતો ભુગા-રીને હોય. તમે સૌ એવા છે ?

ન: (અળણ માફક) ના. કાણે કહ્યું ?

નિ: ત્યારે એવી આસરા જેવી લાંચ શું જોઈને ધરો છે ? આ દેશને શું પરી-ઓનો મુશ્કેલ ધાર્યો છે ?

[નન્દનન્દન આદ્યસકીમ અને છે.]

નિ: (હસતાં જતાં) નન્દનજી, લપ પડતી મુકીએ. જે આપણે જેવું નથી-ભોગ-વવાની તો વાત કેવી ?-એની પાછળ આઝી માથાફેડ શી ?

[નન્દનન્દન અંતરમાં હાશ પામે છે.]

ન: (સમયસરકે ચાલુપથી) પણ આજે આપ આગ્યા ત્યારના ગરમાગરમ કેમ જણુઓ છે ? (રસિક હાસ્યથી) કાંઈ આફત તો નથી આવી પડી ને ?

[નિખિત્ર નન્દનન્દન સામી નજર તાકે છે.]

ન: (મુકા ગાંભીરથી) તમને આમાં પણુમાડું લાગ્યું ? તો આ વાત પણુ જ્યા દબજે. (જરા મુંઝવણ પડી) તમે પેલા પત્રનું શું કહેતા હતા ?

નિ: (ચીડમાં પગ પગડી) વળી એને સંભાર્યો ?

ન: (શબ્દો પાછા ખેંચતા હોય તેમ) તો તમે જ નવો વિષય છેડો.

[થાકું કે મૈન ચાલે છે, દરમિયાન બન્ને એકમેક સામું જાનુંધ્યું બેથા કરે છે.]

નિ: શ્રીયુત, બીજું બધું થેર ગયું. જોને માટે તમે મને બોલાવ્યો હતો તે પહેલું પતાવીએ, બોલો; તમારે શરીરે કેમ છે ? તમને વરતાય છે શું ?

ન: (માં બગાડી) એક તો સાજા નહિ: ને એમાં વળી નબિયત નરમ.

નિ: પણ ખાસ કશું ?

ન: ખાસ કશું નહિ: બાકી અસકિત બહુ.

નિ: (વિરોધાભાસથી કંટાળી) તો તો દ્રાક્ષાસવ લેતે ને ?

ન: (મનમાં) દ્રાક્ષ આમાંથી જોઈતી હકિ-કત ઉપર અવાશે. (પ્રકાશ) સાહેબ, દ્રાક્ષાસવ લેવાની મારી ના નથી. પ...ણુ (જરા ફૂરના કપાટમાંથી એક આટલી ચીંધી) આ વધુ રીક નહિ ?

નિ: (થાકું ચમક્યા પડી) અરે ! ઉત્તમ. એકશો એ દ્રાક્ષાસવનું જ અંગ્રેજી સ્વ-રૂપ છે ને ? મને એમ કે તમને એનો આધ હશે. બાકી મનપાં તો એ જ રમણું હવું.

ન: (મનમાં) હવે વાંધો નથી. (પ્રકાશ) દોકતર સાહેબ, શરીર પહેલું. એ હશે તો દેશની વેદ થશે.

નિ: (એકમત માફક) ખોટું નંધી.

ન: (મનમાં) લાગ ચૂક્યા જેવો નથી. (પ્રકાશ) લાંબ નિખિત્રાય, કહેવું એ તો ખોટું: પણ મારે પ્રવૃત્તિઓ પાસવાર રહે છે.

નન્દનન્દન : સાહેબ, દ્રાક્ષાસત્ર લેવાની મારી ના નથી. પ...ણ,

નિખલ : અરે! ઉત્તમ. એસો એ દ્રાક્ષાસત્રનું જ અંગ્રેજી સ્વરૂપ છે.

નિઃ અંહ આમાં તમે ખોટું શું બોલ્યા?
સત્રનું સાચું વર્ણન છે. (ઘેળથી)
આખા ગામની એ દ્રિશ્યાદ છે.

નઃ (જલ્દર એમું હસી) એટલે ઘણી વાર
એવું બને છે કે મુસાફરી કરતા હું
યાત્રીને લોથ થઈ જઈ છું તેવે યાત્રી
(ફરી ખાટલી બનાવી) આના પાંચથી
માંડીને પાંચસો રૂપાં અત્યંત સ્ફૂર્તિમાં
આણી દે છે.

નિઃ હું ધાડું છું ત્યાં મુઠી તો અનેકનો
એવો અભિપ્રાય ને એવો જ અનુભવ
લોથ છે.

નઃ (પ્રશમિતજાતી) તમે તારવ્યું તે સૌ
દક્ષ સાચું. (સિધ્ધાંત જેમ) સાચું પૂછો

તો રખડપટ્ટી અંગે, આ ટીપાંની મને
વ્યસન નેટલી અનિવાર્ય આદત પડી
ગઈ છે.

[નિખલ તીવ્રતરી નક્કર મારે છે]

નઃ (એથી ઉમંગ પામી) સાહેબ, સેવક
તો ત્યાં મુઠીનો માનનારો નહોતો કે
તથિયત ખાતર દેશવટો ભોગવવો પડે
તો તેમ પણ કરવુંઃ જ્યાં બીજે ઇલા-
જ જ નહિં ત્યાં મમત કરીને કામ શું?
નિઃ એમ જ, એટલું કશું તો તો
શરીર રાતી રાત્રી બેવું બને.

[આવી અણધારી સતત સંમતિથી
નન્દનન્દન જ્યાં પાછા પડે છેઃ જો
કે એમનો ઉત્સાહ તો ઉછળા મારે છે]

નઃ પણ મારા મહેરજાન, મારી થાક તો પુરજી લાંગી છે. અને આજ ને આજ નક્કી થાય એવી સાદી પણ નથી. હવે તમે તમારું કામ તો કરો. (હસવાની મહેનત કરતાં) એવું તે શું ફૂટી નીકળ્યું છે કે જેને વારતે તમારે અહીં પધારવું પડત ?

નિઃ (મીનજવાબદારીથી) ગરજનો માથો ઉંટ ઉઠરે પણ જાય.

નઃ (ચામુ હાથે) જતો હશે. એમાં આપણે શું કરીએ ?

નિઃ (આણધારી ગંભીરતાથી) ન જરા દેએ.

નઃ (ઉતરેલા ચહેરે) તમે વ્યંગમાં ન બોલ્યા કરો. મને તે કાંઈ કવિ કે લેખક, કે ફિલ્મફારો છે ?

નિન્દનન્દનની નિખાલસતાથી નિખિલમાં ટીખળ જન્મે છે.]

નિઃ (સ્થિર નજરે) ખરું પૂછે તો હું તો તમારા સાથ લડવા આવવાનો હાતે છે તૈયાર ?

નઃ (તુરત) ના રે ભાઈ ! ના. મારાથી લડાયે નહિ: ને તમને લડવા દેવાય પણ નહિં.

નિઃ હું કાંઈ કુસ્તીજી નથી કહેતો.

નઃ તો પછી ?

નિઃ તમને કાગીર દબકા આપવાની ફરજ મારે શીરે આવી પડી છે.

નઃ કાંઈ કારણસર ?—કે માત્ર શોખની ખાતર ?

નિઃ (ગરમીથી) કારણ વિના તો કુમરો બસનાં પણ નથી.

નઃ (ઉઠી જઈ) પણ ત્યારે છે શું ?

નિઃ (અચાનક ઓછા કરી) સંભાળથી સાંભળજો. દેશ દાઝને નામે કેટલી અધા-

કુન્ધી, કેટલી બરબાદી થઈ રહી છે; એનો તમને ખ્યાલ સરખો છે ?

નઃ (વીચારમાં માથું હલાવતાં) ના.

નિઃ (કમાન છટકતાં) ક્યાંથી લેાય ? અનાચાર ને અત્યાચાર થતા હશે તો તે અટકાવવાની પણ કોને નવશ છે ? મને તો હવે ચોક્કસ થઈ ગયું છે કે જેને કામ કરવું નથી ને રોટલો રળવો છે, ઉંઘ્યા કરવું છે ને જાગીની નોખત ગગડાવવી છે, પારકાને જતિ કરવાં છે ને ચોતાને કીર્તિ પામવી છે એને આ ધંધો સુંદર રીતે સહે એમ છે.

[નન્દનન્દનનું મગજ કુંઆં કુંઆં થાય છે. છતાં—]

નઃ (જરાંકે ગુસ્સા વિના) પણ તમે મળવાત કહેતા નથી: ને નકામનાં સન્માન સત્યો તે શા મેળનાં દોળી નાખ્યા છે ?

નિઃ (ફૂંફાળુ જોમ) એ વાત નથી: વિતક છે.

નઃ (ચીડવવા, સત્તાલ જોમ) તો જરા દરખાસની છાંટ સાથે કહેવા લાગો.

નિઃ (હાથ પછાડી) શું બોલું, નન્દનજી ? મારામાં તો ફેડ રસ ભભકે છે. (મૂકા પીસી) એ ને અત્યારે હાથમાં આવે તો એની સુસ્તી બગાડી નોખું.

નઃ (પ્રખપ્પા હસી) પણ કાતી ?

નિઃ (લાનમાં આવ્યા પછી) એજ કહેવું રહી ગયું છે, કેમ ? (ગળે હાથ લઈ જઈ) સાંભળો.

[નન્દનન્દનને સાંભળવાની તૈયારી કરવી પડે છે.]

નિઃ એક જીવાન છે.

નઃ (હાંકારો પૂરતા) હાં અ.

નિઃ એને માખાપ છે, સ્ત્રી છે, ઉંચાં છોકરાં છે.

નઃ (મનમાં) વાર્તા કહેવા બેઠા છે ?

નિ: ભણવું છોડી દીધું છે: રંગવું સર નથી. ક્યું?

ન: (હામ લાવી) ત્યારે એ કરે છે શું?

નિ: (પગ પહોડી, ખુરસીમાં પડતી) દેશલક્ષિ!

ન: (પાછાં હટી) હેંએ?

નિ: હા. પત્ની, કુટુંબ, ગાંતિ, ગામ, પ્રાંત: બધું ભરીને, સર્વસ્વ તરછોડીને એને આ અળગીતરું સુન્નું છે.

ન: (આશ્ચર્યેને અશ્રુદ્રાથી) સાચું ક્ષેપ છે, દાકતર?

નિ: (સખ્ત ચીડમાં) ત્યારે શું કલ્પના ભોમમાં દોડ દોડ કરે છું?

ન: (નત્ર રહી) પણ એવું તે કાણ હોય?

નિ: (ક્રોધાધી) હોંય ન કરશો, મારા રાજ્યમાન, તમારા લોકનાં સમજાં કાવનાં મને સર સુરસાગરે એકદા વણુવ્યાં હતાં. ત્યારે હું માનતો નહોતો: હવે શંકાને સ્થાન નથી.

ન: (ઉંચા થઈ) એટલે, સાહેબ?

નિ: કોણે જ મને પત્ર મારફત વર્તમાન મળ્યા કે એ શાહુકાર તો તમારી સાથે, આપ નામદારની સેવામાં ધૂમે છે!

ન: (હાતીપર આંગળાં મૂકી) મારી?

નિ: બીજા કોઈની નહિ. કહો: તમારી કને સ્વયં સેવકા કેટલા છે?—ખાનગી ખાતે.

ન: (દિવસમાં ચડતા) હશે—એ, ચાર, આઠ.

નિ: કાંઈ અવિનાશ કરીને છે ખરો?

ન: (તીખી, નીચી નજરે) છે.

નિ: ત્યારે એ જ એ.

ન: (ઉંચું જોઈ) ન બને. એ તો કહેતા હતા કે એઓ ભણે છે, પરપ્યા જ નથી, રાજ્યમાં પડી છે એટલે રાષ્ટ્રસેવાની ધગશ ઉગી છે.

ન: એવું તો તમે પણ પહુ—બને તેટલું ખોટા છે, (વિનંતિ માફક) પણ એટલું.

તો આપઅક્ષતથી વિચારવું હતું કે વિશ્વમાં એવું ક્યું વિચાર્યું છે કે જે વરસમાં બાર મહિના બંધ રહે છે?

ન: (આશ્ચર્ય અસહ્ય લાગતાં) નિખિત્તરાય, મને ક્ષમા આપજો. વકિલાત રીખ્યા છતાં, વાદવિવાદમાં હું તમારા નેટલે અકંગ નથી.

નિ: (લાગણીથી ન સ્વરે) અને તો ય કંઈ ક્ષણો ધોળાં કરવાં નરીએ લખત હશે તે બીજા માફક તમે ય તે આ વેપારમાં જોડાયા!

ન: (ખરેખર ગુસ્સે થઈ) બીજા માફક! એથી તમે કહેવા શું માગો છો?

નિ: (ભાષણની છટાથી) તમે વિચારી જોશો તો તમને જરૂર જણાશે કે આપણા કહેવાતા દેશહિતેચ્છુઓના મોટા ભાગતું જૂનૂન એમના ગમે તે એકાદ દિશાના અસંતોષના આવેશમાંથી જન્મ્યું હોય છે. અને આવેશ એ વસ્તુ જ ધિક્કારપાત્ર છે. ક્યાંક અફળતા મળી, એટલે જ્યાં માર્ગ મળે ત્યાં, જોયા વગર અંપસાયવાનો કરો અર્થ નથી. વકિલાત ન ફાવી કે હ્યો દેશલક્ષિ. દાકતરી ન આવડી કે હ્યો દેશલક્ષિ. મને કોઈ દાઝ તો એ ચડે છે કે જે વરને વહુ સાથે ન જન્મ્યું, કે વહુને વર સંજે ન ગમ્યું તેઓ પણ આ મુકિતફેળને આશરે આવી, વગર વિધિએ, ઘટાછેડા મેળવી લે છે!

[નન્દનન્દનની રંગરંગમાં ત્રાસ વ્યાપે છે]

ન: (તીવ્ર વિરોધથી) નિખિત્તરાય, આપના આરોપ સર્વત્ર સાચા નથી.

નિ: (ઝેરી નજરથી) એટલે શું ખોટા થઈ ગયા?—મન્દિરમાંનો એક જ બલિચાર નરક ખડું કરવાને બસ નથી? (હલને નંદમ બનાવી) પવિત્રતાનો પરવાનો હોય એવો દંભ કરો છો એટલે આટલું

કહેવું પડે છે.—વેસ્તા જેટલા બહાદુર
બનો ને?—પછી કાંઈ શબ્દ સરખો
નહિં સંભળાવે!

ન: (અદૃશ્ય ગમગીનીથી) ડૉક્ટર નિખિ-
લગાય, પ્રહાર બાકુ થયા. હવે બસ કરો.

ને મારી વાત સાંભળો.

નિ: (કાંઈક થઈ) ખુશીથી.

ન: થોડાક ખાનગી છતિલાસ કહેવાનો છે.
તમારા ધંધાના ધર્મ મુજબ એને
ખાનગી જ રાખજો.

નિ: ક્ષુદ્ર.

ન: અવિનાશ માટે હું દિલગીર છું
તમારે એને પાછે ન લઈ જવો હોય
તો પણ હું એને અહિં વધુ વાર સંધરું
એમ નથી.

નિ: પણ હું તો એને ચતારે જ તેડી
જવા માશું છું, તેવું કેમ?

ન: (સમજવટથી) એટલાં અધીરાં થવાની
શી જરૂર? ચાર માસ ચાલ્યા ગયા તે
ચોવીસ કલાકમાં શું બગડી જવાયું
છે? આવતી કાલે હું જાતે આવી તમારે
ત્યાં પહોંચાડી જઈશ. (ગરબુ આંખે)
તો પછી?

નિ: (દયાભાવે) ભલે; એમ કરજો.

ન: ને હવે હું કંઈ જ સાંભળો—જે માટે
મેં નમને બોલાવ્યા હતા.

નિ: (સચવટૂંકથી) બેઠાસાક.

ન: (ગજબ ગાંભીરથી) મારે હજી
કંઈક છે.

[નિખિલથી આંખું સ્મિત થઈ જાય છે]

ન: (શરીર સામું લેવા કરતાં) પણ આ
સ્થિતિમાં, આ દેશમાં એ બનવાનું

જણાતું નથી. શી દૂર દેશાવરની સલાહ
આપ્યા કરે છે.

નિ: ને અનેક અંશે એ સાચું છે.

ન: પણ આસપાસની જગતનો ક્યાં જવા
દે એમ છે?

નિ: (ચિંતાપર્વક) તો શું કરવા વિચાર છે?

ન: (ઉંડા વિચાર પછી) મુરદેલી લોકોને
મનાવવાની છે, પણ એનો ઉપાય મેં
જોધી કાઢ્યો છે, તમે નબળા, ગંભીર
તર્કિયતવું પ્રમાણપત્ર આપો તો કામ
સાધેલું થાય એમ છે.

નિ: હું તો મને લાગશે એવું સર્ટિફિકેટ
જરૂર જ આપીશ. તમે જાઓ એમાં,
પણ મારી ના નથી. પણ ત્યાં એકલાં
અનાથાથઓ નથી હોતાં એટલું ખ્યાલમાં
રાખજો. પૈસાવું...

ન: એટલી પ્રભુકૃપા છે. મારે મારે વાંધો
આવે એમ તો કદિ નહોતું.

નિ: (અવિશ્વાસ સંતાડી) તો પછી ક્યાં
કાઠની મંજૂરી માગવાની રહે છે?
કરો તૈયારી.

ન: (ઉમંગપૂર્વક, મનમાં) કાઠનો. (ઉત્સાહથી
પ્રકાશ) ત્યારે લખી આપો, સાહેબ.
આપનો ઉપકાર સર્વદા સંભારીશ.

[નન્દનન્દન કાગળ વગેરે એકઠું
કરવા લાગે છે.]

નિ: (અદૃશ્ય વાળા) પણ મને નાહ તો
બતાવશો કે નહિ?

[નજી વજ્રપાત થયો હોય એમ
નન્દનન્દન મુમસામ બને છે. નિખિલ
એ નીરખ્યા કરે છે.]

વિશ્વની શાંતિનો મહાપ્રશ્ન

: પ્રયોજક :

હીરાલાલ જોશી બી. એ.

આં તરત્રીય રાજકારણના અભ્યાસી પ્રોફેસર જે. ટી. શોટવેલના વિચારો ઉપરથી લખાયેલા આ લેખ, જગતના રાજકારણમાં મુખ્ય ચર્ચાનો વિષય થઇ પડેલા, જગતની શાંતિના અગત્યના પ્રશ્ન ઉપર નવો પ્રકાશ પાડે છે. ક્રાંતિકારી થોડીક લગાવક મોકલ્યો ઘટાડવાથી, કે મોટી તોપોને બદલે નાની તોપો મરવાથી જગતમાં શાંતિ સ્થપાશે એવું મનાવનારાઓની મનોદશા આથી સ્પષ્ટ થાય છે.

યુરોપીય જગત અત્યારે સકલ વિશ્વમાં શાંતિ સ્થાપવાની વાંતો કરી રહ્યું છે. અમેરિકા તેમાં સાથ પુરાવે છે. વિગ્રહની ભાવનાને તેને પૃથ્વીનાં પણ નીચે દાટી દેવાના કોડ છે. આ કોડ કેટલે અંશે પુરા થશે તે તો ભાવીનો પરો જ્યારે ઉપરશે ત્યારે જાણી શકાશે. પણ બ્રિટન અને અમેરિકાના એ કોડ પુરા નહિ થાય તેવી આગાહી અત્યારે તો સંગોળે ઉપરથી કરી શકાય છે અને એ આગાહી કેટલીક મુખ્ય દલીલોને અધારે કર્યાં છે જુદી પડે તેમ અત્યારે જરા ચે લાગતું નથી. એ આગાહી એટલે અંતરનાં ઉંડાણમાંથી હાવચેચ ખેંચવાનો અને ઉપર ઉપરથી શાંતિના દિમાયતી બનવાનો દંભ સેવતાં પશ્ચિમનાં રાજ્યોના કહેવાતા મનોરથોની નિષ્ફળતા, શત્રુ નિવારણના પ્રશ્નનો ઉકેલ આણી યુરોપ અને અમેરિકાના સરકારોને જગતભરમાં વિગ્રહનાં દુંદીબીઓ વાગતાં સહાને માટે બંધ કરવાં છે, શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપી જગતને વિકાસને પંથે ચડવું છે. અત્યારે તો જે ગહન અને

અંધવાડા ભર્યા શત્રુ નિવારણનો પ્રશ્ન છણાઇ રહ્યો છે તે પ્રશ્ન વિગ્રહને નાણુદ કરવામાં કેટલે અંશે ઉપયોગી નીવડશે તે જ જવાબું છે.

યુરોપના બીજાં રાજ્યોને કારે ચક્રતાં અત્યારે તો યુનાઇટેડ સ્ટેટસનો પ્રમુખ હુવર અને બ્રિટનનો વડો પ્રધાન ગામ્સે મેકડોનાલ્ડ બન્ને દેશો વચ્ચે મુસબંધ બાંધવાના પ્રયાસો કરી રહ્યા છે. કદાચને પ્રયાસો પાછળ સહવાંચના પણ હોય છતાં આ જગતની વાટાઘાટોની એક પક્ષ બીજા પક્ષની શુભ નિષ્કામાં વિશ્વાસ રાખે તો જ ફતેહ મળી શકે છે અને એવો વિશ્વાસ હોય તેમ અત્યારે તો લાગે છે. આમ જ્યારે બન્ને પક્ષોનો હેતુ એક જ છે અને સંજોગો પણ સાનુકૂળ છે તે છતાં ચાળનાઓ પાર પાડવામાં ટીક શા કરણથી થાય છે તે સમજી શકાતું નથી.

ઉપલી શંકાનું નિવારણ અત્યારે ઉભા થયેલા પ્રશ્નોનાં અંગ તપાસવાથી થઇ શકશે. તે પ્રશ્નોનો પ્રકાર અને તેનો નિર્વેક આણુવા માટે અખત્યાર થતી પદ્ધતિ જ

રીક્ષ થવામાં, કારણભૂત છે. રાજકારણના એકાંકમાં જડકાએલાં એ પક્ષો પાછળ તો ઇતિહાસના થર નમ્યા છે અને વિચાર અને શાંતિના મુદ્દાઓ પર તેમનો નિવેરણ લાવવાનો છે. આ નિવેરણ લાવવા માટે જે પધ્ધતિ અપભ્યાર થાય છે તે કેવળ નવી અને કસોટીએ ચડ્ય વિનાની હોઈ છેવટે તે ક્ષણભૂત થશે કે કેમ તે વિશે શંકા રહે છે. અને તેથી તે પ્રશ્નનું આંતરિક રહેલું સમજવા ખંતે દેશોની પ્રજા અતિ ઉત્સુક છે.

વળી, શસ્ત્ર નિવારણનો આ પ્રશ્ન કેટલાક ધારે છે તેટલા સરળ નથી. ભલે તે અનર્થનું મૂળ હોય પરંતુ કેટલીકવાર તો આવી વસ્તુ પણ આવકારદાયક હોય છે. જગતમાં પુષ્ટજ બદીઓ, ધર ધાલી એવી છે. અને આમાંની કેટલીક એવી છે કે જેને નાશ થતાં જગત શાંતિનો સ્વાદ અનુભવવા લાગે છે. બ્યારે કેટલીક એવી પણ છે કે જેના સમગ્ર નાશથી લાભને બદલે હાની થવાનો પણ સંભવ રહે છે. આમ અસ્ત્રશસ્ત્રો અને ખીછા યુદ્ધ સામગ્રીઓને બે બદી કે અનર્થનાં મૂળ કહીએ તો તેને ખીછા કાટીમાં મૂકી શકાય છે. યુધ્ધનાં સાધનો શાંતિ અને અશાંતિ બંને માટે છે. કેટલીક વખત આવાં સાધનો ભયનો સંચાર કરી શાંતિનો ખવંડ કરનારને, તેમ કરતાં અટકાવનારી ફરજ પાડે છે. બ્યારે ઘણી વખત આવાં સાધનોથી ઉન્મત્ત બનેલાઓ શાંતિના ધાતક બની જગતને અશાંતિના સાગરમાં હાસિલી મૂકે છે. સ્વાતંત્ર્ય વાંછતા રાષ્ટ્રને માટે જેમ યુધ્ધ સામગ્રી આવકારદાયક છે તેમ તે ભુદ્ધ અને અત્યાચારનું કારણ પણ બને છે. રાષ્ટ્રની સલામતીનું તે સ્વયં સાધન હોવા છતાં ખીન્ન રાષ્ટ્રોની

પ્રજાના-વિધ્વંસનું પણ તે એટલું જ સ્વયં સાધન છે. આમ શસ્ત્ર નિવારણના સલાહને બે લિન લિન દૃષ્ટિગિરિઓથી તપાસવાનો છે. ન્યાયપુરસ્કરના ઉપચારથી જગત સુખ અનુભવે પરંતુ ઉગ્ર રાજનીતિનાં આક્રમણોને પોષવા માટે તે વપરાય તો જરૂર જગતને તે શોષીની નદીઓમાં નવગવે. શ્વિટન અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસ અપારે તો આ અનર્થનાં મૂળ સાધનને પોષી રહ્યાં છે. નૈકાન્યનો પ્રશ્ન તેમને મુઝવે છે. તેમને તે પ્રશ્નનું નિવારણ કાઢવું છે. પરંતુ, ઉપલાં કારણોથી એટલું તો રખાઈ થશે કે તેઓ ધારતા હોય તેટલું આ કાર્ય સરળ નથી.

જે રાજનીતિએ લગાયક સરંજામને જન્મ આપ્યા તે રાજનીતિને જ સમૂળી ઉખેડી નાખ્યા વિના યુધ્ધનાં સાધનોનો ત્યાગ થઈ શકે તેમ નથી. ત્યાં ભયના ભણકાશ વાગના હોય ત્યાં સંરક્ષણનાં સાધનોની તો જરૂર રહે જ; અને ત્યાંસુધી સંરક્ષણની જરૂર છે ત્યાં સુધી દરેક દેશને પોતપોતાની જરૂરના પ્રમાણમાં લશ્કર અને દરિયાઈ કે જમીન પરનાં યુધ્ધનાં સાધનો તો નીલાવવાં જ પડશે. ક્રોસ હાંડે છે કે તોપોનાં માપના કે લગાયક બારકેસોની સંખ્યા તો ધોરણ શસ્ત્ર નિવારણનો પ્રશ્ન છણવા કરતાં પ્રત્યેક દેશનાં રાજકારણનાં આંતરિક તત્વોનો અભ્યાસ કરી એ અભ્યાસના ધોરણ ઉપલાં પ્રશ્નો ઉકેલ આણેલાં બેઠાં. ક્રોસનું કહેવું જેટલું સ્વાભાવિક છે તેટલું જ સત્યદર્શી પણ છે શસ્ત્ર નિવારણનો આંતરિક ઉદ્દેશ તો રાષ્ટ્રની સલામતી છે અને એ ઉદ્દેશ પર ડાબી સ્થિર ક્યાં વિના આ દિશામાં કંઈ થઈ શકે તેમ નથી.

ફક્ત વર્ષ પહેલાંની વોશીંગ્ટન પરિષદ તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકો. ઉપલા જ સિંધાતો ત્યાં પણ લાગુ પડ્યા હતા જંગી લડાયક આરક્સો ઓછાં કરવાની અને આવાં આરક્સો બધાવામાં મુકાએલી મર્યાદાની જાહેરાતથી તો રંગભૂમિના જેવા દાણીક ખજાણાટ પ્રબળમાં મચ્છો હતો. પરંતુ શ્રિટન અને અમેરિકાનાં નૌકાખાતનિ આ ન રચ્યું. દેશની જરૂરીયાતોની તેથી અવગણના થઈ હોય તેમ તેમને લાગ્યું. અને નૌકાખજાની જમાવટની હોડ પાછી શરૂ થઈ. આવા ગૂઢ પ્રશ્નનું વાજબી નિરૂપણ ન થવાથી જ વોશીંગ્ટન પરિષદ પડી લાંગી હતી. અત્યારે પણ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ આણુવા મથતા સૂત્રધારો લહેને ગમે તેવાં મુદ્દે સ્વપ્નાં સેવી રહ્યા હશે પરંતુ આખરે તો તેમને નાસીપાસ થવું પડશે તેવું આંતરરાષ્ટ્રીય શાળકરણો બેતાં કહેવું પડે તેમ છે.

વોશીંગ્ટન પરિષદનાં પુનરાવર્તનમાં કંઈ લાલ નથી. લડાયક આરક્સો ઘટાડવાની વાનો કચેથી કંઈ વળે તેમ નથી. આજની યુધ્ધ સામગ્રીમાં લડાયક આરક્સો, કુંઝરો કે તેપિની જ સમાવેશ થતો નથી. આથીવે વધુ ભયંકર વસ્તુ તો જુદી છે. આધુનિક લશ્કર કે નૌકાખજા કરતાં તો શાંતિના સમયમાં કારખાનાંઓમાં જે વસ્તુઓ બને છે તે વધુ ભયંકર છે. જે કારખાનાંઓ કુદરતનાં તત્ત્વો શુદ્ધી લઈ ખોરાકની વસ્તુઓ સંધરવામાં સહાયક બને છે તે જ કારખાનાંઓ સાંચાકામમાં થોડો ફેરફાર કરી જનતાનો નાશ કરનાર રસાયણો અને ઝેરી હવા ઉત્પન્ન કરી શકે છે. આપાર માટે ઉપયોગનાં વિમાનો પણ ઓછાં ભયંકર નથી. અને એ નગરે બેતાં

તો વિશાનને કુદરત પર વધુને વધુ અંકુશ જમાવતું જતું અટકાવવા જેવું લાગે છે.

યુધ્ધ સામગ્રી યુધ્ધના જ ઉપયોગ માટે હોય છે. હવે લડાઈ ફાટી નીકળતાં એક પ્રબળ, દૃઢ યુધ્ધમાં ઉતરનાર બ્યકિતની માફક જે જાતનાં હથિયારોનો સામી પ્રબળ ઉપયોગ કરે તેવાં જ હથિયારોનો પોતે પણ ઉપયોગ કરશે નહિં. ઉદાહરણ તરીકે શ્રિટન અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વચ્ચે સાગરનાં સ્વામીત્વ માટે જંગ બંધે તો જે લડાય થાય તે માત્ર દરિયા પરની જ થાય નહિં પરંતુ તે વખતે તો તેઓને એક બીજા પર જે રીતે અને જે સ્થળેથી આક્રમણ થઈ શકે તે રીતે અને તેવાં દરેક સાધનનો ઉપયોગ કરવો જ પડે.

દરેક દરેક બ્યકિત આ વસ્તુસ્થિતિ સમજે છે પરંતુ કોઈ તેનો રફાટ કરવા માગતું નથી. કેનેડા તરફ દ્રષ્ટીપાત કરતાં એટલું તો સમજશે કે શ્રિટનની કુંઝરોની સંખ્યા સાથે તેને કંઈ લાગતું વળગતું નથી. તેના પર તો કોઈ પણ રીતે આક્રમણ થઈ શકે તેમ છે. શ્રિટન અને અમેરિકાની અત્યારની લાંબગડમાં કેનેડાની સ્થિતિનો વિચાર ન થાય તો આ પ્રશ્નનો ઉકેલ અધૂરો જ રહ્યો ગણાય. આમ તમામ વસ્તુસ્થિતિનો ઓમેરથી અભ્યાસ કરતાં નૌકાખજા કે લશ્કરીબજાના સવાલ જેવું કંઈ રહેતું નથી. કેમકે તે બધાનો રાજકારણમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. નૌકાખાતું કે તેના સંચાલકો લડાયક આરક્સોની દિલચાલની કે તેમને સાંપડેલાં હથિયારોની યાજના ઘડીને યુધ્ધના ભયંકર રાહુને જન્મ આપતાં નથી. છેલ્લાં મહાયુધ્ધે એટલું તો શીખવ્યું છે કે પ્રબળ પોતાની સલામતી બચાવી રાખવાના પ્રમાણમાં સળવટ કરે છે એટલું જ નહિં પરંતુ વિજય અને

પરાજયની જોડે આર્થિક અને રાજદ્વારી બાબતોને પણ નિકટનો સંબંધ હોય છે; આથી રાજકારણ અને આર્થિક પરિસ્થિતિ પર જ લડાયક બળ જમા કરવાનો અને તેને દક્ષી રાખવાનો આધાર રહેલો છે.

આમ નૌકાબળના પ્રશ્નને ગમે તે રીતે જણાવે પરંતુ મૂળ વાત તે. શાંતિના સમયમાં પ્રજાઓએ કરેલ સંગઠન અને કુદરત પર વિજય મેળવી બીજાઓને સંહારવાની શક્તિના કમશ: થતા વિકાસમાં જ આવીને ઉભી રહે છે. આથી આ પ્રશ્નના ઉકેલનો સ્વસ અને આખરી ઉપાય તો કેલોગ-ઝીઆં સુલેહમાં સ્વયંના પ્રમાણે રાષ્ટ્રોની રાજ-નીતિનાં સાધનરૂપ વિગ્રહનો સમૂળ નાશ કરવામાં રહેલો છે. એટલે કે 'જમીન, સમુદ્ર કે હવામાં લડાતી હરેક પ્રકારની લડાઇનું' નામ નીશાન રહેતું નેહ્યે નહિં. આમ થતાં વિજ્ઞાન એક બીજાનાં નાશનાં સાધનો ઉત્પન્ન કરવાને બદલે માનવજાતિનાં મુખ, સગવડ અને વિકાસનાં સાધનો તૈયાર કરશે તેની આપોઆપ ખાતરી મળી જાય છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રમુખ હુવરે આ ખાતરીની સત્યતા વિશે હસ્તખત પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. આથી એક દલીલ એવી પણ ઉઠે છે કે આવા પ્રશ્નથી 'નૌકાબળનાં નિવારણ માટેની પરિષદ નૌકાબળ પુરતી રહેશે નહિં', પરંતુ એ દલીલ જ પાંગળી છે. કેલોગ તદ્દનામાની સંહારનાં સાધનો ન વિકસાવવાની ખાતરીના પાયા તો વિશ્વાસની લાવના પર રોપાયા છે, પરંતુ જેટલા પ્રમાણમાં પ્રજાઓ બીજા બધી વસ્તુઓ તરફ આંખ મીંચી માત્ર લડાયક બારકંડો અને તોપોની વાતો કર્યાં કરે, તેટલા પ્રમાણમાં વિશ્વાસની લાવનાનો નાશ જ થાય. અને નૌકાબળ પર જ એકલી

દ્રષ્ટી ઠેરવી રાખતાં આંતર-રાષ્ટ્રીય મધ્ય-ઓની સમાધાનીનાં બીજાં સાધનો શોધવાની ઇચ્છા સરખી પણ થાય નહિં. વોશીંગ્ટન પરિષદે તો એવી માગણી કરી હતી કે ઐટલિટને દરિયા પરની સર્વ રાષ્ટ્રોની 'સમાનતા'નો સ્વીકાર કરવો નેહ્યે.

સમાનતાની આ નીતિના સ્વીકારમાં બીજા પ્રજાની સરખી સત્તાના સ્વીકારનો સિધ્ધાંત હોય છે અને એ રીતે તો આંતર-રાષ્ટ્રીય ન્યાયનો કંઈ ભાસ થાય પણ ખરો, કારણ કે પોતાના હકને વળગી રહેવા કરતાં પારકાના હકનો સ્વીકાર કરવો તેમાં જ ખરો ન્યાય રહેલો છે. ઐટલિટન અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વચ્ચે નૌકાબળને લગતી થયેલી આવી વાટાઘાટો જગતની શાંતિનાં જંગી પ્રશ્નના ઉકેલના ઉપયોગી પ્રસ્તાવ રૂપે હોવાનું ગણી શકાય. એ પ્રસ્તાવ તો એ જંગી પ્રશ્નનાં અણુએ અણુને સ્પર્શ કરી શકે છે અને રાજકીય સમજૂતીના ઇતિહાસમાં બીજાં પ્રકરણો લખતાં પહેલાં આ પ્રસ્તાવ તો જરૂર લખવો જ પડશે એ પણ નક્કી છે. તેની સાથે સાથે એટલું પણ સમજી લેવાનું છે કે માત્ર આટલું પગલું લરીને જ બેસી રહેવાથી પણ કંઈ વળશે નહિં, તેમ થવાથી તો ધ્યયની સિધ્ધિને બદલે બીજા અનર્થ ઉભો થશે.

જગતને ન્યારે ધડીએ ને પગે વિગ્રહની ઝાંખી થયા કરે છે તેવે સમયે શત્રુનિવારણને લગતી સમજૂતીનાં તેનાં સાચા સ્વરૂપમાં અમત્ત થશે જ નહિં. એ આગમી ભયને પહોંચી વળવા દરેક રાજ્ય કે પ્રજા અત્યાચારનાં લડાઇનાં સાધનોને બદલે ડાહ બીજાં સાધનો શોધવાનો પ્રયાસ કરશે. વોશીંગ્ટન પરિષદે લડાયક બારકંડો રાખવાની ન્યારે મર્યાદા બાંધી ત્યારે જ કુઝરોની બનાવટની દરીયાઈ શરૂ થઈ એ ભૂતપુર્વ નેહ્યું નથી.

બ્રિટિશ મજૂર પક્ષ શસ્ત્ર નિવારણના પ્રશ્નનો ઉકેલ કેલોગ-ચીઆં તહનામતે ધોરણે કરવા માગે છે. બ્રિટનની સામાન્ય ચુંટણીમાં આ પક્ષનો વિજય આ રાજનીતિને જ આભારી છે. વિદેશી રાજનીતિમાં પરિવર્તન આણવાની મજૂર પક્ષે બનાવેલી ખાએશથી મધ્યમ વર્ગના બ્રિટિશ મતદારોએ તેને સત્તા સોંપવાનું શબ્દ ધાર્યું. મેકડોનલ્ડે સત્તામાં આવ્યા પછેલાં જ કે માત્ર યુનાઇટેડ સ્ટેટસને ખાતરી આપતું એવું નિવેદન કર્યું હતું કે, ભવિષ્યમાં બ્રિટનનાં નૌકાસૈન્યનો બ્રિટિશના હકો બળવાથી રાખવા ખાનગી વિગ્રહમાં કદી પણ ઉપયોગ થશે નહિ; તે તો માત્ર દરિયા પર આંતરરાષ્ટ્રીય યોદ્ધાદાર તરીકે બ્યવસ્થા બળવવાનું જ કાર્ય કરશે. અને કોઈ રાષ્ટ્ર કે પ્રજાના સુધારા પર આક્રમણ થતાં એવું આક્રમણ કરનાર ગુન્હેગારોને સજા કરવા માટે તે સુધરેલા દેશો તોડ લઈ મીઠાવશે. આમ મજૂરપક્ષે તો સમુદ્ર પરની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાને લગતી ધોનાની નીતિ બહાર કરી દીધી છે અને નૌકાયુગ નિવારણનો સાચો માર્ગ પણ એ જ છે.

મજૂરપક્ષે આપેલી તકનો લાભ લેવાને સ્વાનંત્રના પૂજક હોવાનો દાવો કરતું યુનાઇટેડ સ્ટેટસ શા માટે આનાકાની કરે છે તે સમજ શકાયું નથી. યુનાઇટેડ સ્ટેટસ આમ જો આવી દરખાસતને કુતકારી કાઢે તો રાષ્ટ્રીય રાજનીતિની અવગણના થશે, એટલું જ નહિ પરંતુ તેના ઉપર ખીમ્ન દક્ષકા પણ ચોંટશે. વળી, બ્રિટન પણ માત્ર દંભ સેવી જગતની શાંતિની ઉપરબંધી વાતો કરી જગતને છેતરવાની બાજુ ખેંચશે તો તે પણ જગતની પ્રજાઓની નજરમાં જરૂર હલકું પડશે.

અને નૌકાયુગના પ્રશ્નની ગુંથ શસ્ત્ર નિવારણના આખા ચ પ્રશ્નની પતાવટને અશક્ય બનાવી દેશે.

અમુક પ્રશ્નની માત્ર રૂપરેખા થી કંઈ વાધી તેનો ઉકેલ થઈ જતો નથી. આવા મુશ્કેલ અને મહત્વના સવાલ માટે તો પુરતા અભ્યાસ અને તેનાં પૃથક્કરણની આવશ્યકતા છે. આંતર-રાષ્ટ્રીય વિગ્રહની ભાવના સમૂળી ઉખેડી નાખી રાજકારણના ઇતિહાસમાં જે એકલ અને અનેરો સુધારો કરવાના પ્રયાસો થાય છે તે સુધારાનું રક્ષ્ય સમજવા જરૂરો બહાર મત હજી કળવાયો નથી. સુધારો થઈ ગયો છે તેની માત્ર બહારતથી કંઈ વળે તેમ નથી. વિગ્રહ અને રાજનીતિ વચ્ચેનો સંબંધ પરાપૂર્વનો છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે એકમેક એવાં તો સંકેપા-એલા છે કે રાજનીતિ અને વિગ્રહને અલગ પાડી વિગ્રહની ભાવનાને લંસી નાખવાનું કાર્ય એક સપાટે પાર પાડી દેવા જેવું બહુધ સામર્થ્ય કોઈ યુરોપીય રાજદ્વારી ધરાવતો હોય તેમ માની શકાય એવું છે જ નહિ. પર રાષ્ટ્રોનાં આક્રમણો, લુહ્મો અને અન્યાયોને અટકાવવા માટે જો કોઈ સાધન અત્યારે હોય તો તે વિગ્રહ છે. વિગ્રહની ભાવના અવળાં આચરણ કરનારાઓનાં હૃદયમાં જરૂર લયનો સંચાર કરી તેમને તેમ કરતા અટકાવે છે, પરંતુ બ્યારે વિગ્રહનાં સાધનોનો નાશ કરી વિગ્રહ જેની વસ્તુને લંસી નાખવામાં આવે ત્યારે જગતને અન્યાય અને લુહ્મોમાંથી ઉગારી લેવા માટે વિગ્રહનું સ્થાન કોઈ બીજી વસ્તુને જરૂર અપાવું જોઈએ.

અત્યારે તો બ્રિટન અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસ વચ્ચે જ નૌકાયુગ નિવારણની વાટાચાલ ચાલે છે. પરંતુ એ વાટાચાલોનો અંત

એટલેથી જ આવી જવા બેઠાએ નહિં. આ તો જગતભરનો સવાલ છે અને ઉપર જણાવ્યું તેમ લગાયક આરક્ષો કે કુઝરોની સંખ્યા એકદમ ઘટવાથી પણ તે પતી જાય તેમ નથી. વિશ્વની સમૂળી ભાવનાને જ પૃથ્વીના પર પડેથી ભરેલી નાખવાની છે માટે ક્રિટન અને અમેરિકા તેમની વચ્ચેની પતાવટ કરી લે તે પછી તેમણે માત્ર પાંચ જ રાજ્યો નહિ પણ જગતનાં રાષ્ટ્રોની પરિપદ બોલાવી આવી પતાવટનાં પરિણામ વિશે વિચાર ચલાવવા બેઠાએ.

એ પરિપદમાં વિચારોની સંપૂર્ણ આપ લે થવી બેઠાએ. અને એ પરિપદ માત્ર મુત્સદ્દીઓની જ ન જનાવતાં અર્થશાસ્ત્રીઓ અને કામદારોને પણ તેમાં સ્થાન આપવું અને બહાર મતનો સંપૂર્ણ પડો તેમાં પડે તેવી યોજના થવી બેઠાએ.

અર્થશાસ્ત્રનો પ્રશ્ન જટિલ અટપટો, અને મુંઘળો છે તેથી વિશેષ મુશ્કેલ પ્રશ્ન તો વિશ્વ જગતભરમાંથી ઉમેડી નાખવાનો છે. એક પ્રજા કે એક રાષ્ટ્ર અથવા અમુક પ્રજાઓ કે અમુક રાષ્ટ્રો નખળી પ્રજાઓ કે નખળાં ગણે પર દબાણ કરી તેનો ઉદ્ધાર લાવી શકે તેમ નથી. દમદારી કે દબાણ ત્યાં કામ આવે તેમ નથી. સમજાવવાના સવકારથી જ તે અર્થ સરી શકે તેમ છે, અને એ સમજાવવાનો સવકાર સાધવાનું સરસ સાધન સકલ વિશ્વ પરિપદ છે. જગતની શાંતિનો જે સવાલ અત્યારે ઉભો થયો છે તે તો વધાવી લેવા જેવો છે. પરંતુ એ શાંતિના સવાલની બેઠે બીજા અનેક સવાલો સંડોવાયા છે અને એ દરેક સવાલનો નિવેદો થવાની પ્રથમ જરૂર છે. એટલે જગતની શાંતિના મહાન પ્રશ્નનો ઉકેલ આવનાં માત્ર વર્ષો વિતી જશે એટલું જ નહિં પરંતુ તે પહેલાં તો

પોત પોતાના સ્થાપિત હક્કો માટે અને રાષ્ટ્રો વચ્ચે અથગમણ થશે.

ભતકાળમાં તો આ દિશામાં જાડું જ થોડું થઈ શક્યું છે. મૂળ વસ્તુની સમજ વિના માત્ર સિધ્ધાંતોને વળગી રહી કાપ કરવાથી કંઈ વળે તેમ નથી. શાંતિના સમયમાં જે વાતાવરણ હોય છે તેવું વાતાવરણ વિશ્વના ભણકારા વાગવા માંડતાં રહેતું નથી. ત્યારે તો રાષ્ટ્રોમાં સંરક્ષણની ભાવના પ્રબળ રીતે જગૃત થાય છે, અને એ ભાવનાને અનુસરીને જ શસ્ત્ર નિવારણના પ્રશ્નો નિવેદો લાવવાનો છે.

ઉપર સ્વયંબોલી પરીપદ સફળ જ થશે તેમ કહી શકાય નહિં; તેની સફળતા કરતાં નિર્જગતાનો વધુ સંભવ રહે છે. છતાં પણ, આવી પરિપદ બીજા અનેક રીતે આવકારવાયક થઈ પડે તેમાં શંકા નથી. સ્વતંત્ર રીતે અને કાંઈપણ રીતે બંધાઈ જવાના ભય વિના આવી પરિપદમાં આવા ચંબીર પ્રશ્નોની પ્રાથમિક છણાવટ થાય તેવું જરૂર કંઈ પરિણામ આવી શકે.

રાજકારણના અંગે અંગમાં જડ ધારી ખેડેલા આવા મદત્વના પ્રશ્નનો ઉકેલવું સુકાન એંગ્લો-અમેરિકન પ્રજાઓ હાથમાં રાખી જગતને શાંતિનો સ્વાદ ચખાડી શકે તેમ નથી. અન્ય રાષ્ટ્રોને પણ તેમાં ભાગ લેતા કરી એમર વિશ્વાસનું વાતાવરણ જમાવી આપ્યા એ પ્રશ્નના પાયા સુદૃઢ જનાવ્યા પછી જ જો ચણતર કામ થશે તો તે ટકી રહેશે. વિશ્વાસની સાથે નીતિને પણ સ્થાન મળવું બેઠાએ. આમ કરતાં પહેલાં તો આધુનિક જગતને પોતાનો અત્યારનો સ્વાંગ ત્યજ નયે જ ધારણ કરવો પડશે અને તેમ નહિં થાય ત્યાં સુધી કોતો રાષ્ટ્રની સલામતી અગર આંતર-રાષ્ટ્રીય ફરજે બચાવવા માટે યુધ્ધ સામગ્રીની જરૂર રહેવાની જ.

દ્વંદ્વમાં : ધિટન, અને અમેરિકાનો નૌકા
બળ નિવારણનો પ્રશ્ન જગતને વિગ્રહ રૂપી
ચંદુના પંજમાંથી મુક્ત કરવાનાં પ્રથમ
પગથીયાં રૂપે ગણી માત્ર તેટલેથી જ અટકી

ન પડતાં. વિગ્રહની લાવનાના નાશનો સવાલ
જ્યારે સમગ્રપૂર્વક પતી જશે - ત્યારે જ
જગત શાંતિનો સ્વાદ આખી વિશ્વસને પથે
અભાષિત રીતે મળી શકશે.

નવા પતિ: વહાલી આમ શોક કરતી કેમ
એકી છે?

નવી પત્ની: અંહંહંહં! તમારે સાર તૈયાર
કરેલી રસોઇ બિલાડી ખાઇ ગઇ.

નવા પતિ: કંઈ નહિં મારી લાડકી! નાહક
ચિંતા ન કર, હું તને હમણાં ને હમણાં
ખીજ બિલાડી લાવી આપીશ.

“જો, આજે હું નાટકની દીકરી લાગ્યે
છું.”

“વહુ” સરસ ત્યારે વહાલા ! હું કપડા
પહેરવાની તૈયારી કરું છું.”

“કરો. કેમકે દીકરી આવતી કાલના
નાટક માટેની છે.”

*

*

*

*

*

*

પત્ની: મોટી પેટીને ઉપર શું કામ લઇ
જાઓ છો?

પતિ: મારે તેને રંગવી છે.

પત્ની: તે તો નીચે પણ રંગી સકત.

પતિ: પણ રંગનો ડાબો મેડા ઉપર છેને !

દાદીમા [પુત્ર ઉપર ચુસ્તે થતી પોતાની
પુત્રિનો] દીકરી આટલી વખત મારી
ખાતર એને માફ કર.

પુત્રિ: બા, તમે મારા કામમાં વચ્ચે ન પડો.
છોકરાંઓએ પોતાનાં માથાપને માન
આપતાં શીખવું જ જોઈએ.

બ્રાહ્મણોને દિંદને દમનનીનિ અને વાક્યાણ-
ના જવાબથી દુષ્ટાથી રાજ કરેનો હતો.

અમેરિકન મહત્વાકાંક્ષા

મોં આમાં મુશ્કેલીના અંતુકત સંસ્થાનો રહે
તે પછી તેને ખસીદો કેવાળી ટુપર વાત કરે
છે એવી રીકા મ્યુનીચના એક પત્રે કરી છે.

મેકડોનલ્ડ બદારથી મીઠી વાતો કરી દમન-
નીતિના જવાબ આપી રાખીને રાજ કરે છે.

બ્રિટન અને હિંદ.

કામદાર સરકાર સરકારની રમતમાં દિંદ લાથીને
હતારે છે એવી એવી પત્ર રીકા કરે છે.

અફઘાનિસ્તાનની આંતરશુદ્ધિ

દિલીપચંદ્ર !

[મુ'બાહ]

નાદીરખાને અફઘાનિસ્તાનમાંથી દારૂને દૂર કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

બ્રિટન અને અમેરિકા

બ્રિટન અને રશયા

ચાપ્લિન

[વોશિંગ્ટન]

જેનરલન શેમકાકાને કાફલે. ઘટાડાવાની
તલામલુ કરે છે, ત્યારે શેમ, જોનને
તેમ કરવાની જરૂર છે એમ જણાવે છે.

મિ. મેકડોનાલ્ડ મોસ્કો તરફ એક ડગલુ
આગળ વધી, બે ડગલુ પાછળ હરે
છે, એવી દીકા મોસ્કોનું એક પત્ર કરે છે.

લંબનાં કંપ

: નવલિકા :

: લેખક :

સીતારામ જે. રામા

[૧]

આ નું નામ લમ ? ને લમ આવાં જ હોય. આમજ થતાં હોય તો ખર્ના-
રંતુ' કહેવું 'ખરંજ છે કે Marriage is a
trap નહિં, નહિં એ રૂપમાં હું સપડાવા
માગતો નથી."

તે પોતાના વાચનખંડમાં આમ તેમ
ચલેલતા વિચારમય બડબડી રહ્યો હતો.

અરવિંદ મહેતા વડોદરા કોલેજના
જ્યુનીઅર બી. એ. નો વિદ્યાર્થી, ગૌરવજીનો,
સુદૃઢ શરીરનો, બાંધી દડીનો હતો.

વિષાદથી ઘેરાયેલા તેનો ચહેરો હમેશ
કરતાં કંઈક નિસ્તેજ લાગતો હતો. એની
આંખોમાં ચિંતાની છાપ સ્પષ્ટ જણાતી
હતી. ચિત્ત વિહવળ હતું.

"I dont think a man doing
public work ought to get
married unless his wife feels
about it as he feels."

કંઈક યાદ આવ્યું હોય તેમ તે બડબડાવા
લાગ્યો. હતોત્સાહ બની તે આરામ ખુર-
શીમાં પડ્યો. તેનાં અસ્તવ્યસ્ત ઝૂંઝૂં નીચે
લાલ પ્રદેશ પડીનાથી લિંગાઇ ગયો હતો.

તે ખેડો હતો તેની સામે જ વિવેક નંદની
અને સ્મૃતિચંદની છબિઓ લટકતી હતી,
બીજી તરફ પ્રતાપ અને શિવાજીની છબિઓ
હતી, તેની સામે ગેરિયાદડી, મેડીની,
કમાલપાશ અને લેતીનની છબિ હતી,

ત્યારે જરાબર એના ટેબલ ઉપર કોમવેલ
અને નેપોલિયનની પ્રતિકૃતિઓ હતી.

"ક્રિશ્ચિયેટ થઈને શું કરીશ ? આ
દેશના હમ્મરો વેદીઆઓની માફક પચાસ
સો માટે કાંઈ મોટી ફાંદ અને ઓછી
અકલવાળા ધનવાનની ગુનામી, કે સરકારની
સેના ?-દેશ પરાધીનતાની જ'છરોથી જરૂર
રહ્યો. હોય ત્યારે નવજીવાને તે જ'છરો
તોડના તૈયાર નહિં યાય તો કાણ થશે ?"

તે ઉઠ્યો. વચ્ચેવચ્ચ ગાળ ટેબલ ઉપર
ગાલવેલી હિંદમૈયાની છબિને મમતાથી બે
હાથે પકડી જોઇ રહ્યો. લાગણીના ઉત્ક્રાંતથી
તેનું રોમેરોમ ધૂણ ઉઠ્યું હતું, લગ્નથી
થતા પથાતાપની લાગણીથી સર્વાંગ સળગી
રહ્યું હતું.

"મા, મા ! તારી આ દશામાં નવજીવાનોએ
લગ્ન નહિં કરવા જોઇએ એવું માનનારો
તારો અરવિંદ તને ખેવકા થયો, એણે તારો
દ્રોહ કર્યો." અરવિંદની પાંપણો બીંની
ચઇ. તારી આગળ લીધેલી બંધી જ પ્રતિ-
સાઓ ધૂળમાં રેળાઇ ગઇ." તેના બન્ને
ગાલ ઉપર થઇને આંસુ ગળાડવા માંડ્યાં.
"હું જ્યુનિઅર બી. એ. નો વિદ્યાર્થી.
માતૃભૂમિને સ્વતંત્ર કરવાનાં શમણાં સેવ-
નારો, માની મુકિત માટે જરૂર પડે હસતાં
હસતાં ફોરોએ ચડવાની તૈયારીતી. વાતો
કરનારો, તે એ મા ! તને ભૂતી ગયો.
બાપુના આશ્રય આગળ હું એક અદાર
બોલી શક્યો નહિં; અને હાથ હાથ ! હાથ

કરીને મેં જ જાણ્યું પહેરી, લગ્નનાં બંધ-
નથી હું ખોટી શરમને લીધે જઈ ગયો...”

ક્યાંય સૂધી તે હિંદ મૈયાની છબિ સામે
એકી ટશે બેતો ઉભો હતો, તેની બન્ને
આંખોમાંથી અશ્રુધારા શિવશિંગ ઉપરની
જળાધારીમાંથી ટપકતાં જલબિંદુઓની
માફક ટપકી રહી હતી.

“એક વખત હિંમત ગ્રામીને પિતાજીને
ના પાડી દીધી હોત તો? All progress
means war with Society એ કહે-
જની ડીમેટીંગ સોસાયટીમાં દમામથી કહેનારો
હું, તે પોતાની જાત માટે આપ આગળ
ખોલી ન શક્યો. હું તે શું તારી
સેવા કરવાનો હતો મા ?—હું ગુલામ છું,
નિર્માણ છું. તારો પુત્ર ગણવાને નાકાપક
છું, તને સ્વતંત્ર કરવાને અપાત્ર છું.”

છબિ હતી ત્યાં ગોઠવી, ફરીથી તે કેક
બેરમાં ફસાઈ પડ્યો.

એવું માયું ફરી રહ્યું હતું. બન્ને હાથે
તેને ઘાબતો, તે આત્માની શુભાશામણીમાંથી
ફટવા મથતો હતો.

“પદ્મા મારાં શું દાગદર ફેડશે ?—હું
એને નિભાવી કેમ શકીશ.”

[૨]

વસંતની આશ્રુજલમાં ડોયલ ઉડતી
હોય તેવી પદ્મા વડીલોની આંખ
સુકાવીને અરવિંદને શોધતી શોધતી એના
વાચનાત્રયમાં આવવા આશાને ઉમિં ભરી
આવતી હતી.

પદ્મા યૌવનને આંગણે પગ મૂકી ચૂકી
હતી. એના હૈયાની પાંખડીએ પાંખડી પરિ-
ણિત જીવનમાં પતિનો પરિચય પામી ચૂકેલી
પ્રમદાઓને પથે ચાલી, રસ મસ્તીની પ્રસા-
દીની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નશીલ રહી હતી.
બહુ ગૌરી નહિં ધણી કાળી નહિં,

વધારે પડતી જાડી નહિં તેમ
પ્રમાણમાં પાતળીએ નહિં, નહિં બહુ
હાંચી કે નહિં નીચી સાધારણ રીતે કીક
ગણાવી શકાય તેવી તે હતી. પતિની વ્યાખ્યા
પ્રાચીનોને ધોરણે બાંધનારી, ગૃહદેવી
બનવાના અભિલાષવાળી, થોડુંક શુભરાતી—
કંઈક અંગ્રેજ અને શ્લોક વાંચી શકાય
તેટલું સંસ્કૃત જાણતી હતી.

અરવિંદ એના ખંડમાં એકસો હતો,
એટલે તેની પાસે આવવાને અધિરી છતાં,
પતિ શું કરી રહેલ છે તે જાણવાને આતુર
પદ્માએ લપાઈ દૂપાઈને બારણાની ઓથેથી
કોપરિંગ ક્યું. અને તે આશ્ચર્યથી લીન
થઈ ગઈ. દીવાના નવે! અરવિંદ વચ્ચેવચ્ચ
ઉભો રહી કોઈકની છબિને બન્ને હાથે
ઘાબતો રડી રહ્યો હતો.

પદ્મા તે બેતાં જ કંપી ગઈ. લયભીત
બની ગઈ. પણ બીસુલભ કુતુહલ પુત્તિથી
તે શું બને છે તે જાણવા એ થોભી.

“કોઈ બીજીને ચઢાતા હશે ?” એના
મનમાં એકાએક વિચાર ઉગ્યો. “કોલેજ-
માંની કોઈ દોસ્તદાર હશે ?—લગ્ન થવાથી
તે યાદ આવી હશે ?” પદ્માની વિચાર-
પરંપરાની વેગ આમ વાધવા લાગી.

તેણે બારણાની ઓથે. દૂપાઈને કાન માંડ્યા
અરવિંદના થોડાક શબ્દો એના કાને પડ્યા—
“નવલુવાનોએ લગ્ન નહિં કરવાં બેઠાં—મા
તને ભૂલી ગયો—લગ્નનાં બંધનથી હું
જઈ ગયો...”

પદ્મા કશું સમજી શકી નહિં.

“નવલુવાનોએ લગ્ન કરવાં નહિં ?” તે
ચમકી. “લગ્ન કરવાં નહિં !—ત્યારે તો
કોઈ છેકરીની છબિ નહિં હોય...”

તેણે સાંભળવા માંડ્યું.

અરવિંદ હિંદ મૈયાની છબિ પકડીને રહતો હતો-પ્રમા પાછળ તે જોઈ રહી હતી

“મા તને લક્ષી ગયા?—શું અત્યારે એમને સમુદ્ધતું સ્મરણ થયું હશે? યાત્રા આવે વખતે મા કોને ન સાંભરે?”

પણ ત્યાંતો અરવિંદનાં બીજાં વાક્યો શ્રવણે પડ્યાં.

“લગ્નનાં બંધનથી જટકાયા?—એમને લગ્ન કરવાં નહોતાં એ તો મેંય સાંભળ્યું હતું. પણ આપુછ કહેતા હતા એતો જુવાનીઆની ધૂન છે...”

વળી અરવિંદના શબ્દો સાંભળવા તે એકચિત બની.

“પદ્મા મારાં શું દાળદર ફેડશે?—હું એને નિલાવી.....”

પદ્માના હૃદય ઉપર ભયંકર વજ્રધાત થયો. સાગરને ભેટવા સરિતા ધસતી જાય તેમ પરણીને મળવાના કોડલરી ધસતી જતી પદ્મા એકમા પડેલા અરવિંદના મુખમાંથી લાલી સુખની મીઠી કમ્પનાઓનું શબ્દો સાંભળવા માંગતી હતી, ત્યાં તેણે આ શું સાંભળ્યું?

અરવિંદનાં વચનોએ એના કણપથમાં ધખધખતા લાવાની અસર કરી તે આગળ સાંભળી ન શકી. એનું માથું ફરવા લાગ્યું.

બાળ અને હિંમત કરીને તે અંદર ધકેલાઈ; પણ ત્યાં જતાં જ એ ફસાઈ પડી.

[૩]

ધ આજ સાંભળતાં અરવિંદ ચમકી ગયા. તેણે આરણ્ય તરફ જોયું. તેની ખુરશીની બાલુમાં જ, જાણે તેને પગે લાગતી ન હોય તે રીતે પદ્મા ટળી પડી હતી.

એની વિચારમાળા અટકી ગઈ. પદ્મા માટેના કમ્પના તરંગો એકદમ શમી ગયા. સ્ત્રી સન્માનની સ્વાભાવિક વૃત્તિથી તે ઉભો ચઢ ગયા, તેણે પત્નીને બેઠી કરવાનો પ્રયત્ન

કર્યો, પણ એનું શરીર ઠંડું અને શિથિલ થઈ ગયું હતું.

અરવિંદે તેના શરીરને ઉચ્છાદને આરામ ખુરશી ઉપર સુવાડ્યું, અને તેને પાંખો નાખવા તેમજ મોંઢા ઉપર પાણી છાંટીને સ્વસ્થ કરવામાં શેઠાયો.

અરવિંદનું શરીર આ કામ કરતું હતું પણ મન બીજી જ દિશાએ રમી રહ્યું હતું.

“લગ્નનું આ પહેલું ફળ—આની સાથે મારે જીવન ગાળવાનું એ કેમ અને?—હિંદુ માથાપો લગ્નની બાબતમાં પોતાનો આગ્રહ સંતાનો ઉપર દસાવીને તેમની જીંદગીને ધૂળધાણી કરી નાખે છે તેથી જ હિંદુ પરતંત્ર રહે છે...સ્ત્રી એટલે શક્તિ, પુરુષને જીવનસંગ્રામ છતાડનાર સમશેર, એ સમશેર જેટલી બોહી પાણીદાર તેટલી જીવનમાં નિરાશા અને જીવનમાં જેટલી નિરાશા તેટલો જ જીવનસંગ્રામમાં પરાજય પામવાનો સોએ સો ટકા સંભવ....”

પદ્મા સહેજ સગમી.

“પાણી જોઈશે?”

અરવિંદે તેના મુખ આગળ પાણી ધર્યું. સમય નયને તે આમ તેમ જોઈ રહી.

“તમે...? હું... હું તમારી પાસે છું?”

ભયભિતની માફક તે બોલ્યો.

“પદ્મા, ગભરાશો નહિં. તમે અહિં જ છો.”

તેણે પાણી લીધું. પણ અરવિંદના ઠંડા વર્તનથી તેનાથી નિશ્વાસ મૂકી દેવાયો.

અરવિંદ ટેબલ પાસેની—પદ્માથી સડજ દૂરની—ખુરશી ઉપર બેઠો.

પા મિનિટ—અર્ધા મિનિટ—એક મિનિટ—એ મિનિટ—ત્રણ મિનિટ એ ખંડમાં ભયંકર મૌન પથરાયું. કેવળ ટેબલ ઉપરના ‘ટાઈમ મશીન’ના ટંકાણ તેનો ભંગ કરતા હતા.

પદ્માને અકળામણ થઈ, અરવિંદને ક્યાંક આવી ફસાવો હોય તેવું લાગવા માંડ્યું.

લિંદુ યુવતીઓ જેની શરમાળ, પતિની પાસેથી જુદું જ બાણવા અને સાંભળવાની અશાવાળી, તેની સાથે રિસામણું મનામ-મણાંની સંતાકુકડીની રમતોની અભિવાધા સેવનારી પદ્મા, આપણિ પ્રસંગે લિંદુ રમણીઓ લિંમત બનાવી રહે, તેની લિંમત એકી કરીને યોલી:

“નમે હમણું શું વિચાર કરતા હતા?”

“આ હમણા.”

“આ ને યાદ કરતા હતા?”

“હા—ના, જાને એટલે મારી મૃત માનાને તો નહિં જ.”

“ત્યારે?”

“તું એ સાંભળી ગય?”

“હા, મેં સાંભળ્યું. જે ન સાંભળ્યું હોત તો કીક યાત એવું એવું મેં સાંભળ્યું.”

“એક રીતે એ પણ કીક જ થયું. જે હવે તારે ને મારે જ વેળી લેવાતું છે તે આજે જ તે જ બહી લીધું તે પણ કીક જ થયું.”

“તે તમે આપણું હમને કેવું માને છે?”

“અધન રૂપ.”

પદ્મા સમય તેની સામે જોઈ રહી.

“પદ્મા, તું કદ્ય બાણતી હોઈશ કે મારો વિચાર લમ કરવાનો ન હોતો.”

“તમે કુંવારા જ રહેવાના હતા?”

“એની મને ખબર નહોતી, પણ ખાસ કરીને મારે તારી સાથે પરણતું પડે તે મને ગમતું નહોતું.”

“ત્યારે?...” બાધી વીસ પાડી હોળ તેમ પદ્માથી યોગાઈ જવાયું.

“પિતાજીએ તારી સાથે મારે પરણતું એવી મને ફક્ત પાડી. તાગ અને મારા પિતાજીને મેંની છે અને દૂર દૂરનું કશુંક સગપણ છે. એમણે પોતાની મિત્રતાને

કાયમ રૂપ આપવા માટે તને કે મને પૂછ્યા વિના આપણા જીવનનાં સાટાં કર્યાં...”

“પણ આપણે નાનાં હતાં ત્યારથી મળતાં, સાથે રમતાં...”

“તે ખરું. પણ તેટલાથી કંઈ આપણું લમ થઈ શકે?”

“ત્યારે, લમ માટે બીજું શું જોઈએ?”

“તેજ તું બાણતી નથી. અને તેને લીધે તો મને આ લગ્ન સંબંધ અકારો લાગતો હતો.”

“પણ હવે તો તે થયા ને?”

“તેથી શું?”

“અરવિંદ...!”

“હા, પિતાજીએ મને છેક જ શરમાળો, જેમની સામે વિવાદમાં ઉતરવાની મારી ધજા નહોતી એવાઓની આગળ મને દયાવીને લા પડવી, પણ તેટલાથી મારું દિલ કેમ માને?”

“ત્યારે?”

“આપણું લગ્ન થયાં—તારા ને મારા નવતાને તો એના લ્હાવા જ મ્હાણવા હતા ને?—તેમને સંતોષ થયો. હવે ખસ્સ આપણે તેમનાં ફરજંદ તરીકે એમને એ લ્હાવા મ્હાણવા દીધા...”

“હવે આપણે...”

“ના, પદ્મા તે નહિં બને.”

“તમે આ શું કહો છો?”

“જે મારા દિલમાં ઘણા દિવસથી ઘોળાઈ રહ્યું છે.”

“એટલે શું તમે મારો ત્યાગ કરશો?”

“કરતું તો એમ જ જોઈએ, પણ જોઈએ તો તું આલિં રહેજે. મારે તેમાં વધી નથી.”

એ શબ્દો સાંભળતાં જ પદ્માને ફરીથી અકાર આપવા લાગ્યાં.

આકે દિવસ પછી પદ્મા નિરુત્તર થઈ;
એના નિર્મલ હૃદય ઉપર લયકર આધાત
થયે..

“એ નહિ આવે.”

તેણે હારીને પિતાને કહ્યું. એની આંખ-
માંથી ત્યારે આંસુ દડદડ વહેવા લાગ્યાં.

પિતાથી ન રહેવાયું. રોજ જાતું જાતું
હયું ખાલી કરતો; અત્યારે પદ્મા આગળ તે
પોકે પોકે રડયો..

“જાણ એમ ન કરશો.”

પદ્માએ રડતાં રડતાં કહ્યું.

“બેટા, એ કયું નથી થતું.”

“એમાં તમે શું કરો, મારા નશીબનો
વાંક.”

“ના બેટા, વાંક મારો, મારી મુખતાનો,
મારી હકનો. તેમાં નશીબને શું છે?—તે
વખતે મેં જીદું જ વાધું હતું.”

“જાણ, મારા ભોગે પણ પુત્રિઓના પિતા
સમજે તો...”

“બેટા, પણ તે જીંદગીમાં શું સુખ
માણ્યું? તું તો...”

પદ્માનું શરીર એકએક ખેંચાવા લાગ્યું
તેને આંકડી આવી; અને ખીછ ખે ચાર
પગમાં તેનું ચેતન ઉડી ગયું. રહ્યો માત્ર
તેનો રડતો પિતા અને તેના લગ્ન
પ્રસંગને યાદ કરીને સારી માઠી ટીકા કરતો
સમાજ.

મુખી મનુષ્યને લાગ્યથી શણગારવા,
શનાશનાં આંસુ લહોવા અને તેમના હૃદયને
એકપ્રકારે આશ્વાસન આપવા હું તને
વિગમિ કરું છું. એ વેરિંગ

ત્યારે ત્યારે હિન્દી રાજનીતિજ્ઞોને
સંપૂર્ણ તક અને સત્તા મળી હતી ત્યારે
તેઓ રાજ્યનીતિમાં ધિરીશ રાજ્યનીતિજ્ઞોને
પણ કુદાવી ગયા છે. રંઝલુલ હક

અન્યાય, મમત્વ અને ઐવકુરીલયાં વિચાર-
રોજ આપણો નાશ કરે છે; અને ન્યાય,
આત્મપ્રભાવ અને સત્યવિચાર આપણું
રક્ષણ કરે છે. રસ્કીન

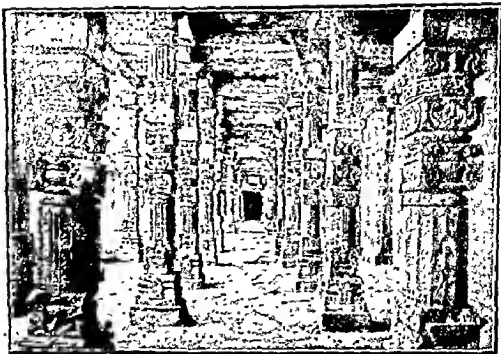
એ પગ નીચેની જમીન તમને સ્વર્ગ
કરતાં પણ ઉત્તમ લાગતી હોય તો તમે આ
જમીન પર રહેવાને લાયક નથી.

થારો

ગમે તે પ્રયત્ને કોઈ પણ સહવિચાર
અથવા શુભેચ્છાને કાર્યમાં ઉતારવા પ્રયાસ
કરીએ નહિ તો આપણે પાપી બનીએ છીએ.

મેઝિની

પોતાના પાડોસીની વાટ નહિ જતાં
પ્રત્યેક જણ પોતાનું કર્તવ્ય યોગ્ય સમયે
કરવા લાગશે તો તેમને દૈવી પ્રસાદ પ્રાપ્ત
થશે. હિમોરથનીસ

દિલ્હીની કુતુબ મસ્જિદમાં વપરાયેલા હિંદુ સ્થંભ

સપ્તાવતારી દિલ્હી

: લેખક :

રાજશેખર

કૌ રણુ વશાન મારે મીરત જ્યાનું
ધ્યુ' હતું. ત્યાંથી પાછા ફરતાં
જેમણે ઇતિહાસનાં અનેક પાનાં લેયાં છે
તેવાં દિલ્હી, આગ્રા, ઝાંસી વગેરે સ્થાને
જ્યાં વિના પાછા ફર્યા જ કેમ ? ત્યાં જે
કંઈ જોયું તે શબ્દચિત્રને રૂપે 'નવયુગ'ના
વાંચકો સમક્ષ રજુ કરું છું. -

આર્યજનોની અજ્ઞાનતા.

ઉત્તર દિંદનાં ગામડાંઓ તથા ગ્રામ છવ-
નનો કંઈક પરિચય થાય એવા હેતુસર મીર-
તથી આગગાડીને બદલે મોટર માર્ગે દિલ્હી
જ્યાનું નક્કી કર્યું. મીરતથી દિલ્હી ૪૦

માઈલ દૂર છે. તે મારે મોટર મારે
જે ક્લાકની મુસાફરી કરવી પડે છે.
એ રસ્તે આવતાં ગામડાં અતિશય ગંદાં,
ધણાંજ પછાત તેમ ઉગરડાં જેવાં
લાગે છે. આથી મુસાફરી કંટાળાભરી
થઈ પડે છે. 'કેળવણીનું' પ્રમાણ
લોકોમાં ઘણું જ ઓછું છે તેમ
પોતાના રોજીંદા છવનકમ શિવાયની બીજી
કંઈપણ વસ્તુનો ગામડાની પ્રજાને ખ્યાલ
હોતો નથી. સામાન્ય રીતે મારા પોશાક પરથી
હું અન્ય પ્રાંતનો હોતો એ તેઓ ઓળખી
શકતા. અને "બાપુ કેહાસે તશરીફ લાયે ?"
એમ પૂછતા. પણ જ્યારે હું તેમને કહેતાં

કે મીરતથી આવ્યો છું ત્યારે મારી અભ-
યખી વચ્ચે મને પ્રતિતી થતી કે, એ
આવાજ લોકો માટે મીરતમાં જેમને પુરવામાં
આવ્યા છે તેમનાં કેસનું જરાયે લાન નથી !
ખરેખર, જે શ્રમજીવિઓના ઉધ્ધારકાર્યમાં
અંતરના માટેજ એ ઊર માણસોને આજે
મલિનાઓથી જલમાં સળંગ પડે છે તેમની
લેશમાત્ર પણ પિછાન મીરતની છેજ નહ-
કન! શ્રમજીવિઓને પણ નથી એવી કિંદના
શ્રામજનોની કારમી અચાનકતાથી હૃદય પર
આઘાત થયા વિના રહેતો નથી.

જે ક્રમકની મુસાફરી પછી યમુનાના
પૂલપર આવી પહોંચીએ ત્યારે એમને દેખાતા
ઉંચા મિનારા દિલ્હીની ભગ્યતાનો ખ્યાલ
રજી કરે છે. પૂલ અતિ પ્રચંડ હોઇ દિલ્હી
નગરીના પ્રવેશદ્વાર પરના તોરણ સમો લાગે
છે. પણ એ તોરણ સૌભાગ્યવંતીના
મહેલપરતું નહિ પણ વિધવાનાં
દ્વારપરતું છે એમ જાણી મન
ઉદ્વિગ્ન થયા વિના રહેતું નથી. પૂલ પસાર
કરી પેલી પાર ગયા કે ભગ્ય રસ્તે રેશન
આગળ મોટરો આવીને ઉભી રહે છે.
બાલુમાંજ વિક્ટોરિયા ગાડી અને ત્યારે
પસાર થયા કે શત્રુજહાનના ચાંદનીચોકમાં
મુસાફર 'ટાવર' આગળ આવી પહોંચે છે.

અકધાનન્દનું જીવંત સ્મારક.

આ ટાવર તો અંગ્રેજોની આમદાનીમાં
બંધાયો છે. પણ તેમના વૈભવની સહી
પુરવાને બદલે તે કિંદની તેજસ્વીતાના
યશોગાન ગાતો કરે કલાકે સંભળાય છે
કરણ કે, રેલવેટ એકટની ચળવળ ઉદ્દામ
કક્ષાએ પહોંચી ત્યારના એક પ્રસંગે બ્રિટિ-
શોની ઉન્મત્ત ફોજ સામે પોતાનો જીવ
લગવો અંગ્રેજો કાઢી રવામી અધધાનન્દન
આ ટાવર આગળજ આત્મચલિદાન અપવાને

ઉભા રહ્યા હતા. (ટાવરને આઢી ધંટાધર
કહે છે). એ ધંટાધરની જમણી તરફ
મોતીચોક હોઇ તેને છેડે મગનમાં માથું
ઉંચું કરી ચોગમને ઉદાસીન નગરે
નિકાળતો દિલ્હીનો ગ્રાતા પંથરાથી
બચેલા કિલ્લો જોવામાં આવે છે.
તેથી કાળી પાળએ દેખાતા પહોળા અને
રળિયામણા રસ્તાને ચાંદની ચોક કહે છે.

સંતાવતારી દિલ્હી.

દિલ્હીનું નિરિક્ષણ કરતાં આપણે માનીએ
છીએ તેનું તે એકજ શબ્દેર નહિ પણ
સાત નગરીઓની ઇતિહાસ માળા છે એ
ધ્યાનમાં આવે છે. અથવા એમ પણ કહી
શકાય છે કે કિંદમાંની કોઇ ખરેખર
ઐતિહાસિક નગર હોય તો તે માત્ર દિલ્હીજ
છે. કેમકે દરેક યુગના પ્રતિક તરીકે કિંદુ
ધર્મમાં જેમ દશાવતારની માન્યતા છે તેમ
દરેક ઐતિહાસિક સ્થિતિ તરના નિદર્શક તરીકે
અહિં એક એક કરતાં સાત દિલ્હી નગરીની
હાસમાજ જોવા મળે છે: (૧) પાંડવોને નામે
દર્શાવવામાં આવતું ધંદ્રમસ્થ. (૨) અનંગ-
પાળનું હસ્તિનાપુર; (૩) મધરાણા પૃથ્વી-
રાજની રાજધાનીવાળું મલિરાવલી (અત્રી
દિલ્હી); (૪) લોહી ખોલજ વગેરે પહોળા
વંશની દિલ્હી; (૫) હુમાયુનની દિલ્હી;
(૬) શહાજહાંની (હાલની) દિલ્હી અને
(૭) રઝની એટલે હાલમાં બ્રિટિશ સરકાર
તરફથી વસાવવામાં આવતી નવી દિલ્હી, એ
આ વૈભવમાળી પણ દુર્ભાગી નગરીનાં
સાત સ્વરૂપ કે અવતાર છે.

કોઇ કાએલ માણુજ વિશે આપણામાં
એવી કહેવત છે કે બાર ગામના પાણી પીધેલા
માણુસ, એ કોઇને ગાંઠેજ કેમ? સંતાવ-
તારી દિલ્હી વિશે પણ એવાજ સવાલ
મગજમાં ઉઠે છે: સાત સાત સ્થિતિતરો-

માંથી પસાર થએલી આ નગરી આટલું સ્થિત્યંતર ક્યારે કરી બતાવશે ? અથવા આટલી મહાન સત્તાઓને પણ ભૂત કાપ અથવા નાસીપાસ થએલી આ 'ચંચળ' અત્યારના માલિકો પાસે પણ ક્યાં સુધી ટકી રહેવાની હતી ? પણ આ સવાલનો જવાબ તો માત્ર એક લાલિય કાળજ આપી શકશે.

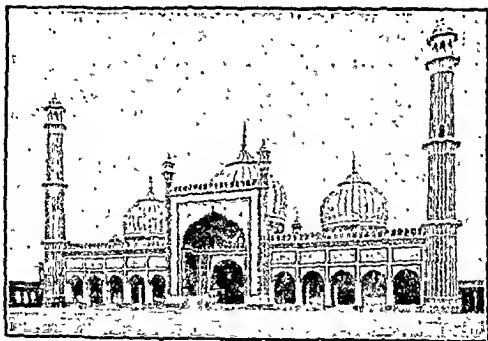
જગત મશહૂર જુમ્મા મસ્જિદ

ચાંદની ચોકમાં ઉભા રહી જોગમ નિયંત્રણને વસ્તુ સૌથી પ્રથમ દિલ આકર્ષી શકે છે તે આક્રમણીની અંધાવેલી જગત પરની શીશ્વકળામાં જોર પામેલી

છોજ તેમાં પુવારો અને ચારેય ખૂણે લોકો કંઈને મુશ્કેલી પ્રેરણીય દેવા છે. આખી મસ્જિદ સદેત આરસપહાણ અને ચાતા પથ-રથી અંધાવેલી છોજ તેની એકેક શીશ્વકળા દસ દસ ઝુટતી છે. તે પર મનોહર કળાની કારિ-ગીરીવાળું ઝાતર કામ છે. મસ્જિદની સામે બાજુએ બીજો એક બગીચો છોજ તેમાં એકવડે રાજાનું શેરડીવારી ઢળંગ પુલંગુ છે.

દિલ્હીનો કિલ્લો

ચાંદની ચોકમાંથી દેખાતી બીજી લગ્ન ધમારત એટલે દિલ્હીનો અનેક ઘટનામય ઐતિહાસિક કિલ્લો તેની દશની પહોળાઈ ૪૦૦ ઝુટતી હશે પણ અંદર તેને વિસ્તાર

જુમ્મા મસ્જિદ

જુમ્મા મસ્જિદ છે. આવી લગ્ન મસ્જિદ સ્થાયે કિલ્લાનાં અન્ય કોઈ પણ સ્થળે નથી. તેના અંદરના જોગમમાં એક લાખ માણસ સુખેથી બેસી શકે તેટલી તે વિસ્તીર્ણ છે. તેની મધ્યમાં પાણીનો સુંદર

એથીએ ઘણોજ મંડોર છે. કિલ્લાની જોગમ ફરતી પહોળા ખાલી છોજ જોગમ યુગમાં તે પાણીથી ભરાયલી રહેતી એવા હેતુસર કે દુસ્મનની ફેરે કિલ્લાની બીજા સમીપ આવી ન પડે. બે આનાની કીકીટ

લેનારજ કિસ્સામાં પ્રવેશ કરી શકે છે. મારી રીડીટને નંબર ૯૪૯૪૦ હતો. તે ઉપરથી તપાસ કરતાં અહીં દર વર્ષે સામાન્ય રીતે દોઢથી બે લાખ દર્શકો આવી જાય છે એમ જણાયું. છતાંય પછી એ કામચેતુએ અંગ્રેજોને અપરંપર સંપત્તિ સાથે હિંદુ રાજ્ય બહાલ કર્યું, પણ ત્યાર પછી આ રીતે વાર્ષિક ૨૫ લગ્નરત્ન નગરાણું હતું તે આપેજ જાય છે! એ જોનાં અપકારને બદલે ઉપકાર હિંદુ સંસ્કૃતિના આદર્શ આ કિસ્સો હજી પાળે છે એમજ એક રીતે કહી શકાય!

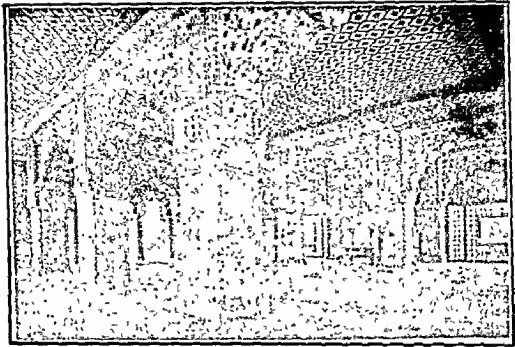
કિસ્સામાં પ્રવેશ કરતાંની સાથેજ મનમાં એક પ્રકારની ગ્લાનિની લાવના છવાઇ જાય છે. અંદર કુદરતી તેમ માનવી કષ્ટપાત્રું મનોહારી સૈંદર્ય જલકાષ્ટ રહ્યું હોવા છતાં દર્શકનું ચિત્ત તેથી પ્રસન્ન થતું નથી. સૈંદર્ય શોકમય છે એવો કવિનો અભિપ્રાયજ સત્ય જણાય છે. પ્રવેશ દ્વારમાંથી મહાદ્વારમાં અને ત્યાં સામેનું મેઘન ઓગળી મોગજ બાદશાહના દીવાન-છ. આમમાં પ્રવેશ થાય છે. આ મહાનના મધ્યમાં બાદશાહનું આરસપહાણનું ઉચ્ચાસન હોઇ તેની નીચે વહરતું આસન છે. અહીં બાદશાહ આમ જનતાની ફરિયાદો સાંભળતા. આ મંડપમાંથી અમારો ભોમીઓ (Guide) અમને બાલુના દ્વાર પરથી બાદશાહના તખ્તની કમાન નીચે લઇ ગયા. ત્યાં જતોજ મને વિચાર થયો. “મોગજાઇના કાળમાં જે સિંહાસન તરફ જવાની પણ કોઇની હિંમત આવી નહિ; જેની અભિલાષથી લાખો માનવીઓનાં લોહી રેડાયાં, તે મોગજ બાદશાહના સિંહાસનને સ્થાને હું આજે માત્ર એક બે આંખની મદદથી આવીને ઉભો રહ્યો છું!” ફર કાળનો આ કેવો મહિમા!

મરેઠાઓએ તખ્ત શેડયું!

પણ જેથી હૃદયમાં લાવનાતું નવું તોફાન જન્મ્યું તે તો આગલા મહેલમાં. આનેજ દિવાન ઇ બાસ કહે છે. અહિં રાજવંશીઓ ગુપ્ત મનસુબા કરતા. અહિંજ જગત સૈંદર્યને અંજનવતું—દૈદિપમાન મયુરસન શોભતું હતું. આજે ત્યાં ભીંત પર લટકેલું ઓડ વાંચવા મળે છે. દિવાની-ઇ-બાસ” મધ્યમાં મયુરસન હતું (જેની નિચેતો ચોતરો હજી મોબુદ છે.) તખ્તપોશી (તખ્ત ઉપરની જગ્યા)માં હીરા ચોતી જડેલા હતા. મરેઠા અને જાટોએ તેના દૂકડા કર્યા!

મરાઠો સામ્રાજ્યના શૂરા સેનાપતી પતી સદાશીવરાવ લાહિ અને પેશવાના પુત્ર વિશ્વાસ-રાવે જેના દૂકડા કર્યા તે આ મહેલ! જેની સ્વારીમાં મહારાષ્ટ્રની ત્રણ લાખ સ્ત્રીઓ રંગાઇ, જે તૂટીને નષ્ટ થયું પણ હજી કમજો થયું ન હતું, પૃથ્વીરાજના સમય પછી કાયમને માટે જેને હિંદુઓ ગુમાવી બેઠા, તે હિંદીના સામ્રાજ્યના સિંહાસનનું સ્થાન હું બે આનાની પાસ મેળવી પાદ-કાંત કરી આવ્યો હતો!

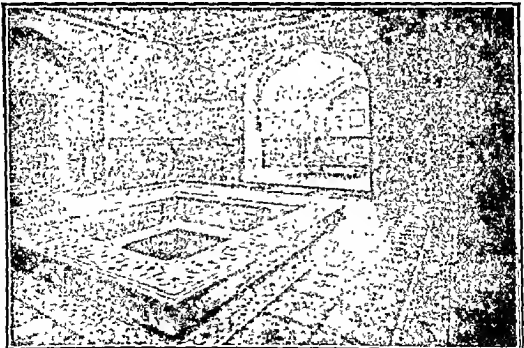
અને જે મરેઠાઓએ તખ્ત શેડયું? પૃથ્વીરાજનું વેર વાળ્યું? એ મરેઠા આજે ક્યાં છે? એક વખતે હિંદી ધરણીને ધ્રુવ-વતા એ મોગજ રાજવંશીઓ ક્યાં ગયા? ફર ઇતિહાસ ચિચીઆરી પાડી કહે છે.” તે ગયા! નાશને આધીન થયા!” “હૃદયમાંથી સિન્ધ અવાજ નિકળ્યો “નહિ, તેઓ અહિંઆજ છે, મોબુદ છે! આંખ ઉઘાડી જ્યું તો સામે યુનિયન જેક ઉડતો દેખાયો! જૂના નવા ઇતિ-હાસના સંઘર્ષમાં આવતા જમાનાની ઝંખી નજર આગળ તરવરી ફાણમાં હુપ્ત થઇ ગઇ!

દિવાન-ઘ-ખાસ

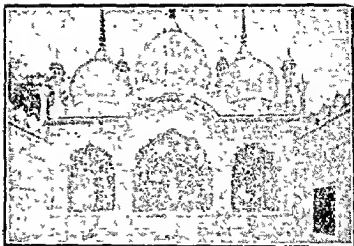
સરો દિવાન-ઘ-ખાસ મહેલકે જેવા શુભ
આરસપદ્મણનો હોઇ તેની બી'તોમાં મુ'દર

વેલીઓ અને ઝાડા કાતયાં છે. તેની કુલ
પાંદરીમાં લીલમને હીરા માણિકે જડેલા હતા

શાહી હમામખાતું

અત્યારે તે જગા ક્યાંક રંગથી પુરી દીધી છે ને ક્યાંક દલ ખાલીજ પડી છે! ત્યાંથી આગળ જતાં હમામખનું આવે છે. અહિં સ્નાન કરવાના બુદ્ધ બુદ્ધ હોજ છે. આ વિસ્તીર્ણ ભાગમાં સુંદર યોગાન અનાવેલા હોષ ત્યાં ત્યાં હોજ અને ન્હાની નહેરા દ્વારા પાણી રમી રહ્યું છે. ચાંદનીમાં આ પાણી કાચના કે ચાંદીના પાટ જેવું દેખાય

મોતી મસ્જદ

પયાસિક કુટનો હોજ છે- આમાં ન્હાની નાવિકાઓ મુકી રાજવંશીઓ જળકીડા કરતા. ચૌરંગજમે પોતાને માટે ખાસ બીજ એક ન્હાની મોતી મસ્જદ બંધાવી હતી તે પણ અહિં મોજુદ છે.

શ્રદ્ધાનન્દબલીદાન

લવન

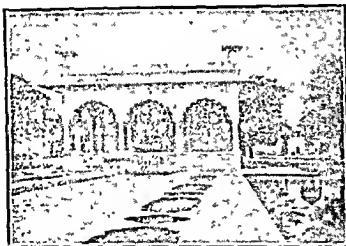
શહેરમાં બીજા જેવા.

લાયક સ્થાન એટલે શાહ-

છે. છેલ્લે છેડે એક ન્હાનો ઝરૂખો હોષ તેમાંથી પાણીનો પ્રવાહ વહે છે, તેને પાર્ગ-ગંગા (Waters of Paradise) એ નામ આપવામાં આવ્યું છે, યમુનાનું પાણી ૭૦ ફુટ ઉંચાઈ પરથી અહિં આણવામાં આવ્યું છે. પણ તે કેવી રીતે તેનો દલ પડતો મળ્યો નથી. આના ચારેય ખુણામાં ચાર દીપચૂંક હોષ તેને ચોમાસાના ચાર મહિનાનાં નામ આપવામાં આવ્યાં છે. વચ્ચેવચ્ચ જળકીડાલવન છે, ને તેને ફરતો

જહાંની બેટી પ્રેમસન્યાસીની રોશનઆરાની કપર અને આસરે ચારેક માધલનો ફરતો બગીચો દિલ્હીની બાણીતી રોશન આરા કીકેટ કક્ષ આ બગીચામાંજ છે. ત્યાંની બનણવાજોગ બીજ વસ્તુ એટલે ૧૭૫૭ના બગવાનાં મર્યા ગચોલા સૈનિકોનું સ્મારક- ત્યાંથી બન પેસ્ટ્રીન રોડ પર ઉતરી આવીએ ત્યાં રસ્તાની બન્ને બાજુએ ઉંચા આલેશન મકાનો છે. દિલ્હી શહેરનું માનસિક તથા શારીરિક પાષણ અહિંથીજ થાય છે.

ગ્રીષ્મલવનમાં 'સાવન'

માનસિક એટલા માટે કે સર્વે વર્તમાન પત્રોનાં પ્રકાશન અહિંજ થાય છે. તેમ દિલ્હીનું શાણા બગર પણ આજ રસ્તા પર છે પણ એથીએ આ રસ્તાની વધુ મદત્તા ક્યાંથી અધ્યાન દેશના ખૂનને લીધે ચિરંજીવ રહેશે. અહિં એક ન્હાના મકાન પર એક પાટીયું છે; તેમાં લખ્યું છે: “અદ્વાનંદ ખલિદાન ભવન” અહિંજ અખીસ ભારતીય આપન લીગની કચેરી છે. પિકેટરીયા ગાડનની નજીકમાં ગુજરાતી અંધુ સમાજની જગા છે, ને દિલ્હી જેટલે દૂર રહીને ગુજરાતની ઠીક સેવા બગતી રહેલ છે.

પાંડવોનું ઇંદ્રપ્રસ્થ

દિલ્હીની ઉત્તર તરફ આશરે ચાર માઇલ પર ઇંદ્રપ્રસ્થ નામનું પ્રેક્ષણીય સ્થળ છે. તે પાંડવોએ વસાવ્યું હતું એવી દંત કથા છે. પંજુ એ લોકવાયકાની દૃષ્ટિએ જોતાં તે ધણું અવગંધીન લાગે છે. બરાબર તેની સામેનોજ અનંગપાળનો હજાર વર્ષ પૂર્વેનો કોટ અને ઇંદને સુનાના ઢગલા રૂપેજ માત્ર હસ્તી ધરાવે છે. ત્યારે પાંડવોના પાંચ હજાર પહેલનો આ કોટ હજી પણ જોવાને તેવા હોય એ સંભવતું નથી. વળી અંદર જઈ તેની રચના નિહાળીએ તો પણ આ કોટ એટલો પુરાતન જણાતો નથી. પણ તે સાથેજ એ પણ ખરું છે કે હુમાયુને નામે વેચાતાં બાર પણ અસલ તેનાં નથી. એ કોટનું નિરીક્ષણ કરીએ તો તેમાં ત્રણ ભાગ પડે છે. તેમાં કોટનો છેક નિચોતો ભાગ અતિ પુરાતન લાગે છે. પણ તેની ઉપરનો ભાગ તો એ કાળમાં બંધાયેલો લાગે છે કે જ્યારે બંદુકોનો ઉપયોગ શરૂ થયો હતો. કોટનો છેક ઉપરો ભાગ કદાચ

હુમાયુનના કાળમાં કે તે અરસામાં બંધાયો હતો એમ લાગે છે; તેનો બીજો પુરાવો એ કે જે દાદરાપરથી પડીને હુમાયુન મરણ પામ્યો તેવા દાદરાવાળી ઇમારત આ કોટમાંજ છે. પણ હવે તેની નીચે બીજી એક પુરાતન ઇમારત હતી એમ પુરવાર થાય છે. કેમકે જોદકામ કરતાં તેના કેટલાક ગ્રામીન આવશેજો હવે ઉપક્રમ્મ થયા છે અને તે ઉપરથી આ કોટ રજપુતવંશીઓનો હોવા જોઈએ એવી માન્યતા ઉપર આવતું પડે છે. તેની અંદર સો કુટ જેટલી ઉંડી એક બાવડી છે. તેને દ્રૌપદી કુંડ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. વળી કુંડીનું એક દેવાલય પણ અહિં પૂજારીઓ ગતાવે છે. જો કે તે મૂર્તિ પણ ઘણીજ અવગંધીન લાગે છે.

હુમાયુનનો મકબ્બરો

ઇંદ્રપ્રસ્થથી થોડેક છેડે જઈએ કે હુમાયુનનો મકબ્બરો નામનું સુ-અથવા કુવિખ્યાત સ્થળ આવે છે. ખજારથી જોતાં તે કોઈ રજુ-સ્નાતા રમણીના મપર જેવું લાગે છે. આ મકબ્બરાની નીચે ઓગસ રાજવંશીઓની ૧૭૫ કબરો છે. ઔરંગઝેબે જેમના વધ કરેલા તેઓના વડિલ ભાઈઓની કબરો પણ અહિં સૌથી આગળ જોવામાં આવે છે. અહિંજો બગીચો અતિ મનોહારી હોઈ ત્યાં સ્થળે સ્થળે થતા મોરના નાય ને કાવલના ટુકડારથી પ્રવાસી આનંદ પામે છે. આમાં આસરે બસો ન્હાની પુઠકરણીઓ હોઈ તેમાંથી સમાંતર ન્હાની ન્હાની નેરો કાંઠામાં આવેલી છે. જેમાંથી વહેતા પાણી પર રાત્રે રોહિણી રમણના કિરણો ફેલાય ત્યારે નવીન મોહકતા ઉપજે છે.

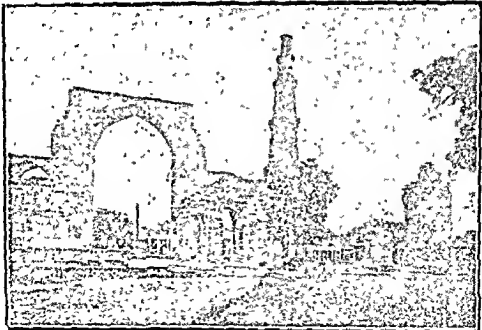
મકબ્બરાના મૂખ્ય ધુમ્મટની અંદરના ભાગની ઝાલરમાં તમ દરવજામાંજ હીર

મોતી જડેલી વેલ ખુદી લેવા મળે છે. આ આવર માત્ર રંગથી બનાવેલી છતાં જાણે કેમ કાપડનીજ હોય તેવી લાસે છે. મોગલ વંશનો છેલ્લો નામધારી આદલાદ શીરાઝાદ અહિંનીજ એક યોરડીમાં સંતાયેલા ત્યાંથી અંગ્રેજો તેને કેમ કરી રંગુન લઈ ગયા હતા. આથી આ મકબ્બરો જેમ રાજવંશીઓની તેમજ ખુદ મોગલ સલ્તનતની કબર રૂપ મનાય આની પાછળ બે સુંદર કબરો છે તેમાંની સત્તા ધુમટવાળી કબર હુમાયુનના હાલમની અને લીલી તેની બેગમના સુવર્ણ કારની છે. માત્ર પ્રશ્ન એજ થાય છે કે, જેની આખી છ'દગી આટઆટલી વિતરકાનાં અને ન્હાસભાગ કરવામાંજ વ્યતિત થઈ તે હુમાયુજ આ બધા વિલાસ ક્યારે કરી શક્યો ?

બધાવેલી તેને તેને ખૂબ પણ તેમના તરફથીજ થાય છે, ત્યાંની મસ્જિદમાં એક સેનાને જાગો લટે છે તેને માટે ફરવાય છે કે ૧૮૫૭ માં બગવાખોરોએ તેને તોડી પાડવા માટે જાળાથી વિધ્વા હતો (કાણું દેખાય છે) પણ ખુદના કાપથી તે સર્વ આંધળા બની ગયા. પણ આ લોક વાયકામાં મને વિશ્વાસ ન થયો અને મેં કહ્યું “બંદુક આપો મારે આની સત્યતા અજમાવી છે.” પણ બંદુક આપેજ કાણુ ?

કુતુબ મિનાર કોણે બધાવ્યો ?

અહિંથી સાત માઇલને છેડે અંતિમ હિંદુસત્રાટ મહારાણા પૃથ્વીરાજ ચૌહાણની દિલ્હી અને દુનિયાને તૃણ સમા લેખતો

કુતુબ મિનાર

આ હમારતની રક્ષકેજ વધર સદર જંગનો મકબ્બરો છે અને તેનાથી થોડેક છેડે મુરી પંથના નિઝામુદીન નામના ચોલીયાનું કબરસ્થાન છે. આ કબર નિઝામે

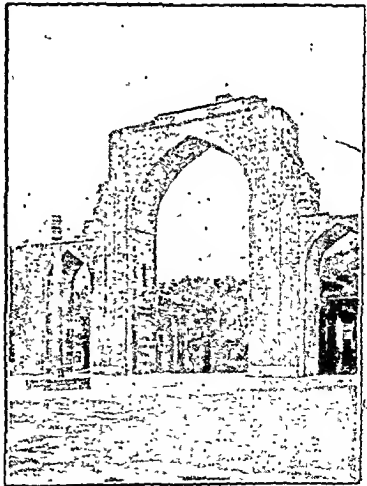
ચોરીના યુદ્ધમાં કુતુબને નામે ઝોળખાતો મિનાર ગગન સથે બાધાલીકવાનાં પ્રયાસ કરતો હોતો છે, મિનાર-ખેંડો “પછે કેમકે પીગળી પડવાથી માથેની છત્રી અને બે

માળ તુડી પડ્યા છે. આ જની બાલુમાંગ રાખી મુકી છે, કુતુબ મિનારને પડખે જ અરસાઉદીન ખીત્તલખે આરંભેલા ખીત્તલ મિનારો છે. તેના પાયાની પહોળાઇ કુતુબ કરતાં પણ વધારે છે. પરંતુ ખીત્તલની આખી છ'ંછીમાં તેની ગાંધણી ત્રીસ ઝુટ કરતાં આગળ વધી રહી નહિ. અને તેની પડી આ વિગત કામ પૂરું કરવાનું કાષ્ટએ પણ માથે લીધું નહિ. આથી જગતની શીશ્વકળાને હાનિજ થઇ. અને દિલ્હી કુતુબ મિનાર કરતાં ખીત્તલ ભગ્ય મિનારાની સંપત્તિથી વંચિત બન્યું.

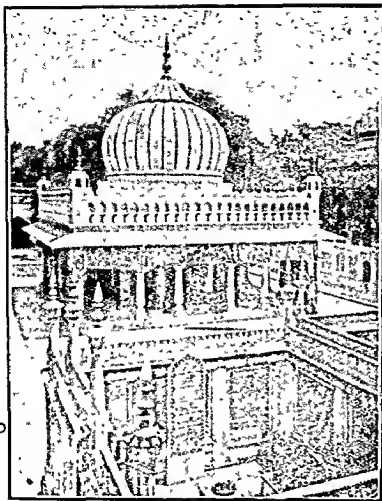
આ મિનાર કોણે બંધાવ્યા? કહે છે કે, ઘોરીના વિજયમારક તરીકે તેના ગુલામ કુતુબે તે બંધાવ્યો. તેને બંધાવતાં કેટલા વર્ષ લાગ્યા હશે તેની ખબર નથી. પણ બાલુના ખીત્તલના મિનારનો ઇતિહાસ આદ કરતાં સાત માળના આ મિનારે એકે ૨૫-૩૦ વર્ષનો અવકાશ રોકી લીધો હશે. જો એમ હોય તો કુતુબે તે શી રીતે બંધાવ્યો? તે તો દિલ્હીમાં પુરાં ૧૭ વર્ષ પણ રહ્યો નહતો આની સાથેજ ખીત્તલ વાલકા એવી છે કે પૃથ્વીરાજની ગાણી યમુનાનાં દર્શન કર્યા વિના અત્ર અદલ્ય કરતી નહિ અને અહીંથી યમુના તો ૧૨ માઇલ ને છેડે હતી. અહીં મિનાર ઉપર ચડીને દર્શન થઇ શકે તેના ઉત્તર પૃથ્વીરાજે તે બંધાવ્યો હશે.

એ ગમે તેમ હોય. કાલનો મિનાર પાંચ માળનો હોઇ પહેલા કરતાં ખીત્તલ નહોતો તે કરતાં ત્રીજો નાનો ને સાંકડો એવી તેની રચના છે. તેનાં કુલ ૩૭૬ પગથીયાં છે. એટલે સામાન્ય રીતે તેની ઉંચાઇ ૨૫૦-૨૭૫ ઝુટની હોવી જોઈએ. પણ અચરજ તો એજ થાય છે કે જ્યારે યાંત્રિક શોધ આજની પ્રગતીની ક્ષેત્રે પહોંચી ન હતી, જ્યારે 'કેન'ની કાષ્ટએ કંપના પણ ન હતી કરી તેના સમયે આ મિનારના મંજપર પાંચે ૨૫૦ ઝુટ ઉંચા ચઢાવ્યાજ કેમ હશે!

મિનારને ડામે પડખે પાંચ ધાતુનો એક ૨૦-૨૬ ઝુટનો ન્યસ્થાંભ છે. કાષ્ટ કહે છે

પાંચ ધાતુઓનો ન્યસ્થાંભ

કે તે રાજ્ય વ્યવસ્થાનો છે ત્યારે બીજા કહે છે કે તે ચંદ્રશૂનના કાળનો છે.

“છે મતિબા દુષ્મનકેા મિટી ખીલાઈ.”

‘બા બદશુર રાણા પૃથ્વીરાજની દેલ્હી ! સ્થેન આગળ વધનાં અમારા ભોમિયાએ ખુલાસો કર્યો. બેયુ’ તો ત્યાં છેક દળ ફેરવીને સાફ કર્યા જેવી વ્હીન દેખાઈ. અદિ’ મદારાણુછનો મહેલ દત્તો. પણ દિલ્હી છતાંયા પડી તેને બાળી નાખવામાં આવ્યો દત્તો. રાણુછના મહેલની મર્યાદા દર્શાવનાં ગાળ ફરતા સફેદ થોમસા પુરવામાં આવ્યા

છે. સામેની ખાલુએજ સંયોગિતા. રાણીનો ભાગ. મહેલ અથવા મહેલના ખંડેર અને તેને પડખે ગઝનવી દરવાજો છે. આ દરવાજામાંથીજ ઘોરીને રૂપી દિંદમાં પરકીય રાજસત્તાએ પ્રથમ પ્રવેશ કર્યો અને અનેકરૂપ ધારણ કરી રિયર થઈ. તેની નજીકમાંજ ચોતાના પ્રવતમને સોડમાં લઈ અદાયનિદ્રા ભોગવતી “સુલતાના રઝીયા”ની કબર છે. દિલ્હીતું રાજ જે સગાને સોંપી કુતુબ સાલ્થો ગયા તેની આ દોકરી. આ સગાએ હોઠ કે એ વધમાંજ “ધસામિ મુજે દુનિયાકી બદમો આ રહી હું” કહીને ફકરી ધારણ કરી રઝીયાને ગાદી સોંપી દીધી, મધુરાણી રઝીયાએ વિષયભોગ, શિવાય છાંદગીમાં કંઈ પણ બદલુ

જ ન હતું. ચોતાના એક નોકર પર તે આરાક પડી અને અનેક ભોગ ભોગવતાં આ આરાક માશુક કાળનિદ્રાને વશ થયાં આવે પણ તેમના ખાસતી યાદ તેમની કબર પુરી રહી છે. આ કબરો એક ખીલની પડખેજ છે.

પ્રેમ સન્યાસિની ઝેલુનિસા

ઈન્દ્રપ્રસ્થના કિલ્લા આગળ એક છુટી જવાઈ ન્હાની સરખી કબર છે. પ્રવાસીતું તે પ્રત્યે ધ્યાન પણ આકર્ષાય નહિ તેવી તે વતન સદી અને શાહી જન્મગથી મુક્ત છે. વાસ્તવિક રાજવંશીઓની ઘણી ખરી કબરો

હુમાયુનના મખમ્મરામાં છે. હતાં રોશન આરાની અને આ ખેજ કમરો લુદે સ્થળે છે. તેમાંએ રોશનઆરાની કમર મહેજે નગરે ચડે તેવી છે. પણ આ કમર દુનિયાના સંતાપથી અલિપ્ત રહેતા જોશીયાની યુપડી જેવી એકલી જ પડી છે. એ કમર કાની હશે? હવંત કાચની પ્રેરણામૂર્તિ પ્રેમસન્ધ્યાસિની જેશુનિસાની તે કાચ છે. મૃત હૃદયોમાં પણ પ્રેરણા ઉપભવનારી તે એક કવિયત્રી હતી. પાત્થવસ્થા ગાંડોજલાલીમાં વ્યતિત કરી યુવાવસ્થામાં એક અપ્રાપ્ય વ્યક્તિને નામે પ્રેમના તોરણ આંધી તપસ્વિની અનેકી આ ત્યાગમૂર્તિ

જેશુનિસાની કમર તેની ઇચ્છાને વશ થઈ કાઢ પણ જાતના કાંઠે માંડ વિના ઉપર આકાશ નિચે ધરિત્રિ, એવી સ્થિતિમાં વધિવામાં આવી છે. ઇનિહારના અધ્યાસીએ જાણે છે કે અક્ષમગીરની આ દુહિતા સહારદી ચર્ચના સિંહ મનાતા રાજ સંભાળ પર ગોદિત પડી હતી. પરંતુ આ પ્રેમ લૈકિક સૈભાગથી અલંકૃત થવાને માટે સજ્જ થયા ન હતો અથવા ઉદારસીન બની પ્રેમગીતો ગાતી એ પ્રેમ તપસ્વીની મરણને આધીન થઈ અમર બની. તેની આ કમર. ત્યાં બે આંસુ સારી હું આઝા જવા ઉપડ્યો.

મહે કહું છું કે ત્યારે સ્વતંત્રતા
અ રાજદ મારે કાને પડ્યો હશે ત્યારે ત્યારે
મને મારો દેશ-મારું વતન સાંભળ્યાં વગર
રહ્યાં નહિ હોય. અર્ગન

તમારા દેશની સેવા માટે તમારી પોતાની
હુંદગીને રોકો. તમારા કામને તમે કાપક
છો એ જાતવવા સનત પ્રયાસ કરો.

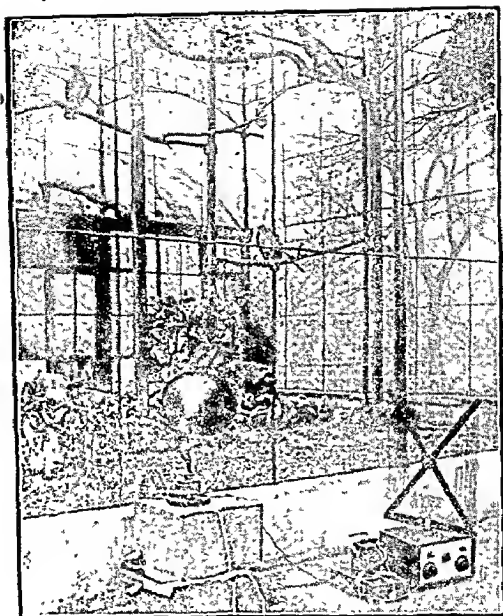
હુનરી દોરન

હાથ નીચેના માણસો સાથે “હા સાદેજ”
કહે તેના ઉપર હું કદી લગાસો ન રાખતો.
ત્યેયર.(કાન્સો પ્રથમ પ્રમુખ)

પ્રથમ પ્રવચીય પ્રતોત્તુ નિરાકરણ
કર્તા વિના આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાના
ખ્યાલથી દોરવામાં જશે નહિ. તમે તે
કરી શકશો નહિ. મેહિની

રાજકર્તા અને પાર્લામેન્ટ વચ્ચે આવેલી
બે પ્રજાને માટે સમાજતાની સુકિત નીમક-
હવાલ રીતે અને હીમતથી અમલમાં આવવી
જોઈએ. ગોખલે

હવે આપણે આપણું કાર્ય શરૂ કર્યું
છે; આપણે હવે પાછા ફરવાનું નથી.
મેહલન

રેડિઓ

વાતાવરણની વૈજ્ઞાનિક ઝડતી

:: શ્રેણી ::

શ્રી ધીરજીવમ દ. વ્યાસ.

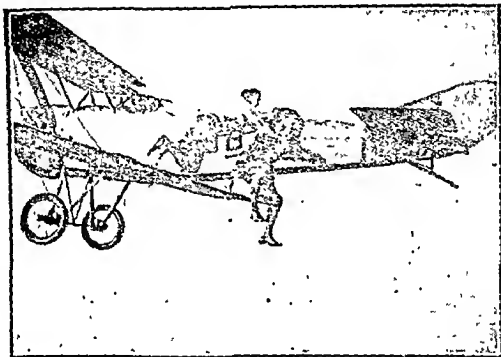
હિંદુઓનાં ધર્મશાસ્ત્રોની ભાવના અને રચના એવા પ્રકારની છે કે તે હિંદુઓને નિર્માણ, નિવૃત્તિમિત્ર, વહેમી, બીજા અને સુહિદીન બનાવી મૂકે. ઇશ્વર,

દેવ અને દેવીઓની વિવિધ અને ભયાનક કલ્પનાઓ કરનારાઓએ જે યોગના કરી છે તેથી એવી સહેલ માન્યતાઓ ધરાવતો કાંઈ પણ હિંદુ બચ્યો તેમના પાસે સાચાર

ખતી ગયેલા ચોતારે માને છે! જા, તેજ
(અગ્નિ,) વાંધુ વગેરે કુદરતનાં તત્ત્વોને પણ
દ્વાય-પગવાળા મલાઈ દેવા પુરાણોમાં
ચિતવા છે! અને એ દેવામાં માણસના
જેવી જ શુદ્ધિ ને વૃત્તિઓ કેમ જાણે હોય
તેમ માની લઇને એ દેવોને માણસો પર
મરજમાં આવે ત્યારે જુદા જુદા ગુન્ધરના

વિજ્ઞાનની સાચી માન્યતા

એથી ઉત્પદ્ધ', વિજ્ઞાનવાદીઓએ કુદરતનાં
આવોં બ'ડખોર તત્ત્વો સામે ચોતારી બ'ડખોરી
વાપરીને તેમનો જીલુવટથી શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી
અભ્યાસ કરવા માંડ્યો, તેમની શક્તિઓનો
સારામાં સારો ઉપયોગ કરી લેવાની શોધો
કરી, તેમના સામે રક્ષણ મેળવવા તેમનાં
સ્તુતિગાન કરવાને બદલે અવનવી શુક્તિઓ

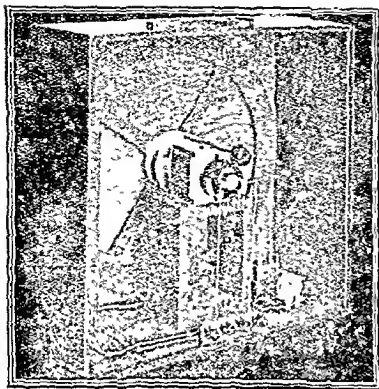

વિમાન

અને વેર લેતા વર્ણપદમાં આવ્યા છે!
તેથીજ પવન અને અગ્નિ જેવા
સંસ્કરક દેવોથી બચવા તેમની સ્તુતી કરવી
ને નૈવેદ્ય ધરવા સિવાય બીજા માર્ગ નથી
તેની બીજે માન્યતા આપણામાં જડ થાવી
બેસી છે. અને તેથી પુરાણપ્રિય હિંદુઓએ
દેવોની સામે થવામાં, તેમની શક્તિઓ ઉપ-
યોગ કરી લેવામાં કે તેમનાં સંસ્કરક બળને
ચ્છાન કરવાનો વિચાર કરવામાં યે પાપ
સમજે છે?

અને સાધનો દ્વારા તેમની ઉપર કાણુ મેળવી
તેમને ય કામે લગાડયાં છે.

પૃથ્વી, પાણી અને અગ્નિ જેવાં દ્રવ્ય તત્ત્વો
તો હીક, પરંતુ પવન જેવી અદ્રવ્ય અને
જેનામાં બેદાનમેદાન કરી નાખવાની પ્રયત્ન
શક્તિ છે તેના પર પણ વિન્ય મેળવવા
વિજ્ઞાનવેદા પ્રશ્નરૂપે અથાગ શ્રમ લેવી
રહ્યા છે. આ ખંત, આ મહેનત અને આ
શોધ પાછળ અપાતા બહુમૂલ્ય ભોગો
યથેચ્છાં પરિણામે અને શોધબોળનાં

ટેલીવીઝન

આધુનિક શક્તિશાળી સાધનોની સદાયથી વિજ્ઞાનવાદીઓએ હિંદુઓના પવનદેવને પીંખસ માંડ્યો છે! અને વાતાવરણમાં છુપાયેલાં રત્નોને શોધી કાઢી તેનો માનવ જાતની સેવામાં ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે.

શોધક વૃત્તિના ક્ષયદા

પાશ્ચાત્ય દેશોના આ વિજ્ઞાન વીરોએ જો હિંદુઓના જેવી પુરાણી માન્યતાને લાવના સેરી હોત તો તેઓ હરત પમાડનારી શોધો કરી શક્યા ન જ હોત. અને દુનિયા અનેક આબોધી વંચિત જ રહી હોત.

પૃથ્વીની આસપાસ પીંટગાયેલાં વાતાવરણનું સંશોધન, પ્રયક્ષરણ અને નિરીક્ષણ વરસો ધપાં તેઓએ આણું ગમ્બીરું તેથી દિનપ્રતિદિન હવાની શોધમાં આગળ વધના આપ્યા છે અને એ શોધથી

ખીલું શોધોમાં પણ મદદ મળી છે. હવાના અપવર્ અભ્યાસે વાયુપાન, રેડીયો, ટેલીવીઝન, સર્ચલાઇટ, પ્રખર કિરણો વગેરેમાં જગત્પર મદદ કરવા ઉપરાંત વૈદકમાં પણ ભારે ઉપયોગી ઉમેરો કર્યો છે. વિજ્ઞાન-વિશારદોએ શોધકબુદ્ધિથી વાતાવરણના બહાર આછોલા બેદભરમેનો ઇતિહાસ ખરેખર ચમત્કારી છે.

શું હવા પાતળી છે ?

‘પવન જેવા પાતળો’ એવી પ્રચલિત શોધાકિત છે. પણ એ સર્વશે ખરી નથી એમ આજનું વિજ્ઞાન સાબીત કરે છે. હવા ઉપરના કેટલાક અખતરા પછી ચોક્કસ થયું છે કે તેમાં પણ ઘટપણું છે.

એક ઘનકુદ હવાનું વજન સવા ઐંસ થાય છે. દસ ફુટ લાંબા, દસ ફુટ પહોળા, અને દસ ફુટ ઉંચા ઓરડામાં લગભગ ૮૦ પૌન્ડ હવા હોય છે. જેને આપણે જોઈ શકતા નથી અને જે ગ્રીણામાં ગ્રીણી તરડમાંથી પણ પસાર થઈ જાય છે તેવી હવા પાતળી નહિ હોતાં વજનદાર હોય એમ વિજ્ઞાનને અરુપ્ય લેખતા રૂઢિચુસ્ત હિંદીઓ ક્ષુલ્લ નહિ કરે.

પૃથ્વીને કયેટીને રહેણું વાતાવરણ જો ઘટ તેમજ વજનદાર ન હોય તો વિમાનો અહર ઉડી શકે નહિ.

આવા આદમના વખતથી તે ખારમી સડી મુધી એવી માન્યતા હતી કે હવા એકદમ પાતળી છે ને તેમાં નક્કરતા બીજકુલ નથી. અને તેથીજ લોકો અનુભવમાં ઉડવાના થતા અખતરોને પણ હસી કાઢતા. તેઓ કહેતા કે હવા તો બહુજ પાતળી છે તેમાં માણસ જેવું વજનદાર પ્રાણી કેમ ઉડી શકે? પરંતુ આ માન્યતા આજે જુદી ફરી છે અને માણસો ઉડવાને બદલે હવામાં માછલાના માછલાની ત્વરિત મુસાફરી કરી શકે છે.

આવા આદમના વારામાં

જૂના જમાનામાં યુરોપના લોકો પણ આજના હિંદી ભટ્ટ-ભટ્ટો જેવા મુડદાસ વિચારના હતા. તેથી વિજ્ઞાનના વિચાર ધરાવનારને પાગલ ગણી કાઢતા અને તેમને વિરોધ કરતા. સર આઇઝેક ન્યૂટનની ગુરુત્વાકર્ષણની શોધ મુધી યુરોપીઓમાં આવા આદમના વિચારો ધર કરી રહેલા.

જો સાધારણ અક્ષરો કંઈક ઉપયોગ કરીને, જ્યાં ગંભીરતાથી ઉંડા ઉતરારો વિચારવામાં આવે તો બહુ સમજાય પરંતુ એ તરફીજ કોણુ છે? પવન એક શકાય નહિ તેમજ આપણને તેનો બોલે બીજકુલ ડાગતો નથી માટે એ દુનિયામાં અધારથી પાતળો જ છે એમ માની લેવું ભૂલભરેલું નથી! જો હવા જાડી ન હોય તો તેમાં પક્ષીઓ ચોતાની નાની પાંખો વડે કેમ ઉડી શકે? જો હવા અતિશય પાતળી હોય તો ધૂમાડો અધ્ધર કેમ ચાલ્યો જાય? આ બન્ને તો દરેક માણસની લંમેશની જાત અનુભવની આજતો છે, છતાં તે પર વિચાર કરવા કોઈ તરફી લેવું નથી! આજે તો હવા ઉપર પણ પ્રયોગો કરવામાં આવે

છે અને તેનાં જુદાં જુદાં તરખોને માનવો કંઈ રીતે ઉપયોગ કરી શકે તેની શોધભોગ ચાલુ છે.

હવાનું વજન

ખાલી જગ્યામાં હવા ભરેલી જ હોય છે. જો કે આપણને એ નરી આંખે દેખાતી નથી તેથી જેમાં અન્ય વસ્તુઓ નહિ ભરી હોય તેવી વસ્તુઓ ખાલી છે એમ કહીએ છીએ પરંતુ વસ્તુનું તેમ હોવું નથી અને તેમાં હવા ભરેલી જ હોય છે. પંત્રની મદદથી ખાલી વસ્તુઓમાં ભરેલી હવાને જેથી લેવામાં આવે છે અને એ રીતે હવાનું વજન થઈ શકે છે. વસ્તુઓની પેઠે મક્કનો પણ હવાથી ભરેલાં છે. વિજ્ઞાનયુગની શરૂઆતમાં એમ મનાવું કે પૃથ્વી ફરવું વાતાવરણ ૫૦ માઇલ મુધી છે, પરંતુ આધુનિક સાગં સાધનોની શોધ પછી અને ખાસ કરીને વિમાનયુગ પછી એ વાતાવરણ સંકો માઇલ મુધી હોવું જોઈએ એમ મનાય છે.

હવાનું દળાણ દરેક વસ્તુ પર થાય છે. ઉતારો અને માલની લાય-લઈજન કરનારો ન્હાનાં વહાણને અંદરના અધા બોલ્ડ ઉપરોત્ત દસ ટન હવાનો બોલ્ડ પણ વડત કરવો પડે છે: કહો કે વહાણના ખાલી ભાગોમાં એટલી હવા ભગઈ રહે છે અગર તેના પર હવાનું તેટલું દળાણ છે. દરિયાની સપાટી પરના એક પન માઇલમાંની હવાનું વજન લગભગ ૫,૧૪૬,૧૭૮ ટન થાય છે!

જાડા-પાતળા થર

પૃથ્વીનાં જેમ પડ હોય છે તેમ હવામાં જુદા જુદા બન-પાતળા થર હોય છે. ઉંચે ચડતાં, દર સાગ વધુ માઇલને અંતરે

હવા ઘટતા નીચેની હવા કરતાં ચરધી થતી જાય છે. આ હીસાએ દસ માઇલ ઉંચેની હવાની નફરતા (બ્રાઇ) સમુદ્રની સપાટી ઉપરની હવા કરતાં આઠમા ભાગની હોય છે. એટલે કે તે હવા કરતાં દસ માઇલ ઉંચેની હવા આઠ ગણી પાતળી હોય છે.

આમ હવાનાં પાતળાપણાને કીધે જ ઉંચે ઉડનારા વિમાનીઓને પોતાના સાથે ઓક્સીજનના આટલાં લઈ જવા પડે છે. ઉંચેની હવા એટલી તો પાતળી છે કે માથુસતું લોહી ફરતું અને ગરમ રાખવા ફેરફારો નેટકો ઓક્સીજન લેઈએ તેટલો મળી શકતો નથી. સગ માઇલ ઉપર હવાની ગરમી ધુન્ય તીચે ૬૭ ડીગ્રી (ફેરનહીટ) હોય છે. અમુક હદ નુધી જેમ જેમ હવામાં ઉંચે ચડીએ તેમ તેમ ઠંડી વધારે હોય છે.

ઠંડી અને ગરમી

પરંતુ ઠંડીની એ એકસ હદ છેડ્યા બાદ વધારે ઠંડી હોતી નથી. અથવા તો ત્યાંથી વાતાવરણ હોય તેનાથી વધારે ઠંડું થતું અટકે છે. અવાજ કરતાં બહુનો આકાશમાં ૨૦ માઇલ સુધી ઉંચે જઈ શક્યાં હતાં. કેટલી ઉંચાઈ સુધી જઈ શકાય છે તેનો અખતરો-કરવા ખાતર જ આવાં બહુનો બનાવવામાં આવેલાં. તેમાં યંત્રોની એવી ગોઠવણ કરેલી કે જેમ જેમ બહુન ઉંચે ચડતું જાય તેમ તેમ તે કેટલું ઉંચું જાય છે તેવું તેમજ ઠંડીમાં થતા ફેરફારનું માપ આપોઆપ લેવાનું જાય. આ અખતરોથી માફમ પડ્યું છે કે આઠ માઇલ નુધી હવા ક્રમશઃ ઠંડી થતી જાય છે. નરમા

માઇલથી તે વીસ માઇલનાં અંતર વચ્ચેની હવામાં ઠંડીનું પ્રમાણ લગભગ એક સરખું હોય છે ત્યારે વીસમા માઇલ પરની હવા તો આઠમા માઇલની હવા કરતાં રહેજ એટલી ઠંડી હોય તેમ ગમે તે કારણે આભાસ થાય છે.

સો માઇલે શું છે ?

સાતમા માઇલથી વીસમા માઇલ સુધીમાં વાતાવરણમાં ગરમીનું પ્રમાણ પણ લગભગ એક સરખું જ છે. પછી જેમ જેમ ઉંચું જવાય તેમ તેમ ગરમી ઓછી ને ઓછી થતી જવાતું અને છેવટ ૧૦૦ માઇલે તો ગરમી ધુન્ય હોવાતું એટલે કે ત્યાંની હવામાં ગરમીનું નામ નીશાન નહિ હોવાતું હાલનાં વિજ્ઞાન વિશારદો અટકાવે છે. વાતાવરણ એટલે આપણી પૃથ્વીને તેના પોતાના આકર્ષણથી પીંટળાઈ રહેલું જુદી જુદી બળતી ગેસવાળી હવાનું પડ. આમ હવા બંદર કંમે કંમે નીચેથી ઉંચે જતાં પાતળી થતી જાય છે. તે એટલે સુધી કે છેવટ ધુન્ય બની જાય છે ને તેનું અસ્તિત્વ છે કે કેમ તે પણ કશી શકાતું નથી. જેમ જેમ અવનવાં શક્તિશાળી સાધનોની શોધ થતી જશે તેમ તેમ વાતાવરણની વિચિત્ર વાતો પણ જનનાં જાણી શકશે.

સો માઇલ પછી ?

સો માઇલ અને પછીની હવામાં ઓક્સીજન ખીલકલ હોતો નથી, કારણ કે હવા અતિશય પાતળી હોય છે. એ હવામાં લગભગ એકલો નાઇટ્રોજન હોય છે. નાઇટ્રોજનમાં જાળ્યર ઉંચાદક શક્તિ રહેલી છે અને તેથી કુળકાંડોને ફગાડી પાડવા તેની ખાસ જરૂર પડે છે. પણ પૃથ્વી નહકનાં વાના-

વનજીમાં તે ઘણો ઓછો હોવાથી જાડુ મેંચો પડી જાય છે. ૩૦૦ માઇલ પરની હવાની ગતિશક્તિ દરિયાની સપાટી પરની હવાની ગતિશક્તિના એક કરોડમાં ભાગની હોવાનું મનાય છે.

હૂં ઝરતી હવામાં પાણી !

ઉત્કાળાની ગરમીમાં હવાના ૬૦ થન ફ્રીટ એક પોન્ડ પાણી ધારણ કરી શકે છે—એટલે કે એટલી હવામાં ૮૦ તોલા પાણી વિકૃત સ્વરૂપમાં રહેતું હોય છે. અને ગરમીને લીધે તે હવાથી જાડુ પડી જતું નથી પણ હવામાં ઓતગ્રોત બનેતું રહી શકે છે. જેમ હવા ૬૦ ફી તેમ ઓછું પાણી તેમાં ઓતગ્રોત રહી શકે. જેમ કે, ઉત્કાળાના દિવસમાં ગરમ દવાવાળા ઓરડામાં ગરમ નાંખેલાં ૬૦ પાણીના ગ્લાસ આપણે ટેબલ પર મૂકીએ તો ગ્લાસની આસપાસની હવા એકદમ ૬૦ થઇ જવાથી, તેમાં રહેતું તમામ પાણી ધારણ કરી શકવા અશક્ત બને છે અને તેથી ગ્લાસની આસપાસ બહારના ભાગ ઉપર પાણીનાં બિંદુઓ ઝામી જાય છે. આમ પ્રમાણથી વધારાનું પાણી છૂટું પડી ગ્લાસ પર ઝાડવાઇ જાય છે.

હીમ એટલે શું ?

શિયાળામાં જ્યારે હીમ પડે છે ત્યારે વનસ્પતિનો નાશ થાય છે. ગમે તેટલી ઉન્નત જાતની સખ્ત ગરમીમાં મોટું જાડુ સૂકારો નહિ પરંતુ એથી ઉઘડું શિયાળાની મધ્યરતે હીમ પડવાથી મોટાં ઘસોં પણ બળી જાય છે એ તેમામના અનુભવની ખીલા છે. અતિશય ઠંડમાં ‘૬૦ ફી ગરમી’ હોય છે એમ આપણે કહીએ છીએ પરંતુ વિજ્ઞાનનાં શિક્ષણના અભાવે આપણે વાતાવરણના ભેદભરેલાં ગતિશક્તિ

નથી કે પંચતત્ત્વોની રચના ને શક્તિને ગતિશક્તિ નથી તેથી હીમ પડવાને ‘ઇશ્વરનો ક્રોધ’ માની લઈએ છીએ ! પરંતુ ખરી રીતે ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે અતિશય ૬૦ ફી હવામાં પાણી બીજકુલ હોતું નથી તેથી હીમ ઝાડમાંનું પાણી ઉઘડાતું ચૂસી શકે છે અને ઝાડનાં પાન કે આપું ઝાડ નાશ પામે છે, જ્યારે ઉનાળાની હૂં ફેંકતી હવામાં પાણીનાં રંગકણો મોટા પ્રમાણમાં હોવાથી ઝાડ નવપરિવૃત્ત થાય છે. હવામાંથી જ તેમને ચોષણ મળી રહે છે.

વાદળાં કેવાં છે ?

અસતી જમાનામાં વાદળાં ચોલાં છે તેથી હવામાં તરે છે એમ પાશ્ચાત્યો માનતા, જ્યારે દિંદનો ગામડીયા લોકસમૂહ એમ માનતા કે વાદળાં દરિયામાંથી પાણી ભરી લાવીને પૃથ્વીપર ફેળી નાખે છે તેથી વગસાદ થાય છે ! આ બન્ને માન્યતા ખોટી છે. ઝામી ગયેલાં પાણીનાં સૂક્ષ્મકણોનો સમૂહ એ જ વાદળાં. ખૂબ ઉંચાં વાદળાં લગભગ વરાળરૂપે હોય છે જ્યારે પૃથ્વી નજીકનાં નક્કર ગરમ રૂપે હોય છે. ટેમ્પરેચર વગરની ૬૦ ફી હવામાં વાદળાં બીજકુલ હોતાં નથી. કેમકે એ હવામાં પાણીનો અભાવ હોય કે તેમજ વધુ પાતળી હોવાથી ભાર ઝીલી શકતી નથી.

ઓકસીજનનો આત્મલોગ

ચુલામાં સીએલ બળતણ બાળે છે કે સગડીમાં કોલસા બાળે છે અને એન્ટોનામાં પણ કોલસા બળે છે તે હવાને લીધે જ. જો હવા ન હોય તો કશી એકાદ વસ્તુ બળે જ નહિ. કાંઈ પણ બળતી વસ્તુને હવા મળતી બંધ થાય તો તુરત

તેમાંનો અગ્નિ હોલવાઈ જાય છે. એક રખ-
રખતા અંગારા ઉપર હવા ન જઈ શકે
તેવું કંઈ ઠાંડી દો તો હોલવાઈને કોલસો
યઈ જશે. હવામાંનો ઓક્સીજન અને જાન-
તણુમાંનો કાર્બન એમ બે ગેસનાં રસાય-
ણિક મિશ્રણને લીધે જ અગ્નિ લાભૂકે છે.

પુરાણોમાં માનનારા કોઈ અગ્નિ નામનું
દેવતું અસ્તિત્વ કહ્યું છે અને એ દેવની
હાજરીથી જ બધું બને છે એમ માને
છે ! પરંતુ ઉપર જણાવેલા બે વાયુ ભેગા
ન મળે તો બિચારા અગ્નિ દેવતું પ્રાકટ્ય
અશક્ય બની જાય છે ! એટલું જ નહિ
પણ પ્રગટેલા અગ્નિદેવને ઓક્સીજન ન મળે
તો લાચારીથી પસાપન થઈ જવું પડે છે !

સુદૃઢીસ માન્યતા મારે છે

જે વસ્તુની કિંમત આપવી પડે છે
તેની આપણને બરાબર ખબર રહે છે. મોટાં
શહેરોમાં પાણી, ગેસ, વીજળી માપથી
મળે છે અને ભાડૂતી મેટરોની સહર
પણ માપ (મીટર)થી થાય છે. એ જ પ્રમાણે
જે દીવા ખતી અને ચૂલામાં જગતા ઓક્-
સીજનની વપરાશ માપથી થતી હોત અને
તેની કિંમત આપવી પડતી હોત તો અગ્નિ
એકનાં જગતણુથી નથી જગતો તેની
બરાબર ખબર રહેત. અગ્નિ હવામાંના
ઓક્સીજનને ભરખી જઈને માણસોને મોટું
તુકશાન કરે છે. કેમકે એ માણસોનો ને
જીવતાં તમામ પ્રાણીઓનો પ્રાણવાયુ છે.
શિયાળાની ઠંડીથી બચવા, આ વાતને નહિ
જાણનાર ને નસીબ તથા પ્રભુ પર ભરોસો
રાખનાર મૂખાંઓ, આરી-બાજણાં બંધ કરી
બગતી સગડી રાખીને સૂઈ જાય છે. પરિ-
ણામે એરડ્રમાંનો ઓક્સીજન ખલાસ થતાં
સુતેલાં તમામ માણસો મરી ગયાના દાખ-

લાંઓ ખનતા સાંભળીએ છીએ. ઇશ્વર
ઉપરની ગમે તેવી ને તેટલી શ્રદ્ધા આ
કુંદરતના કાનુનોમાં ફેરફાર કરી શકે નહિ.
એવો ભરોસો રાખવા જતાં મોત જ થાય.

માનવી કે રાક્ષસ ?

આપણે જે હવા શ્વાસેશ્વાસમાં લઈએ
છીએ તે ચારે દિશામાં આમતેમ ઉડ્યા
કરતાં સૂક્ષ્મ અણુઓના સમૂહની બનેલી
છે. આ સમૂહો વચ્ચે ખૂબ અંતર રહેલું
છે. જેમ સૂર્યમાળમાંના ગ્રહો વચ્ચે તેમના
કદના પ્રમાણમાં અંતર રહેલું છે તેટલું જ
જમ્બીર અંતર હવામાંનાં સૂક્ષ્મ-અણુસમૂહો
વચ્ચે તેમના કદના પ્રમાણમાં છે. આ બાબત
દરિદ્રમર્યાદા બહારની હોઈને વિજ્ઞાન નહિ
જાણનારોને એકદમ સમજાય તેવી નથી.
કદને જાણીએ મૂકીને માત્ર અંતરને જ
વિચાર કરવામાં આવે તો આ સૂક્ષ્મ
અણુઓ વચ્ચેનું અંતર રાષ્ટ્રના દાણા
જેટલું પણ ભાગ્યે થાય ! પરંતુ સૂક્ષ્મ અણુ
એટલે રાષ્ટ્રનો લાખમે ભાગ ! આ તેવું કે
ધ્યાનમાં લ્યો એટલે અંતરની વિશાળતા
સમજાશે. કદનો બરાબર ખ્યાલ આપવા માટે
કહેવું જોઈએ કે દરિયાની સપાટી ઉપરની
એક ધન ઇંચ હવામાં સાડા ચાર અબજ
અણુઓ હોય છે ! આ હીસામે તમારા દરેક
શ્વાસ લેવામાં તમે ૩૦ ધન ઇંચ હવા ખેંચી
લઈને ફેફસાંમાં ભરી દો છો ! એ અણુની
સાથે સરખાવતાં માણસ નહિ કદંથી શકાય
તેવડા રાક્ષસ થયો !

વાતાવરણનું વજન

વિજ્ઞાનવેત્તાઓએ ગણીતશાસ્ત્રને આધારે
આ વાતાવરણના લાખો માઇલમાં રહેલા
વાતાવરણના સમૂહનું વજન પણ જાહેર

ક્યુ' છે. તેઓ કહે છે કે વાતાવરણનું એકંદર વજન ૫,૬૩૩ અબજ ટન છે!

આપણે જે હવા શ્વાસોશ્વાસમાં લઈએ છીએ તે હવાના દરેક પાંચ ભાગમાં ચાર ભાગ નાઇટ્રોજન અને એક ભાગ ઓક્સીજન હોય છે. પરંતુ આખા વાતાવરણમાં ન્હાના પ્રમાણમાં ખીજ વાયુઓ (Gases) રહેલા છે ખરા. એ વાયુઓમાં સૌથી વધારે અગત્યનો આરગોન નામનો વાયુ છે અને તેનું પ્રમાણ સેંકડે એક ટકા જેટલું છે. વીજળીની બત્તીઓમાં આ વાયુ ભરવામાં આવે છે તેથીજ તે સારો પ્રકાશ આપે છે.

હવાયેલાં રત્નો

વાતાવરણમાં મૂખ્ય વાયુઓ હાઇડ્રોજન, નાઇટ્રોજન, ઓક્સીજન અને કાર્બન ડાયોક્સાઇડ પ્રમાણમાં હોય છે. ખીજ વાયુઓ ગોણપણે રહેલા છે તેનું પ્રમાણ આ છે: (૧) Argon ૧૦૦ ભાગ; Helium ૨૪૫,૩૨૦ ભાગ; Neon ૧૦,૮૦૦ ભાગ; Krypton ૨,૦૦૦,૦૦૦ ભાગ; Xenon ૧૭,૦૦૦,૦૦૦ ભાગ. આ પાંચે વાયુઓની અજતને લીધે તેમને ખીજ વાયુઓમાં અમીર (noble) તરીકે ગણવામાં આવે છે. આરગોન, હીલીયમ અને નીઓન વાયુનો ઉપયોગ અગત્યનાં કામોમાં થાય છે. તેથી પણ તેમને નોખાસ ગણવામાં આવે છે.

આરગોન અને નીઓન

આરગોનનો ઉપયોગ આપણે ઉપર જણાવી ગયા. નીઓનના ઉપયોગની શોધ હજુ હમણાં જ થઈ છે. બત્તીમાંથી પ્રચંડ પ્રકાશ અતિ દૂર પહોંચાડવામાં આ વાયુ થોડો ઉપયોગી થઈ પડ્યો છે. દીવાદાંડીઓ

પર આવી જાતના દીવા રાખવાથી વહાણ-વરીઓ થોડું દૂરથી જોઈ શકે છે. ખાસ કરીને ખડકા અને ખડાયા પર ભયસ્થ સ્થળો પર આ જાતની બત્તીઓ રાખવાથી રાત્રીએ તેમજ દિવસે નારંગી રંગનાં પ્રખર કિરણો પ્રકાશમાં રહે છે અને તેથી વહાણોને ભયમાંથી બચવાનું સાફ સાધન થઈ પડે છે. ખીજે કોઈ પણ જાતનો ભય બતાવવા માટે પણ આવા પ્રકાશનો ઉપયોગ થાય છે. વિમાનોને ઉતરવાનાં સ્થળોએ પણ આવી જાતની બત્તીઓ રાખવાની તજવીજ આવે છે. નીઓન વાયુમાં એવી શક્તિ રહેલી છે કે તેની મદદથી ફેંકાતા પ્રકાશ ગમે તેટલાં ગાઢ ક્રમસને વીરધીને આરપાર નીકળી જાય છે. આથી આકાશમાં ખૂબ દિગ્ધિ ઉડતા વિમાનોઓને પણ, ગમે તેવી અંધારી રાતે ને ગમે તેવા ક્રમસમાં, હવાઈ ખંદર (Airport) ની ફરતી જણાવવામાં ઉપયોગી થઈ પડે.

હીલીયમ

હવે રહ્યો હીલીયમ. આ વાયુનો ઉપયોગ પણ વિજ્ઞાનમાં સાધનોને સદર મદદ કરવાયે છે તે અભિશય પાત્રો હોવાથી બહુનોમાં ભરવામાં આવે છે તેથી બહુન ઉંચે જઈ શકે. ખીજે ગુણ આ વાયુમાં એ છે કે તે અગ્નિ પ્રવણ કરતો નથી કે અગ્નિ નથી. આવા incumbrable—અદાલ—ગુણને લીધે ખાસ કરીને હાઇપોનામાં અને સ્કાયમરીનોમાં કામ કરના મણુરોને તે ખ્યાવનાર થઈ પડે છે.

કૃત્રિમ પ્રાણવાયુ

આ વાયુના અતિ મહત્વના ઉપયોગની શોધ હમણાં જ થઈ છે. કૃત્રિમ પ્રાણવાયુ

ખનાવવામાં હવેથી તેનો ઉપયોગ થવાનો છે. તેને કૃત્રિમ રીતે રાસાયણિક પ્રયોગથી ઉત્પન્ન કરવો પડતો નથી પણ સીધો હવામાંથી જ મળી રહે છે તેથી નાઇટ્રોજનની જગોએ વાપરવાથી પ્રાણવાયુ બને છે. આમ હીલીયમથી બનેલા

પ્રાણવાયુ દારૂગોળો

ખનાવનારાને ખાસ

કાયદાકારક થઇ પડશે

કારણકે સાદો-કુદરતી

પ્રાણવાયુ લેવાથી એ

લોકોને કેટલાંક ભયંકર

દરદો દારૂગોળા ખનાવના

તેનાં ઝેરો રજકણો

શ્વાસમાં જવાથી થઇ

આવે છે, તે આ કૃત્રિમ

પ્રાણવાયુ લેવાથી થતાં

અટકશે. એ વાયુ લેવાથી

ફેફસાંને કશું નુકસાન

થતું નથી કે બીજું

કંઈ અડચણ આવતી

નથી. દરિયામાં ફળદ્રુપ

મારનારાઓને પણ આ

વાયુ મદદગાર થાય છે.

પ્રવાહી અને નક્કર હવા

હવાને રાસાયણિક પ્રયોગથી પ્રવાહી પણ બનાવી શકાય છે. સહેજ અધઝામણી થતાં જગ્ગર ધડાકા સાથે ફાટી જાય તેવાં કાર-તુસો અને ગોળાઓ ખનાવવામાં આવી પ્રવાહી હવાનો ઉપયોગ કરવો પડે છે.

જે હવામાંથી ગરમી

ખેંચી લેવામાં આવે તો

હવા નક્કર બની જાય

છે. એટલે કે પ્રાણીની

જેમ હવાનો પણ ખરદ

બની જાય છે ! જે એક

ધનકુટ હવાને નક્કર

બનાવીએ તો ખે ધન-

ધનમાં સમાઇ જાય.

આમ વાતાવરણની

વૈજ્ઞાનિક ઝડપી લેવાથી

કાળા માથાના માનવીએ

તેને પી'ખી પી'ખીને

એનો પરિચય મેળવ્યો

છે, એટલું જ નહિ

પણ જે એક વખત

ધધરી સત્તાની વાત

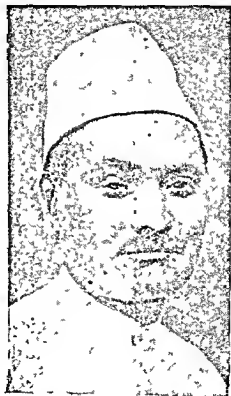
મનાતી હતી, તેની ઉપર

કાણ મેળવી મનુષ્ય

પોતાનું સામ્રાજ્ય એની

ઉપર જમાવવાની

તેજવી કરી રહ્યા છે

ધીરજસમ દ. વ્યાસ

નવયુગનો પયગંબર

: અનુગાથક :

ડૉ. મંજુલાલ દવે એમ. એ. પીએચ. ડી. ડી. લીટ.

[દ્વિતીય ભાગ]

અને નગરના એક વડેરાએ આગળ આવી પૂછ્યું: “અમને સારાસાર વિગે કંઈક કહી રહો છો.”

અને તેણે ઉત્તર દીધો: “તમારામાંના સારા વિગે જ હું તમને જણાવી શકું નહીં. કારણ પોતાની જ ક્ષમ્ય-શુધ્ધ તથા વૃદ્ધ વડે નાજી બાજી થયેલા સારા તે જ નરમું નથી થઈ શકે?”

એવેરેખર સત્ જ્યારે ભખ્યું થાય છે ત્યારે તે અંધારી શુદ્ધિમાં અજાને ગ્રાધી રહે છે, અને જ્યારે તે વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે મૃતજીવને ય આજીવાદે છે.

તમારો ને તમારો આત્માનો સંવાદ હોય છે ત્યારે દમ્બેશ તમે સત્ને માર્ગે વર્તો છો.

અને જતાં જ્યારે તમે તમારી સાથે સંવાદમાં નથી હોતા ત્યારે નરસા તો નથી જ.

વિભક્ત એક શુદ્ધ ચોરોનું ચાલું કહી શકાય? એટલું જ કે તે એક વિભક્ત શુદ્ધ છે.

નવયુગનો પયગંબર

સદ વિનાનું નાવ આદર્શપીલુ આમતેમ ભટક્યાં કરે-કદાચ ભયંકર ક્ષીણિયે ય સ્પર્શી રહે, અને જતાં ય સમુદ્રને તળાયે ન રહે.

તમારી જાતનું કંઈક અંપવા તમે પ્રયત્નો છો ત્યારે તમે સહભાવવન્તા હો છો.

‘અને છતાં જ્યારે તમે તમારી ખાતર કંઈક મેળવવા ઇચ્છો છો, ત્યારે તમે નરસા તો નથી જ.

સ્વયંલાલની વેળાએ તમે માત્ર ધરણીને વાગળી રહેલા મૂળાઆની જેમ વ-તોં છો; અને એકે દિન એ મૂળાઆને ન જ કદી શકે કે “તું તારા સમું થા, પરિપક્વ ને રસથી ભરેલું, તથા સદૈવ સર્વને તારું સર્વદૈવ સમર્પી દેતું.”

કારણુ દિનને જેમ અર્પવું, તેમ મૂળને અર્પવું, એ ઇતિહાસ છે.

પૂરેપૂરી જનપ્રત અવસ્થામાં સાવચેતી-પૂર્વકે જોડેલ વાણી વેળા તમે જરૂર સદા ભાવવન્તા વ-તોં છો.

અને છતાં નીંદરની ને લથડતી એવી તમારી વાણીના ઉચ્ચાર વખતે તમે કાંઈ નરસા તો નથી જ.

અને સાવ નજીગી વાણીને એવી લથડતી વાણી કદાચ જોઈ દઈ શકે.

ધૈર્યને સ્થિરતા વડે જ્યારે તમે તમારું લક્ષ્યને વરવા ઉઠ્ઠકત થઈ રહો છો ત્યાર તમે સદ્ભાવવન્તા વ-તોં છો.

અને છતાંય લથડતે ડગલે તે પ્રત્યે વળે-છો તે વખતેય તમે નરસા તો નથી જ કારણુ એવા લથડતા. ડગલાંના તમે પાછા તો નથી જ ફરતા ને?

પરંતુ એ તમે સમગ્ર ને સર્વેગી, એટલું લેતા રહેજો કે લાલમનસાઈ ગણી એક પંશુની આગળ તમે દળેને ડગલે ન ચાલી રહો.

આજુગણુ તમારા રાડોમાં તમે સારા છો, ને તેમ નથી હોતા ત્યારે તમે નરસા તો નથી જ.

એટલું જ કે તમે માત્ર આજસનિમિત્ત ને લટકેલાં લમો છો. કારણુ પ્રિયજન એકાગ્ર આયત્ને કેવી રીતે નિજ ત્વરિતગાતું લાન આપી શકે?

પંતગીઆની અવસ્થાનું ઇચ્છાને કેવી રીતે લાન હોઈ શકે?

સૂક્ષ્મી તમારી આત્માની વાંચનામાં જ તમારી સફૂર્જનતા સમાયેલ છે; અને એ વાંચના તો તમારા સર્વનામાં છે.

પરંતુ કેટલાકમાં તે વાંચના પર્વતમાળાનાં રસ રસથોને તથા વનપ્રાંતોના સ્વર માધુ-ર્યને ચોતામાં સમાવી સસુદ્ર પ્રત્યે સર્વેગ ધપતા પ્રવાહ સમી છે.

જ્યારે કેટલાકમાં તે ડિનારે પહોંચતાં ખેડમાં લથડતી-વિલંબની, ખૂણાઓમાં ભાગતી વંદે બોળામણી સપાટ સરિતા સમી છે.

પરંતુ વધુ વાંચનાવાળાએ અત્ય વાંચના-વાળાને એવું કહેવું તો નથી જ થટવું કે “શા માટે તું ધામોને ખોડંગતે ચાલે છે?”

કારણુ સાચા દયાળુઓ નવરસા તથા નમ્મને એમ ન કદી શકે કે “તારું વસ્ત્ર ક્યાં છે? ’ તેમ ધરવિષોણાને ન પૂછી શકે કે “તારા ધરને શું વીત્યું વાર?”

* * *

પછી એક આચાર્યપત્નીએ પ્રશ્ન.

“અમને પ્રાર્થના વિષે કહો છો.”

અને મધુરે ઉત્તર આપ્યા.

“તમે તમારા દુઃખોમાં તથા કંઈક લાલની તેમ અગત્યની વેળાએ પ્રભુપ્રાર્થન જગવી રહો છો.”

હું તો પ્રશ્ન કે તમારા સાંભાગ્યના આનંદની ભરતીકાળે, તેમ તમારે ત્યાં અન્નાપુણ્ય પ્રસન્નાતી હોય તેવે સર્વ અવ-સરે તમે એ પ્રાર્થનાલાવ જગવી રહો; પ્રેમન ને ભક્તિભાવ વનું ઇશ્વરી યશશ્રુ કીર્તન આદરી રહો.

જન્યત અવકાશ તત્વમાં તમારું ચોતા-નું જ વિકસન ને વિવ્રસન-એ વિના અન્ય એ પ્રાર્થના શું કહે છે જ?

અને જેમ તમારા સાન્નિધ્યની ખાતર એ તત્ત્વમાં તમે અંધાર રહેો છો, તેમ તમારા આનંદની ખાતર એમાં તમારા હૈયાના ઉઘાટ પશુ અર્પણા ઓછા અગત્યના નથી જ.

અને આત્મા જ્યારે તમને પ્રાર્થનાનિમગ્ન થવા પ્રેરતો હોય ને તમે માત્ર રક્તપ્રસ્રાવ જ રહેવું પસંદ કરતા હો તો તો તમે જ્યાં સુધી હસતા ને ચળવળતા તેમાં ન પ્રવેશો ત્યાંસુધી તમને તે વારંવાર ટકાર દીધાં જ કરશે.

સૂક્ષ્મ ને વિરલ એવા તમારા પ્રાર્થનાકાળના વાતાવરણમાં તમે તે લોકને મળો છો-ભેટો છો, જેઓ તે જ અવસરે પરમ પ્રાર્થનાનિમગ્ન હોય છે, અને જેમને અન્ય કો દાણે મળવું-ભેટવું હુલ્લ છે-ખડકે અશક્ય છે.

આથી એ આણુદીક દેવાત્મને દાર તમારી ને, તેમની બેટ કેવળ પ્રકૃષ્ટના પુરમાં તથા મધુરતમ આત્મઉદ્ઘાટનમાં યદ્ય રહેજે.

કારણ કેવળ કોઈ માગણીને અર્થે ત્યાં ગયા તો તો તે માગ્યું તમારું તમને નહીં મળી રહે.

તેમ કેવળ નતશિર ઉલવા ત્યાં પ્રવેશ્યા તો તમે કદી ય ઉધ્ધશીર નહીં યદ્ય રોકો.

અથવા કોઈ અન્યના લાલ માટે તમે પ્રાર્થના ઉચ્ચારી તો તે તમારી નહીં સંભળાય.

આણુદીક એ દેવમંદિરમાં તો પ્રવેશ માત્ર પામવો તે જ પૂરતું છે.

શબ્દો દ્વારા કેમ પ્રાર્થવું તે હું તમને નહીં શીખવી શકું.

તમારું અંધર પર જાતે પિકાસી જગત્તથ જ્યાં સુધી તમારું શબ્દો ન વર્તી રહે ત્યાં સુધી તે તમને નથી સંભળનાર.

અને સરસરિત નથા સાગરની પ્રાર્થનાગીતા, ગિરિવન તથા ગચ્છરની ધ્યાનમાળા, હું તમને કેવી રીતે શીખવી શકું, વાહ ?

પરંતુ એ જ ગિરિવન ને સાગરના જનયાઓ તમે જ તમારા અંતરના ઉંડાણમાં તેને શોધી શકશો.

અને શત્રિની સમૌનતામાં તેને સ્પર્શશો તો સશાન્ત આ પ્રમાણે કહી રહેતાં તમે તેને અનુભવી શકશો:-

“અમારા જ પોતાના સુપ્રભાં આત્મનું પરમાત્મનું! અમારા પ્રાણને મંદિર કેવળ ત્હારી જ વાંછના પ્રક્ટે છે, ત્હારી જ ભાવના ઉગતસે છે.

“અમારા અંતરમાં વિગળતો ત્હારો જ મનોરથ. ત્હારો જ ચેતનવન્તો પ્રોત્સાહક આદેશ, અમારી શત્રિઓને દિવસો રૂપે પલટાવી રહે છે-અને તે શત્રિ તેમ દિવસ ઉભય ત્હારાં જ છે.

“અમારે કશું જ માગવાનું નથી-કારણ જન્મતા પૂરેની અમારી અગત્ય શું છે તેને તું પૂરેપૂરી પિછાને છે:-

“તું જ અમારી અનન્ય અગત્ય છે; અને તને પોતાને વધુ ને વધુ અમને અપીં રહે. વામાં તું અમને સર્વદેવ કાંઈ દઈ રહે છે.”

* * *

વપમાં એક જ વેળા નગરમાં પધારતા એવાં એકે જનચારીઓ આગળ આવી પૃથ્વુ: “અમને આનંદ વિષે કાંઈક સ્પષ્ટવી રહો.”

અને મધુરે જણાવ્યું:

“આનંદ તો સ્વાતંત્ર્યગીત છે,

પરંતુ તે સ્વાતંત્ર્ય જાતે નથી.

જીવનવાંછનાની તે પ્રકૂલતા છે,

પરંતુ તે તેમનું કળ ન હોય.

ઉંચાઈને પહોંચવા મથવું તે ઉંડાણ છે,

પરંતુ નથી તે ઉંડાણ વા ઉંચાણ જાતે.

પિંજરમાંનું પાંખો ધરી રહે તે તે છે.

ખરેખર, આનંદ એક સ્વાતંત્ર્ય સંગીત છે. અપરિમિત મુગ્ધ હૃદય પ્રસન્નતા થકી હું ય તમને તે ગાઇ ખતાવું; અને છતાં ય તમને એ સંગીતમાં તદ્દત્તીન કરવાની મ્હારી દૃષ્ટિ નથી.

નમારામાંના કેટલાકો આનંદને સર્વસ્વ ગણી રહે છે, ને તેઓ દંપકાપાત્ર હરી રહે છે.

હું તેમને તેવા નથી ગણતો.

કરણુ તેઓ એકલા આનંદને જ નહીં વરે, પરંતુ સાત સાત તેની ખેનો છે તેમને ય તેઓ વરશે, અને સૌથી ન્હાનામાં ન્હાની તે આનંદ કરતાં સર્વિશેષ મુદ્દર છે.

જમીનમાં મળીઆં ખેદતે ખેદતે જવા-હિરનો ખળનો જેને જડી આવેલ તેવા મનુષ્ય વિશે તમે સાંભળ્યું છે.

વળી તમારામાંના કેટલાકો એ આનંદને જાણે કાક નીશામાં કરેલ દોષની જેમ ગણી પશ્ચાત્તાપ આદરી રહે છે.

પરંતુ એ પશ્ચાત્તાપ તો માનસને કાળાં વાદળાં વડે ઘેરી લેવા બરાબર છે, નહીં કે તેની સજ્જ કરવા યોગ્ય.

ગ્રીષ્મમાં ક્ષણેક પાકને જેમ તેઓ સાંભરે રમરી રહે તેમ તેમણે એ બોગ-આનંદને રમરવા ધરે છે.

અને છતાં ય પશ્ચાત્તાપ તેમને જ આનંદન બક્ષી રહે તો લહે તેમને તે દ્વારા સમા-શ્વાસન ઝીલવા દે.

ઉપરાંત તમારામાંના કેટલાકો તો એટલા જુવાન વા એટલા વૃદ્ધ નથી કે એ આનંદને શોધી રહે, વા તેમને રમરી રહે.

અને એ શોધ વા રમરણુ. ભયમાં જ તેઓ આનંદ સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી રહે છે.

પરંતુ વસ્તુતઃ તો એ ત્યાગમાં ય તેમનો આનંદ સમાવેલ છે. અને પ્રેરતે દષ્ટિ મળીઆં ઉમેરવા મથના એવાઓને ય આનંદનો ખળનો પ્રાપ્ત થઈ રહે છે.

પરંતુ તમારામાંનું કોણ એવું છે જે પરમ સત્વને અવગણી રહે?

શાંતિના શાન્તિસત્વને છુલ્લુત્ત શું અવ-ગણી રહેશે?

તારાઓના તેજસત્વને પ્રભાકીટ શું નિઃપ્રયોજન લેખશે?

અને તમારી જ્વાલાઓ વા હુમાણન ગોટાઓ વિશ્વમાં વિહરતા ને અવકાશ સમ-સ્તને ભરતા એવા માતરિશ્વાને ભારવતો હરી રહેશે શું?

પરમસત્વને શું તમે એક નીરવ નિઃસ્તંબ સરવરીયા સમું ધારો છો કે નાનકડી તમારી લાકડી તેને મુઝરી રહેશે? અનેકા-નેક નાના મોટા વમળમાં વલુઓમાં તેને ડાકાયમાન ને અસ્થિર કરી મકશે?

આનંદોના આત્મત્યાગમાં ય તમારે અંતર-તમ અંતર તેમની વાસનાઓને તમે વારંવાર સંઘરી રાખો છો.

રસ તો રહે છે-અને એ રસ પરમ-સત્વના દર્શને જ વામી રહે.

કોણ જાણે છે આજનાં આણુઆદ્યાં આવતી કાલે આચરવાં ન પડે?

નમારો દેહ તેના સંસ્કારને પિછાને છે, તેમ પિછાને છે તેની સાચી જરૂરીયાતોને; અને તે ય નહીં છેતરાય.

અને એ તમારો દેહ તમારા આત્માને સિતાર નહીં તો બીજું શું છે?

ત્રેમાંથી મુમધુર સંગીત વા યેમુશ નાદ ઉત્પન્ન કરવા તે તો તમારા પોનાના પર જ અવકાશ છે.

અને ત્વાં અંતરમાં તમે પૂછો, “બોગે પનેગોમાં ત્રાફ” શું છે તેમ નરમું શું છે?”

તમરાં વનો તથા ઉપવનોમાં જન ને તમને પ્રત્યક્ષ થશે કે ખમરનો ઉપભોગ પુષ્પકલિતા મધુર રસનું આરવાદન કરવામાં

સમાયેલ છે; અને એ કુસુમકલિનો આનંદ મધુપતે મધુ પાવામાં ને તે દ્વારા આત્મ-તત્ત્વનું ઉગ્રમાં ઉઠું સ્પર્શસ્પર્શ તેની સમીપ યુલવામાં સમાયેલ છે.

કરણ મધુકરને મન એ પુષ્પ જ જીવનસર્વજન છે; બ્યારે એ પુષ્પને પ્રાણ એ મધુપ પ્રેમનો પયગંબર છે.

અને એ ઉલયને—પુષ્પ તથા મધુપને નિગ્ન નિગ્ન પ્રિયતમ તત્ત્વનું લેવું દેવું, નિગ્ન નિગ્ન આનંદનો વિનમય, ઉડેરી અગત્ય છે એટલું જ નહિ પણ પુણ્યતમ અને પ્રદર્શ છે.

પ્રદલાદપુરિનાં એ સર્જન સર્જનીઓ, તમારા બોગોપબોગોએ તમારા હર્ષાનંદોમાં, એ મધુપ તથા મુષ્પ સમાં યદ્ય રહો.”

* * *

અને એક કવિએ પૂછ્યું: “સૌંદર્ય વિષે અમને કંઈક કહોજી.”

અને તેણે ઉત્તર આપ્યો: “સૌંદર્યને કયાં શોધશો, ને તે તમને કેવી રીતે લાધી રહેશે—સિવાય કે તે જાતે જ તમારો ભાગ તેમ ભાગદરક ન તીવડી રહે ?

અને તેના વિષે તમે કવશો વા કૂત્રશો ય શું—સિવાય કે તે પોતે જ તમારી વાળીને યુથી—વણી ન રહે ?

હીં દિલ્લનાંઓને કુઃખમાં દુખેલ્લઓ જણાવે છે:

“સૌંદર્ય માયાજી ને નમ્ર છે.
“પોતાની કીર્તિચક્રી અર્ધશરમીંદી
નવ-માયાની જેમ તે અમારી મધ્ય વર્તી
રહે છે.”

બ્યારે રાગમુદ્રીઓ જણાવે છે: “ના, ન, સૌંદર્ય તો સમશ્રી તથા ભયની એક વસ્તુ છે.

ઉલ્કરાતી આંધીની જેમ તે ઉપર આકાશ તથા નીચે ધરતીને ધ્રુવવી રહે છે.”

શ્રમિત તથા અકળાંએકાંઓ જણાવે છે: “સૌંદર્ય તો ધીમા ધીરા ક્વણુનવું જાતે છે. તે અમારા પ્રાણમાં સુરીજી શું રહે છે.

જાયા ભયે કંપતા મંદ પ્રકાશની જેમ તેનો સ્વર અમારી શાન્તિને સ્પર્શી રહે છે.

બ્યારે વિશ્રામ વિહંગાણીઓ જણાવે છે: “પર્વતમાળ પર અમે તેના ધ્વનિ પ્રતિધ્વનિ સંલેપ છે. તેમ અસ્થાની ખરીઓમાં, તથા સિંહોની ગર્જનામાં અમે તેની દોન પર-પરાને અનુલવી છે.”

નગરના નીશાચરો જણાવે છે: “ઉપસૂતેજ સાથે સૌંદર્ય તો પર્વ દિશામાંથી ઉદયમાન થઈ રહેશે.”

અને બચોરના કામાયુઓ સૌ જણાવે છે: “અમે તે સૌંદર્ય રાણીને સંધ્યાની બારી-એથી પૃથ્વી પ્રત્યે નમતી—દગતી નીરખી છે.”

હિમાળા બરફમાં દલાયેલાઓ કહે છે. “વસ-તના આવાગમન પ્રસંગે તે પર્વત-માળપર હસતી રમતી. હસેતી તથા કહસો-લતી પધારશે.”

અને શ્રીમન્ના પ્રખર તાપમાં લણણી કરનારઓ કહે છે: પાનખરનાં પગે સાથે નતંતી અમે તેને નીરખી છે. ને તેની અવક્લેષમાં બરફની રૂવેલ કણિકાઓને પ્રત્યક્ષ કરી છે.”

આમ સિત્ર સિત્ર સૌ જ તમે સૌંદર્ય વિષે ભાષેલ છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તમે તેને વિષે નહીં, પરંતુ તમારો અણસંતોષાવલી અગત્યો વિષે જ જણાવેલ છે; અને સૌંદર્ય અગત્ય નથી, પણ પ્રદર્શ છે.

તુષાતર એ મુખ ન્હોત, તેમ ન્હોત એક લંબાવેલ ખાત્રી ભિદ્ધુઓ કાય. એ તો પ્રત્યક્ષિત ને ધગધગતું દેવું છે—એ તો સનમુદિદારનો પીધેલ—પ્રાણેલ આત્મા છે.

દશ્ય મતિ તે જોય, તેમ જોય તે શ્રાવ્ય સંગીતે બહુ આંખો મીંચી દો ને છતાંય દશ્યમાન થાય, કાન બંધ કરો ને છતાંય સાંભળાય, તેવી તે મતિ છે, તેવું તે સંગીત છે.

નિત્ય નિત્ય વિકસતું વિકસતું તે પ્રાણ-પ્રસન્ન કુંજસદન છે-સદા સર્વદા પળવિપળ તારાતાઓનાં મહારાજ્યમાં આનંદન મહાલતું, દૂરસુદૂર ઉડતું ચનગનતું તે દેવદૂતોતું સુભગ વૃંદ છે.

પ્રકાશદુરિના પુરગ્ગનો, પોતાના હિર-પ્રમય પવિત્ર મુખ પરથી આચ્છાદન દૂર કરતું સૌન્દર્ય તો જીવન છે.

પણ તમે જ તે જીવન છો; તમે જ તે જીવન આચ્છાદન છો.

પોતાના સ્વરૂપને આદર્શમાં નીરખતું સૌન્દર્ય તો અનંતતત્વ છે.

પણ તમે જ તે અનંતતત્વ છો; તમે જ તે આદર્શ છો."

* * *

એક વૃંદ આચાર્ય પંડી રહ્યા:

"અમને ધર્મ વિશે કેંઈક સફળોધો."

અને મધુરે જણાવ્યું:

"એ વિના અન્ય આજ મેં ઉચ્ચાધુ"

છે જ શું?"

સર્વ ચિન્તન તથા સર્વ ક્રમ ધર્મ નથી શું?

અને તે જ રીતે જે ચિન્તન નથી તેમ ક્રિયા નથી, પરંતુ આત્મામાંથી ઉગતાં-ફૂટતાં આશ્રય તથા ચમત્કૃતિ માત્ર છે, તે જ ધર્મ નથી શું?

સાળવીની સાળ પર વહુચેત્ર સર્વ, તેમ શિશીની શીશા પર કોતરાચેત્ર સર્વ, એક સરખાં ને એકરૂપનાં જ ધર્મકર્તૃવ્યા છે.

કરણ શ્રદ્ધાને ક્રિયા થકી, વા માન્યતાને નિત્યક્રમ થકી, લાગ્યે જ વિષુદ્ધી પાડી શકાશે.

ધડિઓનો પસારો સન્મુખ કરી કાણ કહી રહેશે કે "આ ધર્મશ્રી ખાતર, ને આ મહારી પોતાની ખાતર, આ મહારા આત્માની ખાતર ને આ આજ મહારા શરીરની ખાતર છે?"

અવકાશમાં આમેઆત્મ વિહરતી એ ધડિઓ તો તમારી પાંખો છે.

પોતાની નીતિને જે ઉત્તમ વસ્ત્ર તરિકે માત્ર ધરી જાણે છે તે નગ્ન રહે તોય શું?

સૂય તથા મરૂત તેના શરીરની સામડીમાં કાણું નહીં પાડે. અને પોતાના આચારને જે નીતિની આંકણીએ સદૈવ આંકી રહે છે તે તો પિંજરમાં પોતાના સુરીક્ષા આત્મન પંખીને કૂદી કરી રહે છે.

તાર તથા સળીઅઓ દ્વારા તો સ્વાતંત્ર્યમત સંગીત લાગ્યે જ નીસરી શકે.

આથી ધર્મપૂજન જેને મન કેવળ ઉધાડઅડકાવ કરવાની ખારી માત્ર છે, તેને વસ્તુતઃ પોતાના આત્મન ગૃહનો હજી પરિચય નથી-તેમ તેની પ્રભાતે પ્રભાતે પ્રસન્નમન પ્રકાશતી ખારી-ઓનીય તેને પિછાન નથી.

તમારું નિત્ય જીવન તમારું મંદિર છે, નમારો ધર્મ છે.

ન્યારે તેમાં તમે પ્રવેશો ત્યારે સર્વસ્વ તમારું સંગે લઈ પ્રવેશજો:

અગત્યની તેમ આનંદની સર્વ કાંઈ સામગ્રી સંગે લઈ પ્રવેશજો. કરણ ધ્યાનસ્થ એ તમારી સ્થિતિમાં તમારી પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિઓ થકી તમે વત્તા વા ઝોઝા ચઢી વા ઉતરી નથી શકવાના.

અને સર્વ મનુષ્યોને વ તમારી સંગે લેજો.

કારણ પૂજનવિધાનક્રમે તેમ ૧૧ સૈની
આશા-નિરાશાઓ થકી ઉઠ્યા વા નીચા
તમે ઉડી વા ફૂમી નથી શકવાના.

અને પશ્ચિમે જો જાણો તો ગુપ્તજેદો
વા રક્ષકોની ગુપ્ત ઉકેલનારા મા થતા.

બાકે તમારી આસપાસ સર્વત્ર ને
સર્વદિશ તમારાં બાળકોમાં જ રમતા-ખેલતા
તે વિરાટનાં દર્શન ઝીલી રહેલો.

અને જરાક ઉંચું તો જુઓ:-વાદળ-
દળની ગડિઓમાં તેનાં પગલાં પડેલ છે;
વિદ્યુતલક્ષ્મીઓમાં તેના હાથ પ્રસરેલ છે; અને
વર્ષાધારામાં તે રસિકવર અવનિ પર અવ-
તરી રહેલ છે.

કુંજના પુષ્પોમાં તે સહુલું ને સોદાગ
ભરપુર હસે છે; અને વૃક્ષની વિટપવિટપે
તેના મંલુલ હસ્ત “જ્યજ્ય” કહેવા પ્રજ્ઞા-
હારને અભિવાદે છે-આશ્વાસે છે.

* * *

પછી તે મંત્રદ્રષ્ટા સર્વમિત્રાએ ઉચ્ચાધુઃ-
“હવે અમે મૃત્યુ વિગે પૂજીએ?”

અને તેણે કહ્યું:

“જરૂર તમારે મૃત્યુના બેદ જાણવા જોઈએ.

પરંતુ જીવનની આંતરગુહમાં તમે તેને
નહીં જોજો તો અન્યત્ર ક્યાં તે તમને
જડી શકશે?”

રાત્રિકાળે જ દ્રષ્ટિ ધરણ કરતું ધ્રુવક
દિન તથા દિનમીના પ્રકાશ પરાવારના બેદ
ભાગ્યે જ પિછાની શકે.

મૃત્યુના સન્નિધે પૂરેપૂરું પિછાનવું હોય
તો જીવનના શરીરને સન્કરવા હૈયું સંપૂર્ણ
પુરું મુકી રહે.

કારણ જીવન તથા મૃત્યુ એક જ છે, જન્મ
સરિત તથા સાગર એક છે તેમ.

તમારી આશા તથા અભિલાષાના અગો-
ચરા ઉંડાણમાં તે પાયાનું સમૈન જ્ઞાન
તમારે ચિત્તે વસે છે.

અને ખરેખર નીચે સ્વપ્નતાં બીજની જન્મ
તમારું અંતઃકરણ વસન્તને સ્વપ્ને છે.

એ સ્વપ્નેને માનો, કારણ તેમનામાં
અનંતતાનાં દ્વાર સંયુક્ત છે.

સન્માનનિર્ઝર્યા હાથે વધાવવા તત્પર
થયલા રાજા સમીપ જન્મ એક ગોવાળ
ધ્રુવજો ને કંપતો ઉભે, તેમ તમે મૃત્યુનું
ભય ધ્રુવે છે-કંપા છે.

ઉડરા હૈયાના ઉંડાણમાં એ ગોવાળને
મને હર્ષ નથી શું? તેના એ અતુલપ્રેમમાં
આનંદ નથી શું? કારણ તે જાણે છે-પૂરે-
પૂરું તેને જ્ઞાન છે કે રાજાના સન્માનનો
તે પાત્ર છે, તેની સત્કારમુદ્રા વડે તે
અંકિ છે.

અને છતાંય તે પોતાની ધ્રુવરીને
સવિશેષ વિચારતો નથી શું?

કારણ મરણ એટલે શું તે જાણે છે?
પવનમાં ખુદ્દા દિલે ઉભા રહેવું, વા
સર્પમાં બાળ્ય સમા ગળી જવું એ જ.

અને શ્વેતોચ્છવાસ લેતા અટકવું એટલે
શું? અશાન્ત ભરતીઓમાંથી પ્રાણને મુક્ત
કરવા, જેથી તે ઉચ્ચોચ ચઢી શકે, સોડસાસ
વિકસી તથા વિકસી શકે, અને કરા ય
અંતરાય વિના ખુદ પરમાત્માને શોધી શકે.

એ તો શાન્તિની સરિતામાંથી જળપાન
કરે ત્યારે જ તમે ખરેખર ગાંધ શકો.

અને પર્વતને શિખર જ્યારે તમે પહોંચો
ત્યારે જ વસ્તુતઃ તમે સાચે જ ગિરિઆરોહણ
આરંભો છો.

અને એ તો જ્યારે પૃથ્વી તમારાં
અંગાંગ પોતામાં ઝીલી શમાવી લેશે,
ત્યારે જ ખરેખરા તમે નિર્અધ ને નિર્ભર
નવી શકશો.”

ચામડાના દલાલ

: શ્રેષ્ઠ :

પ્રસાદ

આ પછા સમાજની અવનતીમાં પેદા-
જાતીઓનું અસ્તીત્વ પણ કારણ-
ભરત છે જ. એક જ જાતીના બે વિભાગ-
માંથી જુદા જુદા પોકાર ઉઠે છે. એક
વર્ગ કહે છે કે અમારામાં કન્યાની અછત
છે, બીજા પીત્રે વર્ગ ફરીપાદ કરે છે કે
અમારામાં વરની અછત છે. જાતીનાં આ
સંકટમાં વળુજાને લઈને આપણાં લગ્નો
નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે, એટલું જ નહિ પણ
આપણામાં વળુજા કરના પ્રવેશી છે, અમ
કહેવું અનિશ્ચયોક્તિભર્યું નથી જ. દરેક
જાતીઓ પોતાનાં આ સંકટમાં વળુજા તોડી
નોખી લગ્નનું ક્ષેત્ર વિશાળ બનાવી દે,
તો લગ્નના બજારમાં જે શરીરનો ચિકેચ
થાય છે, તે પ્રથા જમીનદોસ્ત થઈ જાય.
અનાવિલ, અભક્ષની, તથા કેટલેક અંશે
ખેડવાલ, ઔદીચ્ય અને કણખી કામમાં
આખા હવનની કમાણી વરને આપવાના
સંકટમાં જ ખપી જાય છે, તેમ થવા પામે
નહિ, કન્યાની ગેટલા વરસની ઉંમર તેટલા
દગ્ગર રૂપીઆ આપી કન્યા: “ખરીદી”
લાગ્યાના કિસ્સા આપણે સાંભળીએ છીએ,
તે બનવા પામે નહિ, અને માનસિક તથા
શારીરિક કષ્ટમાં ફેર ફેર બેવામાં આવે છે,
તે નીપજ શકે નહિ.

આવી જ એક પેદાજાતીમાં માતા
મિત્ર નરેન્દ્ર જન્મ્યા દના-તેમની જાતીમાંથી
તો તેમને કન્યા મળવી જ મુશ્કેલ હતી.
બહેણા, વિનયશીલ અને સંસ્કારી હોવા છતાં
જાતીમાં કન્યાની અછતને પરિણામે તેમના
ત્રણ થઈ શક્યાં નહતાં. છેવટે બેચાર

મિત્રોની સલાહથી તેમણે જાહેર ખખર
દ્વારા પ્રયત્ન કરી બેવાનો વિચાર કર્યો.
તેમણે જાહેર ખખર આપી તે દરમ્યાન
તેમને કાય પ્રસંગે બહારગામ જવું પડ્યું-
તેથી જાહેર ખખરના જવાબો આપવાનું,
કાય મારે માથે આવી પડ્યું.

જાહેર ખખરના જવાબમાં આવેલા પત્રો
માંથી એક બે ઠીક લાગ્યા તેને જવાબ
આપ્યા. બે એક દિવસ બાદ એક ગૃહસ્થ
માફ મકાન પૂછતો આવ્યો. મેં તેને
આવકાર આપી ખેસાડ્યા અને આવવાનું
પ્રયોજન પૂછ્યું. જવાબમાં તેણે મારે
લખેલો જવાબ અને બતાવ્યો ત્યારે જ મને
ખખર પડી કે આ કન્યા બાબત વાતચીત
કરવા આવ્યો છે. વાત છેડવાના ધરાદાથી
મેં પૂછ્યું:

“કન્યા કેટલા વરસની છે? બહેણી
છે કે નહિ?”

“કન્યા અહીં જ છે, મારી સાથે આપ
આવશે, તો રૂબરૂ જ જોઈ શકાશે.” તેણે
ખુલાસો કર્યો.

“તમે તેમના કંઈ સગા થાવ?” મેં
પ્રશ્ન કર્યો.

“મારે તેની સાથે કંઈ પણ સગાઈ
નથી. એ તો માતા મિત્રની બાહેધ છે,
તેથી હું પ્રયત્ન કરું છું. બાકી મારે
કંઈ અંગત સ્વાર્થ નથી.” કાષ્ટક
સંસ્કારી પુરુષની. અદાથી પાન કરતાં
તેણે કહ્યું, તેણે બેગકોર ટોપી પહેરી
હતી, મુંઝેલ ફેલ્ય કટ મુન્ય કપાળી

હતી, અને બીજું સફેદ ધોતીયું ધારણ
કયું હતું. મને તે કાંઈ ખાતરાન કુદાંજનો
નખીરા હોય એમ લાગ્યું.

અમે તેને ઘેર જતા નીકળ્યા અને થોડી
વારમાં તેને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેનું મકાન
સ્વચ્છતા અને સુખડનાનો નમુનો હતું.

અમે આવી હોંચકે પેલા. હીંચકેથી થોડું દુઃખ ઓડેલા કપાળ મુધી અધુરો જોડી બેસી હતી.

આખા મકાનમાં ચોકબાઈ અને વ્યવસ્થા તરીકે અડની હતી. દિવાલો ઉપર દિમ્તી ફોટાઓ ટાંગેલા હતા. એક બાલુ તેનો અને તેની પત્નીનો કુલસાઈજી રંગીન કોરો દેતો. તકીયાના ગરેજ સફેદ ફૂલ જેવા ધોરણ હતા. અમે આવી હોંચકે બેઠા. હોંચકથી થોડે દૂર એક સ્ત્રી કપાળ મુઠી ચાલું બેઠી, નયું અયસ પહેરી બેઠી હતી, સામી બાલુ એક સત્તાવીસ વરસનો જુવાન બેઠો હતો. અંદરના કમરમાં એક બીજી સ્ત્રી હતી, તેના તરફ જોઈ પેસાએ કહ્યું: “જરા આ મૂકી દેને.” અને પેસા જુવાન પ્રત્યે જોઈ કહ્યું “પોપટ, તું જરા ફૂલ લઈ આવ.” પોપટ ફૂલ લેવા ગયા, પેસી સ્ત્રીએ સ્વચ સળગાવી આ મૂકી.

“એ માંડા વાઈક છે, અને આ પેસી કન્યા!” પેસાએ ખુલાસો કર્યો.

“હાં. પણ તમારું નામ તમે મને કહ્યું નહિ.” મેં કહ્યું:

“મારું નામ મોતીલાલ અને આ પોપટલાલ છે તે કન્યાનો મામો યાય.”

ચોરીસરમાં પોપટલાલ ફૂલ લઈને આવ્યો. કન્યાન મામા તરફે તેને નીલાળવાની મને નક મળી એટલે મેં તેને વેધક દરિયા જેવા મંદવા શરીરે મુઠકવડી જેવા કંઈક ઉંચે અને કાદર આંખવાળો તે જુવાન કન્યાનો મામો નજરે પડે એવું માંડા અંતઃકરણ મને કહેવા લાગ્યું. આ તૈયાર થતો મોતીલાલે કહ્યું:

“શાન્તા, બે, ચંદના પાલા લઈ આવ.”

શાન્તા-પેસી છેકરી-ઉડી. હું તેને બરાબર જોઈ શકું માટે મોતીલાલ તેને વારંવાર બનાવો કાઢીને ઉઠાડતો હતો. શાન્તાએ આવી ચંદના પાલા મકાન એટલે મોતીલાલે કહ્યું:

“અહીં બેસી પાન બનાવ તો.”

શાન્તા કંઈક સંકોચાતી બેસી અને પાન બનાવવા લાગી. પાન લઈ હું ઉંચો. મોતીલાલ મારી સાથે બહાર આવ્યો.

“કેમ, કન્યા પસંદ પડી?” તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

“કન્યા નથી પણ વિધવા છે.” મેં કહ્યું. મોતીલાલ મુંચવાઈ ગયા. આમ એકદમ બહાર પડી જશે એમ તેણે ધાધું ન હતું. તેને કંઈ પણ બહાનું જરૂરું નહિ એટલે તેણે કબુલ કર્યું, “હા, વિધવા છે, પણ બાળકો છે. આપણે પેસાનો સવાલ નથી, સમજ્યા. બીજા તો બે ચાર દબારથી બેઠી વાત ન કરે, પણ આપણે તો તમે નક્કી કરો એ કબુલ. તમે એક રૂપીઆ કહો તો પણ મારે કબુલ કરવું. પછી છે કંઈ?”

મોતીલાલે મધ મકાને વાત કરવા માંડી.

“વાઈ, કાલે વિચાર કરીને જવાબ આપીશ,” મેં કહ્યું અને અમે ફર પડ્યા.

બીજો દિવસે નકરી કરેલે સમયે મોતીલાલ આવ્યો. વધુ વિગત જાણવાના ધરા દાઈ મેં પ્રશ્ન કર્યો “શાન્તાને કેટલાં વરસ થયાં હશે, મોતીલાલ?”

“ગઢ તો સતત અરાદ,” તેણે જવાબ આપ્યો. માંડા મન માન્યું નહિ.

“મને તો ચેવીસેક વરસની લાગે છે.” મેં ખુલ્લું જણાવ્યું.

“ના ના, એટલાં બધાં ન હોય. બહુ તો કદાચ વીસ હશે.”

“ત્યારે તમે મારાથી ખરી વાત તો છુપાવો છો જ,” મેં કહ્યું.

“જુઓને, તમને ખુલ્લું કહી દઉં. તેને મામો જરા બીડમાં છે. શું કદં કે તેને લગ્ન ઉતાવળ છે, નહિ. તો આ જ છેકરીના આજમાં જોઈ એ દબાર ઉપજવવાની તો મારામાં શક્તિ છે, પણ લાચાર, તેને બીડ

હોવાથી સારાં આંસોમાં બની શકશે. અને એટલાય જો તમને વધારે લાગતા હોય તો તમે પોતે જ આંકડો મોકો તે કણુલ.”

મોતીલાલના કહેવા ઉપરથી મને તરત સમજાઈ ગયું કે એ ચામડાની દલાલી કરનારો સમાજનો કીડો છે! ઉજાગા પોશાક નીચે ધૂપાવેલા સમાજને આદતરૂપ થઈ પડેલા આવા ચામડાના દલાલો પોતાની વાકજીમથી અથવા તો સામાને શરમાવીને પોતાનું કામ કાઢી લેવામાં આશાક હોય છે. તેને શી રીતે ના પાડવી તે મને સુઝ્યું નહિ. છેવટે મેં ‘જ્ઞાનું’ કાઢ્યું:

“પણ જુઓને મોતીલાલ, છોકરી ઘણી જ મોટી છે, અને મારો મિત્ર તેને પરણીને ઘેર કાંઈ નાંચ તો ન્યાતમાં એમરે વાત ફેલાઈ નાંચ કે છોકરી કંતો પરણેલી છે કે કંતો વધવા છે. તેના કરતાં કાંઈ નાની ઉંમરની છોકરી હોય તો મને કહેજો.”

“એ લાંબ સાહેબ આનું જ કાગળી દોને!” મોતીલાલે કહ્યું. “ખીચારો પોપટ ફાલ મુંઝાઈ ગયા છે, તે પણ તમારો ઉપકાર માનશે, અને છોકરીએ કેકણે પડશે.”

“પણ ઉંમરનો બાધ મોટો છે. જો તે નાની હોય તો હું કાંઈ કરી શકત.”

“ત્યારે જો વિચાર હોય તો...રખાત તરીકે ચાએ!”

સાંભળીને હું ધરાઈ ગયા—ધીરજની પરાકાષ્ટા આંધી રહી હતી. સમાજને ફેલાઈ ખાનારા આ કીડાને લાત મારીને બહાર કાઢવાનું મન થયું, પણ મને લાગ્યું કે તેની પાસેથી વધુ જાણવાનું મળશે, તથા આપણા સમાજમાં સડો શી રીતે પ્રવેશે છે તેની બીજી તપાસ તેની મારફતે થઈ શકશે ધારી મેં તેની મૈત્રી સાધવાનો નિશ્ચય કર્યો.

“મોતીલાલ, ગમે તેમ, પણ આની સાથે મારા મિત્રને લગ્ન કરવાની લલામણુ કરવામાં મારું મન માનવું નથી. પણ તમે મને રોજ મળતા રહેજો, અને કાંઈ સારી કન્યા આવે, તો મને ખબર આપજો.”

“વાર” કહી મોતીલાલ ગયો.

ત્યાર બાદ મેં તેની સાથે પરીચય વધારી દીધો. હું તેનો સંપૂર્ણ હિતચીત્રી છું એવો મેં રોજ કરવા માંડ્યો. તેને પણ મારો સંપૂર્ણ લહેલો પડી ગયા, અને ધીમે ધીમે દીઘ જોડીને બધી વાતો મને જાણવા માંડી. વાતવાતમાં જણાવ્યું કે તે લોકોનો વેપાર કરાવનારો જળમસ્ત દલાલ હતો. નેના કાપમાં તેની સ્ત્રી પણ તેને ખૂબ મદદરૂપ થઈ પડી હતી. કન્યાને જોયા મારે જે ઉમેદવારોને તે પોતાને ઘેર તેડી બાવતો તેની સાથે તે પોતાની ખોશવાની ગીઘરાથી પરિચય વધારી દેતી, અને પોતાને પોતાની જગ્યામાં સપડાવતી નેથી લગ્નનું સાકું તો આંધે વતે પણ જરૂર નહીં થઈ જતું. તેની આ પત્ની બાબત પણ મોતીલાલે મારી આગળ કણુલું હતું કે તે એની કાપદેસર પત્ની ન હતી, પણ ઉપપત્ની જ હતી. ત્યારબાદ તેણે પોતાનું કામ કેવી રીતે ચાલે છે તેનો કંઈક પરિચય મને કરાવ્યો. એક પેરી જોડી તેણે ફેરોઆરનું બંડણ કાઢ્યું, અને એક પછી એક ફેરા મને બતાવવા માંડ્યા.

“જુઓ આ ઇંદોરના એક કારખાનાના માલિકની પુત્રી છે. તેના બાપે રોડકાનું ઠેરણું એટલે ન્યાતમાંથી કાંઈ લે નહિ. પોતે મૈત્રીક મુખી અબ્યાસ કર્યો છે અને કાંઈ સુધારકને જોજો છે. છે મારવાડી. પણ કાંઈ કહી શકે? આ વડવાણના એક વણીકની પુત્રી છે. માઆપ કંગાલ કાલતમાં છે. તેથી પુત્રીને પાંચેક હજાર

નોરોનાં ખંડક અને ખીછ બાલુ કન્યા મૂકાય છે, અને આવી રીતે લગ્નના “બેળર”માં “સોદો” પતી જાય છે, મને આખો મહીનો મહેનત કરતાં પણ દસ રૂપીઆ માંડમાંડ મળે છે, તો આ અડધા કલાકના દસ શું ખોટા? આ લાલચે હું લગ્ન કરાવવા ગઈ છું, વળી આવાં લગ્નો વખતે વારંવાર જુદા જુદા ગોર ખોલાવવાથી વાત ટુટી જાય તેથી થયું ખરું જે બાંધેલો ગોર હોય છે તેને જ ખોલાવવામાં આવે છે.”

અને આપણે આપણી લગ્ન સંસ્થાને આદર્શ કહીએ છીએ! આપણે ત્યાં શું નથી? પેટને ખાતર લગ્ન જેવાં પવિત્ર કાર્યને અમડાવનાર ભૂદેવો છે, પેટને ખાતર પુત્રીને વેચનારા કસાઈઓ પણ છે, અને પેટને ખાતર છવતાં હાડ માંસનો “વેપાર” કરનારા દલાલો પણ છે! આ ચામડાના દલાલો અવસ્થિત રીતે કામ કરતા હોય સારા દેશમાં ટેરેર પોતાની જાળ ખીજાવી દીધી છે, ભરવરતીમાં આપણી સામે જ આ લોકો વસતા હોય છે, પણ આપણે એક

દમ બાણી શકતા નથી. દરેકનું ચોક્કસ મુખ્ય મથક હોય છે, અને ત્યાંથી દોરી સંચાલન થાય છે. આવા ચામડાના દલાલોમાંનો મોતીદાલ તો એક જ માવ છે. પણ આવા તો હજારો મોતીદાલો પોતપોતાનાં મથકો સર કરી પડ્યંત્રો ચલાવ્યા કરે છે, અને આપણી સામાજિક અંધારણીની ક્ષતીઓનો ગેરલાભ લઈ પોતાનું કાર્ય ધમધોધર ચલાવે જાય છે. આવો લોકોનો વહેવાર અટકાવવો હોય તો સમાજનું પુનર્વિધાન થવું જોઈએ, જે રાત્રીમાં વરનો દોરો હોવા ન છતાં પણ વરની અછત હોવાની જૂમ પડે અને કન્યાની વિપુલતા હોવા છતાં કન્યા ન મળે, તે રાત્રીનું પુનઃ કથાન કરવું અનિવાર્ય છે, અને આવી ફરીઆદોને પહોંચી વળવા સામાજિક અંધારણમાં ફેરફાર કરી પેટા રાત્રીઓનું છેદન કરવાનો સમય આવી લાગ્યો છે, જે સમાજ આવાં સાંકડાં વતુંજો તોડી નાખવા જોઈશે પણ નૈતીક હિંમત ખતાવતો નથી તે સમાજ કેના થવા જ સમજાયેલો છે.

નિર્ધનતા નિવારણના માર્ગ.

: : લેખક : :

શ્રી. અનિલવરણ રોય

આ પછી પ્રવ્રત્તની ગરીબાઇ ટાળવા માટે પરદેશી અમલ અને પરદેશીની અસહ્ય ક્રિયા દૂર કરવાના તથા ખેતીમાં વિસ્તારના ઉપયોગ કરવાના, મોટા પ્રમાણની ઉત્પન્નિ વાળી પધ્ધતિ દાખલ કરવાના અને ખીજા ઉપાયો આગળના લેખોમાં સૂચવવાની મેં વિનંત કરી હતી. તે ઉપરથી એક ખાદીવાદીએ મને મંદુરુધિ, રોષ-ચડતી અને વેદિયા તરીકે યોગબાએ છે. એ ખાદીવાદીની દ્રષ્ટિએ સ્વરાજ્ય એ એક એવું સ્વપ્ન છે કે જેનું “લાંબા કાળ સુધી કંઈ પણ પરિણામ જોઈ શકાશે નહિ.” પરદેશી રાજ્ય અને પરદેશની અસહ્ય ક્રિયા ચાલુ રહેશે, આપણી ખેતી અસહની દબ મુગળની જે રહેશે અને આપણે એકીએ, વિનિમય, જગત અને મલક જાવવા લાગજવાનાં સાધનોને લગતા સધળા ગેરલાભો સજ કરીશું, છતાં રેંટિયાના નાદુરૂપ ચમત્કરથી આપણા લોકોનું દુનિવ તરત જ ફીટી જશે. આની આપણા ખાદીવાદીઓની વહેવાર અશ્વ છે! ખરે જ આકં વર્ષના અસાધારણ પ્રયત્નો પછી અને વીસ લાખ રૂપિયાની મુડી રોકા મત્ર ૮૪ લાખ વાર ખાદી દર વરસે ઉત્પન્ન કરી, ગરીબોને “તાત્કાલિક” મદદ કરવાનો આમ તેઓએ પુરાવા આપ્યા છે!

ગરીબોને એક જ ઉપાય

ધર્માન્ન કામથી જ ગરીબોને તાત્કાલિક શાહન આપી શકાય. અને ખાદી કામ પણ

હવે તે જ આધારે ચાલે છે અને નહિં કે આર્થિક અર્થવા વેપારી દ્રષ્ટિએ. લોકોની દરિદ્રતા દૂર કરવાનો ખરે ઉપાય તો બચાર ઘસણાઈ જતાં નાણાંનો અટકાવ કરી, ધનની પેદાશ વધારવાનો છે. આ સિવાય બીજો રસ્તો જ નથી.

આ કામ એકાએક ન થઈ શકે તોપણ એ દિશામાં આપણે તરત જ પગલાં ભરી શકીએ. ખાદી પ્રત્યે અમારો મોટો વાંધો એ છે કે લોકોને એનાથી ખરી મદદ મળતી નથી એટલું જ નહિં—માસિક આવકમાં આકં આનાનો વધારો એ કંઈ સચી મદદ નથી. પણ આપણા રાષ્ટ્રીય કાયંતલોએવું ખ્યાન સાચા રચનાત્મક કાયં-માંથી ઉંધી દિશામાં દોરી જઈ તથા બનકેર પ્રવ્રત્તની શક્તિ અને નાણાંની લયંકર બરબાદી કરી, તે દેશને ખરેખર નુકશાન પહોંચાડે છે.

ખેતીમાં સુધારા કરાવો

ખાદી સામે જે સ્પષ્ટ લકીકતો મેં વ્યવસ્થાપૂર્વક એકઠી કરી છે તેને, ખાદીના વિરોધીઓની એ સામાન્ય દલીલો છે એમ કહી એ ખાદીવાદીએ કારે મૂકી દીધી છે, અને પોતાના ખાદીના તૂત માટે એ લાઠીએ તકન નવી દલીલો અને લકીકતો રજૂ કરવાં પ્રયત્ન કર્યા છે! એ લાઠી દહે છે કે, “હિંદના લોકોનો મોટો લાભ ખેતીમાં કામ કરે છે અને તેઓને માત્ર છ મહીના સુધી એવરમાં કામ કરવું પડે છે વગેરે.”

છેક કંટાળા આવે એવી રીતે કરવામાં આવતી આ દલીલ તદ્દન ભલ્લ ભરેલી છે. પહેલી વાત તો એ છે કે હિંદમાં કંઈ બંધી જ નહોતી એ ખુલ્લોતોને કેટલાક મહીના અગાસમાં ગાળવા પડતા નથી. ખીલુ એ છે કે ખેતીમાં જોઈએ તેવા મુધારા કરવામાં અગાસ નથી તેથી જ ખેલુતોને આખા વખત પૂરતું કામ મળતું નથી. તેમના પર નવું કામ લાવવાને બદલે, તેઓ પોતાનું કામ જ વધારે સારી રીતે કરે એવી તેમને કેળવણી આપવી જોઈએ. સારાંખી અને બળદોની પસંદગી, ખાતરની બળવણી, પેદાશ તથા વેચાણની સરકારી મંડળાઓની સ્થાપના વિગેરેને લગતા સાદા મુધારા કરી તથા સાદા સાધનોનો ઉપયોગ કરી, ખેલુતો કાંતવામાંથી મેળવવાની આશા રાખે તે કરતાં વધુ ફાયદો મેળવશે. રેંટિયાના સાવ નિર્મલક કાર્યક્રમ પાછળ જે પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, તેવા પ્રયાસો દ્વારા જ આવા મુધારા કરવા માટે આપણે ખેલુતોને કેળવી તેમનું સંગઠન કરી શકીશું.

તણખલાંના ટેકા

આ ખાદીવાદીએ, મને રીચર્ડ પી. ગ્રેગનું ખાદીનું અર્થશાસ્ત્ર (Economic of Khaddar) વાંચી જતા લક્ષ્યમણુ કરી છે. આ પુસ્તક પ્રસિધ્ધ થયા પછી એક વરસમાં જ સારા હિંદના ખાદીવાદીઓએ તેને વેદ જોડતું મંજૂર આપી દીધું છે. હું એ લાઘવે ખાતરી આપું છું કે એ ઉપયોગી પુસ્તક વિશે આ પહેલીવાર જ હું સાંભળતો નથી. પરંતુ મિ. ગ્રેગના સર્વ શક્તિના, અને યંત્ર સાથે માનવ શરીરની સરખામણી વિશેના સંશોધન કરતાં, મારી સ્પષ્ટ દલીલોનો જોતો ઇન્કાર કરવાની કોઈ ખાદીવાદીએ હિંમત

કરી નથી, -તેના પર જ હું વધારે આધાર રાખીશ. ક્યારેક તો માણસ જેમ તણખલાંને વળગે છે તેમ આપણા આ ખાદીવાદીઓ તેમના બાલા “સિદ્ધાંત”ને જે કંઈ ટેકા આપતું જણાય તેને પકડી રાખે છે! આમ એક સરકારી અમલદાર મિ. એડીના અભિપ્રાય લાઈ કાઢેલા સુતરની તરફેણમાં આપવામાં આવ્યો છે, જે આપણા ખાદીવાદીઓને સરકારી અમલદારોની સલાહ આવી આધાર ભૂત લાગતી હોય તો હું તેમને ખેતી કમીશનરનો અહેવાલ વાંચી જતા લક્ષ્યમણુ કરું છું, કે જેથી એ “કમીશનરી” અહેવાલમાં રેંટિયા માટે કયું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે તેની એમને ખબર પડે.

ખાદીની નૈતિક અસર

સાબરમતી સત્યાગ્રહ આશ્રમવાળા શ્રી. સી. કે. નાથરે ખાદી વિષેની ચર્ચાને નવી દિશામાં વાળવા માટે ઇતિહાસી બતાવી છે. તેઓ એ વિષયને લગતા આંકડાઓ અને હકીકતોને બાળુએ રાખવાનું કહી રેંટિયાની ચળવળની નૈતિક અને આધ્યાત્મિક બાળુ પર ભાર મૂકે છે. મારે કણુવ કરવું જોઈએ કે આ બાબતમાં હું સારામાં સારી ચર્ચા કરી શકીશ. કારણ કે એક ગ્રાન્યદારી પુરુષ, કે અર્થશાસ્ત્રી કરતાં મારી મનોદશા મુજબ હું આધ્યાત્મિક શોધક અને તત્ત્વજ્ઞાની વધારે છું. મેં આ અણુમતી ચર્ચામાં એટલા માટે ભાગ લીધો છે કે, જેને એક લાઘવે “આ જમાનાનો વિચિત્રમાં વિચિત્ર ભ્રમ” કહ્યો છે, તેને દલીલ પુરવકે ઉઘાડી પાડવા સારા હિંદમાંથી કોઈ બહાર પડ્યું નથી. મને એમ પણ લાગે છે કે ખાદીને ધર્મ અને શ્રદ્ધાનો વિષય

તન-મનની મહેનત કરનારાં!

તાકત-તાઝીથી ભરપુર

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસવ

(મુદ્દિશિષ્ટ: શારંગધર મ. અ. ૧૦)

ઘરમાં હંમેશાં તયાર રાખો

તાકીદે તાકત-તાઝી મેળવવા

શરદી મટાડનાર

થાક ઉતારનાર

ઉંઘ લાવનાર

દસ્ત સાફ લાવનાર

ભુખ લગાડનાર

તાકત આપનાર

તાઝી બદનાર

લગજતદાર દવા

‘ઝંડુ’ દ્રાક્ષાસવ

સવાર સાંજ જમ્યા પછી લ્યો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લી૦ મુંબઈ નં. ૧૪

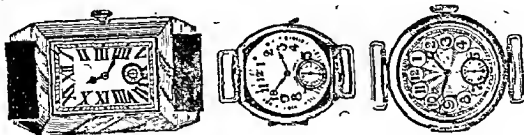
મુંબઈની મુખ્ય દુકાન: જુની મહાજનવાંડી, કાલણાદેવી રોડ

સ્તલ અર્ધાના તેર આના, ૨. એકનો રૂ. દોઢ, ૨. દોઢના રૂ. બે

સ્વીટ્ઝરલેન્ડથી ઘડિયાળો

નો તદ્દન નવો અને નામાંકિત મેકરનો સ્ટોક આવી પહોંચ્યો છે.

એ સ્ટોકમાંથી તમે જે કોઈ ઘડિયાળ ખરીદશો તે જ સંભાળથી રાખશો તો વળી સુધી નીચમીત ટકામ આપીને ચાલ્યા કરશે. આવી નમુનેદાર અને નવીન દેશનેબલ ડીઝાઇનની મનપસંદ ઘડિયાળ ખરીદ્યેથી તમારા ખર્ચેલા પૈસા વસુલ થશે.

રીસ્ટ વોચીઝ ખરીદો.

નીકલ-ચાંદી તથા રોલ્ડ ગોલ્ડમાં તથા સોનાના ૧૫ બુવેલ.

નીકલ	૧૦૧"	૩મી લીવર	નં ૦ ૧ ૩. ૧૯
ચાંદી	૧૦૧"	" "	નં ૦ ૧ ૩. ૨૩
રોલ્ડ ગોલ્ડ	૧૦૧"	" "	નં ૦ ૧ ૩. ૨૫
નીકલ	૧૨"	એન્-એન્-એન્સ ડબલ ક્રૂમ	નં ૦ ૧ ૩. ૨૦
ચાંદી	૧૨"	" "	નં ૦ ૧ ૩. ૨૪
રોલ્ડ ગોલ્ડ	૧૨"	" "	નં ૦ ૧ ૩. ૨૬
રોલ્ડ ગોલ્ડ	૧૦૧"	એમ્પાયર શેપ પેરેમાઉન્ટ	નં ૦ ૧ ૩. ૩૦
" "	૧૦૧"	મીરજ શેપ પ્રાનીડન્ટ	નં ૦ ૧ ૩. ૨૦
" "	૧૦૧"	ચોરસ એક્ટોગન	નં ૦ ૧ ૩. ૨૧
સોનાના	૯ કે. ૧૦૧"	મીરજ શેપ ક્રીશના	નં ૦ ૧ ૩. ૨૫
સોનાના	૧૪ કે. ૧૦૧"	" "	નં ૦ ૧ ૩. ૨૮
સોનાના	૧૮ કે. ૧૦૧"	" "	નં ૦ ૧ ૩. ૩૧
સોનાના	૯ કે. ૧૦૧"	એમ્પાયર શેપ	નં ૦ ૧ ૩. ૩૫
સોનાના	૯ કે. ૧૦૧"	હોર્નલુપ કેટ ગ્લાસ	નં ૦ ૧ ૩. ૪૨
સોનાના	૧૪ કે. ૧૦૧"	હોર્નલુપ કેટ ગ્લાસ	નં ૦ ૧ ૩. ૫૦
સોનાના	૧૮ કે. ૧૦૧"	હોર્નલુપ કેટ ગ્લાસ	નં ૦ ૧ ૩. ૫૪
ચાંદી ૧૦૧"	"	પેરેમાઉન્ટ	નં ૦ ૩. ૨૪

વેસ્ટ એન્ડ વોચ

કુંપની જેવા
જાણીતા મેકરના
ઘડિયાળો પણ
અમારે ત્યાંથી
બજાર લાવે
મળશે.

રાષ્ટ્રીય કામ
અમારા બાહોશ
કારીગરો પાસે
મળી દેખરેખ
નીચે કરવામાં
આવે છે.

ટકા ૨૦ % વળતર આપવામાં આવશે.

વધુ વીગત માટે અમારું સચીત્ર કેટલોગ મંગાવો.

ઠે:-પ્રીસીશન વોચ કુંપની,

૧૨૭, અમદાવાદ રહેમાન સીટ, મુ'બઈ નં. ૩.

ટેલીફોન:-
૨૪૩૨૩

માલિક:-પ્રાણુજીવનદાસ મોહનદાસ.

ટેલીગ્રાફ:-
'Amarwatch.'

માની બેઠેલા ખાદીવાદીઓ પર હું જે આંકડો કે દલીલો રજૂ કરું તેની કંઈ અસર થવાની નથી. તેમને એમ લાગે છે કે ખાદીને છેડી દેવી એ ગાંધીજીને, આપુને ત્યજી દેવા જેવું છે! એમ કરવાની કેટલાના છગરમાં તાકાદ હોય? પણ મારી સ્થિતિ તદ્દન સ્પષ્ટ છે. મહાત્મા ગાંધી પ્રેરેલું મારું માન ખાદી જેવી અનિશ્ચિત વસ્તુ પર આધાર રાખતું નથી.

ગાંધીજીની નિષ્ફળતાનાં કારણો

રાજકારણમાં અને સંપત્તિશાસ્ત્રમાં મહાત્માજી ભણે હિમાલય જેવડી ભૂલો કરે ચતાં આપણી દેશમાં જ નહિ પણ આખી દુનિયાના લોકોના હૃદયમાં તેમનું સ્થાન બહુ ઉચું રહેશે; કારણકે તેમના આરિચ્ચ અને વ્યક્તિત્વથી તેમણે જગત સમક્ષ મહાન નૈતિક આદર્શ રજૂ કર્યા છે, જ્યાં આખા જગતનું ધ્યાન ખેંચી રહેલા પ્રજાના એક વ્યવહાર ઉકેલ માટે હિંસક બળ સામે નૈતિક શક્તિ ખડી કરી તેમણે માનવ સમાજની મહાન સેવા બજાવી છે. એ ખરું છે કે આત્મબળના અભવરમાં તેમને મોટી સફળતા મળી નથી. છતાં તેમના એ પ્રયાગો માનવ જાતના ભાવિ વિકાસમાં મોટું સ્થાન લેશે એમાં શંકા નથી. તેમની નિષ્ફળતાનાં કારણો ખુલાં જ છે, તેમની વિચરિત મનુષ્યમાં રહેલી પાશવવૃત્તિને નહિ પણ તેના આત્માને છે. આ પૃથ્વીના કેટલા માણસો માટે એમ કહી શકાય કે તેમનામાં આત્મબળ જાગ્રત છે? ઘણાંજ માણસો મનનો ઉપરચોટિયા ઉપયોગ કરી મુખ્યત્વે શારીરિક રીતે જ જીવન ગાળે છે. તેમની સાથે કામ લેવા માટે કોઈપણ આગેવાને જોમલયાં અને હિંસક બળોનો

ઉપયોગ કરવો જોઈએ. એ બળોની પાછળ નૈતિક શક્તિ અથવા મહાત્માજી કહે છે તેમ આ આત્મબળનો આધાર હોય એ જાણી વાત છે.

કોણ સફળ થઈ શકે ?

દુનિયા આજે જે સંજોગમાં જીવે છે, તેમાં તો અતિસાદા, પ્રમાણિક અને અહિંસક, મહાત્માગાંધી કરતાં, મીરાંબાઈ (કાંસના વિપ્લવના મહાન નેતા) ખીસ્માક (જર્મનીના ઘડનાર) અથવા મ્યુસોલિની (ઇટલીના સર મુખત્યાર) જેવા આગેવાનો જ પડી એમના નૈતિક ગુણો અથવા હુકુમો ગમે તે હોય-વધારે ફતેહ મેળવી શકે એમ છે. કોટ મીરાંબાઈનું આરિચ્ચ તેના દેખાવ જેટલું જ કદરૂપું હતું છતાં તેના વખતમાં (૧૮મી સદીમાં) તે યુરોપનો સૌથી મહાન રાજદ્વારી નેતા થઈ ગયા અને તેણે એવાં ઐતિહાસિક વિપ્લવ જગાવ્યા કે જ્યાં આખું જગત સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને બ્રાતૃભાવના મહાન આદર્શોથી ગાળ રહ્યું, અને આજે પણ એજ આદર્શોથી નવી અને મહાન, સામાજિક રચના સર્જાશે.

ખરી રીતે તો મહાત્મા ગાંધીનું મહાન વ્યક્તિત્વ જ પ્રજાને રેડિયાની નિરર્થકતા સમજતાં અટકાવે છે પણ આપણી હાલની લાગણી અને વર્તણૂકથી જો દેશનાં સાચા હિત પ્રત્યે આપણે સમજીશું, નહિં, તો આપણી મહાન માતૃભૂમિને આપણે જીન વફાદાર કરીશું. આપણી દેશની મોટામાં મોટી વ્યક્તિ કરતાં આપણી માતૃભૂમિને આપણે વધારે મહત્ત્વ આપવું જોઈએ.

ઉદયોગવાદ અને તેનાં પરિણામો

“ઘણીવાર ઉંઘે રસ્તે દોરવનારા આંકડા અને હકીકતો, સામે વાંધા ન

ઉદ્યોગવાની પહેલેથી વાત કર્યા છતાં મી. નાયર, ચિટનની બેંકરી અને તેના શાહીવાદને લગતા આંકડા અને હકીકતો ટાંકવાની લાલચ છોડી શકતા નથી. આપણે ખરેખર હડહડતા કળિકાળમાં વસીએ છીએ અને તેથી તેના વાતાવરણથી પર થઈ શકતા નથી !

ધ'ગ્વાંડમાં બેંકરોની સંખ્યા ગમે તેટલી હોય, છતાં તેઓ આપણા લોકોની માફક ભૂખે મરના નથી અને તેમને સહત આપવા માટે ધ'ગ્વાંડમાં રાષ્ટ્રીય ધન જોઈએ તેટલું છે. મોટા પંચો નહિ પણ ધ'ગ્વાંડના મુડીવાદીઓનો ચાહોમ લોભ જ તેમને શાહીવાદ અને ખીજ પ્રભુને ચસવા તરફ દોરે છે. અમેરિકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ પાસે સામ્રાજ્ય નથી. છતાં શાસ્ત્રીય ખેતી અને વધારે પ્રમાણની ઉત્પત્તિથી તે દુનિયામાં સૌથી ધનવાન દેશ થયો છે; અને પરદેશી અમલતી ધુસરીમાંથી મુક્ત થયા પછી દિંદમાં પણ એમ થશે. રશિયાએ ખતાવી આપું છે કે પંચાથી થતી મોટા પ્રમાણની ઉત્પત્તિ સાથે, શાહીવાદ, મુડીવાદ, દરીદ્રાઈ તથા ગરીબોને નિર્બળતાં શોવણ, એ દંમેશાં આવે જ એમ નથી.

રેંટિયો અને જીવનની પવિત્રતા

આપણા કેટલાક જીવાન નેતાઓની માફક હું એમ માનતો નથી કે રશિયાની હખતો સામ્રાજ્ય સંવર્ધના અનર્થોની જડી ખુદી છે. પણ સમાજવાદ નિઃશંક રીતે એમ તો જરૂર બતાવ્યું છે કે ઉદ્યોગવાદનાં અનિર્ણય વધારે પ્રમાણની ઉત્પત્તિ સાથે અનિવાર્ય રીતે આવતાં નથી. રેંટિયાના અસહનના જમાનામાં પણ દ્રવ્યની વહેંચણીની અસમાનતા હતી જ. મુડીવાદ અને સમાજવાદ વચ્ચે જે અંધારો ચાલે છે

તે મોટા પ્રમાણની ઉત્પત્તિને લગતો નથી પણ સંપત્તિની વહેંચણી કરવાની રીત વિશેનો છે. બન્નેના હિમાયતીઓ કથુબ કરે છે કે પુષ્કળ ધન પેદા થવું જોઈએ. આપણા અસહનના હિંદી શાસ્ત્રોનાં પણ એ ફરમાન છે. હાલનાં વિજ્ઞાને પણ આપણા લાશમાં દેશનું ધન વધારવા માટે સાધનો મકયાં છે, તેનો આપણે પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ખીજ દેશો એમની રીતે દ્રવ્યની સમાન વહેંચણીના પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવા મથી રહ્યા છે. ખીજ દેશો એ સવાલનો નિર્ણય લાવે ત્યાં સુધી હિંદે શા માટે રાહ નેવી જોઈએ ? મારી ખાતી છે કે સ્વતંત્રતા અને તક મળતાં, હિંદીઓ પોતાની બુધ્ધિથી એવી રાજકીય, આર્થિક અને સામાજિક રચના ઘોળશે કે જે સારી દુનિયાને ધડારૂપ નિવડશે. હિંદના લાલિ વિશેની મારી આં શ્રદ્ધાને તીપે જ આપણા કેટલાક જીવાન નેતામાં દેખાતો પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ માટેની ઘેલછા તરફ હું અધીરો બનું છું. રેંટિયાથી જીવનમાં આવતી પવિત્રતા વિશે તો મિ. નાયરને મારે એટલું જ કહેવું રહ્યું કે આ દુનિયામાં માણસોને અપવિત્ર બનાવવા માટે ગરીબાઈ જેવું પ્રયત્ન સાધન ખોલું એકે નથી. પરંતુ ખાદીવાદીઓ તો એવી બગસ મારે છે કે તેઓ દેશ સમક્ષ ગરીબાઈની આદત રજુ કરે છે !

રેંટિયાનો વહેમ

દેશમાં આવેલી જનશ્રુતિ ખાદી ચળવળનું પરિણામ છે એમ બતાવી લાઈ નાયર પોતાની દલીલા પૂરી કરે છે. અહિં પણ એ લાઈ પોતાને મનગમતાં ચરમાં પડેદીને જ જુએ છે. ખાદી તરફનો પશ-પાત છોડી દઈ કાંઈ પણ માણસ

વિચાર કરે તો તેને એમ લાગ્યા-
વિના નહિ રહે કે કાંતવામાં શૂણ્યાદનો
કે સ્વદેશીનો ભુરસો જગાડવાની ખાસ શક્તિ
નથી. મિં નાપરને કદાચ આ સાંભળતાં
આંચકા લાગશે, - પણ એ સાચેસાચી વાત
છે. કે કાંતનારાઓમાંના ઘણા જે અમને
શુધ્ધ ખાદી આપી જાય છે તે માંચિદરમાં
બનેલાં કપડાં પહેરવાનું પસંદ કરે છે!
ખરી વાત તો એ છે કે અંગભંગની ચળ
વળ વખતે જ લિંદબરમાં શૂણ્યાદ અને
સ્વદેશીનો ખરો ભુરસો જાત્રાન થયા હતા.
પણ તેને રેટિયા સાથે કંઈ પણ સેવાદેવા
ન હતી, બહુ બહુ તો. દુધકાંતણુ એ,
જીવન શુભશ માટે આપણી પ્રાપ્ત જે
ઉચોગો વસાવે છે તેવા હાથઉચોગમાંનો
એક છે. તેમાં સંગઠન અથવા વ્યવસ્થાની
ખાસ શક્તિ છે એમ માનવું એ ચોક્કસ
વહેમ છે.

ખારડોલીના સત્યાગ્રહ વિષે

પણ “જેણે લિંદતું નાક જાગવું” છે
તે ખારડોલીને મહાત્મા ગાંધીએ શું રેટિ-
યાથી બચાવ્યો અને સંગઠિત બનાવ્યું ન
હતું? એ આ બાબત વિશે પણ હું
સાદસાદ-કંઠી દઉં તો પાંચકો મને માફ
કરશે એવી આશા છે. હમણાં હમણાં આપણે
ખારડોલીના મહાન વિન્ય વિષે એટલું બધું
સાંભળીએ છીએ કે એ વિન્યમાં
આપણે માનતા થયા છીએ તેમાં કંઈ
આશ્ચર્યજનક નથી. પણ એ વિન્યનું
પહેલાં પરિણામ શું છે? એમાં લડત
જેવી વસ્તુ ક્યાં હતી? અને પક્ષો તૈયારી
કરતા હતા અને પોતાનું તથા પોતાના
વિરોધીઓનું બળ મેળવતા હતા. પણ
સરકારે જે અંતીમરૂમ આપું હતું તેની
સુદન ખાસ થાય તે પહેલાં સમાધાની

કરવામાં આવી હતી અને તેથી, ખરેખરી
લડત તો થઈ જ ન હતી. કોઈપણ અર્થમાં
એ સમાધાનીને ખેડતોની છત કે સરકારની
હાર કહી સકાય નહિ. ખારડોલીની વિલ-
આલથી મુખ્ય સરકાર પર કંઈ અસર
થઈ નથી; એ તો એ જ ઇલાકાના વસાઈ
અને ખાગલાણ તાલુકાઓ મહેસુલના વધારાની
સામે હાથમાં શ્રેયેશ ઉઠાવે છે તે ઉપરથી
દેખાઈ આવે છે. એમ કહેવાય છે કે
આમાંના એક તાલુકામાં મહેસુલની આ
કારણી ૪૦ ટકા જેટલી વધી ગઈ છે!
ખારડોલીના ખેડૂતોનું લાભ પણ હજી અનિ-
શ્ચિત છે. * આથી ખારડોલીના ખેડૂતોની છત
વિશે જેટલી ઓછી વાત કરીએ તેટલી
સારી છે કારણકે, પોતાની જાતને છેતરવાથી
કોઈને લાભ થતો નથી.

રેટિયાનું જૂત

પણ આમ છતાં ખારડોલીના ખેડૂતોને
તો હું જરૂર મુશ્કેલીઓ આપું
છું. ત્યારે લિંદમાં સર્વ સ્થળે લોકો
ભાણણ કરવાની, બંધારણ લગવાની અને
પ્રવૃત્તિનો દેખાવ કરવા મોટી મોટી પરિપક્વ
ભરવાની વાત કરતા હતા ત્યારે ખારડોલીના
ખેડૂતો પોતાના હક્ક માટે લડવાને બહાદુરી
પુર્વક તૈયાર થયા અને તેમના એક બાહોશ
નેતાની સરદારી હેઠળ શાંત છતાં ઉદામ
લડત માટે એક થયા હતા. સમાધાની પડી
ખારડોલી માટે જે રચનાત્મક કાર્યક્રમ ઘડ-
વામાં આવ્યા તેમાં પરદેશી કાપડનો બહિ
ષ્કાર તથા રેટિયાને મુખ્ય સ્થાન આપવામાં

* આ પુસ્તક લખાયું ત્યારે જુમ શીડ
કમિટિનો અહેવાલ અને તે ઉપર સરકારનો
નીણું જાહેર થયા ન હતાં-અનુરાદ્ધ.

આવ્યું હતું. આ ઉપરથી એટલું એટલુંસ
તરી આવે છે કે અસહકારના એ ઉત્તરવળ
દિવસોથી માંડી આજ પધ્ધતિ મહાત્મા
ગાંધીના નેતૃત્વ હેઠળ જે ખારડોલી સત્યા-
ગ્રહ માટે તૈયારી કરતું હતું ત્યાં રેડિયોનો
કાર્યક્રમ તો પાર પાડવાનો રહેો જ હતો !

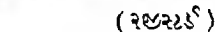
આપણા મગજમાંથી આપણે જ અરખાતું
હત કાઢી નાખી ખારડોલીની પરિસ્થિતિ
શાંતીય દૃષ્ટિથી તથાસએ તો આપણને
માનવ પડશે કે, ખારડોલીમાં જે
કંઈ પણ ફતેહ મળી છે, તેનાં
ખરેં કારણ આ છે; એટલેની
ફરિયાદ તદ્દન સાચી હતી; તેઓને દોરવ
માટે બાહ્ય નેતાને અને કુશળ કાર્યકર્તાઓ
મળી ગયા હતા. રાજકીય સ્થિતિ તદ્દન
અનુકૂળ હતી અને સરકાર સમમન કમિ-
શનને માટે દેશને શાંત પાડવા તથા કાઠ
પણ જાતની ધાંધલ ફૂર કરવા આતુર હતી;
આખો દેશ પણ ખારડોલીને પડખે ખડો
થયો હતો; અને દેશની પ્રજાએ એ લડત
ચલાવવાને ૪ ૧/૨ લાખ કરતાં વધુ ફાળો
આપ્યો હતો, તથા નેતાઓને જોઈએ તે
સવળી મદદ આપવાની તૈયારી બતાવી
હતી. આવા સંજોગો હોય તો, દેશમાં ગમે
ત્યાંથી “વ્યવસ્થા કે સંગઠન આણવાની
રેડિયોની જાદુઈ શક્તિ”ની જરૂર પણ
મદદ વિના ખારડોલીના જેવી ચળવળ
ફતેહખર્ચે હાથ ધરી શકાય.

બંગાળના સત્યાગ્રહોનો યોધ

બંગાળમાં ત્રણ જગ્યાએ-મિદનાપુરમાં
તારકેશ્વર બાગળ અને પતુઆખાલીમાં-

સત્યાગ્રહની જે મહાન ચળવળ ચલાવવામાં
આવી હતી તે જ બાનમાં લઈએ તો હું
જે કહું છું તે તદ્દન સાચું જણાશે.
મિદનાપુરના એકતોએ કર નહિં ભરવાની
હિલચાલથી સરકાર ઉપર ખરી હત મેળવી
હતી. ત્યાંના યુનિયન યોડી-જે સામે લડત
ચલાવવામાં આવી હતી તે-કાઠી નાંખવામાં
આવ્યાં હતાં અને તેઓએ ખારડોલીની
માફક સરકાર સાથે સમાધાન પણ કરી
નહતી. પતુઆખાલી સત્યાગ્રહનું છેવટ
પણ હળમાં જ આવ્યું હતું. તારકેશ્વરની
વાત બંગાળની બ્રાહ્મણ સભાના કાર્યકર્તા
ઓની કુટ્ટા દૃષ્ટિથી બગડી ગઈ હતી.
હતાં ત્યાં પણ માનભયુ સમાધાન થયું
હતું. વળી તારકેશ્વરની સત્યાગ્રહની ચળવળની
વ્યવસ્થા એટલી બધી ઉત્તમ હતી કે લોડ
લીફ્ટનની સરકાર તેનાથી બગલળી બેઠી
હતી. એ કદાચ બધા જાણતા ન હોય.
કે, તારકેશ્વરમાં બંગાળના યુવાનોએ જે
અગ્નિપ્રીભરેલી વ્યવસ્થા શક્તિ બતાવી
હતી તેને પરિણામે જ પેલો બંગાળ
ઓડિનિન્સ (કાળો કાયદો) જોણે લિંદમાંના
બ્રિટિશ અમલને સખત ફટકો લગાવ્યો છે-
અહાર પાડવામાં આવ્યો હતો. આ ત્રણે
મહાન ચળવળોમાંથી કાઠમાં પણ રેડિ-
યાના કાર્યક્રમથી લોકોને તૈયાર કરવાની
જરૂર પડી ન હતી. આખા દેશને ખારડોલી
મય બતાવી દેવાની ત્યારે આપણા દેશ
નેતાઓ વાત કરે ત્યારે આ હકીકત તેમણે
સંભાળી રહે છે બાનમાં લેવી જોઈએ.

गोनो की लर

પ્રમેહ અને પેશાબને લગતાં તમામ બીકટ
દોષોના ચમત્કારીક ઇલાજ.

“જાનો દીલર” — પેશાબ અને ધાતુનાં દર્દાં માટે એકજ છેલ્લી દવા છે કે જેની ખરાબરી કોઇ પણ દવા છે જ નહીં. તેનાં અમલકારીક ગુણને લીધે દહીંને કઠીપણ નાસીપાસ થવું પડતું નથી. મોટામોટા વૈદ્યો, હકીમો, ડોક્ટરોની દવાઓ અને ઇન્જેક્શનો લઇ કંટાળી ગયા હો ! અંગ્રેજ જર્મન, ફ્રેંચ અને અમેરીકન મેડીસિનો (દવાઓ) માં પૈસા ગુમાવી નીગરા થઇ ખેડા હો ! ત્યારે છેવટનો ઇલાજ “જાનો-દીલર” એકજ બીનજોખમી વનસ્પતિ રામબાણી ઇલાજ છે, ચાહે તેટલા લયંકર પ્રમાણમાં ચાહે તેટલા વરસનો બુનો અથવા નવો પ્રમેદ “પેશાબ માગે”

વણેલી રસી (પૃષ્ઠ) જાતી ધાતુ તેમાં ચતી બગતરા (અગન) પેશાબ દીપુ' દીપુ' તથા અટકાને આવવેલો ચુપતલાગ (મુગ્ધાશયમાં) થયેલો બપ્પમ તથા આવેલો સોજો તેથી પેશાબ કરવામાં નડતી મુસ્કેલી, અને પેશાબની ધડી ધડી ચતી, દાગત (ધરજા) મુગ્ધાશયમાં પરમાનાં ઉત્પન્ન થયેલ. “ગોનોકોકુસ” નામના જંતુએ સ્વપ્નામાં જતી ધાતુ સ્ત્રીઓના પ્રદરનાં રોગો વગેરે પેશાબને લગતા સ્ત્રી અને પુરુષો ખેડનાં જુનાં તથા નવાં જડ કરી એટલાં નાસીપાસ ઉપજવે તેવાં તમામ દોષો નડથી નાશ કરી ખરાબ થએલ ધાતુને સુધારી સ્વચ્છ અને ઘડ કરે છે.

૫૦ ગોડીની એક બાટલીની કુમંતરૂ. ડુવી. પી. ખચ' જુદું.

હિન્દુસ્તાન બહાર એક બાટલીની કિંમત શી. ૭ બે બાટલીની કિંમત શી. ૧૨)

त्रयः पाटली किंमत शी. १५ अग्राधिया नाशुं मोक्षनाववां.

તારનું સરનામું.

એકલા બનાવનાર--

GONO KILLER
Bombay.

ડો. ડી. એન. જસાણી

૧૩૭ ગુલાલવાડી-સુખાનંદ ૦૪.

કવિ અને સૌંદર્ય

હાલના જમાનામાં હાલનાની લાવણ્યતાના નીચપમાં બાલની ખુબસુરતીનો પ્રશ્ન મોખરે આવે છે અને તેથી મૃગલોચનીના બાલની સૌંદર્યતાની આબેહુબ વર્ણન શકતી માટે મશહુર થયેલ નામાંકિત નાટ્યકાર કવી કાલીદાસનું નામ સ્થેને યાદ આવી જાય છે. બાલને સુંદર અને સુંવાળા રેશમ જેવા બનાવી તેને કળા ભરને જેવા રાખવા એ હાલના જમાનાની એક પ્રચલિત ટ્રેશન થઈ પડી છે.

કામીનીયા ઓઇલ

હર ઓઇલના ધુનીયામાં, બાલની ઉપર વર્ણવ્યા જેવી અનુપમ સૌંદર્યતા, ઉપસ્થિત કરવામાં જાળવી રાખવામાં તેમજ ખીલવવામાં અમર્યાદા ભાગવી રહ્યું છે. તમારા બાલ માટે કામીનીયા ઓઇલ નીચમીત વાપરો અને તમારી ખુબસુરતી દીનપ્રતીદીન વધારે અને વધારે ખીલતી રહેશે. કામીનીયા ઓઇલ બાટલી દીઠ રૂ. ૧ ની કીમતે સધળા જાણીતા સ્ટોરોમાં વેચાય છે. અસલ કામીનીયા ઓઇલ બરાબર તપાસીને જ ખરીદવું કારણ તેની બનાવટી હકીકતી નકલો નીકળવા માંડી છે.

:-:-:-

ચમેલી જેવું મોહક-ગુલાબ જેવું ઉત્તમ-કમળ જેવું સુંદર

ઓટો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ)

તમે ન વાપરો છોય તો એક વખત વાપરી જુવો. તે કેપડાં ઉપર અથવા રૂના કાપડામાં લગાડતાંની સાથે ઉપર જણાવેલા ટુકડાની મીઠી ખુશખો બહેક બહેક થઈ રહે છે. ઓટો દીલખહાર (રજીસ્ટર્ડ) નામ વાંગીનેજ સીલિંગ બાટલી ખરીદવું કારણ બનાવટી નકલો નીકળી પડી છે. કીમત વા અંગ્રેજીની ૧ બાટલીના રૂ. ૨, ૦ અંગ્રેજી રૂ. ૧-૪ અને ૧ ડ્રામની રૂ. ૦-૧૨-૦ નમુનાની શીશી ૧ ની કીમત રૂ. ૦-૨-૦ સુગંધી કાડનો એક આનો.

બહારગામ મંગાવનારાઓને વી. પી. ખચ પાંચ આના લુદાં થશે.

દીલખહાર હર ઓઇલ (રજીસ્ટર્ડ)

આ તેલની કેવડા યુક્તિની પરીજાતક જેવી મીઠી સુગંધ ધણીજ પ્રીયકર છે. વાપરી ખાતી કરો. બાટલી દીઠ કીમત રૂ. ૧ અને વી. પી. ખચ રૂ. ૦-૧-૦ અંગ્રેજી.

સાલ {ધી એંગ્લો-ઈન્ડિયન ટ્રુગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૨૮૫, જુમા મસીદ, સુબહ, નં. ૨.

જેલમાંથી મુક્તિ

:: નવલિકા ::

: લેખક :

વિનયકુમાર પંડિત

“આ જોઆ, તને સમજ પડી ને?”
કુંગરી તુરંગના મૂખ્ય અધિકારી કંઈક ગંભીર અને તુરંગખાતાના અધિકારીઓ માટે અસ્વાભાવિક મનાય તેવા સહજ કામચલાવે જોવાતો હતો. એના હાથમાં સરકારી કાગળો હતા, તેમાં નોંધને તે જોઆખાની સાથે વાત કરી રહ્યો હતો. “સરકાર તારી આપની સગા અમુક શરતોએ માફ કરી છે. તે તુરંગમાં પંદર વર્ષ ગાળ્યાં તે હરમિયાન તારી આલયકમલ અને રીતભાત કેદખાનાના અધિકારીઓને કોઈ પણ રીતે કંઈએ આપનારી ન હોવાથી, તેમણે તારે માટે સરકારમાં લગામણ કરી હતી, તેમાં તારે સાફ બહુ સારા શખ્સો લખવામાં આવ્યા હતા, તેથી તને સળમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે છે. જોઆખા, તું સમજ્યોને? હવે તું ઘેર જવા માટે છોડા છે. પરંતુ એટલું યાદ રાખજે કે તું કંઈ પણ આકુતેજી કરીશ તો, નારી મારી પાછી ખેંચી લેવામાં આવશે અને તારી સ્ત્રીનું ખૂન કરવાના ચૂનતા માટે તને યશી જન્મકીર્તી સળમાંની આપની બધી સગા તારે પુરી કરવી પડશે. તે એક વખત લગ્ન કરી તો યાદ રાખજે કે તને આ દુનિયામાં હવે કોઈ બચાવી શકે તેમ નથી.”

કેદખાનાના અધિકારીએ ખસાં હવારી વિચિત્ર રીતે નાક કુલાવી, પોતાના કમરમાં

સામથ્યના અમલ જોઆખાને પરિચય કરાવતો હોય તેવા ભાવથી પાછલા શખ્સો ઉઘાડ્યાં.

“જોઆખા, તારા આદલા બધા વર્ષોના કેદખાનાના સહવાસથી તું અમારા જેવા તુરંગના અધિકારી મંડળમાં પણ જાણીતો અને અતુલ્ય થઈ પડ્યો હતો, પેલા હમણાં હમણાં વધારે સંખ્યામાં આવતા રાજદારી કેદીઓ અમને હિરાન કરવા માગતા, ત્યારે તારા જેવા જૂના અને જાણીતા કેદીની મદદ અમને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડતી; પણ તારી લક્ષમનસાઈ નેતાં હવે તું આવા સ્થાનમાં વધારે શકે કે કરીથી આવે તે જેવા અગે ખુશી નથી. હે, ત્યારે જોઆખા, સાહેબજી. સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ તારી જેલમાંની નોકરીના પગારના પૈસા તને ચૂકવી આપશે, એટલે પછી તું તારે ઘેર જાજે.”

જોઆખા પાતળા છ પુટ ઉંચે હતો. પણ પંદર વર્ષ સુધીના તુરંગના વસવાટે એનામાં લયકંદર પરિવર્તન કરી મક્યું હતું. પંદર વર્ષ પહેલાં વીસ વર્ષની ઉંમરે, એણે પોતાની સ્ત્રી ઉપર વહિમ લારીને, દારૂની કુનમાં તેને મારી નાખી તે પછી જહાજની દુનિયામાં શું અને છે એ તેણે જાણ્યું ન હતું. ૩૫ વર્ષના છતાં ૪૫ વર્ષના હોય તેવા જણાતો જોઆખા એટલે બીડ દિલો ને પરાશયી બની

ગયા હતો કે, ફટકાની વાત સાંભળીને એના દિલમાં અનેક વિચારો થઈ ગયા તે કંઈ જાણીએ અને આકુળ આકુળ બની રહ્યાં જેવા બની ગયા.

જતાં જતાં પેલા અધિકારીએ ઝાઝોળા નરક લેખું. તે વૃદ્ધ હતો. છંદગીનો મોઢો ભાગ કેદખાનાની જ નોકરીમાં ગણવાથી, તે સખત દિલનો બની ગયા હતા. અનેક પ્રકારના કેદીઓ અને ગુન્ડેગારો સાથેના પરિચયથી, તે લાંબી સમય બોગવનાર કેદીઓની છુટતી વખતે કેવી દશા થાય છે તેનો એને અનુભવ હતો. એ જાણા અનુભવ જેમ તે કોરે બગ્યા રતો, તેમ કંઈકે કામગીર પણ થયા હતા.

હમણાં રડી પડશે એવી ઝાઝોળાની સ્થિતિ હતી જ તે પાછો આગ્યો.

“ઝાઝોળા, આમ આવ, આમ આવ.” છેકથી વખત તેની ઉપર ઉપકાર કરી લેવાની તક સાચવી લેતો હોય તે રીતે તે એકલો હતો. “જે આમ રડવા જેવા બની ન જા, તારાં જૂનાં કપડાં હમણાં નને મળશે. મેં કેદખાનના કોન્ટ્રેક્ટર મહેકને તારી વાત કરી છે, તેણે તને કામ પર રાખવાનું કહ્યું છે. પછી તારે શું છે? પણ પહેલાં તું એક વખત તારા ગામ જઈ આવ. ત્યાં તારાં સગાં વડાનાં હોય તેમને મળ, તારી સ્ત્રીનાં સગાં હોય તો એમને પણ મળ. એથી તારે માટેનો એમનો રોપ ઉતરી જશે અને તારે સારૂ ફીક કહેવાશે. આવ દરે હું જાઉં છું અને તારૂં કપડાં આપું છું.” તેણે ઝાઝોળાના ખસા ઉપર હાથ મૂક્યો. જતાં જતાં તેણે એને કહ્યું: “જે જે હાં, ભણી ન જતો. નને સારી સાવચટગતની શરતે જ છુટા કરવામાં આવશે છે તે કમિશનમાં રાખશે.”

[૨]

“ધોળા સરસ માણસ હતો.” ઝાઝોળાની પાછળ તુરંગનાં દ્વાર ભાંગે જ બંધ થઈ રહ્યાં હતાં, તે વખતે પેલા અધિકારીએ, પોતાના હાથ નીચેના અમલદારને કહ્યું. “માનેકજી, મારી વાત ખરી માનજે, આ બિચારા જૂનીઓમાંના ધણીઓ બહુ જ સારા ને ભરા માણસો હોય છે. કાગણીની ઉરકરણીની એકાદ પળે તે બિચારાઓ એવું કુકમ કરી એસે છે એટલું જ. એવાઓ કરતાં વધુ ખરાબ તો લોકોનાં નાણાં હન્ય કરી જતારાઓ છે. એમને કશાથી સંતોષ જ નથી થતો. આજકાલ તો પેલા રાજ્યદારી કેદીઓ પણ તુરંગના અમલદારોને બહુ હરાન કરે છે. ખરેખર માનેકજી, મને બિચારા ઝાઝોળા માટે બહુ જ કાળી આવે છે.”

ઝાઝોળા કુંગરી જેસનાં આંગણાં વરાવીને તેના લોખંડી દરવાજાઓમાંથી, પંદર વર્ષના લાંબા કાળ પછી, પહેલી વખત ઘૂઝા માણસ તરફ બહાર નીકળ્યો ત્યારે વિપજે વિપજે એના હૃદયમાં ભયની કાગણી થતી હતી કે, રખેને મને એકાદ વોડર ચાર્જને અટકાવે અને વળી પાછો જેસની અંદર લઈ જાય: આથી તે ઝડપથી ચાલવા માંડ્યો છતાં રખેને દોડતો લેઇને કાંઈ પકડી લે એ ડરથી, દોડતો ન દેખાય તેટલી ઝડપે તે ચાલવા લાગ્યો. ગલી-કુંબીઓમાંથી તે જયારે રાજમાર્ગ ઉપર આવ્યો, ત્યારે મુખ્યાલ્લા વિશાળ રાજમાર્ગો, નવાં નવાં મકાનો, નવા સત્તા અને માળુસોની અપાર ગરદી લેઇને તે મંજરાવા લાગ્યો. સમય બનીને તે આમ તેમ લેતો હતો. એક તરફ નનુકડાં છેકડાં દોઢાંદોડ કરી રહ્યાં હતાં, તેનાથી થોડે છેટે એ ભાદતી વિક્ટોરિયાવાળા યુમાવેલા ભાદત

માટે અંદર અંદર ગાળાગાળી કરી રહ્યા હતા. ખીમત અનેક આલુઆલુ લેવા થોબ્યા વિન. અમતેમ ઝડપથી જતા દના. માળુસો ભરેલી મોટરો, ટ્રાંચો અને ગાડીઓ પણ દોડદોડ કરી રહ્યાં દતાં.

ઝઝોળા એ યંદુ' લેઈ રહ્યા. "ઝોંડોંડોં! આટલાં બધાં માણસો? કેટલે બધે વરસે આ લેવા મળ્યું. પણ આ બધાઓમાં મારે ક્યાં જવું?"

તે મંઝરો પોતાનું મોઢું દાઢું, જૂનાં મેઝાં કપડાં સામે વળી વળીને જોતો, આસપાસના માણસો સાથે ચોતને સરખાવતો, જેઝમાંથી મજેલા યોગક પેસાને પીસામાં હાથ નાખી વળી વળી જોતો; જૂની આંખે નવા તમાસા જોનારની માફક અકળાતો દતો.

"આ બધાં ક્યાં જતાં દશે? ઝોંડોંડોં! આટઆટલી ગાડીઓ, આ બધી સ્ત્રી-પુરુષોની દોડદોડી, ડાઘ મારીં પાછળ તો નદિં પડ્યું હોય?"

બ.જુમાં 'દિંદુ વિશ્રાંતિ મૃદુ' હતું. તેમાંથી ભદ્રયાં, પુરીની વાસ આવી. કેટલાં બધાં વર્ષો પછી? ઝઝોળનાં મ્હોંમાં પાળી વળ્યું. પણ મન ઉપર સંયમ રાખીને તેણે પોતાની જાનને કયું: "એ યંદુ' પછી અંધ રહેશે."

એના નકમાં ચુના અને ગારાનો જૂના સમયનો પરિચિત વાસ આવ્યો. ઈંદો દતો ત્યારે તે કડીયાઓની સાથે મળુરીએ જતો. તેણે આમ તેમ લેયું. આજુમાં જ નવું મકાન તૈયાર થવું હતું. એને પોતે નો જૂનો ધંધો વાદ આવ્યો. એક ધરડો મળુર ચુનો તૈયાર કરી રહ્યા દતો. તેની સાથે બે શબ્દો યોડી લેવાની એની ઉત્કટ ઇચ્છા થઈ. પણ તેનાથી યોડી શકાયું નદિં. એને અવાજ જ ગળામાંથી નીકળી શકતો નહોતો. કેટલાંય વર્ષો સુધી અંધારી કાટડીમાં

ગાળી આવેલા માણસ વાત કરવાની ટેવ પણ ભૂલી ગય છે.

ઝઝોળા ત્યાંથી આગળ વધ્યા. ભાથખવાના સ્ટેશનથી એરીને તે એક સમાને ઘેર પહેલાં જતો દતો. પંદર વર્ષ પહેલાંની વાત. તે સમા હવનો દશે કે નદિં, હવતો દશે તો ત્યાં રહેતો દશે કે કેમ? તેનો વિચાર એને મઝયો જ નદિં. પણ ભાથખવાનો દતો કઈ તરફ દશે? તે બીંડી બગરે આગળ આમનેમ રખવા માર્યા. મોટાં મોટાં મકાનો અને નવા નવા ઘોડો રસ્તાઓ તરફ જતાં ને દારામનીથી પોતાને ઘેર ચંચલા સુદાસની માફક પસંદાઈ ગયેલા એ લતાઓ લંછને અચંપો પામીને તે બખડવા લાગ્યા-“આ બધો રથોં કેટલો?” કેટલાંક મકાનો કાન્દોથી બંધાનાં દનાં. ઝઝોળાએ ને લવાં: “પંદર વર્ષ પહેલાં આયું” કયું નંજીતુ-ના. ના, મારા વખતમાં આયું કંઈ નહોતું. આયું શરેર બદલાઈ ગયું છે. અંધા મોટા દતો અને આવં અંધાં મકાનાં ત્યારે અદિં ક્યા દનાં?”

“એ-ઈ...અંધા દય, દેખના નદિં.” તેની પાછળથી મોટો અવાજ આવ્યો, અને ઝઝોળા ચમક્યા. ગાડીમાં ક્યદાતાં ક્યદાતાં તે સડ જમાં જ બધી ગયો દતો. પણ દોડવા જતાં તે ટૂંક નીચે અવનાં અવતાં રહી ગયો. પંદર વર્ષ સુધી તુરંગ કોરી આવનાર રસ્તામાં આસવાની રીત પણ ભૂલી ગય એ સ્વાભાવિક છે. એ બધાં મોટાં મોટાં મકાનો કાનાં દતાં, તે કાંઈકને કાંઈકની એને ઇચ્છા થઈ, ભાથખવા જવાનો દતો કઈ તરફથી જાય છે તે પણ એને પૂછવું હતું. તેની બાલુમાંથી જ કાખડનાં ખીમ ભરેલી એક મોટર કોરી નીકળી. તેણે સ્ટેશનનો દતો કોરી વાળાને પૂછવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પણ વાચાએ તેને દોડી દીધો. જાણે અવાજ ગળાની

અંદર જ સુકાઇ ગયા હોય તેમ એનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ થયો. જેલના એકાંત હવને તેને મુંઝો અને બહિરો બનાવી દીધો હતો. સર આત્તાનાં ત્રણ ચાર વર્ષ સુધી એનામાં બોલવાની શક્તી રહી હતી, પણ દીર્ઘકાળના તુરંજવાસે તે શક્તિ હરી લીધી હતી.

“રસ્તો કંઈ તરફ.....” જેમ તેમ કરીને એ બોલ્યા. પણ એનો અવાજ જ પલટાઇ ગયો હતો. મનુષ્યનો અવાજ જ તે ન હતો.

[૩]

મુ'બાઇ જેવા શહેરમાં ઝાઝોબાની પંચાત ડાહ્યુ કરે? તે બિચારો આમ તેમ આડો અવજો રસળવા લાગ્યો. ઘરેલીયા જેવો લાગતો તે તંદ્રાવસ્થામાં રંખડી રહેતો. પંદર વર્ષ પહેલાંનો ઝાઝોબા ક્યાં ને આજનો ઝાઝોબા ક્યાં? ત્યારે તો તે ભરખરીઓ, ધોંધડીઓ અને સશક્ત હતો.

“આતે બધાં ક્યાં માણસો કહેવાય?” “કાંઈક અનબધા યુવકમાં જઈ સુએ હોય અને તે પ્રદેશના લોકોને સમજી શકતો ન હોય તેમ કંટાળીને તે બબ્બરો. એને કાંઈ પૂછવું ન હતું. ‘માત્ર રટેશનનો રસ્તો કાંઈક બતાવી દે,’ બક્સ એને બોલું’ ક્યું’ વધુ બેઠવું ન હતું ત્યાંથી તો પડી હું’ બધું કરી લઈશ. ને મારે ઘેર રંગાગિરી જઈશ. મારું નાનકડું ઘર, બે બગડે, લાઇ અને મારું નાનું આંગક... એ હવળું હશે?”

એની આંખ આગળ નવી સૃષ્ટિ ખડી થઈ. પંદર વર્ષ પહેલાં ધણી-ધણીઆણી વચ્ચે ઝંઘડો થયો અને નેણે યમુનાને મારી તાખી એ બધું યાદ આવ્યું. તે વધુ અકળાયા. “અંરે કાંઈક તો ક્યો રટેશનનો રસ્તો—?”

એટલું જ કહેવું હતું પણ ઝાઝોબાથી મારેથી બોલી શકતું નહોતું. તેના હોઠ લાલતા હતા પણ અંદરથી અવાજ આવતો નહોતો. “કંઈ નહિ”, એક વખત ઘેર બહાર તો બોલવાની ટેવ પડી જશે. પણ એક વખત ઘેર પહોંચું. અરેરે, રટેશનનો રસ્તો મને કાંઈક બતાવે?”

એકએક એની પાછળ ભારે શુભાશુભ થઈ રહી, કાંઈક તેને એકદમ ધકકો મારીને રસ્તાની બાજુની પગથી ઉપર ધકકી મકેવો: “આપ્યા કચડાઈ મરવું છે? શું કામ પગથી પર ચાલતો નથી?” બાજુમાંથી પસાર થતી ટેક્ષીના સૌકરે તેની સામે દંતીઆં કરતાં કહ્યું.

ઝાઝોબાએ તેને જવાબ આપવાનો વિચાર કર્યો પણ તેનાથી બોલી શકાયું નહિ. તેથી તે કશુંક બબ્બરીને આગળ ચાલ્યો. એ પગથી ઉપર એટલાં માણસોની અવર જવર હતી કે ઝાઝોબાને તે ચોત્તની મારે સોંકડી લાગી. જતા આવતા માણસોને એતો તે વિચારતો: “મારે પણ ઘેર જલદી જલદી પહોંચી જવાની ઉતાવળ છે, પણ લાયબલાનો રસ્તો ક્યાં? કાંઈ નહિ’ બતાવે મને...?”

બાજુના એક ધોરી રસ્તા તરફથી લોકો ધસધાવળ જતાં હતાં. એણે માન્યું “જરૂર આ બધાં એક જ દિશાએ જાય છે, એટલે રટેશને જ જતાં હશે. બધાં ઉતાવળે ઉતાવળે જાય છે એટલે જરૂર ગાડી સાથ-માંથી ન છટકી જાય તેની જ ઉતાવળ હશે.” અને પછી તો મંદગતિ બની મંચલો ઝાઝોબા પણ ઝડપી રંગે ચાલવા લાગ્યો. પગથી ઉપર ગરદી પુષ્કળ હતી, આવનાર અને જનારનાં. હૈયે હૈયાં બી સાતાં હતાં. ગરબગર કરતાં રોગાં ને રોગાં ધસતાં, કુદતાં, વધતાં જતાં હતાં, તે બધાં કંઈ કંઈ બ્રહે પાડતાં હતાં.

એ બધા અચાનેથી ઝાઝોખાવું માયું
ભરાઈ ગયું. “ક્યા સ્વતંત્ર લોકો છે—આ
બધું કેટલું સરસ લાગે છે!” પછી તે
આગળથી કોઈ કોઈ જનનના અચાને વધના
ગયા. તેની આસપાસનાં લોકો તે અવાજ
શ્રીલતા, તેનો પડપો પાડતા પુર સાથે
ધસગતાં કાકડાંની માફક દૂર દૂરથી આવતા
ધક્કાએને લીધે ધસગતા જતા હતા.

ઝાઝોખાને લાગ્યું કે આજે કોઈક આ-
નંદનો દિવસ હશે, તેને પણ ખીજખીજોની
માફક અવાજ કરવાની ઇચ્છા થઈ. પણ
તેને અવાજ નીકળી શક્યા નહિ. મૌન
વાણીમાં તે અવાજ કાઢવા લાગ્યો, એ શું
ખોમતો હતો? મૌન ભાવામાં એ શું
કાંઈવા માગતો હતો?

“હું ઘેર જઈ છું, હું ઘેર જઈ
છું.” એક જ પુકાર એની મૌન વાણીમાં
થઈ રહ્યો હતો. એ ધ્વનિએ એના શરીરમાં
નવું એવન આગ્યું. “હું કુટા ઉંચો
ઝાઝોખા. છેક આગસા ભાગમાં પુઆવી
પડેંચ્યો. તે અવાજ કાઢી શક્યા નહિ,
પણ તેના શરીરનું શેષેશમ “હું ઘેર જઈ
છું” ના ધ્વનિ કાઢી રહ્યું હોય, એની
લાગણી એને થઈ. એના હૈયામાં જરૂરી
ધમકારા ઉઝળવા લાગ્યા, કાનમાં પડપડના
અવાજ સંભળાવા લાગ્યા, ગળું કોઈક
એવી આનંદની લાગણીથી ભરાઈ ગયું કે
જાણે તે રડતો હોય કે કંઈક પીતો હોય
એમ નેને લાગ્યું.

રોજામાંથી હજારો મુખે અવાજ આવવા
લાગ્યા: “મુડીવાદનો નાશ થાયો, શાહી-
વાદનો નાશ થાયો.” પણ એ લોકો શું
કહી રહ્યા છે, તેની ઝાઝોખાને કમ્પના
સુદાં નહોતી. એ માત્ર બધા અચાનેની
સાથે પુરર પુરર અવાજ કાઢતો હતો.

દર વર્ષે તુરંગ સેન્યા પછી ફરેલા,
વહેલા વહેલા ઘેર પહોંચી જવાને
આવડે ઝાઝોખા ઉત્સાહ અને ઉર્મગથી
છેક રોજાને મોખરે પોતાના લય હવામાં
ઉઝળતો, ઉંચું માયું રાખીને, વચ્ચે વચ્ચે
છતી ઉપર લાય વડે પાંચમ વગાડતો,
રોજાના ધસારથી આમ ધકેલાતો તેમ ધકે-
લાતો, હવામાં ફડકડતા નિશાનની માફક
રોજાના મોરચી જેવા ચાલતો હતો.

ધીરે ધીરે તેવું ગળું ખુલતું લાગ્યું.
આંતરમાં, હૈયું, ફેફસાં અને ગળાને એક
સામકું જોડે આપી, આંખ બંધ કરી,
સવારમાં ‘કુકડે કુકડે’ કરના કુકડાની માફક
ગળું લંબાવી તેણે આનંદનો અવાજ
કાઢ્યો: “ચાસો ચાસો! જલ્દી ચાસો!”

પણ હવે રોજું અટકી ગયું. આગળ
વધવાનો રસ્તો બંધ થઈ ગયા. આગળ ન
વધાયું એટલે રોજું પાછળ હસવા લાગ્યું.
આમ નેમ અને પાછળ તોફાની મલસાગરના
પ્રચંડ મોજાંસમો માનવસુધાય અસ્તવ્યસ્ત
થતો ગમે તે પોકારો પાડતો ઉત્કંઠવા
લાગ્યો.

ઝાઝોખા આંખો મીંચીને પોતાના મુરમાં
મચ્છ રોજાનાં લંબાયલા મુરને આધીન
થતો, આંતરના અવાજ કાઢી રહ્યો હતો.
ત્યાં એકએક એની ઉપર મજબૂત પંજા
પડ્યા. તે આંખ ઉઘાડે તેટલામાં એનાં
કાને અવાજ અચગ્યા: “પકડો ઉત્કંઠ
પકડો!”

[૪]

ઝાઝોખા ચમક્યો, બની શકે તેટલું
પ્રયત્ન કરીને તેણે આંખ ઉઘાડી.
ત્યાં તો કેટલાક પોલીસ અને સાજાંયા તેને
પકડીને રોજામાંથી ખેંચાખેંચ કરી રહ્યા હતા.
ઝાઝોખા એ દશ્ય જોતાં જ ભયભીત બની ગયો

આઓળા ચમકયો, તેણે આંખ ઉઘાડી ત્યાં તો કેટલાક પોલીસ અને
પકડીને એંચાએંચ કરી રહ્યા હતા

લવના માયાં તેણે પોલીસના પંતમાંથી
ફટકા મળ્યુંત આંધકો માયાં. પોલીસે
તેના કાંધને સખત રીતે દાખ્યું અને એ
દુઃખમાંથી ફટકા માટે ઝાઝોળાએ ખીલવ
મળ્યુંત આંધક સાથે, ફટકા લાથનો સંગીન
સુકકો તેને પકડનાર પોલીસના માથા
ઉપર પછાડ્યો.

પકડનારનો લાથ દીક્ષા પડ્યો અને
ઝાઝોળા છટક્યા લાગ્યો, ત્યાં તો ઝાઝોળાના
માથા ઉપર પોલીસના દંડકાનો મળ્યુંત
પ્રલય થયો-ફરી, ફરી અને ફરી ફટકા પડ્યા.
જ્યાં તેનાં એ મળ્યુંત લાથ તે વખતે અનેક
માથા ઉપર ઉછળવા લાગ્યા, ત્યાં તો ગોર
સાગરોનો ધસારો એ મળ્યુંત લાથ
ઉપર થયો, ઝાઝોળા કંઈ કંઈ બચાવડો
તે લાથ છોડવા, દીવાનાની માફક ઝડપથી
સરીને આમતેમ આંધકી નાખવા લાગ્યો,
પણ બધું નિષ્ફળ.

ઝાઝોળાનાં એ લાથ એ સાગરોનો
પકડ્યા હતા, તે બાલુની સાંકડી ગલીના
પ્રમાણમાં નિર્ગમન રક્તા ઉપર તેમના વચ્ચે
ઘેરાની માફક ધસાધં રહેા હતા.

“લાથખંડનું ક્ષેત્રન કંઈ કારે આયુ,”
મને રક્તો બતાવો, મારે વહેણ વહેણ ઘેર
જવું છે.” તેણે કહ્યું. તેને કાંઈએ જવાબ
આપ્યો નહિ.

ઘેરીક પળા પછી ઝાઝોળાને પોલીસ
ઝાડીના દેહખાનામાં ધકેલી મૂકવામાં
આવ્યો.

“તારું નામ શું?” ફરી રીતે ઝાઝોળાને
સપાવાલી અચાન તેના કાને અથડાયા.
ઝાઝોળા કંઈક બોલવા માગતો હતો, પણ
નાન તે છોક દલાવી શક્યો.

“ચાલ જવડી કર તારું નામ બોલ.”
પોલો સપાવાલી અચાન ફરી ગયો.
“ઝાઝોળા” ધીમે અચાન સંભળાયો.

“તું ક્યાં રહે છે?”

નિરાધારી દશામાં ઝાઝોળાએ ખલાં
હલાખ્યાં. ચોટક સમય તે વિચારમાં પડી
ગયો. પછી જેમ તેમ કરીને તે બોલ્યો:
“કુઝીના જોલના-અધારી કાટડીમાં.”

[૫]

અલગ અલગ કહી બની શક્યું ન જ
હોત, પરંતુ તેમ બન્યું. અને તે
પગ્નીક પ્રેસીકયુટર, ઝાઝોળાને અભયક
વગીચ અને મેટ્ટરેટને લીધે. તેમણે ત્રણે
મળીને ઝાઝોળાને આ મુકેલીમાંથી છોડી
વસાનો પ્રયત્ન કરવા માટે મનમન સમિતિ
બરી.

“મારો મત તો એ છે કે, ઝાઝોળાએ
જ્યાં રુક્ષઓના દનકાર જ કર્યો.” પગ્નીક
પ્રેસીકયુટરે કહ્યું.

“એ તો જરાજર નહિ.” શબ્દાર
લાવે મેટ્ટરેટ હાકમાં દેડ્યો. “તેણે પોતે
પોલીસની ઉપર હુમલો કરવાનો રુક્ષનો
એકર કર્યો છે જ. એ મૂખે વગીચ હશે
તો એ પણ સીકાયું છે કે.....”

અચાન પડતો વગીચ વચ્ચેનાં બોલી ઉઠ્યો.

“પણ તે પોલીસને એમ કહે કે
મારામાંની કરનાર ઝાઝોળા જ હતો, એવું
અમે ખાતરીથી કહી શકતા નથી. કશાં
તે કાંઈ બીજું પણ હોય.”

“નહિ, નહિ,” પ્રેસીકયુટર બોલી
હકા: “અમે પોલીસને ખોટી બુખાની
આપવા તૈયારી શકીએ નહિ. વગી
પોલીસ અધારી પહેલાં ચોક્કસ રીતે આરો-
પીને ઝાઝોળાની પણ ચૂકી છે. હું તો એ
મતનો છું કે આરોપીનું મગજ દેકાણે
નથી એમ જાહેર કરવું અને તેના મગજની
તપાસ કરાવવા માટે તેને પોલીસ કબજામાં

રાખવાની માગણી કરવી. હું તે બાબતમાં તમને ટેકા આપું.”

“તેમ તો તેમ.” બચાવના વક્રિયે કહ્યું: “હું તેમ કરીશ. પણ ધારે કે તેનું મગજ દેકારે નથી એવો મન ડોક્ટરે ન આપે તો?”

“તે તો હું એમને કહીશ.” મેલ્ટરેટ્ટે સ્વેચ્છાએ સેવાની વૃત્તિ બનાવી. “અત્યંત આ બધું કાયદેસર નથી, પણ એ તો બધું દીક્ર થઈ રહેશે. ઝાઓબા જેવો માણસ એક ઘડીની મર્ખતા માટે છ'ંદગીનો બાકીનો ભાગ જેલમાં સડે તે 'તેમ' હું માગતો નથી. જો તેમ ન હોત તો, આવા મુકદ્દમામાં કોઈ પણ આરોપીને ઓછામાં ઓછા છ મહિના માટે તો મેં કશોય વિચાર કર્યા વિના જ જેલમાં ધકેલી મૂક્યો હોત. પણ ઝાઓબા જેવાને છ'ંદગીલર જેલમાં ધકેલી દેનાં મારે હવ ચાલતો નથી. પછી ભલે તેમ કરતાં મારું ગમે તે થાય.”

“પણ જો તેને દીવાનો ફાવવો હોય તો પછી મારે તેને માટેની તમામ કાયદેસર વિધિ કરવી પડશે એ ખ્યાલ રાખજો.” પ્રોસીક્યુટરે ચેતવણી આપી. “એના કામને ચુંબો ગણીને મારે ફોજદારી રહે બધાં પગલાં ભરવાં પડશે. મારે તેમ કર્યા વિના ફટકો જ ન થાય. મર્ખો, તે વખતે સહેજ પણ પીધેલો હોત તો પણ, નશાની ધુનમાં થયેલા કામ માટે હું ચુંબોગાર નથી, એવું

કહીને કે ખીછ રીતે તેનો રસ્તો કાઢી ગયાત—.”

“સદ્ગૃહસ્થો!” ગંભીર ભાવે મેલ્ટરેટ્ટે કહ્યું. “ગમે તેમ કરીને પણ તમારે આનો માર્ગ તો કાઢવો જ રહ્યો. એટલે હું એને મુક્ત કરી શકું. આટલી ઉમ્મરે હવે હું મારે શરિરે જ્યાંબદારી ઉઠાવવા તૈયાર થઈ ન શકું—શું કહ્યું, મારું કહેવું તમે સમજ્યાને?”

“ખરેખર ધણું જ ગૂંચવણ લયું” કામ છે.” પ્રોસીક્યુટરે નિશ્ચાસ નાખીને કહ્યું. “છતાં આપણે એનેય નિવેડી લેવું પડશે જ. આ કામમાં મગજ તપાસનારા કુશળ દાકતરો ઉપર બધો આધાર છે. મુકદ્દમા તો આવતી કાલે જ છે ને” ?

* * *

પણ ઝાઓબાનો મુકદ્દમા અદાલત સમક્ષ આવી જ શક્યો નહીં. તે જ રૂને ઝાઓબાએ છ'ંદગી સુધી જેલમાં સડી મરવાના લખને લીધે આપવાત ઈર્થો હતો.

પબ્લીક પ્રોસીક્યુટરે એ વાત જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું: “ખરેખર આ ધણું જ ગંદું” કામ છે, પણ ગમે તેમ કરીનેય આપણે તે ચલાવી લેવું પડે છે. તેમ કર્યા વીના ફટકો નથી.” *

* સચિત.

પ્રેસીડેન્સી પ્રોવીડન્ટ એન્ડ જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કું લીમ.

હેડ ઓફીસ—અમરૂત બીલ્ડીંગ, હુમલ રોડ,
બેલાડ્ એસ્ટેટ, કોટ, મુંબઈ.

રૂ. ૧ અને ૮ આના માસીક પ્રીમીયામાંથી
ભંદગીનો વીમા ઉતરાવો.

ત્રીજોના પણ વીમા ઉતારવામાં આવે છે.
તબીબી તપાસ લેવામાં આવતી નથી.

ચાલાક અને પ્રમાણીક એજન્ટો માટે
ઉદાર સરતો.

લ લે સો. રૂ પી આ ની - સા હી પ હે રો પણ—

એક કેન્સી ચંપલ

વગર ખર્ચ પોલીસનમાં આવી શકશે નહીં.

સારી; સારી, અને અપ-હ-ડટ

ચંપલોનો ગંભીર સ્ટોક હમો સખીએ છીએ.

એક વખત પધારી ખાત્રી કરો.

ગ્રાહકોનો સંપૂર્ણ સંતોષ એ હમારી ગેરંટી છે.

સુરતવાલા—જે. જે. એન્ડ સન્સ.

ફલેક્ટ કુટવેર એજન્સી.

ભુટ શુભ ચંપલના વેપારી.

મંગલદાસ રોડ
ફેરાવાલા મેનશન.

બુલેથર કંભાર
કુકડા.

દેશી વીમા કંપનીઓ.

છેલ્લાં ૧૦ વર્ષમાં વીમા એક્સોજ એવો ઉદ્યોગ છે કે જે સૌથી વધુ ખાલી નીકળ્યો છે. પછાતમાં પછાત દેશોએ પણ વીમાના ધંધાને ખીલવ્યો છે. હીંદ હલુ આ ધંધામાં પછાત છે, પણ આજે એવી થોડી હીંદી વીમા કંપનીઓ છે કે જે સંધર અને આપાદ થતી જાય છે અને તેમને વધુ આપાદ તથા સંધર ખનાવવા તથા દેશનો પૈસો દેશમાં રાખવા હીંદીઓએ ચોતાની મીલકતો, મીઠા અને મોટરોનો વીમા હીંદી વીમા કંપનીઓનેજ આપવો લેખ્યો, કે જેઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:-

ધી ન્યુ ઇન્ડિયા એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી બુપીટર જનરલ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી વલ્કન ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી બ્રીટીશ ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી યુનીવર્સલ ફાયર આર્ને જનરલ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી ઇન્ડિઅન મરકુન્ટાઇલ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

ધી કેસંટ ઇન્ડિયન એરયુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

કુરોડોની દાલત આંખ વગર નકામી છે.

“આંખો ખગડે તેવું જીવતર ખગડે” આંખોનું રક્ષણ કરો.

મંદત

મંદત

મંદત

ચશ્માઓ

અપ-ટુ-ડે, મુંદર

મજબુત, ટકાઉ;

ખાત્રીવાળા;

નકલી આંખો

દરેક કલરની

મેળવવાનું જુદું

ને માનીવું મથક.

આંખોની તપાસ

મંદત કરીને તથા

હકદરોના નંબરો

સુજળ ગરંટીથી

ચશ્માઓ ખનાવી

આપવામાં

આવે છે.

માલ વી. પી. યી

નોંકલવામાં આવે છે.

દેશાવરના પત્રો તથા ઓડરો ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

અમેરિકા, યુરોપથી મોટા જથ્થામાં ડાયરેક્ટ મંગાવનાર, જથ્થાબંધ તથા છુટક વેચનાર

હાતીમ બ્રધર્સ.

અમદાવાદ રહેમાન સ્ટ્રીટ, છત્રીવાળા

આની સામે, સુબંધ ૩.

અમર મહાજનો : લેખક : શ્રી કંકલ-
ભાઈ કોશરી; પ્રકાશક : સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય
મંદિર : ડે : રાણપુર. મલ્ય બાર આના.

જેણે ઇચ્છાતને ભર ઉંઘમાંથી દંડોળાને
ખેડા કર્યા તે સાદે ઝગઝગ પાશા, અને
જેણે રશિયાની પ્રગ્નને ઝારના બુદ્ધી
બંધનમાંથી મુક્તિ આપાવી તે લાડીમીર
લેનીન : એ બે મહાકવિતાનાં સચિત્ર જીવન,
લેખકની સચુસણતી લાક્ષણિક શૈલીમાં
આપવામાં આવ્યાં છે. હિંદમાં ભાગ્યે જ
એવો કોઈ હશે કે જે આ અંમર પુરોનાં
નામ જાણતો ન હોય, પણ તેમનાં જીવનની
આજી રેખાઓ જાણતા હોય તેવા ગુજરાત-
માં ઓછા છે. તેવાં પ્રત્યેક નરનારીએ
આ પુસ્તકને વાંચવું જોઈએ, એટલું જ
નહિં પણ પ્રત્યેક ઘરમાં સંખ્યા પછી
કુટુંબી જીવોને એકાં કરી માતા કે
પિતાએ આ જીવનો સરીકે વાંચી આવતી
કાલની પ્રગ્નના હૈયામાં ઝગઝગ અને લેની-
નની મલ્લાકાંક્ષાઓ, સ્વદેશ પ્રીતિ અને
માનવ પ્રેમ ભરવાં જોઈએ.

...

૧૮૫૭ : બળવાની બીજી બરબુ;
લેખક : શ્રી સુનીલાલ પુરો-તમદાસ આરોટ;
પ્રકાશક : પ્રસ્થાન કાર્યાલય, અમદાવાદ,
કિંમત ૦-૩-૬.

૧૮૫૭ ના હિંદીઓના સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધને
અંગ્રેજોએ 'સિપાહીઓના બગવા' તરીકે
જાણખાવ્યો છે, તે જ રીતે ગોરા ઇતિહાસ
લેખકોએ તેની એક જ પક્ષી બાબુ બતાવી,
હિંદીઓને અને તેડકા કાળા ચિતરનાનો
પ્રત્યન કર્યા છે, પરંતુ એવડે થોમસન

નામના એક ઉદારચિત લેખક, કાલની
બીજી બાબુ બતાવી, ૧૮૫૭ ના સ્વાતંત્ર્ય
યુદ્ધનાં કારણો, અને તે યુદ્ધ દરમિયાન
ગોરાઓનાં પૈશાચિક કૃત્યોનાં સપ્રમાણ
ઉદાહરણો સાથે પુસ્તક લખ્યું છે. તેનું
સારગ્રાહી ભાષાંતર આ નાનકડા પુસ્તક રૂપે
પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં
લેખકે સંપૂર્ણ ગંભીરતાથી પોતાની
જવાબદારી વિચારીને ઘણી જ વિનિત
ભાષા વાપરી છે. સ્થળાભાવને
લીધે આ પુસ્તકનું વિસ્તૃત અવ-
લોકન અમે કરી શકતા નથી; એટલે માત્ર
એટલું જ કહીને સંતોષ માનીએ છીએ
કે, આ પુસ્તકનું ગુજરાતનાં ઘેર ઘેર પાશ-
ચણ થવું જોઈએ, પોણે પોણે તે કથાના
રૂપમાં અર્થાવું જોઈએ અને ૧૮૫૭ ના
સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધની પડદા પાછળની વાતો
ખુલ્લી રીતે જાનનાએ અર્થો તેમાંથી સાર
તારવવા જોઈએ.

...

કાન્તિકારી લગ્ન : અનુવાદક : શ્રી
રણછોડજી કેસરભાઈ મીસ્ત્રી; પ્રકાશક :
પ્રસ્થાન કાર્યાલય. અમદાવાદ, મૂલ્ય :
ત્રણ આના.

રશિયન કાન્તિની વાતોથી હિંદીઓનાં
હૈયાં ઝુલાય છે, પણ એ કાન્તિની ભૂમિકા
કેવી રીતે તૈયાર થઈ હતી, તે માટે ત્યાંના
જીવાન સ્ત્રી-પુરોએ કેવા ભોગ આપ્યા
હતા, તે જાણવાની જરૂર છે. 'કાન્તિકારી
લગ્ન' એવા એક દેશભક્ત યુગક્રાંતો પરિચય
કરાવે છે. દેશભક્તિનાં ધુતી મસ્તોને ફટકાં
સમખણો કરવા તૈયાર થવું પડે છે તે
જાણવા આ પુસ્તક વાંચવાની જરૂર છે.

જૈન દિક્ષા: લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ: સોદં એન્ડ સં: મેસર્સ પાણિનિયર મિલ સ્ટોર્સ ટ્રેડિંગ કંપની, નાગદેવી સ્ટ્રીટ, સુભાષ મૂલ્ય એ રૂપિયા.

જૈન દીક્ષાના પ્રકરણે તાજેતરમાં જૈન સમાજમાં લખકર ખળભળાટ મચાવ્યો છે. એક જ સંપ્રદાયના સાધુઓ એ ખળભળાટમાં પ્રયત્ન આદોલન આપવામાં કરણ લાત બન્યા છે. હિંદુસમાજ બહુ જૈનોથી જૂદો હોય તેમ તટસ્થભાવે એ તમાસો બેઠો રાવે છે-દિલ્લીર થાય છે, ધર્મને નામે રચવામાં આવેલી માનસિક દિવાલોતું એ પરિણામ છે. રા. વા. મો. શાહ એ અવસરે 'એક અમેરિકન વિદ્વાનની ડાયરી' રૂપે પ્રસ્તુત પુસ્તક પ્રસિધ્ધ કરીને બ્રમમાં ભલે-લાઓની આગળ નિવે જ મુલ્યે ભાગ રજુ કર્યો છે, અને જનતા, જૈન, આવક અને જૈનેતરોની આગળ આવતી કાલના પ્રસનો ચોતાની લાક્ષણિક રીતે રજુ કર્યા છે. એમના મૂડીવાદને લગતા કે ખીજ વિચારો તમામ વાચકોમાં ભલે સર્વમાન્ય ન થાય, તોપણ પ્રસ્તુત પુસ્તકના વાચનથી જૈનો તેમ જ જૈનેતરોને ધણું જ નવું જાણવાતું મળશે જ એવું અમે યોધક કહી શકીએ છીએ, અને ખાસ કરીને જૈન સમાજને 'જૈન દીક્ષા' વાંચી-વિચારી તેમાંથી ધણું જ સાર અપનાવી જીવનમાં ઉતારવાની લાઝા મળુ કરીએ છીએ.

...

વડોદરામાં ૪૦ વર્ષ: લેખક શ્રી ગોવિંદભાઈ દાથીલાઈ દેસાઈ; પ્રકાશક: પુસ્તકાલય સરકારી મંડળ લિમિટેડ વડોદરા; મૂલ્ય: રોડ રૂપિયા.

લેખક ચોતે જ કહે છે તેમ: "ચોતાના

કામની હકીકત ચોતે જ લખાની એ જરા નાણુક અને મુશ્કેલ કામ છે." એ કામ તેમણે ઉપાડ્યું છે અને પુસ્તકતું જે વ્યાપક નામ રાખ્યું છે તે હિસાબે જોતાં વર્તમાન સમય વિનિતમાં વિનિત વિચારના દેશી રાજ્યના વતનીને પણ તે લગારે સંતોષી શકે તેમ નથી. હા, કેટલાક અમરદારોને ચોતાના એક વ્યવસાય બંધુની 'જીવન કથા' જાણવા મળે એટલું જ. તે પણ ૧૮૮૯ ની અને ૧૯૨૯ ની પરિસ્થિતિમાં થયેલા ભારે પદારને જોતાં તેમાંથી ખાસ કંઈ મળે તેમ જોણું દેખાય છે. પુસ્તકના છેલ્લા પ્રકરણમાં 'કેટલીક તપાનાઓ' લેખકે કરી છે, પરંતુ તેમ કરતાં 'નોંકરશાહી મનોદશા' એમને છોડી શકી નથી, એટલે લેખકની 'વડોદરાની પ્રજાને વિનંતિ' અત્યારની પ્રજાને ખજકુલ સંતોષી ન શકે તો તેમાં પ્રજાનો નહિ પણ લેખકના અમરદારશાહી માનસનો જ વાંક માનવો જોઈએ.

...

કાઠિયાવાડની જૂની વાર્તાઓ [ભાગ-૨ જો: શોળક અને પ્રકાશક: શ્રી હરગોવિંદ પ્રેમશંકર ત્રિવેદી ૬૦ મહુવા; મૂલ્ય: અઢી રૂપિયા.

શ્રી બ. ક. શેકોરના ચર્ચાસ્પદ પ્રવેશક સાથે પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં કાઠિયાવાડની ૧૬ જૂની વાર્તાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. લેખકની શૈલી અત્યંત સરળ અને ગંભીર છે. આજના નોંજવાનોની ભાષા જોયો તેમાં છુસ્સો નથી, કે ગદ્ય કાવ્યની જૂની ભાષાની તેમાં છાંટ નથી. વળી આવી કથાઓમાં વહેલી માન્યતાઓ, ચમત્કારો અને અશક્ય આદર્શોની સોડો વળી કથનાઓ બહુ હોય.

છે, એટલે ગદ્ય કાવ્યનાં લોકો કેવા સાહિત્યથી રીઝતા હતા, તેમનાં માનસને ચોપવા કવિઓ અને વાર્તાકારો કેવા વિચારો રજૂ કરતા તે જાણવા પુરતી જ આવા સાહિત્યની કીર્તિ અંકાવી નેહએ. હવે નવા યુગમાં નવી મહત્વાકાંક્ષાઓ સન્નિવાની જરૂર છે: તે વખતે જૂના જમાનાની લાગણીના ઉભરા ઉપર ટકેલી સર્વાંગી પરાશ્રયી વૃત્તિવાળી વાતોમાંથી હવે તો યુગસાતી વાચકને મુક્ત કરવો નેહએ, એવું અમે માનીએ છીએ.

...

કુચ્છ જો નૂર : લેખક : શ્રી મજલાલ ભગવાનલાલ જાયા; પ્રકાશક : સ્વદેશ કાર્યાલય, ડૉ. માંડવી, સુંબાઈ મલ્લ દોડ: રૂપિયા.

પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં કચ્છની જૂની સાત વાતો આપવામાં આવી છે. 'કાકિઆવાડની જૂની વાતો' માટે અમે જે અભિપ્રાય આપ્યા છે, તે જ મત આ પુસ્તક માટે પણ અમારો હોઈ તેના પિલ્લપણુની જરૂર નથી, વર્તમાનપત્રોના વાચકોમાં પ્રાંતિકલાવ વિકસાવવાને બદલે તે તો રાષ્ટ્રીયભાવ જાગૃત કરવાની વિશેષ જરૂર છે.

...

વીરહાક : લેખક : શયલ, પ્રકાશક : શયલ સાહીકની કંપની, સુંબાઈ, મૂલ્ય : સાઠ ત્રણ રૂપિયા.

વીરહાકની આ સચિત્ર ખીટી આશ્ચર્ય છે, શયલની શૈલી લાક્ષણિક છે. ઢુંકાં ઢુંકાં વાક્યોમાં તે યોગ્ય વાર્તાવરણ સળંગે છે. એ એમની ખુબી છે, અને એમના વાંચકો ઉપર એ ખુબી જ એમનો કાબુ ટકાવી રાખે છે. વીરહાકમાં લેખકે રંગવાડી ધર્માશ્રમો, પ્રાચ્ય જીવન,

દેશી ગરબોની ખટપટ અને તેને યોગ્ય સંસારનું સુંદર વાર્તાવરણ ખડું ક્યું છે. વીરહાકમાં ખેદનત્યાગી પણ હથિયાર સજે છે અને 'વીરહાક' વગાડી શકે છે. વાતોનાં રસિયાને માટે તે સારું પુસ્તક છે.

...

ડીટકડીવ જયન્તનાં અદ્ભુત પરાક્રમો : લેખક : શ્રી નાગરદાસ ઇ. પટેલ; પ્રકાશક : વર્ધમાન એન્ડ સન્સ, પાપધુની સુંબાઈ નં ૩, મૂલ્ય : અઢી રૂપિયા.

ડીટકડીવ જયન્તનાં પરાક્રમોની આઠ કથાઓ આ સચિત્ર પુસ્તકમાં છે, અને તે વાર્તાના યોગ્યોનાં દિલ આકર્ષી છે તેવી છે. પ્રેમ કથાઓ કે શાયઃ કથાઓ કરતાં 'ડીટકડીવ' વાર્તાઓની વસ્તુ સંકલનામાં શુદ્ધિને કસવાની તક ખૂબ મળે છે, અને વાચકને પણ તે તેટલે અંશે શુદ્ધિ કસવાની અને તક ચસાવવાના વ્યાયામની તક આપે છે. લેખકે સાદી છતાં મુશ્કેલ શૈલીમાં વાર્તાઓની શુદ્ધી કરી છે જે વાચકવર્ગમાં જરૂર મિલ થઈ પડે તેમ છે.

...

ચ દ્રઢૂત : કર્તા અને 'પ્રકાશક' શ્રી મન:સુખલાલ મગનલાલ ઝવેરી: મૂલ્ય દશ આનો.

મહાકવિ કાલીદાસ કૃત મેઘદૂતની અનુકૃતિ રૂપે લેખકે 'ચ દ્રઢૂત' લખ્યું છે. તેમાં કેટલીક પંક્તિઓ 'મેઘદૂત'ની છે, તમામ રચનામાં આખો આધાર મેઘદૂતનો છે. 'મેઘદૂત'ની લોકડીના આધારે લેખક આલે છે, છતાં અનેક સ્થળે લેખકનું વ્યક્તિત્વ જગમગી નીકળે છે. પરિચયમાં શ્રી રામનંદરાયણ પાઠકે એ વાત જણાવે બતાવી છે, પણ અમે બે વિરહી મિત્રો સમક્ષ 'ચ દ્રઢૂત' વાંચી તેની ધારેલી અસર થતી જાતે અનુ-

ભવી છે. લેખક સ્વતંત્ર ખંડકાવ્યો લખે તો યુગશતી સાહિત્યને સારી વાનગીઓ આપી શકે, એવું 'ચંદ્રકૃત' ને અંગે લખાયેલી છતાં નહિં છાપાયેલી પંક્તિઓ પણ કહી આપે છે.

...

અભિદાન : પ્રગટકર્તા : ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર; ઠે. ૧૮૦ કેળાપીઠ, સુરત; મૂલ્ય : પાંચ આના.

'ગાંડીવ' પત્રના મુખપૃષ્ઠો પર પ્રસિધ્ધ થઈ ગયેલી કુરચાનીની ૧૮ કથાઓને આ સંપ્રદ છે. તેને પ્રાચીન પોથીનું આકારે છાપી તેમજ બાંધી છે. જેમ કથાઓમાં આજના મનુષ્યો માટે ગદ્ય રહસ્ય ધ્રુવું રહ્યું છે, તેમ તેના રૂપ, રંગ અને બાંધણીના આકારમાં પણ પ્રાચીન પોથીઓને નવા યુગના રંગથી રંગવાનો અતુલ્ય ભાવ રહ્યો છે. સાંકડે સમયે માતાપિતાઓએ આ કથાઓ પોતાનાં બાળકોને સરિક્ત લલગાવવી જોઈએ. આવાં પુસ્તકોની લલકણીઓ થવાની જરૂર છે.

...

લીંગમ અને સુધિગિર : લેખક : શ્રી નટવરદાસ વીમાવાળા, પ્રકાશક : ગાંડીવ સાહિત્ય મંડળ, સુરત, મૂલ્ય ચાર આના.

બાળકો માટેનું આ સચિત્ર પુસ્તક છે. મૂળ ગાથાઓ પૌરાણિક છે. તેમાં આ દેસના માનસને રૂચે અને ચોતપણાની લાગણીને પંપાળે, એવું બહુ છે પણ ચમત્કાર અને કંપનાની હદ વટાવી ગયેલી કથાઓ બાળકો સમક્ષ રજુ કરવી, તે આવતી કાલની પ્રગતને જોડી આદર્શ શીખવવા જેવું છે. તેમાં પણ જેની આસપાસ દેવ દેવીઓના ઓળા ખડા હોય, તેવા વાતાવરણવાળી વાતોમાંથી તો બાળકોને મુક્ત જ રહેવા દેવાં ધરે.

બીરબલનો બંધુ : સવાકાની આપવીતી; અને લલકણીભણી : ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિરનાં જ આ પ્રકાશનો છે. પહેલાનું મૂલ્ય આઠ આના અને બીજું તેમજ ત્રીજાનું એક એક આના છે. ત્રણે પુસ્તકો બાળકો માટે સારાં છે. 'બીરબલનો બંધુ' કિશોર કિશોરીઓને સમજાવે આનંદ આપે તેવું અને પાછલાં એ નાનકડાં બાળકોને નવું નવું જાણવાનું આપે તેવાં છે.

...

બાવલાના પરાક્રમો : લેખક : સૌ. હંસા બહેન મહેતા પ્રકાશક; બાલશબ્દન કાર્યાલય; ઠે : બાજવાણ વડોદરા; મૂલ્ય એક રૂપિયા.

સુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસિક બાલવાર્તા ઉપરથી લખિકા બહેને આ વાર્તા લખી છે. શ્રી હંસા બહેન ભાષાન્તરની ક્ષત્રમાં એટલાં પાવરમાં છે કે, આખી વાર્તા મૌલિક જેવી જ લાગે છે. તોફાની અને દીખળા બાવલો જીવનમાં જાણુવા જેવાં-હસવા જેવાં ને પરાક્રમો કરે છે તે બાળકોને પુસ્તક પુરું કરે ત્યાં સુધી હલે પછી તે શું કરશે? એ જાણુવા આકર્ષી રાખે તેમ છે. પુસ્તક સચિત્ર અને મોટા અક્ષરોમાં છાપેલું છે, પણ તેની કીંમત અમને ભારે લાગે છે.

...

કે-એ-ન્ટી ફારસો : લેખક : શ્રી જ. કુ. બંધડીઆ, પ્રકાશક : જનરલ બુક ડિપો, સુબાઈ નં. ૨, મૂલ્ય : અઢી રૂપિયા.

અસ્તુત સંપ્રદમાં ગ્રાવ્ય, દશ્ય, વાચ્ય, દ્રશ્ય શ્રાવ્ય, વાચ્ય અને બાલોપયોગી નાટ્યો, મળી દસ ફારસો આપ્યાં છે. શ્રી જહુરાય બંધડીઆ મમકતાસુક્ત

લખાણના ક્ષેત્રમાં હવે પુરતા નાણીતા થઇ ગયા છે તેમનાં આ કારસોમાંના આગ્ય વિભાગનાં પાંચ કારસો મુ'બાઇની વાપર-લેસની શોખીન આવમે સાંભળ્યાં પણ છે. કંટાળેલા મગજને આરામ આપવા દવાના ઘુંટણ ગળવા કે પતંગ પડ્યા પડ્યા નિસાસા નાખવા કરતાં આ કારસો વાંચવાથી નેહિતા આરામ મળી રહે એવું અમને લાગે છે. લાઇ જુરુરાયની ઝડપ 'સરહદ મેલ' જેવી છે, હવે ઝડપને ઘટાડી અભ્યાસના ઉંડાણમાં ઉતરી પેતાના હાસ્યરસને સર્વજન પ્રિય બનાવે એટલી અમારી એમને લાગામણ છે.

...

રજુ હંડુલી: લેખક: શ્રી મસ્તમહૂર, પ્રકાશક: શ્રી કાન્તિલાલ નાયુભાઇ શેકે, વડા પાટા, સારંગ. મત્સ્ય: ત્રણ આના.

લેખક પોતાના કોમ્યને 'વીરસ પ્રાધાન્ય ખરડ કાવ્ય' કહે છે. અને તેમાં તે છેક જ ખોટા નથી, પરંતુ વીરસ લાવવા માટે એકલા ચપ્પે ઉપરાંત ખીલું ધણું નેહએ છે. લેખકે ૧૨૨ કડી એમાં શાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, વર્તમાન અને ભાવીના વિચારો રજુ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, તે વાંચી જવા-જેવો જરૂર છે. શ્રી મસ્તમહૂરની કવિતામાં કવિત્વના આજ ચમકારા છે. તેને ખીત્રવવાથી તે હજી વધુ સારું થાપી શકાશે.

...

વિન્યની આવી: અનુવાદક: શ્રી અંબાલાલ શ્રીવલાલ, પટેલ, ટે. આરસમા.

અમેરિકન લેખક મેથ્યુઝ ડેવસનના પુસ્તકનો આ અનુવાદ છે. આત્મશ્રદ્ધા ખીત્રવવા માટે અમેરિકામાં સુદૂર સાહિત્ય પ્રસિધ્ધ થાય છે. વિન્યની આવી એવા વિચારોથી

ભરેલું છે. આથી પણ વિશેષ પ્રાણવાન અને માનવતા વિકસાવનાર પુસ્તકો અમેરિકન સાહિત્યમાં છે, તેવા સાહિત્યને મુન્દરાતી ભાષામાં ઉતારવાની અત્યારે ખાસ જરૂર છે.

...

જોતરિવની નિર્ઝરણી } લેખક: શ્રી હામોદર } મુશાલદાસ ખોટાદકર, }
પ્રકાશક: શ્રી અમૃતલાલ વદસલદાસ દાણી, }
ભાવનગર, મત્સ્ય પ્રત્યેકના બાર આના.

બન્ને પુસ્તકોની ખીજ આટ્ટિ પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવી છે. શ્રી ખોટાદકર પોતાનાં સસંધી જેટલા લોકપ્રિય થયા છે, તેટલા ખીજ કવિનાથી નહિ, તે એમની કવિતામાં સંસ્કૃતનાં વધારે પડતા ભારણથી હશે, પરંતુ એમની કવિતાઓમાં ધણું કવિત્વ રહેલું છે તે આ બન્ને સંગ્રહો સારી રીતે બતાવી આપે છે.

...

કૃત્તી કેશર: લેખક: શાહ શિવજી દેવસિંહ મહાવાળા; પ્રકાશક: શિવસદન, મહાડા, મત્સ્ય દોઢ રૂપિયા.

સાદાં પુસ્તકો વાચવાનાં અધિકારી સ્ત્રી પુરુષોને આ વાર્તા રૂચે તેવી છે લેખક વાતમાં પોતાના જીવનના અનુભવોમાંથી કેટલાક વિના પ્રયાસે દેખાઈ આવે તેવી રીતે ગુર્યા છે.

...

કુશીરથી નેપાળ: લેખક અને પ્રકાશક: શ્રી હરિચંદ લક્ષ્મીચંદ મહેતા; ટે. બરવાળા; મત્સ્ય બે રૂપિયા.

કુશીરથી નેપાળ જનારા યાત્રાળુઓને માટે ઉપયોગી લાગીકતો આ પુસ્તકમાંથી મળી શકે તેમ છે.

દીપોત્સવીના અંકો : 'હિંદુસ્થાન', 'મુંબઈ સમાચાર' 'શારદા' 'કુમાર' 'નવચેતન' 'એ ધડી મોજ' 'શુજાત' 'ધડીભર મોજ' અને 'સ્વદેશ'ના દીપોત્સવી અંકોનો થોડો જોતાં એકજ આદર્શને વળગી રહી લેખો આપનાર 'હિંદુસ્થાન'નો અંક મોખરે તરી આવે છે, ચિત્રાવલી પણ એની સુંદર છે. મુંબઈ સમાચાર' હીક હીક છે, 'એ ધડીમોજ'માં ઘણાં લેખકોએ ઘણું લખ્યું છે, પણ તે 'એ ધડીમોજ' માટે જ. 'ધડીભર મોજ' પણ એને પગલે આણતું લાગે છે 'સ્વદેશ' તો પ્રાંતીકતા ખીલવામાં જ સંતોષ માનતું દેખાય છે. માસિકમાં 'કુમાર' આકર્ષકતામાં ચડી જાય છે, પરંતુ 'શારદા'એ આ વખતે

લેખોમાં વિવિધતા આણવા માટે સારા પ્રયાસ કર્યા છે એમ ખુલ્લું દેખાય છે. 'નવચેતન' તો એ ત્રણ તૈયાર બંગાળી રંગીન ચિત્રો આપીને જ મથાગે 'દીવાળી અંક' લખવામાં સંતોષ માન્યો છે. 'શુજાત' ત્રૈમાસિકના દીપોત્સવી અંકમાં નવું અને જૂનું બધું પીરસાયું છે. છતાં જ્યાં શ્રી મુનશી હોય ત્યાં નવીનતા અને એજન્સીતા તો હોય જ એમનું નવું સામાજિક નાટક 'અત્યાક્રિત' તેમને સામાજિક નાટકો ઉપરથી લઈ ઉદાવવાની સૂચના આપનાર છે. હવે અચિત્ર બનેલા 'શુજાત'ે પણ આ અંકમાં સચિત્રતાના થોડાક સ્વાંગ સગ્યા છે.

“મારો દાકરો પુષ્કળ લખે છે. એનું લખાણ પુષ્કળ માણસો વાંચે છે.”

“ત્યારે તો તે કંઈક હાસ્યરસિક લખતા હશે?”

“ના, તે શિરનામાં લખવાનો ધંધો કરે છે.”

રથો : “મારી ખોવાયેલી અધેલી હું શોધતો નથી. એ તો મારા લાઇને મળી છે.”

રથો : “તો તું હવે શું શોધે છે?”

રથો : “મારા લાઇને!”

પિતા [નાના કીકોને] : “એટા, હું ધીરપતાનમાંથી સાને થઈને આવ્યો. તને એ ગમશેને?”

કીકો : “હા, પણ આ ધીરપતાનમાંથી નાનો બાણુ લાવ્યાં હતાં, તમે કેમ એમને એમ આવ્યા?”

“તારાં બા શું કરે છે?”

“તેમને ગમે તે.”

“અને તારાં બાપુજી?”

“તે બાને ગમે તે!”

નૂતન ગુજરાત

વર્તમાનપત્રોની આત્મમાં નવો પ્રકાશ પાડનાર,
વીચારસૂત્રીમાં કાંતી કરનાર, સામાજિક,
રાજકીય, ધાર્મિક જીવનની પુનર્વિટના કરનાર

મહાગુજરાતનું માનીતું રાષ્ટ્રિય સાપ્તાહિક.

જાહેરખબર માટે શ્રેષ્ઠ સાધન.

ગ્રાહકોને દર વર્ષે રસભરી નવલકથાનું
દળદળ પુસ્તક ભેટ આપવામાં આવે છે.

વાર્ષિક લવાજમ:

સ્થાનિક રૂ. ૩-૦-૦

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦

પરદેશમાં રૂ. ૫-૦-૦

નમુનાની નકલ મફત. લખો

આધિકારની હવેલી, રાયપુર,

મેનેજર

અમદાવાદ.

નૂતન ગુજરાત.

નૂતન ગુજરાત મુદ્રણાલય

ગુજરાતી, અંગ્રેજી અને હિંદી લિપીમાં, માસિકો, પુસ્તકો,
રિપોર્ટો તથા દરેક પ્રકારનું જાહેરાતી શાહીજીમાં શુદ્ધ,
સ્વચ્છ, સસ્તા દરે વખતસર કરી આપવામાં આવે છે. કોઈ પણ
જાતનું છાપકામ કરાવતાં પહેલાં જોડેર આપી ખાતરી કરશો. લખો

મેનેજર: નૂતન ગુજરાત મુદ્રણાલય.

નવયુગના દરેક જીવાને વાંચવા જેવાં સાહસ, ને શુરાતનસયા

ગાંડીવનાં મોટાં પુસ્તકો

અમારા બાળસાહિત્ય માટે મોટું સુચીપત્ર મંગાવી લેશો.

૧ બોમ્બયુગલું બંગાળા :

કોઈને હથેલીમાં ઝાલી બોમ્બને જોળે
શિટીરા સરતતતને જમીનદોસ્ત કરવા
નીકળેલા એ બંગાળી નવજવાનોની સુંદર
કલાશી. કિં. રૂ. એક

૨ હાથ આસામ ! : દુર દુર

આસામના અંધના બગીચાઓની દિવાલો
પાછળ થતા અત્યાચારોની સાચી કથા
ભારે કરજી છે. કિંમત રૂ. ૧)

૩ કલકત્તાનો શુરાયુગ :

વીસની સાલની પદ્મપદ્મીના સ્મુલ્લ
ભાષામાં ચિતારે ઉત્તમક્રમને સરકારે જી
કરે છે. કિં. રૂ. સપ્ત.

૪ પંજાબનું પ્રયત્ન કાવતરું :

પંજાબના બંગાળીઓના બંધનની સાચી
વાત ભાગ ૧-૨ બેગા કિં. રૂ. ૧૧)

૫ નિહિલિસ્ટોના પંજામાં :

ફરીયાના ઇતિહાસનું એક રસપ્રસન્ન
પાતું. ગા. રૂ.

૬ કાળુ શુલાખ : મુન્શી શર

એકેકાંડરે ફમાની આ રહસ્યમય કૃતિ-
ઇતિહાસ કથા યુરોપમાં ભારે લોકપ્રિય
થઈ છે કિં. રૂ. ૧૧.

૭ પ્રભાંડનો ભેદ : આ પરાક્રમ

કથાના આ પચાસે વખાણ કર્યા છે.
સચિત્ર છે. જુનાગઢના ડૉ. અતાપરાય
અને બલદુરસિંહના પરાક્રમે શેષાંચક છે
કિં. રૂ. ૩. ભાગ બીજો કિં. રૂ. ૨).

૮ આનંદમઠ : બંગાળના રૂપિ

સેખને બંધીમની આ કૃતિનું નામ
કાળે ન સાંભળ્યું હોય ? જો એને વાંચી
વિચારે. કિં. રૂ. ૧૧.

મળવાનું : ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : કેળાપીઠ : સુરત.

ફેબ્રુઆરી : ગુજરાતના સર્વ જુકસેલશે પાસે મળે છે.

૯ અમૃતનો પ્યાલો : આત્મા
પરમાત્માના બેઠે ઉઠેલની રસિક વાં
કિં. ગા. =

૧૦ નામ વિનાની નવલકથા :

અથવા સુડી વચ્ચે સોપારી. વાંચકને
એવી સોપારીની સ્થિતિમાંજ રહે સુધી
ગમે છે. કિં. રૂ. ૨) રૂ.

૧૧ કરજીબેલાનું કળાવિધાન :

એ અસલી નવલકથાની વિસ્તીર્ણ સમા-
લોચના કિં. ગા. રૂ.

૧૨ પાંડવ શુરત નિવાસ :

એક સ્ત્રી પાત્ર વનાનું કવિ ભાસે રમેયું
સુંદર નાટક લગવવા માટે સાફ ઉપ-
યોગી છે. કિં. ગા. રૂ. કેળવણીખાતાએ
મંજુર કરેલું છે.

૧૩ ગાંધીજીના જલનો અનુલવ :

આક્રાંક્ષની એમની રસભરી નેલકથા,
સચિત્ર કિંમત ગાંઠ આના.

૧૪ ગાંધીજી કૃત નીતિધર્મ :

નીતિ અને ધર્મના સંબંધોનું સચોટ
વિવરણ કિં. ગાંઠ આના.

૧૫ રાષ્ટ્રીય ગરબાવલિ :

સ્ત્રી ઉપ-
યોગી ગુણો-ગીતો. કિં. ગા.

૧૬ ખાંડાણ : ગુજરાતની રસિક

લલનાઓએ લેલવનું અમૃત ટપકાવી રમેલાં
લોકગીતોનો સંગ્રહ કિંમત આના પાંચ.

૧૭ ગીતાંજલિ :

કવિવર ટાગોરની
ગીતાંજલિનો નવો જ રસોહાસર્થો અનુ-
વાદ છે ને તેમાં અનેક સુંદર ચિત્રો
આપેલાં છે. અવનનું જ મુખપાટ. કેળ-
વણીખાતા તરફથી મંજુર કિં. રૂ. ૧૧ રૂ.

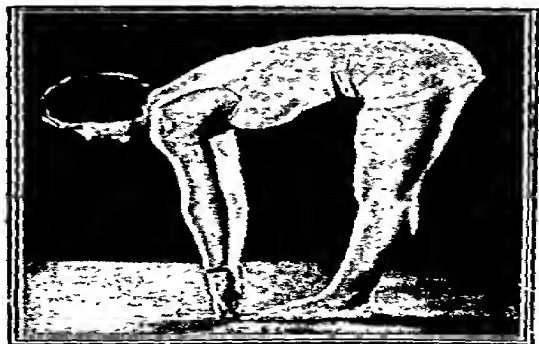
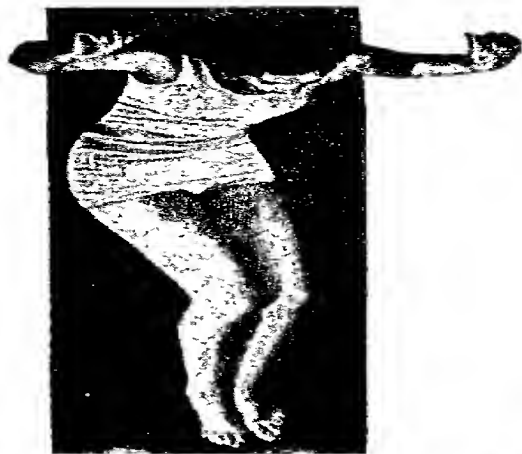
ઐરાંનાં બહન કેમ સુધરે? .

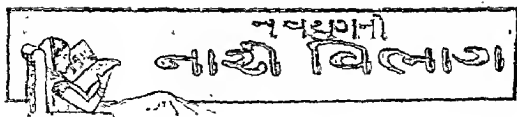
શ્રીઓ ઘરમાં આ દુસરત સહેલાઈથી કરી શકે

[૫૬: ૧૦૬૮]

રાંનાં જાદન કેમ સુધરે?

શ્રીમ્મા માટે ઘણાથુ કસરતો
[પૃષ્ઠ : ૧૦૬૮]

સ્વતંત્રતાની જય !

તમે ક્યાં મુઠ્ઠી રહેશો ખેસી ?
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 તમે ધરમાં ના રહો ખેસી-
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 તમે જોતાં અંધન તોડે-
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 જૂઠી જંતરજો છોડે-
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 તમે સળગ શક્તિ કહેવાઓ,
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 શીઘ્ર અગળ બની ગભરાઓ,
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 તમે ચતુર બનીને ચાલો,
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 ગણી દેશ આપણે પાશે,
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 મુકિતના માર્ગ મધુરા,
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 તમ વિણ સદુ કાગળ અધુરાં-
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 સદુ સચે મળીને ચાલો,
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !
 જય સ્વતંત્રતાની ગાઓ-
 ખંડેન ! દેશ દિતાર્થે ખંડાર પડે !

અમર.

કાયદામાં સ્ત્રીઓને અન્યાય

: લેખિકા :

શ્રી. ખચુખહેન લોટવાળા

હિંદુ સમાજ સ્ત્રીઓને ખીછ બધી રીતે તો અન્યાય કરી રહ્યા છે એટલું જ નહિ પણ કાયદાની રૂએ પણ સ્ત્રીઓને અન્યાય જ થયો છે. સમાજના નિયમો હિંદી સ્ત્રીઓ માટે એટલા કડીયા છે કે તે જ સ્ત્રીઓની પરવરગાના કારણસર માની શકાય એ કાયદાની મદદથી પુરૂષો સ્ત્રીઓ ઉપર હકુમત ચલાવે છે, કારણ કે કાયદા ધડનાર પુરૂષો પોતે જ છે. જન્મ, પુનર્જન્મ, પડછનો રીવાજ, કેળવણી, વારસાનો કાયદો, વિગેરે દરેક આમતમાં એકપક્ષી

કાયદાએ સમાજે ધરી કાઢ્યા છે. જેમ સરકાર હિંદીઓને હકેશ આપવા માટે કાયદામાં ફેરફાર કરવાની દીક્ર કરે છે તેમ પુરૂષોને પણ સ્ત્રીઓને પોતાના એટલા હકેશ આપી પોતાની સત્તા સુભાવવાનો ભય લાગે છે. આ કાયદા સ્વાયંક્રિત નહિ તો ખીલું થું? સ્ત્રીઓ પુરૂષની મિલકત છે એવી ભાવના સમાજે ફેલાવી હોવાથી પુરૂષ જેમ નચાવે તેમ તેની મોરલી પ્રમાણે સ્ત્રીએ નાચવું જોઈએ એવો રહેવા પુરૂષોએ પાડ્યો છે.

શ્રી. ખચુખહેન લોટવાળા

હિંદને સ્વરાજ આપવાથી હિંદુ મુસલમાન બંની મંદિરો એવી દલીલ હિંદના કહેવાતા હીતચિંતક અંગ્રેજો કરે છે, તેવી જ માન્યતા પુરૂષોની છે કે સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવાથી જને કાયદામાં તેમને સરખા હકેશ આપવાથી કૌટુંબિક ક્ષેત્રને સ્થાન મળશે. તેમની આ માન્યતા તદ્દન ખાસ વગરની છે. કેમકે જ્યાં સ્ત્રી આ પુરૂષ એક સમાન હકેશના ભોગી હોય ત્યાં ક્ષેત્ર સંભવે જ નહિ.

સૌથી અનીચ્છવા જોગ રીત પડદાની છે.

સ્ત્રીઓ પાસે પડદો પગાવે છે એ જ પુરૂષો પોતે કેમ પડદો નથી સખતા? પોતાની જીવનચરિત્ર સ્ત્રીઓ પર પુરૂષોની દબ્બીએ ન પડે એવા સ્વાર્થી વિચારે પુરૂષો સ્ત્રીઓ પાસે પડદો રખાવે છે, પણ જ સ્ત્રીઓ એવું ઇચ્છે કે તેમના પતિઓ પણ ખીછ સ્ત્રીઓની દબ્બીએ ન પડે તે માટે તેમણે પડદો પાળવો જોઈએ તો પુરૂષોને કેવું લાગે? પણ પુરૂષો પોતાની આ સ્વતંત્રતા એક કાળને માટે પણ છીનવી લેવા દેશે

પરદાની ચંચળી ચીનનીય રીત

ખસ કે? પુરો જો એમ સમજતા હોય કે પરદા ગ્રામવાથી નીતિ જળવાઈ રહે છે તો તેમાં તેઓ ગંભીર ભૂલ કરે છે. જોટલી અનીનિ શાજ કાટનારી સ્ત્રીઓમાં અને ચોરીસે ક્ષાક શાજમહેકમાં પુરાઈ રહેનારી ગણી-ઓમાં છે તેનો પા' ભાગ પણ પરદા નહિ ગ્રામનારી સ્ત્રીઓમાં નથી. ચોતાના દુરુણ નહિ તેનાજ પુરો જ આવ્યા વેડેમને અંજો સ્ત્રીઓ પાસે ફરજિયાત પ્રદોષ પગાવે છે. આવી જ નવતની નમાલી દલીલ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાની વિરૂધ્ધ કરવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવાથી તેઓ વંદી નય અગર ઉધ્યત થઈ જાય, આ ચેપ જે પ્રદોષન પણ લાંબે તો તેમને મારે કંઈ શકે નકરી કરવામાં આવી છે? કદાચ

અંધા દક્ષિણે પરવાનો પુરો જ લઈને અવતર્યા હશે. સ્ત્રીઓને બંદુ શીળીને કયાં કમાવા હતું છે એવું કહેનારાએ ધણું પુરો છે. જો લોકો જાણે છે કે સ્ત્રીઓ જે ઉચ્ચ કેળવણી લે તો તેમને આર્થિક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થાય અને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળવાથી તેઓ પુરૂષના દાયમાં રહેવાનું કબુલ કરે નહિ. લાંબા વખતથી લક્ષ્મન ચલાવનારા પુરોથી આ ખમાય કેમ? આમ, ચોતાના સ્વાર્થને લઈને પુરો સ્ત્રીઓને પછાત ગ્રામ-વાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેથી જ સ્ત્રીઓએ કેળવણી લઈ, પાતાનું અકિત્ત ખીસાવી સરખા દક્ષિણે મારે લંબેશ લગત કરવી જ જોઈએ છે.

વારસાદર પણ એકલા પુરૂષને મારે છે. સ્ત્રીને વળી પિતાની મિલકતમાં ભાગ શેનો હોય? તે તો પરણી માસરે નય એટલે પૈસા સાથે લઈને જાય. એકરો તો ઘરમાં જ રહેવાનો હોવાથી અંધા પૈસા ઘરમાં જ રહે છે. એટલે બાપ, ભાઈઓ પૈસાનો ઉપયોગ કરી શકે. સ્વાર્થની પણ કંઈ લલ હોય ને! એકરીન તેના દક્ષિણે પૈસા આપી દીધાં પછી તેની આશા શા મારે? એકરો તો બાપની આખી મિલકત ઘણી વખતે ઉગ્રવી નાખે છે તે બાપ કેમ સહન કરે છે? એકરો તો કમાઈને ચોતાનો નિર્વાહ કરી શકે છે પણ એકરીઓને એવી તાલીમ આપવામાં નથી આવતી એટલે એ પૈસા તેને મુશ્કેલીમાં બંદુ કામ આવે છે એ વિચાર કરવાનું પુરૂષવર્ગ ભૂલી જાય છે. બાપના પૈસામાં ભાગ હોય તો સ્ત્રી કેટલેક અંશે આર્થિક સ્વતંત્ર ભોગવી શકે. જે બાપ એકરો અને એકરીમાં ભેદભાવ રાખી એકરીઓને આરક્ષો ગણે અન્યાય કરે

તેમણે શરમાવું જોઈએ. જેમ મા ને બાળે
અત્યે સમભાવ હોય છે, તેમ બાપે પણ એક-
સરખી વાગણી બનાવી છોકરીઓને પોતાની
મિલકતમાં સરખો ભાગ આપવો જોઈએ.

પુનઃજન દસે તેને લગતો કચદો ધરા
પછી જો કે ગરકાયદેસર ન ગણાય, પણ

હિંદુ સમાજના રૂઢી ખંધનને લીધે એ
પગલું ભરવાની નૈતિક હિંમત ધણી ઓછા
બતાવી શકે છે. આમાંએ હરકત કરતાં
પુરુષો જ છે. એક સ્ત્રી મરી ગયા પછી તો
શું પણ એક છવતાં બીછ પરણવાની પણ
તેમને છુટ. પણ એક ધણી મરણ પામતાં

સ્ત્રીને નિહાવ પુત્રાંશ જેવી નકામી ગણવામાં આવે છે; ૪૦ અને ૫૦ વરસે ફરી પરણનાર પુરુષ સ્ત્રીઓ ઉપર બુદ્ધિગામના જેવી હુકમત નથી ચલાવતો? વિધવા સ્ત્રી ફરી પરણે એ અનીતિ અને વિધુર બીજી વખત લગ્ન કરે એ નીતિ ગણાય એ ક્યાંનો ન્યાય? વિધવા અનીતિમય જીવન ગાળે તે હિંદુ સમાજ સહન કરે છે પણ ખેતાના જેટલા હકકો સ્ત્રીઓને કેમ અપાય, એ વિચારે પુરુષો તેમને પુનર્લગ્ન કરવાની છુટ આપવા તૈયાર નથી.

વરસો સુધી આવા અન્યાયો અને ગુલામી સ્ત્રીઓએ સહન કરી છે હવે બંડ ક્યાં ચિવાય છુટકો નથી. બુની રૂઢીઓને લીધે સમાજે સ્ત્રીઓને એવી દબાવી દીધી છે કે સ્વતંત્રતાને નામે ઘણી ખંડી સ્ત્રીઓ ભડકે છે એક કેદીએ જીંદગીનો મોટો ભાગ કેદખાનામાં કાઢ્યો હોય તેને શિક્ષાની મુદત

પુરી થતાં છુટો મુઠ્ઠી દેવામાં આવે ત્યારે તે એમ ગભરાઈ જાય છે અને કહે છે કે મારે આં સ્વતંત્રતા નથી મેળવી, તે જ પ્રમાણે લગ્નરો વરસોની ગુલામી મનોવૃત્તિને લીધે સ્ત્રીઓ આટલી પજાત રહી છે. ખીન્ન દેશોની સ્ત્રીઓનો દાખલો લઈ દરેક સ્ત્રીએ પુરુષોના જેટલા હકકો મેળવવાને લાગત ચલાવવી જોઈએ. સરખા હકકો મેળવવા માટે થોડો આત્મભોગ પણ આપવો પડશે. ધ્રિય નેવાં સુધરેલા દેશમાં પણ મનાધિકારને માટે સ્ત્રીઓનાં લડત ચલાવી ત્યારે મીસીસ પેંપ્પલ્ટની આગેવાની નીચે કંટાળીક સ્ત્રીઓને જોડાવવાએ કરવી પડી હતી. મુશ્કેલી વગર કોઈ ચીજ પ્રાપ્ત થતી નથી. દરેક સ્ત્રી સંસ્થાએ સ્ત્રીઓને થતા અન્યાયો સામે પ્રચારકાર્ય કરવું જોઈએ. દરેક દરેક સામાજિક બંધનને તોડી નાખી સ્ત્રીઓ ખેતાના પ્રયાસથી જ ખેતાની મુક્તિ સાધી શકશે.

સ્ત્રીઓએ કમાવાની જરૂર છે

ગુજરાતભોનાં હૃદય મંથન

અમદાવાદની ગુજરાત સાહિત્ય સભાના શ્રી વિભાગના વાર્ષિક ઉત્સવને સમારંભ નવેમ્બરની તા. ૧૩ મીથી ૧૫ મી મુઘી ઉજવાયો. તેમાં ના. ૧૩ મીના દિવસે ત્યાંના પ્રેમાભાઈ દોશમાં શ્રી ચારદા બંદન મહેતાના અધ્યક્ષપણા નીચે “સ્ત્રીઓએ કમાવાની જરૂર છે” એ વિષયની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી.

ક્ષેત્રી વિદ્યાગૌરીએ પ્રભા પ્રમદા ચર્ચા માટે કાવ રજુ કર્યા કે: “આજતા વખત માટે અને ભવિષ્ય માટે સ્ત્રીઓએ કમાવાની જરૂર છે કે કેમ?”

તે કાવ ઉપર તે પડી તરફલુ અને વિદ્યુદ્ધમાં ચર્ચા શરૂ થઈ હતી; પ્રારંભમાં જ ક્ષેત્રી વિદ્યાગૌરીએ કાવની તરફલુ કરીને કહ્યું:

ભીડતા ત્યાગવાની જરૂર

પાછલો જમાનો હવે રહ્યો નથી અને હવે તે ફરીથી આવવાનો નથી. દરેક સ્ત્રીએ કમાવાની જરૂર છે કે નહિ એ સત્તાજ લુદો છે, પરંતુ સ્ત્રી આજે સંસારમાં જે આર્થિક પરત્વના ભોગની રહી છે તે જોનાં તેને કમાવાની જરૂર હોવી જોઈએ. પુરૂષના લાઘમાં જ તેનો રોટલો ન રહે તેટલા માટે એ મુશ્કેલી જરૂરનો છે. સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્ય સમજાવનાં પુરૂષોએ સ્ત્રીતા દષ્ટિગંડુનો ત્યાગ કર્યો છે. કમાવા જનાં સ્ત્રીઓને જોખમો અને મુશ્કેલીઓ વેઠવાં પડશે એમ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ આ ભીડતા દુર કરવાની જરૂર છે. ભીડતા જશે તો જોખમો એવાં થઈ જશે. પડકારમાં રહેતી સ્ત્રીઓ

તો એટલી ભીડ હોય છે કે ખુદસે મોંઝાંએ સ્ત્રીઓથી કેમ ફરી રાકાય તે તેમને સમજાતું નથી! આજે જમાનો ખર્ચાળ થતો જાય છે અને મુખનાં સાધનો તથા જરૂરી-આતો વધી છે તેટલા માટે સ્ત્રીઓએ કમાવને પુરૂષોને મદદગાર થવાની પણ જરૂર છે.

આર્થિક પરાધનતાની ગુલામી

શ્રી: ઇંદુમતી દીવાન: સ્ત્રી કુંવારી હોય ત્યારે પિતાના, પરણેલી હોય ત્યારે પતિના અને વિધવા થાય ત્યારે પુત્રના અંકુશમાં રહે, એવો નિયમ તે બિચારીનું ગુલામી ખત છે. સ્ત્રી જે ધરકામ કરે છે તેનાં ખટકામાં પુરૂષ તેને કદાં આપતો નથી. ધરકામ કરવું નહિ એમ કું કહેતી નથી પણ કામની વહેંચણુ પ્રમાણે ધરકામ થવું જોઈએ. સ્ત્રીની સામાજિક પરત્વતા જાણીતી છે. અમળાપણાના અને નિરાધાર-પણાના સંસ્કારમાં તેને ઉછેરવામાં આવે છે. તેને કમાવાની જરૂર અને વારસાદક્ષ મળવો જોઈએ. પતિની મિત્રકતની વારસ વિધવા થઈ શકે એવો કાપદો થવો જોઈએ. પશ્ચિમમાં પુરૂષોના જેવા જ ધંધા સ્ત્રીઓ કરી શકે છે તો આપણી બહેનો તેવા ધંધા કેમ ન કરી શકે? કમાવાની અશક્તિથી જ સ્ત્રીઓ પુરૂષોના અત્યાચારનો ભોગ થઈ પડે છે. અકાળે વૈધવ્ય આવતાં ઘણી બહેનોને બીખ માંગવી પડે છે અથવા પતિત થવું પડે છે. એક બેચેનન છોકરી વગર પૈસે ઇંગ્લેન્ડમાં આવી મોટર ચલાવવાનું કામ કરી તે પૈસા વડે પોતાની કમવણીનો ખર્ચ

આર્થિક નગરે પરતન સ્ત્રી પરદેશ ગયેલા પતિ ઉપર જોતાને તેમજ સંતાનને માટે પૈસા મોકલવા પતિને પત્ર લખે છે. પતિ પૈસા ન મોકલે ત્યાં સુધી તેને કાંઈ મારવાં પડે છે.

કાંઈક હતી. આવી બહેનો આપણે ત્યાં કાંઈ નથી. મોજશોખ અને વિલાસ એ સ્ત્રીની નજાબત છે પણ કમાવાની જવાબદારીથી તે ઓછી થશે. આપણા પગ ઉપર ઉભા રહેવાને અને પુરોગામી સામે ટક્કર ઝીંતવાને આપણે કમાવું તો જોઈએ જ.

શ્રી. શાન્તા બહેન: આજે ઘરની અંદર તો ઘણીએ સ્ત્રીઓ કમાય છે, પણ આ કમાવથી બહાર કમાવા જવાની સૂચના ચાલુ છે એમ હું માનું છું. સ્ત્રીની મનસિક અને શારીરિક રચના ઉપર કમની ત્રણેય

ધર્મ છે. સ્ત્રીઓના શુભા પુરુષોમાં નથી જ. સ્ત્રીઓ તો ઘરની બહાર કમાવા જશે તો પુરુષોને ઘરકામ માટે ભાકુલી માણસો સમજાવવાં પડશે. પુરુષોના જેવાં કામ કરતાં આપણે કઠોર યત્નશીલ અને દયા તથા વતસલતા જેવા શુભા ગુણો આપણું તો ભવિષ્યના નાગરિકોને આપણે ઉઘા સંસ્કાર કેવી રીતે આપી શકીશું? વળી સ્ત્રી કમાતી થવાથી પુરુષોને નિઃશ્વર્ગી બનવાની ટેવ પડશે. સ્ત્રીઓને ચગદા નાંખવામાં આવી છે તે હું માનું છું, પરંતુ કામના ભાગ સ્ત્રીઓને ચગદા નાંખવા માટે

પુરુષોએ પાડ્યા છે એમ હું માનતી નથી. પોતાના પગ ઉપર જ ઉભા રહેનાથી તેનામાં નિરંકુશતા આવશે અને તેનાં આગ્રહો પણ તેવાં થશે, કમાયા જવાથી વિકાસ અને મોનશોષ ઉપર અંકુશ નહિ પડે પણ મનમાં નિરંકુશતા આવશે.

શ્રી. મેનાગૌરી મોદી: આ મોંઘવારીમાં પુરુષોથી ખર્ચને પહેંચી વળી શકતું નથી એટલે મધ્યમ વર્ગની અને નીચલા વર્ગની સ્ત્રીઓએ પુરુષોને મદદ કરવા કમાવું જોઈએ. ઘણી ખંડેનો શિક્ષણ થાય છે, પણ તેટલું ફૂલું નથી. નસીંગ, વજીલાત, વગેરે બીજા ક્ષેત્રોમાં પણ તેમણે પડવું જોઈએ.

ખોટો ભય

શ્રી. યશસ્વતી ભટ્ટ: સ્ત્રીઓ એ સ્ત્રીઓ છે અને પુરુષો તે પુરુષો જ છે. એક બીજા વિના તેઓ અપૂર્ણ છે. પુરુષ સર્જક અને સ્ત્રી પોષક છે. ઉપભોગ વિનાની ઉત્પત્તિ નકામી છે, ઇશ્વરી હંતુ આ રીતે સ્પષ્ટ છે. સ્ત્રી એક કામગીર પુખ્ત છે અને તેનો ઉપયોગ દેવને શિરે ચઢાવવામાં જ થાય, તેનો ઉપયોગ દેખાળા તરીકે માનવામાં ન થાય. સ્ત્રી પુરુષને સલાયક અને પ્રેરક થતી જોઈએ; પ્રતિસ્પર્ધી થવામાં તેને લાભ નથી. જો સ્ત્રી કમાયા બદલે જાય તો ઘેર ઘેર તાળાં વસાય અને પોળે પોળે બાળકોને સાચવવા માટે બાળગૃહો જોઈએ! પછી કુટુંબોમંને નામે કશું ન રહે. પુરુષોની દૃષ્ટિને તો આ વાત સારી થાયે લાગે અને ખરાબ પણ લાગે. જો પુરુષ બંધાતા હોય અને આપણું અધુરું કામ માથે લેવા તૈયાર હોય, તો આપણે તેમને કમાણીમાં લઈ મદદ કરીએ, પરંતુ તેઓ તેમ બંધાતા નથી. વસ્તુતઃ આ કમાયા ધરતી બદલે જવાથી ધરમાં મતભેદ અને કસબ કંકાસ વધશે. કમાતી સ્ત્રી કામગી

મતી કહોર થાય છે. પછી સ્ત્રીઓ કમાતી દશે ત્યારે આપણે મતિના આગમનની રાહ જોઈને ખારીએ ઉભેલી સ્ત્રી નહિ જોઈએ પરંતુ થાકીને લોથ થઈ ગઈ પર પડેલી સ્ત્રી આપણાં ઘરોમાં જોઈશું! ખરેખર, તેથી મૃદુલ્યનની સુંદરતાનો નાશ થશે.

ગુલામીદશાનો અંત લાવો

શ્રી. વિમલા દેસાઈ: આ દશાવનો વિરોધ કરનારાંઓ એટલું વિચારતાં નથી કે વિધવાઓને કમાવાની આજે કેટલી જરૂર છે. તેઓ બિચારી મહિને પાંચ રૂપિયા પણ કમાઈ શકતી નથી. એક જ મનુષ્યની કમાણી ઉપર આધાર રાખી બેસવાથી ઘણાં કુટુંબો ગરીબ બની ગયાં છે. જો સ્ત્રીઓને કમાવાની છૂટ મળે તો કેળવણીનો પ્રચાર થાય અને કેળવણી અપાય તો આપણી લગ્ન લાવનામાં પણ ઇશ્વર દેશર થાય. આપણે આપણું જીવન ધર અને બાળકોમાં જ સમાપ્ત કરવાનું નથી અને બધી સ્ત્રીઓએ કમાવાની જરૂર છે એમ હું કહેતી નથી. જો સ્ત્રીઓ કેળવાય અને કમાય તો મૃદુલ્યનમાં પણ સંતોષ પ્રસરે. કમાતો પુરુષ ઘરમાં રાજ બને છે અને તે બીજાઓને ગુલામ બનાવે છે. એ સ્થિતિનો જો અંત આણવો હોય તો સ્ત્રીઓએ પુરુષોના જેટલા પ્રમાણમાં કમાવાની જરૂર છે.

ઘરકામમાં જ રસ હોયો

શ્રી. તરંગિણી નીલકંઠ: સ્ત્રીઓની ચારીરિક સ્થિતિ જ એવી છે કે તેમની મુખ્ય ફરજ બાળકોની માતા તરીકેની હોવી જોઈએ. મીઠામાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ બાળકો તરફ બેદરકાર રહે છે અને તેમને ચીંજી ખવ-

તમે છે. બાળકની પાછળ તે દંતતો વખત આપી શકતી નથી. યુરોપમાં ધંધામાં સ્ત્રીઓ તથા યુરોપ વચ્ચે દરીદ્રાઈ થવાથી યુરોપની કમાણી ઘટી છે. સ્ત્રીઓને ઘરકામ વિવિધ કે રસમય ન કામતું હોય તો હું કહીશ કે ઉદ્યોગનાં ધારખાનાંઓમાં પણ કામની વિવિધતા કે રસમયતા ક્યાં હોય છે? એએ એકરી આવે છે. વહીવટ અને કસ્ટરોના ખોજોખોજ ધંધામાં સ્ત્રીઓએ પડવાની પણ શી જરૂર છે?

શ્રી ગંગાજી ખંડેરા: સિંદને હવે સ્વાસ્થી થવા વિના ફટકા નથી. દાકના ખર્ચાંગ વખતમાં યુરોપને ભારરૂપ ન થવા માટે સ્ત્રીઓએ કમાઈને તેમને મદદ કરવી જોઈએ.

શ્રી. શશીવદના યાસિક: સ્ત્રીએ કમાવું એ વિચાર પશ્ચિમનો છે. સ્ત્રીએ પરપ્રયા પડી કમાવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. માળખ પુત્રીઓને પરણાવે છે એટલે કમાવાની જરૂર નહોતી નથી. પશ્ચિમ કરતાં પૂર્વની સ્થિતિ જુદી છે એટલે પશ્ચિમનો વિચાર અ.પણે ગ્રહણ કરવાનો નથી. પંચમ કુખંગાળમાં સ્ત્રીઓ ફટકી ફરી પણ શકતી નથી.

અત્યારે કમાવાની જરૂર છે જ

શ્રી. જયવતી દેસાઈ: હલકા વણની સ્ત્રીઓ તો ખેતરોમાં અને મીઠામાં કામ કરીને કમાય છે. આપણે માત્ર ઉંચી કામો માટે વિચાર કરવાનો છે. આપણે કેમજી છીએ તો યુરોપ ક્યાં મીઠામાં જઈને વેતરું કરે છે? એકરું તો - શાળાઓમાં અ. અખાડાઓમાં આજો દિવસ ગાળે છે. મા નોકરી કરશે તો એકરું રખડશે એ માત્ર કલ્પના છે. જનતા કમાઈને મોજ કરવી એ કાંઈ ખેડું નથી, પણ કાળમાવાથી આપણી ખેડો કમાવાં છતાં વિદ્યારી નહિ અને એવી મારી ખાતી છે. ઘેર તાંબાં

વસવાની કલ્પના અનિશ્ચયકિતવાળી છે. જેને જરૂર પાંચ તે જ કમાય એમ મારું કહેવું છે. મોટી કે દરજ્જીની દુકાનોમાં સ્ત્રીઓ કામ કરે છે તે મને વધારે તેજદાર લાગે છે, તે જ રીતે બીજાં કામોમાં સ્ત્રીઓ પડશે તો તે કામો વધારે તેજદાર થશે. પરંતુ સ્ત્રીને કમાવાની જરૂર નહોતી અને અત્યારે જરૂર છે તો તેમણે જરૂર કમાવું.

શ્રી. સાગરિકા ખંડેરા: બાળકો જન્મે છે ત્યારથી કાંઈ નિશાળે જતાં નથી. જો સ્ત્રીઓ કમાવા ઘર બહાર જાય તો ઘર વાંચી જોવું થશે. ગરીબ સ્ત્રીઓ કમાય છે, તેમ મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓ ઘરમાં કાંઈ પેસા પોતાના કામ વડે બચાવે છે તે કમાવા બાજબી છે, કુમારિકા રહેવા હજી સ્ત્રીઓ ભાઈભાંડુને ઉછેરે એટલે તેમને પણ કમાવાને ઘર બહાર જવાની જરૂર નથી. વિધવાઓને કમાવાની જરૂર ખરી પણ જો જરૂરીઆતો ઓછી કરવામાં આવે તો તેમને કમાવાને ઘર બહાર જવું ન પડે.

સ્વાને આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય જરૂર

શ્રી. સરોજ મહેતા: માત્ર કમાવાથી જ સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય મળતું નથી. સ્ત્રીને કમાવાની ફટ અને શક્તિ હોવી જોઈએ અને પોતાની કમાઈ વાપરવાનો હક્ક હોવો જોઈએ. વારસાહક પણ સ્ત્રીઓને મળવો જોઈએ. કમાવાની શક્તિને આભાવે સ્ત્રીની કેવી દુર્દશા થાય છે તેનો એક દાખલો દઉં, ચાર પાંચ જમીનના એક ઘરમાં કમાનાર આંધળો થયો. સ્ત્રી ગિયારી થોડું લાણી હતી. છેવટે કુટુંબના પોપણ ખાતર તેને એક કન્યાશાળામાં એવડો નેચવાની દુકાન કાઢવી પડી. ગિયારી અભાગુ સ્ત્રી બીજું શું કરી શકે?

એક ઘરમાં પતિ કરતાં પત્ની વધારે પગાર લાવતી તેથી ઘરમાં વધુ શાન્તિ રહેતી કારણકે સ્ત્રીનું ધાનું જ ઘરમાં થતું ! સ્ત્રી કમાવાથી પુરૂષ ખેદરહીત અને એમ હું માનતી નથી. પૈસાનો દુરુપયોગ તો પુરૂષો પણ કરતા નથી ? પુરૂષોનો વિરોધ તો એક જ કારણે છે કે-જે સ્ત્રીઓ કમાશે તો અમારું શું થશે ? હું કહું છું કે તે તમે જાણો ! શું તમારી ખાતર સ્ત્રીઓએ જીવનભર ગુસ્સામગીરી સ્વીકારી લેવી ? અદ્યતનની સુંદરતાની વાતો શીખવીને જ પુરૂષોએ સ્ત્રીઓને ઘર બહાર નીકળવા દીધી નથી. આપણે જન્મ અને પરિણીત જીવનનો જ વિચાર કરીએ છીએ પણ કુંવારી રહેવા ઇચ્છતી અને વિધવા સ્ત્રીનો વિચાર છોડી દઇ શકાય તેમ નથી.

સ્ત્રીની મૃદુતાની વાતો કરીને જ પુરૂષોએ આપણને અમળા બતાવી દીધી છે. અમળા સમ્પત્તિ તિરસ્કાર કરી હવે નમે સમળા બનો, કારખાનામાં જતી સ્ત્રીઓનાં દુઃખોની વાતો કહેવામાં આવી છે પણ તે તો મરીવાદને લીધે છે. મરીવાદ જશે તો તેમને કશું દુઃખ નહિ રહે. ખીચીખીચ ધંધામાં પણ સ્ત્રીઓ પડશે તો તેથી શું ખોટું છે ? નાણાયક પુરૂષોએ ધંધામાંથી ખસી જતું પડશે અને લાયક સ્ત્રીઓ આગળ આવશે. કમાશે તો સ્ત્રીઓ સામે થતાં શીખશે. તેને તો હું આર્થિક સ્વાતંત્ર્યનું સારામાં સારું સ્વરૂપ માનું છું. સ્ત્રીએ આજ્ઞાથી ખૂબ સદન કયું છે, તો હવે લલિ પુરુષ પણ સદન કરે ! આપણા સમાજનું જીવન બદલવાનો આ અખતરો કરવામાં મને તો કશો વંધો જણ્યોતો નથી. સ્ત્રીઓ કમાવા જશે તો દોર યશે એમ કહેવામાં આવ્યું. પરંતુ બહારના જીવનમાં જે દોરના આવી છે તે સ્ત્રીઓ તેમાં નાંદ

લણી હોવાને લીધે જ છે. રાજદ્વારી આગ-તોમાં જે સ્ત્રીઓ પ્રાચીન સમયથી પડતી આવી છે તે તો દેશનો ઇનિહાસ કાંઈક જીતે જ રચાયો હોત. સ્ત્રી જે આટલી સ્વતંત્ર થશે તો જ જીવન અને રાષ્ટ્ર ઉન્નત થશે.

પતિ પાસેથી કામના પૈસા લો

શ્રી નિર્મળા દેસાઈ: જે સ્ત્રીઓ કમાવા જશે તો આપણાં બાળકોને અને ગૃહજીવનમાં બગડશે. પુરૂષોને નોકરીમાં ખુશામતો કરવી પડે છે, વેપારીઓને સાચા જુદા કરવાં પડે છે: એવા અર્થમાં સ્ત્રીઓને નોકરી-ધંધામાં પડતાં કરવા પડશે. નોકર સાકર પાસે કામ કરાવીને પૈસા ખર્ચવા પડે છે તે પૈસાનો બચાવ કરીને સ્ત્રીઓ પણ પતિ પાસેથી કામના પૈસા લઈ શકે છે. બહાર કામ કરવા જવાથી સ્ત્રીઓની જેવી ખરાબ દશા થઈ છે ! મોમી અને દરજીની સ્ત્રીઓ પણ ઘરમાં ખેસી કામ કરે છે, તેનું કામ, સ્ત્રીઓ કરે તેમાં વંધો ન હોઈ શકે. જે સ્ત્રીઓ કામ કરવા જશે તો પંચી એન્ટુ-એટને કાંઈ ૧૦ રૂપીઆનો પગાર પણ નહિં આવે ! સમાજસેવા કરવાં માટે સ્ત્રી જેટલી યોગ્ય છે તેટલો યોગ્ય પુરૂષ નથી, માટે પૈસાદારની સ્ત્રીઓએ સમાજ સેવા ઉપારી લેવી તે તેમને માટે સારો ધંધો છે.

ગૃહજીવનનો આદર્શ બદલો

શ્રી સવિતા બહેન: 'કમાવું' તેજી અર્થ એ નથી કે કમાવા માટે બહાર જ જવું. આવકમાં ઉમેરો કરવો એ દષ્ટિથી એ સમ્પત્તિ વાપરવાનો છે. ચાકરનું ખર્ચ બચાવવું કે સ્ત્રી કપડાં

સીવી દરજ્જાનું ખર્ચ બચાવે એ પણ કમાણી છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે સ્ત્રી કમાશે તો ગૃહસ્થવનનો આદર્શ બદલાશે, પણ આસપાસની પરિસ્થિતિથી એ આદર્શ બદલાય ન. પૈસાથી ન લાગણીઓ બદલાતી નથી પણ પૈસા જે રીતે આવે છે તેનો જ લાગણી બદલાવા ન બદલાવાની સાથે સંબંધ છે. દરેકે પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવાની લાયકાત મેળવવી જોઈએ જ. બાળકોની માવજતનો પ્રશ્ન ઉભો કરવામાં આવે છે, પણ હું પૂછું છું કે કઈ માતા વિચારે કે બાળકો જાળવે છે? પૈસા કમાવા છતાં જો આદર્શ સારો હશે તો મોજશોખ વધશે એ દલીલ નક્કી બને છે. આદર્શ સારો નહિં હોય તો પૈસા નહિં કમાયા છતાં જો મોજશોખ કરશે. કમાવા જનાર સેવા ન કરી શકે એ ખોટું છે. કમાવામાંથી બચેલા સમય સેવા પાછળ ગાળી શકાય; માટે દરેક સ્ત્રીએ કમાવું જોઈએ એમ મને લાગે છે.

સ્ત્રીઓ જરૂર સ્વતંત્ર થશે જ

છેવટે અ્યાં સમેટતાં પોતાના દરાવતું સમર્થન કરી, પ્રતિપક્ષીઓને જવાબ આપતાં લેડી મિલ્કાતારીએ કહ્યું: આ બંધી અ્યાં ઉપરથી મને એમ લાગ્યું છે કે, સ્ત્રીઓએ ઘરમાં બેસીને કમાવું એમાં તો બધાં સંમત છે. પણ સ્ત્રી એ મનુષ્ય છે એટલે મનુષ્યત્વ ખીલવવામાં જે કાંઈ પુરુષો કરે છે તે સ્ત્રીઓએ પણ કરવું જ જોઈએ. પરાધિનતાથી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ થવાનો નથી. પૈસા અ્યાંથી કે પૈસા કમાઓ એ જ દષ્ટિ

આ અ્યાંમાં મૂખ્ય નથી. પણ કમાવાની સ્વતંત્રતાની દષ્ટિથી આ પ્રશ્નને જોવાનો છે. ઘરમાં બચાવી જો તમે પતિ પાસે પગાર માંગશો તો તમને તે કાંઈ આપવાના નથી. અને કહેશે કે એ તો તમારી ફરજ તમે બજાવી છે; આથી જો સ્ત્રી બદારથી ૧૦૦ રૂપીઆ કમાઈ શકે તે સ્ત્રી ઘરકામ માટે ૨૫ રૂપીઆનો નોકર રાખીને ચલાવી લે તેમાં ખોટું શું છે? સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતા માટે જ લડત ચલાવી રહી છે અને પુરુષો જો તે કહેશે છતાં તેઓ સ્વતંત્રતા જરૂર મેળવશે જ.

કરાવ પસાર

છેવટે કરાવ ઉપર પ્રમુખે મત લેતાં તે બહુમતીથી નાણીઓની ગળાંના વચ્ચે પસાર થયા હતા.

પ્રમુખાસનેથી શ્રી શારદા બહેને છેવટે ઉપસંહાર કરતાં કહ્યું: આ દરાવ પસાર થયા તેમાં કશીજ નવાઈ નથી. કેમકે દરાવની વિરુદ્ધતા દલીલો કેવળ નિર્માત્ર્ય હતી. પરતંત્રતામાંથી છૂટા થયા પહેલાં સ્વતંત્રતામાં રહેલા સુખની કલ્પના ન હોવાથીજ દરાવનો વિરોધ થયો છે, માટે આપણે તે ક્ષમ્ય ગણવો જોઈએ. આજે જીવન કશલ વધ્યો છે તે જોમણે પુરુષનો ઉદ્દેશ જોયા હશે તેમને ખ્યાલ હશે. જ્યાં સુધી આપણે આધિકરણાતંત્ર્ય નહિં મેળવીએ ત્યાં સુધી આપણે વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય મેળવી શકવાનાં કે આપણા વ્યક્તિત્વને ખીલવી શકવાના નથી જ.

બૈરાંનાં બદન કેમ સુધરે?

: લેખિકા :

શીરીન

લઘુ સીતારામ શર્મા,

તમારો ઘર મઝીયાજ, કોયેનું
વાંચવાનું એટલું બધું રહેજ કે લેખો
લખવાનો ટાઇમ નહિ રહેતો. 'વીઝમીસદી'
અઠવાડિકમાં લઘુ મસ્તકદારને ખાતર
અવાર નવાર હું લખતી હતી, તમારું
માસિક હું લખ ગઈ છું. મને થનુંજ
ગમ્યુંજ, તમે જી જતી તરફથી જે જુએસ
ચલાવોજ તે ઘણું વખાણું પાત્ર છે.
આજે તમારા હૃદયથી તમારા નારી વિભાગ
માટે આપ કુંક કખાણુ મોકલુંજ, જે
છાપવા જેવું કાગે તો છાપજેજ.

શીરીન,

શીરીનના સલામ.

* * *

(૧)

આપણાં બૈરાંઓનાં બદન

થોડા દિવસ પહેલાં લઘુ મસ્તકદારે
પ્રબલમિત્ર અઠવાડિકમાં યુગોપનાં બાનુઓનાં
બદન બાબમાં જે પાછી નવી દેશન તાંક
ચાલુ થઈજ તે માટે થનોજ નાણવાજેગ
લેખ લખ્યો હતો. એ લેખ એવણે શીઝીકત
કતચર પરથી નૈવાર પ્રધેગે. એ લેખ
વાંચીને મને જે વિચાર આવ્યો તે અદિ
રણુ કરું છું.

મીં કદીરના મજકુર લેખમાં
હુંજકુંડ અમેરિકામાં અન્યાર જગન

જે પત્રનાં બદનનો મોહ હતો, તેને
બદલે બાનુઓ હવે ઘટમઘટ વતુંજ
અવધવોવાળાં બદન તરફ આકર્ષાવા લાગી
છે. અને તે માટે ખાસ ખોરાક અને
તાલીમ તરફ વળવા લાગી છે. હવે અમે-
રિકામાં સીધી સોય જેવી ચોરીયાને બદલે
જેમાં કામચલાવ વધારે હોય, સ્ત્રીતત્વ વધારે
હોય અને જેનું બદન પૂરેપૂરું ખીલુનું
ઘાટીનું હોય તેના તરફ મંદા અને ખુદ
બાનુઓ આકર્ષાવા લાગી છે.

આપણે ત્યાં?

આપણે તાંક મેં લેયુંજ કે જે જતો
ખુશી હવામાં મહિનત મલુરી કરેજ તેવી
ઘાટણો, ઘોડાવાળીઓ, દુબળીઓ અને માછ-
ણાંનાં બદન કુદરતી ધન્નાંજ ચારીતાં અને
નજર કરતાં આખને મમે તેવાં હોય છે. બધારે
મુ'બદની એન્ટ્રેપ્રેજીક સોસાયટીનાં બાનુ-
ઓનાં બદનો જોઈએ તો જ્જ અપવાદે
બાદ કરતાં તદન દુબળાં, નાનવાન અને કુંક
મારીએ તો ઉડી જાય એવાં હોય છે.
મુ'બદનાં મોટે ઘેરનાં બાઈસાઈએ એશઆ-
રામમાં હુંદળી ગાયજ, ઘરનું કામ નેકર
આકેર અને અગ્યાઓ કરે, ટેલીસ કે બીજી
રમતો રમવાનો શોહાણીને શોખ હોય તો
એમની તંદુરતી અને બદન મજેનાં રહે,
પણુ બધાં બાઈસાઈએને એવા કુંક શોખ હોય
નહિ ત્યાં મેં લેયુંજ કે ધન્નાં ખરાં મુ'બદનાં
મોટે ઘેરનાં મમ્માઓ અગ્યાની યમ્મી જેવાં
ચરખીદાર અને એરોગ બની જાય છે,

મથવા તો તમિયત બરાબર નહિ રહેવાથી
 ાલુક મુઠ્ઠાન પૂતળીઓ જેવાં બની નવ
 ૩. યુરોપીઓનો પાછળ, તણાતો આપણો
 દેશનેબલ વગે નથી પરેપૂરે દેશી રહે
 કે નથી અમેરિકન બંનેનો કે અંગ્રેજ બંનેનો
 જેવા પરેપૂરે આગળ વધ્યા. મને યાદ છે
 કે આગળ કોઈ એક સ્થળે શુજરાતમાં
 નાણીતાં બાનુ લેખક મીસીસ લીલાવતી
 મુન્શીએ આપણી બંનેનો પોતાનાં બદન
 તરફનાં ફક્ત વિશે લખ્યું હતું. એ વાત
 તો ખરી છે કે ગોરી રમણીઓ ખૂબસુરત
 દેખાતા અને પોતાનાં બદનને ધાટીલું અને
 સ્પષ્ટતા રાખવા જેટલી કાળજી રાખે છે,
 રમતગમતો અને કસરતોમાં જેટલા રસ લે
 છે, તેટલી કાળજી અને સંભાળ આપણાં
 લોકો રાખતાં નથી. વળી અમારાં પારસી-
 ઓમાં તો અંગ્રેજ બાનુઓની દેખાદેખીથી
 વગર સમજાયે કેટલીક વાહીપાત જેવી ફેશન
 ને લખક થઈ છે તે જોઈ મને થનુન
 લસ્યું આવે છે.

બળીવાળા શુરબા

ગોરી બાનુઓ પોતાના ચહેરાનું રસાણું
 કરવા બળીવાળા શુરબા પહેરે છે, અને
 તેમાં પણ ચોક્કસ રંગ અને મુખપ્રાપ્ત
 આકારવાળી બાનુને કંઈ જાતનો વિષય
 શોભશે તેની સંભાળ રાખવામાં આવે છે,
 અપારે અર્થે તો ગમે તેવું કાળું મસ
 ઐર ગમે તે રંગનું બળીવાળું કપડું મોં
 પર નાખી લલકારમાં મોટરમાં બેસે છે, તે
 દૂરથી અચારની બરણીને લૂંગડું બાંધ્યું
 હોય તેવું લાગે છે. વળી કેટલાકો મઠમો-
 ની માફક લાય ખલામાંથી ઉપાડી રહે
 તેવાં ખસાઉસ પહેરે છે. મુંદર વટમદાર
 લંસા ડાક જેવા કે કમળના દાંડા જેવા
 લાય હોય તો જાણે સમજ્યાં, પણ શેરડીના

સોંઠા જેવા પતંગ અને કાળા લાથો ઉપાડી
 રાખવા એ મારી નજરમાં તો સરીયામ
 મૂખાંધ લાગે છે. અંગ્રેજ બાનુઓ હવડાં
 હવડાં જાસ કપાવતાં શીખીશ. બોબુ હેર
 નેને કહે છે તેવું માથું રખાવેલ. આપણાં
 લોકોમાંથી કોઈ મોટે પેરનાં એ નક્ક કરવા
 નવજ અને દિંદી બાનુઓનો મુંદર રાખુ-
 ગાર ને માથાનો અપારો તેનો બોગ
 આપેલ ત્યારે મને પણી ચ્હીડ ચડેલ, અને
 એ લોકની મૂખાંધ પર હસ્યું આવેલ.

આપણું ઘરકામ

હું મુંબઈમાં જ નન્મેટી અને મુંબઈ-
 માંજ ઉધરેલી છેલ્લે, પણ અવારનવાર સ્વાર્ગ-
 ઓને નાંદ નવસારી, ખીસીમોરા વગેરે ગામોમાં
 તેમ પારસીઓની વસ્તીવાળાં શુજરાતનાં
 ગામડાંઓમાં જઈ આવેલી છેલ્લે. અને મારો
 અનુભવ તો એ છે કે ગામડાંઓમાં આપણાં
 બેરોઓ ને ઘર કામ કરે છે, તેમાંજ તેમનાં
 બદનને જોઈની કસરત મશી રહે છે, અને
 વધારામાં નદીએથી કે કુવેથી પાણી લરી
 લાવતાં, જાશમાંથી વસોણાંવતી માખણ
 કડનાં, સમિત્રાંવતી મસાલા ખાંડનાં એ
 ગામડેની ગોરીઓનાં બદન એવી રીતે
 દેખવાંય છે કે શરીરનો જેથી ધાટ મુંદર
 અને મજેનો બને. આપણાં ઘર કામમાંજ
 આપણી બંનેનો તેમાંથી બી કસરત અને
 બદનની ખીસવટની તાલીમ મળે છે એમ
 સમજી હોશ અને ઉત્તરથી એ કામકરે તો
 તંદુરસ્તી સુધરે અને સાથે સાથે બદન બી
 ધાટીલું બને.

ટેનીસ રમો

સારાં કુટુંબની છોકરીઓ તેમજ
 કોલેજમાં જતી છત્રાઓ ને લોકને ઘરકામની
 ચિંતા ના હોય તેવાઓને મારી એ સજાદ

છે કે ગમે તેમ કરીને તમારા બદનને કસરત આપો અને તેની વળવણી કરો. ટેનીસની રમત બદનને અપંગ અને ખૂબસુરત બનાવવા માટે ઘણી જ સુંદર છે. હું દરરોજ ટેનીસ રમું છું. ટેનીસ નહિ બનનાં હોય તેવાં દેશ બહેનોને મારી સલાહ હંમેશા સ્વચ્છ કે સ્વચ્છ ખુટકાં કાપામાં કરવા જવાની છે. તે બી નહિ બની શકે તે હોય તો આપ લેખમાં જે ચિત્ર આપ્યાં છે તે પ્રમાણે ઘેરમાં બેડરમમાં કસરતો કરવામાં આવે તો જો કાલ થાય તેમ છે. આપણાં બહેનોમાં મધ્ય કસના સરખો અને મખાઈ ભરેલો ખ્યાલ એ છે કે એ શોક એમ માને છે કે અખ્યાલોમાં જવું અને કસરત કરવી એ તો મારીડાઓનું કામ છે. પણ આ માન્યતા મખાઈ ભરેલી છે. તેમ કસરત માટે ધારતી રાખવામાં આવે છે તેટલો બધો ટાઇમ નહીં, સવારે ઉઠ્યા પછી નિત્ય કામથી પરવાની લેવા પહેલાં આમ ચિત્રોમાં બતાવ્યા પ્રમાણે કસરતો વધુ નહિં તો દેશ આર નીતીદ બી કરવામાં આવે તો ઘણું લાભ થાય. તેથી બદનમાં કંઈ જાપાન બધે દરરો એટલું જ નહિ પણ બદનના જલ્દ જલ્દ લાગોને કસરત મળી તે વધારે સુંદર અને ધારતી બનશે અને બદન પર જે વધારે પડતી ચરખી હોશે તે જાતી રહેશે.

મીસીસ હાયના વોટ્સન

ફેટલાક મહિનાઓ પહેલાં મીસીસ હાયના વોટ્સન નામના આતુ આય શહેરમાં આવેલાં એ આતુ લગભગ પચાસ વરસની ભરતીમાં આવેલાં હતાં, છતાં ત્રીક કસરતો અને નીચમીત હવનથી એટલી ભુઝગ વધે પણ એમણે કોઈ પ્રાચીન ત્રીક પુતળાંની યાદ આપે એવું એમનું બદન બળવાની ગણિતું. અતરેની કુનીયરસીટી તરફથી એવલુનાં એ ચાર લેકચરો થયેલાં જે બન્નાં જ વખનાયાં હતાં. ઇંગ્લેન્ડ અમેરિકામાં બને છે તેમ આપણે તાંહ 'બ્યુટી ફેસ્ટ' થાય તો મને લાગે છે કે જરૂર આપણી યુવાન છોકરીઓ પોતાનાં બદન તરફ ધ્યાન રાખતાં શીખે. તમારાં સાંતા-ફ્રાન્સિસ્કોમાં ઘણાં દેખવાયલાં સરોજ મહેતા, કપીલા ખાંડવાળા, ઉર્મીલા મહેતા, પરીન બેન વગેરે બહેનો છે, તેમને મત્રી આ દિશામાં પહેલ કરવાની જરૂર છે. બીજાં કોઈ જુનાં વિચારનાં કાપાં આગળ આમ આવી જાયના કરનાં હું આંચકા ખાઉં તમારું 'નવયુગ' એકે નિહર પેપર કોઈ આટલી હિંમત કરી શકે છે. આજ તો આટલું બસ, ખીલવાર ટાઇમ મળશે તો જરૂર લખસ, આય ચિત્રો નવે બદનાં શીકીકલ કસરતમાંથી મેં મોકલ્યાં છે.

સર મનુભાઈ મહેતા શું કહે છે ?

પ્રીકતેરના મુખ્ય પ્રધાન સર મનુભાઈ એન. મહેતા, K.T. (S.I.M.A.L.L.B.
૩૬૬, ઠાકોરઠાપરની

એક્સેલસીયર ફોટો એન્લાર્જિંગ કંપની,

માં લુદી લુદી ભાતના એન્લાર્જિંગ ક્રેયન, Crayon, Sepia, Oil Painting અને Photo Novelties વિગેરે જનાવી બધામણ કરતાં જણાવે છે કે:-

"The Excelsior Photo Enlarging Company have done some artistic work for me in Oil-painting, Crayon and Sepia finished enlargement work.

They have also got some Photo medallion work done for me. I found their work executed in good taste and with perfect finish. They are youngmen deserving encouragement. Their terms seem to be quite moderate and their work has given me entire satisfaction."

આથી વધારે ખાતરી શું જોઈએ ? આમાં અને તે ઉપરાંત લુદી લુદી ભાતનાં કામો જોવા અને જનાવવા તમારા કોટા સાથે મળે. કાઉં જમિં ઘેર બેઠાં બોલો લઈ જવાની સગવડ. બદરગામના બોલોશિખર પૂરણ ખાન. નામદામ નોંધી લ્યે. ભળતે બુલાવો ના ખાતા

એક્સેલસીયર ફોટો એન્લાર્જિંગ કંપની,

૩૬૬, ઠાકોરઠાપર, ૧૩મી બીલીંગ, ઠાકોરઠાપર ચોરટ બોલીસ પાસે મુ'બંધ નં. ૨.

હંડી વાર્તાઓનું નવીન પુસ્તક

વિનોદ વાર્તિકા

કર્તા:-નકશોર વક્રીસ.

હાસ્યરસની વાર્તાઓ તો તમે ઘણી વાંચી દશે. પરંતુ આ સંગ્રહમાંની વાર્તાઓ વાંચનાં તમે નહિ દરખેડો આનંદ અનુભવશો. કૌલિ એવી સરળ અને પ્રસંગો એવા મોદક આલેખાયા છે કે આ પુસ્તક મિત્રોમાં જ્યાંની કરવાલાયક લાગશે.

કિંમત પાકું પુકું રૂ. ૨-૦-૦.

ખહાર પાડી ચૂક્યું છે!!!

વંડોદરામાં ૪૦ વર્ષ

વેખક:-શ. ખ. ગોવિંદભાઈ હાથી-ભાઈ દેસાઈ બી.એ. એલ.એલ. બી.

વંડોદરા રાજ્યની નોટરી દરમિયાનના અનેક ખાતાઓના વલિયટના અનુભવો અને રાજ્ય-પ્રજનનાં હિતની ચર્ચા તથા સૂચનાઓથી ભરપૂર આ આત્મવૃત્તાંત પ્રખ્યાત, સમાજનેતા, પ્રજાસેવક અને દેશી રાજ્યના અમલદારો સમુદાયે આવશ્ય વાંચવા જેવું છે.

છાંદેશ તેમજ ગુજરાતી, ગાંધે આવૃત્તિની દરેકની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦.

શ્રી અરવિંદ દોષના

નવા ગ્રંથો

પૂર્ણાંગ-ચતુર્થ અંક,

આત્મગતિકાન રૂ. ૪-૦-૦

સત્યાવસિ

,, ૦-૫-૦

યાગિક સાધન [નવી બીજી

આવૃત્તિ] ,, ૦-૮-૦

પૂર્ણાંગ-કર્મચાંગ

,, ૩-૪-૦

પૂર્ણાંગ-સાનચાંગ

,, ૩-૮-૦

પૂર્ણાંગ આંગ્રો સંદ-ત્રણે અંક

સામગ્ર લેનાર પાસેથી રૂ. ૧-૪-૦

ઓછા લેનારો.

નવી આવૃત્તિ

કુમારનાં સ્ત્રી રત્નો

સંપાદક-હંડુલાલ કુનેયાલાલ યાગિક

આદર્શ સ્ત્રીત્વની. લાવનાનાં લિન

લિન સ્વરૂપ દર્શાવતા

છ શબ્દ ચિત્રો

પ્રથમ આવૃત્તિ સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય મંદિરે

ખહાર પાડી હતી તેના દૂકે મુદતમાં

ઉપર થઈ જવાથી આ નવી આવૃત્તિ

ખહાર પાડી છે.

કિંમત પાકું પુકું રૂ. ૧-૪-૦.

લખો:-

પુસ્તકાલય સહાયક સંહકારી મંડળ લિ.,

રાવપુરા-વંડોદરા.

જોઇએ છે: સ્ત્રી શક્તિનો વિરાટ બળવો.

: લેખક :

શ્રી સામળદાસ ગાંધી

ટૂનીસનની કંપનામાંના સ્ત્રી સમાજે પોતાની દરદમ ગુલામી સામે જળવેળાવ્યો ત્યારે એ મદદરૂપિ ખાસેથી જન્મતો 'મ્હેલુ' મળ્યું કે: A woman's cause is man's. If she be small, slight-natured, miserable, how shall men grow? [સ્ત્રી પુરુષનાં હિત પર: ખર વિરોધી નથી; સ્ત્રીઓ ને વામન-શુદ્ધિની, સંકુચિત માનસવાળી અને કેંગાળ દશામાં દૂભેલી હશે તો વિરાટશુદ્ધિ પુરુષોને કેમ જન્મ આપી શકશે?]

આપણી વચ્ચે આજકાલ 'વામનશુ'ઓ વધી પડ્યા છે અને આ દેશનો પુરુષવર્ગ પરાયાં દળાણાં પાણી વીંતે મંદિયે દળી ભરી રહ્યો છે કારણ કે આ દેશનો નારી સમાજ વરસેનાં વરસો થતાં હીંગણોં બન્યો છે; ઘોર અજ્ઞાનમાં સંબડતો રહ્યો છે; પુરુષાત્મન વિનાના પુરુષોની શુઝામી વેરતો આવ્યો છે.

ભારતવર્ષની લીલાવતીઓ ને વેળાએ ગણિતશાસ્ત્રોની રચના કરના: આ દેશની ખત્રાસમી સુંદરીઓ વગદમિલિદેને જ્યારે ખગોળશાસ્ત્રના પાઠો લાણુવતી: કુંભાર અને કંઠિયારાની પુત્રિઓ ભોજના દંરખારમાં જ્યારે સ્વરચિત કાવ્યો વાંચતી: મત્રયાવાંતઓ આ દેશમાં જ્યારે વ્યાકરણો રચતી: ને જ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને રસાયન જેવા અનેકવિધ શાસ્ત્ર પ્રદેશોપર આયાંવનની મદિલાઓ

જ્યારે પોતાનાં મદનિશાનો ફરકાવતી હતી, ત્યારે ભારતની દિનિંદરિમ સમગ્ર જગતની આંખ આંજતી-ભારતવર્ષ ત્યારે ભડવીર હતો, મુખી અને સમૃદ્ધ હતો.

પણ સ્ત્રી-શક્તિના એ યુગ આપમી ગયો-ને પનનની દિશામાં આપણાં પગલાં મંડાયાં. હવે આપણી સ્ત્રી શક્તિના રહ્યા સદ્યા માણુ પણ ને દિવસે અ.ધમી જશે તે દિવસે ભણે કમોતે પણ ભારતવર્ષને મર-વુંજ પડશે.

આ વિનાશમાંથી બચવાને માટે આવનો યુગ સ્ત્રી શક્તિનો જળવેળા માગે છે. આવો જળવેળા ચોકરાવવા પૂરનાં ખમીર પુરુષ વર્ગમાંથી તો ક્યારનોયે ખૂટી ગયાં છે એટલે સ્ત્રી શક્તિના વિરાટ બળવાની વતન-માનની ધા આખરે તો આપણા નારી સમાજે જ સાંભળવી રહી છે, તેણે જ તે પોષવી રહી છે; તેણે જ તેની સફળતા સાધવી રહી છે.

સ્ત્રી એટલે નૈસર્ગિક શક્તિ. તે ધારે તો જગતપર અમૃત વરસાવે; તે ઇચ્છે તો નિમિષ માત્રમાં સંસારમાં વડવાગ્નિ પ્રગટાવે. આ શક્તિની ક્રોધથી પણ સંસારમાંનાં મુરખ સ્વર્ગની આવી હંવાકૂટ્યા પુરુષ વર્ગે ઝડપી લીધી, ત્યારે આર્થાવતંત્રે સ્ત્રી સમાજ ગદ્ય કાઢતી દિનિંદાં ઘેનમાં પડ્યાં તો. પાછળથી તેણે આંખ ઉઘાડી. પોતાની આસપાસ તેણે નકરની પાતનાઓં લાળી.

ઘડીભર તો નારી જગત કંપી ઉઠ્યું, પણ ખીછળ ઘડિયે પુરુષોએ ખડી કરેલી પાતનાઓ, મને કમને પણ સ્ત્રી શક્તિએ પોતાની કરી.

એ ઘડિયે આપણે સત્યાનાશ નોંતરાયા. આ સત્યાનાશ આજે છેલ્લે પાટલે મેસી ચૂક્યો છે.

એટલે આવતી ઇસના સર્વ નાશ-માંથી જે દોષોએ પણ દિગરવું હોય તે ભારત વપની સ્ત્રી શક્તિને વિરાટ અળવો ઉભો કરવામાં આધારભુત થાય.

ત્તી: કાન્તાગૌરીને કંઈક માહું લાગ્યું હોયું નોંધ્યે; નહિં તો આટલા બધા દિવસ તે આજ્યા વિતા ન રહે.

પતિ: હવે બ્યારે તે આવે ત્યારે તું જરૂર એ વાત કહાવજે. આપણે ફરીથી તે પ્રયોગ અનુભવીશું.

...

પિતા: “તારા અભ્યાસ પાછળ મારે બહુ ખર્ચ કરવો પડે છે.”

પુત્ર: “પિતાજી, હું તે સમજું છું. અને તેથી તો અભ્યાસ પાછળ વધુ મહેનત કરતો નથી.”

“પેલા શરત આપ્યો. એ બહુ મસ્કા જોર છે.”

“શું તેણે તમારી અકલ્પનાં વખાણ કર્યાં?”

“ના, તમારી.”

...

બ્રાહ્મક: “આ ધોતીઓનો શું ભાવ?”

બ્યાપારી: “જોડાના આંદ રૂપીઆ.”

બ્રાહ્મક: “એકનું શું પડશે?”

બ્યાપારી: “પાંચ રૂપીઆ.”

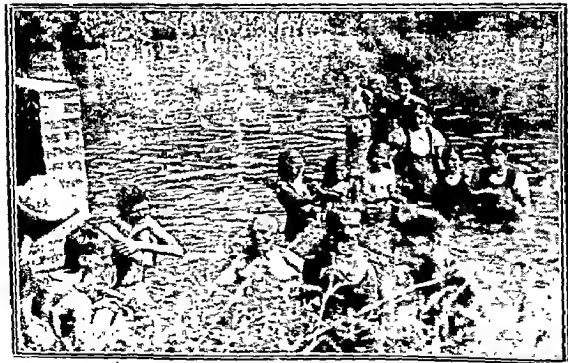
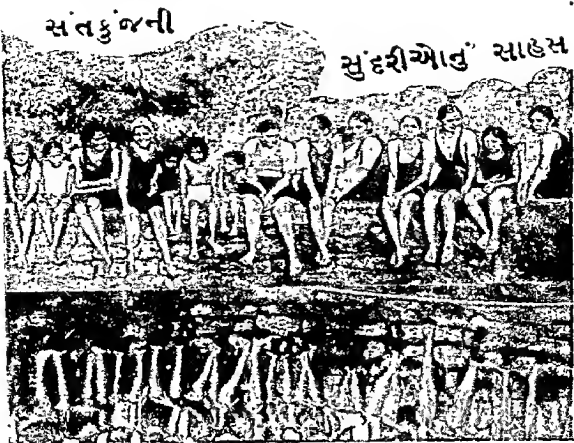
બ્રાહ્મક: “તો મને ખીલું આપો!”

...

“તમે આમ શરીરે ખાનુખાનુ શું કરો છો?” “કમકે મને ક્યાં ખાનુ આવે છે તે માત્ર હું જ જાણું છું.”

સંતકુંજની

સુંદરીઓનું સાહસ

૧ કુવાને કાંડે તરવાની તૈયારી.

૨ કુવાના હૃદયે શ્રીવેલું પ્રતિબિંબ.

૩ થાણાના તળાવમાં આખાવટકની મિત્ર હરિદાસ.

- ૧ નરની મુ'કરોઝો અને કન્યાઓ
- ૨ જાગીડાણી
- ૩ મકુને લગતાં શીખવાદ શરૂ થી
ખાતુભાઈ યાનિક સ્વતંત્ર રીતે તરી
શકેલી પાંચ વર્ષની મિ'દુખાલા સાથે

એક ડગલું આગળ

: સ્વખેડ :

સંતકુંજની એક જીવન

રિગ્વીયાત મધ્યમવર્ગની શુભશત-
જોમાં પ્રશંસનીય લિખિત આપની
જન્ય છે. સામાજિક મુદ્દાઓ તેમ જ
આત્મશ્રદ્ધા ખીલવવાનાં કાર્યોમાં ધીરે પણ
મક્કમ પગલે શુભશતજો આગળ વધતી
જન્ય છે, અને નહકના ભવિષ્યમાં શુભશ-
તજો રાષ્ટ્રીય કાર્યોમાં મોખરે આવી પહોંચે
તો તેમાં કશી જ નવાઈ નથી.

અસહકારની સહતમાં, ગારોડ્ડીના
જીવનમાં, નાગપુર વાવડાની સહતમાં અને
કેમળસીનાં તેમ જ સંસાર મુદ્દાઓના
કેમળમાં શુભશતજોએ તોંધવા જેવું સ્થિતિ
આપ્યું છે, ધૈર્ય સંધીની સમરથતા
એકલા કરવાની લિખિત પણ તેમજો બનાવી
છે. હવે તેઓ પોતાની ગતિને જરા વધારે
નિમ્ન કરવાની તૈયારીઓ કરી રહી છે.
વર્ણોત્તર ત્રય, આંતરપ્રાંતીય ત્રય, આજ
સમયો નિર્ણય, ફરજિયાત વૈધવ્યનો વિરોધ,
પગે જ. અતોમાં પોતાનો સ્વતંત્ર મત
બતાવવામાં શુભશતજોએ પાછી પાની કરી
નથી, તે જ રીતે ગઈ કાલે જે કાલે રૂઢીની
આંધળા ભક્તિને લીધે કરતાં સ્ત્રીઓ ડરતી
હતી, તે આજની શુભશતજો નિર્જયતાથી
કરી ગઈ છે. એકાદ રવિવારે જુદાના
દરિયા કિનારે ત્રણ મારનાર એક
ગરબે 'કે કોઈ પણ દેશની સ્વતંત્ર સ્ત્રીઓના
જેવી નિર્જયતા અને આત્મશ્રદ્ધાવાળી
શુભશતજો. એકલી 'કે. પુરુષોનાં ટોળાં સાથે
'સત્તી, રમતી, કુસ્તી, અગર કિનારે સ્વતંત્ર
પંખિડીની માફક ઉડવાસથી કરતી, હાલ

છે. એટલું જ નહિ પણ પાણીમાં પગ
મક્કતાં ભયથી કંપની જેમને કંઈપણ શક્ય
એવી શુભશતજો જુદાના સાગરનાં મોજાંઓ
ઉપર પ્રતિદિન ખાતકાએ તરતી-પુરુષોની
દરિયાઈ કરતી, પુરુષોને ય તરાવતી-અને
જનાં પોતાના ધરકામમાં ય કુશળતા દાખ-
વતી દેખાય છે.

ઉપસા મધ્યમવર્ગની શુભશતજો કુવામાં
'કે દરિયામાં નરનાં શીખિ એ એક ડગલું
આગળ ચાલ્યા જેવું જ છે. અને ખાસ
કરીને સાંકડાકુળની શુભશતજોએ એ દિશામાં
પહેલ કરી છે. થોડાક મહિનાઓ પર રા.
ભાનુશંકર યાનિકના પ્રયાસથી સંકટાકુળમાં
પોહાર રસ્તા ઉપરના રા. પ્રધાનના બંગ-
લાના કુવામાં શુભશતજોએ તરતાં શીખવાનો
પ્રયાસ કર્યો. અને નાની મોટી વયની
લગભગ ત્રીશક શુભશતજોએ તે કુવામાં
સારી રીતે પ્રગતિ કરી, જે જોઈને 'કેટલાય
મૌજવાનોને તરતાં શીખવાની પ્રેરણા મળી;
અને એ વગનો લાલ લગભગ ૧૦૦
સ્ત્રી-પુરુષોએ લીધો.

કેટલાકાને કાચ આમાં કશું જ
નવું નહિ. કાચે. વહેંચ અને
સંકળની ભતાવજો જેમને ઘેરી રહી
હશે, જેઓ સ્ત્રીઓ ધુંધટા તાણી ઘરમાં
ભગઈ રહે તેમાં જ સાચું આયત્વ સત્યવાદ
સંકળનું માનનાં હશે. તેમને વખતે આ
સાલ્મિક શુભશતજો મારે મિથ્યા કોષ પણ
થશે. પરંતુ તરવા મારેનો ખાસ પોશાક
પહેરી વિના સંકળને જાંડમાં તરવા મારે

જીઓ તૈયાર થાય તે બદલ પ્રસન્નતા પાત્ર છે. એટલું જ નહિ પણ જીવંતિની ઉપર દિલ્લુ સમાજે નાખેલાં ખોટાં અંધારાની સામે એક પ્રકારનું દેખીતું બંદુબસ છે.

એક વખત એવો હતો કે ત્યારે શુદ્ધતાણી કુવામાં પડતી, પણ સાસુ કે 'ધણી' સાર્થની તકરારમાંથી ઘટવા માટે ટૂંકી મરવા માટે ત્યારે આજે કુવામાં પડતી શુદ્ધતાણી પોતાના પતિની ઇચ્છા અને સંમતિ સાથે જાતે તરી ખીજાને સમય આવે તરતવાના હેતુથી કુવામાં પડે છે : ગઈ કાલ અને આજ વચ્ચેના આ દેખીતા ફરકની અસર અત્યારે ભણે ધણી નાની અને અરુપ લાગતી હોય, પરંતુ જે બહેનોએ આટલું સાદસ કરવા જેટલી દિમ્બત બતાવી છે, તેઓ ભવિષ્યની શુદ્ધતાણીનાં સાદસ અને ધૈર્યની જાણતીયરે જેવી મનાશે, એમાં લગભરે ત્યાગ નથી. આજે તો ઘરના માણસો પણ છુટ પડે છે, પરંતુ ૫૦ વર્ષ પહેલાંનાં મુશ્કેલીઓ જૂના ચાંચીયા ભંગને બદલે વિકાસની ટુચના છુટ પડેલા માંડ્યા ત્યારે એટલા પરિવર્તનથી એ સમાજમાં ભયંકર ફાલાદલ થઈ પડ્યા હતા. તે દશા આજે નથી તો પણ નહિયા માટેનાં ખાસ દેશ અને શરીરને બગાડે અંધ ઐક્ષતિ વચ્ચે પહેરી જાહેરમાં જ્ઞાન કરવા અને કુવા તેમ જ મહાસાગરમાં તરવાની દિમ્બત કરવી, એ જીઓની સ્વાભાવિક શરમાળવૃત્તિ તરફ જતાં, દિમ્બતનું કામ છે. ભણે એક ડગલું આગળ જતા જેટલી આ દિમ્બત મનાય, પરંતુ ચાલુ રૂઢી અને પ્રભુશિક્ષા વાદની સામે તો આ ભારે કાંતિ છે. અને ત્યારે એમને પગલે ચાલીને ઠામ ઠામ શુદ્ધતાણી બહેનો તરવાની, જાહેરમાં ઓડે-સ્વારી કરવાની અને ખીંટ મનોના

હરિદાષમાં ભાગ લેતી થશે, ત્યારે આ બહેનો પ્રગતિની વ્યવસ્થા જ મનાશે એમાં કશું જ શક નથી.

બાલુમાં આપેલાં ચિત્રો માત્ર કુવા વર્ગનાં જ છે. પરંતુ તે ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે, તરતાં શીખતી બહેનોમાં સુધી નાની કુમારી વાસંતી મોદી તો માત્ર દોઢ બે વર્ષની છે, હજી તે તુંબડાની મદદથી તરે છે, પરંતુ તેની બહેન કુમારી બિંદુ બીજલાલ મોદી પાંચ વર્ષની છે, તે તો સ્વતંત્ર રીતે તરી શકે છે.

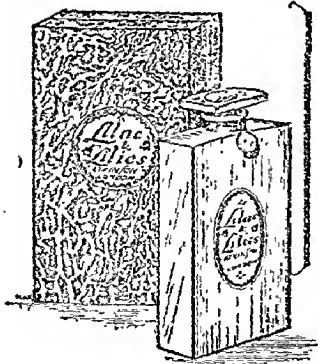
આ બહેનો ધાણુ, લાંબુ પગે રથને તળાવોમાં તરવા માટે પણ જઈ આવી છે, અને હવે તો લુલુના સાગર કાંઠે સાંકડાં એરીઆ દમિટીના પ્રમુખ શ્રી વ્યસુખસાલ મહેતાએ તરવારી જીઓને વચ્ચે બદલવા માટે ખાસ હાપડ તૈયાર કરાવી આપેલું હોવાથી તેમની સંખ્યા વધતી જ નય છે, વધારે યુગ થયા જેવું તો એ છે કે તથા ચાર બહેનો તો અઘ્યા માઈક જેટલે તરી શકે છે, અને રવિવારે ત્યારે લુલુના સાગર તરંગો ઉપર ગાદાંગનાઓ તરતી હોય છે, ત્યારે દિમ્બત અને સાદસમાં કેટલીએ શુદ્ધતાણી તેમને કુશળી નય છે એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. એ બતાવી આપે છે કે, શુદ્ધતાણીને ફક્ત સમાજ પુરતી ઘટ આપે, ખોટી સામાજિક રૂઢીઓનાં અંધારો દીધાં મુકવામાં આવે તો સાદસ અને પરાક્રમમાં તે ગમે તે દેશની જીઓની સાથે હરિદાષ કરી શકે જ.

આ બહેનોનાં સાદસ અને દિમ્બતો ચેપ ખીંટ બહેનોમાં દેશાય એ ઇચ્છવા યાગ્ય છે.

BY ROYAL WARRANT.

Lilac & Lilies

A New Perfume by
ATKINSONS

"LILAC & LILIES" is a new departure in the presentation of flower perfumes, being a harmonious blending of two equally beautiful though distinctive floral odours to make an exquisite bouquet.

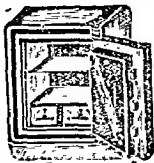
ATKINSONS, the Bond Street Perfumers, have so skilfully balanced the varying values of the finest Lilac and Lily Essences that the result gives to this new Perfume an even more delightful note than either flower is able to deliver of itself. Each are flowers of the Spring, delicate alike in form, colour and odour, and combine to yield a fragrance that is the very Spirit of the Spring Goddess.

ATKINSONS
THE BOND STREET PERFUMERS
LONDON W.1.
and 2, Rue de la Paix, PARIS.

RESIDENT REPRESENTATIVES FOR BOMBAY PRESIDENCY

Kalianji & Company
(Sole Importers of all the above goods)

29, 31 & 33, BORA BAZAR STREET, FORT, BOMBAY.

વહુન સેફ મેન્યુફેક્ચરીંગ કં.,

.આગ, ચોર અને ધ.ડપાડોના ત્રાસ સામે બચાવ કરનારી તીક્ષ્ણ અને સ્ટીલ પ્લેટોના કેબીનેટો. જેવાં કે કાચવાલા દરવાજા તથા અંદર કાચરપરફ તીક્ષ્ણવાળા નાની મોટી દરેક સાઇઝવાર તૈયાર મળે છે તથા મનપસંદ બનાવી આપવામાં આવશે.

એક વચ્ચત ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરો.
અમારી એકસા તીક્ષ્ણ ધંચ ૨૪x૧૮x૧૮ ઇ. ૮૫.
લાવ માટે સચાવ કેટલોગ મફત મંગાવો.

શો રૂમ-સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ નં ૪. બાંચ-૩૫૫, બુધવાર પેક પુના સીટી.

દુઝતા હરસ માર્ફત થતી લોહીની નુકસાની અટકાવો.
સ્થંભક વહી જતા લોહીને તુરત અટકાવે છે.

અનેક પ્રકારો, અનેક અનુભવો પછી સ્થંભક બનાવવામાં આવેલી શક્તિશાળક દવા છે, આલકોને એક આંતરની શીશી આઠ લાગમાં પિવાની વિગત સાથે આપવામાં આવે છે. ત્રણ લાગ લેવાથી તુરત આરામ થાય છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૧.

લખો:-પ્રભુરામ અનંત કાર્મસી.

વૈદ્ય બુવન, ભુવેશ્વર, મુંબઈ.

અંકજેશ્વર એજન્ટ : આલસુકુંદલાસ માણેકલાલની કં. વિસાદળીયા.

હૃદયનો સંતોષ શ્રી મીઠાઈની પસંદગીમાં

ખરેખર તમારે તાજા ધીની, સોરમદાર, મીઠા મેવા મસાલાથી ભરપૂર દરેક દરેક જાતની પચરંગી મીઠાઈની વ્યાજબી દામે મોજ ઉડાવવી હોય, હૃદયનો સંતોષ ખરેખર મેળવવો હોય તો ઓર્ડર કરો:-

જગમશકુર

એમ. કરસનદાસ ખરડીવાલા અને મીઠાઈવાલા,

સી. પી. રેન્ક, શ્રીકાન્ત મેન્સન, મુંબઈ.

પુષ્પલીલા ઓઈલ.

વીસમી સદીના છેલ્લા ડોક-ટરી વીઘાના શોધખોળ મુજબ તૈયાર કરવામાં આવે

જુ એક અનુત્તમ તેલ છે. જે વાપરવાથી મગજના સર્વે દર્દો નાશ થાયે જાયે લાંબા તથા સુવાળા બને છે.

ખા. કી. રૂ. ૧) ૩ ખા. રૂ. ૨૫ ૮. ખા. જુડું.

સોલ
એજન્ટ:-

શ્રી. ચંદ્રકલા કેમીકલ વર્કસ;

મીરગામ મુંબઈ
નં. ૪.

વેલી ખંગાલણ

નવયુગની નારી પતિના વેલવ
કરતાં કાલથાર વધુ વાંચે છે

: લેખક :

શ્રી જમનાપ્રસાદ મહેતા

૨૧ જે આડેકનો મુખાર દરો: હજાર
પ્રસાદ શંકર અને હું કહેરમાંથી
કોલેજની ન્યુ રેસીડન્સી તરફ પાછા ફરતા
હતા. આનંદપુરા છેડી આગળ આવતાં
આ ભાગ વડોદરા જેવાં રાજનગરનો રાજ
માર્ગ છે એમ ધડીલર લૂકી જવાય છે.
એક તરફ અહીં ફરી બેડેલી ગુંદરી જેવી
ઇલ્લિનાસ અને ખીછ તરફ અનંત
શાંતિનું સ્મરણ આપતું રાજકુટુંબનું
આનંદ વિશ્રાંતિ સ્થાન: એ એ વચ્ચેની
પસાર થતો, અવરજવરના પ્રમાણમાં કંઈક
વધુ પહેલાં રસ્તા નિર્ગત લાગે છે. હમે
એ સુખચાપ આગળ ધર્યા જતા હતા.
આગળ જતાં ખામોશીયાં જેવી વિશ્વા-
મિત્રના પુત્ર ઉપર આવતાં મેં કહ્યું.
“છપ્પુ, આજ જરા મોટું થયું છે હાં,
મયરાજ જમવાને રાદ લેતો દરો.” તે
વખતે નીચે પૂતળા ઉંઝાણમાં નંદીનાં
મણિન અને નીરવ જળની શાંતિનો લગ
થતો હેઝ એમ લાગ્યું, અને હજારપ્રસાદ
કંઈ મોઝે તે પહેલાં કંઈ અવનવું જ
ખતી ગયું. ઓવાણનાં પગથીયાં ચઢી
આવતી એક વ્યક્તિને કંઈક અસ્પષ્ટ અવાજ
સાથે ઝડપથી હમારી તરફ આવતી એઈને
હમે અટકી ગયા, અને થોડીક વારમાં લૂનને
નં માનનારાઓએ લય તો મન્યો.

તેણે પાસે આવતાં ફરી પોકાયું: “છપ્પુ,
છપ્પુ, તુમિ ઓખન કાથાય, છપ્પુ, છપ્પુ,
આમાર છપ્પુ,”

તરતોજ ખંગાલી શીખતો હોવાથી મેં
લાંબું તુટ્યું ખંગાલી ચલાવ્યું, અને દુકમાં
હમારી ઓળખાણ આપી.

દિવાની જેવી દેખાતી સ્ત્રીની મુખમુદ્રા
એકદમ ફરી ગઈ, અને ત્યારે એક સ્વસ્થ
ગુંદરી હમારી પાસે ઉભી હતી એમ હમને
લાન થયું. સાસ બનારસી દિનારનું સાદું
વસ્ત્ર તેનાં કાંધને ઢાકવા મથતું હતું.
સિંધુર પુરેલા સેંધો અને અમૂલ્ય અંસંકા-
રથી વિભૂષિત શરીર એછ એનાં કાલાચ
અને સંપત્તિની કલ્પના થઈ, અને આવી
પત્નીથી દૂર રહેનાર પતિને માટે જાણે
અગત્યે તિરકકરતી લાગણી થઈ આવી,
તેમજ કાથા અને માથાને લય ન ગણનાર
યુવનિને માટે માન ઉત્પન્ન થયું. એટલામાં
તો તેણે ચાંતાની કથા કહેવી શરૂ કરી:

“હું એક ધનાઢ્યની પુત્રી છું, એક
જમીનદારની કુલવધૂ છું, એક લક્ષ્મીપતિની
પત્ની છું, એક લક્ષ્મીનંદનની માતા
હોત તો હું તમને આ સ્થિતિમાં
અગત કે કેમ એનો સંશય છે.

મારા પિતા વેણીમાધવ નીલ વરસો થયાં
કરકતામાંજ રહેતા આન્યા છે. તેમની

આવકનો ખાસ આધાર ત્યાંના રેસક્રાસ્ટ અને શેરબજાર ઉપર છે. રેસક્રાસ્ટના રસીયા હોવા ઉપરાંત તેઓ સંગીતના શોખીન

આવી રૂપમાં રસ ભેગ્યો છે, એટલા બધો કે, નીચ કુટુંબની ગણે કન્યાઓનાં ચાવન એક વાર કાલુતોલાના યુવકોને થેલા કરતાં હતાં. આ અરસામાં મારા શ્વસુર વિનોદ-બુધલુ યસુ પાસેના મકાનમાં રહેવા આવ્યા. બીરમ્બની વિશાળ જમીનદારી ઉપરાંત તેઓ શાલુનો વેપાર ફીક ખેડી રહ્યા હતા, તેને અંગે તે કલકત્તા વારંવાર રહેતા. તેમના એકના એક ઇશ્વરશરણુ પ્રેમીકન્મી કાલેજમાં અભ્યાસ કરવા કલકત્તા આવી રહ્યા હતા. હમારા બંગાળીઓમાં અને છે તેમ હમારા વિવાદ તે વખતે ગાંધીવામાં, આવ્યા અને હુંક વખતમાં આ જ્યાસફમી નીચ યસુ કુટુંબમાં લગી.

પ્રજ્ઞાચાની એ પ્રથમ શત્રી હજી મારા સ્મૃતિપટ ઉપર જેવી ને તેવી તાલ જ છે. નવપરિણીન સુગમતાં મદ્યેનથી થેલાયકાં હજીનો પ્રથમ મીલન મારે શો તનમનક હોય છે? એમણે પણ ત્યારે કંઈ ન્હાતા રાખી ન હતી. યુરોપીયન યુવતિઓનાં અનુકૂળમાં બંગાલી યુવતિઓએ એક દેશન નરીકે લુનાં હેમાંગદ સ્વીકાર્યાં છે. તેવા એકથી મને વિભધિન કરી એ ઓટ્યા. “જય, તમે હમારી શુદ્ધરૂપી છે. પરંતુ થયાં કાંઈ મુકુમાર હાથે આ ઘરો મુખ્યવસ્થા પામ્યાં નથી. તમે તેને અવસ્થિ કરજો.”

મેં હુંકમાંજ પતાવ્યું: “હમુ, હવે સો મારાં જ છે.”

“તમેજ કહો પાનીને પતિના સલાહકાર થવાનો હક્ક નથી?”

[૫૫: ૧૦૭૮]

અને ચિત્રકામાં પ્રવીણ છે, અને ઉચ્ચ શિક્ષણથી છેક અભણ્યા નથી. તેમણે જાનાની પુત્રિઓને અને તેટલું શિક્ષણ

આમ અપૂર્વ ઉત્સાહ અને અપ્રતિમ પ્રેમથી પરસ્પરે ભેટતાં ભેટતાં હવન અગિતા વદતી હતી પણ થોડાક વખતમાં એ ઘેન ઉતરી ગયાં, અને હમે એકબીજાને પરખી ગયાં.”

આ ગંધી પ્રસ્તાવના પછી શો દનિહાસ યોગ્યપદ છે તે મને હજી સમજાયું.

નાંદ; જ્યાં હાંકારની મુખમુઠા સમજવા પ્રયત્ન કરતી હોય એમ લાગ્યું.

“મારાં આમુલના સ્વર્ગવાસ પત્ની હૃથર સરખાનાં એક દૂરનાં મારી કંઠારી દેવી ચાંપૂરીની પાંખી જગમાં મારા ચસુર પડ્યા હતા. તે નાના જાણુલના મુખ સંચાલનાથે ખીરભૂમ આવી રહ્યાં હતાં. પાછળથી તેમનું અપ્રાપ્ય નિરંકુશ થયું અને તેમના ત્રણ પુત્રો ચાંપૂરીગંને ત્યાં કરી ખીરભૂમમાં જાણુલના સદ્યાર સધી રહ્યા. મારા ચસુર અને કૈવરસીદેવીના સ્વર્ગવાસ પત્ની હૃથર શરણુ એમના મિત્રાપ દેહને આનંદન ગણના નહિ; અને ચાંપૂરી સાહચર્ય પણ ખીજની જગ્યા જાણુલ ઉપર પડ્યા હતા નહિ, તેમના સદ્યારમાં અને તેમની સસાદથી હૃથર શરણુ અખ્યાસ, તંદુરસ્તી, અને વસ્ત્રી શુભાવી રહ્યા હતા. અને કંઈક અંશે આશુખંત અને પ્રમાદી ખખ્યા હતા, એમને અખ્યાસ મારે, વેપાર મારે કે ખીજ સર્વજનિક જાળતો મારે વખત ન દેતો. રાંતેમા, નરક, હોટલ, કસળ, રેસોક્સ, એ એમને કાર્યક્રમ બની દેતાં, અને ચિત્તરો ખાલી કરતાં.

“આ ચિનાશ પંથે જગ્યા જાણુલને સચ્ચી સત્તાદ આપનાર દમારઃ ઘરના મુનીમલ જોડુકસત્રસ જ હતા. વેપારમાં હજુજાણુતું દુર્લભ હોવાથી ખેટ વચાવવા કાગીઆથી મુનીમલએ એમને યોનાને હાથ લેવા પ્રયત્નો કર્યાં, અને તેમાં કંઈક ફગિ; બન પણ થયા ખરા. ધીમે ધીમે સ્વભાવે ગંભીર થઇ એમણે સત્તાદ માની.

• શેઠને મારે ક્ષેત્રકેને શું કાગણી હોઇ શકે તેને ખ્યાસ થીમંતોને આવતો હોય તો ધણુ શ્રીમંતો યોનાની થી કિથર કરી શકે. પરંતુ તેમને એવી કાગણીઓ સમજવાની ધુન્સદ હોતી નથી મારા હૃથર

શરણુને પણ ક્ષેમજ થયું. થોડક વખતમાં મદનસાત્ર ચેધરને ખાતાની દર માલમ પડી, અને જાણુલના મન ઉપરથી જોડુકસત્રસને દૂર કર્યાં.

“આપણો સ્વાર્થ આપણે સમજીએ અને આવીએ કે આપણો મુનીમ? શુઝગત છોડી તારો ભત્રાં મારે અંહી આવ્યા હોય એમ જનાવે છે, પણ જો જો” આપા શબ્દોથી જાણુલ ધીમે ધીમે પૂછીઆ તારા માફક સરી ગયા, અને એક દિવસ મુરખ પાનની ફૂલમાં જોડુકસત્રસને ટહી દીધું, “નમારે મરી વાનમાં પડવાનું શું કારણ? તમને પદેશીને મારી સાથે સ્વાર્થ ચિના શું કંનેદ હોઇ શકે?”

જો જોડુકસત્રસે પંદીમાં આખી પચીસી ગાળી હતી, તે મુનીમલ અપમાનિત થઇ ખિન્ન મુખે જતા હતા, ત્યાં વિશ્વાસ ચાંપૂરીના શબ્દો તેણે સાંભળ્યા, “હજુ, રસ્તે એકેલા મોચીને સ્વાર્થ ચિના તારાં છુટની વધુ કાગણ હોઇ શકે?”

આ જનાવથી દુઃ પણ કંઈક મુઝવવણમાં પડી.”

કંઈક થક્યા હોઉં તેમ મેં હાંકાર તરફ જોયું. તે રસ્તાની જાણુમાં ખેસી ગયે હતા; તેની ધીરજ ખૂટી હોય એમ લાગ્યું, કેમકે તેને કંઈ સમજ પડતી ન હતી, પણ દુઃ આ દનિદાસ અધૂરો મહેલા ઇચ્છતો ન હતો.

કરી ચાલ્યું: “હૃથરશરણુ ધીરે ધીરે ગદહવનથી પણ વિમુખ થતા હતા. ત્રણ પરસોથી માતા કે ખેન ચિનાનું ગદહવન એમણે ગાળ્યું હતું, અને પાછળથી તે નરક એ વળી શક્યા જ નહિ. શવરજમાંથી ખ્તાર પડી એમના વ્યવસાયમાં પડી હતો. જમવાની ધુન્સદ કરી કરી એ જ વંચાણ ચાલુ હતી. સ્થાં

કલ્પમાંજ જતી લઈ મોટી રાત્રે ઘેર આવતા. સુરાથી મત થવાથી કે આરામના અભાવે અસ્વસ્થ થવાથી ઘેર આવી નિરાવશ થઈ જતા. સાગ્રેયે દિવસમાં પત્ની કે ગૃહ એમને હૃદયે વસતાં જ ન હોય એમ થવા લાગ્યું. એવામાં એક અણુધાર્યા બનાવે પતિ પત્નીને સ્વયં સ્વરૂપમાં ખડાં કરી દીધાં. એમનાથી એક મોટી રક્તમો એક જોવાયો હતો, અને તે ચનાયાસે મારા હાથમાં આવી પડ્યો. અને તેટલી શોધ કરી એ સ્થાને કલ્પમાં ગયા, અને મોટી રાત્રે પાછા ફર્યા. તેમના આવ્યા પછી એમણે એક શુભાચ્ચાની પાત કરી, કે મેં તેમના ઘમાં એક પાછો મૂકી તેમને સાંત કર્યા. ધારના હતી કે હોર લાગવાથી એ મળુ થશે. ધીમે ધીમે મેં એમની ભક્ષાનું તન કરાવવા માંડ્યું, પણ એ પ્રણયરાત્રી રી પ્રસવરાત્રી થશે એમ હું બહુ રાત્રી લે. લાંબા વખત મુખી એમણે મને રાગર સાંભળી લીધી. પછી એણે પોતાનો બચાવ કર્યા વિના કુંકમાંજ પતાવ્યું: “જ્યા, તમારે આ બાબતોમાં પડ્યું નહિ. તમે ગૃહસ્થી છો અને ગૃહસ્થીન શ્રેયે. હાથર શરણ થસતું કાંઈ માત્રીક નથી.”

મામશેા ગંભીર છે એમ મને સમજાયું નહિ, મેં કહ્યું: “આ દુનિયામાં બીલું કાંઈ નહિ પણ પત્નીજ પતિનાં મુખ દુઃખની સાથી છે, તો પછી તે પતિને સન્નિદ કેમ ન આવે?”

તે સાંભળી ધીક એ ચૂપ રહ્યા.”

આ વખતે જોડનાર યુવનિ ઉરકેરાઈ ગઈ હતી, તેણે મને પૂછ્યું: “તમેજ કંઈ કે પત્નીને પતિના સન્નિદકર. થવાનો હક નથી?”

અને હું જવાબ આપું તે પહેલાં તેણે શરૂ કર્યું: “સુરા પત્રી વ્હડી હોય એમ એમણે પત્રજ ઉપરથી દૂર થવા માંડ્યું, અને જોડ્યા: “મને તારી સન્નિદની જરૂર નથી હું આજ ધડીએ ચાલ્યો જઈશ.”

એ ચોરડામાંથી ખસર જવા લાગ્યા. મેં એક જૂમ મારી કહ્યું “પણ વ્હાલા.....”

“અરે તારા વ્હાલા ગયા થમને ઘેર” કહી એ ચાલ્યા ગયા “હસુ, હસુ, મારા હસુ,” કરી હું તરફડી, પણ કંઈ સાંભળવા કે ભેગા તે ત્યાં લના જ નહિ. એ જ એમનાં છેલ્લાં દર્શન.”

વંચિતાને પતિની કાંપી થતી હોય, એમ તેણે અનિમેષ નયને દર જોયું, અને થોડાંક આંખથી તેને થોડાં નાખી કરી ચલાવ્યું: “કલ્પરાત્રિની પછી સ્વપ્નાર વધુ કલ્પમય થઈ.”

એક ચૈત્રીએ આવી મને પછડ્યું: “ભાભી કાલ રાત્રે મું થયું હતું?”

મેં કંઈક કંઈવા જોયું કહી તેને દૂર કંવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ સપની છબે એ વિના બીલું મું જરે?

“ભાભી, ગમે તેમ, તમારે બાણુહના ખસરના છવનમાં શા માટે માથું માર્યું નોંછએ?”

“બીલુ બાણુથી ચૈત્રીમાઝાએ બાણુ-હને સમજાવ્યું, કે જ્યાંને પ્રવ્ન નથી તેથી સ્વયં પોતાને નામે પ્રખવા હજી છે. તો નથી વડુ લાવી તારો સંસાર શા માટે સુધારતો નથી?”

અને સ્થાને નોકરો વાન કરવા લાગ્યા કે “બાણુહ નથી વડુ લાવતાર છે.”

મેં તેજ રાત્રે ઘર છોડ્યું અને સાનો માર્ગ સગવડ ભયો કર્યો.

ભાઈ પ્રિયતમનું નામ સાંભળી લાન
ભૂલેલીને તમારો આટલો સમય લેવા માટે
દિવાની ગણી માફ કરશો."

છેલ્લા શબ્દો બોલી કંઈ પણ મદદ
લેવાની ઈચ્છા બતાવ્યા વિના તે જ રહેતો
આવી હતી તે જ રહેતો પાછી ગઈ.

હાકાર અને હું ધીમે પગલે ઘેર આવી
સુપચાપ સુઈ ગયા.

હજી સ્થિતિ સ્થાનેના ટકારખાતામાં દોડ્યા
વાગતા હોય ત્યારે એ ઘેલી બંગાળી

વિશ્વનાથિનીના મંત્રિન જગમાં પગ દુધાવી
બેસી હોય છે. અને થોડીવારે "ઈયુ,
ઈયુ, આમાર ઈયુ" એવી એની ઝીણી
ચીસ સંભળાય છે. શું નવયુગની નારીને
પતિના સત્તાહકાર થવાનોય લોક નહિ? શું
પતિની વાસનાઓને તૃપ્ત કરવાનું રમકડું,
તેનું ઘર સાફ હકરનારી સોંધી મળુરણ,
અને તેની રસોઈ કરનાર પેટીયા સાટે કામ
કરનાર રસોયણ થવામાંજ જીને સંતોષ
ધાય ખરો?

મીં કનેયાલાલ એમ. મુન્શી શું કહે છે?
૩૬૬, હાકોરદ્વારપરની બહીલી
એક્સેલસીઅર ફોટો એન્લા-
ર્જિંગ કંપી,

મી Photo Novelties અને wood Cut
oil paint Statue બનાવી બહીલી સાક્ષર અને
એડવોકેટ મીં કે. એમ. મુન્શી M. L. C.
લક્ષમણ કરતાં જણાવે છે કે:-

"The Excelsior Photo Enlarging
Company has done some photo

medallions and oilpaint statues for me. I found the work
highly finished and very satisfactory.

"Their work fully deserves patronage at the hands of
the public."

આ અને તે ઉપરાંત બીજા અનેક ઉમદા કામો લેવા અને બનાવવા તમારા ફોટા
સાથે મળે બચારગામના ઓડિશિયર પૂરતું પ્યાન. કાડ લખે ઘેરબેઠાં ઓડર
લઈ જવાની. સગવડ. Please note:-

એક્સેલસીઅર ફોટો એન્લાર્જિંગ કંપી, ૩૬૬, હાકોરદ્વાર, વાગલે બી. મુંબઈ ૨.

નકામી ધાંધલ:

શાહીવાદી ટોળાની હાથમાં એટલિટનનાં રાજ્યસૂત્રો હતાં, તે વખતે હેતુપૂર્વક નિમવામાં આવેલી સાયમન ટોળામાં હિંદીઓના પરસ્પરના વિખવાદનો લાલ લપ ડાઘ પણ હિંદીને નિમવામાં આવ્યો નહિ. કેમકે શાહીવાદીઓ ઉદામ રાજવાદીઓની કે સ્વરાજ્યસૂત્રની ઉપર વિશ્વાસ મૂક્યા તૈયાર ન હોય અને વિનિત મતવાળાઓ પોતાની વ્યવસ્થાપિત શિયાય 'કાઇયુ' પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા નથી તેની તેમને ખબર, એટલે જ વિનિતોને તેઓ પહેલાં પ'પાળતા હતા તેમની પણ તેમણે ગણના કરી નહિ. એથી ગોરા સહિત સાથે કમિશનમાં બેસવાનાં ચમણાંને કદાચ વિનિતોને તેથી માફું લાગ્યું, અને જો કમિશનને અંગે લાગ્યા હતાં 'અસિદ્ધિ' તેવા ગોઠારા કમિશનનો હિંદીઓએ જ અસિદ્ધિ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, તેમાં કું'લ રાણીના કેટલાય વિનિતો લગ્યા. છતાં એમના એ ભગવામાં બેઠે હતા. મોં સવાદીયા માણસને જમણવામાંથી જોડે શંખો હોય, અને કાઠને કાઠ બાંધે તે જમણમાં ભાગ લેવા તક શોધતો હોય, એવી વૃત્તિ વિનિતોના અસિદ્ધિમાં રહી હતી; અને તેઓ ગોરા કમિશન સાથે બેસવાની નિરંતર તક શોધ્યા કરતા હતા જ. પણ તે તક એમને મળી નહિ. શાહીવાદી સરકાર અને તેના નિમેશ વશુનેતર્યાં કમિશને બહારનો આડંબર તો ધણોય કર્યો, પણ તેમનાં અંતર હિંદ સંગીન રીતે કરેલા એમના કરમા અસિદ્ધિથી વજાવાઈ રયાં હતાં. બીજી તરફ સંપૂર્ણ

સ્વતંત્રતાની લાવનાના જુઆળા દેશભરના નૌજવાનોમાં ફેલાતા રહ્યા, કામદારોએ ધુવડ સઘો રચાવા લાગ્યા, કામદારોએ જંગૂતિ બતાવી, બારડોલી પછી એકતોમાં પણ એતન આવવા લાગ્યું, અને બ્રિટિશ એકારીના આંકડા વધવા સાથે હિંદ માટે ત્યાંની નિકાશ થતા માવના આંકડા નીચે ઉતરવા લાગ્યા. લાહોરની મહાસભા માથે આવી ઉભી, એ અરસામાં બ્રિટનની નવી ચૂંટણીએ શાહીવાદી ટોળાને ઉધવાવી પાડી, તેને સ્થાને મડી. અને શાહીવાદની તરફ વિશેષ ઢગેલા, એવા કહેવાતા દીલા મજુરવાદીઓના હાથમાં સત્તાનાં સૂત્રો આવ્યાં.

શાહીવાદી ટોળાએ ચારે તરફ બ્રિટનની વિરુદ્ધ આગ સળગાવી મૂકી હતી. તેને લીધે સામ્રાજ્યવાદના મોતનાં નગારાં વાગવાં શરૂ થયાં હતાં, એથી શાહીવાદી મનોદશા-વાળા બ્રિટિશ મતદારોએ રામસે મેકડોનલ્ડના સલામત હથમાં સૂત્રો મૂક્યાં. આ નવી ટોળી દેખીતી રીતે સમાજવાદી છે, પરંતુ એના મોળા સમાજવાદની પાછળ સામ્રાજ્યવાદની સાંકડી લાવના ઠાંસી ઠાંસીને ભરી છે. એથી કહેવાતી કામદાર સરકાર સત્તામાં આવતાં જ સામ્રાજ્યનાં સખગડખળ થઈ રહેલાં અંગેને મજબૂત બનાવવાની તૈયારી કરવા માંડી. ઇંગ્લંડના ખળભળેલા મામલાને લોખંડ ન્યાજીતું રાજનાયુ સ્વીકારી શાંત પાડવાનો દેખાવ કરી નાખ્યો અને મુદ્દા ઉપરનો કાણુ કાયમનો કરી ઇંગ્લંડ. વાંસી વિનિતોને નંરમ પાડ્યા, છતાં તેમને સ્વતંત્રતાનો છાંવડો પણ બતાવ્યો નહિ. નૌકા કાદવાની બાબતમાં અમેરિકાની સંધ્ય મતને પડેલા, અને ઔદ્યોગિકસ્વતંત્રતા

‘હરિશ્ચંદ્રને સીધે’ અમેરિકાની સાથે હથિયાર ખપ્પાડવાનો સમય આવી પહોંચેલો, એ દેશને તાત્કાલિક સમાધાની ઉપર મૂકવા મેકડોનલ્ડે સાહસ કરીને અમેરિકાની મુસાફરી કરી, તેમાં ટ્રમ્પુનીસ્ટોની સામે થવાની પણ છાની વાતો નક્કી થવાની હકિકતો બ્રિટિશ પત્રોએ હવે તો પ્રસિદ્ધ કરી છે; કેનેડાની છટકેલી હમાનને સીધી કરવા ત્યાં પણ લડાર મારી, ખીછ તરફ જમનીની મમતા ખેંચતા હાઇન જમદી ખાલી કરવાની વાત સ્વીકારી અને છનીવામાં કમલાર સરકારના ખળભળીએ શાહીવાદી સરકાર કરતાં પણ વધુ ઉચ્ચતા બતાવી, સાંકડા વિચારનાં ટોરી પત્રોની થે પ્રશંસા મેળવી. રેશિયા સાથે ટૂંકો સંબંધ બ્રિટનની ખેત્રી થરાડા સાંધી અને હવે તો ઇંગ્લેન્ડ પણ સમાધાન કરી ત્યાં સામ્રાજ્યના પાયાનાં મૂળ ઉઠાં ઉતારવાની બાજુ ખેંચાઈ ગઈ છે.

બાકી રહ્યું હિંદ. એ તો સામ્રાજ્યની કમખેતુ! કાત ખાય, ખાણ ન દેખે અને જોઈએ તેટલું ફૂંક દોહી શકાય, એવી ગાયને રિજીને વધુ લાલ ગ્રેષા છતાં ફેરું આપવું નહિ, તેની કરામત પણ કમલાર સરકારે કરી! કલકત્તાનો દરાવ લાહોરની મહાસભા મુધી આવુ છે, પંડી ગાંધીજીએ પણ સ્વતંત્રતાવાદી બનવાનું જાહેર ક્યું છે, પણ તે પહેલાં સાયમન સાતડીના રિપોર્ટ બધાર પડે તેમ નથી; દેશની સામે ચઈ શાહીવાદીઓનો સાથ કરવા નીકળેલા હિંદીઓની યોગદા લંડનમાં અંદર અંદર લદી પડી, અને તેમને હિંદના પ્રતિનિધિ મનાવવાની લવાઈ વધુ વખત ખેલી શકાય તેમ નથી એવું લોડ ધરવીને જણાવ્યું, એથી મહાસભાની બેઠક પહેલાં

હિંદીઓમાં મતભેદ પડાવવા કંઈક મધ્યસ્થાન લગાડવાની જરૂર ઉભી થઈ, એ મતભેદ વિના સાયમન સાતડીના રિપોર્ટને માટે હિંદમાં કશી જ તક નથી એ સત્તાવાદીઓના હવે તો ખુલ્લા થયેલા ભયે, જમણવારની મિજલસમાં લાગ થવા તક શોધતા મોં સવાદીઆઓ જેવા, કેટલાક વિનિતોને તક આપવા માટે સંસ્થાનોના જેવું સ્વરાજ્ય હિંદને આપવું એ બ્રિટિશ સરકારની ઇચ્છા છે, એવાં વચનો વાઈસરોયને મુખે ઉચ્ચારવાની તદ્દપીર રચાઈ. અને વિચાર્યત ગયેલા કેટલાક વિનિતોને પંખાળી ‘મોટાભા’ બનાવવા તેમને દરવાજે તોડવા માટેના હાથી જેવા બનાવીને તૈયાર રાખવામાં આવ્યા.

એટલે વાઈસરોયનાં વચનો ઉપર દેશના સ્વાભાવિક નેતાઓ વિચાર કરે તે પહેલાં જો મુખાબ્દા મૂલીસર વિનિતોએ મળીને નાચકુંદ કરવી શરૂ કરી, જાણે હિંદને આજને આજ જ સંસ્થાનો સમું સ્વરાજ્ય મળી ગયું ન હોય? પાલમેન્ટની ઉમરાવોની સલામાં થયેલાં ભાષણોથી, તેમ જ લોડ રીડીંગે કયેલેલા ખુલાસા ઉપરથી, એટલું જ નહિ પણ આમની સલામાંના હિંદી વઝીરના ભાષણ અને વડા વઝીર રામ્સે મેકડોનલ્ડના અંગત ખુલાસા ઉપરથી સંપૂર્ણ રીતે પૂરવાર થાય છે કે, બ્રિટિશ રાજ્યદ્વારીઓ તરફથી હિંદીઓની સાયમન સાતડે વિરોધી નીતિમાં ભાગલા પડાવી, સાયમન રિપોર્ટ પ્રસિદ્ધ થાય તે વખતે હિંદુસ્થાનનું વાતાવરણ દેશહિતને યોગ્ય અલગ એકતાવાળું ન રહે તે કરવા માટે જ આ બધી રમત કરવામાં આવી છે. પરંતુ તેટલામાં વિનિત નેતાઓ લડુ બની ગયા, એટલું જ નહિ પણ સ્વરાજ્ય અને રાષ્ટ્રમતવાદી મનાતા નેતાઓએ પણ ઉતાવળ કરી જ ધાંધલ કરી

મૂક્યું, તે જોઈને કોઈપણ વિચારક દેશ-
ભક્તને નવાઈ લાગ્યા વિના નહિં જ
રહી હોય.

...

દિલ્હીનો ખરીતો

દિલ્હીમાં બેગા થયેલા નેતાઓએ આમ
છતાં પોતાની જવાબદારી ઉપર વાઈસરોયના
લાપણુમાં થયેલા સંસ્થાનો સમા સ્વરાજ્યના
ખુલાસાનો તેમ જ ગોળમેજી પરિપદનો શરતી
જવાબ આપનારો ખરીતો પ્રસિધ્ધ કરીને
સ્વતંત્રતાવાદી હિંદીઓ અને નરમ ઘેંસ
જેવા વિનિત હિંદીઓની વચ્ચેનો ભાગ લીધો
છે. એમણે રજુ કરેલી શરતો સામાન્ય નજરે
જોતાં ધણુકોને સંતોષકારક લાગે છે;
પરંતુ પાલમેન્ટમાં થયેલા ખુલાસા પછી
અને મીરતના કેદીઓના સંબંધમાં હિંદી
વકીલે કશો જ વિચાર નહિં કરવાની વાણી
ઉચ્ચાર્યા પછી, બ્રિટિશ રાજ્યદારીઓ
પાસેથી ગોળમેજી પરિપદમાંથી કશું જ
મેળવી શકાય એ આશા જ વ્યર્થ છે. તો
પણ ત્રી કંગર જેવા વિચારના પ્રતિ
સદાકારી રાજદ્વારીઓ ગોળમેજી પરિપદ
ઉપર હજી જે વિશ્વાસ રાખી રહ્યા છે, તેવા
વિચારના રાજ્યદારીઓની આંખો ઉઘાડી,
તેમને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાદી બનવા માટેના
કારણ તરીકે એ પરિપદ કારણભૂત થાય,
તો તેટલા પુરતું-હિંદના રાજદ્વારીઓની
એકતાની ખાતર-રાજરમતની એક કલા
તરીકે ભણે અલાહવાદમાં મહાસલાની કાય
વાહક સમિતિએ તેમ જ દિલ્હી ખરીતો
ઉપર સહીઓ મૂકનારાઓને હજી એક વધુ
તક આપવી તે હીક છે. એથી બ્રિટિશ
રાજ્યદારીઓ અને ખાસ કરીને મેકડોનલ્ડ
પક્ષના કામદારોની પણુ કસોટી થશે.

કામદાર પક્ષે શું ઉકાળ્યું?

બાકી તો જેમની દષ્ટિ સાફ છે
તેમને ૧૯૨૪ અને ૧૯૨૯ ની
કામદાર પક્ષની નીતિમાં કશો જ ફરક
દેખાતો નથી. હિંદમાં અત્યારે જે
દમનનીતિનો દોર ચાલુ છે, લાહોર
મહાસલાના ભાગમાં અનેક પ્રકારનાં વિદ્વો
નાખવાની નોકરશાહીની શરમાવનારી શુભ
રીતો શરૂ થઈ છે, અને મીરતના કેદીઓને
જ્યુરી આગળ પોતાનો મુકદ્દમા ચલાવવા
જેટલા મનુષ્યના સામાન્ય હક્ક પણ આપ-
વામાં આવતા નથી તે જોતાં કામદાર
સરકાર હિંદનું કયું જ હિત કરી શકે તેમ
નથી એ ખુલ્લું જ છે: તેની સાથે સાન્ના-
જ્યના પાયા મજબૂત કરવા માટે રામ્સેની
કામદાર સરકારે અત્યાર સુધીમાં જે જે
કાર્યો કર્યાં છે તે સરખાવતાં, દોષ પણ
સમજદાર હિંદીનો વિશ્વાસ ખિટનના તમામ
પક્ષના રાજદ્વારીઓમાંથી ઉઠી નય, અને
સ્વાશ્રયથી જ હિંદ પોતાનું હિત સાધી
શકશે એમ તે માનતા થાય તો તેમાં
કામદાર સરકારના સન્ધ્યોએ અને બ્રિટિશ
રાજદ્વારીઓએ પોતાનો જ આભાર માનવો
જોઈએ.

...

લંડન કે લાહોર?

સકલવાળાઓએ હિંદમાંની પોતાની છેલ્લી
મુલાકાત વખતે એક એવું સૂત્ર ઉચ્ચાર્યું
હતું કે જે પ્રત્યેક હિંદીના હૃદયે ડોતરાઈ
રહેતું જ નોંધ્યું. તેમનું સૂત્ર એ હતું કે,
હિંદ પોતાને શું નોંધ્યું છે તેનો વિચાર
કરવાને બદલે ખિટન શું આપી શકશે તેનો
વિચાર કરે છે તે ખોટું છે. આપનારને
પોતાને માટે વિચાર કરવા દઈને, હિંદ તો

‘ચોનાને શું જોઈએ છે તેનો જ વિચાર કરવો જોઈએ. એટલે હિંદી નેતાઓએ લંડન તરફ સંવધાનતાની દ્રષ્ટિ રાખીને હિંદને શું જોઈએ છે તે ઇંગ્લંડના માર્ટે એકલા લાહોર તરફ જ નજર રાખવી ધટે. લંડનમાં અત્યારે શાહીવાદી રાજ્યદ્વારીઓ અને તેમની સાગવગ નીચેનાં પત્રો હિંદને સંસ્થાનો સહુ સ્વરાજ્ય આપવાની વાત નીકળનાં જ એવી પ્રચાર કરી રહ્યાં છે તે જોનાં ખ્રિસ્તિય શાહીવાદીઓ હિંદને સંયોજનથી ચોતાના પંક્તમાંથી છેલ્લા તૈયાર નથી, પરંતુ યુદ્ધ પછી જગતભરની રંગીન પ્રવ્રતની પત્રાપત્રી મનોદશા જોતાં, ગ્રેટબ્રિટનના ધરના પ્રજાની અધગમણે જોતાં અને આંતરરાષ્ટ્રીય રાજ્યદ્વારણના રંગે તપાસતાં, હિંદ સાથે ખડકનહોળી રીતે કામ નહિં જોતાં, મૂઠી અને શાહીવાદ તરફ યોગે કામદાર વગેરે મખમલના મોતમાં લાખંડી મુકકો જૂલાવીને મોટે મીઠું ઓલી-ને જ કામ લેવા માગે છે. બ્રિટનમાં એક-રોની પ્રજા મુકકે છે, ખ્રિસ્તિય માલની ખપવ ધીરે ધીરે ઘટતી જાય છે અને યુરોપીયન રાષ્ટ્રોના સંગઠનની જ વાતો ચાપ છે તેથી ખ્રિસ્તિય વ્યાપારને મોટા ફટકા પડવા સંભવ છે; એટલે ખુદ કામદાર સરકાર કાંઈ પણ રીતે ખ્રિસ્તિય માલ સંરક્ષણ અને હિંદમાં ખપાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે. આ બધાં કારણોને લીધે ‘સામ્રાજ્યના નિર્બંધ વ્યાપાર’ (Empire Free Trade) ની હિલચાલે ત્યાં વધુ જોશ પડ્યું છે. તે માટે સામ્રાજ્યના આર્થિક પ્રજ્ઞા સચવા માટેની પરિષદ મેળવવાની તજનીજ ચાલે છે, તેમાં પણ હિંદને ભોગે ગ્રેટબ્રિટનનું ભણું કરવાની મુક્તિઓ સંકેતી છે; એથી સાવધાન રહીને લાહોરમાં હિંદી રાજ્યદ્વારીઓએ સંપૂર્ણ આર્થિક

સ્વતંત્રતા માટે પણ હિંદ માટે સ્વતંત્રતાની આશંક ભરી માગણી કરે છે.

સીધીઓમાં જાવતી.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં ગોરાઓના લાભ માટે હિંદીઓને હેરાન કરવામાં આવે છે, તેથી પણ વધુ હેરાનગતિ ત્યાં મૂળ વતનીઓને ભોગવવી પડે છે. એમની પાસેથી મધ્યકાલીન યુગના જેવા જગ્યા વેગે બજા જગ્યાથી વસુલ કરવામાં આવે છે, તેમના નેશનલિટી કલેક્ટને છુંદી મારવામાં આવે છે, અને તેમને એમની સંખ્યાના પ્રમાણમાં ચોતાની જ માતૃભૂમિના રાજ્યદ્વારણમાં ફિસો લેવા દેવામાં આવતો નથી. એ બધાથી કંટાળીને સીધીઓએ હમણાં બજામાં ક્યાં અને નિયમ પ્રમાણે ગોરા શાહીવાદીઓએ તેની જગ્યાદ્વારી મોરકાના કોમ્યુનીસ્ટ ઉપર મુકી. પરંતુ જાગૃત થયેલા સીધીઓએ તુરંત જ જગતને જાહેર ક્યું કે અમારે ને કોમ્યુનીસ્ટને કશો જ સંબંધ નથી. અમારો વિરોધ ગોરાઓને લાગે અમારી જ પાપમાત્રી થઈ રહી છે તેની સામે છે. આમ છતાં જનરલ સ્મટ્સ ગોરાઓમાં ભાષણ આપતાં આફ્રિકામાં ગોરી સંસ્કૃતિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની વાતો કરી રહ્યાં છે. પરંતુ બધારથી સામ્રાજ્યવાદને સંગીન બનાવવાની વાતો કરનારા તમામ શાહીવાદી રાજ્યદ્વારીઓ સમસ્ત વિશ્વની રંગીન પ્રવ્રતની જાગૃતિથી એટલું તો સમજી જ ગયા છે કે, ભણે હજી થોડાંક વધુ વયે રંગીન જાગૃતિને દબાવી રાખી શકાય, પરંતુ નહકંના ભવિષ્યમાં એ રંગીન પ્રવ્રતઓની સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર ક્યાં શિવાય શાહીવાદી મનોદશાવાળા

ગોરી પ્રબળતા હુકો નથી. એ સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર શાંતિ અને સરખતાથી કરવો કે અકર્ષણથી પ્રબળો અહિંસાનો માર્ગ લેવા પ્રેરાય તેમની સામે યુદ્ધમાં ઉતરી, જગતની શાંતિમાં વિઘ્ન નાખી ને પછી કરવો તે જોવાનું કામ ગોરા શાહીવાદીઓનું છે.

અસ્પૃશ્યો અને મંદિર પ્રવેશ:

જ્યારથી માની લીધેલા અસ્પૃશ્યોએ પેનાની અપમાનીત દશાથી કંટાળીને, જનશૂન્ય યજ્ઞ પોતે હિંદુ હોય હિંદુઓનાં મંદિરોમાં પ્રવેશવાના પોતાના નૈસર્ગિક હક્કની અભવણી માટે સત્યાગ્રહનો માર્ગ લીધો છે, ત્યારથી સનાતની હિંદુ સમાજ અગમ્યગણી ઉદ્યે. છે. અને જે દલીલો હિંદુને

પરમીન અને અપમાનીત દશામાં રાખવા માટે ગોરા મુલસદીઓ કરે છે, તેની જ દલીલ બાહ્ય તેમજ પાશુ આદરી છે. એટલું જ નહિ પાશુ અમેરિકા અને આફ્રિકામાં રંગીન પ્રજાની જનશૂનિતે દબાવવા પશુબળ વાપરવામાં આવે છે અને તેની વાતો થાય છે, તેવી વાતો પાશુ અંત્યજને કરાવવા માટે કરવામાં આવે છે. જાની વાતો કરનારાઓ એવું માની લેવાની ભૂલ કરે છે કે, તેમની એ વાતો અને વિચારોની સાથે તમામ ઉજળીયાત હિંદુઓ મળતા થાય છે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી. હિંદુ કામનો ધણો મોટો વર્ગ અત્યારે અંત્યજ તરફ સમભાવ બતાવે છે, અને તેમની તરફ પશુ કરતાં પાશુ દલકું વતન બતાવવાની બાબતમાં સનાતનીઓની સાથે

પ્રિયકુલ મળતો નથી, એ વાત કહેવાતા સનાતનીઓ ભૂલી જાય છે! સનાતનીઓને પોતાના વિચારોના પાલન કરવું હોય તેટલા માટે તેમને સમાજનું અહિંત થતું ન હોય ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ છૂટ હોવી જોઈએ; પણ તેથી કંઈ દરેડોની સંખ્યાના અંત્યજ સમુહને કચડાપછી દશામાં રાખવાનો, અને તેમ કરીને સારાયે હિંદુ સમાજનું અદસ્યાણ કરવાનો તેમને અધિકાર નથી. એ વાત શાંતિથી સમજવાને બદલે અસ્પૃશ્યોની અને તેમની મદદમાં ઉભા રહેનારા હિંદુઓની સામે સામાન્ય જનતાને ઉરકરેલા, તેમ જ તેમને

• ખોટી રીતે અસંખ્ય રાજ્યોથી ઉતારી પાડ્યા છતાં સનાતન ધર્મનું કે દિંદુ સમાજનું કંઈ ન કર્યાણુ થવાનું નથી. રાજકારણ અને ધર્મ એ બે જુદી જુદી વસ્તુઓ છે. પણ રૂઢીને ધર્મનું નામ આપી, તે રૂઢીના પાલન માટે રાજકારણની નજરે દેશની સ્વતંત્રતામાં વિધન નાખવાની તજનીએ સનાતની દિંદુઓ કંવા માગતા હોય અને પ્રગતિના પ્રત્યેક ક્રમમાં તેઓ ધર્મનો હરે અતાવતા હોય, તો તેમનો એ હર કોઈને પણ ડરાવી શકવાનો નથી, એટલું નહિ પણ તે ધર્મકાથી હુખિમાન હિંદુઓ મંદિરો, મૂર્તિઓ, શ્રાધ્ધ આગલન વગેરે માગે વળવાના પણ નથી. જો સનાતની દિંદુઓ ખરેખરી રીતે હિંદુ સમજાનું કિત ચલાવા હોય તો તેમણે ખોટી છદ્મ પકડી ન શખતાં વ્યવહાર માગે લેવાની જરૂર છે.

• તે જ રીતે અરુપૃથ્વ્યએ પણ જો પોતાની સ્થિતિ સુધારવી હોય તો, સમુદ્ધી પૃથ્વ્યાં અંદર અંદરના બેદને દૂર કરવા પડશે. કે ભંગીથી અસંગ્રય, તેને પોતાના મંદિરમાં પ્રવેશ કરવા ન દે અને તંદુરસ્તીના નિયમ પ્રમાણે સ્વચ્છતાનું પાલન ન કરે ત્યાં સુધી તે ઉજળીયાત દિંદુઓ પાસે ન્યાય માગવામાં, તેમનાં મનાતાં મંદિરોમાં પ્રવેશનો દક્ષ માગવામાં વાજબી નહિં મનાય. જો વાઙપખાડીના અંતજ મંદિરમાં ભંગીઓને પ્રવેશવાનો અધિકાર દેડ જાતિના ભાઈઓ નહિં આવે તો તેમને માધવજાગ, મમ્માદેવી કે અલ્પલક્ષ્મી પ્રવેશની માગણીનો અધિકાર નહિં રહે એ વાત તેમણે બરાબર સમજવી રહી. એ બુધારણા તેમણે પહેલી અને તોડકાલિક કરવી જોઈએ. તે પછી શાંતિ, સંયમ અને અંગનની દૃષ્ટિએ તેમણે પોતાના સામાન્ય

મનુષ્ય તરીકેના અધિકાર મેળવવા તૈયાર થવું જોઈએ.

...

શારદા બીલ અને બાળલગ્નો !

બાળલગ્ન પ્રતિબંધ કાયદો આવતાં બોપ્રત મહિનાથી ધારાપોથી ઉપર ચડશે, તે પછી શરમાવનારાં અને સમાજ તેમ જ લક્ષ્મીના નામને દક્ષકિત કરનારાં બાળલગ્નો કરનારાંઓને દંડ અને સજા થવાનો સંભવ ઉભો થશે; તેથી એ કાયદો અમલમાં મૂકાય તે પહેલાં યુગ્મજાતમાં સંખ્યાબંધ બાળલગ્નો ચાલુ મહિનામાં અને તે પછી થઈ જવાનાં છે, એવી હુમાણુમ કરવામાં આવે છે. આ હુમાણુમ સંધ્યા ખોટી કે પાયા પિનાની છે એમ અમે કહેતા નથી, પરંતુ તેને જે સ્વરૂપે રજુ કરવામાં આવે છે તેમાં ઘણી જ અતિશયેક્ષિત છે. તે અતિશયેક્ષિત કરનારાં બે વર્ગ છે: (૧) સનાતની રૂઢી રક્ષકોનો અને (૨) એન્જો ઇન્ડિયન પત્રોનો, સનાતની વર્ગ આ કાસાદત્તથી એવું જાતાવવા માગે છે કે, જુઓ આ તમારા સમાજ બુધારાના પગલાંથી ઉઠતું સમાજમાં બાળલગ્નો વધી પડ્યાં છે, અને એન્જો ઇન્ડિયન પત્રોના તંત્રીઓએ હુમાણુમને મોટું સ્વરૂપ આપીને, પ્રદેશીઓની નજરે હિંદીઓને ઉતારી પાડી, જુઓ સરકાર બાળલગ્ન અટકાવવા માટે કાયદો પાસુ કર્યો, છતાં હિંદીઓ જ બાળલગ્નોને ચાલનારા છે, તેઓ કદી પણ સુધરે તેમ નથી; તેથી સ્વસંજનને માટે નાકાપક છે. તેથી અને એ બંને વર્ગના કાસાદત્તથી દોરવાઈ નહિં જવાને હુદ્દિમાન હિંદુઓને આશ્ચર્ય કરીએ છીએ. તેમણે કાંઈ પણ જાતના નિર્ણય ઉપર આવતાં પહેલાં બધી બાજુનો

વિચાર કરવો જરૂરી છે. તેમ કરતા જનજાગૃતિ કે, શારદા ખીલથી આળસનો અંતર અટકે તેવું કરું છે જ નહિં. એ કાયદો નાની વયે થયેલાં લગ્નોને ૨૬ આનંદ દેવા તો નથી, તેમ સ્ત્રીઓને સજા પણ કરતો નથી, એટલે જેમને પોતાના સંતાનોના દુઃખન ખતવું જ છે, તેઓ તો દંડ ભરીને પણ આળસ કરી શકશે જ. અને અત્યારે જે વગેરે આળસ કરવા તૈયાર થયો છે, તે તો શારદા ખીલ પગાડ થયું ન હોત તો

ચાર ૭ મહિના પછી પણ પોતાનાં સંતાનોને ફરીની હોળીમાં ધકેલી મૂકવાનો જ હતો ! તેથી શારદા ખીલથી જ આળસન વધ્યાં છે એવું મનાવવાની હિપર બતાવેલા પક્ષોમાંથી કોઈની પણ આજમાં ન દસતાં, જ્યાં લાગવગ પડેલી શકેલી હોય ત્યાં આળસ કરવા તૈયાર થયેલા માળાઓને સમજાવવા, અને સાર્વાન્ય રીતે એ કાયદાની અસરથી થોડાક વર્ષો પછી સમાજને થનારા લાભની તરફ જ દષ્ટિ રાખવી એ જરૂરું છે.

લવાજમમાં નહોવો વધારો

નવયુગના વાંચકોને અત્યારે જેટલા વાચન અને 'ત્રિપીઆઈ' માસિક અપાય છે, તે જોતાં તેવું લવાજમ ઘણું જ ઓછું છે : તેથી

મહા મહિનાથી લવાજમ છ રૂપીઆઈ

લેવામાં આવશે ; એટલે હાલના કરતાં માત્ર એક જ રૂપીઆનો વધારો થશે. તો પણ પોષ વદ ૩૦ સુધીમાં જેઓ 'નવયુગ'ના ગ્રાહક થશે તેમને ચાલુ લવાજમે જ મળશે.

વ્યવસ્થાપક.